

LOVAS ELEMÉR

ARPAÐHÁZI
BOLDOG MARGIT
ÉLETE

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

ÁRPÁDHAZI BOLDOG MARGIT ÉLETE

IRTA

DR LOVAS ELEMÉR O. S. B.

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Kijelentjük, hogy az Apostoli Szentszék döntéséig e könyvben foglalt rendkívüli és csodálatos események csak emberi hitelt tarthatnak számot és mindenben alávetjük magunkat az Egyház ítéletének.

Nihil obstat. *Dr. Marcellinus Faludi* censor. Nr. 612/1939. Imprimi permittitur. In S. Monte Pannoniae, die 17. Aprilis 1939. *Chrysostomus Kelemen*, Archiabbas.

Nihil obstat. *Dr. Nicolaus Töttösy*, censor dioecesanus. Nr. 7385/1939. Imprimatur. Strigonii, die 30. Octobris 1939. *Dr. Joannes Drahos* vicarius generalis.

ELŐSZÓ.

Vannak emberek, akik embertársaik közt éppen olyan zárt lélekkel élik végig az életet, mintha állandóan négy fal szabna határt érintkezésüknek. Nem tehetnek róla. Zárkózottságuk nem akaratukon fordul meg. Éppen ezért megdöbbennek és lelkük keserűséggel telik meg, mikor a félreértés, a meg-nem-értés, sőt gyakran a gyanúsítás minden szenvedését zúdítja rájuk környezetük. Idegenül élnek saját világukban. De nem tehetnek róla.

Azok, akik saját környezetük lelki közösségéből kizárva élnek, magukra hagyottan önlelkükbe merülnek el. És a lélek mélységében a lélektenger áramlásai közt csak az ilyenek tudnak tájékozódni. Szemük megnyílik a látásra . . .

Lelki alkatunk három fő képessége: az érzelem, az értelem és az akarat, csodálatos, sőt érthetetlen viszonyban vannak egymással. Néha fojtogat bennünket a sírás, amikor nem is akarunk sírni. Máskor minden akaraterőnkkel a tudás bizonyosságára akarunk eljutni és nem sikerül. Értelmünk hol követelődzik, hol kritikátlanul fogad el dolgokat, amikor követelődzésre jogunk sincs, vagy a legnagyobb vigyázat volna a megokolt viselkedés. Az érzelmi és az értelmi tevékenység egyes tényeiben mennyi szerep jut az akaratnak? Vagy az akaratot mennyiben, milyen körülmények esetében befolyásolhatja az érzelem és mennyiben és mikor az értelem?

Értelmi működésünk sajátos tevékenysége a hit. Mindnyájan hiszünk anyánk tisztességében és tisztaságában. Hisszük, hogy a nekünk átnyújtott étel nincs megmérgezve. Hisszük, hogy a velünk együttélő ember nem tör életünkre. Hiszünk a szakácson és a borbélyon kívül a mozdonyvezető vagy autóvezető idegrendszerének épségében, a házunkat építő vállalkozó tudásában, a munkások becsületességében. Tudományos kérdésben hiszünk a tudósnak. Hiszünk a gondviselésben, vagy ha úgy tetszik, a véletlenben, mikor nyugodtan élünk a tűzhányóhegy oldalán, mikor biztosra vesszük, hogy a másra

veszélyt rejtő körülmények a mi számunkra nem rejtegetnek veszedelmet. Hiszünk önmagunkban: tehetségünkben, tudásunkban, munkánk sikerében. Sőt hajlamosak vagyunk arra is, hogy még a hihetetlenben is higgyünk, mindaddig, amíg nem kelti fel semmiféle érdekünk a kételkedést, vagy nem kívánja ennek ellensúlyaként a bizonyosságot. Legtöbbször nem is jut eszünkbe a biztos tudás követelése. Máskor kényelmes természetünknek jobban megfelel a hiszékenység. Akkor élünk így, ha nem jelent problémát életünkben a lét egy-egy ténye, vagy nem kötelez bennünket semmire. Ilyenkor eszünkbe sem jut a biztos tudás igénylése.

Megváltozik azonban a helyzet, ha az élet valamilyen viszonya vagy ténye kötelezettséget jelent számunkra. Csak a vallás kérdését említjük itt. Egyébként olyan könnyen megnyilvánuló, olyan bőkezűen osztogatott hiszékenységünk a hitre nem hajlandó, mihelyt az Isten van a háttérben. Tudást kívánunk a hit kérdésében, nem fontolgatva a két tudatállapot lényegét. Ugyanakkor azonban egyszerre tudunk hinni a kételkedést keltő beszédnek, éppen úgy, mint a felebarátunk gyalróságát hirdető szónak. Ki tudja megfejteti, hogy miért talál lelkünkben visszhangra minden gondolat, amelyik rombol, vagy legalább is nem épít, és miért fázunk minden építő gondolattól, köteleiséget jelentő ténytől?

Éppen azért különös az emberi lélek mélyén kavargó erők viszonya, mert korlátlan a hitünk a hétköznapi élet tényeiben. Ezek öntudatlan vágyunk vagy akaratunk elé semmiféle gátat, korlátot nem emelnek. A kifejezetten erkölcsi jó, embertársunk jó példája, vagy a vallás parancsa már gyanús előttünk. Úgy érezzük, hogy ezek erőfeszítést, kötelezettséget kívánnak tőlünk, azért a kétségeskedés kényelmes kibúvójában és a tudás követelésében keresünk menedéket a kötelezettség alól.

Éppen azért különös a lelkünk mélyén kavargó erők viszonya, mert minden rosszra készséges a hitünk. Mások rossz-szaságában a magunk rosszságára találunk bátorítást, vagy legalább is felmentést az erőfeszítés alól, melyre a jó kötelez. Ugyanakkor hizeleg hiúságunknak és önimádatunknak az, hogy embertársainkat nem kell magunknál jobbaknak *hinniünk*, mikor *tudjuk*, hogy ők rosszak és mi vagyunk a különbek.

Nehéz a lélektenger mélyén a tiszta látás még akkor is, ha saját lelkünk mélyére szállunk alá. Ki tud eligazodni a lelke mélyén áramló erők iránya és célja felől, vagy ki meri levonni a következményeket, ha azok felől tájékozódott? Még nehezebb

egy távoleső kor, tőlünk alig megközelíthető személy lelkében tájékozódni. Mégis megkíséreltük. De bármennyire tudományos alapon maradtunk is, olyan kérdések tárulnak elénk, amelyek bennünk a kétkedés ördögét keltegetik, és a biztos tudás követelésével állunk majd az események elé. Ne vonjuk meg egyébként olyan könnyen ajándékozott hitünket azoktól a koroktól és lelkektől se, amelyek és akik a vallás különösebb vonásaival állnak elénk. Hajtsuk le fejünket hittel, és alázatos lélekkel nyúljunk mindig a szentek életéhez.

Győrött, 1938. Haragos Margit napján.

A szerző.

BEVEZETÉS.

Minden történelmi munka annyiban érdemel hitelt, amennyiben forrásai megbízhatóak; továbbá a megbízható források esetében a történelem írója a forrásoknak megfelelően, híven adja elő az eseményeket és semmit el nem hallgatva, semmiféle előzetes elgondolástól nem befolyásolva közli mondanivalóit. De még egyet megkíván a modern történetírás a történetírótól. Nem szabad egyszerűen az adatok közlésére szorítkoznia, hanem azokat bíráló tárgyává is kell tennie. Ez a bírálóat azonban ne legyen hyperkritika, minden áron való kritizálás, főként ne legyen lekritizálás. Saját kora tudományos eredményeit csak az események helyes megvilágítására használja fel; de ezek az eredmények nem jogosítják fel arra, hogy lekicsinyljen minden olyan felfogást, amely a múlt tekintélyei, a kor uralgó felfogását valló emberek lelki kincstára alapján a kor lelkéhez tartoztak. Nem szabad tehát elszakadni a múlt talajától, hanem meg kell találni azt az alapot, amelyiken a történetíró nem esik sem a naivság hibájába, sem a korszerűtlen felfogásba. Minden kor lelkének megvan a saját egyéni jellege. Amint a kisgyermeket nem ítéljük meg az öregek tudásának mértékével, hanem a gyermeki lélek és értelem figyelembe-vételével, úgy kell eljárunk az egyes korok eseményeinek vagy személyeinek történeti megítélésénél is. Ha ezt az elvet betartjuk, akkor majd nem lesz módunk sötét középkorról beszélni, hanem meglátjuk a középkoriak életének a báját, a naivitás meghatározó tényeit, vagy a kor lelkének olyan lüktetéseit is, amelyek bennünket, moderneket is csodálatra kényszerítenek.

Árpádházi Bold. Margit történetének sok, de különféleértékű forrása maradt ránk. Legmegbízhatóbbak azok a források, amelyekben a Margittal együtt élők, őt személyesen ismerők közlései táruznak elénk. Ilyen források a Margit halála után hamarosan megtartott két szenttéavatási vizsgálat jegyzőkönyvei. Két ilyen jegyzőkönyv készült hamarosan, hét évvel számítva a legkésőbbi időpontot, 1271—76 közt.

I. Az első bizottság jegyzőkönyve részben elveszett. Felvették 1271—74-ben. A bizottság tagjai Fülöp esztergomi érsek, Fülöp váci püspök és az akkori zirci apát voltak. Fülöp érsek az 1272. év végén, vagy az 1273. év elején meghalt és helyét Lodomér váradi püspök, későbbi esztergomi érsek foglalta el. Biztosnak kell vennünk, hogy ez a bizottság 1274-ben még dolgozott, valamint azt is, hogy jelentésük eljutott a római szentszékhöz. A jegyzőkönyv arra nem volt alkalmas, hogy annak alapján Margitot szentté avassák, de a benne foglaltak mindenképpen megbízható adatokat tartalmaztak. Ha szabad a második szenttéavatási bizottság működéséből következtetnünk, olyan ideális történeti forrás volte, amelyik ma a törvénytörvényi tárgyalások jegyzőkönyveihez hasonlítható legjobban. Ha mégis keressük azt az okot, amelyik alkalmatlanná tette ezt a jegyzőkönyvet arra, hogy annak alapján Margitot szentnek nyilvánítsa a római szentszék, csak egyet tudunk elképzelni. Magyar emberek voltak a jegyzőkönyv felvételével megbízott vizsgálóbiztosok és talán véleményüknek, meggyőződésüknek is kifejezést adtak a jegyzőkönyvben, pedig ez már kívül esett a rájuk bízott hatáskörön. A szentszék csak adatokat kért, nem véleményt is az eseményekről. A nagyon is megérthető hazafias felbuzdulás tette tehát a vizsgálóbiztosok munkáját alkalmatlanná, használhatatlanná a szenttéavatási eljárás céljaira, de mint történeti munka, forrás, sokat jelentene számunkra, ha kezeink közt lenne. Egyes részleteit a második jegyzőkönyvben is felfedeztük.

1. Mégsem semmisült meg, hiányzóknak látszó részeiben sem ez a jegyzőkönyv. A Bold. Margit életét elénk táró legendák egyik csoportja ugyanis ennek a jegyzőkönyvnek a felhasználásával készült. Ismeretesebbek voltak az első jegyzőkönyvből merített adatok már régóta, mióta a magyar nyelvű legendával csak foglalkoztak a szakemberek; de nem voltunk annak tudatában, hogy ezek a részek az első jegyzőkönyvből származtak. Csak Bölle Kornél 1937-ben megjelent legendakiadása tette előttünk világossá az első jegyzőkönyvből származó részek mennyiségét.

A P. Bölétől kiadott legenda a Szent Domonkos-rend bolognai levéltárának «A»-jelzésű és 1346—98 közt írt kéziratok kódexében található, a 144. oldaltól kezdve 21 oldalnyi terjedelemben. Címe: Quedam legenda beate Margarite de Ungaria Ordinis Praedicatorum. A szöveg belső, tartalmi áttanulmányozásából nyilvánvaló, hogy a legenda írója Bold. Margitnak kortársa volt, tagja a Szent Domonkos-rend magyar tartományának, sőt minden bizonnyal magyar ember: nyilvánvalóan

ismerős volt IV. Béla családjában, oda bejárt, tekintélyesebb, idősebb szerzetes, aki latinul szépen írt, ismerte a korabeli legendaírás stílusát, olaszul is tudott. Jól ismerte a magyar állapotokat és módja volt ismernie magát Bold. Margitot is. Utolsó említett évadata 1274. P. Bóle csak azt merre ezeken kívül kimondani, hogy ez az így meghatározott legendaíró nem Johannes de Vercellis. Állításait bőséges idézetekkel igazolta. A legenda tüzetesebb átvizsgálása azonban többre is engedett következtetni. Így megállapítható, hogy a legendaíró felhasználta írásában az első jegyzőkönyvet, különösen a csodákról szóló második felében. De ugyanezt kell feltételeznünk az első, életrajzi részről is. Megállapítható azonban az is, hogy nemcsak a jegyzőkönyv volt forrása. Közvetlen értesüléseit is felhasználta, mert Margitot jól ismerte. Azonkívül ismerte mindazokat, akik Margittal együtt éltek, az ő apácátársait, tehát nem volt egyedül a jegyzőkönyv adataira hagyatva, mikor legendáját megírta. Mindezek a tulajdonságok hitel szempontjából egyenrangúvá ugyan nem tették a jegyzőkönyvvel, de annak hiányában mégis nélkülözhetetlenné teszik. Emelkedik a jegyzőkönyv megbízhatósága, ha megtudjuk, *ki volt a legenda írója*. Bizony nem más, mint *Marcellus*, a hosszú időn át tartományfőnöki minőségben és Margit gyónatójaként ismert Domonkos-rendi szerzetes. Itt nem részletezzük ennek a bizonyítására szolgáló adatainkat, mert túlságosan megnyujtaná tanulmányunkat. Ezt másutt közöljük. Csak arra utalunk, hogy fennmaradt a második jegyzőkönyvben Marcellus vallomása és a legendának ezzel való összevetése megad minden bizonyosságot állításunk komolyságának. Egy kérdést azonban mégis le kell itt tárgyalnunk. Miért tartották mégis Johannes Vercellensist a legenda szerzőjének?

2. Ennek a kérdésnek tárgyalása már átvisz bennünket Marcellus legendájának német fordítására. *Jorg Valder* neve alatt ismeretes ugyanis egy *német legendafordítás*. Ezt teljes szövegében Horváth Cirill közölte először a Budapest-Székesfővárosi IV. kerületi (Belvárosi) Főreáliskola ötvenedik Értesítőjében (1907—8.). Kézirata a müncheni kir. könyvtár Cod. Germ. 750.-jelzésű, negyedréti kódexében található a 109—143. lapokon. *Jorg Valder* címiratában, a „prediger orden” megnevezése után a fordítása alapjául szolgáló legendáról ezt írja: „Daz hat zu latein geschr. pruder johannes ein meister dez selben ordens”. Erre az állításra a VIII. fejezet következő sorai bátorították fel: „Dise kleider vnd gerten der disciplin hab ich pruder hans ein meister prediger ordens vnd andere tagte

prüder nach irem abgang gesehen. Vormalß west nymant von der hertikeit der seligen dinerin gotz. denn allein drey person». Eddig nem is volna baj. De a P. Bölétől kiadott bolognai latinnyelvű legenda megfelelő helyén meg ezt olvassuk: «Hanc vestem deliciarum et discipline virgam ipse magister ordinis frater Iohannes et nos plures fratres seniores post transitum eius dictis sororibus hoc secretum pandentibus vidimus, nam antea» stb. Így tehát János mester és a «nos plures fratres seniores» szavakkal Jánostól megkülönböztetett szerzetesek egyike közt kell választanunk. P. Bölé már említette, hogy Vercelli János legendaírói működéséről a dominikánus irodalom semmit sem tud. (V. ö. Horváth i. m. 8. l. 1-j.) Nekünk figyelembe kell vennünk ezenkívül azt is, hogy a szerző a latin előszóban ezt írja: «felicis recordationis Virginis margarete sororis ordinis fratrum predicatorum in Regno Ungarie vitam et preclara merita a nobis visa magis quam audita ad memoriam revocamus». Ámde elmondhatta-e ezt magáról Johannes Vercellensis, aki Margitot csak 1255-ben, életének tizenharmadik évében láthatta, mikor mint Humbertus generális helyettese és mint vizitátor Budán megfordult? Használhatja-e az ilyen kifejezéseket: «in partibus nostris» és «ut moris est apud nos», mikor magyar viszonyokra jellemző adatokat közöl? Ismerhette-e a magyaroknál szokásos zárandoklásokat, sőt ismétlődő zárandoklásokat, ahogyan Margit sírjához vonulnak a hívők, ha még Bold. Margit életében, és akkor is aránylag rövid ideig tartózkodott nálunk? Megfordult ugyan a szigeten 1273-ban is, de akkor még rövidebb időt töltött itt.

Arra a kérdésre mégis, hogyan szerepelhet a fentebb idézett helyen «hans pruder» első személyben, csak egy megoldást tudunk elképzelni. Johannes Vercellensis csakugyan látta 1273-ban, a Pesten tartott rendi nagykáptalan alkalmával az említett aszketikus ruhadarabokat és korbácsot. Minthogy pedig mint jó dominikánus, sőt rendjének generálisa, érdeklődött a személyesen is ismert királylány szenttéavatása folytán felmerülő összes adatok iránt, jelentéseket is kapott erről minden bizonnyal. Sőt valószínűnek kell tartanunk, hogy éppen ő adott biztatást Marcellusnak 1273-ban arra, hogy az első jegyzőkönyv és saját tapasztalatai alapján írja meg Margit életrajzát és azt küldje el neki. Ennek a tudatában megkaphatjuk a legenda írásának kezdőpontját, miután a záró időpontot már megadtuk a legenda alapján előbb, az 1274. évben. János generális azután, hogy kézhez kapta a legendát, változtatott azon. Így azon a

helyen, ahol ő is említve volt, a legenda hitelének növelésére írta az «ich pruder hans»-nak megfelelő latin szöveget. Ott pedig, ahol Marcellus a királyi családra kellemetlen eseményeket elhallgatta, kiegészítette, pótolta a hiányokat, különösen a IX. fejezetben.

Jorg Valder fordítása rövidebb szöveget ad, mint a bolognai kézirat latin szövege, pedig erről is megállapítható, hogy rontást szenvedett egyes részeiben, és rövidítették már ezt is.

3. Még rövidebb szöveget kapunk a Jorg Valder fordításával szinte minden részében megegyező *gráci kézirat* német szövegében. Marcellus legendájának magyar viszonyokra vonatkozó részei mindegyikből hiányzanak, de ezeken kívül is sok a rövidítés.

Marcellus legendájával nem tudtuk összevetni az összes németnyelvű Margit-legendákat, azért közvetlen és a szöveghez legjobban ragaszkodó fordításoknak csak az előbbi kettőt mondhatjuk.

4. Marcellus legendáját dolgozta át latin nyelven *Ranzanus* Mátyás király korában. Ő is erősen rövidít, de nem ez adja meg különlegességét. A legenda elején található betoldás forrásait, illetve a betoldás jogosultságát nem ismerjük. Ez a magyar Szent Ilonára vonatkozó adatokat tartalmazza. Az összes forrásokkal való összehasonlításból azonban annyi bizonyos, hogy Ranzanus erről a Szent Ilonáról olyan adatokat közöl, amelyeket a többi forrás Katalinról, Margit tanítójáról és Olympiadesről, nevelőjéről és dajkájáról mond.

Ezeknek a legendáknak forráskritikai szempontból attól függ fontosságuk, mennyiben egyeznek vagy térnek el Marcellus legendájától. Maga Marcellus pedig azáltal biztosított legendájának, mint mondtuk, hitelt, hogy a személyes tapasztalatok alapján is ismert adatokat közölte velünk olyan forrásból, amelyik eredeti szövegében ma már megközelíthetetlen. Bizonyára nem vette be legendájába azokat az adatokat, amelyek a jegyzőkönyv tanuinak rossz megfigyelése alapján tévesek voltak. Így tehát, legalább is az életrajzi részben, már kritikus munkának tekinthető Marcellus legendája. A csodákról szóló részben már kevésbé használható. Talán többet hisz el, mint amennyit kellő kritikával elhíhetett volna, de a korabeli legendairás stílusa is kötötte, és így néha olyan előadást kapunk az egyes «csodák»-ról, hogy a szavak közt elvész az igazság. Néha csak az állapítható meg, hogy valami történt, de ez a valami az ő előadásában szintelen, és komoly tényként meg nem fogható.

5. A M. Nemzeti Múzeum M. ny. 5. sz. kéziratoss kódexében, a Gömör-kódexben levő latin breviáriumi legenda Marcellus szövegét hozza, kevés változtatással, 9 lectionára osztva. A Bőle kiadásában számított 84½ sort találjuk a lectionokban. A kódex kézírata 1516-ból való. Kiadása Ferrari, De rebus Hung. Prov. Ord. Praed., Bécs, 1637. és Timár Kálmán, A breviáriumi Margit-legendák, Kalocsa. (Pannonia, 7. sz., Árpád-ny. 1934.)

II. A második szenttéavatási jegyzőkönyvvel előnyösebb helyzetben vagyunk, mint az elsővel. Ebből is készültek legendák, de fennmaradt maga a jegyzőkönyv is, bár megcsonkult állapotban. Az eredeti jegyzőkönyv két példányban készült el. Egyiket Rómába küldték a vizsgáló-biztosok, a másodpéldányt azonban a Margitszigeten hagyták. Maguk az eredeti példányok ugyan szintén elvesztek, de a szigeten hagyott példányról készült másolat 1641-ben, Bold. Margit koporsójának kinyitásakor, a koporsóból előkerült. Az akkor ismét megkezdett kanonizációs eljárás céljaira lemásolták ezt az újonnan feltalált példányt, mely még töredékes voltában is értékes volt. Rómában aztán ismét átmásolták a leküldött másolatot. Ezek közül a másolatok közül kettő maradt ránk. Egyik Rómában a dominikánusok levéltárában van, hitelesítő záradéka 1729 április 11-én kelt. A másikat a gyulafehérvári Batthyányi-könyvtár őrzi. Ezt az utóbbit írta át kiadás céljára Fraknoi Vilmos, és a Rómában levő példányról ellenőrzött szöveget a Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I. kötetében meg is jelentette 1896-ban.

A ma ismert szövegnek több hibája van. Egyik hibacsoport annak köszöni létét, hogy olasz-anyanyelvű jegyző vette írásba a szigeten elhangzott vallomásokat, tolmácsok közvetítésével. A magyar szavakat emiatt gyakran az olasz fül hallási képe alapján találjuk a jegyzőkönyvben, és ez elég gyakran megnehezíti az eredeti kiejtésnek megfelelő magyar szó megtalálását. Ilyen szavak elsősorban a magyar tulajdonnevek. Újabb hibákat ejtettek a későbbi átmásolások folyamán is. Közismert minden másolási munkánál az elírások veszedelme; ez fokozottabb mértékben lép fel, amikor ismét nem magyar-anyanyelvű másoló írja át a szöveget és abban elég gyakran szerepelnek az idegen számára jelentés nélkül való magyar tulajdonnevek. A vallomások többszörös átmásolása a vallomások időrendjében is változást idézett elő. Abból a körülményből, hogy a jegyzőkönyv első 43 tanuja a Margitot személyesen

ismerők köréből került ki, a csoportosításban bizonyos tervszerűségre következtethetünk. De megállapítható a naptári rendtől való eltérés a további vallomások során is; itt azonban már nem tudjuk felfedezni a változást irányító összes vezető szempontokat. Pedig nem közömbös a vallomások időrendje, mert gyakran csak abból tudjuk felismerni, hogy melyik vallomás befejezetlen, esetleg hol veszett el egy vagy több vallomás. Az elveszett részek megállapítása a jegyzőkönyv alapján készült legendák segítségével részben sikerül. Így például tudjuk a magyar-nyelvű legendából, hogy 40 apáca tett vallomást, holott most csak 38 apáca vallomását ismerjük. Elveszttek Ancilla és Petronilla vallomásai. A többi tanu vallomása mai terjedelmében 48 csodás eseményre vonatkozik. Hogy itt mi veszett el, azt már nem sikerül a leggondosabb kutatásnak sem megállapítania. Csodás események hiánya ugyan még számszerűen megállapítható, de a tanuk száma nem. Már pedig elég nagy fontosságú minden tanuvallomás, mert mindegyik külön is alkalmat ad az események helyes rekonstrukciójára, minthogy mindegyik tanu bizonyos szempontból más szemmel nézte a szeme előtt történt eseményeket, vagy más megfigyeléseket közöl a kutatóval. Kritikus feldolgozásnál pedig minden nélkülözött fontos adat hiánya sajnálandó.

Ezek a külső okokból fakadó hiányok nem alkalmasak arra, hogy a jegyzőkönyv megbízhatóságát csökkentsék; inkább adathiányt idéznek csak elő. A belső megbízhatóság szempontjából viszont olyan forrás birtokában vagyunk, mikor a jegyzőkönyvet felhasználjuk, amelyika középkor más forrásait messze felülmúlja.

A középkor történeti forrásainak legnagyobb része nem olyan természetű, hogy már létrejöttük körülményei alapján vagy céljukat tekintve feltétlen hitelt követelhetnének. Egyszerűen elmondanak valamit, és bár igénylik a bennük való hitet, de csak abban a fokban, amennyiben a munka bizonyos célokat szolgál. Valamennyi úgy érzi, hogy az igazság megismerésének és terjesztésének szolgálatában áll, de ez az igazság más a krónikáknál, más a legendáknál. Mindegyik igazságának mértékét a kor igénye és az írásmű célja szabja meg. Ezért beszélhetünk krónikás és legendás stílusról. Sokszor fontosabb a stílushoz való ragaszkodás, mint a valóság rideg elbeszélése. Egészen más azonban az igazság kutatásának és a bizalom követelésének módja a szenttéavatási jegyzőkönyvekben. Míg a többi forrás csak hirdeti azt, amit az író igaznak tart, a szenttéavatási jegyzőkönyv azt kutatja, hogy valóban igaz-e az, amit

igaznak hisznek, vagy annak állítanak. Ennek a célnak megfelelően történik a vizsgálat lefolytatása is.

Említettük, hogy az első szenttéavatási bizottság tagjai valószínűen túlmentek az eléjük szabott köteleységen, és véleményt is nyilvánítottak az egyes tanuk vallomása alapján. Ez tette valószínűen használhatatlanná az általuk felvett jegyzőkönyvet a római Szentszék előtt. Erre a feltevésre az a körülmény bátorított fel bennünket, hogy a második vizsgálóbizottság tagjai már mind olaszok voltak. Magyarokat csak tolmácsokul használtak fel. Ez a második bizottság 1276 május 14-én kelt pápai megbízólevél alapján kezdte meg a kihallgatásokat ugyanennek az évnek júliusában. Vizsgálóbiztosok voltak Umberto Bianchi és La Corre kanonokok. Jegyzőjük is olasz, Bertholdus de Bosant. Meg volt állapítva, hogy milyen kérdéseket kell multhatatlanul feltenni a tanuknak. Ilyen kérdések: Honnan tudja a tanu az előadottakat? Mikor történt az előadott esemény: év, hónap, nap? Hol történt? Kinek a segítségével hívására történt, és milyen szavakkal történt a segítségül hívás? Ki az, akivel a csoda történt? Ismerte-e a tanu az illetőt már korábban is, vagy a gyógyulás előtt mennyi idővel előbb látta? Mennyi ideig volt beteg, aki meggyógyult, és mennyi ideig maradt egészséges? Hova való a csodás gyógyulásban részesedett? Ezek voltak a kötelező kérdések, de a körülmények és a felmerülő szükség szerint más kérdések is feltehetők, illetve felteendők. Így pl. tudjuk, hogy szinte mindegyik tanutól megkérdezték társadalmi állapotát: nemes-e, szabad-e, vagy szolgahelyzetben való-e? Kitanították-e, vagy felkérték-e a vallomásra? A tanuk mindegyike esküt tett vallomása előtt, hogy csak a színtiszta igazságot mondja el Margit életéről és az ő közbenjárására történt állítólagos csodákról, félretéve mindenféle gyűlölséget, szeretetet, félelmet; jutalom, haszon vagy kár figyelembevétele nélkül, akár saját személyére vonatkoznak ezek, akár máséra. Esküt kellett tenniük a tolmácsoknak is, hogy a vizsgálóbiztosok által feltett kérdéseket a tanuknak híven tolmácsolják és azok feleleteit is a biztosoknak, félretéve a gyűlölséget, szeretetet, félelmet és csalárdságot. De mintha még ezzel sem elégedtek volna meg a tolmácsok részéről, mert legtöbbször nem egyetlen tolmács tartózkodott a vallomások idején a helyszínen, hanem legtöbbször kettő-három, sőt akárhányszor olaszul is értő tolmács is hallgatta a vallomásokat. Az a színezete a dolognak, mintha a tolmácsokat egymással akarták volna ellenőriztetni.

Igy aztán semmiféle szándékos félrevezetés vagy félreértés esete nem merülhetett fel a kihallgatások folyamán. A bírák azonban nem elégedtek meg a jóhiszemű vallomással, illetve annak szándékával, hanem igyekeztek a tanut ellenmondáson kapni, vagy zavarba ejteni. Az esetleges ellenmondásra sohasem hívták fel a tanu figyelmét. A vizsgálat tehát úgy folyt, ahogyan az igazság emberileg csakugyan megismerhető. S ami a fő, egykorú emberek előadásából értesülünk az eseményekről ilyen pontos, mindenre kiterjedő kérdések alapján. Ennél ideálisabb forrást a történettudomány csak a mai modern technika eszközeivel képzelhet el.

A második jegyzőkönyv azonban csak a tanuk vallomásait tartalmazza. Említettük, hogy az első jegyzőkönyv anyagából is vettek át bizonyos részeket. Ha a tanu ismét kihallgatható volt, csak ellenőrizték első vallomását. De a második inkvizitorok sehol sem állapítják meg a vallomások alapján ítéletszerűen az események lefolyását. A felülvizsgálatot már a Szent-székre bízzák, de nekünk is módot adnak arra, hogy az események lefolyását rekonstruálhassuk az elhangzott vallomások alapján.

A tanuk megbízhatósága tekintetében is kell még forrásunkról pár szót szólnunk. Jóhiszeműségük megállapítható, de megállapítható az is, hogy koruk tudományos felfogása fölé nem emelkedhettek, mikor csodásnak tartott gyógyulásokról szólnak. Nem szakképzett emberek tesznek vallomást a betegségekről. Így aztán csodának néztek néha olyan gyógyulást, ami nem volt csoda. Csak egyetlen tanu, IV. László orvosa, emelkedik ki közülük ilyen szempontból. Egy tanunál megállapítható, hogy bár az események lefolyásánál jelen volt, vallomásában semmiről sem akart tudni. Pedig személycseréről szó sem lehetett. Az apácákkal már másként állunk. Ők is a valóságnak megfelelően, megbízhatóan vallanak, de a rájuk nézve vagy a királyi családra kellemetlen eseményeket bizony elhallgatják. Ezt egyes személyekről is megállapíthatjuk, legalábbis a vallomástételtől való vonakodás fokáig, mert azért mégis tesznek vallomást. De az egész zárda hallgatott Margit életének utolsó feléről, amikor Margitot ki akarták tessékeltetni a zárdából és, hogy céljukat elérjék, úgy viselkedtek vele szemben, hogy azzal nem dicsekedhettek el, bár ezek az események Margit állhatatosságának és fogadalmaihoz való ragaszkodásának legbeszédesebb bizonyítékai voltak. Egy apáca pedig korábbi vallomását visszavonta.

1. A második jegyzőkönyv alapján készült legendák közül először *Garinus de Giaco* (Guy l'Eveque) *legendáját* kell említenünk. Marcellus legendájával szemben hiánya, hogy már nem ismerte a szerző a szereplő személyeket, és így csak a tanuk vallomására volt utalva legendája megírásakor, és nem is ellenőrizhette az adatok helyességét úgy, mint azt Marcellus megtehetette. De azért ő is használt már más forrást is. A szájhagyomány, úgy látszik, egy-két eseményt elterjesztett a dominikánusok közt. Ezek legtöbbször nagyíttják a dolgokat. Néha annyira mennek, hogy a legendaíró nem ismeri fel a szájhagyományból ismert és a jegyzőkönyvben talált esemény azonosságát, és így ugyanazt az eseményt kétszer mondja el. Másik következménye ennek a szájhagyományhasználatnak az, hogy olyan dolgok is kerülnek a legendába, amikről a legendaíró semmit sem találhatott a jegyzőkönyvben.

Garinus legendájának bevezető sorai elmondják a legenda készítésének körülményeit. «*Legenda subscripta de vita et miraculis B. Margaretæ Virginis Ordinis Praedicatorum, filiae Regis Ungariae, de rotulis seu diffusis dictis testium iuratorum coram praedictis inquisitoribus a Sede Apostolica super hoc datis, compendiose et quasi per puncta extracta est, anno Domini MCCCXL. in Curia Romana Avinionis per Fratrem Garinum Ordinis Praedic. Magistrum in Theologia, de mandato Fratris Hugonis Magistri sextidecimi eiusdem Ordinis.*» Jó szövegkiadásokat találunk a Bollandisták által közzétett «*Acta Sanctorum*» januáriusi 2. kötetében, a 900—906. lapokon. Közvetlen utána találjuk Ranzanus már említett legendájának szövegét, melyet azóta M. Florianus *Hist. Hung. Fontes Domestici* c. forrásgyűjteményének 4. kötetében (*Chronica Minora*) 1885-ben szintén közzétett, a 211—21. lapokon. Mindkettő megjelent Gombos A., *Catalogus Fontium stb.* című művében *Vita b. Margaritæ* címszó alatt. III. k. 2468. és 2545. lapjaitól kezdve.

Garinus legendája mondanivalóit fejezetekre osztva adja elő. Lapidárisrövidségű mondatai egyidőben azt a hitet keltezték, hogy egy bővebb legendának a kivonata, közelebbről a később szóba kerülő, «Nápolyi legenda»-néven ismert legendáé. Tüzetesebb vizsgálattal azonban nyilvánvalóvá lett, hogy ez a rövidebb szöveg Garinus eredeti szövege. Több olyan részletet, amelyik a XIV. században divatos legendaírás stílusához tartozott már Garinus is közl. Ilyenek például a Marg t szájába adott imádságok abban a formában, ahogyan elmondhatta őket,

bár a jegyzőkönyvben csak tartalmi értesítést talált róluk. Van olyan részlete is legendájának, ahol teljesen költött imaszöveget találunk. De ezek mindig nagyon rövidek. A jegyzőkönyvet azonkívül nem aknázták ki teljesen sem az életrajzi részben, sem a csodákról szóló részben. Viszont többlete a szájhagyományból vett elragadtatásos és elevációs rész. Kéziratát a brüsszeli kir. könyvtár 7513—18. számú kódexében találjuk, és általában mint a «paderborni kéziratot» szokás emlegetni. Megbízhatósága a jegyzőkönyv birtokában általában igazolható. Forrásértéke mégis abban rejlik, hogy még akkor készült, amikor a rotulusformában írt jegyzőkönyv még hiánytalan volt; másrészt tájékoztat bennünket a szájhagyományról is.

Németre kivonatossan Zittardus Konrád fordította és ezt kiadta 1596-ban. (Timár Kálmán i. m. foglalkozik vele bővebben [23—6. l.]).

2. Garinus legendája azonban már nem felelt meg a XIV. századi irodalmi igényeknek. Túlságosan száraz, rövid volt, márpedig a XIV. század más irodalmi igényekkel lépett fel a legendákkal szemben. Át is dolgozták hamarosan, és minden valószínűség szerint ez az átdolgozás a nápolyi udvarban történt. Itt fejlődött ki ugyanis legelőbb a középkor irodalmi igénye, és itt volt lehetséges a szájhagyomány újabb felvétele is. Teljes bizonyossággal állítható, hogy nápolyi forrásokra nyúlik vissza már Garinus legendájának szájhagyományokból merített ismerete is. E mellett azonban a legenda átírója használta ismét a jegyzőkönyvet is. Így tehát forrása a Garinustól írt legenda volt, ennek a szerkezetét vette át és ennek a bővítési kísérleteit használta fel nagyfokú irodalmi kísérleteihez. De forrása volt nagyobb mértékben a szájhagyomány is, és a jegyzőkönyv is. Így magyarázható meg az a tény, hogy olyan csodás eseményeket is elbeszél, amelyek nem találhatók meg a jegyzőkönyvben, illetve a jegyzőkönyvből olyan csodákat is találunk ebben a bővített legendában, amelyek Garinusnál hiányoznak. Mint érdekességet említjük, hogy egy csodás esemény mégis elkerülte az átdolgozó figyelmét. Lado-mér feleségének, Femiának a vallomása kimaradt a legendából, holott szinte azzal a látszattal áll előttünk a nápolyi legenda, hogy teljesen kimerítette forrásait.

A nápolyi legenda szájhagyományának útját már Koltay-Kastner Jenő is kimutatta «Az együgyű lelkek tüköre» című tanulmányában. Feltétlenül igaza van, amikor a nápolyi királyi udvar magyar érdekeltségében és kapcsolataiban látja a szájh-

hagypmány ottani elterjedésének, sőt talán fejlődésének alapjait. Köztudomású, hogy Mária nápolyi királyné V. István magyar király leánya volt, továbbá, hogy ide vonult Mária testvére, Erzsébet is, aki szinte három évtizedet töltött apácaminőségben a Margitszigeten, sőt egyideig Margittal együtt tartózkodott ott, egészen Margit haláláig, 1260-tól 1270-ig. Azután még a szigeten maradt Erzsébet, sőt főnöknő volt 1288-ig. Ekkor elhagyta a zárdát és Rosenberg Zavisz cseh mágus felesége lett, majd annak halála után, 1300 júliusában Nápolyba vonult. De sok időt töltött a szigeten, kolostorba internálva, IV. László felesége, Izabella nápolyi királyleány is. Ő is Nápolyba tért vissza férje halála után. Erzsébetnek a nápolyi királyi udvarral tartott összeköttetései közepette a királyi udvarban is elterjedt a Margitról szóló események híre, de a dominikánák zárdájában is módja volt ezekről beszélni, hiszen eleget tartózkodott ott, minthogy újra apáca lett. Természetesen kiszínesedtek az egyes események a többszörös elmondásban, és az idő teltével. Ezeket használta fel az a «spiritualista» dominikánus író, akinek a Garinus-legenda átdolgozását tulajdonítjuk.

A nápolyi legenda íróját a mellett, hogy a vallási élet számára szánt könyvet akart írni, irodalmi törekvések fűtik, még hozzá szinte a verizmus stílusában. Különösen kedvesek neki a kútbafulladások vagy egyéb szerencsétlenségek következtében beállott halálállapotok. Itt neki ereszti képzeletét, hiszen a csodát is nagyobbban tudja feltüntetni, ha a halál biztos jeleit tudja elhíttetni az olvasóval. Mégsem nélkülözhetjük legendáját történelmi kutatásaink közben, mert a jegyzőkönyvnek ma ismert szövegromlásaiban is, az elveszett részek pótlásában is jól használható. Kritikai felkészültségre azonban annál nagyobb szükségünk van, minél szebbnek tartották ezt a legendát a sokkal szegényebb és szerényebb-igényű Marcellus-legendánál. Mert erről is van tudomásunk a Marcellus-legenda kéziratának utolsó soraiból.

A nápolyi legendának ma több kézírata ismeretes. Az először közismertté lett nápolyi nemzeti múzeumi kéziratról (Ms. VIII. 17.) kapta a legenda nevét. Ezt nyomatta ki Knauz Nándor a «Magyar Sion» 1867. és 1868. évfolyamában. A többi kézirat nincs kinyomtatva. Ilyen kézirat van a római Chigi-könyvtárban F. IV. 94. szám alatt, a párisi Arsenal-könyvtárban 1072. szám alatt. A régi velencei Szent János és Pál kolostor könyvtárának kéziratosa példányát másolatban a gyulafehérvári

Batthyányi-könyvtár őrzi. Egymástól csak lectio variansokban térnek el az egyes kéziratok. Kiadta még Gombos i. m. III. k. 2481. és köv. lapok.

III. 1—2. Marcellus legendájának, Garinusénak és a jegyzőkönyvnek felhasználásával újabb legendatípusok is keletkeztek. Ezek közül csak a M. Nemzeti Múzeumban 406. Quart. 2. jelzéssel őrzött magyarnyelvű és a Szentgallenben, a kolostor könyvtárában Cod. Germ. 603. jelzésű papírkódex 369/a—441/b lapjain található németnyelvű legendát volt módunkban beható tanulmány tárgyává tenni. *A magyar legenda* szövegét többen is kiadták idők folyamán; de legjobb, az eredeti helyesírást és a kódexlapokat is feltüntető kiadását Volf György adta a Nyelvemléktár «Régi magyar kódexek» című VIII. kötetében 1878-ban. *A szentgalleni német legendaszöveg* még ma is kiadatlan, de rövid ismertetését megtaláljuk a Budapesti VIII. kerületi községi Főreáliskola negyvenharmadik évi Ertesítőjében, 1913—14. Itt Thienemann Tivadar írt pár sort a legendáról és közölt kevés párhuzamos szöveget abból és a magyar legendából. Nekem a legenda sok hibával telt és kiadásra alkalmatlan szövegmásolatát P. Böle adta át tanulmányozásra, de ő is mástól, Iványi Bélától kapta.

A magyar legenda váza Marcellus legendáját tárja elénk, sokszor nagyon pontos fordításban. A magyar legenda azonban jobban ragaszkodik Marcellus legendájának szerkezetéhez, bár elég sokban eltér tőle. A szentgalleni legenda ezen a téren már sokkal szabadabb, mert hol Marcellus, hol Garinus szövegét követi szerkesztésében, sokszor megbontva azok egységét. De más, sokkal fontosabb különbség van a két legenda közt. Ez a különbség onnan ered, hogy míg a magyar legenda a második jegyzőkönyvet használta Marcellus legendája mellett forrásul olyanformán, hogy a szerkezeten tett csekély változtatás mellett a jegyzőkönyv mintegy példatárt szolgáltatott a legenda általánosabb megállapításaihoz, addig a szentgalleni legenda a kiegészítő részeket Garinus szövegéből vette. Ennek a Marcellus-legendától eltérőbb voltát megokolja az a körülmény, hogy fejezetekre osztotta Marcellus ilyen felosztást nem mutató legendáját, és a fejezetcímeknek megfelelően jobban összevonta az egybevonható adatokat. Ez a fejezetekre-osztás az oka a Jorg Valder-féle fordításban található szerkezeti eltérésnek is, mely a Marcellustól írt legendától némileg ezt is eltérővé teszi. Úgy látszik azonban, hogy a magyar legenda a második jegyzőkönyvön kívül használhatta az első jegyzőkönyvet is,

vagy annak legalább egy részét. Fülöp esztergomi érsek vallo-mása ugyanis csak az első jegyzőkönyvben volt meg és onnan vette át annak egy részét a magyar legenda szerkesztője, illetve az annak latin szövegét szerkesztő legendairó. Más nem is árulja el az első jegyzőkönyv közvetlen használatát.

Fel kell tételeznünk, hogy a magyar legenda és a német szentgalleni legenda eredetije latin nyelven íródott és nem szerkesztették egyiket magyar, a másikat német nyelven mai szövegükben. A magyar legenda minden esetre régibb a német-nél. A forrásaihoz való pontosabb ragaszkodás, de különösen forrásainak nagyobb értéke teszi számunkra nélkülözhetetlenné. A nápolyi legendával együtt sok olyan adatot is közöl velünk, amelyek a mai csonka második jegyzőkönyvből már hiányoznak.

3. Nem volt módunk látni az überlingi városi könyvtári Cod. germ. 22. jelzésű XV. századi kódex német legendáját. Ez, amennyiben Thienemann szól róla, a szentgalleni legendához mutat legnagyobb hasonlóságot.

4. Van azután még egy legendacsoport, amelyik az eddig említetteket fejleszti tovább. Ilyen a *bolognai* egyetemi könyvtárban levő, Ms. 1999. jelzésű «Cronica Magistrorum generalium Ordinis Fratrum Praedicatorum» című kódex Appendixében található *Margit-legenda*. Ötvenkét fejezetben tárgyalja Margit életét. Különlegessége, hogy a 26. fejezet «Stigmata quomodo passa fuit» címen Margit stigmáiról szól. Tudnunk kell, hogy ilyen stigmákról Margitnál szó sem lehet, ez tehát a későbbi legendaírási folyamán kerülhetett csak a legendákba. Forrása talán az ezideig csak olasz nyelven ismert, de nemrégiben Rómában latin nyelven is megtalált misztikus mű, melyet Bold. Margit írói működésének tulajdonít az olasz kézirat címe. Erről itt csak annyit mondunk, hogy ilyen művet Margit sohasem írt, de másmilyen művet sem.

Erre vonatkozóan közöljük Fraknoi Vilmos kéziratos jegyzeteit a gyulafehérvári Batthyányi-könyvtár XI. 79. sz. kéziratos könyvéből és egyéb írásaiból.

«A bécsi udvari és a nápolyi nemzeti könyvtárban egy Margit szűznek tulajdonított ájtatossági munka található egy XIV. századi díszesen kiállított olasznyelvű hártakéziratban. Címe a következő: „Libro chiamato Specchio dell'anime semplici della beata Margarita figliuola del re d'Ungeria scripta”. A bécsi udvari könyvtár kódexe 15.093. számmal van jelölve. Provenientiájáról a kódexen semmiféle feljegyzés nem talál-

ható. A nápolyi kódexen ez a feljegyzés olvasható: „Pertinet ad conventum sancti Francisci Capui (?)”. A könyv, mely áhitatos elmélkedéseket tartalmaz, Margit szűznek egészen önkényesen és alap nélkül tulajdonítatik. Ha a szűz ilyen munkát írt volna, arról a szenttéavatása tárgyában megindított vizsgálatnál kihallgatott társai, előljárói, úgyszintén élet-történetének szerzői bizonyára szükségképp megemlékeznek. Hallgatásuk kizárja azt a lehetőséget, hogy a könyvnek Margit szűz volt a szerzője. A könyvhöz függelékül két fejezet van csatolva. Az egyik néhány olasz szerzetesnek és hittudósoknak a munkáról tett magasztaló nyilatkozatát foglalja magában. A másik elbeszéli, hogy „ez a boldog Margit mily módon kapta kezén, lábain és oldalán Urunk Jézus Krisztus sebhelyeit».

«E szerint egy alkalommal Boldog Margit, amikor a kápolnában egyik rokona társaságában a feszület előtt imába merülve térdelt, a Szentlélektől elragadtatott és két órán át a föld színe fölött lebegett; mikor azután hálótermükben nyugalomra tértek, és Margit felső ruháját levetette, társnője látta, hogy Margit szűz kezén és lábán vérzik. Ennek a tüneménynek eredetéről, miután eskü alatt titoktartásra kötelezte magát, Margittól azt a felvilágosítást kapta, hogy az Üdvözítő a feszületről szerafim képében leszállván, a sebhelyeket az ő testére illesztette. Ezt Margit halála után társnője nyilvánosságra hozta. Ugyanakkor az esztergomi érsek is közölte, hogy neki B. Margit gyónásban erről a csodáról vallomást tett. Mire a ravatalra elhelyezett tetemen az esztergomi érsek, a váci püspök, a budai prépost és más egyházi férfiakkal és szerzetesekkel együtt a sebhelyek nyomait szemlélték. Amikor pedig ennek híre V. Ince pápához eljutott, ez két káplánját, Bernárdot és Márkot küldötte Magyarországra, akik a sebhelyek létezéséről meggyőződtek és hiteles okiratot állítottak ki.»

«Ezen fejezet írója megjegyzi, hogy mindez a B. Margit legendájában bővebben le van írva.»

«Azonban egy későbbi, XV. századbeli kéz e fejezethez a lapszálon a következő észrevételt csatolta: „Ezen, az Egyháztól jóvá nem hagyott, hamis revelációért a jelen könyv eretnekség gyanúságában levőnek mondatott. Aki nem tud vagy nem bizonyít, erről a könyvről ne beszéljen.”»

«Arra nézve, hogy milyen alapon és milyen szándékkal tulajdonított Margit szűznek a stigmák kiváltsága, amit az Egyház tekintélye Assisi Szent Ferenc részére biztosít; és

milyen legenda az, amelyből állítólag a stigmákról szóló elbeszélés merítettet, tájékozva nem vagyunk.»

«A rejtélyt, mely előtt állunk, még feltűnőbbé teszi egy más körülmény. A Domonkos-rend egyetemes gyűléseinek (capitula generalia) jegyzőkönyvében Margit szűz halála esztendejének és napjának feljegyzése mellett azt az észrevételt találjuk, hogy testén azokkal a sebekkel ékeskedett, melyeket az Üdvözítő testén a keresztfeszítésnél vert szegek és a római katona lándzsája okoztak: „stigmata domini nostri Jesu Christi in corpore ferre meruit”.»

«Azután ugyanazon jegyzőkönyv elbeszéli, hogy amikor ennek híre Rómába eljutott, V. Ince pápa két káplánját, frater Bernátot és frater Márkot Magyarországra küldötte a végből, hogy a sebhelyeket az elhunyt szűz testén megvizsgálják és azokról jelentést tegyenek; ezek a Nyulak szigetén megjelenvén, a sírt felnyitották és a testnek mind kezein és lábain, mind oldalán a Krisztus sebhelyeihez hasonlókat találtak, amiről hiteles jegyzőkönyvet vettek fel. (Actorum capituli generalis, tom. I. f. 321. — Bullarium Ord. Praed. I. 545. 5. jegyzet.)»

«Ezen feljegyzés tartalma nem kevésbé meglepő. V. Ince pápa küldötteinek neve, állása és megbízatása teljesen eltér azoktól, amiket az ő 1276. május 14-iki és 25-iki bullájában találunk. A jegyzőkönyvben e sebhelyekről említés egyáltalán nem tétetik. A legendák e sebhelyekről semmit sem tudnak. Ferrarius szintén nem tud róluk semmit.»

«Nem hallgathatjuk el, hogy a dominikánus rendben az újabberedetű hagyomány ezekről a sebhelyekről tudott valamit. A rend római levéltárában Molinari atyának e század elején írt feljegyzése található, melyben azt a gyanút fejezi ki, hogy a Margit stigmáiról szóló okiratot a pozsonyi Szent Ferenc-rendűek megsemmisítették. És az a kép, amely 1805-ben a római . . .»

Itt befejezetlen mondattal megszakadnak Fraknoi jegyzetei.

Újabban Koltay-Kastner Jenő foglalkozott a Specchio szerzőségének kérdésével. Megállapítása csak egy lehetett. Nem Margit írta. Valószínűen valamilyen «fraticelli»-munka ez is, mint a nápolyi legenda némelyik részlete is hasonló szellemben készült.

A stigmákra vonatkozóan most már ismerünk legendát. A fentebb említett Ms. 1999. jegyű *bolognai kézirat legendája* szól róla. Ennek szerzője Borselli dominikánus szerzetes

(† 1497). A kódexről, illetve a legendáról Bőle azt mondja, hogy a nápolyi legendával rokon, de a Marcellustól átvett sorok a mellett bizonyítanak, hogy ez a legenda is a szentgalleni legenda családjába tartozik szerkesztése szempontjából, azzal a különbséggel, hogy már a stigmákról is szól.

5. Hasonló szerkesztés, bár nem volt módunk tanulmányozni, *Taëggius* dominikánus († 1515) *Margit-legendája*, a dominikánusok levéltárában, XIV. 55. jelzésű kéziratos kódexben. Ez 31 fejezetben adja elő Margit életét és csodáit, és a 24. fejezetben szól a stigmákról.

A magunk részéről, bár nem szeretjük a hallgatásból vont bizonyítást, ebben az esetben mégis döntő jelentőségűnek kell a hallgatást tartanunk, mind Margit írói működése, mind pedig stigmái szempontjából. Az első kérdést teljes alapossággal elintézte Koltay-Kastner. Itt legfeljebb csak arról kell beszélünk, hogy a Specchio függelékének forrásában említett legendát Borselli vagy Taëggius legendájában láthatjuk-e. Szerintünk ezek egyike jöhet szóba. A Specchio lehet a XIV. század terméke, de csak XV. századi legendában tudjuk megtalálni a függeléknek a stigmákra vonatkozó adatait. A legendák eddig tárgyalt három típusa, a Marcelluson alapuló a Garinus szerkesztését követők, és a kettőt egyesítő magyar legendához hasonló szerkesztésekben azonban hiába keressük a stigmák nyomait. Nem más ez a legendára való hivatkozás a Specchióban, mint a pápai biztosokra való hivatkozás. Nem fogadhatjuk másként ezeket a bizonyítékokat, mint a hitelre méltó adatokra való jogtalan hivatkozást.

A generális káptalanok jegyzőkönyvébe is csak későbbi kéz jegyezhetette be a fentebb idézett szavakat.

Elképzелhetetlen ugyanis, hogy a Margittal együtt élő apácák közül egy se tett volna célzást a szerzősége, de főként a stigmákra. Ismerjük Margitnak vele együtt élő rokonait. Ilyen Vilmos macsói herceg leánya, Margit; ilyen egy másik Margit, Raszisztzláv herceg és Anna hercegasszony apácaleánya; végül Erzsébet, V. István leánya. Mindháromnak a vallomását is ismerjük, de egyikben sincs szó sem lebegésről, sem stigmákról. Nem tesz róluk említést Marcellus, a gyóntató sem, sem vallomásában, sem legendájában. Az esztergomi érsek, a váci püspök és a budai prépost a holttestnél nem a stigmákat látják, illetve nézik Margit testén, hanem az arc megszépülése tölti el őket csodálattal, és erre vonatkozik az esztergomi érsek vallomása is. Az esztergomi érsek gyóntató szerepéről Margit

életében sohasem történik említés, bár ez megtörténhetett, pl. a konszekrációkor. De hogy Marcellus előtt, mint gyóntató előtt, ne esett volna szó erről a stigmatizációról, azt szinte lehetetlennek tartjuk, hiszen sokkal kisebb jelentőségű dolgok szerepeltek Margit gyónásaiban. Marcellus viszont egyáltalában nem aggságoskodott vallomása folyamán a miatt, hogy gyónásában szerzett értesüléseit elmondhatja-e a biztosok előtt. Elmondta azokat és nem is tagadta, hogy a gyónásból tudja egyik-másik adatát. Ha azonban a holttestnél sokan voltak jelen, mikor az érsek és társai látták a stigmákat, sok embernek kellett tudnia a stigmákról. Csodálatos, hogy mégsem említi senki. Tudjuk, hogy a tanuk bizonyos esetekben hallgatással mellőztek egy-egy kérdést, főként, ha a zárdára, az előjáróságra vagy a királyi családra kellemetlen adatokról volt szó. De a stigmák nem ilyen természetűek. Van aztán a Specchio függelékében belső nehézség is. Így pl. V. Ince pápa egyáltalán nem a stigmák híre miatt küldte ki az 1276. évi vizsgáló-biztosokat, hanem a IV. László gyógyulásával kapcsolatos újabb vallásos felbuzdulás miatt, László király és Habsburgi Rudolf kérésére, hogy csak a fontosabb kérvényezőket említsük. Azonkívül Margit nem szokott éjtszakára levetközni, keze meg levetkőzés nélkül is látható volt. A stigmák körül a XV. században kezdődtek a viták a ferencesek és a dominikánusok között.

Ezen az alapon tehát a stigmák kérdését is teljesen ki kell kapcsolnunk Margit életéből.¹

Röviden összefoglalva a források megbízhatóságára vonatkozó ismereteket, legmegbízhatóbb forrásaink Marcellus legendája és annak német fordításai. Megbízhatósága két okból kétségtelen. Egyrészt ugyanis használta az első jegyzőkönyvet, másrészt Marcellus annak esetleges tévedéseit saját tapasztalataival kiigazíthatta. Megbízható forrás, Marcelluséval egyenlő

¹ *Irodalom* : Knauz bevezetése a nápolyi legendához a Magyar Sion 1867. évfolyamában. — Fraknoi bevezetése a második jegyzőkönyvhöz a Mon. Vesp. I. kötetében. — Horváth Cirill tanulmánya a Jorg Valder-féle legendakiadásban, a IV. kerületi Főreáliskola 1907—8. évi Értesítőjében. — Thienemann tanulmánya a VIII. kerületi Főreáliskola 1913—14. évi Értesítőjében. — Lovas E.: B. Margit történetének részletes forráskritikája, a Pannonhalmi Tanárképző-főiskola Évkönyvének 1915—16. évfolyamában és különlenyomat. — Kastner Jenő : Az együgyű lelkek tüköre, Minerva-könyvtár, XXVI. — P. Böle M. O. P. : Árpádházi Boldog Margit szenttéavatási ügye és a legősibb latin Margit-legenda, Bpest, 1937. — P. Bölének több, levélbeli értesítéséért és a szentgallenli legenda szövegének kölcsönzéséért itt köszönetet mondok. Damanovszky- emlékkönyv. Bp., 1937. Tóth. L. 577—89.

értékű, sőt az adatok bősége miatt annál még fontosabb a második jegyzőkönyv. Kevésbé megbízhatók már Garinus és a nápolyi legenda típusába sorolható legendák és azok, amelyek Marcellus legendáját Garinus vagy a nápolyi felhasználásával dolgozták át. Ezeknél a megbízhatatlanságot a szájhagyomány változtatásai eredményezik. Ilyennek nem találjuk nyomát a magyar legendában, minthogy az Marcellus legendáját a második jegyzőkönyv adataival bővíti. Legkevésbé megbízhatók aztán azok a legendák, amelyekben már a lebegések és a stigmák is szóba kerülnek, tehát későbbi interpolációk által hitelvesztettek lettek.

A legendák egymással való összefüggésének rövid áttekintése ez:

Fő források a legendák megírásához: 1. az első jegyzőkönyv. 2. Marcellus legendája. 3. A második jegyzőkönyv. 4. A szigeti és dominikánus szájhagyomány. 5. Idegen legendákból vett interpolációk. Ezekből három legendatípus alakult ki.

1. 1. *Marcellus legendája*. Első, életrajzi felében önálló munka, öntudatos, logikus szerkesztés. Második részében, a csodáknál, az első jegyzőkönyvet használja forrásul. A Bőle által kiadott szöveg egy helyen biztosan, másutt sejtetően arra vall, hogy már nem eredeti terjedelmében van kezünk között Marcellus szerkesztése. (Egy szentírási idézetet „et cetera” befejezéssel megrövidít. A származék-legendákban az idézet teljes. A régi breviáriumi szöveg is teljesebb.)

2. *Jorg Valder fordítása* a XV. század második felének kezdetéről az életrajzi részt kevés szerkezeti változtatással, már fejezetekre osztva a Marcellus-szövegből vette. De az eredeti Marcellus-féle szöveget a Jorg Valder előtt levő kézirat a IX. fejezetben bővebben és az események szempontjából fontos részekkel kiegészítve tartalmazta. A gyóntató szövegét Johannes Vercellensis generalis magisternek kellett még a XIII. század utolsó negyedének kezdetén kiegészítenie. Ezt a kiegészített példányt egyedül Jorg Valder német szövege tartotta fenn számunkra. A 2. rész kivonatos.

3. *A gráci német kézirat* szerkesztésében követi Marcellust. Az életrajzi részben is, a csodákról szólóban is erősen kivonatos. Latin eredetiből készült.

4. *Ranzanus* latinnyelvű életrajza szintén erősen kivonatos. Elején betoldja a Szent Ilonáról szóló részt, a szöveget humanista latinságra átdolgozza. Hasonlóképen

humanista-jellegűek a Margit ajkára adott szövegek; lényegükben jók, de erősen szónokiasak. A csodák közül csak az első kettőt hozza.

5. *A magyarnyelvű legenda* szerkesztője legnagyobb részben Marcellus szerkesztését követi. A 2. jegyzőkönyvből példatárszerűen vesz át részleteket nagy bőséggel. Így tesz az életrajzi részben is, a csodákról szóló részben is. Az első jegyzőkönyv szövegének használata erősen vitatható. A magyar fordítás feltétlenül kész latin szerkesztésből készült. Hiányzó bevezetését Pray megtalálta és közölte.

6. *A Gömör-kódexben* és Ferrariusnál a XV. századi breviáriumi életrajz nem más, mint Marcellus kis mértékben változtatott, illetve teljesebb szövege, pontosan annak Bőle kiadásában talált első 84 és $\frac{1}{2}$ sora.

II. 1. *Garinus legendája* a második jegyzőkönyvből és a szájhagyomány adalékaiból készült. (Lásd a szekértörés esetét.) A levitáció már más legendából vett interpoláció.

2. *Zittardus Konrád* német legendája Garinus életrajzi szövegéből készült nagyon rövid kivonat.

3. *A nápolyi legenda* Garinus szerkesztését követi, de a második jegyzőkönyvet közvetlenül is igénybe veszi. Itt is megtaláljuk a szájhagyományt és az interpolációt. Amellett szépirodalmi törekvések jutnak benne kifejezésre.

III. 1. *A szentgalleni* német *legenda* hol Marcellus, hol Garinus szövegét követi, illetve szerkesztésében is váltakozva ezekhez simul a nélkül, hogy valamelyik legendaszerkesztés domináló jelleget mutatna.

Az überlingeni legenda valószínűen ennek a típusnak egyik változata.

2. *Borselli legendája* a szentgalleni legendához hasonló latin szerkesztés. Eltér tőle abban, hogy idegen legendákból interpolálja a stigmatizációt.

Taëggius legendája ugyanebbe a családba tartozik, Borselli legendájával mutat legtöbb rokonságot.

I.

1. Bármely kor jellemzése nem egyéb, mint azon vonásoknak, főként irányító eszméknek és tényleges állapotoknak, illetve az azokon belül tapasztalható fejlődésnek az ismertetése, amelyek a kort más koroktól megkülönböztetik. A korok jellemző vonásainak hordozói az összeség és az egyesek, akár személyükben tekintjük őket, akár intézményeikben. De mégis sok fordul meg azon, hogy a kor irányító eszméi mennyiben találhatók meg az összeségben, és ebben az összeségben milyen helyet foglal el az egyén. Az erre irányuló vizsgálat eredménye aztán nemcsak az összeséget teszi előttünk ismertté, hanem feltárja az egyén teljes megismeréséhez szükséges vonásokat is, akár összhangban vannak azok az összeséget jellemző vonásokkal, akár eltérnek azoktól. Márpedig a «szentek» életének vizsgálata egyénre vonatkozó vizsgálat, de ez mindig az összeség szem előtt tartásával vezethet biztos eredményre.

A középkor vezető eszméje a kereszténység. Különösen *Szent Pál foglalkozott Krisztus megváltói működésének hatásai-val az egyesre és a közösségre*. A Krisztusban való hit, a Krisztustól való megváltottság az egyeseket nagy tömegegységgé olvasztotta. Ezt az egységet Szent Pál — Menenius Agrippához hasonlóan — a test és a testrészek egymáshoz való viszonyával veti össze. Önálló azonban Szent Pál abban a meglátásban, hogy Isten fiaivá tett bennünket a megváltás, és ezáltal Krisztus testvéreivé és a mennyország örököseivé. Ebben az egymáshoz való viszonyunkban, tehát az összeségben nincs már nemzeti és különbség, de nincs társadalmi különbség sem. A hatalmas Isten pedig mindenkinek egyformán Atyja.¹

A megváltás azonban nemcsak az Istentől felénk áradó szeretetet juttatta kifejezésre, hanem köteleességet is rótt ránk. Az emberek egymáshoz való viszonyában a testvériség gondolata volt új tanítása a kereszténységnek. A testvériség alapján

¹ Gal. 3. 26—8. — U. o. 4. 4—7. — Kor. I. 12. 13. — Rom. 8. 14—7. — Kol. 3. 11.

pedig hatalmas — minden embert egy nagy egységbe foglaló — szeretet köti össze az emberiséget.

Az egyenlőség Szent Pál tanítása szerint nem feltétlen, nem minden viszonylatban érvényes állapot, hanem csak Isten előtt jut érvényre a megváltás kegyelmeiben való részesedés-nél. Az egyenlőségnek erkölcsi szempontból vett ismeretét azonban már Seneca stoikus bölcelete is ismerte. Hol a stoikus elméletre, hol a Szent Pál tanítására támaszkodó egyenlőségről szólnak az első keresztény századok írói is, mint pl. Szent Vazul, Tertullianus, Nazianzi Szent Gergely, Arany-szájú Szent János, de mindenképen nyilvánvalóvá teszik, hogy *az eszme élő valóság lett*, és nem maradt a tudományos bölcelet irataiba zárt elmélet.¹

A polgári és vagyoni, másként társadalmi egyenlőségről azonban nem szólnak az első századok írói. Elismerik a császár hatalmát, hiszen Krisztus is hirdette a császár iránt való adófizetési köteleiséget. Elismerik a vagyoni különbséget, mert Krisztus mondása, hogy szegények mindig lesznek az emberiségben, nem engedett félreértést. Amennyiben történt kísérlet a vagyonközösségre, azt senki sem hirdette kötelezőnek. A gazdagról azonban úgy gondolkoztak, hogy az a szegények javát is szolgáló vagyonnak csupán sáfárja, és a szeretet alapján köteles gondoskodni a gazdag a szegény testvéréről. Szent Ambrus a gazdagot nem tartja a vagyon birtokosának, csak Istentől megbízott kezelőjének, és ilyen értelemben tagadja a tulajdonjogot, de a kereszténység általában még ezt a tagadást sem hirdeti. Az első századok írói annyira nem gondoltak a társadalmi egyenlőség gyakorlati kivitelére, hogy a rabszolgaságot is elfogadták, mint bűnös állapotunk következményét.

Az eszmék megvalósításának akadályai voltak az élő római jog és társadalom tényei, még ha valaki gondolt volna is az eszmék maradék nélkül való megvalósítására. Hosszú idő volt szükséges ahhoz, hogy a testvériség és az egyenlőség eszméiből meg lehessen valósítani a társadalmi keretek közt annyit, amennyi belőle a gyakorlati életben megvalósítható volt. Mert teljes mértékben soha sem lehet ezt a kérdést megvalósítani. De akadályul szolgált az első keresztény századok elméleti igazságként felismert követelményeinek megvalósítása terén az a helyzet is, amelyben az Egyház az akkori római hatalommal szemben volt.

¹ P. Janet—Lőrincz B.: A pol. Tud. története, Bpest, 1891. I. k. 375—6. l.

A római állam és társadalom hivatalnoki nemessége, vagyonos vagy szellemi téren vezető rétege — néhány bölcselő elméleti elgondolását leszámítva — nem jutott el emberi mivoltunk egységes szemléletére; ennek következtében lenézte a kézműves vagy proletárius társadalmat, emberként sem kezelte a rabszolgát. Elgondolható, hogy ebben a társadalomban milyen forrongást idézett elő a kereszténység az emberi testvériség és az Isten előtt való egyenlőség, sőt Krisztus örökös társaiként a másvilági boldogságban való egyforma, társadalmi állapottól független részesedés hirdetésével. Most azon fordult meg minden, hogy a kis életközösségek és egyének érdekei mennyiben voltak legyőzhetők egy mindenkit összefogó magasabb erkölcsi egység által. Eleinte, az üldözések korában, az Egyház csak elveket hirdethetett, és ezek miatt üldöztetést is szenvedett. Minthogy az Egyház az egyéni érdek fölé helyezte az összeség érdekét, fellépését a császári Róma társadalom ellen irányulónak, forradalminak találta. Mikor pedig, a IV. század elején, a nagy tömegek hatása alatt és a császári tekintélynek az Egyház mellé állása következtében lehetőségessé vált az eszmék megvalósítása, az Egyház a császároktól pártfogolt szereppel volt kénytelen megelégedni; és ebben a szerepben ismét nem léphetett fel kellő erővel. De még e nélkül a megkötöttség nélkül sem lehetett volna egyszerre megszüntetni a társadalom addigi berendezését. Ehhez idő kellett. Azért eleinte ismét csak elméleti kísérlettel találkozunk az új rendszer érdekében, főként a körül a kérdés körül, hogyan kell elképzelni az elméleti igazságot a tényleges állapot kereteiben. Szent Ágoston végezte el a rendszerezést a «De civitate Dei» című munkájában. Műve a későbbi társadalmi fejlődés folyamán éppen olyan jelentőségű lett, mint maga a Szentírásban megtalálható alapelv.¹

¹ Szent Ágoston gondolatmenetét néhány részlet közlésével megkíséreljük ismertetni. «De angelis video esse dicenda: quibus demonstratur, quantum a nobis potest, quam non inconueniens neque incongrua dicatur esse hominibus angelisque societas: ut non quattuor, duae scilicet angelorum totidemque hominum, sed duae potius civitates, hoc est societates, merito esse dicantur: una in bonis, altera in malis, non solum angelis, verum etiam hominibus constitutae. Angelorum bonorum et malorum inter se contrarios appetitus naturis principiisque diversis (cum Deus omnium substantiarum bonus auctor et conditor utrosque creaverit), sed voluntatibus et cupiditatibus exstisse, dubitare fas non est: dum alii constanter in communi omnibus bono, quod ipse illis Deus est, atque in eius aeternitate, veritate, charitate persistunt. Alii sua potestate potius delectati, velut bonum suum sibi ipsi essent, a superiore communi omnium beatifico bono ad propria defluerunt:

A civitas Dei eszméjének Szent Ágostontól elképzelt formája egyrészt nagyon elméleti téren mozgott — bár éppen ezáltal vált a későbbi korokban is irányt mutató célkitűzéssé —, másrészt a népvándorlás viharaiban nem is épülhetett ki teljesen. A pogány és ariánus germánok elleni harc az Egyház erejét teljesen lekötötte. Csak a térítések sikerei után nyílt az *Egyház építő, társadalomrendező munkásságára alkalom*. A nyugati császárság elbukása a birodalom nyugati felében a népek fölé emelkedő politikai hatalom és egység megszűnését vonta maga után. A kereszténnyé lett népvándorlási népek fölött azonban hamarosan új egység, új tekintély érvényesült. Az egység megteremtője vallási alapon Krisztus országának földi helytartója, a római pápa lett. Az Egyház már felszabadult a korábbi császári gyámság alól,

et habentes elationis fastum pro excelsissima aeternitate, vanitatis astutiam pro certissima veritate, studia partium pro individua charitate: superbi, fallaces, invidi effecti sunt (XII. könyv, I. fejelet). — ... in hoc primo homine, qui primitus factus est nondum quidem secundum evidentiam, iam tamen secundum Dei praesentiam exortas fuisse existimemus in genere humano societates tamquam civitates duas. Ex illo enim futuri erant homines: alii malis Angelis in supplicio, alii bonis in praemio sociandi. (XII. k. 26. f.) — Mortis autem regnum in homines usque adeo dominatum est, ut omnes in secundam quoque mortem, cuius nullus est finis, poena debita praecipites ageret, nisi inde quosdam indebita Dei gratia liberaret: ac per hoc factum est, ut cum tot tantaque gentes per terrarum orbem diversis ritibus moribusque viventes, multiplici linguarum, armorum, vestium sint varietate distinctae: non tamen amplius quam duo quaedam genera humanae societatis existerent, quas civitates duas secundum scripturas nostras merito appellare possumus. Una quippe est hominum secundum carnem, altera secundum spiritum vivere in sui cuiusque generis pace volentium: et cum id, quod expetunt, assequuntur, in sui cuiusque generis pace viventium. (XIV. k. I. f.) — *Fecerunt itaque civitates duas amores duo, terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, caelestem vero amor Dei usque ad contemptum sui* ... Illa (civitas) in principibus eius vel in eis quas subiugat nationibus dominandi libido dominatur; in hac (civitate) serviunt invicem in charitate et praepositi consulendo et subditi obtemperando. (XIV. k. 28. f.) — Ezt bővebben így fejti ki Leonardus Coquaeus: Hi duo amores, quorum alter sanctus est, alter immundus, alter socialis, alter privatus, alter communi utilitati consulens propter supernam societatem, alter etiam rem communem in potestatem propriam redigens propter arrogantem dominationem ... alter hoc volens proximo quod sibi, alter subicere proximum sibi, alter propter proximi utilitatem regens proximum, alter propter suam ... distinxerunt conditas in humano genere duas civitates ... alteram iustorum, alteram iniquorum, quarum etiam quadam temporali commixtione peragitur saeculum, donec ultimo iudicio separentur. (Az 1636. évi párisi kiadásban az idézett fejezet után.) — Nullus autem natura, in qua prius Deus hominem condidit, servus est hominis aut peccati. Verum et poenalis servitus ea lege ordinatur, quae

a népeket saját lelki szuverénitásával kormányozta. Mikor pedig újra szükségét érezte annak, hogy a világ földi uraival, a népek uralkodóival kapcsolatot keressen, mert a világot átfogó vallási szervezet anyagi létének biztosítására, sőt saját világi hatalmára is gondolnia kellett a népek bizonytalanságában, tekintélye már olyan nagy volt, hogy ő állított a népek élére királyokat, ő teremtette meg a népeket ismét nagy politikai egységbe fogó keresztény császárságot.

A kereszténnyé lett népek királyai, fejedelmei már a pogány felfogás szerint is szakralis méltóságok voltak: Isten különös választottjai, papjai, néha az istenség leszármazottai; most a kereszténységben a minden hatalom forrásától, Istentől származtatják szintén a királyok hatalmát, mert egyedül Istentől származik minden hatalom. A király Isten kegyelmé-

naturalem conservari iubet; perturbari vetat: quia si contra eam legem non esset factum, nihil esset poenali servitute coercendum. (XIX. k. 15. f.) — Quia igitur hominis domus initium sive particula debet esse civitatis, omne autem initium ad aliquam sui generis finem et omnis pars ad universi, cuius pars est, integritatem refertur: satis apparet esse consequens, ut ad pacem civicam pax domestica referatur, id est, ut ordinata imperandi obediendique concordia cohabitantium referatur ad ordinatam imperandi obediendique concordiam civium. (XIX. k. 16. f.) — Ita etiam terrena civitas, quae non vivit ex fide, terrenam pacem appetit: in eoque defigit imperandi obediendique concordiam civium, ut sit eis de rebus ad mortalem vitam pertinentibus, humanarum quaedam compositio voluntatum. Civitas autem caelestis, vel potius pars eius, quae in hac mortalitate peregrinatur et vivit ex fide: etiam ista pace necesse est utatur, donec ipsa, cui talis pax necessaria est, mortalitas transeat. Ac per hoc dum apud terrenam civitatem, velut captivam vitam suae peregrinationis agit: iam promissione redemptionis et domino spiritali tamquam pignore accepto, legibus terrenae civitatis, quibus haec administrantur, quae sustentandae mortali vitae accommodata sunt, obtemperare non dubitat. Ut quoniam communis est ipsa mortalitas, servetur in rebus ad eam pertinentibus inter civitatem utramque concordia... Haec ergo caelestis civitas, dum peregrinatur in terra, ex omnibus gentibus cives evocat, atque in omnibus linguis peregrinam colligit societatem: non curans quicquid in moribus, legibus institutisque diversum est, quibus pax terrena vel conquiritur, vel tenetur: nihil eorum rescindens vel destruens, imo etiam servans ac sequens: quod licet diversum sit in diversis nationibus, ad unum tamen eundemque finem terrenae pacis intenditur, si religionem qua unus summus et verus Deus colendus docetur, non impedit. Utitur ergo etiam caelestis civitas in hac sua peregrinatione pace terrena, et de rebus ad mortalem hominum naturam pertinentibus, humanarum voluntatum compositio-nem, quantam salva pietate ac religione conceditur, tueretur atque appetit, eamque terrenam pacem refert ad caelestem pacem: quae vere ita pax est, ut rationalis dumtaxat creaturae sola pax habenda atque dicenda sit, ordinatissima scilicet et concordissima societas fruendi Deo et invicem in Deo. (XIX. k. 17. f.)

ből uralkodik népe fölött. A császári méltóság létesítése azonban már a római birodalmi eszme újjászületését jelentette, de szintén Isten kegyelméből, az Egyház jóváhagyása, császárt jelölő és koronázó hatalma mellett. A király és a császár iránt való engedelmesség a kereszténységben is kötelező, annak a krisztusi mondásnak az értelmében, hogy adjátok meg a császárnak, ami a császáré, de az Egyház iránt tartozó engedelmességből kifolyóan is.

Mikorra évszázadok múltán ennyire megszervezhető volt újra Európa, az egyházi hierarchia a földi társadalomban az égi hierarchia mintájára, tehát fokozatos függésben levő szervezetként tudta elképzelni a civitas Dei földi rendjét. A másvilági monotheizmusnak a földön a világ fölött álló monarchia, a császári hatalom felel meg. A társadalmi szervezet patriarchális rendje az Atyaisten uralmának megfelelően a szereteten, az atyai tekintélyen nyugszik. A hatalom fokozatos megosztása a neoplatonikusok kozmoszában és a mennyország angyali hierarchiájában találja meg alapját. Ugyanezen az alapon érthető, hogy egyesek uralkodásra, mások az engedelmességre, szolgálatra születtek.¹

Eszmei szempontból azonban sok elveszett az evangéliumok és az apostolok által hirdetett egyenlőség ideáiból, sőt az apostolok örökébe lépő püspökök lelki hatalmának is rövidségével járt az *új társadalmi fejlődés*. A pogány lélek nem volt teljesen megkeresztelhető, mikor a pogány mult eszméi nyertek a keresztény elgondolásban igazolást. A királyok, mint Isten választottjai, nem szívesen mondtak le hatalmuk korlátlanságáról, melyet éppen vallási vonatkozásokban igényeltek. Nem kedvezett az Egyház terveinek a születési nemesség társadalmi különállása sem. Az Egyház tehát nehéz helyzetbe került. A valóságos állapotot egyszerre nem tudta megváltoztatni, mire meg módja lett volna rá, akkorra már maga az Egyház is annyira belebonyolódott a társadalmi kötelékekbe, hogy az abból való szabadulás érdekében harcot kellett kezdenie. A királyok is, a császár is befolyást gyakoroltak ugyanis az egyházkormányzatra. A születési nemesség pedig hamarosan hatalmába kerítette a magasabb papi állásokat, és nem is volt hajlandó ott más társadalmi réteg tagjait megtűrni. Ez nem volt csodálható, minthogy a főpapok részt-

¹ A. von Martin, Handwörterbuch der Soziologie, (von A. Vierkandt Stuttgart, 1931. F. Enke-Verlag), 377. l. — Hóman—Szekfű: Magyar tört. 3. kiadás, I. k. 181—2. l.

vettek az ország kormányzását intéző tanácskozásokon és nagy birtokokat és nemesi kiváltságokat kaptak. A társadalom egyetemessége a jogok szempontjából nem érvényesült. A nép egy része kívül maradt a közhatalom keretein.

A X. században már a szerzetesség is nagybirtokos földesúrrá válik, és az Egyház és az állam egymással való kapcsolatának káros hatása éppen itt mutatkozott meg legjobban. De viszont *a szerzetesi kolostorokból indult el az a mozgalom*, amelyik felismerte ennek a káros kapcsolatnak a következményeit, az evangéliumi és apostoli eszméktől való eltávolodást, és mozgalma céljává tűzte ki az egyházi életnek a világi hatalomtól való függetlenítését. A Clunyból kiinduló reform először a szerzetességben teremtett új szellemet. A további munka eszmei alapját ismét a Szentírásból és Szent Ágostonból merítik. *Eszközeik*: az erkölcsök megjavítása, a hitélet elmélyítése, a pogány népek térítése, a világi hatalom visszaszorítása, viszont az egyházi befolyásnak a világi hatalomban való kiterjesztése. *A mozgalom célja*: az égi boldogságra vezető szent-ágostoni civitasnak és a szent birodalom örökös békéjének megvalósítása, s az Egyház mindenre kiterjedő egyetemessége.¹

Már korábban is történtek kísérletek arra, hogy az Egyháznak a népek és a fejedelmek fölött álló egyetemes uralmát megvalósítsák. A pápai hatalomnak ilyenirányú kísérletei a Pseudo-Izidor-féle gyűjteményre támaszkodtak. Siker azonban csak akkor kezdett mutatkozni, mikor a clunyiiak vették kezükbe a mozgalom irányítását; illetve a lelkeket, főként az alsópapságot és a népet a chiliazmus tévedésen alapuló hite Krisztus második eljövételének méltó fogadására hangolta. A tömegek azt várták, hogy az ezredik évben újra földre szálló Krisztus megalapítja valódi földi uralmát és megteremti az örök béke korát. Így tehát a bencés kolostorok reformáló törekvése és a néptömegek vallásos és erkölcsi mozgalma találkozott. *A mozgalom hatása két évszázadra adott irányítást* Európa kereszténységének, a keresztény társadalmi egyetemesség alapján; ez ugyan megint csak eltért a szentírási és ágostoni elvektől, de az akkori körülmények közt lehetséges egyetemességet megteremtette.

Az egyetemesség *a fejedelmek feladatává* tette a rájuk bízott nyáj égi boldogságának munkálását a földi célok és egyéni boldogság keresése helyett. Erre a célra kapták isteni

¹ V. ö. Hóman—Szekfű, i. m. I. 182—3.

kegyelmen nyugvó hatalmukat a civitas Dei egy-egy tartománya fölött. A fejedelem még erőszakot is alkalmazhat, hogy népét belekényszerítse a keresztény közösségbe és azon belül az égi boldogság útjára vezethesse. *Munkájukban segítők* az érsekek, püspökök, apátok. Ők a helyes út megmutatói, de nem alattvalók, hanem az Egyháznak a fejedelemmel egyenrangú képviselői: az élet és a műveltség irányítói, törvényhozók, tanítók és nevelők. Így állhat csak minden egyéniség, minden egyéni akarat és tett a nagy egyházi univerzumnak a szolgálatába.¹

Szent István ennek az egyházi eszmének szolgálatába állította minden erejét. Fiához intézett «Intelmeiben» nyilvánul meg felfogása, amely a clunyi gondolatnak a Respublica Christiana-ról való tanításával egyezik. Szent István tudja, hogy a Respublica Christiana bármely országának csak hívő keresztény ember lehet a királya, alattvalóinak Isten akaratából való ura. Védenie kell az Egyházat, félve tisztelnie és megbecsülnie a főpapokat, mint az emberiség őreit, a lelkek és az egész Egyház méltóságának felügyelőit, a szentségek szétosztóit, és bűneink magbocsátóit. Isten «elkülönítette őket az emberektől». Becsülje meg a király a főemberek, ispánok, vitézek és nemesek hűségét és bátorságát, és érdemlje ki bizalmukat. Ők ugyanis az ország harcosai, a gyengék védői, az ellenség elkergetői és a királyság gyarapítói. A király atyjaként és testvéreként tekintse őket, harag, büszkeség vagy gyűlölködés sohase jusson velük szemben kifejezésre. Uralkodjék felettük békésen, alázatosan és szelíden, mert az összes emberek egyállapotúak. Senkit ne vessen közülük szolgaságra, ne is bánjék velük úgy, mintha szolgálai volnának. A király legyen türelmes bírói működésében is. Ítélezésében a könyörület és a szánakozás vezesse. Szent István figyelemre méltatta az idegen jövevényeket és a rabszolgákat is. Az előbbieket pártfogást, az utóbbiakat védelmet találtak nála, sőt saját uradalmaiban felszabadította és más alantasabb-származású emberekkel együtt gyakran hivatali teendőkkel bízta meg őket. Mindenre kiterjedő gondja érezte a kormányzásban a tanácskérés szükségét. Elsősorban az elődök bölcs példájának követésével, aztán az öregebbek tanácsának meghallgatásával akarta kormányozni országát. Még a fiatalokat sem zárta ki a tanácsadás lehetőségéből, csak azok ítéletét előbb az öregek elé ter-

¹ Hóman—Szekfű, i. m. I. 187. — Martin, i. m. 374.

jesztette. Vigyázott arra, hogy tetteiben zsarnoknak ne lássék. Ezért a királyoknak fokozottabban kell erényeseknek lenniök, mint a többi embernek.

Ennyire *élő valóság* még sohasem volt a *keresztény univerzalizmus*. Mindenki megtalálta életfeltételeit. Mindenki érezte, hogy egy nagy szociális egység tagja, tagja a többszörös lépcsőzetben kifejezésre jutó függő viszonyoknak, és hogy csak a közösségben és a közösségért végzett munkában van létjogosultsága. Az egyéni önállóság és sajátosság mégsem szűnik meg ebben a szervezettségben. Csak az történik, hogy mindenki számára ki van jelölve a hely az állami és az egyházi szervezetben, és azon a helyen kell érvényesítenie egyéni képességeit. A helyet pedig kinek-kinek a születése szabja meg.¹

Amint látjuk tehát, a középkori univerzális emberi társadalomban az egyes államok, az egyes társadalmi csoportok és az egyedek elsősorban mégsem különleges képességeikkel, hanem az örökértékű egyetemességben való részvételükkel, kötelességtudattal és kötelességteljesítéssel érvényesülnek. Hogy munkájuk aktív legyen, és határozott eredménnyel járjon, mindenkinek: Egyháznak, államnak, társadalmi rétegnek és egyénnek egyaránt kötelessége a materiális elem ellen való küzdés és a lelki, örök célok elérésére való erőfeszítés. De éppen ez a mindenkire kiterjedő kötelezettség teszi az összes embereket egyenlőrangúvá az Istenhez való viszonylatban is, az összeség céljaiért való munkában is. A valóságban tapasztalt különbségek csak a munkamegosztás és a mult hagyományainak elkerülhetetlen következményei. A papság az isteni kegyelem közvetítőjeként, továbbá az emberiség tanítójaként és nevelőjeként a szellemi és a lelki vezetés terén küzd Isten földi országában az egyetemes szent célért. A nemesség fegyveres erővel szolgálja, mikor védi a hitet és az összeség létét; ezért életét áldozza — és az állam ezért biztosítja létét a földbirtokon —, más terhet azonban nem kíván tőle. A városi polgárság, amennyiben számbavették, az összeség ruhával stb. való ellátását, az élethez szükséges ipari termékek előállítását végzi, és az állami közösség fenntartásához adójával is hozzájárul. A földműves és szolgálóelemek az élelmiszert termelik az összeségnek.

Ilyenformán mindenki beletartozik valamilyen társadalmi

¹ O. Spann, *Der wahre Staat*, 1921, Verlag von Quelle u. Meyer in Leipzig, 31—3. ll.

tagozatba. Az egyesek és a társadalmi rétegek, magasabb fejlettségénél a rendek, továbbá az államok helyét a közösségben az isteni gondviselés jelölte ki. De köteles is mindenki az ebben a körben ráváró kötelezettséget az összeség javára — amilyen az államokba és az Egyházba csoportosult emberiség — jókedvűen és szívesen teljesíteni. A lélek tisztasága, a megelégedettség és a kötelességteljesítés tudata tesz már itt a földön boldoggá mindenkit, és polgárává a Respublica Christiana-nak, illetve a civitas Dei-nek.¹

Mindezek fejében az államhatalom, illetve az egyetemes közösség kötelessége, hogy Isten földi országának minden polgárát megvédje a kívülről jövő támadások ellen, biztosítsa a megélhetési és egyéb kenyérgondok veszélyeiben: secundum conditionem suam, tehát a társadalmi réteg és az egyén igényeinek figyelembevételével, mint később azt Aquinói Szent Tamás kifejezte; továbbá elvezesse az Egyház és az Isten kegyelméből uralkodó charizmatikus király fennhatósága alatt az örök üdvösségre.

2. De az emberi gyarlóság és a lényegéhez tartozó *folytonos vágyódás a mindig újabb állapot felé*, sohasem talál megnyugvást. A középkori civitas Christiana fent vázolt célkitűzése: az örök boldogság, messze esett a még élő és élete további fennmaradását remélő egyéntől és társadalmi rétegtől. Bizonyos erők rejtőztek a lelkek mélyén, lehetőségek merültek fel a lelkekben, és ezektől az akkor éppen még meglevő lét nagyobb boldogságát remélték, mert közelebb esett a vágy tárgya a megvalósuláshoz. A rejtett erők felszínre vetődése, a szunnyadó lehetőségek megvalósítására való tevékenység eredményezték az állandó változást. Így volt ez a clunyeiktől tervezett társadalomban is.²

A *császári hatalom birtokosai* magukhoz térve a chiliizmus okozta vallási kábultságból, nem tudtak belenyugodni abba, hogy ne legyenek autarchák. Nem tudták eltérni a még oly szent cél érdekében való alárendeltséget sem, amelyben az Egyházzal szemben voltak, noha az a papság és a világi hatalom közt levő ideális egyetértésnek volt feltüntetve. Az Egyház, mint közvetlen isteni alkotás, az államhatalmat, mint emberi alkotást, szükségszerűen magánál kisebb-értékűnek tartotta, holott bírói és politikai szervezettségében az Egyház

¹ Martin, i. m. 373—4.

² V. ö. O. Spann, i. m. 1. l.

nem volt annyira jellegzetes társaság, mint az állam. A mellett a császárok komolyan hittek hatalmuk Istentől való származásában. *Egyéniségek akartak lenni* a nélkül, hogy az ebben rejlő erőt az Egyháztól eléjük tűzött végső cél, az örök boldogság munkálására fordították volna. Úgy viselkedtek, mintha hatalmukat tekintették volna a végső célnak, és ennek *a hatalomnak mindent alá akartak vetni*.

Kétszázados harc lett a következménye a császári egyéni célkitűzésnek. A harcok hatása csak romboló lehetett a nagy eszme, a civitas Christiana megvalósításának munkálásában. Az univerzalizmusra törő császár elbukott a harcban, de magával rántotta az Egyház univerzalizmusát is éppen akkor, amikor III. Ince és IX. Gergely kora már Szent Ágoston isteni birodalma, a civitas Dei földi megvalósítását remélhette. S a harcok *forradalmi erőket szabadítottak fel*.

A születési nemesség sokáig megtartotta zárkózott, föld-birtokos jellegét, és ennek megfelelően vett részt a Respublica Christiana közös céljának munkálásában. Az egyes nemzeteknek ebben a rétegében az Egyház a katolikus hitközösség segítségével tudta kifejleszteni az összetartozás öntudatát. A hitközösség olyan közös műveltséget is jelentett, amelyik szinte egységes «nemzeti» jelleget adott Európa germán-román, vérségi köteléken alapuló nemességének. Az egész Európára kiterjedő, vérségi köteléken alapuló nemesség is egységesnek tartotta magát ebből a szempontból, de így tűnt fel a keletiek előtt is, akár a görög műveltség kötelékében álló személy vette szemügyre, akár mohamedán.¹

A király is tagja volt ennek a köteléknek, és politikai jelentősége éppúgy a birtokain nyugodott, mint a nemességé. Sőt a főpapok is részesedtek a birtokok révén a politikai hatalomban. Ezek származásuk révén a birtokos nemesség tagjai közül kerültek ki, műveltségük révén az Egyház uralkodó akaratának lettek a képviselői; birtokaik révén pedig a királlyal osztoztak a hatalomban. Végső eredményben a birtokos nemesség és a főpapság egymással sok szállal összekötve zárt kört alkotott és féltékenyen őrködött hatalmi helyzeté fölött.

A születési nemesség kizárólagos hatalmát a keresztes hadjáratok folyamán jelentőséghez jutó kisebbszereplő nemesség kezdte ki. Ezek ősei a miniszterialisok, és alig vették őket ezideig tudomásul. Most mint *lovagi rend szervezkedik*,

¹ Martin. i. m. 372—3.

és el akarja érni a régi birtokos uraságot jelentőségében és zárkózottságában is. Nálunk Magyarországon a XIII. század szervienseinek mozgalma felel meg a nyugati lovagi mozgalmaknak, de csak később minősül a mi kisebbsúlyú új nemességünk a nyugatihoz hasonlóvá. A megmozduló nagy tömeg, és a lovagi öntudat idealizmusa erős hatást vált ki a régi nemesség tagjaiban is. A nemesi gondolkodásmód lovagivá nemesedik. A vallásosság és a jámborság nem csökkenik, de a vallásos eszményt a hősiesség, a hitért való fegyveres harc, továbbá az úri, lovagi erkölcs és a nőtisztelet minősíti.¹ Az új ideális szemlélet mindent a lovagi tisztesség nevében óhajt végbevenni a nélkül, hogy kutatná az áldozat anyagi hasznát. Az uralkodó érzés az igazságosság lett.

De a lovagi gondolat uralomra-jutása *megbontotta* bizonyos fokig a régi, vérségen és hűbéri kapcsolaton alapuló *társadalmat*. A lovag sem tekinti magát meghatározott nemzet tagjának, sőt nem kívánja meg már azt sem a lovagtól, hogy keresztény legyen. Szaladint éppúgy lovagnak tartja, mint a legjobb keresztény lovagot. Ezzel azonban elsüllyedt a Nyugat korábbi keresztény társadalmának öntudata. A mellett az ideális emberi értékek szerint való mérlegeléssel más társadalmi rétegekben is reményt nyújtott arra, hogy magasabbra törjenek, hiszen az ideális emberi vonások elsajátítása nem volt a születéshez és a földbirtokhoz kötve. Így jelenik meg előttünk, mint később látjuk majd, Assisi Szent Ferenc is, lovagi vágyaival. Most ismét az apostolok és az Egyházatyák tanításából kezdik meríteni a felfelé törő társadalmi rétegek argumentumaikat vágyaik és mozgalmuk igazolására. Mikor aztán sikerek kísérik a mozgalmat, nem elégesznek meg a társadalmi érvényesüléssel, hanem a közjogi hatalomban is részt óhajtanak venni. Így alakul ki a középkor vége felé a rendi társadalom.²

Az Egyház a lovagságot is fel tudta használni középkori univerzalizmusa és uralma keretében. A gyengék védelmét az elnyomók ellen, az Egyház politikai érdekeinek védelmét a pogányok és eretnekek ellen általában is a lovagok kötelességévé tette, de szerzetes lovagrendjeivel közvetlenül is szolgálta. Azt azonban nem tudta megakadályozni, hogy a lovagi étellel és életideálokkal bizonyos *individuális törekvések* ne csusszanak

¹ Hóman—Szekfű, i. m. I. 466.

² Martin, i. m. 378—9. — P. Janet—Lőrincz, i. m. 424—36.

be az addig legnagyobb részben univerzális-jellegű keresztény társadalomba. A hűség és az állhatatosság lovagi erényét a lovag Istennel szemben is kifejezésre juttatta a hűbérurához való értelmezéssel, és ennyiben személyes, egyéni vonást vitt a kollektív felfogásba. De a hűség Istennel szemben mint hit jutott kifejezésre, az állhatatosság pedig az Istentől való függés elismerése volt. Az önmérséklet, az önfegyelem, a lovagi élet elemeihez tartozott, de a legmagasabb lovagi erény mégis a szelídség. Tartalmi téren tehát találkozott az egyházi tanítás a lovagi eszmével, de mégis egyéni színezet jelent meg a lovag lelkiületén, és ennyiben a lovagi erények szűkebbértelműek, mint a velük összeeső keresztény erények. A kereszténnyé lett stoikus természetjog behatolt a keresztény bölcséletbe, és ott úgy hatott, hogy az általánosabb-érvényű igazságok egyéni színezetet nyertek és elősegítették a középkor elpolgáriasítását. Ez azonban már a középkorból való kinövést jelentette. Új kor körvonalai bontakoztak ki az egyéni vonásokban.¹

Az Egyház életén belül is megtalálható az a fejlődés, amely a középkoron átvonul és az új kor felé visz bennünket. Az uralkodó rétegek sokáig az Egyház szolgálatában állanak, de maga az Egyház is azok befolyása alá kerül. Világuralmi terveinek megvalósításához rászorult a világi hatalomra. Azért volt szüksége nagy birtokokra, jövedelmekre, jogokra és kiváltságokra, mert függetlenségének is, politikai befolyásának is ezek voltak az alapjai. A nagybirtokos világi nemességet, a hasonló birtokos főpapokat és kolostorokat ugyanaz az érdekközösség tartja össze és teszi viselkedésüket kizárólagossá a többi népelem fölött. A ciszterciek, a királyság és a pápaság időnként ellene voltak a nagy exkluzívitásnak, de a protestantizmus fellépéséig nem sok sikert tudtak elérni a nagybirtokok tulajdonosaival szemben. Az egyházi körök idevágó törekvései az apostoli tanítás alapjára igyekeznek visszavinni az állapotokat. Pl. IX. Gergely egyik dekretumában az erények nemességét emlegeti a származási nemességgel szemben mint olyat, amely az Isten előtt kedvessé teszi az embert. De a tényleges állapotokkal szemben való fellépés nem vezethetett sikerre addig, míg az Egyház maga is a politikai élet terén való vezető szerepét töltötte be.²

Az új szerzetesrendekben nyílt csak lehetőség arra, hogy

¹ Martin, i. m. 379—80.

² U. o. 380—81.

az élet realitásaitól és az egyházpolitikai célkitűzések eszközeitől függetleníteni tudják magukat. A régi arisztokratikus, nagybirtokos rendek helyébe olyan rendek léptek, amelyek a birtokaik révén politikába bonyolódott és elvilágiasodott egyházi életnek a lelkiekre való visszavezetését tartották elsősorban feladatuknak. Másik jellemző sajátosságuk, hogy a nép alsóbb, nagy tömegeivel kerestek érintkezést.

Érdekes munkaközösség és állandó feszültség tapasztalható a szerzetesrendek és az Egyházkormányzat viszonyában. Az Egyház rászorul a szerzetesekre, mert azok aszkezeise, világtól való visszavonulása mindig erőforrása az Egyház nagy vallási célkitűzésének; de ez a szerzetesi aszkezis akkor, mikor az egyéni tökéletességre törekszik, a világtól visszavonul, kivonja magát az Egyház politikai céljainak szolgálata alól. Az Egyház tehát egyrészt támogatni kénytelen a szerzetesi aszketikus törekvéseket, másrészt rá kell szorítania a rendeket az Egyház univerzális, politikai célokat is követő érdekeinek munkálására. Ezért a szerzetesi reformmozgalmak, vagy a szerzetesi célokhoz hasonló törekvéseket eláruló időnkénti laikus megmozdulások mindenkor a szerzetesi életeszmény eredeti tisztaságának helyreállítására törekedtek. A világ megtagadása és a világalom eszméje közt fellépő ellentét végül a XIII. században az Egyház szociális problémájává nőtte ki magát, és több ízben eretnekségekre vezetett a szélsőségekig hajszolt ellentét.

Igy lett lassanként a szerzetesi eszme az individualizmusra való törekvések egyik legerősebb forrása az Egyház világuralmát jelentő univerzalizmussal szemben. A szerzetességben is, a társadalomban is megmozdultak és harcba indultak az eddig magukat elnyomottaknak érző rétegek a régi nagyúri Egyház ellen. Elveiket megint csak a Szentírásból, az Egyházatyák írásaiból és a stoikusok kereszténnyé lett természetjogából merítették. Fő eszme az egyenlőség.

A világi társadalom érvényesülésre törekvő rétege elsősorban a *városi polgárság* volt. A városi polgárok meggazdagodtak a kereszteshadjáratok idején Itáliában és Franciaországban különösen déli felében. A gazdagság aztán a műveltség emelkedését, ez meg az öntudat fokozódását eredményezte. Oszályöntudatot eredményezett a római birodalom városi autonómiájának és a régi római civis fogalmának megismerése. Az öntudatot az érvényesülési vágy követte.¹ A városi polgárság

¹ Lásd Martin már többször idézett cikkében a gondolatmenetet.

megmozdulása forradalmi jellegű volt, mert kommunisztikus és proletárius törekvéseinek túlzásai szembekerültek az addigi középkori társadalommal. Az ellentét hamarosan átszapott vallási térre is, és végeredményben a civitas Christianát megdőntő erővé vált. Jellemző tünete az, amikor Marsilius da Padova a természetjogot már a népszuverénitás gondolatának kifejtésére használta fel, mert a középkori ember ekkor már nemcsak megkísérli egyházi, pontosabban pápai politikai gyámkodás alól való felszabadulását, hanem a természetjogot már az Egyház ellen való fellépésre használja fel alapul. Elérkezett most az az idő, hogy újra rendszerbe kellett foglalni a világi és egyházi hatalom viszonyára, valamint a társadalom szervezetére vonatkozó egyházi felfogást. Aquinói Szent Tamás végezte el az elméleti rendszerezést éppen abban az időben, amikor Árpádházi Margit is él már. De ennek a nagyszabású munkának a mi szempontunkból gyakorlati jelentősége már nem volt.

Az ébredő parasztság is számottevő szerephez jutott a kereszteshadjáratok idejében, illetve annak következményeképpen. A parasztságban is megkezdődött a magasabbra való törekvés. Érvényesíteni akarta evangéliumon alapuló egyenlőségét. A XII. században nem tudott már belenyugodni «az isteni gondviseléstől kiszabott társadalmi helyzetébe», annál kevésbbé, mert írástudatlan létére, és magára hagyatva, alig jutott el hozzá a középkor egyházi szociális íróinak mindent bölcselkedve megokoló tanítása. Helyzete a mult folytatása volt, és annak csak terhét öntudatosította. Amikor helyzetén változtatni akart, a városi polgársággal együtt mindig a régi rendszer nagyuraival, a nagybirtokos egyházi és világi hűbérurakkal találta magát szemben. Papjaik sem sokat törődtek velük lelki téren. A földesúri papság elzárkózott előlük, a vidéki kolostorokban várszerű elzárkózásban élő szerzetesek is gazdaságaik kezelését és a tudományos foglalkozást előbbrevalónak tartották, mint a városi és falusi lakosság lelki gondozását, pedig a szociális igények mellett a vallásiak is kielégítésre vártak. A szegénység kommunisztikus érzése a világ javaitól való elszakadásra, továbbá a lélek Isten felé való fordulására mind nagyobb tömegeket mozgított meg. Az alsóbb rétegekből kikerült szerzetesek és a vallásos eszmékért lelkesedő világiak vándorszónokokként jártak városról-városra, faluról-falura. Prédikációik erkölcsi téren mozogtak leginkább és nagy hatással voltak hallgatóikra. A szentírási egyenlőségre vágyódva leginkább a gazdagság, főként a papok gazdagsága ellen keltek ki,

mert mögötte öntudatlanul is érezték eddigi megkötött helyzetük korlátait, illetve a belőlük való szabadulás lehetőségét. Az Egyház mégis ennek a megmozdulásnak eredményeként új szerzetesrendjeivel jutott el az alsóbb néprétegek lelkéhez.

3. Franciaországban már 1100 táján felléptek «*Krisztus szegényei*». Vándorszónokaik, főként Abrisseli Róbert, kikeltek a papság bűnei ellen. Más vidékeken mások folytattak hasonló tevékenységet. A városi polgárság körében voltak különösen népszerűek, mert éppen a városi polgárok lelki gondozása volt kevésbé megfelelő, minthogy a gyűlöletes földesúr papja volt hivatva őket a lelkiekben vezetni. Ez a magyarázata annak, hogy miért terjedt el olyan gyorsan és éppen a papi birtokokon levő városok lakosai körében, Észak-Itáliában és Dél-Franciaországban, a régi manicheizmus elveit hirdető pataréus, később valdi és albi stb. néven nevezett eretnekség is. A felekezetek ideális alapja a testi, anyagi, külsőséges érdekek szembeni tevékenység, sőt küzdelem volt. Ebben azonban annyira mentek, hogy a vándorszónokok az ideális alapról letérve, előbb a papság anyagiassága ellen szónokoltak, aztán a világi tekintély ostromozása következett, végül a minden szociális kapcsolatot megtagadó anarchia talajára jutottak. *Waldes Péter* önkéntes szegénysége eleinte kevesebb bajt okozott, mert vagyonát szétszétva, ideálisan hirdette azt az eszmét a gyakorlatban is, amelyet lelke a bajok megoldására szolgáló egyedüli útnak tartott. Ő is támadta a papok bűneit, és a pápától, III. Sándortól kapott arra engedélyt, hogy a papság felügyelete alatt erkölcsi kérdésekről prédikálhat, dogmatikaiakról azonban nem. Hívei már nagyobb túlzásba estek és nem alkalmazkodtak a pápai feltételekhez, azért 1184-ben III. Lucius pápa exkommunikálta őket. Voltak azonban köztük olyanok, akik nem kerültek ellentétbe az Egyházzal, hanem szerzetesi együttélésben Szent Ágoston regulája alapján gyakorolták az önkéntes szegénységet. Ennek az önkéntes szegénységnek szerzett aztán becsületet Assisi Szent Ferenc és Szent Domonkos.

Assisi Szent Ferenc gazdag városi szülők gyermeke volt. Nagyra vágyott, lovag akart lenni. De hamar kiábrándult a világi lovagi életből, azért a legnagyobb hűbérúr, az Isten lovagja lett. Gyakran énekel lovagi dalokat, köpenyére téglával vörös keresztet rajzol, de ő ezt a teljes szegénységgel párosítja. Nem visz magával az útra semmit. Nincs mása, mint a rajta levő ruha, de azért ő a «Nagy Király heroldja». Abban is követni akarja a lovagokat, hogy a hitetlenek ellen harcot

kezd, de nem fegyver nála a harci eszköz, hanem a szó, a térítés. 1219-ben El-Kamil szultán előtt hirdeti a keresztény igazságokat, hogy megtérítse, vagy vértanu-halált halhasson Krisztusért.

Szent Ferenc élethivatásának tartotta az emberré lett Isten példájának követését, Isten országának terjesztését. Krisztus példáját követi imáiban és élete szenvedéseiben; ezért vállalja a szegénységet is. Az Istent az összes teremtményekkel együtt magasztalni akarja, és ő ad kifejezést a lelketlen teremtmények imádásának is. Az emberek közt Krisztus országának terjesztésével akarja szolgálni Urát. Mikor ez sikertelen a pogányok közt, akkor saját honfitársait akarja megszervezni ennek a célnak az érdekében. Nem akar szerzetesi szabályokat életbe léptetni. Hívei maradjanak azon a helyen, ahova az Isten és a mult állította őket, de ott teljesítsék pontosan kötelességeiket, önmagukat megvetve, ingyen, minden ellenszolgáltatás nélkül, illetve csak a megélhetés eszközeiért. Szinte pán-szocialisztikus elgondolása a kor problémáinak megoldására alkalmas volt. Az önkéntes szegénység eszméjével a kor anyagiakért harcoló világnézetét ellensúlyozta. Naiv vallásossága a lelkiekre vágyódók igényeit elégítette ki, sőt felemelte a vallásos érzést a misztika magaslataira.

A pápai udvarban Hugolin bíboros, a későbbi IX. Gergely, vette Szent Ferenc mozgalmát pártfogásába. Ő adott szervezetet is a mozgalom híveinek 1221-ben. És az eszme terjedt, úgy, hogy Szent Ferenc életében már 12 provinciája volt a rendnek. Leginkább városokban telepedtek le Szent Ferenc fiai, ott végezték áldásos működésüket, és így az addig elhagyatott városiak pasztorációja megoldást nyert. A vidékre kijáró vándorszónokok a falusiak lelki gondozását látták el.

Szent Domonkos rendje más alapokon indult el, de nagyjában ugyanide torkolló munkakört töltött be. Fellépésére a Dél-Franciaországban elhatalmasodott eretnek valdiak, majd az albiak garázdálkodása adott alkalmat. Ezek a kezdetben ideális alapokról letérve lassanként, 1200 táján, már a család teljes szétzüllesztésével, a templomok elhagyásával, a keresztség, Oltáriszentség és bűnbánat megtagadásával és kigúnyolásával, sőt a teremtsére és a feltámadásra vonatkozó hittételek megtagadásával jelentenek vallásos és szociális veszedelmet az Egyházra és az államra egyaránt. Néha erőszakos eszközökkel léptek fel ellenük, mire ők is erőszakkal, templomok felgyújtásával, a keresztek elégetésével, az Oltáriszentség földre-

taposásával feleltek, sőt a hozzájuk küldött térítők ellen is gyilkos merényletet követtek el. Végül fegyveres harc vetett véget garázdálkodásuknak.

Az albiak nevén ismertebb fenti eretnekmozgalom fegyveres leverése azonban nem jelentette a lelkek lefegyverzését. Ennek más eszközökre volt szüksége, mint az anyagi fegyver. Diego azevedói püspök, Domonkos ozmai kanonokkal, először 1203-ban látta a délfanciaországi állapotokat. Szent Domonkos ekkor már megtérítette azt a vendéglőst, ahol éjjelre megszálltak. De más volt ekkor útjuk célja. 1204-ben másodszor is járnak azon a vidéken, de vágyuk inkább az, hogy a pogány kunok és más pogányok megtérítésére induljanak. Rómába mentek, de onnan visszaküldték őket Dél-Franciaországba, hogy az albiak megtérítésén fáradozó ciszterciek segítségére legyenek. A kunok megtérítésére így nem mehettek, de ez az első gondolat nem halt meg bennük. Szent Domonkos az első eszmét állandóan őrizte lelke mélyén, és később ez a vágy hozta fiait Magyarországra is.

A délfanciaországi rendszeres működést 1205-ben kezdték meg. Hamar észrevették, hogy az albiak vezetői tanult, képzett emberek. A képzettekkel csak a nagyobb-képzettségűek vehették fel a harcot. Az albiak szegénységben, önmegtagadásban éltek, ezekre csak a szegénységnek és az önmegtagadásnak a fegyvereivel lehetett hatni. A tudomány tekintetében nem volt hiány, de a szegénységet öntudatosan kellett vállalni. Nem tartottak maguknál mást, mint imakönyveiket és a tudományos műveket, egyébként gyalog jártak faluról-falura, és alamizsnából éltek. 1207-től kezdve Szent Domonkos maga maradt a ciszterci térítőkkal; Diego hazament, hamarosan meg is halt.

Szent Domonkos működése az albiak ellen folyó fegyveres harcok idején is tartott. Működésében érzelmi szerep csak a külső megjelenésnek, a szegénységnek jutott, egyébként esze és teológiai képzettsége a legfőbb fegyvere. Eppen ebben különbözik elsősorban Szent Ferentstől. Másrészt már Diego egy prédikáló szerzet alapítását tartja szükségesnek, de a megvalósítást Szent Domonkos végzi el. 1206-ban már létesül egy zárda Prouilleban a megtért albi nők részére. Ezt hamarosan követi a férfikolostor megalapítása is. A Szentszék kívánságára Szent Ágoston regulája szerint szervezi a kolostori életet. De a pápai jóváhagyást szerzetére csak 1216-ban nyerte el. Ekkor még nem sikerült a rend számára a teljes szegénységben

való élet bevezetése, Szent Domonkos terve. Ezt csak 1220-ban tudta megvalósítani, ha nem is Assisi Szent Ferenc rideg szegénységi eszménye szerint, mert bizonyos szükséges minimum birtoklását megengedte, de Hugolin bíboros befolyására a ferencrendiek is engedtek első szegénységi felfogásukból. Így a két rend között bizonyos egyöntetűség vette kezdetét.

A két új, és a korszerű eszmék megvalósítására hivatott szerzetesrend azonban sokkal fontosabb kérdésekben is közeledett egymáshoz. Szent Ferenc fiai inkább az érzelmi vallásos élet gyakorlásával és terjesztésével hatottak a nagy tömegek lelki életére jótékonyan. Szent Domonkos szerzetesei az észre alapított prédikációikkal hivatva voltak az érzelmi alapokon nyugvó vallásosság megerősítésére. De a ferencrendiek sem sokáig tudtak ellenállni a tudományos kiképzés követelményeinek, míg Szent Domonkos fiai az érzelmi élet serkentő erőit nem hagyhatták figyelmen kívül. Hiszen akkor, amikor a szegénység vállalásával folytatták működésüket, már eleve az érzelmi együttérzés, a bizalom alapjára helyezkedtek, azt kellett fel, mielőtt csak egy szót is szóltak volna.

A női pasztoráció terén volt talán a legkisebb a két rend között az amúgy sem nagy eltérés. Abban különbözött a két rend apácazárdáinak célkitűzése leginkább, hogy míg Szent Domonkos leányai inkább az önmegszentelődés, a teljes szemlélődés útjait járták, és néhány zárdájuk a mellett leányneveléssel foglalkozott, addig a klarisszák ugyanezen a célon túl a betegápolásban foglalták el magukat.¹

Martin már többször idézett munkájában úgy látja, hogy az új szociális rétegeknek a vallásba való bekapcsolásával az addig uralkodó vallásos megnyilatkozás nemcsak új szint, hanem új alapformákat is nyert. A laikus jámborság erősödésével a korábbi liturgikus kultusz veszít befolyásából. A papság, mint a laikus tömegtől istentiszteleti tekintetben is mindjobban elkülönült rend, lassanként kikapcsolódik a társadalomból. A laikus jámborságban nemesi és polgári vonásokat különböztetnek meg a kérdéssel behatóan foglalkozók. A nemesi vonás bizonyos kifinomodásban, a polgári a lelki elmélyülésben, de ugyanakkor realizmusban jelentkezik.

Jól szemlélhető a középkori vallásos érzés megnyilvánulása pl. a templomépítésben és a Krisztus-ábrázolásokban.

¹ Schnürer: Kirche und Kultur im Mittelalter, II. 328. és köv. II. — Horváth Sándor: A Szent Domonkos-rend multjából és jelenéből, 15. és köv. II.

A régi, nagybirtokos urak a román stílus várszerűen erős templomaiban találták meg a társadalmi helyzetüknek megfelelő kifejezési formát. Krisztus képe a kereszten az ő felfogásuk szerint erős, bár legyőzött nagyúr, akinek a képén a nyugalom és bizonyos dac ömlik el. A lovagi nemesség romantikus hajlandósága és vallásos szubjektivitása a gót stílus finom vonalaiban nyert kifejezést. A lelkület nemessége jellemzi a lovagot, ezt juttatja kifejezésre gótkori feszületein is. Az érzelmi elem ezen a szobrászati alkotásokon már nem nagyúri vonásokban nyilvánul meg, hanem a lelki finomság, szelídség stb. kifejezésével. A polgári elem már a minden téren való egyenlőséget érezve, az Istennel is mint bizalmas barátjával társalog. A misztikus élmények felfedik előtte az emberi vonásokkal megjelenő Krisztust, saját fantáziája a szenvedésben is testvér Krisztust láttatja vele. Ennek felel meg a «szenvedések embe-rének» a kereszten való ábrázolása. Ez gyakran a durvaságig elmegy a szenvedések szemléltetésében.

Az aszkézis is leszállt régi hősiek magaslatairól, és akkor, mikor a nemesség is ennek az individuális vallásosságnak a hatása alá kerül, az alázatosságban, önmegvetésben látja a tökéletes szerzetesi életet. Az emberszeretethez elmegy a társadalmi kötelekekből való kiszakadásig, amint azt legjobban Szent Erzsébet életében szemlélhetjük. Az egyéniség vallásos élménye jutott végül kifejezésre a misztikában is. Az Istennel való misztikus egyesülés teljesen egyéni élmény, mely sokszor annyira jutott, hogy a jámbor lelkek a mindent átfogó egyházias kötelekekből is kiléphettek. Ezen a fokon már gyakran veszedelmessé is vált a nagy önállóság, mert nélkülözhetőnek tűnt fel az egyházi hierarchia, mint a szentségek által Isten kegyelmét osztó egyházi hatóság.

Ha úgy találtuk, hogy a vallás a középkorban a társadalmi összesség szervezetébe beépített elem, a középkor szűnt meg akkor, amikor ebből az összépületből kitört.¹

4. Hazánkba Szent Ferenc és Szent Domonkos rendje útján jutott el a középkor végét siettető mozgalom. Szent Domonkos Magyarországot már 1221-ben a rend provinciái közé számította, nem olyan értelemben, hogy akkor már meg volt nálunk szervezve a provincia, hanem csak abban az értelemben, hogy Magyarország is alkalmas munkatere a rend működésének. Ugyanebben az évben megtörtént a rend betele-

¹ Martin, i. m. 382—8. l.

pedése. Magyarországi Pál, a dominikánussá lett bolognai jogtanár, Szent Szádokkal és más három szerzetessel indult el a magyar rendtartomány megalapítására. Még maga Szent Domonkos indította útnak őket.

Nem érdektelen, hogy miért tekintette Szent Domonkos hazánkat szerzete számára alkalmas működési területnek. Az biztos, hogy főpapjaink és a korábbi szerzetesrendek nálunk is a nagybirtok gondjaiba voltak belebonyolódva. Az is biztos, hogy az alsóbb néprétegek forradalmi megmozdulása nálunk is megállapítható. A régebbi szolgasorsú népelemek lassanként összeházasodtak a szintén szegénységben élő egyéb, de szabad népelemekkel. Ennek az lett a következménye, hogy a szabadabb, kedvezőbb helyzet elnyerésére törekedtek. Nagy tömegekről van itt szó. Más irányban a nagybirtokos urak elnyomó törekvéseivel szemben az elszegényedett kisbirtokos honfoglaló magyarság szintén szervezkedésben látja jogainak védelmét. A szabadabb mozgásra való törekvés a várnépeket is elfogja, és még inkább bonyolulttá teszi a helyzetet, ugyanakkor pedig fokozza a társadalmi mozgalom erejét. A terménygazdaság helyett kifejlődött pénzgazdaság és az ezzel járó pénzrontás, illetve illetéktelen adók követelése, hasonlóképpen a nagybirtokos uraknak a szabadságmozgalom ellen való sokszor erőszakos fellépése, végre országos rendezést tett szükségessé. Csak kis rétegnek a megnyugvását eredményezte a szerviensek jogainak az aranybullában való elismertetése. Az összes alacsonyabb népelemek szabadságmozgalmával szemben a földesurak elérték a királyi biztosok esetről-esetre való kiküldését, és ezek legtöbbször visszaszorították a felfelé törekvő népelemeket, ha nem is a régi teljesebb szolgálai állapotba, de legalább is a régi szolgálatok teljesítésére.

Volt tehát elégedetlenség nálunk is, de ez az elégedetlenség a szoros értelemben vett magyar területen nem járt vallási bonyodalmakkal, sőt Egyházellenes megnyilvánulásai sem voltak. Ennek magyarázatát abban találjuk, hogy nálunk a városi élet még nagyon kezdetleges fokon áll az aranybulla korában. Városaink egyrészt királyi, másrészt magánföldesúri hatóság alatt állnak, de egyik várostípus sem volt gazdag, egyik sem termelt ki az Itáliában és Dél-Franciaországban található városok lakosaihoz hasonló iskolázott társadalmi réteget, és így a kritika is elmaradt, de elmaradt a vele járó eszmei harc is.

Szent Domonkos rendje mégis találhatott a maga szá-

mára megfelelő működési teret. Ez részben a nép-pasztorációban nyílt, másrészt a Magyarország fennhatósága alá tartozó Balkánfélsziget eretnek mozgalmában. A valdiak és az albiak mozgalmává fejlődött eszmék nagyrészt a Balkánnak hazánkkal határos területeiről jutottak át Itáliába és Dél-Franciaországba. A paulicianusok, bogomilok, patarénusok stb. néven nevezett eretnkségek szellemi háttere azonos az olasz és francia megmozdulásokkal, de kifejlődésükben más irányt mutatnak. Annyi bajt mégis okoztak, hogy a magyar királyok saját kezdeményezésükre is, a pápa felszólítására is megkezdtek a mozgalom elfojtását. Itt már elemükben lehettek a dominikánusok. Így történt, hogy a boszniai püspökség megszervezésekor, 1232-ben, annak első püspöke a magyar rendtartomány akkori főnöke, a későbbi egyetemes rendfőnök, Johannes Teutonicus lett. IV. Béla és Mária királyné szerették és tisztelték a szentéletű szerzetest, később a rendi káptalannál szenttéáavatását is sürgették. Johannes Teutonicus mellett a világi hatalmat Kálmán király, II. András kisebbik fia, képviselte. Működésük eredményes volt, és úgy látszik, a nagyobb nehézségek leküzdése után hagyta csak el János a bosnyák püspökséget. Visszatért rendjébe, mert az nem szívesen látta, ha a dominikánusokat püspöki székekre emelték. A dominikánusok egyik munkatere tehát megfelelt a rendalapító szándékainak.

Még egy téren nyílt a rendnek munkára alkalma. Szent Domonkos is, Diego püspök is eredetileg a kunok és egyéb pogány népek megtérítésére akartak indulni, mikor a pápa Dél-Franciaországba rendelte őket térítő munkára. Szent Domonkos az eredeti célt nem tévesztette szem elől, és éppen ennek kell tulajdonítanunk, hogy hazánk is már az ő terveiben szerepel a rendtartományok közt. A kunok akkor még országunk határain kívül élnek, de megtérítésükre legalkalmasabb biztos telephely csak hazánk lehetett mindaddig, míg a térítés olyan fokban át nem alakítja a kun népet, hogy a közöttük való végleges letelepedés még sikeresebb munkát eredményezhessen. A kun térítés megkezdése csakugyan a magyar dominikánusok nevéhez fűződik. De ők nem elégedtek meg ezzel. A magyar történeti irodalomban megismerték az őshazára vonatkozó nemzeti hagyományt. Az őshazában visszamaradt magyarság még a kunoknál is közelebb volt szívükhöz. Ezért vették rá IV. Bélát már a tatárjárás előtt, hogy misszionáriusokat küldjön az őshazában maradt magyarok felkeresésére

és megtérítésére. A dominikánusok útjairól maradt fönn számunkra jelentés. Hogy tervük nem sikerült, nem az ő buzgóságukon múltott. A minden szép reményt lesorvasztó tatár támadás tette lehetetlenné ebben az irányban kezdett működésüket.

De térjünk vissza kissé a célkitűzés ismertetése után a betelepedés tárgyunk körébe tartozó adataira.

Magyarországi Pál és négy társa legelőször Győrött tűnt fel. Nem valószínű, hogy már ekkor kolostort alapítottak volna Győrött. Csak az biztos, hogy itt három tanuló csatlakozott hozzájuk, hogy a rend tagjai legyenek. Első kolostorukat Fehérvárott alapították. A tatárjárásig eltelt időből 12 férfi-, és egy nőzárdáról van biztos tudomásunk. Megjegyzendő azonban, hogy a magyar rendtartomány nemcsak a szoros értelemben vett Magyarországot foglalta magában, hanem Boszniát, Albániát, Dalmáciát, Havasalföldet, sőt az osztrák és cseh-morva területek egy kis töredékét is. A rend erősségét mutatta, hogy már 1226-ban a bécsi zárdát, annak alapításakor, a magyar rendtartományból népesítették be. A tatárjárás pusztításairól a dominikánusokra vonatkozóan nincsenek adataink. Amennyiben volt is pusztulás, pl. Pesten, Veszprémben, a tatárok elvonulása után új élet kezdődött a romokon. 1277-ben már 30 férfikonventet és 2 apácazárdát említenek a magyar rendtartományon belül a bordeauxi nagykáptalanon.

Magyarország szűkebb területén a tatárjárás előtt alapított dominikánus férfikolostorok közül a következőkről van tudomásunk. Legrégibb adatunk a székesfehérvári kolostorról maradt fenn, 1226-ból. Ha feltesszük, hogy nem rögtön került írásos emléke a kolostor neve, minthogy az 1226. évi adat nem az alapítás évével függ össze, biztosra vehető, hogy a kolostor alapítója Magyar Pál, patrónusa pedig maga a király volt. Az esztergomi kolostorról első adatunk 1231-ből való. Tehát ez is elég korai telepítés. A «Simigiensis vagy Similiensis» helynévvel meghatározott kolostorról 1233 előtti időből már tudunk, de helyét ma már nem tudjuk megállapítani. A pesti kolostor szintén 1233-ban beszélt magáról először. Kassa, Nagyvárad és Nagyszeben kolostorairól 1235 táján szerzünk tudomást. Nagyváradról biztosan tudjuk, Nagyszebenről csak kikövetkeztethetjük, hogy a kunok megtérítésének céljával alapították őket. A pécsi és sárospataki kolostorok első adatai 1238-ból valók.

A Bosznia területén erősen szervezett bogumilok ellen

Dalmáciában is elég korán megkezdődött a kolostorok alapítása. Raguza kolostora 1225-ben, Záraé és Nonáé pedig 1228-ban létesült. Horvátországban először Csázmán, azután Dubicán állítottak fel kolostort Szent Domonkos fiai 1225—35 között. Zágrábban is megelőzte a kolostor alapítása a tatárjárást, bár pontos adatot az alapításra nem ismerünk. A többi kolostor említése 1241—42-nél későbbi időben történik, s így, bár biztosan vannak közöttük korábbi-alapításúak is, mégis a tatárjárás után alapítottakkal együtt említjük meg őket. Debrecenben Bunyitay szerint a kunok térítése volt a rend célja. Győről első biztos adatunk 1270 óta van a kolostorról. Gyulafehérvárott csak 1290 és 1300 közt említik a kolostort, Kecskemén 1275-ben, a horvátországi Marcában 1303-ban, Pozsegában ugyanakkor, Segesvárott 1298-ban, Selmecebányán 1275-ben, Székelyvásárhelyen 1303-ban, Vasvárott 1244-ben, Verőcén (Horvát-Szlavonország) 1242-ben, a boszniai Bihácson 1266-ban, a dalmát Spalatóban 1245-ben, Trauban 1265-ben. Külön szólunk majd később a Szent-Margitszigeten alapított (1259) férfi-rendházról. Említenek aztán még okleveleink vagy a dominikánus káptalani iratok nyolc olyan Árpádkori alapítású kolostort, amelyeknek valamilyen okból vagy a pontos fekvése, vagy a lekcio variánsok miatt esetleg egy másik, már említett zárdával való azonossága nem biztos. (Sairiensis, 1273; Zeuriensis, 1303.)¹

A veszprémi és szigeti apácazárdáról a megfelelő fejezetekben szólunk.

¹ Horváth S. i. m. 183. s. köv. ll.

II.

1. A Kárpátok medencéje évezredekken át a népek nagy kohójának szerepét töltötte be. Az őskor illír-pannon törzsei és az erdélyi medence különféle néven nevezett trák népei közé telepedtek be a jazig-szarmata népek, közöttük oszlottak el korábban a szkíták, később a kelták törzsei. A római hódítás tudatos telepítései még jobban keverték az itteni lakosok vérét itáliai, balkáni, kisázsiai népelemekkel, köztük szemitákkal is. De jöttek a római birodalom más provinciáiból is népek, bár egyrészt az ittlevőkkel rokonvérűek voltak, másrészt számuk elenyészően csekély. Még az említettek nagy tömegeivel rokon népelemnek vehetjük a germán törzseket is. Az eddigiektől idegen, egészen más vér csak a húnok betelepülésekor került a nagy Kárpáti-katlanba, hogy aztán további rokonvérű bevándorlások által megerősödve, új jelleget adjon az itt lakó népeknek.

A legújabb antropológiai kutatások a húnokról megállapították, hogy vérükben legnagyobb mértékben török-tatár népek jellegzetességeit hordozták, de elég erős mongol keveredés is kimutatható benne. A hetvenötéves hún uralom egyik főeredménye éppen ennek a vérnek hazánk földjére való behozása volt, mert ez kihatással volt a későbbi magyar település sorsára is. Az, hogy a húnok között már a későbbi magyar nép elemei is eljutottak-e hazánk földjére — mégha csak ideiglenesen is —, nem állítható a tudomány teljes bizonyosságával.

A hún uralomra következő germán korszak nem jelentett vérkeveredés szempontjából újságot, hiszen már korábban is nagyobb germán tömegek éltek ezen a területen. De az egyszer áttört római limes újabb keleti bevándorlások előtt megnyitotta a bevonulás lehetőségét. Rómának meg kellett elégednie azzal az erkölcsi sikerrel, hogy kereskedői, keresztény papjai most már szabadon járhattak át az áttört limesen, mert a legyőzött nagy nép fiaitól a győztes barbárok nem tartottak többé. Viszont a jövő alakulása szempontjából ez a szabad

járás-kelés nem volt közömbös. A Vergiliusnál olyan szépen megírt sorok Róma sorsáról most a barbár győzőkre voltak alkalmazhatók. «*Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio.*» A legyőzött Róma volt most hivatva a római szellem igájába hajtani a győztes barbárokat. Ez a szellem azonban már nem a fegyveres és pogány szellemi felsőbbtség győzelme volt, hanem egyrészt a kereszténységé, másrészt a római jogé. De abban a formájában, ahogyan győzelemre jutott, mindegyik római volt.

Nem szabad azt hinnünk, hogy a húnok politikai hatalmának megszűnésével az összes velük jött keleti népelemek eltávozása is járt. A harcos és uralomhoz szokott fegyveres népelem biztosan visszavonult, de a velük jött alacsonyabbrendű népelemek mindenesetre nagyobb, bár talán elszigeteltebb tömegekben ittmaradtak. Alig múlt el száz év Attila halála után, már újabb keleti tömegek törtek be hazánk területére. 568-ban megjelennek az avarok, a húnokkal rokonvérű népség, mégis azzal a különbséggel, hogy közöttük már elég számottevő rész a keletbalti rasszhoz tartozik, vagy azzal már keveredett vérében. Az avar nép többsége azonban még mindig török-tatár-mongol jellegű.

Az avarokkal együtt kerülnek földünkre a szláv népelemek, és az amúgy is eléggé kevertnyelvű lakosság még kevertebb lesz. És itt, hazánk földjén, megkezdődik az avarság összeolvadása a már itt talált népekkel, a nélkül, hogy keleti jellegét teljesen elvesztette volna. Politikai hatalmuk közel kétszázötven évig áll fenn, és a nép még olyan mértékben sem hagyja el a megszokott területet 800 táján, mikor Nagy Károly megtöri hatalmukat, mint az a húnoknál történt. A nép régi telepein marad, csak a dunántúli tömegekről tudjuk, hogy Győr, Moson és Sopron megyék területére összevonva adnak módot Nagy Károly térítőinek a könnyebb térítésre, a könnyebb ellenőrzésre, illetve az avar uralom romjain életrehívott szláv fejedelemségek békés kifejlődésére. Itt, ezen a területen, pontosabban Győr város területén, találtunk bizonyítékot arra is, hogy a honfoglaló magyarság a IX. század végén még itt találja ezeket az avar tömegeket, velük közös temetőbe temetkezik, míg csak bele nem olvadnak a nagy kohó többi népeivel a magyarságba.

A magyarság is keleti nép, nemcsak érkezésének iránya szerint, hanem vére szerint is. A modern történelmi kutatás bebizonyította, hogy Európa és Ázsia határvidékein, az ottani

népek keverékeként alakul ki a magyarság. A húnoktól annyiban különbözik, hogy több benne a finn, illetve keletbalti elem, kevesebb a török-tatár és a mongol; az avartól meg abban, hogy csak vezető rétege többé-kevésbé tiszta török-tatár-mongol vérrrel kevert, a nép nagyobb többsége finn, illetve keletbalti. Itt, hazánk földjén azonban éppen a nagyobb többségnek van módja török-tatár vérrrel keveredni a hún és avar leszármazottakkal való házasodások révén, míg a vezető harcos török-tatár elem a magyarságban egyideig még vigyáz faji tisztaságára. Nyelvében is kettős a magyar nép. Vezető rétege a honfoglaláskor még törökül beszél, a nagyobbtömegű alsóbb osztályok a finnel rokon nyelvet beszélnek, hogy majdan eggyéválva, sőt az itt talált népek nyelvéből is sok szót kölcsönözve, kialakuljon a későbbi századok és a mai nemzet magyar nyelve.

Tudósaink a honfoglalók sírjaiban talált csontvázak, koponyák alapján százalékban is kifejezik a honfoglaláskori magyarság faji összetételét. A mai magyarságon végzett mérések pedig egyrészt igazolják a honfoglalókon végzett mérések eredményeit, másrészt megállapítják a mai magyarság faji összetételét. Így tudjuk, hogy, bár a magyarság vérében kimutathatók a tudósok által nordikus, alpinus, mediterraneus és dinarikus rasszok jellegzetességei, mégis nagyobb tömegében, gyakran elzárt egységekben, megőrizte honfoglaláskori rasszjellegeit is, a török-tatár-mongol vonásokat, sokszor szinte megdöbbentő tisztaságban. A kaukázusi és rhjázáni jeleget, amennyiben szintén kimutatható népünkben, keletről hozta már magával, az előbbit nagyobb, az utóbbit kisebb százalékban.

Mindezek a keveredések nem lehettek hatás nélkül valók a nemzet történetében sem, az egyesek jellemének kialakulásában sem. Megállapítható, hogy az egyesek életére legtöbbször a közvetlen ősök faji jellemvonásai ütnek pecsétet szinte végzeteszerű következetességgel. Életük folyását az apa és az anya vére jobban determinálja, mint az öregszülőké, a nélkül, hogy az egységes fajhoz való tartozás hatása megszűnnék.

A magyar királyi család vére Árpád leszármazottaiban nem követte teljesen ezt a nemzet vérében lefolyó keveredést. Ez érthető is, hiszen a legmagasabb polcon levők gyakran zártabb körben élnek, jobban megválogatják a házastársakat. Eleinte a vér tisztaságának megőrzése még talán cél lehet, a későbbi korokban azonban a politikai érdek és az egyen-

rangúságra való feltékeny vigyázás szabja meg a házasságkötéseket. Árpád leszármazottaiban legerősebb volt a török-tatár-mongol vér; ez még a honfoglalás előtt keveredett kaukázusival, a honfoglalás után pedig nordikussal (normann-szláv és frank-szláv), göröggel és dinárral.

Nem merünk a fentebb említett vérkeveredésnek megfelelő jellemrajzot adni a magyarról, mert úgy érezzük, hogy elhagynánk a feltétlenül bizonyítható tudományos alapot. Inkább a tapasztalás alapján merjük kimondani, hogy milyen a magyar ember, és rajta keresztül a nép jelleme. Semmi esetre sem vonható kétségbe a magyar emberben az akarat elhatározás ereje; de a kivitelben már kevés kitartás, vagy ahogyan szokás mondani, szalmalángos lelkesedés állapítható meg. A vakmerőség és a hirtelen harag, úgy tűnik fel, egy fészekben kelt a hányivetiséggel, de ez csak társ jelenlétében, az emberek szemeláttára jelentkezik, míg a magára maradt ember sokkal megfontoltabb. A magyar ember lelkében megtaláljuk a lélek érzékenységet. Meg tud hatódni egy síró gyermek láttára, a bajba jutott emberben megesik a szíve. Jó tud lenni, de nem szereti, ha meghatódását észreveszik. Ezért kifelé néha ridegnek mutatja magát, mikor titokban segít; talán gorombán viselkedik, mikor befelé sír. Bizonyos önálló egyéniségének folyománya, hogy mindenütt első szeretne lenni, és ha megelőzik, irigykedik a több sikert elérőre, sőt gyakran gyűlölködik. És e mellett szeret politizálni, de politizálásából nagyon gyakran álmodozás lesz, valamilyen ideális elképzelés, amely a valóságtól távol esvén gyakran vezet kiábrándulásra. Végül jó és rossz cselekedeteiben középuton jár. Nem tud sem nagyon jó lenni, sem nagyon rossz, és pl. a nemi ösztönök terén is hol az ész, hol a vallási parancs szavát követve kiegyensúlyozottnak, perverzításokra kevésbé hajlamosnak mondhatjuk.

Mindezek elmondását szükségesnek tartottuk, ha meg akarjuk értetni a nemzet történeti hivatását és azon belül azt a szerepet, amelyet Bold. Margit töltött be a nemzet életében. Mert apja akaratából nagy nemzeti feladat várt Margitra már akkor, amikor még meg sem született. De ismernünk kell közelebbről is azt a vért, amely Margitban lüktetett, ha ismerni akarjuk, hogy milyen nehézségek vártak rá szent hivatásában, ha tudni akarjuk, mi ellen kellett küzdenie, hogy az Isten előtt meghallgatásra találjon nemzete védelméért, fennmaradásáért folytatott könyörgése. Őseinek rendje a következő:

Álmos, † 895.
 |
 Árpád, † 907.
 |
 Zsolt, † 945.
 felesége szláv vagy kazár.
 |
 Taksony, † 970.
 felesége kun?
 |
 Mihály,
 |
 Vazul, † 1031—8.
 felesége magyar
 |
 I. Béla, † 1063.
 felesége frank-lengyel
 |
 I. Géza, † 1077.
 felesége görög
 |
 Álmos hg. † 1126—30.
 felesége normann-szláv

II. Béla, † 1141.
 felesége szerb
 |
 II. Géza, † 1162.
 felesége normann-szláv
 |
 III. Béla, † 1196.
 felesége frank-szláv.
 |
 II. András, † 1235.
 felesége német
 |
 IV. Béla, † 1270.
 felesége görög; gyermekeik:
 |
 B. Kunigunda
 I. Margit, † 1242.
 Anna
 Katalin
 Erzsébet
 Konstancia
 Ilona (Jolánta?)
 V. István
 II. Bold. Margit
 Béla¹

2. Ahhoz, hogy megérthessük Bold. Margit élete folyását, minden tettét és teljes egyéniségét, vizsgálat tárgyává kell tennünk azokat a testi és lelki adottságokat, amelyek őseitől örökölt véreben, idegrendszerében, illetve lelki alkatában gyökereznek.

Árpád-házi királyaink a testi és lelki egészség szempontjából nem állítanak bennünket különösebb nehézségek elé. Megállapítható általában a család tagjaiban az erős érzékiség, de ez egyrészt a korszellem és a keresztény erkölcs alapján

¹ Hóman—Szekfü: Magyar Történet, 3. kiadás, I. k. 15—93, 158, 233, 424. II. — Bartucz Lajos: A magyarság faji összetétele, Természettudományi Közlöny, 1927. 65—80. II. — Wertner Mór: Az Árpádok családi története, 1892. 459. I. — I. Margit St. Omeri Vilmos herceg felesége volt. Férjével együtt Dalmáciában halt meg és a spalatói Szent Domnus-templomban temették el. Vilmos St. Omeri Miklósnak és Margit szalonikii császárnénak, III. Béla lányának fia volt és 1209 táján születhetett. Katalin is akkor halt meg és a fentiekkel együtt helyezték örök nyugalomra. (Wertner, Száz. 1903. 593—611. «Margit császárné».)

álló házasesetben tud fegyelmet tartani, másrészt az önmegtagadó családtagok számára annál biztosabb érdem forrása lett. Egyedül II. István rendetlen nemi életéről van csak tudomásunk Bold. Margit koráig. Bold. Margit kora után is csak IV. László fékezetlenségéről adnak hírt forrásaink. Perverzitásokról egyáltalán nem értesülünk. Így aztán nem csodálható, hogy a királyi család tagjainak testi ereje töretlen, és átöröklődő baj sem állapítható meg bennük. Annál több ügynevezett erős egyéniséget találunk a családban. Nincsenek valamennyien egyenesági leszármazásban Bold. Margittal, de a nagy ősökben tapasztalt erős akarat, alkotó erő, kitartás és céltudatosság átöröklődhetett az oldalágra, a család leánytagjaira is. Gondoljunk Árpád, Szent István, Szent Imre, Szent László, Kálmán, III. Béla, Szent Erzsébet és IV. Béla nagy egyéniségére. Mert az bizonyos, hogy nemcsak a hibák, hanem a konstruktív képességek is átöröklődnek a leszármazottakra. Az említettek közt a szentekben a lélek elmélyülő és Isten felé törő képessége nyilvánul meg feltűnőbben. Ez nemcsak a korszellemnek egyes tagokban való kivirágzása, hanem idegrendszeri és pszihikai, tehát öröklődésre alkalmas lelki vonás is. Idegrendszer szempontjából az említetteknel feltétlenül egészséges, bár fokozott érzékenység volt a szent élet lelkületére való disponáltság alapja. Pszihikai szempontból is egészséges értelmi, érzelmi és akaratati tényekkel kell náluk számolnunk.

Szent István élete végén betegeskedett. De betegeskedésének ellensúlyaként ott látjuk hihetetlen szervező képességét, gondolatainak és terveinek logikai biztosságát, a tervek megvalósításában megnyilvánuló céltudatosságot és kíméletlen akaraterőt. Minden kapkodástól, következetlenségtől ment volt Szent István élete. A test lehetett gyenge vagy legyengült, de nem hordozott semmiféle betegséget, amelyik az oldalággal, a család folytonosságát biztosító oldalági rokonnal közösen örökölt jelleget mutatna. Szent Imre szűzi fogadalma és testvéri házaseslete nem az életképtelenség bizonyítéka. Nem hangszólózzák eléggé történeti könyveink, hogy ő a korabeli előkelő egészséges, erőt és ügyességet kívánó életét élte, hiszen egy vadászat alkalmával halt meg. Fogadalma és házaseslete tehát nem lehet életképtelenség sem, de beteg lelkület következménye sem, hanem Isten kegyelmétől és nagybátyja, II. Henrik császár példájától áthatott erős akarataé, ideális lelkületéé. Szent Lászlóról még ennyit sem kell mondanunk.

Kálmán királyról testi tökéletlenségeket adnak tudtunkra forrásaink. Púposnak, kancsálnak stb. mondják krónikáink. Az biztosra vehető, hogy valami alapjuk volt a krónikáknak, de „gyalázkodásaik» feltétlenül túlzottak. Ez nem is csodálható, hiszen abban az időben kerültek bele ezek az adatok a krónikákba, amikor a Kálmán által, — bár kegyetlennek feltűnő, de a valóságban a trónkövetelőknak íratlan törvényekben kijáró büntetéssel, — megvakított Álmos és II. Béla hívei irányítják az ország sorsát. Álmos és Kálmán egyébként is olyan ellentétek, hogy szinte értetlenül állunk előttük. Álmosnak majd nagyratörő lázongásai, majd bűnbánó viselkedése is olyan külön probléma, hogy érdemes volna vele külön foglalkozni. Lehet, hogy a keleti török-tatár és a szláv vér keveredése termelte ki az említett erős ellentéteket a családtagok között is, Álmos lelken belül is. Álmosban éppen úgy megtalálható a szokatlanul erős idegreakció, mint a család szent tagjaiban; de megoldhatatlan rejtély elé csak akkor kerülünk, ha öntudatosítjuk Szent István és Szent Imre vérének ilyen keveredéstől ment voltát. Ez a nem rossz értelemben vett idegérzékenység később is jellemzi a család kiemelkedőbb tagjait, de ugyanakkor erős akaratuk is kifejezésre jut.

Voltak a családnak gyenge tagjai is. Ilyeneknél azonban, pl. I. András férfiatlanságánál megtaláljuk az ellentétet testvéreben, I. Béla férfias határozottságában és I. András fiának, Salomonnak, túlzott tettejében. I. Béla fiai közül I. Gézában tapasztalható gyengeség, de jobban szemügyre véve kitűnik, hogy a herceghori erős akarat után ez a gyengeség nem más, mint a már említett idegérzékenység, és ennek folyománnyaként a lelkiismeretesség, mely Salomonnal szemben őt trónbitorlónak állítja saját maga elé. II. Béla passzivitása elégséges alapot talál a gyerekkorában rászakadt vakságban.

II. Béla gyermekeiben a délszláv anya erős, öntudatos vére keltett életre minden korábbi lelki erőt, a nélkül, hogy a családot jellemző idegérzékenységet azért megszüntette volna. Száz év múlva újra szentek virágoztak ezen a lelkiileg megerősödött nemes fán. Az akaraterő és sokszor helytelenül érvényesülő agilitás nyilvánul meg II. Béla leszármazottaiban. Trónkövetelőkként léptek fel a törvényes uralkodóval szemben, de hasonló erős akaratúval találták szemben magukat, és így sikertelenül végződött kísérletük. Az akaraterő legmagasabbra fokozódott III. Bélában. Ő a Szent István elgondolása szerint való magyar patrimoniális királyság utolsó nagy uralkodója.

Imre nem volt méltatlan utódja, de öccse nagyravágása sok erejét vonta el az alkotó munkától. Viszont II. András sem egyszerűen nagyratörő ember, akiben talán hiányzott a vágyaknak megfelelő képesség. A legújabb történeti kutatások szerint egy társadalmi átalakulás határmesgyéjén sok nehézséggel kellett megküzdenie, és meg is küzdött azokkal. Az ország kormányzatában olyan öntudatos forradalmi újítások megvalósítására vállalkozott, amelyek kortársai előtt nem találtak kellő méltánylásra, de a későbbi fejlődés folyamán helyes megoldásnak bizonyultak. Fia, a szintén ellentétes állásponton álló Béla, később maga is kénytelen volt követni apja kezdeményezését. Nem volt hibáktól ment II. András, de franciás könnyedsége és felesége befolyása magyarázza némelyik eljárását. Vegyük pl. pazarlásait. Ezt sokszor szokták emlegetni. Ugyanezt a pazarlást érdekes formában látjuk visszatükröződni lányukban, Szent Erzsébetben. A kisleány még Pozsonyban, hétéves kora előtt, a konyháról rendszeresen lopkodja a húst, hogy a szegényeknek adja, — és alkalmat ad a híres rózsacsodára. Későbbi életében is sokat kell szenvednie anyósától és sógorától hasonló lélekből fakadt «pazarlásai» miatt, — de szent lett. IV. Béláról külön, bővebben szólunk. Öccse, Kálmán király, szelídlelkű, önmérsékletet tud tanúsítani, de ugyanakkor Szent László katonai lelke is megnyilatkozik benne.

IV. Béla gyermekeiben szintén megtaláljuk az akarat-erőt, mely a leányokban a szent életre való hivatottság lelkületében nyilvánul meg. Csak egy leány, Anna hercegasszony üt ki a családból ravasz, rosszindulatra hajlamos magatartásával. V. István «nagyravágása» az önismeret alapján áll, és sok kellemetlenségbe éppen a rosszra nagyon is hajlamos, titokban fondorkodó Anna hercegnő kergeti apjukra gyakorolt befolyásával.

Királyaink életkorából is lehetne egészségi állapotukra következtetni. Első pillanatban itt kedvezőtlennek látszik a kép. Szent Istvánig még nincs baj, mert szinte kivétel nélkül elérik királyaink, illetve fejedelmeink a hetvenéves kort. I. Géza, Kálmán és Szent László életkora már alatta marad az ötvenes éveknek. A XII. század uralkodói pedig szinte kivételképen érik el a negyvenedik évet. Ha azonban tudjuk azt, hogy ez a század is, leszámítva III. Béla uralkodását, a trónkövetelők ellen folyó harcban telik el, és még hozzá Konstantinápoly irányítja a trónkövetelőket, — a nélkül, hogy vádolni

akarnánk bárkit is, — felmerül önkénytelenül a királygyilkosság gondolata az emberben. III. István halálánál ez a vád az egykorú írásokban is elhangzik gyanúként. II. András és IV. Béla magas kora már megint annak bizonyossága, hogy a faj egészséges.

Nem tudjuk ellenőrizni, mennyi a tudományos értéke annak a megállapításnak, hogy egy törzs életerejének bizonyítéka a gyermekek közt nemek szerint található születés aránya. Azt szokták tartani, hogy a törzs elgyengülésének jele, ha a leányok nagyobb számban vannak képviselve a családban, mint a fiúk. Jogi szempontból világos a helyzet, mert a család kihalását a fiúgyermekek hiányában állapítják meg, ha mégannyi leány van is a családban. Ezek előrebocsátásával csak annak a megállapítására merünk szorítkozni, hogy IV. Bélának tíz gyermekéből csak kettő volt fiú, V. Istvánnak is csak két fia van négy leány mellett. És a család kihalása csakugyan nagyon hamar, 1301 jan. 14-én bekövetkezett.

3. Lássuk most közelebbről IV. Bélát.

Eszmélni kezdő gyerekfejjel olyan tragédián esik át, amilyen kevés emberrel történik meg. Anyját szinte szeme láttára gyilkolják meg. Őt magát Miska vasvári ispán megmentette. Ez a királynégyilkosság egy életre hatással volt Béla lelkületére. Pedig nemcsak ennyiben állott a hatás. Béla néhány évvel később rádöbben, hogy apja nem állott bosszút úgy az összeesküvőkön, ahogyan azt gyermeki lelkének egyensúlya megkívánta volna. A bosszú érzése úrrá lett lelkén és nem is nyugodott addig, míg az összeesküvők el nem vették megérdemelt büntetésüket. E közben azonban apjától is elidegenedett. Apja, a lelki szempontból sokkal felszínesebb II. András, hamar feledve Gertrudot, az érzékenylelkű gyermek anyját, újra házasodott, gyermeke nevelését pedig a hú Miska ispánra és Salamon fiára bízta. Az apa és fia közt megnyílt szakadék ebben a környezetben még jobban kiszélesedett. Míg ugyanis András király a mult államberendezésével szakítva szinte forradalmi újításokat léptetett életbe uralmában, a királyfi nevelését végző urak, az udvartól távol, konzervatív eszméket oltottak Béla szívébe és eszébe. A nagynak tartott III. Béla korának dicsőségére gondolva mindent kárhoztattak, ami nem volt olyan, mint az ő uralma alatt, annnyival inkább, mert a régi nemzedékhez tartozva, szűkebb látókörükben nem vették észre, hogy a király nélkül is változások előtt állt a nemzet. Elkövetkezett az az idő, amikor a régi állami, gazdasági és társadalmi beren-

dezés alapjai megsemmisültek, a különféle társadalmi osztályok leszármazottai egymással keveredve alulról felfelé törtek; a nagybirtokossá lett urak nemcsak a királytól, illetve az államkormányzattól vonták el a kormányzás és államháztartás eszközeit, de a kisbirtokos honfoglaló ivadékokat is szolgaságba akarták leszorítani. Legbölcsebb volt még ilyen körülmények közt, ha a király veszi kezébe a rendezés kérdését. De Béla nevelői mindebből csak a régi rendszer eltűnését látták, és neveltjükben az újításokkal szemben való állásfoglalás szükségességét biztosították. Az apát bírálni kezdte saját fia, és elidegenedett lélekkel ez a bíráló csak kedvezőtlen lehetett az apára. Különös gondolatokat ébreszthetett serdülő lelkében, — mert észre kellett vennie, — hogy apja a szentföldi hadjárat ideje alatt, sógorának, Bertholdnak krajnai várában őt szinte fogásban tartotta.¹

Aztán következett a királyfi házassága. András szentföldi útjáról feleséget hozott Béla számára. Béla alávetette magát apja akarataának, de aztán szíve is megszerette Laszkarisz Máriát, a nicaei görög császár leányát. És ekkor az apa, két évi házaselet után, elválasztotta fiát feleségétől. Béla engedett az apai kényszernek, de nem szűnt meg küzdeni a tények ellen. A pápa és a magyar püspöki kar azonban hiába emelte fel szavát Andrásnál. Végre is Béla oldotta meg a kérdést úgy, hogy feleségét újra magához vette, de apja elől Ausztriába menekült. Ekkor András ugyan engedett, de fia lelkében újabb keserűség halmozódott fel. Nem csodálható tehát, ha Béla már húszéves fejjel komoran nézte az életet. Ez a komorság nem csökkent később sem. Nem volt alkalmas az idő a gyógyításra, sőt az élet nehéz iskoláját járatta végig a királlyal a tatárjárás borzalmaiban és a fiával támadt összeütközésben is. Annál keserűbben hatott rá éppen fiával, majd, mint látjuk, leányával, Bold. Margittal való összeütközése is, mert ő maga nevelőinek zárt körében a csendes családi boldogság és összhang mindenért kárpótló értékeit megismerte, és saját családjában is ezt szerette volna élvezni. Minél öregebb lett, annál erősebben kiütközött mogorvasága. Nem vette észre, hogy a családi körben keresett boldogság sokszor igazságtalan a gyermekekkel szemben. Nem öntudatosította, hogy a kisebb gyermek neki kedvesebb az idősebbeknél, viszont az idősebbnek mindig fáj a mellőzés, a háttérbeszorítás. Másrészt a

¹ Hóman—Szekfü I. 490—501. l.

családiasság középkori fogalmai szerint képzelte el az apai akarat akkora tekintélyét, hogy annak a gyermek minden körülmények közt, még akkor is engedelmeskedni tartozik, ha egy korábbi apai akarral jut összeütközésbe. Itt arra gondolunk, hogy Béla bizony leánya megkérdezése nélkül tette apácává Margitot, majd elvárta, hogy az ő akaratának engedelmeskedjék, mikor házasságra akarta adni. Itt megismétlődött leányával az, amin más viszonylatban ő is átment, mikor az apa akaratára ellenére magához vette az apa által erőszakkal elválasztott feleséget, gyermekei anyját. Az élet keserősége és az öregember mogorvasága lehetett oka annak, hogy nemcsak ő maga nem volt jelen apácaleánya temetésén, hanem, úgy látszik, megtiltotta azt a család minden tagjának.

Margit anyja, Mária, nemcsak feleség, jó anya, hanem férjének gondjában is osztozó házastárs volt. Neki is volt kedves és kevésbé kedves gyermeke, de nem tudott annyira ridegen egyoldalú lenni, mint Béla. Félte mindegyik gyermekét, és nehéz lehetett a helyzete, mikor a szeretett férj és a gyermek fegyverre keltek egymás ellen. Bármelyik győz, csak az ő szíve szenvedhetett. Fiaért, Istvánért imádkozott, leánya házassági terveit nem erőltette, sőt talán leányát, Margitot, titokban kitartásra is ösztönözte. Volt ugyan érzéke Máriának a politika iránt, néha tevékeny részt is vett férje gondjaiban, de érzékenyebb lelkiismerettel a Bold. Margit útját és törteneti szerepét kijelölő fogadalomról sem feledkezett meg.

Máriának csak gőgjét, büszkeségét vethetjük szemére. Ennek a büszkeségnek nem annyira a vére, mint származásának tudata, a császári családra való gondolás volt alapja. És minden jel arra mutat, hogy Béla király nemcsak szerette feleségét, hanem elég nagy mértékben befolyása alatt is állott. Béla bizonyára az ő befolyására tagadta meg a tatárjárás előtt Daniló fiától, Leótól, egyik lányát, mikor az feleségül kérte. Ennek a befolyásnak a hatása alatt érezte családjára lealacsonyítóknak, mikor a tatárjárás után mégis feleségül adta Leóhoz leányát, Konstanciát, csernigovi Rasziszlávhoz Annát és Jámbor Boleszlávhoz, a gnezeni herceghez Jolántát. De ezekben a tetteiben is, meg más, fontos elvi ügyekben is tudott engedni Béla, ha a közérdek úgy kívánta. Anyjától, a német asszonytól örökölhette néha nehézkes, megfontolt, hidegvérű, és éppen ezért lassan határozó lelkületét. A régi nagy királyok keleti vére energiáját, szinte komor erényességét hordozta. Kötelességtudata és Isten irgalmában való hite adhatta meg

csak Bélának előbbi képességei mellett azt az önbizalmat, hazája létének, fennmaradásának biztos alapját, mely a tatárjárás alatt elvesztett ország tényeivel szemben is fenntartotta, a tatárság elvonulása után pedig szinte új Magyarország építésére adott neki erőt. Csak egy tetteből származott későbbi sok keserősége. Lealacsonyítónak tartotta fiának, Istvánnak a kun leánnyal kötött házasságát is, nem sokkal a házasság megkötése után. Itt már nem sikerült önmagát meggyőznie a házasság megkötésének szükségességéről azon megokolással, hogy így a kunokat könnyebben megtérítheti a keresztény vallásra, és jobban a magyarsághoz kapcsolhatja őket. Valamikor pedig ez volt a gondolata. Hogy mennyiben volt része érzülete és felfogása megváltozásában István öntudatos, hatalomra törő viselkedésének és vele saját féltékenységének, mennyiben volt része Mária büszkeségének, és Béla kedves leánya, Anna befolyásának és István felesége elleni gyűlöletének, azt ma már nem tudjuk pontosan meghatározni. Az azonban bizonyos, hogy az apa és fia közt kitört és Bold. Margit életére is befolyással levő áldatlan harcok forrása itt keresendő.¹

4. Bold. Margit egész életfolyását azonban a gondviselés ugyanazokkal a tényekkel irányította, amelyeknek a magyar nemzet sorsa is alá volt vetve.

Hinnünk kell abban, hogy a gondviselés az emberi közösségekben minden nemzetnek kiszabta feladatát. Az a hely, ahova jutott egy nemzet, azok a körülmények, amelyek azon a helyen adódnak, előnyöket is jelentenek, de sokszor terhes kötelezettségeket is rónak az emberekre, illetve nemzetekre.

A magyarság a keleti török-tatár népek nyugat felé legmesszebb eljutott tagja, eleinte azt a szerepet viszi a népek történetében, amelyet a húnok és az avarok is folytattak, de amelyik megfelelő vezető hiányában éppen ennek a két népnek a pusztulását, a történelemből való eltűnését eredményezte. Míg a keleti kultúrkör tagjai maradtak a keletről jövő népek, addig a római-műveltségű keresztény Európa ostromaként, pusztítóiként tűnnek fel. Sok fordult meg azon, milyen mértékben tudtak ezek a keleti népek alkalmazkodni új környezetükbe, és milyen mértékben töltötték be új környezetükben kitűzött szerepüket. A tények mutatják, hogy a keleti kultúrkörben maradt húnok és avarok országai megsemmisültek,

¹ Hóman—Szekfü i. m. 502. és 565. l. — Pauler Gy., A magyar nemzet története, II. 320. l.

népük eltűnt a nagyobb tömegű nyugati népekbe való beolvadás útján. A keleti kereszténységhez való tartozás más kultúrkörben ugyan, de mégis keleti jellegűvé tette, vagy ilyennek hagyta meg a nemzeteket; saját műveltségét, illetve annak hordozóját a nyelvet azonban elrabolta tőlük. Így jártak a bolgárok. Nem volt tehát mindegy, hogy a magyarság a nyugati népek támadásában látja-e élete célját, a keleti kereszténységhez csatlakozik-e, vagy elfogadja-e a nyugati műveltséget. Más szóval: teljes megsemmisülését készíti-e elő, a keleti népek legmesszebb, Nyugatra előre tolt tagja akar-e lenni, vagy a nyugati műveltség legkeletebbre eső tagjaként vállalja-e a nyugati kultúrközösség előnyeit annak minden terhével együtt?

A magyarság honfoglalását követő hetvenöt esztendő azt az utat mutatja, amelyik a megsemmisülés felé terelte volna a magyar nemzetet. Nem várhatott volna elszigetelt műveltségében, nyugatot pusztító harcaiban kíméletet, mihelyt Nyugat magára eszmél és igyekszik szabadulni a betolakodott ellenségtől. A keleti kereszténységhez való csatlakozásra is történtek kísérletek, de ezek néhány előkelő ember és talán kisszámú környezetük megtérítésével megelégedtek. Az egész nemzet sorsát csak a fejedelmi akarat dönthette el. Géza fejedelem pedig a magyar léte egyedül biztosítani tudó útra lépett, mikor a német császárral békét kötött, és megengedte a katolikus térítők tevékenységét országában. Sikert azonban a nyugati kultúrkör munkásai csak Szent Istvánnak még apjánál is határozottabb állásfoglalásával értek el. Így a művelt Nyugat nem ellenségként állt szembe a magyarral, hanem segítette népünket a jövő alapjainak lerakásában is. A cluny-i reform nagy vallásos felbuzdulása, térítő tevékenysége bencés munkásokkal végezte el a nagy munkát.

A katolikus vallás felvétele a nyugati értelemben vett monarchikus berendezkedést is magával hozta. Kezdetleges volt ez a királyi hatalom, minthogy a király birtokainak nagyságától függött annak mértéke. De abban az időben megállta helyét ebben a formában is, mert patriarchális vonásaival megfelelt a nemzet szellemének. A mellett erőt jelentett ez az egy kézben tartott hatalom minden támadással szemben. Itt első sorban a keletről jövő támadásokra gondolunk. A vezető személyek tehetségéhez erősen kötött besenyő és kun támadások szükségszerűen törtek meg az egységes, magasabbfokú szervezeten. De ezekben a harcokban a nemzet még nem ön-

tudatosította, és nem is öntudatosíthatta, hogy akkor, amikor önmagát védelmezi, védelmezi a vele egyműveltségen levő egész nyugati világot. Még nem emelkedett fel a nemzeti öntudat mellett arra a fokra, hogy egy kultúrközösség tagjának is lássa magát, és érezze ebből folyó kötelességeit, vállalja terheit, de egyben jogosan meg is követelhesse Európától, hogy nehéz védekezésében segítségére legyen. A nemzetegyeniség kifejlődésének ideje a XII. század végén érkezett el. A lovagkirály személyesíti meg egyelőre, az ő dinasztikus érdekein át nyilvánul meg először és jut esetleg összeütközésbe a világunalomra törő császári és az univerzalizmusra törekvő pápai hatalommal. De ugyanakkor az azonos műveltség összefogó bilincsei összetartják a széthullani készülő erőket, az egymásra utaltság néha még nemes tettekre indítja a máskor egymással szemben álló feleket. Ilyen fejlődési fokokon át, akkor, mikor IV. Béla még a régi patrimonialis királyságot akarja apja, II. András reformjait törölve, ismét életre hívni, dinasztikus szemlélettel már egyben igényli a nyugati hatalmak segítségét a hamarosan országunkra zúduló tatár veszedelemben; de éppen a másirányú dinasztikus hatalmi érdekek akadályozzák még meg abban Európa uralkodóit, hogy a közös műveltség alapján már ekkor segítséget nyújtsanak hazánknak. II. Frigyes német császár családja hatalmáért küzd a pápaság ellen, Harcias Frigyes osztrák herceg eljön ugyan a király hívó szavára, de csak kalandvágyból; igazi lelkülete azonban nyilvánvalóvá lesz, mikor a korábbi években dinasztikus érdekeiben megsértett herceg a hozzá menekülő magyar királyt kirabolta. Mindez azonban nem von le semmit korábbi szavaink értékéből. Szent Lajos még 1250-ben is tud harcolni a Szentföldért, sőt még húsz-huszonöt évvel később is történnek hősi erőfeszítések a Szentföld visszafoglalására.

Sokan hajlandók a mi napjainkban oly sűrűen hangoztatott nagy nemzeti hivatást: hogy a magyarság védte Európát a keleti veszedelmek ellen, a történelmi tények utólagos magyarázataként, bár tényként, elfogadni. Pedig ennek a nagy történelmi szemléletnek első öntudatos kifejtője maga Béla király volt, ki a dinasztikus alapról elinduló nemzetegyeniség kifejlődése után a legelső keleti, mongol támadás tanulságaként hirdette Európa kötelezettségét Magyarország megsegítésére a keleti barbár támadások ellen. Tragikus komolysággal írta már 1252-ben a pápának a következőket:

«Ezek és másféle okok alapján óhajtjuk, hogy a pápa

Őszentsége előtt biztos tényként nyilvánvaló legyen, hogy annyi baj közepette Európa egyetlen keresztény uralkodójától, egyetlen népétől sem kaptunk hasznos segítséget, csupán csak a jeruzsálemi ispotályosoktól, kik nemrégiben a mi kérésünkre fegyvert fogtak a pogányok és szakadárok ellen, hogy országunkat és a keresztény hitet megvédjék; őket már elhelyeztük a veszélyesebb helyeken, t. i. a kun-bolgár határon a Dunán túl, mert a tatárok serege azon a helyen jött be országunk megtámadása idején; ezzel a hellyel az is a szándékunk és reményünk, hogy ha Isten megsegíti a mi munkánkat, és a nevezett testvérek munkáját, és az apostoli szék is méltat minket segítségére, a katolikus hitet általuk terjeszthetjük, miként a Duna elnyúlik a konstantinápolyi tengerig (v. i. keletre), és így a római birodalomnak is, a Szentföldnek is alkalmas segítséget szolgáltatathatunk; részben pedig országunk közepén azoknak a váraknak a védelmezésére helyeztük el őket, amelyeket a Duna körül építettünk, minthogy a mi népünk erre alkalmatlan; mert azon alapszik a mi sokszor kipróbált elgondolásunk, hogy nekünk és egész Európának hasznosabb, ha a Dunát várakkal megerősítjük: ez ugyanis a szembeszállás vize . . . mi is itt felkészületlenül és rettenetes vereség után tíz hónapig szálltunk szembe a tatárokkal, bár országunk akkor szinte teljesen nélkülözte az erődítményeket és várvédőket. *Hogyha ezt — ne adja Isten —, de elfoglalnák a tatárok, akkor számukra nyitva volna a kapu más keresztényhitű országokba*, egyrészt, mert onnan a kereszténység irányában nincsen tengeri akadály, másrészt, mert itt sokkal jobban tudnák családjaikat és nyájaikat elhelyezni, mint másutt. *Attila szolgáljon például, ki keletről elindulva Nyugat leigázására, Magyarország közepén ütötte fel fő táborát; és a (római) császárok is, akik Nyugat felől harcoltak Kelet leigázása érdekében, és a hadsereg felszerelésére mindent megtettek, országaink határain belül építették erődítményeiket*. Ezen az alapon ügyeljen tehát a pápa bölcs Őszentsége, és kegyeskedjék üdvös óvóintézkedéseket tenni, mielőtt a seb elmérged. Nagyon sok bölcs ember csodálkozik ugyanis a miatt, hogy a mostani körülmények között hogyan engedhette ki az Egyház oly előkelő tagját, a francia királyt Európa határain túlra. Csodálkozik azon, mondom, és azon való csodálkozása nem szűnik, hogy az ő apostoli Kegyelemssége sok mindenről gondoskodik, pl. a konstantinápolyi birodalomról és a tengeren túl eső területekről, pedig ha ezek elvesznének — *ne adja Isten —, de nem okozna annyi kárt Európa lakosainak, mint ha egyedül*

*csak a mi országunkat sikerülne a tatároknak birtokukba venniök.*¹

De hiába tudta ezt IV. Béla, hiába hívta fel a nyers valóságra a pápa figyelmét. Most, a levél írásakor fenyegető tatár támadással is csak egymagának kellett volna szembeszállnia, ha bekövetkezik, mert Európa még nem ébredt a kifejtett veszedelem tudatára. De Béla most sem esett kétségbe, amint nem történt meg vele ez a nagy tatár támadáskor sem, mikor igazán csak Istenben és saját lelki erejében bízva, országa minden talpalatnyi területét elvesztve lába alól, egy bizonytalanul himbálózó csónakban is biztosan hordozta erős lelke a magyar jövőt. Nemzete hivatásába és fennmaradásába vetett erős hittel fogott a romok eltakarításához. Minthogy úgy érezte, hogy népét Isten sujtó keze nagy bűnei miatt érte, és hitte, hogy a tatár veszedelemből Isten kegyelmével szabadult meg országa és ő maga is: a megsértett isteni fölség kiengesztelésére mintegy engesztelő áldozatul fogadalommal ígérte, hogy esetleg születendő leányát apácázárdába adja. Erre a leányra várt az a feladat, hogy a mult bűneiért engesztelje Istent, a későbbi bűnök büntetését pedig állandó imádságával elhárítsa nemzete fölül. Nehéz volt a rá váró feladat, de szent volt a feladatot kijelölő akarat és szent a cél; Isten kegyelme pedig olyan erőt adott az engesztelő áldozatul felajánlott magyar királylánynak, hogy szerepét száz százalékgig betölthette.

¹ Č. D. IV/2. 221—3. l.

III.

1. Béla király a tatár támadás hírére megkezdte a védelmi intézkedéseket. Talán csak ő maga vette komolyan a tatár támadás híret. Országa túlzottaknak tartotta a híreket, sőt voltak olyanok is, akik a főpapságnak tulajdonították azok terjesztését. A főpapok, — szerintük —, a tatár támadás ürügyén akartak kibújni a pápa által hirdetett zsinaton való megjelenés kötelezettsége alól. Sajnos, nem így volt. Béla aggodása megokolt volt.

Béla nem bízott a sikerben olyan mértékben, hogy mindent a biztos győzelemre alapított volna. Sokkal megfontoltabb ember volt, hogysem baj esetén ne aggódott volna azokért, akik legközelebb voltak szívéhez. Mária királynét nyolc gyermekével már 1241 március 17-e előtt elküldte Ausztriába Harcias Frigyes herceghez. A herceg rokonságban állt Bélával, ezért bizalommal volt iránta; de egyébként, felesége útján, segítséget is kért tőle. Eszébe sem jutott, hogy onnan is baj szakadhat rá, ahonnan segítséget várt.

A mohi csata után Béla király hívei kíséretében a diósgyőri erdőkön át menekült. Nagynehezen lerázták az üldöző tatárokat. Turóc, majd Nyitra és Pozsony érintésével hamarosan ő is Ausztria felé tartott, hogy ott feleségével találkozzék. Felesége azonban már nem tartózkodott Frigyes hercegnél. Úgy látszik, a rokon őt sem fogadta több szíveséggel, mint később IV. Bélát. A király csapdába esett, mikor elfogadta Frigyes meghívását a hainburgi várba. Védelem helyett, menedék helyett, kincseitől és három nyugati megyétől fosztotta meg Frigyes.

Béla Hainburgból szabadulva felesége után indult. Arra vonatkozóan, hogy megtalálta-e feleségét, aki már a Dalmátpartra sietett, semmi biztosat nem jegyzett fel a történelem. Abból a körülményből, hogy feleségét keresve Segesdre is betért, majd onnan tovább ment Zágrádba, arra következtethetünk, hogy legfeljebb Segesden találkozott feleségével, és talán együtt tették meg az utat Zágrábig. Itt elvált a király

családjától. Innen küldött segélykérő leveleket Báncsa nb. István által IX. Gergely pápához, II. Frigyes német-római császárhoz, és IX. Lajos francia királyhoz. Feltételezve, hogy a királyné még egy ideig együtt maradt a királlyal, május 18-án még együtt vannak Zágrábban. IV. Béla azonban hamarosan visszasietett az országba, és a segedi királynéi kastélyban kezdte szervezni a Duna-vonal védelmét. A királyné tovább ment Dalmáciába. Klissza várában húzta meg magát, mialatt az összes dalmát városok magyar menekültekkel teltek meg. A veszprémi apácázárda néhány tagja szintén Dalmáciába menekült. Katyisz nb. Simon bán leányát három társnőjével: Krisztinával, Margittal és Maristelával Nónában találjuk, és ott, a Szűz Mária templom szomszédságában berendezett kis kolostorban folytatták a megszokott szerzetesi életet. Ilona, valószínűen a hagyomány veszprémi Boldog Ilonája, Zárában, a Maria de Alta Ripa-zárdát alapította meg. Ők nem is tértek vissza többé Dalmáciából.

IV. Béla 1242 januáriusának közepéig maradt a segedi kastélyban. Akkor a Duna befagyása hírére ismét Zágrábba ment, majd mikor megtudta, hogy a tatárok áttörtek a befagyott Dunán Pestnél, ő is a Dalmátpartra sietett. Családját előbb Spalatóba vitette, majd Trau szigeten épült várába húzódott.

Margit születési idejének meghatározásánál fontos és figyelembe veendő az a tény, hogy Béla nem találkozott feleségével 1241 júniusa óta egészen 1242 márciusáig. Ebben az időben még él a királyi család első Margit nevű leánya is, és így feltehető, hogy a közben eltelt időben még nem született meg az a kisleány, aki szintén Margit nevet kapott a keresztségben. Ha pedig ekkor még nem élt, akkor leghamarabb csak az 1242. év decemberében születhetett.

Marcellus legendája alapján szól a legendák egyrésze a még meg sem született gyermek jövődő sorsáról. A gyermeket, ha leány lesz, saját szabadulásukért és az ország szabadulásáért engesztelő áldozatként apácának adja a király és a királyné. Ez fogadalom volt.¹

¹ Marcellus legendájának teljes szövege ez: „quam cum adhuc mater sua regina gestaret in utero tempore tartarice persecutionis pro liberatione sua et regni pariter cum rege marito suo quasi piaculum quoddam si filia nasceretur ut sanctimonialem eam facerent deventerunt (helyesen: *devoventur*)». A nápolyi legenda is említi a király és királyné együttes fogadalmát: ha leányuk születik és ha az ország és a nép a tatároktól megszabadul; de ebben a legendában és

Mária királynő a dalmát tengerpartról aligha jött haza előbb az országba, mint szeptember hónapban. Két helyre mehetett. Segesdre, ahol amúgy is volt királynéi palota, vagy esetleg máshova, ahol biztonságát még kevésbé fenyegette az országban akkor még elég gyengén álló közbiztonság. Valószínűen Turóc várába ment, és az 1242. év végén, vagy az 1243. év elején itt szülte meg kis leányát. Az bizonyos, hogy Béla király az 1242. év második felében és az egész 1243. évben Győr, Nógrád, Fejér, Nyitra, Zólyom és Pest megyében tartózkodott, és jan. 29-én Turóc várában kelt egy oklevele. Ha összefüggést kereshetünk kisleányának születése és turóci tartózkodása közt, akkor Margit 1243. jan. 29-én már élt. Ezt a lehetőséget azonban csak egy többé-kevésbé megbízható znióváraljai szájhagyomány erősíti meg.¹

Az újszülött királyleány Margit-nevet kapott. Nagyon divatos volt akkor ez a név, annyira divatos, hogy az Erzsébet-név után ennek legsűrűbb az előfordulása. Szent Erzsébet akkor újkeletű tisztelete az Erzsébet névnek nagy elterjedést biztosított. A Margit-név szintén sűrű előfordulásának két forrását tudjuk megállapítani. Az egyik visszamegy a keresztény üldözések korára, antiochiai szűz Szent Margit vértanu

a vele rokonságban levőkben, már a fogadalom tévesekor domonkosrendi apácának szánt kisleányról van szó, ami talán mégis túlzás. Viszont ebben a legendában a fogadalom letévésének ideje és a születés ideje így van meghatározva: «Retrocesserunt hostes, regina concepit et peperit filiam». Az, hogy Marcellus legendája nem említi a kisleány nevét ott, ahol az legtermészetesebb lett volna, csak a másolók hibája, mert Jorg Valder fordításában ez meg van említve. A magyar okleveles anyagban ilyen fogadalom letévéséről semmiféle adatot nem találunk. A király akkor szól először leánya apácává tételéről, mikor 1255-ben kiadja a szigeti zárdára vonatkozó első oklevelet. Hirdeti, hogy a tatár pusztítás bűneink következménye volt; elmondja, hogy az ország újjáépítése közben nemcsak anyagi erőkről akart gondoskodni védelmül, hanem Isten anyja, Mária tiszteletére templomot és zárdát is építtetett a Buda mellett fekvő szigeten, hogy ott jámbor szűzek szolgáljanak a királyok királynak; a király saját, Isten iránt való «devotio»-ját, és kedves leányának a zárdában történt elhelyezését azért hozza nyilvánosságra, hogy az alattvalóinak is például szolgáljon; s mindez «non sine instinctu, — ut credimus, — divino insedit regio cordi». Másutt nem tudunk meg semmit a király szándékáról. Itt esetleg a «devotio» jelentése, pontosabban szótöve és a «devoerunt» szó azonos szótöve tűnhet csak fel. Az lehetséges, hogy a király itt nem «ajtatosságról, jámborságról» akar beszélni, hanem a «devotio» fogadalom értelemben veendő. L. P. Böle Marcellus kiadásában a 17. lapot, a nápolyi legenda I. rész 1. fejezetét, és Fejér Gy. Cod. Dipl. IV/2. 321. lapját.

¹ A király tartózkodási helyéről lásd Ráth K. tanulmányát a Győri Tört. és Rég. Füzetek, I. k. 297—8. lapján. — A znióváraljai szájhagyományról levélbeli értesítés.

tiszteletére. Róla nevezték el a hazánkba menekült angol királyfi, Edward és a magyar királyi család, sőt talán Szent István Ágota nevű leányának Nádasdon 1045-ben született leányát is. Ez az anyai részről Árpádházi leszármazott Margit szintén menekülni volt kénytelen Angliából. Skótországba került és III. Malcolm skót király felesége lett. Szent élete miatt az Egyház szentjei közt tiszteli és az ő tisztelete révén még jobban elterjedt Nyugat-Európában a Margit-név használata. Hazánkban bizonyára megvolt a skót királyné magyar rokonságának tudata, de mégsem az ő tisztelete révén vált közkeletűvé nálunk a Margit-név, hanem újra az első forrásra bukkanunk rá, a vértanu szűz tiszteletének fokozódására. II. András királyunk ugyanis a Szentföldről hazatérve sok más ereklje közt magával hozta az antiochiai vértanu Margit koponyáját is. Így történhetett, hogy a királyi családban az első Margit-nevű leány halála után az újszülött ismét csak Margit-nevet kapott. A név gyakoriságát mutatja, hogy a veszprémi és szigeti apácák közt 49-ből, kiknek a neve ismeretes, ötnek Margit a neve, és közülök három a királyi család tagja. Kívüle csak az Erzsébet név volt nagyobb számban megtalálható. Hét Erzsébet nevű apáca élt a kolostorban.

A kis királyleánynak a szülői házban eltöltött első három és fél évéről kevés adat maradt ránk. Marcellus erről az időről csak annyit jegyez fel, hogy királyi gyermekhez illően nagy gondnal nevelték. Hozzáfűzi ugyan, hogy az Úr Jézusnak és Anyjának, Szűz Máriának örökös szolgálatára szentelték, minthogy nekik Sámuel példájára fogadalommal felajánlották; de valószínűen ez a nevelés nem terjedt túl vallásosság dolgában az akkor szokásos határokon. Margit még sokkal kisebb volt, minthogy öntudatosíthatták volna vele az eléje tűzött nagy feladatokat, vagy különösebb vallásos nevelésben lett volna részesíthető. Másrészt a fenti hozzáadásban ráismerhetünk a szentek életrajzaiban szinte mindig előforduló közhelyre. Így kívánta azt a legendairás stílusa.

A királyi családban történt azonban egy kis apróság, mely azután, mikor Margitban már kivirágzott az életszentség, öntudatosítódott, és mint kedves gyerekkori emlék került gyakran említésre. 1246 tavaszán feszült lett a viszony IV. Béla és Harcias Frigyes közt. A feszültségnek háború lett a vége. Gondolható, hogy a királyné aggódással tekintett a háború elé. Férjét féltette. Arról nem szólnak forrásaink, miként történhetett az, hogy a királyné megkérdezte a még

beszélni alig tudó kisleányt: milyen kimenetele lesz a hadjáratnak? Margit válaszáról két változat maradt ránk a forrásokban. A királyi családban szóban terjedt hagyományról Margit nővér, Vilmos macsovai herceg leánya értesít bennünket. Szerinte a kisleány válasza ez volt: *«Pater meus rex occidet adversarium et fugabit adversarios suos»*. És szerinte az apa, a király kérdezte meg kisleányát. Ebben a formában a jóslatnak tekintett mondás nem felelt meg a valóságnak. Harcias Frigyes ugyan elesett a csatában, de — nem véve szó szerint a szavakat, hogy a király öli meg ellenfelét — nem fedti a valóságot a mondás második fele. Az 1246 június hó 15-én vívott csatában bizony a herceg eleste ellenére is az osztrák sereg maradt győztes. Margit nővér azt állította, hogy ő a királynőtől és Anna hercegnőtől, Raszisztzláv feleségétől hallotta a fentebbieket. Hozzá kell tennünk, hogy ugyanez a Margit nővér még 1276-ban is úgy tudta, hogy a fentebbi mondás szerint történt minden. Marcellus másként tudja a dolgot. Szerinte a kis királyleány körülbelül két éves volt a fentebbi események idején. Ebben nagyon téved. Margit válasza pedig ez volt: *«dominus meus rex sanus revertetur, exercitus eius dispergetur, sed dux austrie occidetur»*. Utána külön is részletezi az eseményeket, hogy bebizonyítsa Margit jóslatának teljesedését. Az az egy bizonyos, hogy a kis gyermek — s ezt azok, akik ebben az időben ismerték, többen is állítják — még alig tudott beszélni, és így sem a Margit nővértől, sem a Marcellustól neki tulajdonított szavakat szó szerint nem mondhatta úgy, amint ők szájába adják. A lényegyet tekintve bizonyára történt valamilyen nyilatkozat a kis gyermek részéről, de csak az események megtörténte után öltött az bizonyos jóslatszerű alakot. De már az idősebbek esze fogalmazta meg a szájába adott szöveget. Marcellus bizonyára abból a tényből, amit más tanúk is említenek, hogy Margit még alig tudott beszélni, következtette ki a fentebbi jóslatszerű mondás idejét. Körülbelül két évesnek mondja ekkor Margitot. Ő is a királynétől hallotta az esetet, de a királyné biztosan nem tévesen mondta neki, hiszen alig néhány héttel vagy hónappal a zárdába menetel előtt történt dologra a királyné jól emlékezhetett.

Tudjuk, hogy a királyi család 1245 április havában a Szerémségben járt. Itt, Szerémvárban, vagy Mitrovicán, melyet száva-szentdemeteri várként is említenek a források, ismerhette meg az akkor már özvegy Olympiadest, Bodmeri Tamás

ispán feleségét. Tamás a Baranya megyében törzsökös Bodmer-nemzettség tagja volt. Fiatalon halt meg, Olympiades is csak 24 éves 1246-ban. Egy kisleányuk, Erzsébet, született körülbelül 1241-ben. Olympiades szívesen vállalta a királyleány mellett a dajkaságot és a nevelés gondját.¹

De nem sokáig maradtak már a nevelő és neveltje a királyi család körében. 1246-ban, úgy látszik, az osztrák háború befejezése után, hamarosan Veszprémbe, Szent Katalin kolostorába kerültek mindketten.²

¹ A magyar legenda elől csonka szövegének eredetijét Pray ügyes kézzel egészítette ki egy pozsonyi kéziratból. Ebben ezt találjuk: «Anyja Béla királné hozzátartozója némely Nemes özvegy Asszonyt Zychnek Tartományában, holott Apát Urak lakoznak vala, adá és ajánlá az említett olympiades nevű Nemes özvegy Asszonnak»... Ez a szöveg a jegyzőkönyvből származik. Ott azonban ez áll: «Domina Maria regina uxor regis Bele, mater istius Sancte Marg. dedít sibi in loco Sirmii». Ez a Zychnek tartománya csak rosszul másolt szöveg lehet és Kucsóra gondolhatunk benne. Kucsó = Kucevo nevét u. i. «chychet» alakban hozza másutt a magyar legenda és tudjuk, hogy a források már a XIV. században összekeverik Sirmiumot (Szerémvár) Száva-szentdemeterrel, sőt Bánmonostorával, ezt meg Kövel (Kue, Cuhet, Cuher, Kw) és erről a báni székhelyről kapja nevét a chucheti «chychety» kucsói banság. Ezt írták tévesen később «Zych»-nek. Apáturak azonban 1246-ban a száva-szentdemeteri, szeremi monostorban laktak. Csánki, II. 234—40.

² Nem valószínű, hogy Tamás ispán az Aba nb. Budaméri család tagja lett volna. A XIII. század közepén ugyan már megkezdődik az egyes családok névvel való jelölése a nemek, nemzetségek feltüntetésével, de gyakoribb még a nemzetségi megjelölés. Az ispán: comes-szó azonban már inkább címet, mint hivatalt jelent a bán szóval együtt, főként akkor, ha nincs kitéve a vármegye neve, amelyiknek ispáni hivatalát viseli az említett személy; de a «comes»-cím még bizonyára nem fordítható «gróf»-fal. — Ranzanus Margit nevelőjét a zárdabeliek közt nevezi meg és Ilonának, szentéletűnek mondja. Forrásaink említenek egy veszprémi Boldog vagy Szent Ilonát, de az semmiféle kapcsolatba sem kerülhetett Margittal. Ha azonos a Dalmáciába menekült, már említett Ilonával, akkor Margitot sohasem látta. Másik Ilona a Margit történetét adó forrásokban van ugyan egy, «Szeszerenna» Illés lánya, Margitnál jóval idősebb apáca. De róla szó sem eshetik abban a minőségben és szerepben, amelyikben Ranzanus Ilonát említi. Ez az ismert Ilona túlélte Margitot, és egyáltalán nem említik fel különösebb tökéletességét, még kevésbé szólnak a források szentességéről. Az azonban mindenképpen világos, hogy Ranzanus olyan adatokat mond el az általa említett Ilonáról, amelyekről biztos tudásunk van a szenttéavatási jegyzőkönyvből, csak hogy Katalin magistráról és Olympiadesről szólnak a jegyzőkönyv ezen adatai. — Forrásaimat az eddig mondottakról lásd: Szalay L.: Magyarország története, II. k. 47. és köv. ll. — Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, II. k. 224. l. és 275. l. — Lovas E.: Árpád-házi B. Margit születése és halála ideje, Kath. Szemle, 1915. 917—8. l. — Theiner: Vetera monumenta hist. Hung. sacra illustrata, I. k. 182. s. köv. ll. — Győri tört. és Rég. füzetek. I. k. 208—9. l. — Mon. Vesp. I. 217., 165., 191. ll. — Marcellus leg. (Böle) 17—8. ll. — Ranzanus leg. (Acta Sanctorum, Jan. II. k.) I. fejezet 3—4. rész.

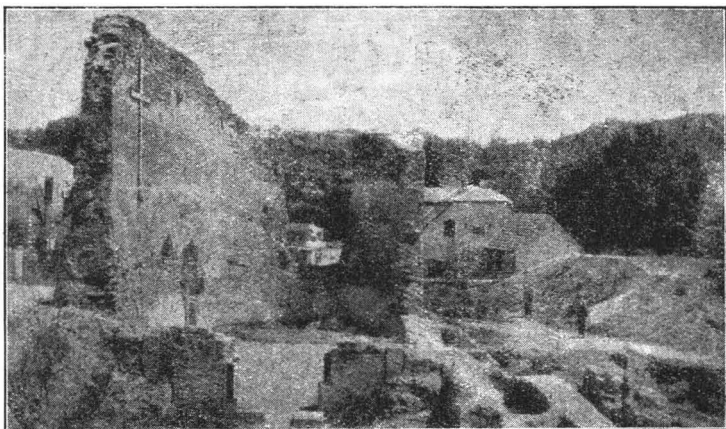
2. Magyarországon az első Szent Domonkos-rendi női zárdát, a veszprémit, néhány évvel a tatárjárás előtt Bertalan veszprémi püspök alapította. Magának az alapítás eszmei részének éve és az építések megkezdésének időpontja ismeretlen. Csak azt tudjuk biztosan, hogy a zárda fenntartására szükséges anyagiakról Bertalan püspök 1240-ben, június 27-én, Erekén kiállított oklevelével gondoskodott. Ebben az okmányban említi, hogy Szent Katalin iránt való tiszteletből épített templomot a városban, és a mellette levő zárdában helyezte el a dominikánákat. A dominikánus rend számára nem volt meglepetés az ilyen zárdaalapítás, hiszen Franciaországban is előbb volt a nők számára Szent Domonkosnak intézménye, és csak később alapított férfizárdát. Nálunk csak annyiban jelent különlegességet ez a zárda, hogy a férfizárdák nagy száma mellett egész bizonyossággal csak még egy apácazárdáról tudjuk kimutatni, a margitszigetiről, hogy a XIII. században alapították. A többiek mind későbbi alapításúak, bár ezek száma sem nagy. Ennek magyarázatát abban kell látnunk, hogy nálunk nem volt a hitélet annyira válságban, mint Franciaországban, nem volt annyira szükség a női zárda más szempontokból sem, mint pl. Olaszországban. Csak ezt a magyarázatot tudjuk találni arra a kétségtelen tényre, hogy kevés apácazárda létesült hazánkban. A veszprémi zárda célja is a kontempláción kívül a leánynevelés volt, még hozzá a nagyon fiatalon kezdett, tehát problémáktól mentes leánynevelés.

A zárda lakóinak a száma nem lehetett nagy, csak legfeljebb a növendékek száma emelte a lakók számát. Ezt abból a körülményből következtethetjük, hogy a püspök a zárda eltartására elégnék tartott évenként 16 ezüstmárkát, tehát kb. 800—850 aranypengőt. Természetesen akkor más volt a pénz vásárló értéke, és ezért nem kicsi ez a szám, de viszont nem is nagy, legalább is nem olyan nagy, hogy abból népesebb zárdára lehetne következtetnünk.

A 16 márkából az apácák négyet, úgy látszik, ezüstben kaptak kézhez a kő tizedkerület jövedelmeiből, ruházatuk beszerzésére. A többi 12 ezüstmárkát a következő természetben való adományok tették ki: 400 kepe gabonát — tehát körülbelül ugyanannyi métermázsát, — Erdélyi László szerint — Leveldről, Menyekeről, Csatárról és Jutasról, valószínűen ugyanazon tizedkerület jövedelmeiből; az ősi tizedkerület száz bárányt szállított a zárdának a beteg apácák — és talán a kis növendéklánykák — húsellátására és a nővérek ruházatára

való prém céljaira; a paloznaki és a káli tizedkerület 50—50 akó bort szállított a zárdának. Bertalan püspök külön hangsúlyozza, hogy mindezek együtt tették ki a zárda fenntartására lekötött 16 márkát. Káptalanjának a hozzájárulását is kikérte ehhez az alapítványhoz. Ezt, hihetően azért tette, mert a káptalannak is volt valamilyen érdekeltsége a mondott tizedkerületekben. A káptalan természetesen hozzájárult püspöke alapítványához.

Valószínűnek kell tartanunk, hogy a zárdának még egyéb jövedelmei is voltak mindjárt alapításakor. Azok a családok,

akik oda vitték leányaikat, bizonyára nem tehetetlen jelentő szolgálatot vártak az apáctól, és ha nem is «fizetést» adtak a leányok neveléséért, de az ajándékok nem maradhattak el. Mindez pedig a zárda fenntartásának gondjait csökkentette.

A zárda lakóiról, életmódjukról később szólunk azzal kapcsolatban, amikor Béla király és a királyné kis leányukat, Margitot oda beadták.

Magáról a zárdáról keveset tudunk elmondani. A templom romjai későbbi átépítések nyomaival ma is láthatók a Szent Benedek-hegy szikláin alatt, attól északnyugati irányban. Annak ellenére, hogy már évek óta feltárták a rom környékét, a mai napig semmit sem közöltek az ásások eredményeiből. Nem tudjuk, mennyiben hámozható ki a kiásott alapokból az első templom és mekkora annak terjedelme. Stílus szempontjából is érdekes részleteket lehetne megállapítani. A zárda kiáása

a templomrom környéke miatt ma nehézségekbe ütközik, pedig a zárda méreteiből meg lehetne állapítani a benne élő apácák, illetve az apácák és növendékeik teljes létszámát, vagy a zárda befogadóképességét. A magunk részéről még csak azt tartjuk megjegyezni valónak, hogy minden valószínűség a mellett szól, hogy nem volt a XIII. században Veszprémben férfizárda, és így nem a dominikánusok látták el az apácák és növendékeik lelki gondozását. Egy pap nevét ismerjük az 1246—52. évekből. Tamás volt, az apácák miséző papja, de róla sohasem szólnak, mint dominikánusról. Marcellus már Veszprémbe is gyóntatója volt Margitnak, de ő meg provincialis is volt. Ebben a minőségében nem valószínű, hogy állandóan Veszprémbe tartózkodott volna. Bizonyára csak az évi tizenötöszi gyónások idején ment le Veszprémbe a királyleány gyóntatására. Ilyenkor azonban néhány napot ott tölthetett. Azonkívül tudunk vándor-missziót tartó dominikánusokról, akik Veszprémbe is megfordultak.

A veszprémi zárda a mellett, hogy az apácák szemlélődő életének megadta a megfelelő lehetőséget, mint már mondtuk, leányneveléssel is foglalkozott. Marcellus ezt vallomásában azzal fejezi ki, hogy itt a «dominák» nincsenek annyira elzárva, mint a szigeti kolostorban. Az előkelő családok leányaikat zárdákban neveltetik. Az apácák megtanítják őket mindarra, amire abban a korban egy előkelő leánynak szüksége volt. De nevelésük olyan szellemű, hogy a leánykák egyúttal az apáca életre is előkészültek, ha hivatást éreztek a szerzetesi életre. Aki azonban nem nyerték el a szerzetesi hivatás kegyelmét, visszatérhettek családjuk körébe. Másrészt a neveléssel járó helyzet sem tette lehetővé azt a nagyfokú klauzúrát, amelyet később a szigeti zárdában tapasztalunk. A gyermekek szüleinek lehetővé kellett tenniük gyermekeik meglátogatását, néha tehát férfiak is megjelentek a zárdában. Igaz, hogy minden ilyen zárdában volt a klauzúrán kívül eső hely a szülők és főként a férfiak fogadására, de már az a tény, hogy az apácáknak sűrűbben kellett érintkezniük a világban élőkkel, a szigorú, szemlélődő élet rovására ment.

3. Margitot a királyné vitte el Veszprémbe. Egész biztos értesülésünk van arról, hogy ő nemcsak nevelésbe adta oda kis leányát. Marcellus legendájában kifejezi azt a célt, amelyet a királyné leánya zárdába-adásával elérni akart: «ut ab ipsa tenera etate regularibus consuetudinibus imbueretur». Más tanuk, köztük Olympiades is, azt állítják, hogy a zárdába-vitel

célja: «ut esset monacha et serviret Deo». Ebből minden félreértést kizáróan kitűnik, hogy leányukat csakugyan apácának szánták.¹

Mielőtt a királyné elhagyta volna a zárdát és abban kis leányát, őt Olympiades különös szeretetébe ajánlotta. Olympiades ezt a kérést nemcsak azért tudta teljesíteni, mert lelke nemes vonásai erre képesítették, hanem azért is, mert ő maga is egy közel egykorú kisleány anyja volt, aki azonban ekkor még nem ment vele. Saját leányaként szerethette a kiráyleányt, ösztönös és tudatos anyai szeretettel egyaránt, abban a tudatban, hogy Istentől kijelölt anyai szerepének is ebben a szeretetben eleget tesz, a király iránt való hűségének, szeretetének is kifejezést ad. De minden bizonnyal maga a kisleány is megszerettette magát. Margit annyira gyermeki szeretettel csüngött Olympiadesen, hogy később megdöbbenve hallotta, hogy ő nem Olympiades leánya. De ez a felfedezés azért nem csökkentette gyermeki bizalmát és szeretetét. Élete végéig anyjának nevezte Olympiadest. Ez az «anya» megszólítás nem az apácának járt ki, mert hiszen a többi apácát csak nővérnek, «soror»-nak hívja, még a legidősebbet is, az Olympiadesnél idősebbet is. Anyja csak Olympiades maradt. És Olympiades mindvégig gondosan megfelelt a beléje vetett bizalomnak. Felügyelt a kiráyleány testi-lelki fejlődésére, óvta a túlzásoktól, zsörtölődött vele, ha szükség volt rá, de «anyai» szíve éppen úgy meghatódott és engedékeny lett Margit könyörgésére, mint a valódi anyáé, mikor kedves leánya kér tőle valamit, amit talán nem akart megadni vagy megengedni.²

Az új szerzetesjelölteket Veszprémben Katalin főnöknő, Margitnak egyúttal az imában, énekben és olvasásban később tanítónője, továbbá Eliana gondnoknő és a zárda miséző papja, Tamás fogadta. Olympiades gyorsan határozott. A negyedik napon már beöltözött a szerzetbe és bár fogadalmat még nem tett ekkor, a zárda végleges lakóinak a sorába lépett. Elhatározása végleges volt annyira, hogy később sem említik a források azt, mikor tette le a fogadalmat. Margitot ekkor még nem öltöztették a szerzet rendes tagjainak ruhájába. Marcellus említi, hogy a belépés évében Bold. Margit is felvette a szerzet ruháját «az ő ideje szerint nagy ájtatossággal»; de ez a ruha csak valamilyen halvány mása volt az idősebbek ruhájának. Legalább

¹ Marc. leg. (Böle) 18. l. — Mon. Vesp. I. 170., 174., 218. ll.

² Marc. leg. i. h. — Mon. Vesp. I. Olympiades vallomása a 217. és köv. ll. és 215., 220., 222. stb.

is erre kell gondolnunk egy későbbi esemény elmesélése kapcsán, mikor elmondják, hogy Margit az öregek ruhájába öltözve megjelent a kis konvent előtt és azt kérte, engedjék őt fogadalmra. Ez az eset 1249-ben, hétéves korában történhetett.¹

Olympiadesen kívül a zárdában találjuk tehát Katalin főnöknőt. Ő volt az általunk ismert apácák közül a legidősebb a veszprémi zárdában. Aránylag keveset tudunk róla. Így nem ismerjük, hogy melyik család tagja volt. De azért a szenttéavatási bizottság előtt tett vallomásából megtudjuk, hogy 1246-ban körülbelül negyvenéves lehetett. Már 1214 körül apácává lett. Azt nem mondja meg forrásunk, hogy milyen zárdában élt a veszprémi dominikána zárdá alapítása előtt. Minthogy azonban azt sem említi, hogy más városban lett volna azelőtt, arra kell következtetnünk, hogy a veszprémvölgyi apácázárda tagja volt, és talán csak a tatárjárás után lépett át a dominikánákhoz. Ő tanította a zárdai kisleányokat a kolostori életben szükséges imákra és ismeretekre. A szigetre is elkísérte Margitot.² 1276-ban vallomást is tett Margit életéről és ekkor ő volt a szigeti zárdá főnöknője is.

Eliana nővér, mint említettük, a ház anyagi ügyeinek ellátásáról gondoskodott, mikor Bold. Margit Veszprémbe ment. Az ő családját sem ismerjük. 1246-ban körülbelül 36 éves, és valószínűen ő is a veszprémvölgyi apácázárdában élt a tatárjárás előtt, mert már 1216 óta apáca volt. Elkísérte Bold. Margitot a szigetre.³

Anglent, veszprémi András úr leánya és Cecilia, veszprémi Moys leánya egyidősek, húszévesek voltak 1246-ban. Egyidőben, 1232 táján, lettek apácává is, hihetően szintén a veszprémvölgyi zárdában.⁴ Mindketten átmentek Bold. Margittal a szigetre is.

Erzsébet «Badoborai» István úrnak volt a leánya. Ezt a Badoborát hiába keressük a nemzetségek történetében. Hozzá nagyon hasonló nevet találunk csak, Babadurt. Ezt a sopronmegyei birtokot a Miskolc nembeli Bors az általa alapított Borsmonostorának ajándékozta 1194-ben. Istvánról azonban okleveleink semmit sem tudnak. Mégis lehetséges, hogy ennek a nemzetségnek egyik tagja volt Erzsébet. E mellett szól az a körülmény, hogy a család 1240 táján fiágon kihalt. Bors, a kolostoralapító, 1237-ben halt meg. Erzsébet, aki 1228-ban

¹ Marc. Leg. i. h. — Mon. Vesp. I. 166., 218. ll.

² Mon. Vesp. I. 165., 170., 174., 175., 180., 218., 269., 290.

³ U. o. 170.

⁴ U. o. 272; 171., 206., 225., 235., 237., 238., 245., 246., 283.

született, a tatárjárás után lépett a veszprémi dominikánák közé, mindjárt a tatárjárás után újra szervezett zárdába. Bold. Margit odaérkezésekor 15 éves volt. Sekrestyés-teendők végzésével többször volt megbízva, és ebben a minőségben, de egyébként is természetes kíváncsiságtól vezetve társnőivel együtt ő is akarta látni Bold. Margitot, hogy mit csinál, hogyan él. 1270-ben a szigeti zárda főnöknője volt.¹

Olympiades és Margit még a következő apácákat találhatták a veszprémi zárdában, mikor oda megérkeztek: Szapienciát, kiről csak annyit tudunk, hogy veszprémi leány volt; továbbá a szigeten 1269-ben meghalt Beátát és a Margit által sok szeretettel és türelemmel ápolt öreg Erzsébetet.²

Jolenta (Johaleta) is ott volt már a zárdában, mikor a király leánya odaérkezett. 1236—8 közötti időben született és 1243—5 között lépett be a veszprémi zárdába. Családja nevét nem tudjuk. Valószínűen ő volt a legidősebb a kis növendékek közt, mikor azokat a tanulmányok és a játék elfoglalták. Legrosszabb esetben is csak 6—7 évvel volt idősebb Margitnál, és így eléggé együtt lehetett őket tartani.³

Margittal egyidős volt Illyei Ipoly ispán leánya, Judit, és vele együtt került a veszprémi zárdába. A két kisleány közt természetszerűen fejlődött ki bizalmas viszony. Együtt végeztek a tanulmányokat is, amint arra célzás is történik. Judit apját sem a Tomaj, sem a Bár-Kalán nemzetség tagjai közt nem találjuk. Azért vesszük számba ezt a két családot, mert az elsőnek Szolnok-Doboka megyében, az utóbbinak pedig a Maros mentén volt Illye nevű birtoka, a későbbi Marosillye.⁴

Nagyon apró korában került a zárdába Stefana, Pósa úr leánya. Mindössze csak két éves volt, mikor 1247-ben az apácákhoz vitték. Egyelőre csak arra volt jó, hogy a többi kisleány eljátszadozzék vele. Később, mikor már elég idős volt arra, úgy látszik, kiérdemelte Bold. Margit bizalmát. Néhány titkának legalább is letéteményese volt.⁵

¹ Mon. Vesp. 197. l. — Karácsonyi J.: Magyar nemzetségek stb. II. 264—5. l. — Csánki: U. o. tört. földrajza, III. 613., 639. Babadur, Altusmons ma Klastrom Sopron ym.

² U. o. I. 229., 247; 171., 194., 221; 273. ll.

³ Mon. Vesp. I. 166., 174., 177., 179., 192., 216., 222., 224., 225. ll.

⁴ U. o. 166., 196., 220—l., 232., 237., 281., 288. — H. O. II. 190. és IV. 95—6., 176. ll.

⁵ U. o. I. 184., 187., 192., 194., 209., 215., 255. ll.

Erzsébet, Tamás ispán és Olympiades leánya, 1248-ban került közéjük. A királyleánynál körülbelül egy és fél évvel volt idősebb. Margit egy könyvből tanult vele.¹

Margit hercegnő, a macsovai Vilmos herceg leánya, 1240-ben született és 1249-ben ment a veszprémi zárdába. Öreganyja III. Béla leánya, Margit volt. Ez háromszor ment férjhez. Első férje Angelosz Izsák 1185—1204-ig, a második Montferrati Bonifác 1205—1207-ig. Ettől származott fia, Demetrios, kinek kiskorúsága idején az anya Tesszalonikát királynői hatalommal kormányozta 1222-ig. Harmadik férje Szent-Omeri Miklós volt 1208—1212(?) -ig. Ettől született fiai, Béla 1240 körül Thebae társura és Vilmos, aki talán 1209 körül született, majd 1222-ben, mikor Margit császárnőt, anyjukat Theodorus epirusi despota elűzte Tesszalonikából, anyjával együtt II. Andráshoz menekült. II. András Keve vármegyét, a Szerémséget és a macsói, majd a később előkerülő kucsói bánság területét ajándékozta kormányzói kerületként Margit császárnőnek. Fiai, a második házasságból született Demeter és a harmadik házasságban született Vilmos 1223-ban Itáliába, II. Frigyes császárhoz mentek és tőle Nápoly környékén birtokot kaptak. Demeter ott is halt meg, Vilmos azonban visszatért anyjához és a tatárjárás előtti években Macsova hercege lett. Mint ilyen szerepel IV. Béla udvarában, sőt közvetlenül a tatárjárás előtt feleségül vette IV. Béla leányát, az idősebb Margitot. Egyetlen gyermekük, az itt szereplő apáca, már a tatárjárás előtt megszületett. Az anya és kisleánya Mária királynővel menekült Dalmáciába. Vilmos bizonyára csak a vesztett mohi csata után ment utánuk. Vilmos is, felesége is meghaltak ott. A kis árvát az anyakirályné, Mária nevelte mindaddig, míg 1249-ben ezt is be nem adták a veszprémi zárdába.²

1250-ben lépett a zárdába Alexandria, «Taar», vagy a magyar legenda szerint «Caacky» Sándor leánya, ki ekkor már 23—24 éves volt. Családját elég nehéz megállapítani, mert a régi helyesírás éppen ennek a nemzetségnek a nevében mutat legnagyobb ingadozásokat. Az az egy biztosnak látszik, hogy a jegyzőkönyvben talált név feltétlenül romlott. A romlásra

¹ Mon. Vesp. 179., 192., 202., 203., 210., 212., 227., 236., 259.

² Századok, 1903. 593—611. — Egy. Phil. Közöny, 1916. 321. l. — Hóman—Szekfű: Magyar tört. 3. kiadás, 442., 445. ll. — Mon. Vesp. I. 179., 183—4., 188—9., 192., 194., 196., 202—3., 209—10., 214., 220—21., 223., 226., 227—8., 234., 243., 278.

a magyar legenda is felhívja a figyelmet. De viszont a magyar legendában talált név éppen úgy lehet Csák, mint Záh, vagy Szák. Sándor nevű tagot abban az időben, amikor Alexandria születhetett, csak a Záh-nemzettségben találunk; viszont a Szák-család birtokai estek nagyon közel Veszprémhez, és, bár nem ismerünk a családból ebben az időben Sándort, mégis legnagyobb valószínűséggel ennek a családnak a tagja volt Alexandria. A Csákoknak is volt kapcsolatuk a monostorral, de a szigeti zárdába visszavonuló özvegy Margit, Csák Máté özvegye, nem árul el semmit a rokonságról. Alexandria egyébként, bár jóval idősebb volt a királyleánynál, néhány alkalommal kiérdemelte bizalmát.¹

Ágnes Somogyi Gergely leánya volt. Közvetlenül a tatárjárás előtt, 1239-ben vagy 1240-ben született. A veszprémi zárdában 1251-ben jelent meg. Minthogy Margitnál alig volt valamivel idősebb, a királyleány bizalmával tüntette ki. Családjáról közelebbit nem tudunk.²

1252-ben, a veszprémi tartózkodás utolsó évében, még két apáca került a zárdába. Egyik Erzsébet volt, Szörényi László ispán leánya. Egyidős volt Margittal, és még a veszprémi zárdában megkezdte az apácaéletet. Az egykorúság és az együttes iskolázás hozhatta közel az ispán leányát és az alázatos királyleányt annyira, hogy Margit bizalmával ajándékozta meg.³

Benedikta, Csanaki István leszármazottja, szintén 1252-ben jelent meg a veszprémi zárdában. Születése évét nem tudta megmondani, és éppen ezért lehetett idősebb, mint Alexandria is, de lehetett Margittal közel egyidős is. Nála nem merünk abból következtetést vonni életkorára, hogy Margit néha bizalmába vonta.⁴

4. A hatévesnél fiatalabb kisleányokkal komoly szellemi munkát nem igen kezdhettek az apácák. Az első évek a játék mellett az imádságok hallás után való tanulására és esetleg néhány egyházi, latin ének megtanítására voltak fordíthatók.

¹ Mon. Vesp. 241., 252., 288. — Karácsonyi: Magyar nemzetségek stb. III. 38—44., 142. ll.

² U. o. I. 244., 270., 283.

³ U. o. 193., 200., 214., 216., 224. — A jegyzőkönyv «De Serenna» meghatározását, amennyiben azt Wertner a pestmegyei Szörény nevű faluval azonosítja, feltétlenül el kell fogadnunk. Az biztos, hogy itt semmi szó sem lehet a szörényi comes-ről. L. Turul, 1903. 37. ll.

⁴ Mon. Vesp. I. 246., 252. — Csanak-nemzetséget nem ismerünk, és forrásunk Istvánt «de generatione Chanak» nevezi. Minden lehetséges változatban kerestük a név megfelelőjét, de kutatásunk eredménytelen volt.

Ebből a néhány, igazán a gyermeki lélek megnyílására és fejlődésére szolgáló évből maradt ránk néhány adat Margitra vonatkozóan is. Így tudjuk, hogy még négy-öt éves korában is nehezen, valószínűen selypítve beszélt. Tudjuk, hogy a dominikánus szerzetesek férfi voltáról nem volt tájékozva. Ez nem is volt csodálható, hiszen a velumot leszámítva, ruházkodásban teljesen úgy jelentek meg előtte, mint az apácák. Annyi megfigyelőkészsége még nem volt, hogy az arcvonások és a hang különbsége feltárta volna előtte a helyzetet. De még ha észrevette is ezeket a különbségeket, nagy probléma előtt állhatott, minthogy ezen a téren tájékozódásra alkalma igazán nem nyílt.

Nem valószínű az az adat, hogy a zárdába való belépés után félévvel már megtanulta Szűz Mária officiumát. Ezt hallás útján kellett volna elérnie az őt tanító apácának, Katalinnak. Ha valamit tudott is belőle mondani, az elég tökéletlen lehetett, hiszen latinul kellett volna tökéletesen kiejtenie olyan szavakat, amiket nem értett; hozzávehetjük, hogy ekkor bizony még magyarul is elég tökéletlenül beszélt. Az természetesen megtörténhetett, hogy a nagyokkal ő is megjelent a kóruson és velük mondta az officiumot, legalább is annyit belőle, amennyit tudott. A karban mondott imában azután nem volt észrevehető a kisleány tökéletlen kiejtése. A komoly tanulás ideje, mint már mondtuk, csak később érkezett el. A Pater noster, Ave Maria, a Credo és az egyházi himnuszok — köztük név szerint ismerjük a Veni Creator Spiritus kezdetűt — hallás után még csak mentek valahogyan a fiatalabb korban is, de bizonyára csak a gyermeki jóakarat és kedvesség tette elfogadhatóvá mindaddig a tökéletlenségeket, míg komoly tanulmányokra meg nem érett kis lelkük. Mert bizony Margit elég lassan érett.

Biztosan megállapítható, hogy a zárdába való bevitelkor nem tudta a feszület jelentőségét. Otthon, a családi környezetben, Jézus bizonyára csak mint az Anya karján ülő kis Gyermek került a kiráyleány szeme elé. Róla azt hallotta, amit a gyermeki lélek felfoghatott: Isten fia, Ő is kis gyermek, mint Margit, aki szereti a jó gyermekeket. Kis játszótársnak tűnhetett fel Margit képzeletében a szeretetreméltó és a jó gyermeket szerető kis Jézus. A zárdába jutva viszont egyszerre a keresztfeszített Jézust találja a kolostor minden részén. Eleinte talán nem is figyel rá. Később, mikor ráfigyel, és látja a kor lelkének megfelelő, szinte vérista felfogású feszületet, nem tudja, mit lát, vagy legalább is nem éri fel

ésszel. Egy alkalommal ilyen feszület került a kezébe. Kis társnőitől kérdezte meg, mi az. Azok elmondják neki, hogy Jézust ilyen módon ölték meg az emberiségért. És a megdöbbszent kisleány lelkében egy egész életre kiható benyomás született ezekből a szavakból. Már ekkor halkan sírni kezdett. Később is állandóan ennek a hatása alatt állt, valahányszor feszületet látott, vagy Jézusra gondolt. Még nem tudhatta, hogy neki meg a magyarság bűneiért kell majd elszenvednie Krisztus szenvedéseiből mindazt, amit elszenvedhet. De mikor erre rádöbbszent, szívesen vállalta, és hiánytalanul vállalta.

Az apácaélet Margit számára ebben a kezdő időszakban még alig lehetett más, mint az öregebbek utánzása. Játékos hangulat és a kisgyermekekben gyakran tapasztalható utánzási vágy nyilvánult meg,¹ mikor Olympiades szerint talán öt éves korában, arra kérte őt, hogy vegye le róla az inget és így ő is meztelen testén hordhassa durvább felső ruháját, amiként azt a többi apácánál látta. Hasonló játékos utánzást kell látunk abban a tényben is, hogy hat éves korában egyik nővér ciliciumát magára öltötte. Olympiades gondos figyelemmel észrevette a kisleány próbálkozását és elvette tőle a ciliciumot. De bizony nehezen tudott a kisleány megválni különös játékától. Ezért titokban csinált magának ciliciumot. A házban elszórva talált rongydarabkákat összeszedte, azokat összeöltögette és valami ciliciumfelét készített a durva felsőruhadarabkákból. Ezt titokban inge alatt viselte. Nem is fedezték fel rajta, mert csak Somogyi Ágnes tudott róla, minthogy egyszer betegségében neki adta át megőrzésre. Felgyógyulása után azonban visszakérte Ágnestől. Lassanként mégis sikerült neki Olympiadesnél is elérnie azt, hogy egy komoly ciliciumot is magára vehessen. De ezt csak inge felett hordhatta és éjszaka idején Olympiades mindig elvette tőle, mert félt, hogy ekkora

¹ Mon. Vesp. I. 165—6., 175., 287; 166., 170., 175., 242., 218. — Jolenta a feszület jelentésének megértését Margit hatodik életéve körüli időre teszi; Garinus legendája, mely a jegyzőkönyv felhasználásával készült, a negyedik évet említi időpontként. Biztosan a zárdaiba való megérkezés után hamarosan, mondjuk félévvel később történt, tehát Margit negyedik évének betöltése a végső határidő. — Marcellus és az ő utána dolgozó és adatain alapuló legendák tévednek abban, hogy Olympiades adja Margitnak, bár Margit kérésére, az első ciliciumot. Ez már az a cilicium volt, amelyet Olympiades nappalra adott Margitnak, de akkor is inge felett való viselésre. Ranzanus ebben a leírásban már annyira túlzásba megy, nem is számítva B. Ilona szerepeltetését, hogy kénytelen magyarázgatni és mentetgetni «Ilona» eljárását. L. Bőle Marcellus kiadásának 18. lapját, és Ranzanus I. fejezet, 4. pontját.

önsanyargatást még nem tud elviselni. Marcellus említi, hogy hamarosan már mezítelen bőrén is viselt ciliciumot, «aliquantum aetate proficiens», de «adhuc tenera».

Talán hét éves volt Margit, amikor élete további folyására újabb, döntő jelentőségű esemény történt. Valamelyik kis társnője a király leányának nevezte őt és talán annak megfelelően is bánt vele. Bold. Margit nem akarta ezt elhinni, azért sírva futott Olympiadeshez és panaszt tett nála, hogy róla gyalázkodó dolgot mondtak, mert azt mondták, hogy ő a király leánya. De Olympiades sem tagadhatta le a tényeket. Margit ettől fogva úgy viselkedett élete végéig, hogy ezt aényt soha többé ne éreztethessék vele. Természetesen nem sikerülhetett törekvése, mert nemcsak az ő akarátán fordult meg a dolog. Rögtön, a való helyzet felismerése után, nem akarta apját látni, ha az látogatására Veszprémbe érkezett. Ha mégis apja elé került, nem beszélt vele. De még anyjának is örülnie kellett, ha leánya szólt hozzá.

A királyleányi bánásmód és származás lett indítóoka a korai alázatossági cselekedeteknek. Minthogy szülei gyakran finom ruhaneműt küldtek leányuk számára, Margit azt vagy nem vette fel, illetve elajándékozta a szegényebb származású társaknak, vagy ha kényszerítették annak felvételére, szüleire való tekintettel, akkor a konyhába sietett és konyhai szennnyel, porral piszkította el ruháját. Nem akarta, hogy bárki is azt higgye felőle, hogy királyleányi mivoltában más bánásmódot kíván, mint aminő társnőinek kijutott. Ő is szegény ember leányaként akart élni a zárdában és alázatos, szegény mivoltával akart legalább is egyenlő lenni a többiekkel. Ugyanebből az okból már hét éves kora óta résztvett a zárda mindenféle házkörűli munkájában. Volt talán része ebben is a játékos utánzásnak, de már más szempont, az alázatosság is megnyilvánul teljes tudatossággal tetteiben. Hiszen, mikor utánozza az öregeket, az alázatosakat és a szegényeket utánozza, és nem él a királyleánynak telán megengedett kiváltságokkal. Söpri a házat, a templomot, mosogat a konyhában. Már ebben az időben résztvett az apácákkal — azok minden erőlködése ellenére — az egészségügyi helyek tisztogatásában is. Ehhez a ténykedéshez azonban már ekkor kikéri Marcellus engedélyét, aki gyóntatója és előljárója egy személyben. Éppen ez a tény mutatja a teljes tudatosságot.¹

¹ L. i. h. és Mon. Vesp. I. 275—6. l. 212., 175—6.

Margit hét éves kora körül kezdődhetett a komolyabb tanulás. A királyleányon kívül Jolenta, Judit, Erzsébet, Olympiades leánya és macsovai Margit lehettek az együtt tanuló társak. Bodmeri Erzsébetről tudjuk, hogy Margittal egy könyvből tanult, tehát már a könyv is szerepelni kezdett a tanításban. Így valószínű, hogy csak 1249-ben került sor az olvasás tanítására, de a tanítás folyt még a szigeten is. Illyei Judit szintén megemlíti, hogy Margittal együtt tanult. Később csatlakozhatott az előbbiekhöz a tanulásban Somogyi Ágnes, és csak a veszprémi utolsó évben Szörényi Erzsébet.

Tovább folyt az imák, zsoltárok, himnuszok tanulása, majd kezdetét vette a finom kézimunka tanulása is. Marcellus említi legendájában a későbbi évek ilyen irányú tevékenységét; a tanulás azonban visszanyúlott a jóval korábbi időre. Ilyen munkának mondja az Egyház és a szent ereklyék díszítésére irányuló tevékenységet. Mindenesetre megtaláljuk munkakörükben a hímzőmunkát és minden finom középkori kézimunkát, amellyel a templomok és az istentisztelet fényét emelhatték. Gondoljunk csak a koronázópalást művészi hímzéseire és akkor el tudjuk képzelni, hogy milyen fejlődés volt elérhető azalatt a kétszázhusz év alatt, amelyik a koronázópalást korát elválasztja Bold. Margit korától.

Elképzeltető az is, hogy, a mai gyermekekhez hasonlóan, nemcsak komoly célokat szolgáló kézimunkát végeztek a kisleányok. Ma babaruhát varrnak, akkor Margit játékosan kis oltárt készített s arra szinte biztosan varrt megfelelő oltárterítőt is. Azt írja róla a jegyzőkönyv az egyik tanu, Jolenta vallomása alapján: «Hoc videbatur gaudium suum, ludus suus».¹

Bold. Margitnál ebben a veszprémi korszakban az ima és a játék fogalma is összeolvad, egymásba folyik. Neki ima volt a játék, és így gyakran látjuk őt társaitól elvonultan, elbújva a templomban imádkozni, mialatt a többi kisleány játszik. A nápolyi legenda azon értesítése, hogy a kisleányoknak megengedték a játékot, nem is lehet vita tárgya. «Pro solacio aetatis» épenúgy szüksége volt a zárdában élő, még apácának szánt gyermeknek is a játékra, mint a többinek. Annyira bizonyos ez a tény, hogy Bold. Margitot gyakran kereste Olympiades abban az időben, amikor a többi kisleány játszott. Nem találta meg a többiek között, azért keresésére indult. Legtöbbször a templom

¹ L. i. h. és Mon. Vesp. I. 166., 175—6., 218—9., 276. — Leg. Marc. (Böle) 19. l.

valamelyik zugában imába merülve találta. Erőszakkal kellett a játékhoz vonszolnia. Pedig néha könyörgött is, hogy még hagyják egy kissé ottmaradni. Olympiades néha engedett kérésének, de megesett, hogy könyörtelenül megkövetelte parancsainak teljesítését.¹

Máskor a játékot emelte fel az imádság fokára. Ilyen volt már a kis oltár készítése és az előtte való imádság. De legtöbbször kis társnőit játék helyett a templomba csalogatta és játékból való imádságra bízta. «Jöjjetek velem, menjünk a templomba, üdvözljük Szűz Máriát és mondjuk: Ave Maria, gratia plena, és így játszunk ott.» Vagy: «Jöjjetek velem, jobb Szűz Máriával játszani, mint itt». Jámbor és az öregeket utánzó játék volt az, amikor egyszer társnői felöltöztették Margitot az öregek ruhájába, aztán a priorissza elé vezették és ott Margit azt kérte, hogy hadd tegyen fogadalmat.

Olympiades ezt az állandó imahangulatot a következő szavakkal fejezte ki: «Mindig imádkozni akart, hacsak nem akadályozta őt az iskolai munka», továbbá «nagyon ájtatos volt és nagy félelemmel, ájtatossággal és alázattal imádkozott». Társnőinek is feltűnt, hogy mennyit imádkozik. Úgy látszik, nem is tudták megérteni, hogyan lehet annyit imádkozni. Ezért kérdezte meg tőle egyik, hogyan kell imádkozni. A választ ebből az időből nem ismerjük, csak jóval később adott Váradi Katalin hasonló kérdésére határozott választ.

Attól kezdve, hogy az officiumot már mondani tudta, Veszprémben is résztvett az apácák közös imádságaiban a kóruson. De az éjszakai imában nem engedte résztvenni Olympiades, akármennyire kérte is őt Margit. Fiatal korára való tekintettel nem merte a gondos nevelő megerőltetésnek kitenni gyenge neveltjét.²

¹ Mon. Vesp. I. 175., 200., 212.

² Mon. Vesp. I. 200., 212., 175., 218., 171. — A nápolyi legenda a fentieket Margitnál «ex moribus senectutis», és «ex elegantia senectutis ingenii» származóknak, sőt a szentség jeleinek mondja. Igaz, hogy a rendes gyermeki szokástól eltérő vonásokat találunk Margit fentebbi tetteiben, de a játékosság valamennyiben felfedezhető. Valószínűen már a királyi családban is olyan nevelésben részesült, hogy okát ott kereshetnénk. Sajnos, a szülői ház ilyen természetű nevelési eljárása ismeretlen előttünk, és csak visszakövetkeztethetünk a későbbi tettekből a korábbi nevelési eljárásra. Az azonban biztosnak látszik, hogy Margit gyermeki lelki beállítottsága már születésével adott természetének következtében került a zajos játékokat; jobban érezte magát magányosan, mint nagy társaságban. De a későbbi idők folyamán sem kerülte el társait, amint gyermekkorában is szívesen volt velük együtt, ha azok azt tették, ami neki tetszett. Csak az élet további folyamán szembetűnő szentség

Bold. Margit a közös kórusi imádságon és az elbújva végzett magánimádságokon kívül szívesen hallgatta a szentek élet-történetét. Ezeket talán valamelyik apáca elmélkedésszerűen olvasta fel legtöbbször, így pl. az esti étkezés, a kolláció alatt. Időnként azonban a dominikánus vándorszónokok missziószerű útjukon jelentek meg a zárdában. Nem tudjuk, milyen idő-közökben szokott egy-egy ilyen misszió Veszprémben lefolyni, csak azt tudjuk, hogy 1249—52 közt két alkalommal járt ott két-két dominikánus szerzetes és néhány napon át prédikált az apácáknál. Róluk abból a két csodásnak tartott eseményből értesülünk, amelyben Margitnak is szerepe volt.

Egy alkalommal, valószínűen 1250-ben, Benedek testvér és társa tartott ilyen lelkigyakorlatos prédikációkat a veszprémi zárdában. Szekéren érkeztek és dolguk végeztével szekéren akartak távozni is. Bold. Margit azonban marasztalta őket még. Benedek nem maradhatott tovább. Másutt már várták. Így tehát hiábavalónak látszott Margit kérése. De a kis kiráyleányt nem győzte meg Benedek bizonykodása a távozás szükségességéről. Az apácák jelenlétében imádkozni kezdett, hogy az Isten törje össze a szerzetesek kocsiját. Egyelőre a kocsival semmi sem történt. A szerzetesek eltávoztak a zárdából. Alig értek azonban a város szélére, szekerük összetörött és ők kénytelenek voltak visszatérni a zárdába. Az apácák meg voltak győződve arról, hogy a szekér csakugyan Margit imájának hatása alatt tört össze.¹

jelei tették az apácák előtt a gyermekkor tetteit is az életszentség jeleivé; ekkor már befolyás alatt álltak, a szerint ítélték olyan eseményekről is, amelyek a történések idején nem voltak előttük a szentség jelei. De annyi haszna volt ennek az átértékelésnek, hogy Margit számtalan apró, gyermeki lelki adottságáról értesülünk általa.

¹ Mon. Vesp. I. 169., 218. Vallomást tettek az esetről Katalin, aki Margitot a zárdába felvette, imára, énekre, olvasásra tanította, és Olympiades. Vallomásukban több eltérő adat van. Katalin csak egy szerzetesről, Benedekről szól, Margitot nyolc év körülinek mondja. Olympiades szerint a szerzetesek ketten voltak, de ő is csak Benedek nevére emlékszik. Margit életkorát 5—6 évre teszi, de nem biztos benne ő maga sem. Egyebekben a két vallomást egymással megegyezik. A nápolyi legenda I. részében a 43. fejezet mondja el ugyanezeket az eseményeket. Ott is csak Benedekről van szó, olyan szövegezésben, hogy kísértőre nem is gondolhatnánk. Pedig ilyen kísértőt fel kell tételeznünk. Margitot kilenc év körülinek mondja. Ennyiben nem is volna nehézség. De az előadás már erősen szépirodalmi szándékok hatása alatt készült. Böven beszél az isteni ígére éhezők kielégítéséről; még azt az imát is szóról-szóra hozza, amit állítólag Margit mondott; tudja, hogy az eset Szent Benedek napja előtt való napon történt; elmondja, hogy a szekér a kiráyleány imájának erejére ízzé-porrá tört rögtön, még mielőtt elindult volna. Majd, mikor Benedek testvér Szent Benedek napján nagyon szépen beszélt, Margit megengedte

A másik missziós lelkigyakorlat 1251 őszén lehetett. A két testvér közül ismét csak az egyik nevét tudjuk. Herbart volt ez. A prédikációk végeztével, rögtön ebéd után, a káptalanteremben búcsúztak el a prédikátor testvérek az apácától. Bold. Margit őket is marasztalta, de ők sem maradhattak. Margit még fenyegetőzik is, azzal, hogy Istentől olyan esőt kér, amelyik nem engedi őket távozni. Derült volt az ég, nem is vehették komolyan fenyegetőzését, de egyébként is megjegyezte Herbart, hogy semmiféle eső sem tudja őket visszatartani. El is indultak. Alig távoztak el a zárdától, Margit a templomba ment és ott imádkozott. Sírt már akkor is, amikor a testvérek eltávoztak. A templomban azonban már nem figyelték meg az apácák, csak feltételezték, hogy ott azért imádkozott, hogy Isten nagy esővel akadályozza meg távozásukat. Az eső csakugyan bekövetkezett, még hozzá olyan hamar, hogy a testvérek nem tudtak Veszprémből eltávozni. Igaz, hogy a zárdához nem mentek vissza, hanem az éjszakát a városban töltötték és csak másnap reggel tudták meg az apácák, hogy mi történt a testvérekkel. Tamás, a miséző papjuk, értesítette őket a történetekről.¹

neki, hogy távozzon. Szekér nélkül azonban Benedek nem tudott távozni, mert gyenge volt, és az ország szokása szerint, „sicut moris est regionis illius”, szüksége volt a szekérre. Ezért könyörgött Margitnak, hogy imájával esdje ki Istentől a szekér épségét. Margit sírva hallgatta a kérést, és csakugyan imádkozott, s imájára a szekér épebb lett, mint azelőtt volt, sőt a szekér minden mozgató erő nélkül indult el. Benedek a csoda miatt Istennek dicséretét hirdette, és a Szűz szentségét ebből a csodából megismerve prédikációiban őt is megemlítette. — Úgy látszik, hogy itt egy harmadik forrás rejtőzik. Lehet, hogy a jegyzőkönyv ma már meg nem levő valamelyik vallomása volt ez a forrás, de talán biztosabban felvehetjük, hogy Benedek testvér terjesztette ennek az itt elmondott csodának a hírét, azt valahol talán írásba is foglalták. Az bizonyos ugyanis, hogy már Garinus is így hozza a szekércsodát, tehát valamilyen szájhagyomány áll itt előttünk. Annál feltűnőbb ez az előadás, mert a nápolyi legendában is, Garinusnál is, mindjárt a fentebbi bővebb előadás után megtaláljuk a jegyzőkönyv említett két tanujának alapján előadott esetet, de szárazon, nagytás nélkül, mintha két ilyen szekértörés és újra való helyreállítás történt volna. Leg. Náp. I. 43; Gar. VI. fej. 37.

¹ Mon. Vesp. I. 173—4., 179—80., 221—2. — Eliana, Jolenta és Olympiades tettek az esetről vallomást a szenttéavatási biztosok előtt. A tanuk szerint egybehangozón összel, ebéd után, vesperás előtt történt a testvérek távozása. Margit korára vonatkozóan azonban már nem egyeznek meg egymással. Eliana és Jolenta szerint Margit tízéves lehetett, Olympiades szerint, ki szinte minden évadatnál a gyermekkori események meghatározásában 2—3 évvel kevesebbet mond, hétéves volt. Jolenta arról beszél, hogy ő látta Margitot imádkozni és sírni, de ez még akkor történt, amikor a testvéreket maradásra kérte. Mert ugyancsak Jolenta mondja, hogy «belépett a templomba és azt hiszi, hogy ott hasonlóan imádkozott». Garinus legendája csak annyiban tér el

Az idősebb apácák reggelenként bevallották elkövetett hibáikat és ezért alázatos lélekkel elviselték az előljárótól rájuk kiszabott büntetést. De önsanyargatás céljából is gyakran korbácsolták magukat. Margit látta ezt. Egyszer ő is odatértelt Olympiades lábai elé és kérte, hogy korbácsolja meg. Minthogy a büntetések végrehajtása is, meg az önkéntes korbácsolások is rendesen lefekvés előtt történtek, Margit is egy ilyen alkalommal, az esti ima, a kompletorium után kérte megkorbácsolását. Olympiades természetesen nem teljesítette a kisleány kérését. Ekkor Margit a sekrestyébe ment és ott valahonnan szerzett korbáccsal önmagát korbácsolta.

De nemcsak így vett részt az apácaélet minden tényében. Az erénygyakorlatokban alázatossága és a testvéri szeretet gyakorlása néha összefolyt. Alázatosságból vett részt a ház és a templom rendbentartásának minden munkájában. De a testvéri szeretetben is gyakorolta magát, amikor kis erejéhez mérten segíteni akart a munkába merült apácáknak. Különösen a betegek ápolása körül végzett apró szolgálataiból tűnt ez ki a veszprémi zárdában.¹

A testvéri szeretet megnyilvánulását láthatjuk abban a kis csodásnak tartott esetben, amikor a nap Margit imádságára felsütött. Borús idő volt. Déli tizenkét óra és három óra közt, amikor a többi apáca a munkaszobákban dolgozott, a kisleányok a rossz idő miatt a kórházzobába szorulva játszottak. Bold. Margit ekkor sem volt közöttük. Játék közben azonban egyszerre csak közéjük lépett ő is. Úgy látszik, megesett a szíve a zárt helyen játszó kicsinyeken. Szinte játékosan mondta nekik:

— Akarjátok-e, hogy a napot megjelentessem előttetek?

— Hogyan tudod ezt megtenni? — kérdezték a leánykák.

— Jól — válaszolta Margit — és egy helyet mutatva a szobában így szólt:

— Istenem, engedd, hogy a nap megjelenjék, mialatt arra a helyre megyek, és ide visszatérek.

a fenti előadástól, hogy az eső lerobbanását rögtön történnék mondja, és hogy a testvérek nem is tudtak eltávozni. VI. fej. 38. pont. — A nápolyi legenda ezt az esetet is felkapja a valóság talajáról. Tízévesnek mondja Margitot, beszél a két testvérrel, de az általa adott név valószínűen a Herbarthus elferdítéséséből keletkezett. Az általa említett testvér neve Erfordius. Itt is költ imádságot és azt adja Margit szájába, pedig ilyet forrásaiban nem találhatott, sőt a száj-hagyomány sem közvetíthette hozzá az imádságot. Az eső következtében beállott áradás leírása a Szentírásból, a vízőzön leírásából vett kifejezésekkel történik. A testvérek szerint visszatértek a zárdához. I. rész. 45. fej.

¹ Mon. Vesp. I. 166., 175—6., 218—9., 276.

És a nap azonnal felsütött.

A kisleányok közt Stefana volt a legfiatalabb, ő adott nekünk hírt erről a kis epizódról, mely minden valószínűség szerint 1252-ben történt. Az eset többi tanuja, Macsovai Margit és Bodmeri Erzsébet nem említették vallomásuk folyamán ezt az esetet.¹

Bármennyire törekedett azonban Bold. Margit az alázatosságra, mégis igénybe vette a királyleánynak kijáró megkülönböztetést már Veszprémben. A nagycsütörtöki lábmossárról tudjuk, hogy a szerzetes házakban is, a püspöki templomokban is a házfőnök, illetve a püspök jogkörébe tartozik a szertartás elvégzése. Elvégezheti más is, akit felkér erre, főként ha a misét, az aznap mondható egyetlen misét, ugyanaz a személy végzi. Hasonlóképen a királyok is elvégezhetik a szertartást. Bold. Margit már a veszprémi zárdában engedélyt kért ennek a szertartásnak az elvégzésére. Úgy látszik, nagy alázatosságában nem is jutott eszébe, hogy a vele egykorú kisleányok hiába kérték volna erre a felhatalmazást és nőletére szinte egyedülálló tevékenységet akar. Neki, mint a király leányának megengedték a lábmossa szertartásának elvégzését, de természetesen csak mint az alázatosság gyakorlását, nem pedig a szertartókönyv szerint való szertartást. Ettől kezdve élete végéig minden nagycsütörtökön ő végezte itt és a szigeti zárdában is a lábmossa szertartását. Az első ilyen lábmossa pontos idejét azonban nem ismerjük.

Királyi származásának volt következménye az is, hogy már korán, és élete folyamán többször is, felmerült férjhezadásának gondolata. Először 1249-ben történhetett, hogy atyja megelégedve a tatárveszedelem idején tett fogadalomról, férjhez akarta leányát adni. Egy lengyel herceget említenek forrásaink, a jegyzőkönyv is, Marcellus legendája is.²

¹ Mon. Vesp. I. 210. Azért tettük az esemény idejét 1252-re, mert a nápolyi legenda, amelyik Margitot tíz esztendőnek mondja, erre az évre enged következtetni. Igaz, hogy a nápolyi legenda szerint (I. rész, 15. fej.), ez az eset már a szigeten történt, de viszont a Garinusnál közölt szöveg erről az utóbbiról egy szót sem szól, Stefana pedig csak egyszerűen »puella« szóval jelzi saját korát. Mégis a Veszprémben történt eseményekhez csatoltuk, mert egységesebben ide volt beilleszthető. Az biztos, hogy Garinus nem Stefana vallomása alapján írta meg legendájában ennek a történetét. Egészen más, bár lényegében azonos-értelmű párbeszédet közöl, mely a kisleányok közt lefolyt. II. fej. 14. pont.

² Mon. Vesp. I. 177. I. a lábmossárra. — U. o. 172., 176., 220. Olympiades ugyan a szigeti zárdában történtnek mondja ezt a lengyel házassági

Fel kell tételeznünk, hogy Bold. Margit zárdai neveltsége mellett ekkor még nem tudta felfogni, mit jelentenek rá nézve a házassági tervek. Bizonyára csak annyit tudott, hogy el kell hagynia a zárdát, ahol Olympiades szerető gondoskodása mellett és kis társnői közt annyi boldog időt töltött el. Mikor tehát tiltakozott a házasság ellen, talán még nem a teljesen tudatos hivatás érzete bírta rá a tagadó válaszra, hanem az elvitel ellen akart tiltakozni.

Könnyen lehet, hogy ekkor történt a már említett fogadalomra való bocsátás kérése. Azt tudta Margit, hogy azokat, akik már fogadalmat tettek, nem lehet egykönnyen elvinni a zárdából. Társnőivel bezárkózik tehát a templomba, az oltár előtt eléneklik a Veni Creator-himnusz, felöltözik az egyik idősebb nővér ruhájába és úgy kéri fogadalma elfogadását. Mikor kis terve nem sikerült, mert még nem érte el a 12. évet, sírni kezdett. De a házassági terveket egyelőre nem szőtték tovább. A további, életre szóló harcra, a hivatásért való öntudatos harcra, csak a szigeti zárdában került újra, még háromszor sor.

tervvvel kapcsolatos beszélgetést, de 1249-ben volt a lengyel házasság terve, 1254-ben, a szigeten már az első cseh házassági terveknek kellett szövődniök. Szörényi László lánya, Erzsébet, bár némi időbeli tévedéssel, és Marcellus is vallomásában 1254-ben a cseh házasság tervét említi. Marcellus legendája derít teljes világosságot az 1249. évi eseményekre, a P. Böle-féle kiadás 23—4. lapján. — Lásd a kérdést később részletesen.

IV.

1. Azzal a hatalmas munkával, amelyet IV. Béla a tatárok visszavonulása után kifejtett, hazánk második megalapítójává lett. Több irányban kötötte le erejét az országépítés. Mindenekelőtt új élet csirázását kellett előkészítenie a magyar földön. Fel kellett ráznia a magyarságot, hogy a maradék nemzet okos elosztással és törhetetlen élni akarással az egész magyar területet hatalmában tartsa. Erre a célra szolgált a lakosság helyes elosztása. Ott, ahol a magyarság nem tudta megszállani a pusztán maradt területeket, új lakosságra volt szükség. Legnagyobb fontosságú volt ezen a téren a magyarral rokon kunok új betelepítése. Áldozatokkal járt, még sok gondot vont később is maga után ennek a tömegnek a magyarságba való beolvasztása, de a vér rokon vérrrel való erősítése megért minden áldozatot.

Másik irányban is kellett Bélának erőfeszítéseket tennie. Nyugaton ott állott a határon a tatárjárás alatt csúnya szerepet vivő Harcias Frigyes. Béla nem hagyhatta kezében a tatárjárás alatt kicsikart, megszállott nyugati magyar megyéket. Vissza is szerezte azokat hamarosan. De a magyar siker újabb erőfeszítésekre ösztönözte a tehetséges osztrák herceget is. A magyarsággal vívott harcban azonban elbukott. Most újabb probléma lépett az eddigi helyébe. Béla 1246-ban, négy évvel a tatárjárás után, már elég erősnek érezte magát arra, hogy nyugati irányba is kiépítse a magyar érdekvédelmet. A volt osztrák hercegi tartományoknak részben ő adott uralkodót, részben most már ő lépett fel foglalási szándékaival. De újabb ellenséggel találta magát szemben, és másfél évtizedig tartó háború lett ennek a politikának az eredménye. Az új nyugati ellenség a csehek nagyratörő fiatal királyának személyében, II. Otakárban testesült meg.

IV. Béla legnehezebb gondját azonban mégis a nemzet védelmi állapotba való helyezése alkotta. Nem volt szabad még egyszer megtörténnie annak, ami Mohinál történt, és annak, ami azt követte. Azt már a jó Istenről sem remélhette, hogy egy második támadás sikere után újra módja lesz az ország

megmentésére. Már pedig másik támadásra el kellett készülnie, mert hiszen a tatárokat nem ellenség, még kevésbé a magyarság távolította el hazánkból, hanem saját pártviszályaik teremtettek olyan helyzetet, amelyikből a magyarság kellő öntudattal és határozottsággal a maga számára előnyt meríthetett. Minden azon fordult meg, hogyan használja fel a nemzet és királya a véletlen adta felszabadulást és új szervezési lehetőségeket.

IV. Béla világosan látta a helyzetet. Nem bízta el magát. Továbbra is segítséget kért a nyugati nagy nemzetektől és a pápától. De nem hagyatkozhatott egyedül azok segítségére. Késérő tapasztalatai voltak ezen a téren. Ezért tehát az ország lakosságának szaporításával és a nyugati irányban folytatott politikával párhuzamosan az ország megfelelő védelmi állapotba való helyezéséről sem feledkezett meg. A pápához írt leveléből már ismerjük ennek a munkának elvi hátterét, és ismerjük Béla leghasználhatóbb segítőit a védelmi munkában. Ezek az ispotályos lovagok voltak. Rájuk bízta az aldunai tartomány, a Szörényi bánság védelmét és velük építette meg a Duna vonalának várait. Ezek között legfontosabb erődítménynek tűnik fel a budai vár. Úgy kell lennie, hogy a földrajzi helyzet szabta ki Buda és Pest szerepét már a római hódítás előtt, mikor itt, Budán létesült az eraviscusok legnagyobb telepe. Ez szabta meg a város jelentőségét a római korban is. Nem lehetett véletlen az a körülmény sem, hogy a tatárok is ezen a ponton törtek át 1242 telén a Dunán. Itt kellett tehát legjobban megerősíteni a Duna vonalát. A «pesti hegyen épült várról» Béla említést tesz éppen abban az oklevélben, amelyikben országa lakosaival tudatja a Duna szigetén épült zárda felépítését is.

1255-ben kelt Béla király alapítólevele a zárdáról, de már jóval korábban megkezdtek a zárda építését, sőt 1252-ben az apácák már be is költöztek oda. Oklevelének idevonatkozó része így szól:

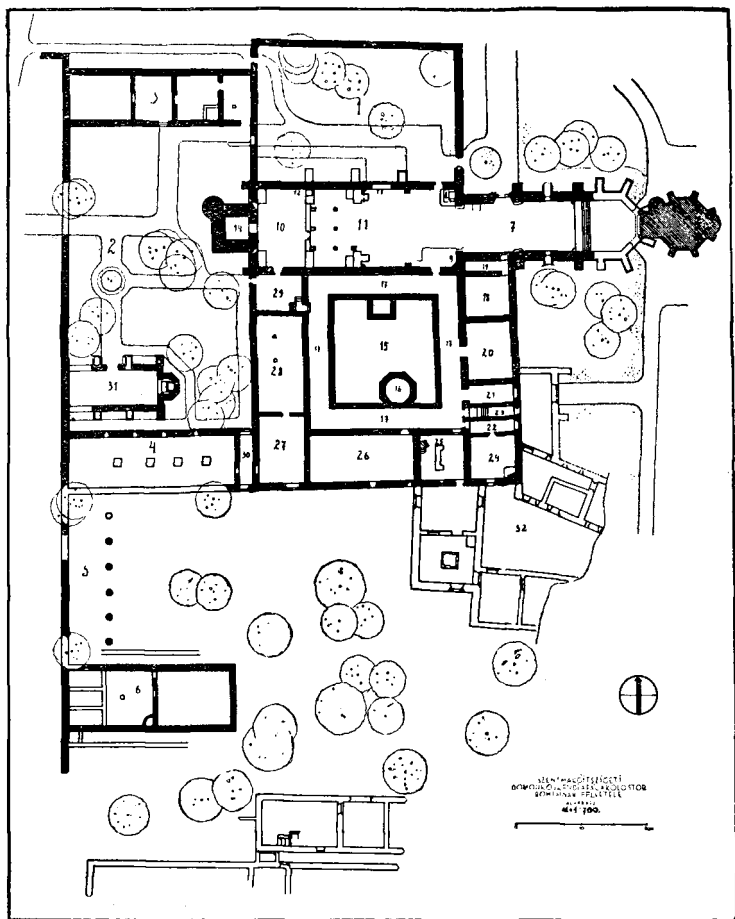
«Midőn tehát azután a pusztítás után, amelyet bűneink büntetésére zúdított ránk a tatárok vadsága, hathatósan hozzáláttunk az ország megújításához, megszilárdításához és megerősítéséhez, az ország megvédésére alkalmas intézkedéseket tettünk, a pesti hegyen pedig várat építettünk... De hogy úgy ne tűnjék fel, hogy csak a mulandó dolgok körül forog minden gondunk, a lelki és vallásos dolgokkal pedig nem törődünk, hisszük, hogy isteni sugallatra támadt az a gondo-

latunk, hogy az említett várhoz közel, a Duna szigetén, vallásos életre alkalmas helyen, Isten anyjának, a Boldogságos Szűz Máriának tiszteletére templomot és körülötte monostort vagy zárdát alapítunk, amelyben a szerzetesi fegyelem követelményei szerint jámbor szűzeknek kell szolgálniok a Királyok Királyát, a Szűznek a Fiát. És hogy a mi, Isten előtt ismert jámborságunk (devotio), mely nem maradhat titokban, másoknak is például szolgáltson, és alattvalóink közt a jámborság kifejezésére nyilvánossá legyen, leányunkat, Margit úrnőt, kit gyermekeink közül annál gyengédebb szeretettel ölelünk át, minél biztosabb előjeleit látjuk benne a jámbor és Isten előtt kedves életnek, elhelyeztük ebben a monostorban, hogy amíg él, Istennek és a dicsőséges Szűznek szolgáltson . . .»

Nem szabad csak a véletlen játékát látnunk abban a tényben sem, hogy a Duna vonalát védő várak sorában, és éppen a legfontosabb dunai vár közelében épült ez a zárdá. Béla saját korának gyermeke volt. Ő nem tudott másként gondolkodni, csak saját korának eszmekörében. Ez az eszmekör pedig az anyagi fegyverek mellett azokkal egyenlőértékűeknek, sőt hathatósabbnak hitte az imádságot. Így került tehát bele a magyar várrendszerbe egy zárdá is. És az a fogadalom, amelyet a király országa szabadulásáért tett, csak akkor teljesedett, csak akkor valósult meg, mikor a már születése előtt Istennek ajánlott gyermek bevonult az országot védők sorába. Így aztán nemcsak a mult veszedelmeiből való szabadulás hálája jutott kifejezésre, hanem a további sors is Isten kezébe, a «jámbor szűzek» imájába volt részben beágyazva.

A zárdá építésének pontos idejét nem ismerjük. Csak az látszik bizonyosnak, hogy 1246 után kezdték meg a munkát. Egy külföldi adat az 1247. évet tünteti fel az építés kezdőévének. Villard de Honnecourt francia építész, aki a cambrayi és rheimsi dómok építésében is résztvett, 1244—51 közt Magyarországon tartózkodott. Minden bizonnyal a magyar király hívására jött el hozzánk. Ilyen munkaerőt csak királyok foglalkoztathattak Magyarországon. Mi sem természetesebb tehát, ha munkásságának terét elsősorban a budai vár, a szigeti zárdá és a szintén királyi munkák körébe tartozó visegrádi vár építése körül keressük. 1246 előtt aligha kezdte el a szigeti zárdá építését, minthogy a király is csak ettől az időponttól kezdve foglalkozhatott komolyan a szigeti zárdá építésével. De hogy megkezdődött-e a munka már 1247-ben, vagy csak későbbi időpont jöhet-e számításba, az ma már

el nem dönthető. Csak azt tudjuk, hogy a munka lassan haladt. A királyné türelmetlen is volt a munka menete miatt. A király Károlyt, az óbudai lovagot, később a királytól kinevezett budai

bíró bízta meg a maga részéről a munka ellenőrzésével, vezetésével. Károly később is ellenőrizte az apácák anyagi ügyeit. A dominikánus rend részéről Mihály, az 1250-es évek elején tartományi főnök, ügyelt fel az építésre. Mária királyné előtte

fejezte ki elégedetlenségét a munka lassúsága miatt. Bizonyára nagyon szerette volna már leányát abban a zárdában látni, amelyiknek a létrejöttében akkora szerepe volt, hogy forrásaink hol a királyt, hol a királynét nevezik a zárda alapítójának. Az oklevelekben azt találjuk, hogy az alapítás és a berendezés költségei a királynénak hazulról hozott kincseiből kerültek ki. Hogy mennyi értéket tett ki a királynénak idefordított kincse, azt nem tudjuk. Nem emésztette fel a királyné minden hazulról hozott kincsét, mert még futotta a visegrádi várra is a pénz. A visegrádi várat a királyné építtette ugyanis, még hozzá azért, hogy a szigeti apácáknak, de másnak is, menedéket szolgáltasson arra az esetre, ha a tatárok újra előzönlének az országot. A zárda gondnoki teendőjét és jogi védelmét a budai prépostra bízta Béla király. Részben ebben találja magyarázatát az a körülmény, hogy a zárda legtöbb oklevelét a budai káptalan állítja ki; bár ezen a téren a helyi illetékeség is figyelembe veendő.

A zárda építésekor már állott egy kolostor és templom a szigeten, az új zárdától északra, hozzá közel. Ez a premonstreiek Szent Mihályról nevezett prépostsága volt. A sziget északi részén az érseki vár valószínűen későbbi eredetű. A johanniták erődtítménye, valamint a királyi kastély azonban esetleg közel egykorú lehetett a dominikánák zárdájával. A ferencrendiek Szent Kláráról nevezett zárdája 1270. évi alapítás.

A Nyulak szigetén épült zárda romjai a pesti parttal szemben, a sziget keleti felében találhatók. Ma észak-déli irányban 104, kelet-nyugati irányban 83 métert tesz ki az eddig feltárt épületek által elfoglalt tér. Ennek a térnek azonban nem minden XIII. századi épülete készült el 1252-re, illetve utána hamarosan, még IV. Béla korában. A déli melléképületek egy jórésze a XIII. század vége felé készült. De nemcsak a méret vallott arra, hogy királyi-alapítású a zárda és királyleányok lakóhelyének szánták, hanem a művészi kivitel is. Lux Géza, az 1937–38. évi ásatások vezető mérnöke és az ásatási eredmények ismertetője több helyütt rámutat tanulmányában a közvetlen francia hatásra, annak is ciszterci jellegére. Bizonyára ez a jelleg csak a ciszterciek nevéhez fűződő vonások révén ciszterci, a nélkül, hogy a szigeti zárda építésében bárminő szerepük lett volna közvetlenül.

A templom kelet-nyugati tengelyével és a délről hozzákapcsolódó zárdaudvar, illetve az azt körülvevő kerengő és

épületrészek feltétlenül készen álltak már 1252-ben. Ez a rész a zárdai élet középpontja volt. A templom hajójának hosszában északon egy $30 \times 20\cdot5$ méteres kőfallal kerített udvart találunk. (1.) A templom mögött elterülő $63 \times 27\cdot5$ méteres zárt terület (2.) északi oldalát egy négy szobára osztott épület foglalja el $27\cdot5$ méter hosszúságban, $8\cdot8$ méter szélességben. A hosszoldal közepén volt a bejáró. Kisebb szobába vezetett. Ettől balra egy jóval nagyobb szobát, jobbra kisebbet találunk. Az utóbbinak délkeleti sarkában kandalló állott. Innen egy még kisebb helyiségbe lehetett bejutni. Lux Géza feltevése szerint ez volna a királynői lakosztály. (3.) Ugyanennek az udvarrésznek déli határát egy raktárnak feltételezett hosszú, keskeny épület alkotja. Közepén négy oszlop esetleg kéthajós beosztású boltozatra vagy pincekiképzésre enged következni. (4.) Ugyanebbe az udvarba nyúlott bele a kolostor egyik legszebben és legművészebben kidolgozott épületrésze is, a templomtorony. Ennek részletesebb ismertetését később adjuk. A raktárépülettől keskeny közzel elválasztott kápolnáról is külön kell még szólnunk.

A toronyudvar nyugati fala a raktárépületen túl is folytatódott még déli irányban, de ennek hossza ma még meg nem állapítható, mert az ásatások nem fejeződtek be. Csak az biztos, hogy a raktárépülettől délre, a nyugati fallal párhuzamos elhelyezésben hat darab nyolcszögű oszlop által tartott tetőszerkezettel egy $25\cdot5$ méter hosszú, 7 méter széles, oszlopcsarnokszerű térkiképzés volt. (5.) Déli végében egy nagyobb és egy kisebb szobából álló épület állott a raktárépülettel párhuzamos elhelyezéssel. (6.) Ezt az oszlopcsarnokot és épületet, melynek egyik szobájában kandalló nyomai is előkerültek, a szakértők a zárandokok elhelyezésére szánt épületrészeknek tartják. Feltétlenül Bold. Margit halála után épültek.

De térjünk vissza a templomhoz. A hosszú, keskeny templom átmeneti gót stílusban épült. Szentélye (7.) egyenes záródású, 21 méter hosszú, kétmezős keresztboltozattal fedett volt. A boltozat miatt külső oldalán 2—2 támasztópillér feküdt a falnak. A $7\cdot4$ méter széles szentélybe az északi oldalon volt a bejárás, mindjárt a második, illetve a diadalívnél is megtalálható támasztópillérszerű kiképzést is számítva, a középső pillér nyugati tövében. Díszes kivitelű faragott kőkerete a templom díszkapujává tette ezt a bejáratot. Vele szemben jóval keskenyebb ajtó vezetett a sekrestyébe. A szentély ket-

tősz boltszakaszainak határán, a kívül álló támasztópillérnek megfelelő belső oldalon megtalálhatók a boltozatot tartó faloszlopok átmeneti stílusú lábai. A főoltárt a szentély zárófala előtt a Szent Szűz tiszteletére emelték. Ez előtt ásták azt a sírgödört, amelybe Bold. Margitot eltemették. Hogy csakugyan sírgödőről lehet csak szó, azt Olympiades és Illyei Ipoly lánya, Judit nővér nyíltan megmondja. Mindketten az oltár előtt levő «fovea»-ról szólnak Bold. Margit temetésével kapcsolatban. Maga a tartományfőnök, Mihály fráter, aki a temetést rendezte, elmondja, hogy «feci poni corpus Virginis Margarethae in quadam arca de ligno . . . et ligavi cum vinculis ferreis . . . decimo quarto die posuerunt lapidem rudem super arca ipsa . . . et postea lapidibus marmoreis per magistros predictos (magistri lapicidae Albertus et Petrus) apparatus, dum removissent lapidem predictum, post duos vel tres menses, ut apponerent ibi lapides marmoreos tunc noviter apparatus . . . etc.» Sehol sincs szó vörösszínű márványról. Ez természetesen nem zárja ki a márvány vörös színét, amelyről a magyar legenda beszél, de önmagával látszólag ellentmondásba jutva, másutt a Szent sírjának oldalát díszítő fehér márványreliefről is szól. Egymást kiegészítő híradást kell látnunk a magyar legenda szövegében.¹

A sír nem volt a fal mellett, hanem az oltár előtt elterülő térben, szinte biztosan közepén, az északi bejárat és sekrestyeajtó vonala és a főoltár közötti területen. A faltól távol eső elhelyezését kell felvennünk, mert Benedek dáni bognárról tudjuk, hogy 1272 május 20-án történt gyógyulásakor a sírt háromszor körüljárta. Az ő gyógyulásának a nápolyi legendában közzétett leírásából tudjuk meg azt is, hogy a sírt valamiféle fakorlát vette körül.²

Az első követ is, a másodikat is a sírra vízszintesen helyezték el. Vele a sírgödört a templom padlatával ha nem is egy síkban, de nem sokkal magasabban fedték be. Ez a sírkő

¹ Mon. Vesp. I. 221., 234., 291. — Magy. leg. 107., 161. kódexlapokon. — A magyar legenda a magister lapicida kifejezést fordítja kőművesmesterrel, holott nyilvánvalóan kőfaragó ennek a megfelelője (lapis és caedo szavakból képzett összetétel). Az oltárt, amelyik előtt Margitot eltemették, a magyar legenda nevezi meg közelebbről a 108. kódexlapon: «bodog azzonnak egyházában, bodog azzon oltara elevt». Ezt az adatát feltétlenül elfogadhatjuk, mert 1522-ig nem zavarta meg senki a Szent síri pihenését, és akkor feltétlenül ott volt a főoltár előtt a sír. Az 1296. évi jkv.-ben Margit gyakran «Sancta» jelzöt kap.

² Marcellus leg. Böle kiadásának 31. lapján és a nápolyi legenda II. 39. fejezet.

lehetett vörösmárványból, és ezt Ráskay Lea tudta, ha a sír további kiképzése olyan volt, amilyennek azt én elképzelem. A sírnak emelt mensaszerű kiképzésére vannak adataink. 1271–74 közt a betegek rendszeren ráfeküdtek a sírra, így Bánkfia Péter, Károly budai bíró unokahúga, Ágnes; vagy Csák Máté kisleánya pl. 1272-ben tehetetlenül a sír mellé letéve egyrészt kezét teszi a sírkőlapra, másrészt csókolgatja azt. Később, de már 1274-ben, egy idősebb fiú karjait fekteti a bizonyára ekkor elkészült magasabb sírmensára. Ez a mensa olyan magas volt, hogy Erzsébet királyi hercegnő, zárdai nővér, már nagyobb nehézség nélkül csak torkával érinti meghajolt helyzetben, esetleg térdelve a sírkövet és úgy keres gyógyulást. Éppen az ilyen gyógyulási módkeresésnél előadódható torlódások kiküszöbölésére szolgálhatott a faoszlopokon nyugvó kerítés. De maga az a tény, hogy a kerítés ellenére is lehetséges volt a sír megérintése, mutatja, hogy egy oldalról hozzá lehetett férni. Már most megtörténhetett, hogy az így készült mensasír a padlóba sülyesztett sírfedőlap köré és fölé készült, úgy, hogy maga az első fedőlap már alig volt látható. Ha nem lett volna látható, Ráskay Lea vörösmárványról szóló adata, minthogy forrásaiban nem olvashatott róla, ellenmondásba kerülne az ugyancsak általa említett fehér márványrelieffel. Éppen ezért csak azt tartjuk lehetségesnek, hogy az öt lapból álló sírmensa a sarkoknál talpakon állt, és a lábaknál látni lehetett a padlóba sülyesztett sírlapot is. Ez pedig vörös volt, míg a domborművekkel díszített felső építmény anyaga fehér márvány. Egy ábrázolásról tudunk is a fehér márvány felületén. Lehet, hogy a felső, vízszintes lapon faragták ki és így csak egy ilyen dombormű díszítette a sírt. De az biztos, hogy az 1274 nyarán történt feltámadási csoda képének megörökítése vezethetett arra a gondolatra, hogy a fenti módon képezék ki Bold. Margit koporsóját.¹

A fentebb ismertetett elgondolás mellett szól annak a 110 törmelékben is nagyon hiányos ruszkikai márványreliefnek rekonstruálható szerkezete, melyet az ásátások folyamán, főként 1937-ben ősszel és 1938-ban tavasszal találtak a romok közt. Ezt az egyelőre nehezen rekonstruálható domborművet egy sírláda oldalán kell elképzelnünk. Lux Géza hajlik a felé a gondolat felé, hogy benne Bonczfia Benedek feltámadásának

¹ Mon. Vesp. I. 302–3., 188., 245., 186. — Marc. leg. (Bőle) 32. l. — Náp. leg. II. 36., 40., 42. fejezet.

képét találta meg. Szerintünk ez a dombormű inkább lehetett más sír díszes oldala, minthogy lóalak töredéke is van a márványdarabok közt. Ilyen természetű ábrázolás pedig csak a pogány kun Szécs megtérése történetével kapcsolatban szerepelhet Bold. Margit sírján. Az azonban valószínű, hogy Bold. Margit valamilyen más, ma már nem ismert csodájának képe került, sajnos, nagyon is töredékesen kezünkbe, mert annak az apácaalakot mutató töredéknek az aranyozott koronájából Bold. Margitra tudunk csak következtetni, amelyik töredék szinte biztosan ugyanazon relief egyik darabja. Sajnos, a töredékes ábrázolásból éppen a legfontosabb rész, az arc is hiányzik, bár a fej hátsó fele épségben fennmaradt. Az arc ugyanis különálló darabból volt kifaragva, és idők folyamán még rongálás nélkül is levált volna a fej ma meglevő részéről.

A szentély ismertetésénél kell szólnunk arról a kétméteres kőszobortöredékről is, amelyik az ásatások folyamán sok korábbi viszontagság után napvilágra került. A fej, a két lábfej és a két kar könyöktől kezdődően hiányzik, azonkívül is eltört a szobor csipő táján. A francia korai gót szobrokkal vetekedő és azok stílusában készült finomkivitelű szobor nem ábrázolhatta Bold. Margitot. Szerintünk a ruha nem mutat dominiánusrendi jelleget. Ha pedig nem Bold. Margitot ábrázolja, akkor csak Bold. Erzsébetre, vagy Szűz Mária szobrára tudunk gondolni. Mindkettőnek volt ugyanis oltára a szigeti templomban és így kultuszuk megokoltá teszi szobruk felállítását is.

A szentélyből a diadalív alatt jutunk a templom hajójába. Egycsarnokos hajó áll előttünk 30·2 méternyi hosszal és 11·7 méternyi szélességgel. Mennyezete a XIII. században biztosan fából készült. A szentélyhez csatlakozó északi sarkában, közvetlenül a diadalíves falmező mellett, oltár alapjai kerültek elő. Ez az egyetlen, biztosan elhelyezhető oltár. De azt már csak következtethetjük forrásainkból, hogy ez volt Szent Erzsébet oltára. (8.) Mert a főoltáron és Szent Erzsébet oltárán kívül csak a Szent Kereszt oltáráról van még biztos tudomásunk. Erről is csak annyit tudunk, hogy a templom kórusán volt. De éppen ez az elhelyezés látszik legnehezebbnek, minthogy a naponként tartott hatórai mise mindig ennél az oltárnál volt, és így a miséző papnak naponként meg kellett sértenie a klauzurát, hacsak nem tesszük fel, hogy a királyi családra való tekintettel a miséző papra vonatkozóan fel volt függesztve a klauzura a naponkénti mise idejére. A királyné ezt éppen úgy elérhette a pápánál, mint azt az engedélyt, hogy a szigeti apácák lelki

gondozását a dominikánusok végezzék az erre vonatkozó általános tilalom ellenére. Szent Erzsébet oltárának szimmetrikusan megfelelő elhelyezésben Szent Domonkos oltára állhatott. De erről biztos értesülésünk nincs. (9.)

Probléma merül fel a kórossal kapcsolatban Bold. Margit titkos imádkozókamrája felől is. Ennek a kis kamrának elhelyezésére vonatkozóan egykorú adatot találunk Marcellus legendájában, későbbit pedig Ráskay Lea fordításában, amennyiben Marcellus szövegét nem fordítja szóról-szóra és az ő korában még ismerik Szent Margit imádkozókamráját. Marcellusnál ezt találjuk: «... descendens in camerulam in locum orationum suarum quam *extra chorum inter chori tabulas et murum ecclesie* ad orandum secrecius ymaginibus domini nostri iesu christi crucifixi et sanctorum decenter valde ornata(m) habebat...» Ráskay ezt így fordította: «Tahat el mene zent margyt azzon az ev kamorachkayaban az ev jmadsgynak helyere. hog *ky vagyon az kar kevzevt es az kevfallkevzevt.* az az kyt mastan hyvonk zent margyt azzon helyenek. Mely helyt zent margyt azzon. jgen zepen meg ekesehtveen vronk iesusnak fezevletyuel es zentevknek kepeuel targya vala.»

Itt tehát először azt kell meghatározni, hogy hol feküdt a kórus. Ha a templom hajójának alaprajzát nézzük, azt látjuk, hogy ide három ajtón át lehetett bejutni. Egy egyszerű keretű, keskeny kapu az északi falat törte át és a már említett északi udvarból vezetett a hajóba közvetlenül a diadalíves falhoz támaszkodó oltár mellett. Az a körülmény, hogy fallal körülzárt udvarról nyílik ez az ajtó a templomba, szinte kizárja a nagyobb tömegek bejárásának lehetőségét. Ezt az okoskodást támogatja az a tény is, hogy ugyanerről az udvarról nyílt a feltételezett királyi lakosztályhoz vezető kapu is a másik, a templomtól nyugatra eső udvarba. A templom hajójába vezető északi kapuval szemben másik kaput találunk. Ez is egyszerűbb kivitelű a szentély kapujánál és a zárda kerengőjét köti össze a templom hajójával. A hajóba vezető harmadik kapu az előbbi kettőhöz hasonló méretű, és a zárda nyugati szárnyából vezet be a templom paradicsomába. Ez az így megközelíthető rész a XV. századi átépítések folyamán fallal volt elválasztva a templom hajójának többi részétől. Az így elzárt rész 5.8×11.7 méternyi területű, tehát 67.86 négyzetméter nagyságú. A XV. századi építés bizonyára megtartotta a korábbi elválasztottságot, vagyis ott, ahol a XV. században falat emeltek, már a XIII. században is volt válaszfal, csakhogy ez akkor deszkából (tabula?)

készült. Lehetett-e ez a hajótól elválasztott terület az apácák kórusa? Naponként többször hetven apáca gyűlt itt össze közös imára és misehallgatásra, ha ez volt a kórus. De elért-e itt hetven apáca, főként, ha feltételezzük, hogy a néha egy órát igénybevevő imádság és misehallgatás kényelmes ülő- és térdelőhelyeket szükségelt? Ez alig képzelhető el, minthogy a padok vagy térdeplők közt átjárókra is szükség volt, és itt kellene a Szent Kereszt oltárát is elhelyeznünk. Azt tudjuk, hogy szűk volt a hely a kóruson, mint Bold. Margit sírja megjelölésekor ezt megemlíti. De a valóságban elképzelhetetlennek tartjuk ezt a szűk teret, mint a kórus helyét. A templom hajójának többi részét szemügyre véve, további kórushelyül kínálkozik a már említett paradicsom fala előtt a templomhajó két szemben levő kapuja felé eső terület egészen addig, ahol a falból két faloszlop ugrik előre. Itt egy 13.8×11.7 méternyi, vagyis 161.46 négyzetméteres területet kapunk. Itt már sokkal kényelmesebben tudjuk elhelyezni a hetven apáca térdeplőjét és ülőhelyét, esetleg a padokat, valamint a köztük elvezető átjárókat és az idehelyezendő oltárt. A szentély felé zárt ez a tér, még ha nem is kőfal zárja el. Bizonyára át lehet rajta járni, a mellett úgy van kiképezve, hogy a templomban gyülekező hívek nem láthatják az apácák arcát. Ilyen beosztással a templomhajó paradicsomi részét magánjátatosság céljait szolgáló oratóriumnak képzeljük el. (10.) Ennek a szentély felé eső zárófalan át jutottak az apácák a kórusra. (11.) Itt az oratórium és kórus elválasztó deszkafalában volt a «fenestra chori», melyen át magánjátatosság idején az apácák «nézték» az Oltáriszentséget, és amelynél maga Bold. Margit is gyakran állt imádkozva. A kórusra azonban csak akkor mentek magánjátatosság céljából, ha nem voltak hívők a templomban. Így pl. Bold. Margitról tudjuk, hogy a délelőtti órák egy részét a kóruson, a Szent Kereszt oltára előtt tölti imádkozva. Hasonlóképpen éjszakai virrasztásai idején is gyakran volt ott.

Bold. Margit külön imakamrája azonban olyan elhelyezésű volt, hogy őt csak az láthatta, aki a kamra ajtajában állt; ő maga nem tudta innen sem a szentmisét hallgatni, sem az Oltáriszentséget látni. Ha ezeket akarta tenni, ki kellett jönnie imakamrájából. Viszont ilyenkor sohasem kellett elhagynia, illetve átlépnie a klauzúrát, ami pedig megtörtént volna, ha az általunk adott kórus területére a kerengő ajtaján át akart volna bemenni. A magunk részéről nem tudjuk az imakamrát a torony földszintjén levő kis fülkében elképzelni. Ez a hely

ugyan kívül eshetik a kóruson, ha a paradicsomban van a kórus, de nincs «inter chori tabulas et murum ecclesie». Ha azonban az általunk feltételezett kórus fekvése megfelelt a valóságnak, akkor a paradicsomot a kórustól elválasztó és ablakkal és átjáróval áttört deszkafal és a templom fala közé eső északi és déli sarokban elhelyezhető az imakamra (12.) úgy, hogy az egykorú leírásnak is megfelel. Deszkából kellett lennie a falainak egy, esetleg két oldalt leszámítva és ilyen a mennyezete is. A paradicsom északkeleti sarkában levő falfülke, nem eredeti mivoltában, mert ablaka van a szentély felé, az a hely, ahol a titkos imakamra volt. A kórus boltozásakor alakították át ma látható formájában és erről szól Ráskay Lea.

A Szent Kereszt oltára a kórus ma meg nem határozható helyén esetleg abban a fülkében volt, amelyik a templom északi falában a későbbi építések alkalmával húzott L-alakú pillér és az általunk feltételezett kórus szentély felé eső oszlopa közt tűnt fel az ásatásoknál. (13.) Alapjait nem találták meg, éppen ezért vitás az oltár helye. Lux Kálmán ide egy fal mellé épített, illetve részben a falba is besüllyesztett sírládát képzel el, talán azt, amelyiknek töredékes domborműveiről már szóltunk. Ennek a kiképzése ugyanis megfelel annak a követelménynek, hogy fal mellett állhatott.

Lux Géza a templom tornyát (14.) a következőképpen képzei el a töredékes emlékek alapján:

«Az alsó, legalább két emelet magas, négyszögű tömbre következett a torony nyolcszögű része. A négyszögből megfelelő átmeneti részletek közbeiktatásával fejlődött át a toronytest a nyolcszögű háromemeletes felsőrésszre. A nyolcszög éleit gazdag profil élénkítette. Legfelül, talán a főpárkány alatt, a vakmértműves gazdag vakívsor pompázott. A nyolcszögű rész közepe táján húzódott a torony nyolcszögűsége mellett bizonyító választópárkány élénken profilozott tagozataival, gazdag árnyékhatást keltve. Északnyugatról karcsú, hengeres csigalépcsőtorny simult a torony főtömegéhez. A csigalépcsőtorny felső emeleit, amelyekkel már a nyolcszögű toronytesthez simult, analógiák nyomán gazdag architektúrájának tételezhetjük fel s gazdag volt maga a toronytest is, amelynek nyolcszögoldalait csúcsíves ablakok törték át. S hogy a hatás még gazdagabb legyen, az ablakok felületét mértműves kőrács tölthette ki».¹

¹ Lux Géza: Újabb ásatások a Margitszigeten, különnyomat a «Technika» 1938. évi 6. számából. Budapest, 1938. 8. l.

A templom déli oldalán a négyszögű zárdaudvart vette körül az apácák életének színhelyéül szolgáló zárda. Három fő-részre tagozódik minden zárda. A nyitott kertre, az ezt körülvevő kerengőre és az erről nyíló helyiségekre. A szigeti zárdát első építéskor emeletesen tervezték. Ennek bizonyossága a később említésre kerülő három lépcső. Vegyük sorra a zárda fentebbi részeit. A zárdakert $15\cdot40 \times 15\cdot40$ méter nagyságban a zárda épületein belül helyezkedik el. Mindig a klauzúrán belül esik. Rendesen virágoskert szerepét tölti be és szint lop a zárda falai közé. Ennek a kertnek azonban volt más díszítő eleme is. Déli fala mellett, nem egészen középponti elhelyezéssel, egy nyolcszögű kútház állott. Lux Kálmán az «Élet» szépirodalmi folyóiratban közölte már 1923-ban (135. l.) ennek rekonstruktív képét. Most fia, Lux Géza is szól róla a szigeti ásatásokról beszámoló cikkében. Minthogy az alapok és a kútház közepén álló kútmedencének csak kis töredékei maradtak ránk, külföldi analógiák alapján szól a kútházról. Ezt magasabbnak képzei el, mint amilyennek Lux Kálmán rekonstruktív rajza mutatja, így tehát karcsúbbnak, könnyedebbnek és mérműves-ablakúnak. A medence peremén levő torz állatfejes vízköpők engedték a bizonyosan magasabb elhelyezésű medencéből a vizet egy alacsonyabban fekvőbe. A medence peremén kilenc ilyen torz állatfej lehetett. Gipszből rekonstruáltan látható a szigeti romok közt. A zárdakert északi falához egy négyszögalapú építmény támaszkodik. Rendeltetését nem merjük keresni, mert írott emlékeink nem szólnak róla, a ránkmaradt nyomok pedig nem adnak elég alapot arra, hogy célját megállapítsuk.

A kertet a kerengő-folyosó vette körül. (17.) Ezen át lehetett az egyik helyiségből a másikba átjutni rossz időben is. De nemcsak ezt a célt szolgálta. A zárda tagjainak sétahelyül is, imahelyül is szolgált. A kerengő folyosóján és a zárdakertben kell keresnünk az apácák temetőjét. Bold. Margit éjtszakai fennmaradásai idején rendszeren itt szokott sétálgatni és imádkozni, ha már a templomot becsukták. Az első építéskor még kőből készült alacsony falal, illetve eresztartó faoszlopokkal volt elválasztva a kolostorkerttől, azon leírás alapján, amelyet a csodás Duna-áradás elmondásánál találunk a jegyzőkönyvben. Marcellus ugyanis a kerengő falára, sőt talán az oszlopok egyikére volt kénytelen menekülni a víz elől.¹ A kerengő egyébként 3 méter széles volt.

¹ Mon. Vesp. I. 184., 186., 191., 196., 243., 281. l. «ascendit quoddam lignum»; «aqua Danubii . . . intravit claustrum sororum et crevit usque ad

A zárdá egyes, írott emlékekben is említett helyiségeit nem tudjuk teljes biztossággal megjelölni. Ennek egyik oka az, hogy az írott források említenek olyan helyiségeket, amelyeket az ásatások folyamán feltárt alapfalak közt nem tudunk fel-találni, másrészt találtunk olyan helyiségek alapfalaira, ame-lyeknek rendeltetését nem ismerjük. Az első nehézségre nem elég magyarázat az, hogy az emeleten is voltak helyiségek, és így azokra az ásatások folyamán nem is találhattak rá. Mert nem található, illetve nem állapítható meg pl. teljes bizonyos-sággal a beszélgető szoba sem. Azt biztosan tudjuk, hogy ennek a földszinten kellett lennie. Az is biztos, hogy két helyiségből kellett állania. Egyik a klauzúrán kívül esett, a vendég számára, a másik a klauzúrán belül, ahol a beszélgető-ablakhoz hívott nővér állt. Az ablak kerek volt, nyílását vas-rács zárta el. Ezért nevezik a források kerek ablaknak, illetve a magyar legenda, bizonyára a saját korának is megfelelő álla-potot kifejezve, vasablaknak. A quadratúrát körülvevő föld-szinti helyiségek közt ilyen célra szolgáló helyiséget hiába keresünk. De a többi földszinti helyiség meghatározása is elég nehézséget okoz.

A sekrestye helye határozható meg a legbiztosabban. (18.) Ez a zárdá keleti szárnyán a templomhoz csatlakozik. A temp-lomtól keskeny helyiség, az emeletre vezető lépcsőház vá-lasztja el. (19.) A lépcsőház szélessége 1·40 m, a sekrestye méretei: 6×6·80 m. Különös azonban az, hogy a földszinten nem található meg a kerengőre nyíló sekrestyeajtó. Ennek nem lehet elég magyarázata az, hogy a klauzúra miatt nem volt a sekrestyének ajtaja a kerengőre, mert a klauzúra megtart-ható volt ilyen ajtó mellett is; egyébként az emelettel való összeköttetése biztos, pedig annak klauzúrával való lezártága annyiival inkább megokolt, mert az emeleten voltak a háló-szobák. A sekrestyével kapcsolatban meg kell említenünk, hogy vörös téglaporos habarcsrétegből öntött padlója egy helyen oltár helyére engedett következtenni. Két lőrészzerű ablak közt, tehát a sekrestye keleti fala mellett van ez a tér. Lux Géza ezen a helyen oltárra gondolt. Mi inkább a szigeten 1272-ben összekaszabolt, és itt, a sekrestyében eltemetett Béla

ligna, que vadunt circa claustrum). Marcellus maga ezt mondja: «oportuit me ascendere, fugiendo ante aquam, super assidem positum super murum, in quo sunt columnae, que sustinent porticum claustrum...» A kőfalas átépítés, és valószínűen a kútház építése is később, de még a XIII. században törté-netett meg.

macsovai herceg sírhelyének tartjuk azt a helyet, ahol a padlózat hiányzik. A holttestet meg is találták az erőszakos halál nyomaival.

A zárdának ugyanezen a keleti oldalán, a sekrestyétől délre egy 6:80×8:60 méter méretű, széles ajtajú, háromablakos helyiséget Lux Kálmán is, Lux Géza is a káptalanterem helyeként tekintenek. (20.) Hangsúlyozva azt, hogy nem vonjuk kétségbe megállapításait, mégis megemlítjük az itt felmerülő nehézségeket. A Duna áradásának fentebb említett leírásában azt találjuk, hogy a tartományfőnök a nővéreket egy «viridarium»-ban találta. Erről egyik apáca azt mondja, hogy a beszélgetőszoba előtt van, a másik azt, hogy mögötte. Marcellus viszont azt mondja róla: «ante loquutorium, quod est in coemetrio dominarum». Ezzel a néhány szóval megjelöli a loquutorium helyén kívül a temető helyét is. Homályos, hogy itt a már említett zárdakertről van-e szó, annak ellenére, hogy Olympiades állítása szerint itt szoktak dolgoztatni. A víz áradásakor ugyanis Marcellus is, a vele levő apácák is, erről a kis mezőcskéről a káptalanterembe menekültek, majd mikor a víz oda is behatolt, akkor mentek csak a quadratúrába, tehát vissza az elhagyott helyre? A vihar csillapodásának leírásánál pedig azt olvassuk, hogy a szélvihar ledobta a káptalanház tetejét, és azt a gyümölcsöskertbe vitte. Ha azonban ott volt a káptalanterem, ahová eddig helyeztük, akkor, az emeletről sem feledkezve meg, nem volt a káptalannak külön teteje. Már pedig itt kifejezetten hallunk a káptalan tetejéről.¹ Itt említjük meg azt is, hogy a zárdakert és a kerengő szintje jóval magasabb volt, mint a később tárgyalásra kerülő cselédudvar.

A káptalanteremnek tekintett helyiséghez délről csatlakozott a monostor eredeti szélesebb, (21.) és későbbi, a konyhából elvett, keskenyebb bejárata. (22.) A kettő közt ismét az emeletre vezető lépcsők nyomai kerültek elő. (23.) A bejárat elé épített előtér már későbbi századok munkájának eredménye.

Ismét biztosan meghatározható helyiség zárta a zárda keleti szárnyának déli végét. Itt volt a konyha. (24.) Ennek délkeleti sarkában már korábbi ásatások alkalmával megtalálták a nyitott tűzhely öntöttművű, lyukakkal áttört lapját. Míg azonban az eddigi helyiségek ablakai keletre nyíltak, a konyháé,

¹ Mon. Vesp. I. i. h. és 251—2. — A magyar legenda 128—9. kódex-lapjain már a Ráskai Lea korabeli helyzetről is értesülünk, azonkívül az előtte levő szövegben is követett el a legenda fordítója hibát, azért ez a szövegrész nem használható a helyrajz tisztázására.

sarkon lévén, már déli irányú. Ez az ablak a cselédudvarra szolgált. Itt volt az a kút is, amelyikbe Ágnes szolgáló egy húsvét estéjén beleesett. A konyha Bold. Margit korában $6\cdot80 \times 8\cdot60$ méter nagy volt. A nyitott tűzhely öntött kőlapjának az élei valamivel felülmúlták a másfél métert. A konyhától nyugatra eső első helyiség $6\cdot60 \times 6\cdot80$ méteres terjedelmében eredetileg átjáró volt a zárda délkeleti sarkán épült cselédudvari részhez, de ugyanakkor a tálalóhelyiség céljait is szolgált. Későbbi átépítés alkalmával tették valamiféle fűtőhelyiséggé. (25.)

Az előbbi helyiség mellé csatlakozott tovább nyugat felé az ebédlőterem $6\cdot80 \times 15\cdot80$ méteres kiterjedésben. (26.) Itt történt az étkezés. Rendesen a kórusról vonultak testületben az apácák az ebédlőbe, a meghalt apácák sírja mentén, a «De profundis» zsoltárt imádkozva. A ebédlő ajtaja a kerengőről a tálaló mellett nyílt. Az a faragott kőből készült és lefolyókával ellátott kézmosómedence azonban, amelyik az ebédlő falában az ajtó közelében állt, Bold. Margit életében még nem volt meg. A medence az étkezések előtt és után történő kézmosás céljaira szolgált. Azt biztosan tudjuk, hogy Bold. Margit életében egy sajtárban a hetes szolgálatra beosztott nővér vitte be a vizet az ebédlőbe, és az is vitte el onnan. Ezzel a kötelezettséggel kapcsolatban akadt Bold. Margitnak kellemtelensége, de türelme alapján érdemszerzésre is alkalma. A medencét minden valószínűség szerint a fűtőházi berendezéssel és a kútházzal egyidőben készítették, és vízvezeték feltevésére jogosította fel Lux Gézát. De hogy ez az építés volt-e a jegyzőkönyvben is említett második építés, vagy ettől függetlenül már harmadik építés idejében jött-e létre, azt ma már eldönteni alig lehet. Ha a második építés idején készült a kézmosás céljait szolgáló ebédlői kőmedence, akkor 1276 előtt és 1270 után készült el. Ha későbbi építés eredménye, akkor talán a később tárgyalásra kerülő kápolna idejében készült.

Az ebédlő további nyugati folytatásában a zárda nyugati szárnyán levő helyiségeket találjuk úgy, hogy a következő 7×10 méteres helyiség esett sarokra. (27.) Ez és a további $7 \times 14\cdot70$ méteres terem Lux szerint valószínűen munkaterem, esetleg a cselédek ebédlője volt. (28.) Feltűnő, hogy a kerengőről nyíló ajtónak nyomát sem találták ezekben helyiségekben. Végül a nyugati szárny utolsó tere közvetlenül a templom falához kapcsolódott. $7 \times 5\cdot40$ méteres tere egyrészt átjáróul szolgált a zárda nyugati udvarára és a templom kórusára,

másrészt ennek délkeleti sarkában az emeletre felvivő harmadik lépcsőházat találjuk. Ez az eddigi lépcsőházaktól eltérően négyszögtérben kanyargott fel az emeletre. (29.)

A zárda déli szárnyával egyvonalban, a sarkon levő dolgozótermen túl, egy $7\cdot30 \times 25\cdot40$ méteres nagy csarnokot találunk. Ennek északi falán négy ablak keskeny nyílása szolgáltatva világítását. Hosszában középen négy erős négyszöges pillér választja két hajóra a teret. De ma már nem tudjuk megállapítani, hogy milyen célt szolgált. Lux Géza esetleges pince és raktár helyiségeként tekinti. (4.) Ez az épületrész zárja el délről a nyugati kertet, és úgy tekinthetjük, hogy, a királyi lakosztályt nem számítva, a zavartalanul egységes klauzúrába foglalt épületcsoport egyik határa ez. Közte és a zárda délnyugati sarkon levő dolgozóterme közt csak egy $2 \times 7\cdot30$ méteres, és két végén ajtóval zárható átjáróteret találunk. (30.)

Az imént említett kéthajós épület északi ablakaitól 2-50 méternyire kis kápolnára akadtak a legutóbbi ásatások alkalmával. (31.) Ez Lux Géza szerint a XIII. század végén készülhetett. A stíláriis sajátosságok erre a korra datálják. Azt tudtuk Ráskay Lea egyéb írásaiból, hogy volt egy kápolna, amelyet az ő korában boltoztak, de mostanig nem tudtuk ennek a helyét. Eredeti méretei $5 \times 9\cdot60$ métert mutatnak. Bejárata az északi falon a középső pillérnél volt. Az építéskor lapos mennyezetét a XVI. század elején cserélték fel gótikus boltozattal. Ekkor hosszabbították meg nyugat felé 4 méterrel, és a boltozat hordására kellett a falakat külső támasztópillérekkel megerősíteni, illetve az eredeti ajtó befalazása után új ajtónyílást törni az északi falban. Ekkor készült a nyolcszöges apszisban álló kőmensa. Azért kell ezzel a Bold. Margit halála után készült épülettel foglalkoznunk, mert Lux Géza felveti annak a lehetőségét, hogy ez a kápolna a XIII. század utolsó negyedében Bold. Margit holttestének befogadására készült. Előre is kijelentjük, hogy erről szó sem lehet. Bold. Margit sírja mindvégig megmaradt azon a helyen a templom szentélyében, ahova temették. Ha átvitték volna, a saját kora állapotáról is értesítéseket adó Ráskay Lea feltétlenül szólt volna a holttest átviteléről akkor, amikor megmondja forrásai alapján, hogy hova temették el Bold. Margitot. De az apszisz kőmensája oltár sem lehetett, minthogy egyméteres élével oly kicsiny teret nyújt felülete, hogy misézés céljaira nem gondolhatjuk alkalmasnak. Azt azonban valószínűnek tartjuk, hogy a kis kápolna eredetileg halottaskápolnának készült, és a mensa alatt, vagy méginkább

előtte, sír sejthető, amint ezt Lux Kálmán is képzei. A mensa kívül síma, belső oldalán vakmértműves díszítéséből nem vonhatunk másra következtetést, csak arra, hogy más helyen lebontott épületrészekből készítették. Befelé azért fordították a díszet, mert nem tudták újabb faragás nélkül egységes díszítésben elrendezni a rendelkezésre álló kőanyagot. A szimbolikus értelmezés, hisszük, felesleges, sőt erőltetett.

Ha elfogadjuk azt, hogy halottaskápolnával van dolgunk, feltehető volna, hogy körülötte volt az apácák temetője. Magában a kápolnában azonban csak királyi halottat kereshetünk.

Nézzük, kik jöhetnek szóba. Láttuk, hogy Bold. Margit sírjáról ezen a helyen nem beszélhetünk. Nem beszélhetünk V. István sírjáról sem. Róla tudjuk, hogy a templom szentélyében, az evangéliumi oldalon, magas vörös márványkoporsó alá került. (Magy. leg. 202. kódexlap.) Itt volt ez még a XVI. század elején is. Tost 1838-ban talált koronás sírjának a pontos helyét megállapítva megállapítható volna az is, hogy az volt-e V. István sírja. Akkor már hiányzott a felső építmény. De arra semmiképpen sem lehet gondolni, hogy valamiféle Szabina nevű királyi származású apáca volt a sír halottja, illetve az ő két leánya feküdt a közelében levő két sírban. Szabina nevű királyleányról és annak két leányáról nem tud a történelem a szigeti apácák közt. Erre a lehetőségre Lux Gézának még gondolnia sem szabad.

A zárda sekrestyéjének padozata alól került elő a szigeten 1272-ben meggyilkolt Béla macsovai herceg holtteste. Ő IV. Béla Anna nevű leányának és Rasztiszláv hercegnek volt a fia. A szigeti zárdában élő, királyi származású apácák közül nem a zárdában halt meg az a kisleány, akit Kun László 1288 tavaszán erőszakkal kényszerített a zárda elhagyására. Nevét nem is ismerjük, csak azt tudjuk róla, hogy Kun László nővérének és a szerb királynak a leánykája volt. Nevekről nem szól forrásunk, Lodomér érsek levele. A történelem Dragutint ismeri a szerb királyok közül Kun László sógoraként. Ez azonban jámbor életében nem élt feleségével házastársi viszonyban, a történelem legalábbis ezt tudja róla. De a fentebb említett kisleány vagy megcáfolja ezt az állítást, vagy a szerb király feleségének sógorával, Milutinnal való, és a forrásokban említett viszonyáról tanuskodik. Szóval ez a név szerint nem ismert kisleány nem halt meg a szigeten.¹

¹ Lásd: Karácsonyi cikkét a Századok 1910. 6. lapján.

Az előbbi eseményekről hírt adó tanulmányból, valójában Lodomér érsek leveléből értesülünk arról is, hogy 1288-ban már nem él sem Macsovai Vilmos herceg és Béla király I. Margit nevű leányának apácaleánya, Margit nővér, sem Anna hercegnő és Rasztiszláv leánya, kinek szintén Margit a neve, és a szigeti zárda apácája volt. A legnagyobb valószínűség szerint a szigeti zárda halottjai, és talán az ő holttestüket találták meg 1838-ban a feltételezett V. István-féle sír közelében. Az előbbi 1240-ben született, az utóbbi 1248-ban.¹ Haláluknak 1276 és 1288 közt kellett bekövetkeznie.

Kun László támadása a zárda ellen 1288 tavaszán nénje, Erzsébet priorissza kiszabadítására történt. Ez 1255-ben született, 1288-ban, május hó 4-én Rosenbergi Zavisz felesége lett. Férje halála után, 1300-ban, július havában Nápolyba költözött. Életét itt a Szent Péter-monostorban jámborságban tölti, hogy korábbi bűneiért vezekeljen. 1313-ban még tudunk róla, mint nápolyi apácáról, 1326-ban azonban már nincs az élők sorában. A magyar legendából értesülünk arról, hogy a szigeti zárda káptalanházában a feszület előtt temették el, és sírját felirattal is megjelölték. Ebből nyilvánvaló, hogy Erzsébet I. Károly uralkodásának megerősödésekor visszatért a szigetre.²

Erzsébet sírjának megtalálása meghatározná tehát a káptalanterem helyét. Tudva pedig azt, hogy a káptalanterem külön tető alatt álló épületként szerepel a már említett jegyzőkönyvi helyen, nem lepődnénk meg, ha ez az eddig temetői kápolnának emlegetett épületrész bizonyulna legalábbis a XV. század óta használt káptalannak. Kis apszisában csakugyan elképzelhető volna az a nagy feszület, amelynek Bold. Margit annyiszor átölelve csókolgatta a lábát. A bizonyosságot azonban csak ásás útján lehet megállapítani. A csontváz korából is lehet következtetni a halottra, minthogy tudjuk megközelítően Erzsébet életkorát. Hatvanéves kora körül halhatott meg.

Wertner mint lehetőséget említi V. István feleségének, a Kun Erzsébetnek, a szigeti zárdában való eltemetését is. Róla is szó eshetnék a kápolnában található női halott személyének

¹ Lásd: Karácsonyi cikkét a Századok 1910. 7. 1. — Lásd az életrajz személyi adatait és Wertner cikkét a Századok 1903. 593—611. lapjain, továbbá Karácsonyi idézett cikkét.

² Karácsonyi János: A mérges vipera és az antimonialis, Századok, 1910. 1—24. — Wertner: Az Árpádok családi története, 529. 1.

meghatározásánál. Ő is megérte, a legkisebb korhatárt feltéve, az 50. évet. Születése idejét 1240 körülre teszik, 1290-ben még hallunk róla, mint élőről, viszont 1295-ben már mint halottat emlegetik.

A zárda történetének írott forrásaiból tudunk a hálószobáról. Ez mindenesetre a kerengőt körülvevő négyszögépület emeletén volt. Nem apró cellákban aludtak az apácák, ahogyan Lux Géza feltételezi. Nagy terem volt a hálóterem, de azt már nem merjük állítani, hogy csak egy ilyen teremben aludt a zárda hetven apácája. Az ágyakat függönyök választották el egymástól. Az emelet többi helyiségéről nincs hírünk.

A cselédudvar (32.) szabálytalan négyszögében kell keresnünk a betegek szobáját, a kemencét, a szolgálószemélyzet helyiségeit és más, közelebről meg nem nevezett gazdasági épületrészeket. A feltétlenül kisméretű férfikolostor is a falakon belül feküdt. Fekvésére vonatkozóan a nápolyi legenda tájékoztat. Ágnes szolgáló kútbaesésekor a beszélgetőszoba ablakából kiáltva hívták a dominikánusokat segítségül «in exteriori manentes curia». Ebből arra lehet következtetni, hogy a férfizárda a nőtől keletre, illetve délkeletre fekhetett, minthogy a beszélgetőszoba mindig a főbejárat közelében, itt a zárda keleti szárnyán kellett legyen.¹ Az is lehet, hogy a nyugati fal mentén talált oszlopcsarnok déli végén levő épület az ő kolostoruk. A beszélgetőablakon pedig csak azért kiáltottak, mert az volt nyitott.

2. Úgy látszik, hogy nem volt még teljesen befejezve a zárda építése, mikor a királyné kívánságára 1252-ben tizennyolc apáca vonult be oda Margittal együtt. A királyné elgondolása ugyanis az volt, hogy gyorsabban befejezik az építést, ha leánya már a szigeti zárdában lesz. Ezt nyíltan meg is mondta Mihály provinciálisnak. Valószínű, hogy a további építkezést egy időre megakasztotta az apácák megérkezése, és ezért lehetett két építkezésről beszélni az 1252—76. évek közt eltelt időben.² Ennél a második építkezésnél már nem volt jelen de Honnecourt. A tervekét bizonyára ő készítette, de a kivitel idején már visszament hazájába.

Margittal együtt érkeztek Veszprémből Olympiades és Katalin, a kisleányok volt tanítónője, illetve 1246-ban a vesz-

¹ Náp. leg. I. 48.

² Mon. Vesp. I. 290., 302. II.

prémi zárda főnöknője; továbbá Eliana, a házgondnoknő, Anglent, veszprémi András leánya és Cecilia, veszprémi Moys leánya. A királyleánnyal együtt ment Babaduri István leánya Erzsébet, Szapiencia, továbbá a később sok betegség után öregeen meghalt Erzsébet, Jolenta, Illyei Ipoly ispán leánya Judit, Pósa leánya Stefana; Erzsébet, Olympiades leánya, Margit macsovai hercegnő, Száki Sándor leánya Alexandria, Somogyi Gergely leánya Ágnes, Szörényi László ispán leánya Erzsébet és Csanaki István leánya Benedikta és az 1269-ben elhalt Beáta. Egyébként valamennyit ismerjük már a gyerekkori események révén. Hogy kik maradtak a veszprémi zárdában, mikor onnan tizennyolcan eltávoztak, azt nem tudjuk, mert forrásaink csak azokról adnak hírt, akik Margittal a szigetre mentek, helyesebben, akiknek valamilyen szerep jutott Margit életében. A veszprémi zárda lakói közül viszont csak a királyleánnyal együtt a szigetre átköltözőknek volt módjuk Margit életébe jobban belekapcsolódnok, és így a szenttéavatást vezető vizsgálóbizottság előtt is vallomást tenniük.¹

A Veszprémből jövő apácák számát szaporította az esztergomi Sennye leánya Katalin. Ő egy székesfehérvári zárdából jött át a szigetre. Nem ismerjük születése idejét, csak annyit tudunk róla, hogy a fehérvári zárdában három évvel korábban lett apáca. De jöttek új növendékek is. Még az 1252. évben ide, a szigeti zárdába adta a leányát Anna hercegasszony, Rasztiszláv macsovai herceg felesége. A kisleány csak 1248-ban született, de amint Margit királyleánynál nem volt nehézség fiatal kora, mikor zárdába került, éppen úgy Anna leánya, aki szintén Margit nevet viselt, minden nehézség nélkül került be a zárdába. Pedig a szigeti zárda már nem leánynevelési célokból épült, mint láttuk, hanem aki oda egyszer belépett, annak hivatásszerűen ápolnia kellett magában a szerzetesi élet sze-

¹ Bár Beátáról, aki a szigeti zárdában 1269-ben halt meg, ennél többet nem tudunk, a Veszprémből átköltözők közé felvehetőnek tartottuk. Kívülről még «Szeszereniai» Illés lánya Ilona jöhetne szóba; de abból a tényből, hogy 1276-ban húsz éves apácamultról beszél, nyilvánvaló, hogy nem volt a veszprémi zárda tagja. Meg kell azonban vallanunk, hogy Ilona emlékező tehetsége nagyon gyenge alapon áll, és bár Margit veszprémi évei alatt semmi szerepet nem játszott annak életében, nincs kizárva, hogy a húszéves multra vonatkozó adata téves, és ő is ott volt a szigetre vonuló apácák közt. Ha őt felvesszük, Margittal együtt tizenkilencen mentek át Veszprémből a szigeti zárdába. Ha őt nem számítjuk, összesen tizennyolcan voltak az átvonulók. Ez az utóbbi eset a valószínűbb. Ilona nem testvére Szörényi Erzsébetnek.

retetét. Az ide kerülő kisleányok már mind az apácaéletre voltak kijelölve. A példát pedig maga a király, illetve annak a leánya, Margit kiráyleánya adta.¹

Ugyancsak 1252-ben kerültek a zárdába Szabina és Benedikta is. Szabina Felhévizi Donatus leánya volt és 1240-ben született. Több ízben kapusi teendőket végzett. Egyébként Margit őt tüntette ki legnagyobb fokban bizalmával. Ezt Szabina is nagyon jól tudta, és így vallomása megtételénél szavai hitelül hivatkozik is arra a bizalmas viszonyra, amelyikben Margittal állt. Kaboli (Toboli?) Buka leánya, Benedikta, Szabinánál két évvel volt idősebb. Ő is az elsők közt volt, akik a szigeti zárda elkészülésének hírére odakerültek. Tizennégy éves korát figyelembe véve, már bizonyára nemcsak szülei akaratának engedett, mikor apácává lett, hanem saját hivatását is követte.²

1252-ben azonban úgy látszott, hogy a zárda további apácákat már alig várhat, holott a zárda méretei jóval több apáca befogadására készültek. Később a pápai oklevelek magyarországi értesítések alapján száz apácáról is beszélnek általánosságban, de biztosan csak hetven apácáról és néhány, az ő kiszolgálásukra bennlakó szolgáról, servitálisról, van tudomásunk. Nem ismerjük valamennyinek a nevét, de a vizsgálóbiztosok előtt az apácák következetesen csak a hetven apácát és a szolgákat emlegetik. Könnyen lehet, hogy a király 1255-ben éppen azért határozta el a zárda alapításának oklevélben való közhírré tételét és saját jámbor példájának követését, mert a zárda benépesítését várta egy ilyen felhívástól.

¹ Ilonára vonatkozó adatok: Mon. Vesp. I. 207., 222. l. — Esztergomi Katalinra vonatkozó adatok: u. o. 240., 252., 262., 274. ll. — Anna leányára, Margitra vonatkozó adatok: u. o. 181., 186—7., 191—3., 209., 211—2., 214., 223., 227., 234., 243., 252., 255., 262., 275., 281. ll.

² Szabinára vonatkozó adatok: Mon. Vesp. I. 172., 182., 203., 236., 242., 283. — Benediktára vonatkozó adatok: u. o. 171., 194. ll. — «Buca» genitivusos alakjában Buca, a XIII. századi oklevelekben elég sűrűen előforduló személynév. Éppen ezért a jegyzőkönyv «Luce» nevénél valószínűbbnek tartottuk az előbbi nevet. Erre bátorított az a körülmény is, hogy a magyar legenda 203. kódexlapján Benediktát «toboli buce úrnak leánya»-nak írják. Tobol nevére vonatkozóan l. Wenzel, VI. 475. l.-t. «Caboli»-t Wertner a bács-megyei Kovillal egy helységnek tartja. (L. Turul, 1903. 34. l.-t.) Kabol Sopron vármegyében ma is meglevő hely. — Szabinára vonatkozóan nyilvánvalóan másolási hiba a következő szöveg: «socia et secretaria dominae Elinae»; a magyar legenda még e nélkül a hiba nélkül való szövegből vette értesülését, és ott, a 206. kódexlapon azt olvassuk, hogy «ez soror sabina vala zent margyt azonnak kyualt keppen valo tytkosa».

Nem is csalódott számításában. Alig vált közismertté a királyi oklevél, egyszerre újra megkezdődött a zárdába való bevonulás.

Az erdélyi vajda anyja, Csák nb. Máté felesége, 1254-ben lett özvegyé. A királyi zárdáról tudomást szerezve, bizonyára 1255-ben vonult vissza a zárdába, mert 1276-ban ő maga már 22 éve a zárdában lakónak mondta magát. Nem lett azonnal apácává, bár apácamódra élt. Fogadalmat csak 1264-ben tett. Neki is Margit a neve. Anyja volt a később olyan híressé vált Máté erdélyi vajdának, akit a jegyzőkönyv bizonyára nem ok nélkül nevez mindig Erdély hercegének. Tudnunk kell, hogy ebben az időben a hercegi címet csak a királyi család tagjai, még a női ágon való leszármazottak is, viselték, és egyáltalán nem volna meglepetés, ha akár erről az apácává lett Margitról, akár valamelyik korábbi Csáknéről kiderülne, hogy a királyi család tagja volt. Ez magyarázná meg azt a nagy bizalmat is, amellyel V. István az özvegy Margit fiát, Mátét, kitüntette. Megtette erdélyi vajdává és olyan bizalommal volt iránta, hogy kisleánya, László királyfi nevelését is rábízta. Margitnak egy másik fia, Péter is az országnagyok közé került, nádor is volt, és ő volt apja a később olyan híressé, sőt hírhedtté vált trencsényi Csák Máténak. Ennek a viselkedése szintén a mellett bizonyítana, hogy a kihalt Árpádházi királyokkal anyai ágon rokonságot tartott, hiszen csak így érthetjük meg, miért nem tudott és akart engedelmeskedni a hasonlóképpen leányági leszármazottaknak, Vencelnek és I. Károlynak. Margit, az apácává lett özvegy, 1255-ben harmincéves volt.¹

Még 1255-ben lépett a zárdába két fiatal leány is: Kinga és Kandida. Kinga a Rátótiak valamelyik ispánságokat viselt tagját mondhatta atyjának. A jegyzőkönyvben ugyan «comes de Badoldy» néven szerepel apja, de valószínűen elírással kell itt számolnunk. Minthogy Kinga 1246-ban született, csak kilencéves volt zárdába való belépése idején. Úgy látszik, hirtelenharagú és nagyúri származására sokat adó leány volt. Még a királyleánnyal együtt is vonakodott bizonyos szolgálai munkát elvégezni. De egyébként jólelkűségéről tesz tanúságot az a körülmény, hogy a királyleány arra érdemesítette, hogy néha bizalmasabb természetű dolgaiba is beavatta. Kandida Kingánál is fiatalabb volt. 1248-ban vagy 1249-ben született.

¹ Mon. Vesp. I. 248., 353. — Karácsonyi: Magyar nemzetségek, I. 296., 317—21. — Wertner, Turul, 1902. 104—5. ll.

Atyját a jegyzőkönyv «Taurus de Gaura» néven hozza. A Taurus, Tauros név nem ismeretlen a XIII. században. De azt nem tudjuk ma már megállapítani, hogy a «Gaura» névben milyen helységnev vagy családnév rontott változata áll előttünk. Gondolhatnánk Goramegyére, de éppen így a Gyüremzetség neve is benne rejtőzhetik. Biztos adatok hiányában az eredeti «gaurai» néven említjük majd.¹ Gaurai Kandida szintén bejutott Margit bizalmába. Annyira tisztelte a királyleányt, hogy példájának követésére buzdult az imákban és az erénygyakorlatokban.

Béla király felhívásának azonban csak 1256-ban volt meg az az eredménye, amelyet a király attól várt. Ebben az évben egyszerre kilencen mentek a szigeti zárdába, hogy ott a «királyok királyának és a Szűz Fiának» szolgáljanak.

Az Ajka-nemzetség nem volt éppen nagyon előkelő, de azért országos ügyekben vagy helyi kormányzatban elfoglalt emberek és katonák kerültek ki a nemzetségből. A nemzetség egyik tagjának, Karácsonyi János szerint talán I. Péternek volt a leánya Alinka. 1246-ban született a leány, tízéves korában a szigeti zárdába vitték. Érzékenylelkű, Margit iránt nagy bálumattal viseltető apáca lett belőle.²

Erzsébet, Csaláni Germanus vagy Hermanus leánya, 1249-ben vagy 1250-ben született és így 6–7 éves korában került a zárdába. Apja ispáni címet viselt. Ha a «Salon»-szó Salonával azonosítható, akkor esetleg Komlói Germanus volt az apja, aki 1257–64 közt szerepelt.³

Veszprémi Uza (Usa, Osa, esetleg Uz, Uza) leánya, Lucia, szintén 1249–50 táján született. Abból a körülményből, hogy a Kartal vagy Korczán nembeli Uza fia Péter földbirtokos 1272-ben birtokait a szigeti zárdára hagyta örökül, arra gondolhatunk, hogy testvére volt Lucának. Péter a végrendekezéshez már V. István király engedélyét patenslevélben megkapta, de a végrendelet végrehajtására csak 1277 körül került a sor, mikor Péter párviadalban gyerektelenül elhunyt. Más hasonló végrendelezések tanulságai alapján

¹ Kinga adatai: Mon. Vesp. I. 195., 270., 274. — Kandida adatai: u. o. 179., 199., 256., 258., 262. ll. — Egy másik Kandidáról is lehetne szólnunk. De róla csak annyi adatunk van, hogy ez az utóbbi Kandida 1276-ban már nem élt, míg a fentebb említett ugyanakkor még vallomást is tett. L. u. o. 178., 199. ll.

² Mon. Vesp. I. 272., 274. ll. — Karácsonyi J. i. m. I. 84. l.

³ U. o. 263., 273., 274. ll.

merjük Pétert Lucia testvérének tartani. A családnak így örökül hagyott birtokai Pomázon, Budán és Felhévizen feküdtek.¹

Erzsébet, Adorján ispán leánya, szintén olyan idős volt, mint Lucia, és szintén 1256-ban került a szigeti zárdába. Családjáról szinte semmit sem tudunk az apa nevén és rangján kívül. Vele azonoskorú volt Katalin, Somogyi Márkus leánya. Családjáról szintén semmit sem tudunk.²

Anna, Nyitrai Milván leánya is 1256-ban került a szigeti zárdába. Valószínűen már idősebb volt, mint Margit. Neve csak azzal kapcsolatban szerepel, hogy ő kötözte meg Margit karját annak kérésére, illetve résztvett Margit munkájában akkor, mikor a szél Bold. Margit imájának hatására csökkent. Születése évére nem emlékezett, ezért gondoljuk idősebbnek.

Frófia, Nyitrai Jakab leánya, szintén nem tudta, hány éves. Róla is csak azt tudjuk teljes biztossággal, hogy 1256-ban került a szigeti zárdába. Öt éven át végezte a sekrestyési teendőket, és így Bold. Margit templomi imádságaira vonatkozóan tudott megbízható adatokat szolgáltatni.³

Valószínűen 1256-ban lett apácává Szeszereniai Illés leánya, Ilona. Születése évéről semmit sem tudunk. Ő maga azt állítja, hogy húsz éve volt apáca 1276-ban, de vannak arra is áruló jelek, hogy már a veszprémi zárdában is megfordult volna. Biztosnak mégis csak a húszéves apácamultat tekinthetjük. Bold. Margitról bizalmas dolgokat is tudott. De mikor ezeket másnak is elmondotta, bár jószándékkal tette, elvesztette a királyleány bizalmát. Wertner a «Seserenia» névben «Serenna» rontott alakját látja, és ezért azzal azonosnak is veszi. Nem valószínű, hogy két testvér szerepelt volna a zárdában úgy, hogy a testvéri viszonyra valamilyen formában ne történt volna utalás. Annyi joggal, amennyivel Wertner Szesereniát Serenával azonosítja, a Szolnok-Doboka megyében fekvő Szézsarmával is azonosíthatta volna.⁴

Katalin, Váradi András leánya, 1252 és 1256 közt lett tagja a szigeti zárdának. A valószínűség 1256 mellett szól.

¹ Mon. Vesp. I. 206., 216–7., 225., 236–7., 252., 269. ll. — Wenzel, IX. (XVII.) 194–5. — Karácsonyi i. m. II. 305–9.

² Erzsébet adatai: Mon. Vesp. I. 265., 274. — Somogyi Katalin adatai: u. o. 169., 171., 239., 245., 267. ll.

³ Anna adatai: u. o. 251. — Frófia adatai: u. o. 194., 211., 226., 230.

⁴ Anna adatai: u. o. 207., 222. ll. — Turul, 1903. 37. l.

Nem tudjuk életkorát. Szép hangja lehetett, mert ő látta el a karimában az énekvezető teendőit.¹

Az 1256. évihez hasonló nagy számban később nem került már apáca a zárdába. Úgy látszik, hogy a király tervei legalábbis nagy részben megvalósultak. Bizonyára volt még férőhely a zárdában, hiszen mások is voltak még ott, később is mentek még apácának magyar leányok és nagyúri özvegyek, de már nem volt szükséges a belépésre való buzdítás.

Azok közül, akiknek későbbi belépési idejét ismerjük, Ágnest kell először emlitenünk. Ágnes apját a jegyzőkönyv «Paulus de Berchio» néven nevezi. Karácsonyi János ezt a Pált azonosnak mondja IV. Béla országbírójával, aki a tatárjárás ideje alatt a Duna vonalát védelmezte, és később az ország újjáépítésében is nagy szerepet játszott. Leánya Ágnes, Karácsonyi szerint Annus néven is, a Turoly nemzetség Turul nevű tagjának, aki a mai Erszentmihályon volt birtokos, lett a felesége. Több adat szól a mellett, hogy egy Pál nevű embert a Beic-nemzetség tagjának tartsanak, akit Pauler azonosnak is vett Pál országbíróval. Karácsonyi ezt az azonosítást lehetetlennek tartja és bizonyítékokat is hoz fel állítása igazolására. Tekintve most már azt, hogy a «de Berchio» meghatározást feltétlenül biztosnak kell tartanunk, hiszen a szigeti zárdában élő Ágnes saját maga nevezi magát «Berki Pál» leányának; továbbá figyelembe véve azon körülményt, hogy a Nána-Beszter-családnak már korábban is volt kapcsolata a szigeti zárdával, később, 1266-ban pedig III. Nána és özvegy édesanyja, Judit, Mojs nádor leánya, domonkosrendű zárdába vonultak vissza, Judit éppen a szigetibe; továbbá azt sem mellőzve, hogy a család lakóhelye 1256-ban már a Budától dél-nyugatra eső fehérmegyei Berki falu: csak egy következtetés marad számunkra, az, hogy Ágnes igenis a várjobbágycsaládból nemesített, de hamarosan már ispáni rangsorba emelkedő Nána-Beszter-család tagja, a családban egyébként nem emlegetett Pál leánya volt. Minthogy 1226-ban született és 1258-ban lett apácává, feltételezhető, hogy már özvegy volt.²

1259-ben vagy 1260-ban vitte leányát V. István is a szigeti zárdába. Ez az Erzsébet 4—5 éves lehetett ekkor. Később a zárdának főnöknője volt, de a mellett, hogy a zárdá az ő kedvéért IV. Lászlótól sok adományban részesült, szegényt

¹ Mon. Vesp. I. 211., 252., 256., 261—2. ll.

² Mon. Vesp. I. 157., 188., 230., 237. — Karácsonyi i. m. II. 8—15; III. 183—5. ll.

is hozott a zárdára. Ő volt az az «antimonialis», akiről Ladomér esztergomi érsek annyi szomorúsággal tett jelentést a pápának, és akit bátyja a kunok erőszakos behatolásával kiszabadított a szigeti zárdából. Már említettük, hogy hamarosan férjhez ment Rosenbergi Zavisz cseh mágnáshoz, aki korábban az özvegygé lett cseh királynénak, Kunigundának, Erzsébet unokatestvérének titkos férje is volt. Férje halála után azonban Erzsébet Nápolyba ment Mária nápolyi királynéhez, és ott igyekezett levezekelni korábbi bűneit újabb kolostori élettel. A magyar legenda szerint a szigeti templomban van eltemetve. Ha ez az állítása igaz, akkor élete vége felé, már a XIV. században, az Egyházzal kibékülve, visszatért a szigeti zárdába és ott is halt meg.¹

Margit, «Drisius de Betama» leánya, 1233-ban született és 1260-ban lett tagja a szigeti zárdának. Családjáról és saját korábbi sorsáról, nevezetesen arról, hogy volt-e valakinek a felesége, mielőtt a zárdába vonult, nem tudunk semmit. A szigeten egy időben ő látta el a ruhatárosa teendőket és ebben a minőségben is kapcsolatba jutott a király leányával. Vallomást is tesz erről a kapcsolatról. Margit egyébként szerette a nálánál idősebb nővért és néhány titkába beavatta.²

Judit, Mojs nádorispán leánya, férjének, a Nána—Beszterekkel rokon Kalán—nem beli II. Nánának a halála után vonult be a szigeti zárdába. Férje 1266-ban, május 5-én iratja meg végrendeletét, és ebben a szigeti zárdát teszi örökösévé. Ugyanabban az évben, aug. 20-án már kiadta a király az örökség átadására vonatkozó parancsot is. Az özvegy szintén ebben az időtájban vonulhatott a zárdába, amint az a jegyzőkönyv adataiból kiviláglik. Férjétől neki adományozott birtokait ő maga is a zárdának ajándékozta. Mojs nádor családjára vonatkozó adatokat egyébként nem sikerült találnom. A nádorként is szereplő Mojs először a magyar kereszteshadjáraton tűnik elénk. A II. András korabeli forradalmi időben került a nádori székbe. Nagyobb hírnévre vergődő családot azonban nem sikerült alapítania.³

¹ Mon. Vesp. I. 180., 183—5., 187., 191., 211., 224., 228., 245. — Századok, 1910, I—II. — Magy. leg. 202. kódexlap.

² Mon. Vesp. I. 256., 262., 273., 304., 310., 336.

³ U. o. 250., 252., 288. l. — Karácsonyi i. m. I. 140. és III. 183—4. lapjain külön szól a Kalán nembeli II. és Nána—Beszter III. Nánáról. Mindkettő 1266-ban rendelkezik birtokáról, mindkettő esztergomi megyei. A Kalán nm. már 1240 előtt 5 ágra oszlott. Ezek egyikéből származhatott Berki Pál, Ágnes nővér apja, a másikkól II. Nána, Judit férje.

Csak név szerint ismerjük a következő apácákat: Kandida, a már említett Kandidától eltérő személy. 1276-ban már nem élt, míg a már említett ugyanakkor még vallomást tett; Aglent, Szerennai László másik apáca-leánya. Szerennát, mint már említettük, Wertner egynek veszi Seseereniával és a pestmegyei Szörénnyel azonosítja. Erzsébet mint beteg, öreg, magával tehetetlen apáca kerül élénk. Margit hősiei ápolásával kapcsolatban szerzünk róla tudomást. Mária Mihály leánya volt, Petronilla pedig «Tongay» Péteré. Fémiáról, Skolasztikáról, Ancilláról még ennyit sem tudunk.¹

A zárdában szolgáló leányok közül csak háromnak a nevét ismerjük. Ágnes «servitalis»-ról még azt is tudjuk, hogy 1264-ben vagy 1265-ben került a zárda szolgálatába. Ágotának és Elvitnek azonban csak a nevről értesülünk a jegyzőkönyvből.²

3. A zárdában összesereglett apácák lelki gondozása eleinte nem a dominikánusok által történt. Az ezen korbeli szabályok értelmében a domonkosrendi szerzetesek az engedelmesség erejével és a reguláris kiközösítés terhe alatt nem láthatták el apácázárdáik vezetését. Semmi közülük sem volt egymáshoz azonkívül, hogy a tartományfőnök hatalma az apácázárdák fölé is kiterjedt.³ Mária királynénak nem tetszett ez a helyzet, azért arra kérte IV. Sándor pápát, hogy a rendi szabályok érvényességét erre a pontra és a szigeti zárdára vonatkozóan függessze fel, illetve engedélyezze, hogy az apácák gondozására a királyné a zárda közelében férfikolostort építhessen. A pápa megengedte a királynénak azt, hogy kellő távolságban férfikolostort építsen. Az itt lakó szerzetesek prior vezetése alatt éltek, az apácák templomában miséztek, gyón-

¹ Kandida adatai: u. o. 178., 199. — Aglent adatai: u. o. 203., 206., 246., 274., 283. — Erzsébet adatai: 273. — Mária adatai: 183., 267., 275. — Petronilla adatai: u. o. 191. és a magyar leg. 229. kódexlap. — Femia adatai: Mon. Vesp. 179. — Skolasztika adatai: u. o. 216., 222. — Ancilla adatai: u. o. 263., 273. — Wertner Mór még három apácát említ a szigeti zárda lakóiként: Adelheidet (Athleita), Meltet, és Tarantot (Jorauth). Mindhármán egy csodásnak tartott gyógyulással kapcsolatban szerepelnek a budai várban. De éppen az a körülmény, hogy a budai várban szerepelnek, magánlakáson, kizárja, hogy a szigeti dominikánazárda tagjaiul tekintsük őket. A szigeti zárdából nem volt szabad kimenniök az apácáknak, annyira szigorú volt a fegyelem. (Mon. Vesp. I. 303., 316. — Magyar Nyelvőr, 1916. 369. l.) — «Reta comitis Nanae cuius nomen nescio» = Relicta stb. = Judit Mon. Vesp. I. 288.

² Mon. Vesp. I. 179., 192., 215., 223., 229—30.

³ Denifle: Arch. d. Mitt. V. 549. l.

tattak és kiszolgáltatták a többi szentségeket is. Bár az apácák között is volt sekrestyés, mégis megbíztak egy férfiszervezetet is a sekrestyési teendők ellátásával. Az apáca ugyanis csak a kórus ajtaját nyitotta és zárta, az imádság kezdetére adta meg a jelet, stb. A gyertyagyújtás, a templom rendbentartása, a hívőkkel való szükséges érintkezés már a férfisekrestyés teendője volt. Tudjuk, hogy Bold. Margit a templomba járó szegények és betegek körüli jótékonyág gyakorlására segítőtül kapta az öreg Györgyöt, míg a sekrestyési teendőket Vince fráter látta el. A szigeti perjelek közül név szerint Szikárduszt ismerjük. Dezső testvér volt Margit legkedvesebb prédikálója.¹ A legfőbb felügyeletet a tartományfőnök gyakorolta. Legtöbb ideig Marcellus viselte a tartományfőnöki tiszteletet. Valószínűen a budai kolostorban lakott és onnan indult rendtartománya látogatására. A szigeti zárdában azonban nemcsak rendfőnöki minőségében fordult meg, amikor a szokásos ellenőrzést gyakorolta. Ide szólította őt gyakrabban az a kedves teher, amely rá, mint Bold. Margit gyóntatóatyjára nehezedett. Az évenként kötelező gyónások számát véve csak fel, a hivatalos látogatásokon kívül még tizenötször kellett gyóntatás céljából ellátogatnia a szigetre. De biztosra vehető, hogy ezeken kívül is többször megfordult a zárdában. Ilyenkor azonban nem lépte át a zárda klauzúráját. Margitot is a kerek beszélgetőablakhoz szokta hivatni, és úgy tárgyalt vele, ha volt valami elintézni valója.

Az a pápai oklevél, amelyik a fentebbi teendők végzésére a rendnek megadta az engedélyt, 1259-ben, október hó 11-én kelt.²

A pápa azonban már korábban is kiváltságokat adományozott a zárdának. Így 1257 márc. 5-én kelt levelében IV. Sándor pápa arról értesíti Béla királyt, hogy a szigeti monostort és annak templomát kivette a veszprémi püspök és az érsekek joghatósága alól, és közvetlenül Róma fennhatósága alá rendelte. Ugyanezen év ápr. 28-án a pápa negyvennapis búcsút engedélyezett mindazoknak, akik a szigeti templomot felszentelése évfordulóján és annak nyolcadán meglátogatják és meggyónnak. 1264 jan. 18-án IV. Orbán pápa az apácák összes birtokait Szent Péter védelme és saját védelme alá fogadta, és adományozásukat apostoli tekintélyével jóváhagyta.

¹ Mon. Vesp. I. 137—8., 197., 277., 284., 285., 337., 220., 236., 254.

² U. o. 137—8. l. és 155. l.

Ugyanezt megtette V. Ince pápa is 1276-ban, május 20-án elt levelében. Ez a kiváltságlevél több jogot pontosan körülír, más új jogokat pedig adományoz. A zárda felvehet kebelébe bárkit, ha az szabad személy, és más irányában jogi lekötöttsége nincs, vagy ha odamenekül. De viszont a zárda fogadalmas tagjának tilos elhagynia a zárdát a főnöknő engedélye nélkül, kivéve azt az esetet, amikor szigorúbb szerzetbe akar lépni az illető. Ha valaki ezen tilalom ellenére eltávoznék a zárdából, azt semmiféle szerzetesrend sem veheti fel kebelébe.

A monostor főnöknőjét az előd halála után kell választani. A választásban résztvesznek szavazatukkal az összes apácák, ha ez már szokás folytán eddig is így volt. Egyébként a választás közös megegyezéssel, vagy a pars maior mint pars sanior akaratával történjék, Isten akarata és Szent Ágoston regulája szerint.¹

A zárda templomában bárki kívánhatta eltemetését végrendeletszerűen. Csak a kiközösítettek, interdictum alá vetettek és a nyilvános uzsorások voltak kizárva az ottani temetkezés lehetőségéből.

Interdictum esetében is szabad a templomban végezni az istentiszteletet, de harangozni ilyenkor nem szabad, és a misének csendes hangon kell történnie. Csupán a kiközösítettek és a név szerint is tilalom alá vetettek nem vehetnek részt ezeken az istentiszteleteken.

A szentelt olajokat, az oltárszentelést és a templomszentelést, valamint az apácák konszekrálását a megyéspüspöktől kérik. Az apácák birtokain, azok plébániáinak körzetében senki sem építhet kápolnát vagy oratóriumot, csak a megyéspüspök adhat az illetőknek erre jogot.

Végül a pápa kiváltságlevele felsorolta az apácák összes, 1276-ban meglevő birtokait is név szerint.²

4. A birtokállomány részint a királyi család adományából, részint magánosoktól származott. A királyi család gondoskodni akart adományaival azokról, akik imádságukkal szolgálják a haza jövő sorsát. Okul szolgált az adományozásra az a különös tisztelet is, amellyel a királyi család viseltetett

¹ A Mon. Vesp. I. több helyéből kiténik, hogy Bold. Margit életében a főnöknőt nem életfogytiglani hivatalra választották, hanem hivatala időleges volt. Több apácáról tudjuk, hogy főnöknői tisztet viselt, így pl. Olympiades is volt főnöknő.

² U. o. 136—7., 146., 157—8. ll.

Isten Anyja, «Magyarország különös pártfogója és Nagyszonyja» iránt. Más okok voltak: a természetes szeretet a zárdában élő leány, illetőleg testvér iránt. A szülői és a testvéri szeretet folyományaként ajándékozott birtokokat a zárdának IV. Béla, V. István és Kun László, néha a család apácatagjainak határozott kérésére. Erre különösen IV. László idejében volt több eset.

Az ország nemesei szintén vagy ájtatosságból adtak birtokokat a zárdának, hogy ezzel a Nagyasszony pártfogását kiérdemeljék, vagy örökösök híján királyi engedéllyel adnak részt birtokaikból a zárdának, mert leányuk vagy testvérük a zárdában él, vagy esetleg a zárda templomába akarnak temetkezni. A birtokosok özvegyei, ha a zárdaiba léptek, birtokaikból legalább hitbérük egy részét engedték át a zárdának. A kisebb birtokosok néha szintén átengedték birtokaikat még életükben a zárda használatára tulajdonjoggal, és ők maguk az Egyház szolgálatába szegődtek.

Igy jött létre a zárda nagy jövedelme, illetőleg óriási birtokállománya.

IV. Béla tette az első alapítványokat a zárda javára. 1255-ben, július 25-én a zárdának ajándékozta az akkor még csak építés alatt levő budavári Szűz Mária-egyház kegyúri jogát, illetve annak jövedelmeiből eleinte kétharmad, később egyharmad részt. Az adományozást 1269-ben Margit és a dominikánus rend kérésére újra megerősítette. (C. D. IV/2 322.) Ugyancsak 1255. évi adománylevéllel adta Béla a pesti és a budai vásárvámok és átmenő árucikkek vámjának egyharmad részét. (U. o. 311—3., 322. l.)

Magán a szigeten, a zárda által elfoglalt területen kívül, sokáig nem volt fekvő birtokuk az apácáknak. 1267-ben Margit kérésére kapott egy telket a zárda mellett Miklós nevű gazdatisztjuk. Ez a terület is, valamint a sziget minden talpalatnyi helye, a szigeti minoriták és Szent Mihály prépostságának birtokait leszámítva, 1276-ban a zárda birtokába került Erzsébet főnöknőnek, IV. László húgának kérésére.¹

A szigeten kívül *Pest-Pilis-Solt vármegyében fekvő birtokaik* voltak: a budai hegyekben vásárolt három szőlő (Mon. Vesp. I. 157.); Felhévviszen hat szabados hajósszolgát Béla király adományozott. V. István a fiörökös nélkül meghalt felhévviszi Ték birtokait adta a zárdának. A birtokok egy szőle-

¹ Wenzel, VIII. (XIII.) 168; IX. (XVII.) 144.

jének nevét ismerjük, azt, amelyik a «Tusmanmálon» feküdt. IV. László négy adófizető felhévvi úrbérest és két borral adózó jobbágyot adott a zárdának. Ugyancsak László királytól kaptak még 1277 előtt a budai vár felé eső felhévvi részen nyolc kuriális telket és bortizedeket. Felhévvi volt még az apácáknak két malmuk. Egyiket, a szárazmalmot, Uzafia Péter hagyatékaként kapták, a másik vizimalom volt. Újbécsben a régi Werner-féle birtok egy része lett IV. Béla adományaként az apácáké. A földdel a dunai halászat joga is járt.¹

Révjenőn, a Margitsziget északi csúcsával egyvonalban, a budai oldalon minden föld és nép, amelyik korábban Kartal vagy Korczán nb. Uzafia Péter birtokában volt, részint végrendelet, részint jogi eljárások folyamánként 1272 óta a szigeti zárda tulajdonává lett.² Pomázon és Budán egy szőlő is ekkor került az apácák birtokába.

Hartyánon kívül az apácák birtoka volt Piliscsaba is. 1274-ben Mojs királynéi tárnokmestertől, somogyi ispántól kaptak itt földet. Mojs testvére, Judit, ugyanis a zárdában élt. Ugyanekkor a birtokot is körülhatárolták.³

Solymárt a Kalán-nemzetség tagja, II. Nána ispán adományozta az apácáknak. Többszörös végrendekezés után 1266-ban írta meg Nána döntő végrendeletét arra az esetre, ha fiörököse nem lenne. A végrendeletet, mely a «Dicsőséges Szűzet» teszi meg örökösévé, Béla király 1266 május 5-én erősítette meg, Szent István napján kelt levelével pedig már át is adta Solymárt a szigeti apácáknak. A solymári gazdaság szántókból, szőlőkből, berkekből, kaszálókból állott. Egy szolga élt rajta az egy ekényi föld megművelésére szükséges igásállatokkal. Nána több, végrendeletileg a zárdára hagyott birtokát, megyénként említjük. Pest megyében feküdtek Solymáron kívül a ma már meg nem határozható fekvésű Misca vagy Misla, Ganda, Euandra és Tontal. Ez az utóbbi talán azonos Fancsallal.⁴

¹ Wenzel, VIII. (XIII.) 262—3; IX. (XVII.) 146., 548—9., 195. — Mon. Vesp. I. 156. — Wenzel, VIII. (XVIII.) 192; XII. (XXII.) 339.

² Mon. Vesp. I. 156. — C. D. V/1. 61—3., 129. — U. o. V/2. 151—2. — Wenzel, IX. (XVII.) 194—5. — Karácsonyi, i. m. II. 306—8. ll.

³ Mon. Vesp. I. 156. — C. D. V/2. 157—8., 161. — Wenzel, IX. (XVII.) 93. 573—4.

⁴ C. D. IV/2. 378., 418 ; u. o. IV/3. 316., 318., 348; VII/2. 32. — Karácsonyi i. m. I. 143—4. — Csánki i. m. I. 16. l.

Az 1198-ban alapított Telki bencés apátságot patrónusának halála után, 1277-ben egyesítette IV. László a szigeti zárdával. A birtokok a szigeti apácáké lettek, de kötelesek voltak ennek fejében a szerzetesek ellátásáról és a templom fenntartásáról gondoskodni, hogy az Isten dicsérete a telkii monostorban ne szűnjék meg.¹

Csepel szigetén nem ismerjük azokat a birtokokat még név szerint sem, amelyektől V. István az apácákat megfosztotta. Az elvett birtokokért cserébe kapták Márkusfia Lórántnak hűtlensége miatt elvesztett birtokait: Taksonyban Szécs-telkit, továbbá Űlbő szigetét és Rádát. Az adományozás és átvétel 1270-ben történt. Az apácák Pál és Miklós nevű tisztjei jártak el az átvételnél. Csepelen az apácák birtokában maradt továbbra is Ragály és Majs.²

Oszlárt 1259-ben adta a zárdának IV. Béla. 1274-ben azonban a Petróczy-nemesek megtámadták a birtokjogot, mire az apácák megegyeztek az igénytámasztó családdal és csak a birtok keleti fele maradt a kezükön. Az apácák gazdatisztje István ispán. Ugyanakkor kapták az apácák Sülyt, Cinkotát, Némedit, «Nagust» Rákos mellett, Ökördöt Isaszeg közelében. Tápiószekcső viszont a már említett Uzafia Péter hagyatékából került az apácák kezére.³

Tordason martonvásárai Gergely hagyta birtokait végrendelettel a zárdára 1270-ben. Ugyanitt három nagy szőlőt Csaba feleségétől kaptak szintén végrendelet alapján.⁴

Egy birtoktestként terült el az apácák több birtoka Tárnok körül. Ez maga is az apácáké. A többi birtok: Sós-kút Judit nővérnek, Nána özvegyének 1266-ban, a zárdabálpés-kor tett adománya; 1270-ben egy rokon azonban igényt támasztott rá, de a kiegyezés lehetővé tette a későbbi visszaszerzést; Nyékről nem sokat tudunk, legfeljebb annyit, hogy Benedek és testvére, fehérvári jobbágyok 1268-ban az apácák jobbágyaivá lettek és földjeiket átengedték a zárdának; Martonvásár megszerzéséről még ennyit sem tudunk; Némediről és a tőle keletre fekvő Taksony megszerzéséről sincsenek közelebbi adataink. Varsányt a közeli dunai három kis szigettel

¹ Wenzel, XII. (XXII.) 205. l.

² C. D. V/1. 49. — Mon. Vesp. I. 156. — Wenzel, i. m. VIII. (XIII.) 418; IX. (XVII.) 579., 583; XII. (XXII.) 141—2.

³ C. D. IV/2. 488. — Mon. Vesp. I. 156. — Wenzel, IV. (IX.) 46—7; XI. (XX.) 459; XII. (XXII.) 676. l.

⁴ C. D. V/1. 179. — Mon. Vesp. I. 157. — Wenzel, XI. (XX.) 600. l.

együtt V. István 1270-ben ajándékozta az apácáknak. Kuldót, a szolgagyőri vár földjét, mint lakatlan területet, ajándékozta Béla király a zárdának. 1272-ben, mikor az adománylevelet V. István megerősíti, még mindig lakatlan. De 1275-ben már annyira művelt a terület, hogy a birtok nyugati szomszédságában lakó kuldói nemesek már igényt támasztottak rá, de az apácákat IV. László megvédte birtokaikban.¹

Esztergom megyében Csolnokon 1263-ban, 1270-ben és 1272-ben királyi adományok tették az apácákat földbirtokosokká. A vásárjogot is megkapta Csolnok minden hét szerdáján tartandó hetivásár formájában. A jogot IV. László adta nővére, Erzsébet szigeti főnöknő kérésére.²

Esztergom megyében még Kőben volt birtokuk az apácáknak. 1274—76 közt az ifjabb királyné és az idősebb özvegy királyné ajándékozták meg az apácákat birtokokkal. A birtoktest többszáz holdat tett ki, de nem feküdt egy tagban, azért a kő-i nemesekkel pörük is támadt az apácáknak. Ezeknek a folyamán ismerjük meg az apácák tisztjeinek nevét: Pétert és Marcellust.³

Komárom megyében Sümegyet és Szomodort Izabella királyné 1275-ben adta a zárdának. Sümegen 14 mansióban, Szomodoron három mansióban laktak a zárdának ajándékozott vincellérnépek. Szalonta-Szakálos, ma Apácaszakállas, a Csalló és a Vág között halászásra alkalmas hely volt. Béla király 1267-ben leánya kérésére adta az apácáknak és az adományozással a természetes szeretet kötelességének igyekezett eleget tenni. Csak IV. László korában történt meg a határjárás. Ekkor tudjuk meg, hogy itt másoknak, többek közt a komáromi vár jobbágynak is volt öröklött birtokuk.⁴

Izsa birtokával az apácák együtt kapták meg a közelében fekvő szigetet, a környékbeli mocsarat, sőt még a Zsitva-folyó egy részén is a halászat jogát. Maga az egész birtokadományozás elsősorban a vizahalászat jogára vonatkozott.⁵

¹ C. D. V/1. 83., 208. — Mon. Vesp. I. 156—7. — Wenzel, III. (VIII.) 246; IV. (IX.) 76., 81; IX. (XVII.) 81., 173., 176., 125., 551; VIII. (XIII.) 193; XI. (XX.) 601. 289; XII. (XXII.) 141—2.

² C. D. V/1. 59. — Wenzel, VIII. (XIII.) 79; IX. (XVII.) 6., 181., 187—8, 548. l.

³ C. D. V/2. 221. l. — Mon. Vesp. I. 157. — Wenzel, IX. (XVII.) 91., 157—8; X. (XVIII.) 150—151.

⁴ C. D. V/2. 286. — Mon. Vesp. I. 157. — Wenzel, VIII. (XIII.) 167; IX. (XVII.) 126., 145., 576; XII. (XXII.) 145., 157.

⁵ Mon. Vesp. I. 156.

Petendet és Gyümölcsit, a szolgagyőri várörök földjét is, még IV. Béla ajándékozta a zárdának. V. István 1272-ben csak megerősítette őket annak birtokában.¹ Tönyét, a szolgagyőri várörök földjét, 1261-ben szintén IV. Béla adta a zárdának háromötöd részében, mert a többi résznek birtokosai a kamaraispán és a királyi tárnokok voltak.²

A *győrmegyei* Patas is IV. Béla adománya. Királyi lovászok lakják ekkor a falut. Dorogot, az esztergommegyei falut, annak királynéi birtokrészét viszont csak 1272-ben kapták meg Erzsébet királynőtől.³

A *somogymegyei* Telekit, részben királynéi birtokot, 1270-ben V. István ajándékozta a zárdának. Ugyanitt egy királyi udvarnok 1271-ben királyi engedéllyel végrendelettel tette örökösévé a zárdát több tagban elterülő kisebbsémetű birtokán.⁴ Mojs nádor 1272-ben csinálta végrendeletét, ezt 1273-ban fia is megújította két leánya — illetve nővérei — és a szigeti nővérek javára. A két Mojs-leány, az idősebb Cecilia és a fiatalabb, már férje, Nána ispán halála után apácává lett Judit, ugyanis a szigeti zárdában éltek. A birtokok neve: Igal, Csaba, Kazsok, Bélc, Ráksi, Oszlár, Borhod, két Pasni és Écse. IV. László még növelte, kiegészítette ezt a nagy birtoktestet a Borhod és Igal közé eső terület adományozásával. Mojs birtokai nemcsak Somogy megyében feküdtek, hanem már Tolna megyébe is átnyúltak.⁵ *Tolna megyében* feküdt Apar is, itt voltak a »nagy kerek«-i szőlők is, részben királyi szőlők, részben bizonyos Tekőnek a szőlője, mind az apácák birtoka.⁶

Baranya megyében Vajszlón 1267-ben kaptak először birtokot az apácák. Két kovázdai várjobbágy királyi engedéllyel az apácák népei közé állt. A maguk fenntartására szükséges birtokok kihasítása után többi birtokukat a zárdának engedték át. Rövidesen még négy másik várjobbágy is követte példájukat. Minthogy azonban az így szerzett birtokot az ugyanott birtokos Ambrus ispán fia veszélyeztette, V. István Margit kérésére megerősítette az apácákat birtokaikban.⁷ A vajszlói

¹ Mon. Vesp. I. 156. — Wenzel, VIII. (XIII.) 295.

² Mon. Vesp. I. 156. — Wenzel, XI. (XX.) 503.

³ Mon. Vesp. I. 156. — Wenzel VIII. (XIII.) 295., 396., 381.

⁴ Mon. Vesp. I. 157. — C. D. V/1. 174—5; VII/5. 371. — Wenzel, VIII. (XIII.) 298., 371—2.

⁵ C. D. V/1. 253—4. V/2. 84., 373. — Wenzel, XII. (XXII.) 705.

⁶ Mon. Vesp. I. 157.

⁷ C. D. IV/3. 396., 469—70. — Wenzel, VIII. (XIII.) 202., 143; 169; XI. (XX.) 576., 606—7.

adománnyal egyidőben intézték el Sámod birtokát is. Nána ispán, kinek végrendeleti adományairól már szoltunk, Sámodot 1257-ben először feleségének, Juditnak, Mojs nádor leányának adta hitbérül; 1266-ban azonban még felesége életében, a zárdát tette meg a birtok örökösevé, de a birtok csak felesége halála után volt átvehető. Azzal a körülménnyel azonban, hogy Judit özvegyen, még 1266-ban a szigeti zárdába vonult vissza, megkönnyebbült az eljárás az átvételben. Így hihető, hogy minden jogi eljárásnak 1267-ben már vége is szakadt. Sámodhoz az adománylevél szerint 12 «villa» tartozott. Nána fenti 1266. évi végrendelete tette ezen a vidéken birtokossá az apácákat Kis-, illetve Felsőcsele faluban és Nagycsele városban; a Kalán-nemzetség szeri monostorával kellett a birtokon osztozniok. Káplán nagyobb része is ugyanazon végrendelettel szállott a zárdára, de a falu teljes birtoka csak 1274-ben, Kápláni István adományával szállt az apácákra. Személy és Csúza szintén Nána adományai, de mint sohasem vitatott birtokok nem sok adatot hagytak ránk okmányainkban. Szederkényt 1272-ben Szolnok nb. Péter hagyta örökül a zárdára Szamarjával együtt. Ez az utóbbi már *Valköz* (később Szerém) *megye* területére esett. Végül Bencencet hét villával Sándorfia Páris hagyta a zárdára azért, hogy a szigeti templomban temessék el feleségével együtt. Eletükben azonban vagy a birtokon, vagy királyi adományból kikötötték ellátásukat.¹

Csongrád megyében is volt birtokuk az apácáknak. Nána hagyott itt rájuk birtokokat. Ilyenek: Tölgy teljesen, Kalán-kőrösi nagyrészben, Szovát, Csákány, Bökény, Legény, Ete, Alap, Alpár, Bocsor Áron morotvájával, Torba, «Hegenfa», Kera, két Fejérjuh (Feyryhu, Feriu), Jurga, Sód, Dama, Vásárhely legnagyobb részükben részbirtokok. Az ugyanezen a vidéken fekvő Püspöki és Beregd a többiek nagyrészevel együtt a századok folyamán megsemmisült telepek, annyira, hogy csak oklevelekből ismerjük nevüket. De ismerjük Nána hagyatékából még egy itt található birtok helyét, Körtvélyest, ahol a révvám negyede is az apácák jövedelmét növelte. *Erdélyben* csak Illye (Helia), a mai Marosillye volt az apácák birtokában. Nána adományaiból ma ismeretlen helyen fekvő birtokok voltak: Latibár, Ecsény, Lél, Fark, Vázsony és részben Sáros. Judit zárdábalépésekor még a zárdának ajándékozta

¹ Mon. Vesp. I. 157. — C. D. IV/2. 418—20; IV/3. 80—81., 318., 376; V/1. 188—9; VII/2. 32—3. — Csánki, i. m. II. 520., 461., 494.

a rokonság birtokainak és haszonélvezeteinek más birtokokból őt megillető ötödrészt is.¹

A *Tisza mellett* feküdt az a Zsolt nevű birtok, amelyet Berki Pál leánya, Judit ajándékozott a szigeti zárdának akkor, amikor apácává lett. Ezt férjétől hitbérként kapta. Itt a földbirtokon kívül a halászat is jövedelmezett az apácának. A teljes birtoklás azonban csak 1270 óta volt keresztülvihető.²

Végül a következő birtokokra vonatkozó adománylevelek ma már ismeretlenek és csak V. Ince pápa birtokfelsorolásából tudjuk, hogy az apácák birtokai voltak: Bócz- (Booch) földje halastóval, Bölcső (Bulcheu), Kereki (Chereki) szántó- és szőlőbirtokkal, Nándord két szőlővel. Valahol a Duna mellett feküdt «Queraluhere» halászat jogával és művelhető földekkel. Végül a Sár-folyón egy malmuk volt az apácának.³

A birtokok kezelése szempontjából csak azt említjük meg, hogy a Mária királynétól kieszközölt pápai engedély alapján a dominikánus szerzetesek is résztvettek a birtokok kezelésében. Két esetben megtudjuk azt is, hogy kik voltak ezek. Az 1270-es évek elején Miklós testvér, 1275-ben pedig Péter testvér volt az apácák birtokainak főfelügyelője, prokurátora.⁴

Nem jelentett külön jövedelmet, inkább csak a jövedelem csorbíthatatlanságát biztosította az a kiváltság, hogy az apácák birtokai mindenféle adó fizetése alól mentességet kaptak 1265-ben. IV. Béla is, V. István is biztosították az apácák földjeinek ezt az adómentességét.⁵ Az egyházi tizedek alól azonban csak az apácák által művelés alá vett ugarok és új szántások, továbbá a növendékállatok voltak mentesek. Ezt a mentességet, valamint azt a jogot, hogy az apácák az egyházukat megillető tizedeket és minden birtokukat, amelyeket a világiak tartanak lefoglalva, bármikor visszaválthatják, V. Ince pápa már említett birtokösszeíró és kiváltságokat adó levele biztosította. Bizonyos tizedek fizetésére azonban, úgy látszik, mégis kötelezve voltak az apácák. Hasonlóképpen kötelesek voltak az apácák pesti vámszedői a monostornak járó jövedelmek után évenként egy-egy márkát fizetni a királyi lovászok budai mesterének kezéhez. Ebben az utóbbi tény-

¹ Mon. Vesp. I. 157. — C. D. IV/3. 319. — Karácsonyi i. m. I. 145—6. l.

² U. o. 157. — C. D. V/1. 84.

³ U. o. 156—7.

⁴ Wenzel, IX. (XVII.) 124., 172.

⁵ C. D. IV/3. 266., 296.

ben nem annyira teher, mint inkább bizonyos jogi elismerés nyilvánult meg.

5. Ha végignézzük az apácák anyagi javadalmaít, nyilvánvaló, hogy a királyi-alapítású zárda ugyancsak királyi módon volt biztosítva anyagi ellátás szempontjából. A birtokok lehetővé tették, hogy az apácák minden anyagi gond nélkül arra a célra fordítsák minden figyelmüket, amire a király alapította a zárdát. Imádkozzanak Isten oltára előtt a nemzet bűneiért, fennmaradásáért. Teljesítsék a király lelkének azt a vágyát, hogy az ő nagy áldozatának, kisleányának Istennek szentelt élete az ország javára folyhassék le. Az ő életének Isten kedve szerint való irányítása azonban már a zárda belső rendjéhez tartozott. Ezért itt ismertetjük még azt a keretet, a napirendet is, amelyikben a szent életre hivatott királyleány és társnői szent hivatásukat teljesítették.

Csend borult a hálóteremre. Az apácák a kompletórium elmondása után nyugalomra tértek. A fülkékre osztott hálóterem közepén húzódó folyosószerű keskeny térben csak a virrasztó apáca sétálgat. Várja az időt, hogy az éjszakai imádságra megadhassa a jelet. Már Margit is bejött a dormitoriumon kívül végzett imádságából. Ebből tudja a virrasztó nővér, hogy elmúlt éjfél. Sétája közben be-benéz az egyes fülkék függönyeinek a nyílásán. Alusznak valamennyien. Bold. Margit fülkéjénél jobban vigyáz. Szinte leskelődik, mert hát a király leányának nagyobb figyelmet kell szentelnie, legalább is úgy érzi. A valóságban a kíváncsiság hajtja. Napok, hetek, sőt hónapok óta figyeli ő is, mint minden társnője. Mihelyt Bold. Margit észreveszi, hogy a virrasztó nővér a csengő felé megy, kezébe veszi kis kézi feszületét, arra szegezi tekintetét és megindul a kórusra. Éjjeli két óra. A csengő belecsilingel az éjszaka csendjébe. A nővérek lassan felkészülődnek. Közben halkán mondják Szűz Mária kisofficiumát. Mikor valamennyien készen vannak, a második csengőszóra párba állnak és úgy indulnak a kórusra. Bold. Margit már ott áll megszokott helyén. A többiek is elfoglalják a magukét. Aztán elkezdik mondani a matutinum és a laudes zsoltárait. Az imát a cantrix vezeti. A recitált részeket is, az éneklésre előírányzottakat is ő kezdi. Megadja a hangot és ezáltal biztosítja a szép, épületes imádságot.¹

Lehetett három óra, mire végeztek az imádsággal. Az

¹ Mon. Vesp. I. 168., 204., 255., 253., 257.

apácák visszatértek a hálóterembe. Tovább pihenhettek. Legtöbbször Bold. Margit is velük ment. Az ő pihenése erre az időre esett. Csak akkor maradt vissza kis imádkozókamrájában vagy a Szent Kereszt oltára előtt további imára, ha vigilia volt.¹

Reggel hat órákor újra összegyülekezett a konvent a kórusra. A «kis órák» közül a «prima» elmondása következett. Nem tartott sokáig. Utána a káptalanterembe átvonulva rögtön megtartották a napi káptalangyűlést. Zsoltárszerű ima elmondása után az előljáró röviden megemlítette, ha valami kifogásolni valót talált az apácák viselkedésében. Azután azok léptek elő, akik magukat valamilyen hibáról vádolták. Letérdeltek a földre, majd jobb kezükkel skapulárujukat arcuk jobb fele alá tartva, a test egész hosszában leborulva és féloldalt jobbra fordulva vádolták magukat, vagy hallgatták a róluk szóló panaszokat. Más nem is beszélhetett a gyűlésen, csak az, aki magát vagy társnőjét valamilyen hibáról vádolta. De a vádolásnak alaposnak kellett lennie. Nem volt szabad senkit sem vádolni pusztán gyanú alapján, vagy csak mások beszéde alapján. A hallomásból szerzett értesülés csak akkor talált meghallgatásra, ha a vádaskodó meg tudta mondani, hogy kitől szerezte értesüléseit. A főnöknő a panaszok és önvádak meghallgatása után rögtön kiszabta a büntetést. Ez imádságok elvégzésében, böjtölésben, esetleg korbácsolásban állt. A növényedékek azonban nem lehettek jelen az ilyen káptalangyűlésen, hanem őket mesterük hallgatta ki és ő is szabta ki rájuk a büntetést. Természetesen nem kerültek ilyen káptalangyűlésen megtárgyalás alá azok a lelkiismereti esetek, amelyek a gyónatószekhez tartoztak. Csak a kötelességmulasztások, kártevések, apróbb szeretetlenségek lehettek tárgyai az ilyen gyűléseken a vádolásnak. Nem volt reggel, hogy Bold. Margit valamilyen hibáról ne vádolta volna magát. Nagyon érzékeny lelkülete olyan apróságokat is számontartott, amit mások szinte észre sem vettek.²

¹ Mon. Vesp. I. 172—3., 242., 257., 270—271., 282.

² Denifle, i. m. V. 554., 543. l. — Mon. Vesp. I. 177. — A káptalangyűléseken naponként kötelező bűnvallások tárgyát megtaláljuk a magyar nyelvemlékek közt a Példák könyvében, a 34. kódexlapon. (Nyelvemléktár, VIII. 103. l.) Ennek egyik hiánya az, hogy feltétlenül a középkor későbbi folyamán kialakult szokást tárja elénk, nem pedig a XIII. századbelit. Viszont javára írható, hogy a szigeti apácáknál szokássá vált, és bizonyára a multon alapuló naponkénti bűnvallomást ismerjük meg benne. A bűnvallomásnak ki kellett terjednie a napirend megtartására, a nap folyamán felmerülő gondolati

A káptalanülés után az apácák újra a kórusra mentek. Ekkor volt az első mise. Ezen a misén történt évenként tizenöt-ször az apácák közös áldozása. Azután szétoszlott rövid időre a gyülekezet. A zárda valamelyik pontján ekkorára már ki volt írva a napi munka elosztása. Mindenki számára akadt munka. A zárdának és a templom kórusának takarítása, a konyhai munkákra való előkészület stb. igénybe vette az apácák jó részét, ha nem is mindenkit. Bold. Margit ebben az időben végezte imakamrájának tisztítását. Egyébként, ha házi szolgálatra vagy betegápolásra beosztották, azt a munkát végezte. Úgy tűnik fel az apácák vallomásából, hogy vele ezen a téren kivételt tettek. Nem a munka alól akarták felmenteni, hanem imádkozásra adtak neki több alkalmat. Mert a tanuk legtöbbször arról tesz vallomást, hogy Bold. Margit az első mise után visszamaradt imakamrájában vagy a kóruson, a Szent Kereszt oltára előtt és ott imádkozott. Itt találtak rá társnői, mikor a «tertia» elmondására újra kórusra vonultak. A legnagyobb hideg sem volt elég ok arra, hogy Bold. Margit az első mise után elhagyja a kórust, illetve imakamráját. A többi apácának ez annál inkább feltűnt, mert ők a takarítási munkák elvégzése után télen egy külön szobában melegdedve várták az imaóra idejét.¹

A «tertia» kilenc órákor volt. Rögtön utána a konventmisét tartották. Ez énekes mise volt. Bold. Margit is elfoglalta helyét a nővérek sorában és buzgón énekelt. Mise végével azonban ismét csak visszamaradt a kóruson. Imáit folytatta. Úgy látszik, ekkor már inkább a Szent Kereszt oltára előtt térdelt vagy borult le. Leborult helyzetében is láthatta az Oltáriszentséget. Ilyenkor nem lehetett zavarni. Imádságát senki kedvéért nem szakította félbe. Csak előljárói paranccsal lehetett őt imáitól elvonni.²

Nem hiába állították a szenttéavatási bizottság előtt az apácák, hogy Margit életszentsége éppen állandó imáiban gyökerezett. Mert az imáktól még a későbbi időben sem lehe-

gyarlóságokra, az Istenre vonatkozó zúgolódásokra, a társakkal és előjárókkal szemben tanúsított tiszteletlen beszédekre, az Istenről és jótéteményeiről való megemlékezésre, illetve arról való megfélemlítésre, a hiú beszédekre, hamis hazugságokra, az embertársakra vonatkozó gyanúsításokra, a haragosságra, a lelki zavart jelző szomorúságra, illetve lelki súlyt jelentő örömeire, és végül arra, hogy a zsolozsmázást ájtatosan mondta-e a szerzetes.

¹ Mon. Vesp. I. 194., 197., 201., 230., 242., 257., 259., 287—9.

² U. o. 197., 232., 242., 259., 287—9.

tett őt elvonni. A konvent déli 12 óra tájban elmondta a «sextát», délután 2—3 óra táján a «nonát», és Bold. Margit még mindig a templomban, imáiba volt elmerülve. A többi apáca ment a házban kiszabott munkára: a konyhába vagy a munkaterembe, ahol a zárda szükségletére szükséges varrási munkát, a templomi ruhák elkészítését végezték. Csak az ebédidő vetett véget Bold. Margit reggel hat óra óta folytatott imáinak. Az természetes, hogy a közös imákban ezen az időn belül mindenkor résztvett, de azok végeztével rögtön visszavonult kis imakamrájába. Ide senkinek sem volt szabad ebben az időben belépnie. Néha, ha attól tartott, hogy valaki megzavarhatná, még egy-egy nővért arra is felkért, hogy álljon kamrája elé és ne engedje őt megzavarni.

Bőjti napokon az ebéd a «nona» elmondását követte, más időben azonban megelőzte ezt az imaórát. Étkezés alatt az evangéliumokból vagy a szentek életéből olvastak fel. Bold. Margit azonban még az ebédlőbe való vonulás alatt is a káptalanterem keresztje előtt, az ebédidő egy részében pedig az asztálnál is imádkozott. Arcát eltakarta velumával és mialatt a többiek az első fogásokkal végeztek, ő imádkozott. Néha még tovább is, és teljesen éhesen kelt fel az asztaltól. Ha pedig az ebédlői hetes szolgálatra volt kirendelve, felszolgált a főzelékféléből, halból, rákból és tésztafélékből álló ételeket. Minden szükségeset kézhez adott, aztán sietett a templomba vagy a káptalanterembe imádkozni. Mikorra azonban a többiek végeztek az étkezéssel, már vissza is tért és elvégezte az asztal leszedését és minden munkát, ami csak az ebédlői szolgálattal együttjárt. Ilyenkor aztán később, a szolgáló apácékkal étkezett.¹

Az ebéd utáni időben a házimunka folytatódott. Ebben már rendszeresen résztvett Bold. Margit is. Ilyenkor, a beszélgetésre engedélyezett időben szokott társnőivel elbeszélgetni. Egyébként teljes csendben kellett a munkának folynia. Volt ugyan arra eset, hogy megszegték a csendet, de aránylag ritkán történhetett meg. Amikor felfedezték az ilyen fegyelmetlenséget, büntetést kaptak a fegyelmetlenek. A délutáni munkaidőt a «vesperás» és a kompletorium elmondása szakította félbe, illetve zárta be. Margit Szent Kereszt felmagasztalása ünnepétől kezdve húsvétig a rövid beszélgetést vagy munkáját elvégezve, ilyenkor is állandóan imádkozott. Télen

¹ Mon. Vesp. I. 171., 177., 181., 197., 227., 232., 253., 242.

valószínűen egyvögben mondták el a két imaórát, nyáron azonban a vesperás elmondása hat óra tájban történhetett, a kompletoriumé pedig közvetlenül a besötétedés előtt. Minthogy a kompletorium zárta a napot, előzetesen rövid vacsorára gyűltek össze az ebédlőben. Ez bizony nagyon szegényes volt, legtöbbször csak kenyérből és vízből állott. Húst az egészségesek sohasem ettek. A vacsora alatt is olvasás folyt. Johannes Cassianus *Collationes Patrum* című könyvéből olvastak fel, ezért az esti étkezést is «kollációnak» nevezték. Az ebédlőből vonultak a kórusra a kompletorium elmondására.¹

Ha betegek voltak a zárdában, azok ápolására tervszerűen rendelték ki az apácákat. Bold. Margit talán minden munkánál szívesebben ezt a munkát végezte, mert itt jutott legtöbb módja szeretete gyakorlására. Ha nem volt kirendelve, gyakran kérte beosztását a betegek mellé. Ilyenkor még imáiról is le tudott mondani.²

Különösen a kompletorium utáni imákat hagyta el a betegek kedvéért. Egyébként visszamaradt a kóruson és kérte a sekrestyési teendőkkal megbízott nővért, hogy még ne zárja be a kórus ajtaját, mert imádkozni akart. Ha aztán kiszorult a templomból, a quadraturában, vagy a káptalanteremben, éjfélről kezdve pedig a hálóteremben, ágya mellett imádkozott, és úgy várta a cseppet a matutinumra. Senki sem tudta, mikor feküdt le, ezért a tanuvallomások különféle adatokat adnak az éjfél és a matutinum közé eső idő eltöltéséről. Megesett, hogy nagy fáradtságában, különösen a vigiliákra következő éjjeleken, mindjárt éjfélkor lefeküdt és aludt. Csak arra kérte az órát figyelő éjtszakai szolgálatos nővért, hogy őt korábban költse fel, mint a többieket. Máskor az ágy mellett levő gyékényen térdelve erőt vett rajta a fáradtság, és elaludt. Ezért látták néhányan ebben az időben az ágyon kívül a gyékényen aludni. Megesett az is, hogy a matutinumra való cseppet előtt felkeltette Olympiades leányát, Erzsébetet, és arra kérte, hogy korbácsolja meg. Ha azonban ébren volt, néha halkán végigment a hálótermen, figyelt, hogy nincs-e valamelyik apácának valamilyen baja. Ha valaki rosszul érezte magát, rögtön hozzá sietett, és enyhítőszert teremtett elő a beteg számára.

Ha az adatoknak hihetünk, a vigiliák idején kívül is az

¹ Mon. Vesp. I. 253., 274., 257., 207., 248., 250., 176., 197., 189.

² U. o. 207., 208., 250., 266.

év legnagyobb részében ébren, imával töltötte el az éjfélt és a matutinum közé eső időt.¹

Gondolható, hogy nem vette szívesen, ha ebben az önmagaszabta napirendben, pontosabban imarendben, valaki megzavarta. Pedig nem kerülhette el. Szülei vagy testvérei látogatása, saját betegsége, sőt a házassági tervek miatt támadt lelki zavara miatt nem tudta mindig pontosan teljesíteni önként vállalt imakötelezettségeit. Ilyenkor azonban mindig pótolta az elmaradt imákat akkor, amikor időt tudott rájuk szakítani; néha aznap, amikor a mulasztás történt; néha, különösen vigiliás imáinak a megzavarása esetében, csak másnap volt rá módja. Ha pedig betegsége akadályozta vigiliás imái elmondásában, egy-egy bizalmas társnőjét kérte fel, hogy végezze el helyette az elmaradt imákat.¹

Ez volt Bold. Margit életének a kerete. Lássuk most már a lelket, amelyik a keretet betöltötte, s a formákba életet öntött.

¹ Mon. Vesp. I. 242., 253., 205., 253., 189., 195., 212., 240., 266., 257., 200–201., 271.

² U. o. 259., 266.

V.

Közismert a Szentírásnak az a helye, amelyik elbeszéli, hogy egy írástudó megkérdezi Krisztust az örök élet elnyerésére vonatkozó teendők felől. Krisztus kérdéssel válaszol neki: mit mond a törvény? És az írástudó idézi a Deuteronomium 5, 7. alatt található szavait: «Szeresd a te Uradat Istenedet teljes szívedből, és teljes lelkedből és minden erődből és teljes elmédből; felebarátodat pedig, mint tenmagadat». Közönségesen ezt a törvényt szoktuk emlegetni az általános keresztény tökéletesség irányító elveként. De ez az elv általános, minden emberre érvényes és kötelező alakjában foglalja csak magában a tökéletesség teendőit. Viszont nem minden ember elégszik meg azzal a tökéletességgel, amelyet a mindennapi élet gondjaiba elmerülve elérhet, hanem magasabbra, nagyobb tökéletességre vágyódik. Úgy állítja be életét, hogy ezt a magasabb tökéletességet munkálhassa, az örök boldogságot biztosabban elérhesse. Ennek a külön kitűzött célnak megfelelő teendőket is kijelölte az Üdvözítő. Annak a gazdag fiatalembernek, aki szintén az örök élet elnyerésének eszközei után érdeklődött nála, és a fenti parancs teljesítését már eddigi életében is vállalta, ezt válaszolta Krisztus: «Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el, amid vagyon, oszd el a szegényeknek, és jöjj és kövess engem». (Mt. XIX. 17—21.) Ismét más helyen megtudjuk, hogy mit jelent Krisztus követése. Ő mondja: «Aki utánam akar jönni, vegye fel keresztjét és kövessen engem». (Mt. 16, 24.)

A Krisztus követéséről szóló szavak már nem vonatkoznak mindenkire. Ezek már nem parancsot foglalnak magukban. Vagy amennyiben az örök élet elnyerésére fontosak, a főparancsban található önszeretet magyarázatát adják élénk. «Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat» — önmagában is érthető parancs, mert önmagunk szeretése külön parancs nélkül is teljesezésbe megy, talán a kelleténél is nagyobb fokban. Az önszeretet mértékét azonban az Üdvözítő példája adja élénk világosan, «Qui semetipsum exinanivit formam servi

accipiens et factus est oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis».

A szerzetesi életre hivatottak az első századok óta ezektől az elvektől vezetve vállalkoztak a tökéletesség útjára. A rendalapítók szabályokat írtak szerzeteseik életének irányítására, és a fenti elveket, parancsokat és tanácsokat fejtették ki részletesen szabályzatukban. De a közös kötelező rendszabályok mellett is egyénenként, koronként más-más képet mutat a szerzetesi élet. Az egyes szerzetesek életét saját egyéniségüknek a szabályzat alá való vetése, és lelki vezetőik irányítása is minősíti.

Bold. Margit szerzetesi életét apja akarata indítja el, az ő megkérdezése nélkül. Később, mikor saját elhatározása is megérkezik, Bold. Margit érett elhatározással hozzájárul ehhez az apai célkitűzéshez. A kezdő gyermekévek után fogadalmat tesz abban a korban, amelyet a dominikánus rend a XIII. században, mint legalacsonyabb korhatárt állapított meg. Ez a tizenkettedik életévvel következett be, 1254-ben. Az apa ekkorra már megfeledezett a tatárjárás idején tett fogadalmáról, immár másodszor. Korábban — mint láttuk —, már 1249-ben férjhez akarta adni apácának szánt leányát, most, 1254-ben ez a házassági terv újra felmerült. Bold. Margit a fogadalomban keresett menedéket az apai akarat ellen. Éppen ebben az évben Budán tartotta a dominikánus rend egyetemes káptalanját IV. Béla kifejezett kívánságára. Itt választották a rend egyetemes fejévé Humbertus Romanust. Most tehát Margit fogadalma letételére alkalmas volt az idő. A király a rendfőnök kezébe leteendő fogadalom ellen nem mert nyilatkozni, még ha más terve lett volna is leányával.

A fogadalom bizonyára ünnepélyes keretek közt hangzott el a következő szavakkal: «Ego Margaretha facio professionem et promitto oboedientiam Deo et Beatae Mariae et Beato Dominico et tibi Humberto magistro Ordinis Praedicatorum et successoribus tuis secundum regulam Beati Augustini et institutiones ordinis Fratrum Praedicatorum, quod ero oboediens tibi tuisque successoribus usque ad mortem».¹

Bold. Margit életét ettől kezdve a fogadott engedelmesség alapján a szerzetesi életnek náluk akkor szokásos rendelkezései irányították az isteni parancson kívül. Bold. Margit azonban

¹ Humbertus nevét egyedül Marcellus legendájában és a belőle készült legendákban találjuk meg. Szereplésére és a fogadalom szövegére vonatkozóan lásd P. Bőle i. m. 50. l. és H. Denifle: Arch. d. Mittelalt. V. 543—4. l.

nem állt magárahagyottan a parancsolt és fogadott kötelességek teljesítésének útján. Minden kötelesség teljesítése tökéletes lehet, ha a parancsolt utat betartja. De lehet tökéletesebb is. Ezt a tökéletességet egyrészt az egyén természetének megfelelő alkalmazás, a nagyobb tökéletességre való törekvés vágya, és a kivitelben a cselekvés bölcsesége méri. Itt jött Bold. Margit segítségére gyóntatója, aki már Veszprémben is foglalkozott életének irányításával. Marcellus volt ez.

Marcellus saját bevallása szerint tizenkét évnél tovább volt provinciális a magyar rendtartományban és ebben a minőségben Margit gyóntatója. Nem volt szentség hírében álló ember. Nem jegyzett fel róla a történelem különösebb érdemeket. De bölcs ember volt. Anélkül, hogy a lelki vezetésben követte volna Marburgi Konrád rideg aszketizmusát, mellyel az Szent Erzsébetet irányította a lelki élet útján, sok szeretettel, megértéssel, sőt mérséklettel igyekezett gyónóleányát, a magyar királyleányt, elvezetni a tökéletes életre. Nem álltak rendelkezésére a mai világban olyan bőségesen ismert aszketikák és misztikák. Az élet tapasztalata és a valósággal való számolás sok elmélkedés után vezette rá azoknak az irányelveknek megállapítására, amelyek hivatva voltak magukban foglalni az isteni parancsot, a szerzetesi élet irányelveit, de a mellett egyéni színezetet is találtak egy apácává lett királyleány számára. Ő maga így mondja el legendájában az elmélkedések eredményét.

«Tartományunk egy tekintélyesebb testvérének, — aki éppen akkor tartományfőnök volt, és gyakran elmélkedett azon, és nagy szeretettel kérte az Urat, hogy világosítsa fel őt arról, miben állt a régi Atyák tökéletessége, mellyel az erények olyan nagy fokára és az Isten olyan nagyon édes ismeretére eljutottak, amilyenről azok szent iratai szólnak —, álmában aranybetűkkel beírt rotulus jelent meg és ezt a szöveget hallotta: Testvér, kelj fel és olvasd. Ő pedig ezt olvasta: Ez az Atyák tökéletessége: Szeresd az Istent, vesd meg önmagadat, senkit meg ne vess, senkit meg ne ítéld. Ekkor a látomás eltűnt.»

«És a testvér felébredve többször ismételtette az olvasottakat. Midőn pedig egyszer Margitnak, a szentemlékű szűznek épülésére ezeket elmondotta, ő annyira magára vonatkoztatta ezt a tanítást, hogy attól kezdve az Isten szeretetében az azelőttinél sokkal buzgóbb lett, Isten félelmében önmagát megvetve csodálatosan előre haladt, és mindenkivel szemben szerény és őszinte tiszteletet tanusítva, más életét vagy élete

érdemét nem vizsgálgatva, senkit meg nem ítél, önmagát pedig az alázatosságban, mint az erények anyjában és őrében, gyakorolta.»¹

Ha Marcellus fentebbi irányelveit összehasonlítjuk az aszketikus írók és a misztikusok hasonló célból adott tanításával, azt látjuk, hogy azzal tökéletesen megegyeznek, sőt azoknál tökéletesebb tanítást adnak, mert nemcsak általánosságban irányítják gyónóleányát, hanem annak szerzetesi és királyleányi mivoltát is szem előtt tartotta Marcellus az elvek megszövegezésében. Az álomképes, legendákban szokásos beállítást nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk. Ebben a legendás beállításban ugyanis egyrészt csak kora divatát követte, másrészt alkalmasnak látszott ez arra, hogy a saját személyét háttérbe szorítsa; mondanunk sem kell, hogy ez megint közép-

¹ A legenda nem nevezi meg Marcellust szereplő személyként ebben a részben sem, aminthogy másutt is hiányzik mindenütt a neve. De minden körülmények közt csak ő lehetett az itt említett «tekintélyesebb testvér, aki tartományfőnök is volt», és aki Margittal is ilyenekről tárgyalt. A szenttéavatási jegyzőkönyvben Marcellus vallomása erre vonatkozóan nem enged semmi kétségnek helyet. De a legenda is órá vonatkoztatja, mikor a 212—3. sorokban a provinciáját látogató tartományfőnök szerepéről ezt írja: «az ő tanácsára és tanítására kezdettől fogva és élete minden napján különösen hallgatott» Margit. A jegyzőkönyv teszi bizonyossá előttünk, hogy ez a tartományfőnök Marcellus volt. Vele osztotta ki azokat az adományokat, amelyekkel kapcsolatban a legenda a fentebb idézett szavakat mondja; Margit minden erénygyakorlatát Marcellusnak, mint előjárónak és gyóntatónak a tudtával és engedélyével végzi. A jegyzőkönyvből tudjuk azt is, hogy már Veszprémben, igazán «kezdettől fogva» gyóntatója volt Marcellus a kis királyleánynak és a szigeti monostorban is az maradt még hosszú időn át tartományfőnöki minőségben, mindvégig, még akkor is, amikor már nem volt Marcellus tartományfőnök. Ezt a hivatalát 1269-ben tette le. Margitot halálos ágyán más gyóntatja ugyan, de a beteg közelében volt Marcellus is. — A különféle legendamásokban ennél a résznél történt változtatás. Így pl. a gráci kéziratban ezt találjuk: «bruder Steffen kum und lis». Ez a változat első pillanatra zavart kelt a «Steffen»-szóval, mert névként vagyunk hajlandók tekinteni. De a müncheni kézirrattal való összehasonlítás megadja a helyes szöveget: «pruder ste auf und lesz». Így tehát a «Steffen»-név egyszerű másolási hibává zsugorodik össze. Ugyanezek a szavak a szentgalleni legendaszövegben is helyesen találhatók meg. Ranzanus ennél a résznél csak annyi változást ad a rövidítés mellett, hogy az álomlátó és Margit életét irányító testvért már szentnek mondja. L. Leg. Marc. 151—68. sorokat Bőle kiadásában, és a müncheni legenda 6. fejezetét, továbbá Ranzanus M. Flórián-féle kiadását, annak 215—6. lapján. — Mályusz Elemér a Károlyi Árpád-émlékkönyvben rámutat arra, hogy Marcellus a korabeli nyugati vallásos és szerzetesi eszmény öntudatos magyar propagálója. Tőle veszem a következő adatokat. (367. l.) Marcellus provinciális minőségben részt vehetett 1256-ban a párisi, 1259-ben a valenciennesi, 1262-ben a bolognai nagykáptalanon. A montpellieri nagykáptalanon való 1265-i jelenlétét a jegyzőkönyv is említi.

kori írói követelmény, mert egyrészt a szerénységet szolgálja, másrészt az elvek tekintélyét nem óhajtja személyhez kötni, hanem minden személyi vonatkozáson felül való érvényességét hangsúlyozza vele.

Az *amor Dei* felöleli az egész Szentháromság szeretetét, de külön is az Atya szeretetét, mint teremtet és minket Isten fiává fogadóét. Felöleli Krisztus szeretetét, mint a megváltás eszközlőét, és a fiúvá-fogadás eredményének biztosítóját, aki a mellett példájával is megtanított bennünket arra, hogyan kell szeretnünk az Atyát. Felöleli a Szentlélek szeretetét is, mint aki megszentelésünket végzi, a kegyelmeket osztogatja gazdag ajándékaiban, és így minket az Isten helyes útján való megmaradásban leghathatósabban támogat. Ez a szeretet pedig lényegében az engedelmességben áll. Az szereti az Istent, aki engedelmeskedik a törvénynek, vagyis teljesíti a parancsokat, akár cselekvést tesznek kötelezővé, akár a bűn kerülését kívánják. És mindezt csak azért, mert szeretjük Istent.

A *contemptus sui* sok tennivalót foglal magában. Önmegtagadást, hogy Krisztust keresztútján követhessük. Magában foglalja bűn terhe alatt a bűnre hajló emberi test és lélek három nagy kísértésében való állhatatos harcot. Küzdenünk kell a test kívánsága ellen, amilyen a torkosság és a bujaság. Küzdenünk kell a szemek kívánsága ellen: a földi vagyonszerzése után való túlzott törekvés és annak minket rabszolgává tevő hatalma ellen. Küzdenünk kell az élet kevésége: a szorosabb értelemben vett kevéség és a hiúság, valamint az irigység és a belőle fakadó harag ellen. A szerzetesi élet az ez ellen a három nagy ellenség ellen folyó küzdelemben a fogadalmak letevésével újabb fegyvert ad a fogadalmas kezébe. Az evangéliumi tanácsok egészítik ki a szerzetes fegyvertárát. A test kívánsága a tisztasági fogadalommal és az önsanyargatással, önmegtagadással törhető meg. A szemek kívánsága ellen a legjobb orvosság a szegénységi fogadalom. Semmit sem tart a szerzetes sajátjának, hanem csak használatára átadott tárgynak. Nem is ragaszkodik hozzá, mert lelkét nem oszthatja meg Isten és a föld javai közt. Az élet kevéségének veszedelmeit az engedelmességi fogadalommal kerüli el a szerzetes legjobban. Ez magában foglalja a legnagyobb dolgot, az Isten legnagyobb adományáról való önkéntes lemondást. A saját akaratunkról való lemondás a legnagyobb áldozat, amit a földön hozhatunk, mert nemcsak külső megjelenésében kell

engedelmesnek lennie a szerzetesnek, hanem belsejében is. Akkor is, amikor az előjáró tettei önkénytelenül kritikát hívnak ki eszünkben. Ez a kritika alárendelendő az előjárói akaratnak. Mert a szerzetesi életben az előjáró Isten helyettese, és mert a fogadalomban elsősorban az engedelmesség igáját veszi legkifejezettebben magára a szerzetes. Ebben a pontban jut igazi szerephez az önmagunk megvetése.

A szerzetesi szabályok is kötelezik a szerzetest az engedelmesség alapján. Ezek, amennyiben az engedelmesség elvszerű megtagadásával vonnának maguk után mulasztást, súlyos bűn terhe alatt köteleznek. Egyébként, amennyiben a gyarlóság vagy egy-egy esetben való engedetlenség következményei, lehetnek bocsánatos bűnök, de mindig minősíti azokat az engedetlenség tárgya, a szerzetesi szabály kötelező ereje is.

A *felebaráti szeretet* Marcellus irányelveiben ezekkel a szavakkal nyer kifejezést: *neminem contemnere*, *neminem iudicare*. A szerzetes felebaráti szeretete és a világi ember felebaráti szeretete, illetve ennek kötelező volta közt nincs különbség. Szent Pál adja meg legjobban a felebaráti szeretet ismertető jeleit a Korinthusiakhoz írt levelében. (13.) A szeretet türelmes, nyájas, nem féltékeny, nem cselekszik rosszat, nem felfuvalkodott, nem nagyravágyó, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra, sőt rosszat sem gondol.

Mint már említettük, Marcellus ezzel a hármas irányelvvel: *amare Deum — seipsum contemnere — neminem contemnere*, *neminem iudicare*, a fentebbi igazságokat tökéletesen kifejtette. Sőt az általános elveken túl feltétlenül a szerzetesi élet tökéletességre vivő útját jelölte meg velük. A *seipsum contemnere* már szerzetesi vonatkozásban teljes értékű. A legfőbb parancsnak azt a pontját, hogy úgy szeressük felebarátunkat mint önmagunkat, világítja meg az önszeretet szemszögéből. Önmagunk szeretete nem okoz nehézséget. De önmagunk értékszerző, jutalomra méltó szeretete csak az önzetlen, az önérdékéről lemondani tudó szeretet. Különösebb jelentőséget azonban éppen azért nyert Marcellusnál, hogy királyleánynak adja ezt a parancsot követendő elvül. A királyleány ne gondolja, hogy a zárdában is királyleányként szerepelhet. Nem követelhet magának különleges jogokat, különleges bánásmódot. Mert Margitnál fennforgott ez a veszély, tekintve, hogy szülei, kik az ő kedvéért építették a szigeti zárdát, nagy szülői szeretetükben igényekkel léphettek fel

leányuk kolostori élete irányában, holott ez egyrészt visszatszést váltott volna ki a többi apácában, másrészt az igazi szerzetesi élettel nem volt összeegyeztethető. Ezért kellett magának Margitnak olyan lelkiületűnek lennie, hogy mindezek a kellemetlen lehetőségek fel ne merüljenek. Bold. Margit vesse meg királyi származását, önként alázkodjék meg a szerzetesi élet szabályai előtt, mert ezáltal példát is ad, saját erényének értékét is növeli. És Bold. Margit megértette ennek az irányelvnek az ő személyére vonatkozó nagy jelentőségét. Ugy élt, hogy Marcellus eldicsekedhetett volna neveltje szerzetesi életével. De erre nem volt szükség, mert ez az élet önmaga beszélt és hirdette az Isten kegyelmének bőséges munkáját és a szerzetesi élet legnagyobb mélységét. A neminem contemnere, neminem iudicare elv is különösebb jelentőségű Margittal kapcsolatban. Ő, a király leánya, ne legyen csak egyszerűen a szabályokat megtartó szerzetes, hanem a felebaráti szeretetet abban a tudatban gyakorolja, hogy nagyobb az érdeme, ha tudatosan egyenrangúnak, sőt alacsonyabbnak tartja magát társnőinél. Bold. Margit akarata és az Isten kegyelme ezen a téren is tökéleteset eredményezett.

A szentek rendszeren egy-egy erényt különösebb fokban gyakorolnak a nélkül, hogy a többi erényt azért elhanyagolnák. A fentebb írtak alapján is kijelölhető már néhány erény, amelyik Bold. Margit különös jellegzetes erénye lett. Így Isten szeretete nyilvánul meg nagyfokú imagyakorlataiban, de főként abban, hogy életét Krisztus életének a mintájára alakítja. Az egyházi év lelkiülete nyilvánul meg cselekedeteiben, mikor imádkozik és amikor Jézus szenvedéseiben részesedést vállal. A felebaráti szeretet elsősorban a betegek iránt érzett és tanúsított nagy részvételben, és a betegek gyógyításában jutott kifejezésre; másodsorban a szegényeken való segítség állítja elélni felebaráti szeretetét. Harmadik erénygyakorlata az alázatosság. Ebben sem ismer mértéket, amint az előbbiekben is az erénygyakorlat hősi fokáig emelkedik, és előjáróinak gyakran kellett túlzásait mérsékelni. Ő, a király leánya, mindenkinek mindene, mindenkinek szolgálója akart lenni. Ilyen alázatosság tehát nemcsak lelkiületében, hanem cselekedeteiben is megállapítható. Általában jobban szerette volna, ha szegény ember gyereke, mert akkor kevesebb akadállyal találkozott volna alázatosságra törekvő lelkiülete. Pedig éppen azáltal vált alázatossága különösen érdemszerzővé, hogy mint királyleány végezte az alázatosság sokféle, még közönséges ember

számára is gyakran megpróbáltatásokat jelentő cselekedeteit. Végül a szűzesség szeretete volt még erényeinek egyik leg szebb megnyilvánulása. Mikor azonban a szűzi állapothoz makacsul ragaszkodott a négyszer megismétlődő házassági tervek idején, a fogadalmaihoz való hűségről, az állhatatosságról tett tanuságot. Ezen a téren kellett megvívnia legnagyobb harcát, mert ellentétbe került apjával, a szülői szeretettel. Bold. Margit vállalta a magára-maradottságot is élete utolsó félesztendejében. Fájhatott lelkének, hogy szülei elfordultak tőle makacs erénye miatt, apáca-társnői részéről üldözést kellett elszenvednie; de éppen ez volt legnagyobb megpróbáltatása, és szentségének legbiztosabb bizonyítéka. Saját magán kellett Bold. Margitnak éreznie, hogy próbára teszi az Isten azt, akit szeret, és rá kellett döbbsennie Krisztus ama mondásának igazságára, hogy nem lehet Krisztus igazi követője az, aki nem hagyja el Krisztusért apját és anyját. Bold. Margit ekkor szabadult fel a földi élet minden kötelékéből, és oda szállhatott lelke, ahova vágyódott, magához az Istenhez. Először lélekben történt meg ez, majd a próbaidő leteltével a valóságban is.

Bold. Margit öntudatos erénygyakorlatainak érdekes magyar vonást kölcsönöz az a tény, hogy szent őseinek példájában keresett maga számára irányító gondolatokat. Marcellus legendája értesít bennünket erről is. Az általa adott, tökéletességre vezető irányelvek ismertetése után ugyanis elmondja, hogy Margit gyakran elmélkedett szent őseinek életéről és életszentségéről, és ezekről időnként másokkal is tárgyalt. A «mások» egyike minden bizonnyal Marcellus volt, és így teljes hitelességgel tud bennünket ezekről a beszélgetésekről tájékoztatni. Szóba került Szent István. Benne a hitet és a keresztény vallás terjesztése érdekében végzett prédikáló tevékenységet öntudatosította Bold. Margit. Szent Imrében a házas életben is megőrzött szűzesség volt utánzásra méltó példa. Szent László az ország bölcs kormányzása mellett védő munkát fejtett ki a keleti pogányok támadásaival szemben. Igazságossága mellett meg imádságban és egyéb szent tevékenységben eltöltött álmatlan éjszakái adtak módot az utánzásra. Szent Erzsébet a felebaráti szeretet tényeiben mutatott utat. És Margit elhatározta, hogy életében a szent ősök példáját is követi. Mindegyiket abban, amelyekre apácavolta mellett legjobban lehetősége nyílik. Szent Imre erényét volt legkönnyebb a szerzetes életben megvalósítani. Az

egész szerzetesi élet erre való beállítottsága megkönnyítette ezt, és csak akkor volt szüksége a példából merített erőre, amikor a házassági tervek alkalmával erősebb próbának volt kitéve. Itt azonban Bold. Margit nem ismert megalkuvást. Nem követte Szent Imrét abban, hogy apja akaratának engedett volna — a XIII. század új szellemének jele — és szűzi házasságban élte volna tovább Istennek felajánlott életét. Úgy tudta, hogy őt már születése előtt apácának szánták, a legendák szerint fogadalommal ígérték szülei őt az Istennek. Ha atyja egy magasabb politikai elgondolás érdekében aztán később úgy látta is jónak, hogy őt házasságra adja, Bold. Margit nem tudta elképzelni egyrészt azt, hogy az első fogadalmat megváltoztassa, másrészt nem tudta felismerni egy földi érdek fontosságát, legalább is nagyobbak nem tarthatta, mint azt az érdeket, amelyik őt a zárdába helyezte. Neki állandó imájával kellett a nemzet bűneiért és azért a kegyelemért esedeznie, hogy Isten még egyszer ne tegye ki a nemzetet a tatárjárás borzalmas szenvedéseinek; és hálát kellett adnia az ország és királyi szüleinek megmeneküléséért. Itt, ezen a ponton találkozott össze Bold. Margit apáca-életének célja Szent László nemzetvédő tevékenységével. És ez a példa csak még jobban megerősítette a kolostori élet mellett való kitartásában. Pedig egyik nővére, Szent Kunigunda, Szent Imréhez hasonló szűzi házasságban élt éppen ebben az időben, szinte negyven évig. De Kunigunda érdeme csak jóval később lett nyilvánvalóvá, és Bold. Margit egyelőre az apai fogadalommal kijelölt úton maradt. Szent Lászlót követte Margit éjtszakai imádkozásaiban is. Szent Erzsébet példájának követése a zárda beteg tagjainak ápolásában és a szegényekről való gondoskodásban vált lehetővé. Az alázatosság gyakorlására is erőt merített ugyanebből a példából. Legnehezebb volt még követni Szent István példáját. Az imádságos lélekben megnyilvánuló hit ugyan már ennek a példának hatása alatt is erősödött; de hogyan kövesse Szent Istvánt a keresztény hit prédikálásában, a népnek keresztény hitre való térítésében? Nem vette észre, nem is vehette, hogy minden erénygyakorlata ennek a célnak szolgálatában áll. Amennyiben saját tökéletességén fáradozott, annyiban hirdette a szent élet hasznát, példájával hirdette a keresztény hitet. Mert az nyilvánvaló, hogy már életében példaként tekintették apáca-társai, és követték erénygyakorlatait. A szentség híre már életében körülvette, és elterjedt az országban, és előkelő matrónák, nagyurak feleségei kerekedtek útra, hogy lássák

a király szentéletű leányát. Marcellus legendája említi, hogy ezek egyrészt épültek Bold. Margit érényeire, másrészt kérték, hogy imádkozzék értük. Ez a hithirdető szerep aztán még tovább is tartott, sőt tart napjainkban is, mikor Bold. Margit életéről, érényeiről beszélünk és azok követésére buzdulunk. Így volt megvalósítható Szentünk életében a szent életre vezető út minden követelménye a legmagasabb fokban, és ugyanazon céllal a magyar szentek példájának követése.

Úgy tűnhetik fel azonban, hogy mindez talán szép, de erőltetett elmélet, belemagyarázás egy régi életbe, a nélkül, hogy az író képzeletén kívül erre más bizonyíték is volna. Megvalljuk, hogy magának az egész szent élet minden tényének ismerete birtokában sem mernénk mindazt leírni, amit fentebb leírtunk. De öntudatosította bennünk a fentieket éppen a legdöntőbb bizonyíték, negyvenhárom tanunak a vallomása. Valamennyien ismerték Margitot, harmincnolcan éjjel-nappal egy fedél alatt éltek vele és megfigyelték. Figyelésük nemcsak az együttélők többé-kevésbé öntudatos megfigyelése volt, hanem fokozottabb figyelés, mert mindenki kíváncsi volt a király leányára, annak tetteire, viselkedésére. És Margit minél tovább volt együtt társnőivel, annál jobban fokozódott ez a kíváncsiság. A Margit körül történt eseményekről lassanként mint csodás dolgokról kezdtek beszélni, néha csodának látva azt is, ami nem volt csoda; de mindez végső eredményben csak újabb alapot szolgáltatott a megfigyelésre. Még azok is, akik nem tekintették a szokatlan jelenségeket csodáknak, megbámulták hősiek fokban gyakorolt érényéért. Voltak közöttük, akik erről lebeszélni akarták, vagy legalább is mérsékletre akarták rábírní. Ezzel a kísérlettel kapcsolatban fejtegette ki Bold. Margit saját felfogását érénygyakorlatairól és a kolostori életéről. Arra az okoskodásra, hogy önmaga iránt tanúsított nagyobb kímélettel hosszabb ideig szerezhetne érdemeket, azt válaszolta, hogy az kímélje magát, aki biztosan tudja, hogy sokáig él. Az ilyen elhalaszthatja a jó cselekvésnek alkalmát. Ő azonban nem tudja, hogy az Isten meddig engedi őt élni. Arra a megjegyzésre, hogy királyleányi méltóságát ne nézze le annyira, az volt a válasza, hogy gyönyörűséget vagy hiú pihenést keresni a zárdában rút dolog, mert a zárda nem azoknak szánt lakóhely, akik a mulandó dolgokat keresik, hanem azoké, akik a jövődjö javakra törek-szenek.

Mindezek állandóan ébren tartották az apácák érdeklő-

dését Bold. Margit tettei iránt. És mikor vallomást tettek életéről, elmondták, hogy mit láttak. Itt nem a részletes adatokra gondolunk, hanem arra az értékelésre, amely kialakult bennük összképként Bold. Margit életéről. A legtöbb apáca jó és szentéletű asszonynak tartotta. Általános ítéletként hangzott el legtöbbszörnek a részéről az is, hogy nagyon szeretett imádkozni, hogy szerette a kicsi és a nagy nővéreket, hogy nagyon alázatos volt, vagy hogy a rendi fegyelmet mindenben megtartotta. Az egyes apácák azonban saját egyéniségüknek megfelelően egyik vagy másik erényét emelik ki jobban. Így pl. az előkelő apácáknak is, meg a szolgáló apácáknak is elsősorban nagy alázatossága tűnt fel. Másnak megint más. Legjellemzőbb és legértékesebb azonban ezek közül az általános jellemzők közül Anna hercegasszony leányának, Margit nővérnek a kijelentése: „Semper rogabat Deum, libenter subveniebat pauperibus, in quibus poterat; habebat magnum amorem ad Deum et proximum et erat magnae humilitatis». Értéke pedig abban van, hogy a korábban elmondottaknak gyakorlati jelentőségét igazolja. Marcellus adhatta a szent életre vezető irányítást, példaképpül szolgálhattak a magyar szentek. De hogy csakugyan Marcellus irányítása és a magyar szentek példája szerint folyt le Bold. Margit élete, azt az ilyen vallomás igazolja. Az elmélet megvalósulása áll előttünk ebben a nyilatkozatban. Lehetetlen ugyanis észre nem vennünk, még ha más is a fogalmazás, hogy Margit hercegnő, a fenti vallomás megtevője, ugyanazt mondja, mint valóban megtörtént dolgot, amit Marcellus megteendőnek tartott a szentség útján: amare Deum — neminem contemnere, neminem iudicare — seipsum contemnere.¹

¹ Az aszketikus és misztikus részekre vonatkozóan lásd Tanquerey—Czumbel: Aszketika és misztika 205. s. köv. II. — Kozma Erzsébet: «Magyarországi B. Margit és a misztika» című cikkében azt írja (Korunk Szava, 1938. 8. sz. 251. l.), hogy Margitnak a misztikus életben vezetője, irányítója nem volt. A fentebb elmondottak után feleslegesnek tartunk minden további bizonyítást. V. ö. Kozma E. doktori értekezésének 18. l.-val is. Itt ezt írja: a társnők «és fraterok csaknem teljesen tudatlanok e tárgy felől». Marcellus vezetői szerepét nagyon helyesen világítja meg már Mályusz Elemér is Boldog Margitról írt nagyon tartalmas és ezideig leginkább figyelmet keltő tanulmányában, — a Károlyi Árpád-emlékkönyvben — a 366—9. lapokon. Később ügyesen mutat arra is, hogy lassanként hogyan változik a gyóntató és gyónóleánya közt eleinte kialakuló vezető vonal ellentétes irányúvá. A gyóntató kerül a gyónóleány többszörösen befolyása alá. Mályusz tanulmánya csak a magyar szentek példájának követésére irányuló útmutatást nem aknáztta ki. Pedig az is valóság volt.

VI.

1. A szerzetes, mikor az egyházi év ünnepeinek hangulatát értelmében öntudatosítja, akaratával bekapcsolódik azokba, érzelmeivel pedig átéli őket, a tökéletesedés útjait járja. Erénygyakorlataival a hitélet aszkétikus útján küzd a lélek hármasság ellen: a concupiscentia carnis, a concupiscentia oculorum és a superbia vitae ellen. Imádságaival kifejezésre juttatja az Istennel való egyesülés vágyát. Ez a küzdelem és imádság azonban a való életben nem különül el annyira, mint azt az aszketika és misztika írói szétválasztják. Hozzájárul ehhez az az eset, hogy a gyakorlati élet egyes tényei jobban megfigyelhetők az aszkétikus téren, mint a miszticizmus körében. Ha pedig meggondoljuk, hogy szoros értelemben vett miszticizmusnak azt tekintik az elméleti írók, amikor az Isten különös kegyelme már az Istenben való életet, a vele való egyesülést eredményezi, elgondolható a történetíró helyzete, aki egy Szent életét tanulmányozza, és az a Szent erről a kegyelmi állapotról nem nyilatkozott, nem írt, hanem arról csak mások megfigyelései állnak rendelkezésére.

Igy aztán Árpádházi Bold. Margit életében is sokkal több adatot ismerünk a via purgativa és a via illuminativa tényeiből, mint a via unitiváéból. De azért még a megközelíthető téren is sok a nehézség. Azt a szép fokozatosságot, amelyről az elméleti írók olyan világosan írnak, nehéz megállapítani a tökéletesség útján járó Margit szentségre törekvő életében. A tanuk ugyanis csak megfigyeléseik tényeit mondják el és leginkább a sokszor megismétlődő, állapotszerű eseményekről értesítenek bennünket; de az egyes események idejének pontos megállapítására nem gondolnak. Nyíltan is kifejezik, hogy milyen nehéz vallomást tenniök. Bold. Margit jóságát, jámborságát emberi nyelv nem is tudja kifejezni — mondják az apácák. Van olyan tanu is, aki azt mondja, hogy jobban megjegyezte volna a Bold. Margit jóságát bizonyító tetteket, ha azt hitte volna, hogy mindezek szentségének a bizonyítékai.¹

¹ Mon. Vesp. I. 173., 176., 261., 268. ll.

Igy aztán meg kell elégednünk a külsőleges, másoktól is megfigyelhető adatokkal. Esetlegesen néha alkalmunk nyílik a külsőségekből a lélek belsejére következtetni.

Bold. Margit tetteiből és egy-két szavából nyilvánvaló előttünk, hogy élete az amor Dei jegyében, Krisztus életének másolásában, a benne való részvételben telik el. Mikor ezt teszi, saját bűneiért is szenvedni akar a Megváltóval, bár erre van legkevesebb adatunk; de eleget akar tenni nemzetének Isten ellen elkövetett bűneiért és egyben engesztelni is akarja a megsértett Felséget. Ezért adta őt atya a zárdába és ezt a feladatot vállalja is önként. A jelen bűneiért, apja és bátyja egymás ellen vívott harcaiban megnyilvánuló bűnös lelkéért felajánlja saját szenvedéseit. Mert megállapítható, hogy a legkegyetlenebb vezeklést, önkínzást ekkor és más hasonló, bár kisebb bűnök esetén végzi. Ebben is résztvesz Krisztus szerepében, aki az egész emberiség bűneiért elszenvedett halálával engesztelte ki a megsértett isteni Felséget. Az Isten iránt való szeretet az engesztelés főrugója. Az ember, a felebarát és a nemzet szeretete azonban szintén megtalálható az engesztelésben.

Bold. Margit ilyen irányú lelkiélete mégis legjobban szemügyre vehető az egyházi év folyamán végzett lelkigyakorlataiban és imádságaiban. Minden évben megismétlődő eseményekről van itt szó, de a lélekben dolgozó isteni kegyelem minden évben más fokban és más módokon szentelte meg a tökéletesség útját járó királyleányt.

Az egyházi év liturgikus lefolyása szinte minden részében Krisztusra vonatkozik. Az *advent* előkészület Krisztus fogadására. A lelki tisztulás, a bűnbánat ideje ez. Belekapcsolódik ebbe a lelki tisztaságra való törekvésbe a Megváltó eljövetele után való vágy, az imádság is. Bold. Margitról aránylag keveset tudunk meg az adventi idővel kapcsolatban. Tudjuk, hogy bőjtől, de ez a bőjt nem fokozottabb, mint a többi apáca bőjtje. Hordja mezítelen testén a ciliciumot. Nem egyedül a test bűnös vágyainak megfékezésére szolgáló eszköz ez az ő életében, hanem a szenvedéssel való elégtételé. Hiszen neki vezekelnie kell nemzete bűneiért is. Imáiról csak azt tudjuk, hogy a bőjtök és a ciliciumhordás idején mindig virrasztva imádkozik. Alig alszik. Egy, ilyen nappal is fokozottabb imádságos hangulat idején jött hozzá látogatóba atya. Bold. Margitot kihívták az apácák kóruson levő imakamrájából. Hideg volt, s ő mégis csak tunikájába és skapuláréjába öltözve imád-

kozott, mialatt a többi apáca hidegtől elgémberedett tagjait melengette az erre a célra rendelt különszobában. És Bold. Margitot imádságában szinte holtravált állapotban találták. Arca csupakék volt a hidegtől, de ő ebből nem érzett semmit.¹ Pénteki napon volt ez. Az imakamrájában levő feszület előtt tudott csak ennyire megfélekezni a külső világról. De lel-kébe éppen ezen a magamegfelékezésen át látunk be.

Elérkezett *karácsony* vigiliája. A kórusajtó egész éjjel nyitva van szokás szerint és Bold. Margit nem is hagyja el a kórust. Ilyen vigiliákon sohasem aludt egy percet sem. Nem is feküdt le, nem is ült. A napot vízen és kenyéren böjtöli át. A cilicium a testén van. Imái sok időt vesznek igénybe, mert hiszen ezer Miatyánkot imádkozik végig és mindegyik után veniát végez. Nehéz, megerőltető imagyakorlat. Időre beosztva ez a sok imádság annyit jelent, hogy egy percet tételezve fel egy Miatyánkra és véniára, tizenhat óra negyven percig mást sem csinál, csak ezt az imádságot végzi. És mikor végez vele, akkor megkorbácsolja magát. Élete utolsó négy évében már elgyengült a karja és ezért mást kért fel a korbácsolásra. Éjfél előtt végez mindezzel. Aztán jön a karácsonyi officium. Krisztus születésének örömhírét ájtatos lélekkel hallgatja meg a káptalanteremben, majd prostrációs helyzetben elterül a földön, sír és imádkozik.²

¹ Mon. Vesp. I. 190., 201., 219., 264.

² Mon. Vesp. I. 176—7., 182. l. — Bold. Margit *ciliciumai* nem egyformák. Időnként változnak. Minél erősebb vezeklést akar végezni, annál erősebb, kínzóbb a cilicium is. Leírásukat lásd később. — A *veniák* rendszeren térdelő helyzetből végzett prostrációk voltak. — Az ezer imádság feltétlenül soknak tűnik fel, és így arra kellett gondolnunk, hogy a magyar szóhasználat ezres száma csak «igen sokat» akar kifejezni. Idegen nyelven fennmaradt vallomásokból tudjuk ezt a számot, az idegen ember könnyen félreérthette volna a magyar szóhasználatot, ha csakugyan ilyenről szó lehetne. Tekintve azonban, hogy mindig az ezres szám szerepel ezekben a megerőltető imádságokban, még tévedésből sem találjuk helyette a «sok vagy nagyon sok» szavakat; másrészt magyar emberek is voltak tolmácsi szolgálatra beosztva, akik feltétlenül felhívták volna a jegyző figyelmét a helyes értelemre, ha nem valóban ezer imádságról volna szó: el kell fogadnunk a pontos számszerűséget. — A *prostrációs ima* Margitnak kedves és megszokott imahelyzete volt. Térdeivel és könyökével a földre támaszkodva, fölhúzott törzzsel szokott imádkozni. Szokatlan volt ez az imahelyzet a zárdában, Olympiades szól is miatta Margitnak, mert félti tőle testi egészségét. Érdekes az az út, ahogyan eljutott ez az imahelyzet a szigetre. Keleti hódolati fekvés ez. Ilyen helyzetben látható egy alak az ellorai Kailaza-templom Siva képén Siva lába alatt. Hasonló helyzetben láthatók a meghódított népek képviselői II. Szalmanasszár asszír király obeliszkjén a britt múzeumban. A görög és római klasszikus világ nem ismeri

A *karácsonyt követő időt* az aszketikus és misztikus írók már a megvilágosodás útjára lépő lélek előkészületi idejének tartják. Ebben az időben az alázatosság, az engedelmesség és a szegénység, szóval a szerzetesi erények gyakorlása egyesít bennünket a szegénységben, alázatosságban és engedelmes-ségben élő Krisztussal. Bold. Margit életének egész folyamán pontos időmeghatározással erről az időről van legkevesebb adatunk. Feltétlenül gyakorolja a fenti erényeket, de gyakorolja azokat máskor is. Feltűnő cselekedet pedig nem hívja fel külön az apácák figyelmét, vagy ha volt is ilyen, ők ezt nem kötötték időhöz. Nem jegyezték meg a különösebb erény-gyakorlás idejét, és így minket sem értesítenek róla.

Azután következett a *nagyböjt*. Most tűnt csak ki igazán, hogy Bold. Margit mennyire együtt él Krisztussal, mennyire részt akar venni Krisztus minden szenvedésében, de engesztelő munkájában is. Jézus az egész emberiségért, Bold. Margit a nemzet bűneiért ad elégtételt a mennyei Atyának. A szentmise és a breviárium megfelelő helyei lassan visznek minket a Golgota felé. Visszük a magunk keresztyét, de segítenünk kell Krisztust is keresztye viselésében, mint azt Kirenei Simon tette. Bűnbeesésünk leírása tárja eléink kötelezettségünket. Megmutatja az Egyház a bűn következményeit a vízőzön elbeszélésében; a pátriarchák életében az engesztelést és a vezeklést. Az amor Dei készítet bennünket kötelességeink buzgóbb teljesítésére és a szenvedések önkéntes, Isten szeretetéből való elviselésére. Önmagunkat megtagadva kell harcolnunk szenvedélyeink ellen, mert azok visznek bennünket Isten elleni lázadásra. Ilyen harcieszköz küzdelmekben a böjt, önmagunk megtagadása mindenben, ami csak ösztönös életünkből folyik. A nagyböjt második vasárnapjának evangéliuma már meg-

ezt a hódoló helyzetet. De a konstantinápolyi görög császári udvarban már megtalálható a keleti hatások eredményeként. A Hagia Sophia egyik képen a császár Krisztus trónuson ülő alakja előtt borul így le. II. Basileios X. századi zsoldároskönyvében is feltűnik. Végül megtaláljuk a Bécsi Képes Krónika egyik képen, mely a kunok hódolatát ábrázolja. Margit minden bizonnyal még Veszprém-ben ismerte meg ezt az Isten előtt leboruló imahelyzetet. A magyar vallásos életben a szerzetesi téren ható konstantinápolyi kapcsolatok bizonyára már a veszprémvölgyi apácáknál is megszokottá tették ezt az imahelyzetet. Azt meg tudjuk, hogy a veszprémi Szent Katalin-zárda tagjai közül Katalin, Eliana, Anglent és Cecilia korábban a veszprémvölgyi zárda tagjai voltak. Ezekről tanulhatta Margit az imának ezt a helyzetét. (A veszprémvölgyi zárda görögszertartású jellegéről l. «Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján», Bp. 1938 I. k. 408–418. l.)

mutatja őszinte és buzgó harcunk bátorító képeként a színében megváltozott Jézust. Vágyat kelt bennünk, hogy az apostolokkal azt mondjuk a Tábor hegyén megdicsőült Úrnak: Jó nekünk itt lennünk. A csodás kenyérszaporítás pedig már a mennyország képét csillogtatja meg előttünk és ezzel bátorságot önt belénk, hogy Krisztust a nagy szenvedések útján bátor lélekkel, vonakodás nélkül kövessük.¹

Bold. Margit szinte kifogyhatatlan a különféle önmegtagadási cselekedetek kigondolásában. Böjtje most szigorúbb, mint amilyet adventben tartott. Ciliciuma állandóan testén van, míg adventben csak a böjttel megszentelt napokon hordta. Ruháját nem váltja, haját nem nyírja, fejét nem mossa, hanem még élősdí férgeket tenyészt ruhájában és fején, hogy nagyobb legyen penitenciája. A korbácsolások is állandósulnak. Szinte minden idejét imában tölti el, mert mindennap elmondja az egész zsoltároskönyvet s a zsoltárok után veniákkal súlyosbítja vezeklését. Fokozódik alázatossága.²

Bold. Margitnak egyébként is nagy tisztelete a keresztre feszített Üdvözítő iránt, és a vele való együtt-szenvedés vágya, a nagyböjt két utolsó hetében még magasabbra emelkedett, mint eddig. Most már a passiót is elolvassa naponként, vagy felolvastatja magának. A passió olvasása vagy hallgatása idején állandóan sír. Megalázza magát még jobban. Önsanyargatása is fokozódik szinte arra a fokra, amelyiken Krisztus szenvedése járt. Társnői ekkor alig látták aludni. Mindig csak imádkozik, és könnyei elöntik arcát a Krisztussal való szenvedés kínjaiban. A Szent Kereszt előtt imádkozik legtöbbet, majd a Szent Kereszt oltáránál, majd saját kis imakamrájában, ahol egy festett feszület van mindig szeme előtt. Valószínű, hogy ez a táblára festett feszület függ egyébként állandóan a nyakában zsinóron, két tunika közt. Halála után is ott találták. Virágvasárnapján az ebédlőben is felolvasták egy alkalommal Krisztus szenvedéseinek történetét. Bold. Margit ennek hallatára olyan erős sírásban tört ki, hogy az apácák attól féltek, megszakad a szíve.³

Elérkezett a nagycsütörtöki szertartások ideje. Bold. Margit fiatal kora óta, — mint láttuk — minden évben külön engedéllyel elvégezte a lábmosás szertartását. Sorban ült a

¹ Tanquerey—Czumbel: Aszketika és misztika, 1008. s. köv. II.

² Mon. Vesp. I. 190., 201., 219., 260., 231., 265. II.

³ Mon. Vesp. I. 177., 189—90., 196., 213., 230., 233., 253., 260., 254.,

hetven apáca és a bizonytalanszámú zárdai szolgálóleányok kisebb csapata. Bold. Margit alázatos lélekkel mosta meg mindegyiknek a lábát, megcsókolta azt, s a fejét borító vélummal törülgette szárazra. Egyiktől a másikhoz térden csúszva tette meg az utat. Mikor ezzel végzett, megkezdődött ránézve is az igazi próbatétel. Ettől kezdve nem ment a dormitoriumba, és az összes apácák tanusága szerint nem aludt egészen a húsvét éjjeli matutinumig. Nem is ült le, hanem lábain vagy térdein állva állandóan imádkozott önmagát időnként megkorbácsolva, étlen, szomjan. Néha azonban, ha Gyümölcscsoltó Boldogasszony ünnepe nagyszombatra esett, nagyszombaton már evett kenyeret és vizet ivott rá. De az ünnepek után pótolta a teljes étlenségig menő nagyszombati böjtöt. Valószínű azonban, hogy ez nagyon ritkán történt meg, mert csak egy tanu tud róla. Ebben a három napban nem is szólt senkihez. Imádkozó kamrácskáját csak akkor hagyja el, ha a közös imák ideje elérkezik. Ezeken buzgón énekel, aztán visszatér kamrájába. Ha senki sem volt a kóruson, más időben is ki-kiment a Szent Kereszt oltára elé, és ott prostrációs helyzetben imádkozott.

Nagypénteken az «Ecce lignum Crucis» éneklésekor szenved erősen. Egy alkalommal olyan hangos sírásra fakadt, hogy a kívül állók is meghallották. Egyébként ezen a napon szinte állandóan énekel, időnként erősen megkorbácsolta magát, és — saját bevallása szerint — ezt a napot rövidebbnek találta, mint a többi.

A nagyszombat mégis már szelídebben telt el. Estefelé már megkezdte az ünnepre való előkészületet abban is, hogy ruháit ilyenkor tisztításra küldte, valószínűen fejét is megmosta, haját is lenyírta. Igaz, hogy ekkorra már annyira kimerült, hogy gyakran azért nem tudott enni húsvét napján, mert hihetetlenül elcsigázta testét.¹

¹ Mon. Vesp. I. 167., 177., 182., 185., 189—90., 213., 214., 219., 231., 260, 266. ll. — Ennek a három napnak a teljes étlenségig való böjtjei ellen csak Marcellus legendájában találtunk inkább kizáró adatot, mert ő csak nagypéntekre teszi a teljes böjtölést (94—5. sorok), míg a többi napok böjtjeiről semmit sem ír. Az apácák közül Adorján ispán leánya, Erzsébet, arról értesít bennünket, hogy «si dies annunciationis S. Mariae fuisset eadem die (Nagyszombaton), servabat ieiunium, quod debebat facere illa die in pane et aqua, post festum resurrectionis et tunc illud faciebat». Ebből tudjuk meg, hogy Bold. Margit ezen a napon — ha március 25-ére esett — már csak kenyéren és vízen böjtöl, tehát nem teljes étlenségben tölti el a napot. Valószínű, hogy — mint fentebb is említettük — Erzsébet nővér a többi apácára kötelező böjt fokát említi fenti szavaiban. Margit tehát ezen a napon a szokásos házirend által megszabott

Úgy látszik, hogy Bold. Margit az egyházi év örömet jelentő ünnepköreiből csak annyiban vesz részt, hogy hősiességig fokozott, túlzott vallási gyakorlatokkal nem kínozza magát. Mint karácsony után, most, a húsvét után eltelt időről sem kapunk társnőitől semmiféle különösebb értesítést. A misztikus írók ezt az időt már az egyesülés útján járó lelkek idejének nevezik. És csakugyan van arra adatunk, hogy Bold. Margit az Istennel való egyesülés különösebb kegyelmeiben is részesült; az időhöz kötött adatok hiánya ismét csak a megfigyelők szeme előtt való rejtve-maradottságot bizonyítja. Maga Bold. Margit sohasem beszélt ilyen kegyelmekről. De mennyi minden másról is hallgatott, és mégis tudunk róla!

Pünkösd ünnepének vigiliáján végzett ájtatosságáról is rövid értesítésünk van. Virraszt, mint ezt minden vigilián megteszi, kenyéren és vízen böjtöl, ciliciumot visel, esetleg korbácsolja magát. De legsúlyosabb ájtatossága ezen a napon az ezerszer elmondott *Veni Sancte Spiritus-himnusz* és az ezer vénia.

Bold. Margit neve azonban abban az időben új, öntudatosabb Oltáriszentség-imádással van elválaszthatatlanul összekapcsolva. Ennek előzményeként fel kell említenünk, hogy a XI. század közepén 1044-ben lépett fel az első eretnokség Európában az Oltáriszentségre vonatkozó tanítással. Berengárius toursi kanonok *«De sacra cena»* című munkájában tagadta Krisztus valóságos jelenlétét és az átlényegülést az Oltáriszentségben. Hiába vonta vissza tanítását. A XII. század második felében az arnoldisták folytatják a támadást, a XIII. század elején pedig az amalriciánusok és az albiak az összes szentségek elvetésével az Oltáriszentségre vonatkozó egyházi tanítást is megtámadják. A IV. lateráni zsinat kezd már foglalkozni a kérdéssel és fellép az eretnokségek, különösen az albiak ellen. Ezek a támadások hívják fel a hívó világ figyelmét az Oltáriszentség fokozottabb tisztelésére. Lüttichi Szent Julianna 1225 táján magánkinyilatkoztatást kap az Oltári-

böjtöt tartja meg, bár máskor ezen a napon sem eszik semmit. A többi apáca mind az utóbbi értesítést adja Margit nagyszombati böjtjéről és csak így érthető az a megállapítás, hogy Margit húsvét után pótolja magánbuzgóságából vállalt teljes böjtölését. — Ennek a három napnak az álmatlan eltöltésére vonatkozóan is van ellentétes adatunk. Marcellus csak azt állítja legendájában, hogy a nagyhét három utolsó napján nem megy a dormitoriumba, de imádkozóhelyén a földre tett vánkoston keveset pihent. (97—8. sorok.) Berki Ágnes nővér azt biztosan tudja, hogy ezalatt a három nap alatt Margit nem feküdt ágyban, aztán hozzáteszi: *«sed potest esse, quod sedebat in oratorio suo aliquantum propter debilitatem, et forte tunc aliquando dormiebat, sed hoc non vidi»*.

szentségre vonatkozóan. Valószínűen a támadások hatása alatt áll Gersén János vercellii bencés apát is, akinek bizonyára éppen az Oltáriszentség kultusza terén való tevékenysége adott alapot arra, hogy a XVII. században őt tartották a Krisztus Követése szerzőjének. Az Úrnapja megülését először Róbert lüttichi püspök rendelte el 1246-ban, Julianna látomásainak alapján. Lüttichi főesperes volt korábban IV. Orbán pápa is, aki 1264-ben az egész kereszténységre kötelezővé tette az Úrnapja megünneplését. Nem valósult meg egyszerre a pápa szándéka, mert a XIV. század elején újra kötelezővé kellett tenni az ünnep megtartását.

Mint látjuk tehát, Bold. Margit éppen abban az időben él, amikor az Oltáriszentség öntudatosabb, fokozottabb tiszteletére irányul a keresztény világ figyelme. Szent Tamás szentségi himnuszai Margit szentségimádásával egyidőben születnek meg. Hozzánk, a szigeti zárdába, közvetlenül Vercellii János dominikánus szerzetes ültethette át a szentségimádást. Ő maga láthatta már ezt Vercelliben, de láthatta Szent Tamás környezetében is, aki viszont megint bencés alapokra vezet el bennünket ifjúkori iskolázásával.

Bold. Margit a veszprémi zárdában még nem mutat különösebb érzéket az Oltáriszentség tisztelete iránt. Nemcsak azért nem találunk erre adatot, mert talán Margit gyermeki lelke még nem érett meg a legnagyobb titok felfogására, hanem azért sem, mert akkor, 1252-ben, még nem ért ide az Oltáriszentség megkülönböztetett tiszteletének gyakorlata. 1255-ben azonban Vercellii János huzamosabb időt töltött Budán, és talán résztvett már Bold. Margit fogadalomtevésének ünnepségein is. Jánosnak ekkor módjában állott nemcsak az érzékenylelkű királyleány lelkében felkeltenie az imádás érzületét és meggyökereztetnie az imádás gyakorlatát, hanem a többi apáca is résztvett ezekben a szentségimádásokban, ha nem is olyan mértékben, és nem is olyan mély lelkiséggel, mint Bold. Margit.

A szigeti apácák évenként tizenötször áldoztak. Bold. Margitrol sem jegyezték fel, hogy többször járult volna a szentáldozáshoz, mint a többi apáca. De az ő előkészülete és áldozása eltért a többi apácáétól. Előző napon már a vesperás után ájtatos, könnyező imába kezd. Completorium után szintén könnyezve, hangosan éneklí a Salve Regina-t. Ez az ima és éneklés egészen a matutinumig folytatódott. Matutinum után rövid pihenőre tért, de hajnalban már újra a kóruson volt, és imádkozva várta az első misét, amelyiken szokás sze-

rint áldoztak. Más misék alatt is ájtatosan, könnyezve nézte az Oltáriszentséget, mikor a pap mise közben felmutatta. Most, áldozás előtt, prostrációs helyzetben, könnyezve, sírva várta, míg megáldoztatták. Áldozás után rögtön felkelt, és az áldozásoknál szokásos terítőt egyik oldalon tartva nézte végig, hogyan áldoznak a többiek. Arra a kérdésre, hogy miért csinálja ezt, azt felelte, azért, hogy jobban láthassa Krisztus testét. De ezzel még nem ért véget ájtatossága. Áldozás után is síró imába merülve töltötte el az egész napot a vesperásig, és szinte semmit sem evett. Érdekesen jegyzi meg Bodmeri Erzsébet nővér, Olympiades leánya: jobban szeretett sírni, mint enni.

A misén és áldozáson kívül is végez szentségimádást. A konventmise után mindig visszamaradt a templomban. Ilyenkor legtöbbször a Szent Kereszt oltára elé térdelt vagy leborulva imádkozott ott. Ott őrizték ugyanis az Oltáriszentséget. Külön fontos jelentőséget kap a Margit életéről valomást tevő apácák kifejezésében ez a néhány szó: «stabat ad fenestram chori». Mert tudnunk kell, hogy ez a kifejezés azonos az adoráció fogalmával. Ezen az ablakon át látják az apácák a «corpus Christi»-t, de nemcsak látják, hanem nézik, sőt ezen át szokták nézni. Ugyanezzel a nézési szándékkal áll Bold. Margit is az ablaknál. Ilyen alkalmakkor szokta meglátni a templomban levő szegény betegeket is, és ajándékot, alamizsnát küldött nekik. Ez a nézés azonban Bold. Margit imái szempontjából egyértékű az imádással. Ő, aki hajnaltól a déli órákig tud imádkozni elfáradás nélkül, tud imádkozni a nélkül, hogy egy szót is szólna, az imáadásnak egyszerű nézésben való elmerülési fokára jutott el. A többi apáca is végzi az imádást, de azok csak az előírt időben, nem tovább, talán fásultan, hamar belefáradva a néző imába. Bold. Margit azonban még kedves, titkos imahelyét is elhagyja «ad videndum Corpus Christi».¹

Úgy látszik egyébként, hogy nem volt véletlen az a tény, hogy a Szent Kereszt oltárán őrizték az Oltáriszentséget. Tudjuk, hogy Bold. Margit lelkére már kicsi korában milyen nagy benyomást tett a feszület jelentőségének megértése. Láttuk, hogy imaéletének középpontja az Oltáriszentséggel együtt éppen Krisztus szenvedéseinek átélése volt. Ez nyilvánult meg a Szent Kereszt iránt való tiszteletében is, annyira, hogy a Szent Kereszt oltára előtt akarta magát eltemettetni.

¹ Mon. Vesp. I. 185., 189., 197—8., 200—201., 213., 167., 177., 257—8., 260., 263., 264., 265., 279.

Ezért nála a Szent Kereszt, illetve a keresztre feszített Üdvözítő és az Oltáriszentség imádása egy forrásból fakadt.

A Szent Kereszt iránt való nagy tisztelete megnyilvánult abban, hogy egy feszületet hordott nyakába kötve. Ebben a feszületben az Úr Jézus feszületének egy kis darabkája volt beillesztve. Ezt vette kezébe, mikor éjjel, a matutinumra való jeladásakor, mindenkit megelőzve, a kórusra sietett. Gyakran imádkozott a káptalanteremben elhelyezett feszület előtt is. Éjjel, mikor a többiek már aludtak, rossz időben ide tért be, és elimádkozta a hét bűnbánati zsoltárt, megfelelő helyeken véniázva. Néha bizony olyan sokáig tartott ez, hogy a kíséretében levő apácák elúnták a várást, és magára hagyták. Ha feszületben vonultak végig a folyosón, pl. az ebédlőbe, Bold. Margit kivált a menetből, betért a káptalanterembe, a kereszt elé térdelt és imádkozott, míg az egész konvent be nem ért az ebédlőbe, sőt néha addig, míg az első fogást is meg nem ették a többiek. A feszület lábát gyakran átölelve csókolgatta, mi alatt bőséges könnyeket hullatott. Legtöbbet mégis a Szent Kereszt oltáránál imádkozott, mert ott egyúttal az Oltáriszentséget is imádkozhatta. Valószínűen az ő akarata történt, hogy itt őrizték az Oltáriszentséget.¹

Jézus szent neve iránt való tisztelete nyilvánult meg abban, hogy azt a nővérekkel folytatott beszélgetéseiben gyakran említette, és ilyenkor mindig sóhajtván nézett az égre. Úgy látszik, ezek a beszélgetései tulajdonképpen csak alkalmul szolgáltak neki arra, hogy a nővérek figyelmét állandóan Krisztusra irányítsa.

A Szűz Mária iránt való tiszteletre alkalmat mindig az ünnepek vigiliáin talált. Mária tisztelete Magyarországon erősen kifejlődött. Szent Istvánra megy vissza ez a tisztelet. Szent István ugyanis nagy tiszteletét már azzal is kimutatta Szűz Mária iránt, hogy országa főbb templomait, így a fehérvári bazilikát, az esztergomi székesegyházat, továbbá a győri, váci és bihari székesegyházakat Szűz Mária tisztelére építtette. De Szűz Mária volt a veszprémvölgyi apácázárda védőasszonya is. Így igazán nem csodálható, ha Szent István halálos ágyán országát Szűz Mária oltalmába ajánlotta, mint azt legendájában olvassuk.² Ez a felajánlás tette Magyarország különleges ünnepévé, Nagyboldogasszony napjává aug. 15-ét. Tisztelete

¹ Mon. Vesp. I. 172—3., 175., 185., 195., 197., 214., 230., 235., 237., 242., 253., 254., 264. ll. — Leg. Marc. Böle, 67—73., 99—100. sorok.

² Hóman—Szekfű, 3. kiadás, I. k. 194. l.

élt állandóan, s pl. a XIII. században is kifejezésre jut IV. Béla okleveleiben és a szigeti zárda alapításában. Magyarország különösképen való védőasszonyának nevezi Béla király Szűz Máriát. Még IV. László is hirdeti okleveleiben Mária iránt való nagy tiszteletét.¹ De kifejezésre jutott Szűz Mária tisztelete ünnepeinek megtartásában is. Már Szent László és Kálmán király korában felsorolják ünnepeit az egész ország által megtartandó ünnepek közt. Az Úr tiszteletére rendelt ünnepek voltak vigiliával karácsony, újév és vízkereszt; húsvét négy napja, áldozócsütörtök és pünkösd négy napja. Vigilia nélkül való ünnepek voltak Szentháromság vasárnapja, a Szent Kereszt feltalálásának és felmagasztalásának ünnepe. Szűz Mária ünnepei közül kötelező ünnepek Gyertyaszentelő Boldogasszony, Nagyboldogasszony és Kisasszony ünnepe. Bold. Margit ezek vigiliáit is megünnepelte. Böjtöl kenyéren és vízen, ciliciumot vesz magára, ezer Avet mond veniával és korbácsolja magát. Gyümölcstől Boldogasszony ünnepének megülése többletként tűnik fel, a Szent László korabeli ünnepek kiegészítéseként. Ilyenkor egész éjjel nyitva maradt a kórus ajtaja, és Bold. Margit egész éjszaka virrasztva készül elő a másnapi ünnepre. Egy alkalommal betegsége akadályozta abban, hogy elvégezze vigiliás imádságait és böjtjét. Ekkor Gaurai Kandidát kérte fel, hogy helyette végezze el az elmaradt ájtatosságot. Mária neve iránt is nagy tisztelettel viseltetett. Marcellus szerint Mária nevének kimondásakor, vagy nevének hallatára, mélyen meghajtotta fejét és csak Isten anyjának, boldog reménységének nevezte őt.²

Szűz Mária ünnepeihez hasonlóan készült az apostolok ünnepeire is. Kilenc napon tartotta az Egyház az apostolok ünnepeit, még pedig Szent Jánosét dec. 27-én, Fülöpét és Jakabét május 1-én, Szent Péterét és Pálét jún. 29-én, Szent Jakabét júl. 25-én, Szent Bertalanét aug. 24-én, Mátéét szept. 21-én, Simonét és Júdásét okt. 28-án, Szent Andrásét nov. 30-án, végül Szent Tamásét dec. 21-én.

Nem említik fel a tanuk, hogy Bold. Margit különösebb ájtatossági gyakorlatokat tartott volna a magyar szentek: Szent István, Szent Gellért, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet és Szent Márton ünnepeivel kapcsolatban. Csak

¹ Feiér Gy., Cod. Dipl. IV/2. 486—9. ll. — Wenzel G., IX. 172., 176., 206. ll. (XVII.)

² Szent László, I. 37—8., Kálmán, I. 72. — Mon. Vesp. I. 176—7., 182., 226., 261., 279. — Leg. Marc. Bóle, 101—3. sorok.

arról értesülünk, hogy általában a szentek ünnepeinek vigiliáin is végzi a fokozottabb imádságokat, a böjtölést, virrasztást, és magán az ünnepen külön adja elő neki Dezső fráter az ünnep evangéliumát, prédikál neki a szentek életrajzából. Egyedül Szent Lőrinc nevét találjuk felemlítve a szentek közül, és egyszer egy vértanu szűzről történik említés, de név nélkül. Mindkét esetben az illető szentek életéről kifejlődött beszélgetés kapcsán esik szó. Azt biztosan tudjuk, hogy ekkor megtartották Szent István vértanu, Aprószentek, Szent György, Ker. Szent János, Szent Lőrinc, Szent Mihály, Szent Miklós és bizonyára vértanu Szent Margit ünnepét, minthogy fejéreklyéjét II. András király a szentföldi útról magával hozta Magyarországra. Említést tesz azonban a tanuk közül az egyik Mindenszentek ünnepéről, illetve a vigiliáján történt eseménnyel kapcsolatban értesülünk az ünnep megünnepeléséről. Marcellus beszél a szentek képeinek tiszteletéről is.¹

Végül arról értesülünk még, hogy a kántorböjtökön Bold. Margit kenyéren és vízen böjtöl, ciliciumot hord. Minden hét három utolsó napján szintén hordja a ciliciumot Krisztus szenvedéseinek emlékére, de csak pénteken böjtöl egész éven át kenyéren és vízen. Ezeket a pénteket egyébként is fokozottabb keresztisztületben töltötte el.²

Mint látjuk, ebben az életrendben nincs nap, amelyiken valamilyen formában rá ne irányulna Bold. Margit figyelve a megváltás nagy tényére, csak szigorúbb és kevésbé szigorú lelkigyakorlatos napok vannak. Ha tudjuk azt, hogy minden hajnaltól az ebéd idejéig állandóan a kóruson tartózkodik és imádkozik, kivéve a hetes szolgálatok idejét, elképzelhetjük, hogyan készült az örök üdvösség elnyerésére. Lelkülete az Isten iránt való szeretettől eltöltve egy centrumra, az Isten-centrumra volt beállítva; ebben külön hivatás várt rá magára is: engesztelnie kellett a megsértett Isteni Felséget. IV. Béla király nyíltan megvallotta, hogy bűneink büntetéseként engedte meg az Isten a nagy tatárpusztítást. De tisztító volt ez a vihar, mert a letarolt emberrengetegben olyan magyar virág nyílt ki, aki a mult bűneit, — hisszük —, hogy feledtetni tudta, az Isten újabb bűnökért sujtó kezét pedig enyhébb ütésre tudta mérsékelni.

2. Az amor Dei, Bold. Margit életfolyásának egyik fő

¹ L. Szent László és Kálmán id. törvényeit. — Mon. Vesp. I. 213., 214., 218., 220., 231., 253., 254., 257., 260., 263., 266., 271., 276., 279. — Marc. Leg. 73—4. sorok.

² Mon. Vesp. 190., 201., 219., 276.; 197—8. II.

irányító eszméje, ismeretes előttünk időbeli viszonyaiban. Ismerjük már, hogy Margit hogyan tölti el napját, és abban mikor jut alkalom az Isten szeretetének ápolására. Láttuk azt is, hogy az egyházi év folyamán mennyi tervszerűséggel gyakorolja ezt a szeretetet. De az amor Dei sok mindent foglal magában. Most csak az imádságot vesszük szemügyre.

A misztikus írók az imádságnak ezt a meghatározását adják: «Lelkünk felemelése Istenhez, hogy őt imádjuk és tőle kegyelmeket kérjünk életünk megjobbítására és ezzel az ő dicsőítésére». A léleknek ez az Istenhez való felemelése bizonyos erőfeszítéssel jár, azzal a kifejezett céllal, hogy magunkat önmagunktól és a teremtményektől felszabadítsuk, és csak Isten töltse el lelkünket. Bold. Margitot már a veszprémi zárdában faggatták kis társnői, hogyan kell imádkozni. Úgy látszik, valamiféle eltérést tapasztaltak a maguk imamódja és Margit imamódja közt. Eliana nővér, aki erről a kérdezősködésről értesít bennünket, nem mondja meg, hogy mit válaszolt rá a kis királyleány. Pedig érdekes volna tudnunk, hogy egy hétéves gyermek mit mondhatott az imádságról társnőinek olyat, amit azok nem tudtak, illetve nem úgy tudtak, ahogyan Margit. Csak jóval később, már a szigeten való tartózkodás alatt adott választ jegyezték fel számunkra. Valószínű, hogy a gyermekkori mondással egyezik ez a későbbi is. De ha magukat a szavakat nézzük, alig mondanak olyat, ami a mi számunkra újdonság volna, vagy ami bevilágítana Bold. Margit imádságos lelkébe. Válasza ez volt: «Commenda corpus tuum et animam tuam domino, et semper cor habeas ad ipsum, ita, quod neque mors, neque alia creatura retrahat te de amore Dei». Katalin nővér, a karének vezetője, bizony nem lehetett ezzel sokkal okosabb. Bold. Margit imádságainak titka továbbra is titok maradt.¹

Ha elemezzük ezt az imádságot, azt találjuk, hogy feltételezi Istennek, mint teremtnőnek az ismeretét és elismerését; feltételezi a magunk teremtmény voltának elismerését; és feltételezi gyarlóságunk tudatát, s ebből kifolyóan Istennek, mint végcélunknak és bűneinktől való szabadítónknak ismeretét. Ez a kétirányú megismerés térdre kényszerít bennünket Isten előtt. Imádságra kényszerít, de gyarlóságunk tudatában újabb kegyelmeket is kérnünk kell tőle. S mindezt azért, hogy akaratunk az Isten akaratával a legteljesebb összhangba kerüljön.

¹ Mon. Vesp. I. 171., 254.

Bold. Margit azonban nem mondta meg annak a titkát, hogy neki hogyan sikerült ezt elérnie. Nem elég hozzá az akarat. Isten külön kegyelme nélkül hiába való minden emberi fáradozás az imának a fenti meghatározás szerint való átélésére. De ezt a kegyelmet ki lehet érdemelni. Olyannak kell tehát lennie életünknek, hogy Isten meg is adja ezt a kegyelmet. Így tehát azt látjuk, hogy az imádság Bold. Margit által adott értelemben való elvégzéséhez az egész életnek rendezettnak, tökéletességre törekvőnek, állandóan emelkedőnek kell lennie. Az emelkedést pedig biztosítja a helyes napirend és életrend, az okos lelkivezető, a lelki élet egyéb eszközeinek állandó használata, sőt maga a környezettel való jól rendezett és tökéletességre vivő kapcsolat is.

A napirend megfelelt Szent Margit életében ennek a feltételnek. Az életrend már a sikerekről ad bizonyítékot, de nem a tökéletességért folyó harcról. A bölcs lelkivezető szerepét láttuk Marcellusban, mikor gyónóleánya elé kitűzte a követendő utat, és állandó irányítása is biztosítva volt, hiszen tizenkét évnél tovább volt Bold. Margit gyóntatója. Azt pedig Marcellus vallomásából tudjuk, hogy Margit semmiféle erénygyakorlatot nem végzett az ő engedélye nélkül. És Marcellus nemcsak a gyóntató vezetését jelentette Bold. Margit életében, hanem az előjáró engedélyét is. Mert ez is szükséges a szerzetesi élet tökéletességéhez. Marcellus u. i. ugyanebben az időben egyúttal tartományfőnöke is volt Bold. Margitnak. A lelki élet egyéb eszközeinek használatáról is van adatunk. A közös kórusi imák, a szentbeszéddek, a szentek életének olvasása vagy hallgatása mind, mind előkészület volt a tökéletes imához szükséges isteni kegyelem megérdemléséhez. A környezettel való jól rendezett kapcsolat a zárdában biztosítva volt az olyan lélek számára, amilyen Bold. Margit volt. Alázatossága, szerénysége, mindenki iránt való szeretete később kerül majd megbeszélésre.

A kezdőknek a tökéletességre való törekvése gyakran ütközik gyarlóságokba, kisebb vagy súlyosabb bűnökbe. Ez nem csodálható, hiszen még csak megindultak az úton. Még nem tudtak elszakadni a multtól. Még uralkodnak rajtuk a korábban megszokott gyarlóságok és a bűnök. Mindezek leküzdése az imádságban és imákon kívüli erénygyakorlatokban elég sok fáradságba kerül. A jóra való törekvés, a bukás esetén való felemelkedés vágya és ténye, egyrészt az akarat állandóságát feltételezi, másrészt az isteni kegyelem különös támo-

gatását. De, bár az akarat állandó lehet, az Isten kegyelme nem mindig egyazon erővel működik bennünk, vagy nem egyforma erővel működünk közre mi magunk az isteni kegyelemmel. Pedig az akaratnak és az isteni kegyelemnek teljes összeműködése biztosítja a sikert. Arról, hogy Bold. Margitnak mennyiben kellett küzdenie gyarlóságai és bűnei ellen, adatunk nincs. Csak feltételezhetjük, hogy az emberi gyarlóságok benne is megvoltak. A súlyosabb bűnöktől, a mult bűnös emlékeitől azonban minden körülmények között mentes volt. Olyan fiatalon került a zárdába, hogy súlyosabb bűnök alig terhelhették lelkét. A mult nagy bűneinek megbánására, és az értük való elégtételre szükséges erőfeszítés nála így szabad erő volt, és ezt az erőt a tökéletesedés útján való előmenetelre fordíthatta azonnal. Arra azonban már vannak adataink, hogy a misztikus írók által emlegetett «vigasztalásokban», «édes indulatokban» részesítette őt az isteni kegyelem. Forrásaink ugyan nem emlegetik az ide sorolható tényeknél a pontos időt, de ezek a tények végig kísérték Bold. Margitot egész életén. Erről pedig értesítést kapunk és élete három és fél éves kora óta ismeretes előttünk. Ezeknek az «édes indulatoknak» a külső érzékszervek számára is megnyilatkozó tüneteiről szólnak Bold. Margit társnői. Arcának szépsége imák után, s a könnyezések ezeknek az indulatoknak a jelei. Tudjuk, hogy Bold. Margit milyen korán kezd már sírni vallásos meghatódásában. Ha aztán valaki már megízlelte a vallásos élet szelíd és szívet melengető szent érzéseit, bekövetkezhetik az Istentől rá bocsátott próbák ideje. Isten próbára teszi azt, akit szeret. Nem kell ennek a próbának nagy testi vagy lelki szenvedésnek lennie. Gyakran csak az áhítat hiánya, az imádságban való unalom, az ú. n. lelki szárazság, a kelleltlenség jelzik a próbatétet. Az, aki buzgón törekszik a tökéletességre, nem veszti el kedvét ilyenkor sem. Rádöbben, hogy talán elbizta magát a korábban elért szép eredmények hatása alatt, többet foglalkozott önmagával, saját érdemével, mint az Istennel. Többet tulajdonított a maga jóságának, mint Isten kegyelmének, és ilyenformán büszkesége hívta ki az Isten újját maga ellen. Isten megmutatja, hogy magunktól semmit sem tudunk véghezvinni. Akkor aztán, ha a tökéletességhez szükséges alázat újra beköltözött lelkünkbe, Isten ismét kegyelmével tüntet ki bennünket.

A Bold. Margit lelki életében fellépő szárazságról is alig van értesülésünk. Biztosra kell vennünk, hogy voltak ilyen

nehéz órái, napjai, sőt talán hetei is. De imáinak zavart voltáról csak a házassági tervekkel kapcsolatban van tudomásunk. Amennyiben ezek a házassági tervek Bold. Margit tökéletességének Isten által is akart próbatétei voltak, annyiban az imáiban uralkodó zavarokat is ilyen próbatétnek tekinthetjük. Ezek a házassági tervek pedig Bold. Margit hétéves korában kezdődtek.

Bold. Margit életének tanui róla, mint az *imádság szentjéről* beszélnek legtöbbit.¹ A 43 tanu közül huszonkilenc a részletezéseken kívül ezt az imádságos lelkületet külön is kiemeli. Megemlítik, hogy sokat imádkozik, szívesen imádkozik, állhatatosan, kitartóan imádkozik, sőt hogy minél többet imádkozhassék, néha a sekrestyési teendők végzésére kér engedélyt. Egyik tanu, Szörényi Erzsébet nővér, azt mondja, hogy napról napra többet imádkozott. Ezt bizonyára úgy kell értenünk, hogy egyrészt az egyházi év folyamán tapasztalt imáiban mutatott folytonosan nagyobb elmerülést, másrészt egész élete is ilyen észrevehető emelkedő irányzatot mutat.

Bold. Margit gyermekkori imádságairól is vannak adataink. Már Veszprémben is «magnae orationis» volt. Olympiades is említi, hogy mindig imádkozni akart, ha nem akadályozta az iskolai elfoglaltság. Más tanuktól, így pl. Olympiades leányától, Erzsébettől, tudjuk, hogy játék helyett is a templomba hívta társait. De ugyanerről tud Babaduri Erzsébet is. Ennek az eseménynek az évadatát is ismerjük. Még Veszprémben történt 1251-ben, Bold. Margit kilencéves korában. Jellemző már kicsiny korában az, hogy *imádságai idején teljesén elvonul*. Szeret elbújni a templomban és úgy imádkozik. Egy alkalommal, szintén 1251-ben, külön kellett keresni. Mikor a magistra megtalálta és el akarta vezetni a templomból, külön könyörgött neki: «Dimitte me adhuc aliquantulum stare sic». Mint már említettük, ezeknek az elrejtőzve végzett imáknak a kedvéért rendezték be Bold. Margitnak a szigeti zárdában a kórus mellett levő kis helyiséget titkos imakamrául, «locus secretus orationis».

Megállapítható egyébként is, hogy imáiban *teljes összeszedettség* birtokában volt, kivéve a házassági tervek idejét.

¹ Margitot már kortársai «szentnek» mondják, a magyar legenda a későbbi (XVI. sz.) magyar szóhasználatot árulja el, mikor őt «szentnek» nevezi. A mai egyházjog pontos megkülönböztetését a «szent» és «boldog» minősítés között a szövegekhez jobban alkalmazkodó kifejezésekkel nem volt szándékunk sérteni.

Ájtatos, „nagyon ájtatos” volt mindig az imája. A nővérek szerint *áthatotta imáit az Isten szeretete*. Az általános kifejezéseken kívül értesülünk arról is, hogy különösen a Krisztus iránt való szeretet, a Szent Kereszt iránt való tisztelet és az Oltáriszentség imádása volt az Istenszeretet középpontja. *Ez a szeretet azonban Istenfélelmet is foglalt magában* már gyermekora óta. Van olyan apáca, aki nem is tudja elmondani mindazt az áhítatot és féltő tiszteletet, amellyel az Isten iránt el volt telve. Marcellus, a gyóntatója, vallomásában azt mondja, hogy *imáiban kitartó*, az áhítatra készséges volt. Ugyanezt írja legendájában is a következő szavakkal: «fervebat igne divini amoris et accensa orabat assidue, quasi sine intermissione» reggel hat órától az ebéd idejéig. Végül még azt említjük meg imáiról általánosságban, hogy egész életén át a könnyezés volt legfeltűnőbb vonás imáiban. Jolenta nővér állítja, hogy a szentek élettörténetének hallásakor már Veszprémben, hétéves kora körül, sírni kezdett.

Éppen ez a *könnyezés* lehetett az az ok, ami miatt feltűnt Bold. Margit imáelete az apácáknak. Az nem lehet nagyon feltűnő egy apácázárdában, hogy valaki imádkozik. De mikor az egyik apáca imája a többiénél sokkal több időt vett igénybe, annak már fel kellett tűnnie. Ki is fejezi ezt két tanu, Jolent és Szák Alexandria nővérek. Mégis leginkább a sírás lehetett az, ami miatt jobban felfigyeltek az apácák. Ők nem sírtak. És magyarázatot sem tudtak adni arra, hogy Margit miért sír, mikor imádkozik. És sírása nem a legendákban szokásos kifejezés, hanem *valódi sírás*, melyet sok könny hullása kísér. Előfordult a szóbeli imáknál, elmélkedő imáknál, az érzelmi imáknál, áldozás alkalmával: előtte, alatta és utána; említik prédikációk alatt, a Salve Regina éneklése közben, karácsony és Szűz Mária vigiliáin, különösen azonban a nagyböjt két utolsó hetében, mint állandó tünetet. Néha hangos ez a siránkozás, máskor hangtalan. Szóval lehet a sírás oka szenvedés, hála és öröm érzése. Csak egyet nem fedezünk fel, mint okot, a bűnbánatot. A már említett okok mellett egyedül arra nem volt módja Bold. Margitnak, hogy saját bűneit ilyen nagyfokú sírással sirassa. Mert néha olyan erős volt a könnyezése, hogy veluma teljesen átnedvesedett és bizony facsarni lehetett.¹

¹ Mon. Vesp. I. 175., 200., 212 ; egyébként szinte minden tanunál találunk valamilyen megjegyzést imáiról. Éppen így Marcellus legendája is több helyen szól róla. Lehetetlen és céltalan az összes előfordulási helyeknek oldal-szám szerint való felsorolása.

Bold. Margitnak már említett félrevonult imái egyrészt lelkületének kíváncsián folytán történtek a «titkos» imakamrában, másrészt azért, hogy ne zavarhassa senki, ha imádkozott. Csaláni Erzsébet azt állította, hogy nem szerette, ha a nővérek látták ima közben. Másoktól viszont tudjuk, hogy egy-egy nővér vele volt imái idején. A délelőtti órákban is megtörtént ez, de főként az éjszakai virrasztó imádságoknál volt társa. Marcellus legendájából aztán megtudjuk, hogy ebből elvet is csinált. Ő írja, hogy Bold. Margit egy, néha két nővért is felkért éjszakai imái idején a vele való együttlétre, hogy senki se zavarhassa meg imáiban. Aztán zavaros szövegben arról ad hírt, hogy a nővérek iránt való kíméletből nem maradt fenn néha tovább, addig, ameddig szeretett volna imádkozni. De egyedül sohasem maradt a hálótermen kívül. Más, egyes adataink is vannak erre. De nem tarthatjuk valószínűnek, hogy Bold. Margit a fentemlített okból kívánta volna valamelyik nővértől, hogy a sok vigilián egész éjszaka vele virrasszon, mikor ő maga imában töltötte az egész éjszakát.

Az biztos, hogy nappali imáit nem szakította félbe, ha valaki hívatta. István, az ifjabb király, pl. egy alkalommal hiába hívatta. Anna hercegnő meg egyszer be is ment hozzá az imakamrába. Ekkor kitűnt, hogy Bold. Margit nem is tudhatott arról, hogy hívták, keresték. Másik alkalommal szintén hétszeri hívásra volt szükség, mire tudomást szerzett arról, hogy keresik. De azt kiemelik, hogy az előjárók hívására mindig abbahagyta imádságát. Erről a kérdésről egyébként még majd szólunk az extázissal kapcsolatban.¹

Marcellus említi, hogy szülei látogatása miatt néha nem tudta elvégezni maga elé kitűzött magánajtatosságait. A jegyzőkönyv is tud arról, hogy ilyen esetekben máskor pótolta az elmaradt imákat. Arról is tudunk, hogy az elmaradt imádság és aszketikus gyakorlatok elvégzésére mást kért fel, ha ő maga betegsége miatt nem tudta elvégezni azokat.²

Bold. Margit imái alakja szempontból elsősorban szóbeli imák voltak. Ilyenek pl. a breviárium imái. Ezeket vagy a kóruson, társnőivel együtt mondta, mert szívesen vett részt minden közös imában, vagy magánbuzgóságból is elmondta az egész psalteriumot, pl. a nagyböjt minden napján, azután

¹ Mon. Vesp. I. 167., 204., 208., 259., 263—4., 287—9.. — Marc. leg. (Böle) 76—85. sorok.

² U. o. 87—91. sorok. — Mon. Vesp. I. 261., 266.

a hét bűnbánati zsoltárt kompletorium után a káptalanteremben. A szóbeli imák közé kell számítanunk a vigiliákon elmondott 1000—1000 Miatyánkot, Üdvözlégyet és Veni Sancte-t. Ezt az utóbbit, úgy látszik, néha énekelte is, pl. Veszprémben. A szigeti zárdában csak a Salve Regina magánájtatosságból való énekléséről tudunk. A rövidebb szóbeli imák és Szűz Mária kisofficiuma már a veszprémi zárdában szintén szerepelnek a magánájtatosság szóbeli imái között.

Végül szóbeli imái közt kell emlitenünk *rögtönzött imáit* is. Ezek vetnek legélesebb fényt lelkületére, Istenhez való viszonyára, beléje vetett hitére és bizalmára. Így ima-szerű felsóhajtásokként kell tekintenünk a következőket; pl. szegény betegek és nyomorékok láttára így sóhajt fel: Domine Deus, bene potuisses me facere talem! Ebben hálájának ad kifejezést. A házassági tervek szövése idején Szörényi Erzsébet szerint magában így imádkozott: Domine Deus, quid est istud, quod vult facere pater meus; tolle me de mundo, antequam hoc fiat! Megzavart lelke itt segítségért könyörög. Erzsébet bizalmas viszonyban volt Bold. Margittal, és akár utólag hallotta ezt az imádságot, akár kihallgatta Bold. Margitot észrevétlenül, mint imáiban társa, elhihetjük neki azt, amit állít. Az eléje tornyosuló nehézségek láttára egyszer így sóhajtott fel: Deus, vellem, quod essem una ancilla pauperis potius, quam filia regis, quia magis possem servire Deo.

De még jellemzőbbek lelkületére azok az imák, amelyeket csodaszerű eseményekkel kapcsolatban mondott. Pl. Deus, faciat, quod appareat sol, donec vadam ad locum illum et revertar huc! A Duna áradása alkalmával Marcellus nem hitte el szavait. Ekkor így imádkozik: Oh Sancta Maria, rogo vos, quod vos ostendatis fratri Marcello, quod ego non dixi mendacium!¹

Ágnes szolgáló kútbaesésekor így imádkozott: O Domine Deus, si aliquantulum placet tibi meum servitium, fac, ut ista servitialis non moriatur! Akkor, amikor Bold. Margit vállá kificamodott, az érte való aggodás miatt keseredettlelkű, majd hirtelen szenvedni kezdő és bocsánatot kérő kis húgának, Anna hercegnő leányának milyen egyszerű szavakat mond Margit! Ma hány-szor beszélünk hasonló szavakkal, de igazi belső hit nélkül! Margitnál azonban ez a három szó is komoly

¹ Az imádság szövege ötféle változatban ismeretes, de tartalmi szempontból eltérés nincs. A legegyszerűbbet hoztuk.

imádság: Dominus parcat tibi! Még csak egy imádság szövegét hozzuk annak bemutatására, hogy mi lesz a legendaíró Marcellus tolla alatt egy ilyen egyszerű, szívből jövő imádságból. Egy alkalommal Bold. Margit szeretettel ápol egy beteget, de az ajánlott orvosságtól rosszabbul lesz a beteg. Halottnak látszik. Bold. Margit önmagát okolja, azért az Istenhez fordul: Domine Jesu Christe, si meum licet indignae ancillae tuae, maiestati tuae obsequium aliquammodo accepimus, hanc mecum fac misericordiam, ut haec infirma famula tua immensae pietatis tuae affluentia pristinam recipiat sanitatem! Az ima csakugyan Bold. Margitra vall, de látszik, hogy már pap szerkeszti át az egyházi imádságok stílusában. Elveszett benne éppen az egyszerűség, a közvetlenség bája. A mesterkélt szórend csak egyik jele ennek.

Ezekben a rögtönzött imádságokban főként a közvetlenség ragadja meg figyelmünket. Bold. Margit Istent Istennek tartja, de annyira közel érzi magához, hogy teljes bizalommal fordul hozzá. Van ebben a bizalomban bizonyos öntudat is. Ez abban nyilvánul meg, hogy saját szolgálatának érdemére hivatkozik. Honnan vette ezt a bátorságot? Nem volt vakmerőség, nem volt kevélység feltételezni azt, hogy Istennek tetszett az ő szolgálata? S ha nem volt kevélység, miből merítette öntudatát? De ez a kérdés már átvezet bennünket a lelki élet és tökéletesség magasabb fokaira, a via illuminativára, még inkább a via unitivára. Csak akkor találunk elégséges magyarázatot Bold. Margit viselkedésére, szavaira, ha Isten valamiképpen tudtára adta, hogy szívesen vette áldozatát, szívesen vette szolgálatát. Mert az imádságok következményei megmutatták, hogy nem volt hiábavaló Bold. Margitnak ez a bizakodása.¹

A kezdő imák a későbbi tökéletesedés fokain is megtalálhatók. A szóbeli imák azonban mindjobban háttérbe szorulnak és helyüket eleinte a fontolgató, elmélkedő imádságok foglalják el. Viszont ezek a fontolgatások: egyes hitigazságokról, Istenről, a magunk teremtményi voltáról, gyarlóságainkról stb. való elmélkedések a lelki tisztulásra törekvők útján, a via purgativán sem hiányoznak. Nehézség csak ott merül fel előttünk Bold. Margit életének ismertetésénél, hogy for-

¹ Mon. Vesp. I. 189., 251.; 219., 195., 214., 220., 226., 253., 260., 266., 271., 276., 279.; 261., 200.; 202., 265, 263; 210., 280—1; 183—4., 186., 191., 242., 215., 222—3., 182—3; Marc. leg. i. h. 461—4. sorok.

rásainknak minden adatbősége mellett is tapasztalható tökéletlensége nem ad módot a lelki fejlődés vizsgálatára.

Az *elmélkedésnek* bizonyos rendszerességgel való végzéséhez, annak együttesben és meghatározott időben való folytatásához a XIII. század még nem emelkedett fel. Szent Bonaventuránál ugyan van már szó bizonyos elmélkedési módszerről, a karthauziak, úgy látszik, kezdettől fogva gyakorolták a rendszeresebb elmélkedést, a karmelitáknak már 1248 előtti regulája is szól az elmélkedésről, de ezek az elmélkedések nem voltak időhöz kötve, nem voltak közösségben végzett imák. Legnagyobb részben az egyesek számára szóló irányítást szolgálták. Tárgyuk rendszeren a breviárium szövege, és céljuk általában a Szentírás breviáriumi szövegének átértése volt. A dominikánusoknál csak 1505 óta találjuk meg azt a szokást, hogy este és reggel fél-fél óráig tartó elmélkedést tartanak, de az elmélkedés szövegét csak 1610 óta szokták felolvasni.

Bold. Margit elmélkedései tehát ilyen keretek közt veendő figyelembe. Veszprémben szinte kivétel nélkül a prédikációk adtak tárgyat az elmélkedésnek. Veszprém azonban csak a kezdet kezdete volt. A szigeti zárdában is megtaláljuk a prédikációkat. Itt azonban Bold. Margit már nem elégedett meg az alkalomszerű, ünnepek alkalmával történő prédikációkkal, hanem gyakran külön is előadatja magának Dezső fráter által a nyilvánosan nem ünnepelt szentek életrajzát, és a hétköznapi evangéliumairól is prédikáltat magának. Adataink szerint az ilyen prédikációk a beszélgetőablaknál folytak le, és egyedül Margit volt csak jelen. Ő aztán alkalmat keresett arra, hogy az ebédutáni munkaidőben elmondja társnőinek mindazt, amit hallott. Az étkezések alatt felolvasott szent szövegek és a szentek életrajzai szintén adtak alkalmat a megfontolásokra. Ugyanígy elmélkedte végig, és másokkal, bizonyára elsősorban gyóntatójával is, megbeszélte a magyar szentek szent életét, és azok példájának követésére buzdult. Mint láttuk már, Szent Istvánban az apostolt, Szent Imrében a szűzet, Szent Lászlóban a pogányok és hitetlenek ellen hazáját fegyverrel és imádsággal védő hőst és az imádság szentjét, Szent Erzsébetben a felebaráti szeretet és alázatosság példáját öntudatosította. Mindegyiket igyekezett követni úgy, ahogyan azt a zárdai életben megvalósíthatta. Erre vonatkozóan írta Marcellus legendájában a következőket: «In huiusmodi itaque meditationibus et collationibus seipsam occupans alta trahebat

suspiria, ut eorum imitari vestigia et consequi merita Dei munere digna efficeretur».¹

Míg azonban Bold. Margit csak a fontolgtatásoknál maradt, nem juthatott magasabb tökéletességre. Nem abban rejlik a szent élet titka, hogy eszünkkel megértjük-e, elfogadjuk-e a hit igazságait, tehát eszünkkel éljük-e végig a Krisztus példája szerint való életet. *A léleknek kell belekapcsolódnia Krisztus életébe, egyesülnie Isten akaratával. Ez pedig a szeretet útján történhetik csak meg*, a szeretet pedig érzelem. De nem vagyok annyira ura érzelmeimnek, mint akaratomnak. Isten segítheti szegénységünket, mikor szívünket eltölti a tökéletesség után való vággyal, amikor siratjuk bűneinket, vágyódunk Isten, a legnagyobb jóság és édesség után. Ezt a vágyódást a középkori ember sokkal könnyebben felindíthatta lelkében, mert még nem vette birtokába lelkét az ész mindent megérteni akaró követelőzése. Az «együgyű» lelkek mélyebben éreztek, mint a világ bármely tudományos képzettsége azt lehetővé tenné.

Mikor az elmélkedő, sőt a szóbeli imádság is könnyek kísérik, akkor már az érzelem lett úrrá lelkünkben. Ilyenkor már nem okoskodunk, hanem csak vágyódunk, bánkódunk, vagy talán már élvezzük is az Istent.

Ha valaki eljutott a tökéletességnek erre a fokára, feltékenyen vigyáz szíve tisztaságára. Nem tűr meg semmi hibát, semmi bűnt a lelkén. Nem annyit jelent ez, hogy nem követ el bűnt; de jelenti a fokozottabb vigyázást; jelenti az esetleges bűnöktől való szabadulást; a szenvedélyeken való uralmat, az okosságot és kitartást a helyesnek megismert út követésében és az eszközök alkalmazásában; a szelídséget másokkal szemben; az alázatosságot, a türelmet. Mindezeket egyébként röviden a szeretet megnyilvánulásainak is tekinthetjük. Az Isten és a felebarát iránt való szeretet kívánja tőlünk a fentieket, nem az ész, hanem a szív alapján.

Mikor aztán a szeretet már a legmagasabb fokokon jár, követni akarja a lélek *Krisztus nyilvános és rejtett életét*, hiszen ez az élet mutatta meg a keresztyény ember számára a szeretet legnagyobb terjedelmét, legmélyebb és legmagasabb pontját.

Ilyen értelemben vizsgálva Bold. Margit imáit, az érzelmi elem megjelenését a sírások árulják el előttünk. Ez a sírás kísérte szóbeli imáit is, de legfeltűnőbb mégis a nagyhét

¹ Mon. Vesp. I. 167., 177., 213., 218., 231., 235., 241., 254., 264., 273. — Marc. leg. i. h. 168—87. sorok.

három utolsó napján, amikor a zsoltárokat sírva imádkozza, a himnuszokat sírva énekli, továbbá az áldozásait megelőző éjtszakákon, amikor a *Salve Reginát* énekli sírva. Elmélkedő imáinál már hétéves kora óta szintén megállapíthatók sírásai. Sírva hallgatja a szentek életét és a passiót, néha olyan erősen sírva, hogy társnői azt hitték, a szíve szakad meg. Mikor a nyakában hordott feszületet kézbe véve éjtszaka a matutinumra megy, akkor is sír. És talán ez mutatja legjobban, hogy milyen erősen uralkodnak rajta a vallásos érzések. Igaz, hogy ebben bizonyos idegrendszeri ráhangoltságának is kellett lennie. De erről külön szólunk majd.¹

Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy az érzelmeknek ez a magas lobogása állandó kísérője az imádságnak. Eleinte csak pillanatokra fogja el az imádkozó lelkét az érzelem ereje, később vagy mélységében fokozódik, vagy időben nyúl el. Máskor viszont a legnagyobb erőfeszítéssel sem idézhető fel. Erről a hullámvásárlásról azonban Bold. Margit életének tanui nem értesítenek bennünket. Ő maga nem beszélt róla, társnői meg nem figyelhették meg, ha az érzelem csökkent, vagy fokozódott. Hiszen Bold. Margit a közös imádságokat leszámítva rejtőzködve imádkozott. Voltak ugyan olyanok, akik ilyenkor is meglesték, máskor a vele együtt imádkozó egy-egy nővér tanuja lehetett imádságainak, de azok vagy nem figyeltek rá, vagy csak az érzelmi elem fellángolásainak tanui lehettek. Máskor nem volt semmi különös Bold. Margit imádságában, nem volt hát semmi mondanivalójuk arról.

Bold. Margit érzelmi imáinak középpontja — mint láttuk — a keresztre feszített Krisztus volt. Az első gyermekkori lelki megrázkódtatás mindig visszatért, ha a feszületet látta. A szó nélkül való imáknak mind több tér nyílt a kereszti tiszteletével kapcsolatban. Társnői megfigyelték, hogy a kereszti oltára előtt órákon át térdelve vagy földre borulva szó nélkül imádkozott és sírt. Ezt tette kis imakamrájában is egy táblára festett feszület előtt. Krisztust akarta követni, részt akart venni szenvedéseiben, amikor korbácsolta magát. Ezek a korbácsolások a nagybőjt utolsó két hetében különösen éles világosságot vetnek szándékára. Margit macsovai hercegnő nővér állítása szerint ekkor «in tantum affligebat se et humiliabat et stabat in orationibus et lacrimis, ut semper videret Dominum oculis in crucifixo». Megvan ebben az utánzásban

¹ Mon. Vesp. I. 167., 177., 189—90., 200., 214., 218—9., 226., 253.

a részvét, az engesztelés, és ez a lelkiület vitte Bold. Margitot a kereszthez és vette rá, hogy a keresztre feszített Krisztus lábait átölelje és csókolgassa. Jézus életének lelki átéléseit a passiók olvasásakor való viselkedése, testi átéléseit önsanyargatásai: alázata, engedelmissége, bűjtjei, önmegalázása, cili-ciumai és egyéb testi önkínzásai tárják fel előttünk.¹

Bold. Margit *érzelmi imáinak másik középpontja az Oltáriszentség*. Nem válik el nagyon a Megfeszített imadásától, hely szerint sem, tárgya szerint sem. Az Oltáriszentséget ugyanis a Szent Kereszt oltárán őrzik, az Oltáriszentség más-részt a köztünk lakozó, kereszten meghalt Krisztus.

Bold. Margit ebben az imadásban jutott el a tökéletes-ségnek arra a fokára, amelyet a misztikus írók belénk öntött szemlélődésnek, vagy nyugvó elmélkedésnek neveznek.

Már az egyszerű, érzelemre leegyszerűsödött elmélkedés is az Isten szeretetéhez vezet el a lelket. De a misztikus írók egy részének felfogása szerint csak ezután kezdődik a tulajdonképpen vett misztikus élet. Itt már *szemlélődés* folyik. Istent, a hittitkokat, szavakkal ki nem fejezhető megvilágításban érezzük inkább, mint értjük. Nem is törekszünk semmiféle öntudatosításra, csak elmerülünk ebben az érzelemben, amely tulajdonképpen nem is más, mint maga az amor Dei, az Isten szeretete. Az Istenben való megnyugvás lelki békével, örömmel, szent önfeledettséggel és alázattal tölt el bennünket. Legfeljebb bizonyos aggodás jut csak szóhoz, hogy elveszithetjük azt, akit éppen ebben az érzésben birtokoltunk, magát az Istent. Éppen ezért a magányt keresik az ilyen kegyelemben már részesülő lelkek. Az Isten újabb birtoklása után való vágyódás mindig elevenebb erővel lép fel. Ha pedig elmarad az Isten ilyenirányú kegyelme, szenved bele a misztikus lélek. A szenvedést fokozhatja a környezet ridegsége, megnemértése, és fokozhatják a testi szenvedések. Mindezekben azt láthatja a tökéletességre vágyódó lélek, hogy Isten elhagyta őt. De ez a szenvedés alázatra, Istenfélelemre, és rajta keresztül még nagyobb vágyódásra és szeretetre nevel! Aztán egyszerre csak megmagyarázhatatlanul *rátör a lélekre valamilyen kifejezhetetlen boldogság érzése*. Valósággal azt érezzük, hogy az Isten jelen van. Viselkedésünk lehet szótlán, vagy lehet párbeszédés ima; de a mindennapi élet tevékeny-

¹ Mon. Vesp. I. 175., 189—90., 172—3., 185., 195., 197., 214., 230., 235., 237., 242., 253., 264., 254. — Marc. leg. i. h. 69—70. sorok.

ségébe elmerülten is élvezheti a lélek az Istent. Az értelem és az akarat munkája teljesen megszűnteti működését ebben az állapotban. Az emlékezőtehetség és a képzelőtehetség azonban szabad. Más, még magasabb fokon, már az érzékek is felmondják a szolgálatot, de nem teljesen és nem minden érzékszervünk egyazon fokban. Mert mikor az érzékszervek működésének teljes szünetelése is beáll, akkor már az *elragadtatás* fokára jutott a lélek. A test működésében is változás áll be. A fizikai élet lassúbb lesz. Lélekzetvételünk, sőt a testhőség is elárulja csökkenésével az állapotban beállott változást. Legfeltűnőbb azonban mégis a külvilággal való érintkezés teljes megszűnése.

Az elragadtatott lélek élményei szempontjából még az extázison belül is szoktak fokozatokat megkülönböztetni. Minthogy azonban Bold. Margit elragadtatásairól sohasem beszélt, és csak külső megfigyelések állnak rendelkezésünkre, ezeket a további fokozatokat nincs módunk nála tanulmányozni.

Mint mondtuk, Bold. Margit misztikus imái elsősorban az Oltáriszentség imádásához, illetve rajta keresztül Krisztus kereszthalálához kapcsolódnak. Az Oltáriszentség akár a misében való felemelésekor, akár áldozásai alkalmával, szokatlanul megragadta lelkét. Egyébként Istenben elmerült, Isten jelenlétét érző szemlélődéseit kell meglátnunk azokban a kora reggeltől délig tartó imákban, amelyekről olyan sokat beszélnek társnői. Hol a Szent Kereszt oltáránál térdepel órák hosszat, hol a kórus ablakánál áll és nézi az Oltáriszentséget a nélkül, hogy egy szót is szólna. Gyakran azonban magánkamrájában is földre borulva merül el az Istenben. Van arra tanu, aki arról beszél, hogy Bold. Margit ilyenkor néha úgy tűnt fel, mintha beszélgetne valakivel. De a szavakat nem értette. Marcellus legendájában arról beszél, hogy „quasi quodammodo extra se rapta lacrymosas rumpebat in voces”. A magyar legenda szabadabb fordítással így adja vissza forrása szövegét: „mert el vala ragadtatván ő imádságában ő érzékenységének kivüle”. A többi legendának az elragadtatásokkal kapcsolatos előadása nem érdemel hitelt. Mindegyik már a későbbi korok betoldásait árulja el a nélkül, hogy a legendaírók az egykorú forrásokban azokra feljogosítást találtak volna. Itt csak azt említjük meg, hogy a földről való felemelkedésről, Bold. Margitnak mint Krisztus jegyesének, a misztikus imádság következtében való emlegetéséről, a megbízható forrásokban semmit sem találunk. Forrásaink megbízható adatai a következők:

Bold. Margit egy alkalommal Gaurai Kandida társaságában imakamrájában imádkozott. Térdére és könyökére támaszkodva, felhúzott törzzsel borult a földre. Huzamosabb ideig tartott ez az ima, mert Kandida az egész psalteriumot végigolvasta. Ekkor érkezett a templomba Margit nénye, Anna hercegasszony. Bizonyára elunta már a hűgára való várást, azért ő ment Margithoz. Alig lépett be azonban a hercegnő az imakamrába, a mennyezetről egy deszkadarab vált le, és a földre borulva imádkozó Szent fejére esett. Bold. Margit azonban sem nénye érkezéséről, sem a deszkadarab ütéséről nem vett tudomást. Az esemény időpontját, sajnos, nem ismerjük. A külső jelek szerint Bold. Margit csak eszméletlen állapotban lehetett. De ez az eszméletlenség nem volt beteges tünet, mert testtartása ugyanaz maradt, amelyben az ima elkezdésekor volt. A társnők aggodásának hiánya is a mellett szól, hogy ők sem féltek testi rosszullétől. Valószínűen már korábban is többször látták őt hasonló helyzetben és állapotban.¹

Két esetben tudjuk az elragadtatásos állapot idejét. Mindkettő 1269-ben történt. 1269 nagyböjtjén Marcellus, aki akkor még tartományfőnök volt, a beszélgető ablakhoz akarta hivatni Bold. Margitot. Pósa leányával, Stefana nővérrrel, üzent tehát érte. Stefana Margitot imakamrájában találta ima közben. Szólt neki, de nem kapott választ. Visszament tehát Marcellushoz és jelentette neki ezt. Marcellus ismét elküldte Stefanát, hogy hívja Margitot. De bizony Bold. Margit a hét, esetleg nyolc hívás esetében egyszer sem válaszolt és nem is mozdult. Stefanának úgy tűnt fel, hogy magánkívül ragadtatott. Bold. Margit végül magához tért. Ekkor Stefana szemrehányást tett neki, amiért annyiszor fárasztotta. És Margit, bizonyára még az extázist követő kábulatban, csak ezt mondta neki: Neked kötelességed volt engem híni.²

A másik eset ugyanezen év Mindenszentek ünnepének vigiliáján történt. Külső formák szerint egyszerű rosszullét következtében beálló eszméletlenségnek tűnik fel az, ami történt. Bold. Margit kompletorium után Jolenta nővér társaságában a kóruson imádkozott. A Szent Kereszt oltáránál végezte imádságát. Jolenta egyszerre csak azt látja, hogy Bold.

¹ Mon. Vesp. I. 259.

² Mon. Vesp. I. 210. — Nápolyi leg. I. 37. fejezet. — Garinus, V. f. 34. pont.

Margit összeesik. De viselkedése elárulta, hogy nem gondolt egyelőre semmiféle testi rosszulletté. Jolenta ugyanis nyugodtan folytatta tovább imáit. Elmondta a teljes psalteriumot, és minden zsoltár végén véniát csinált. Így telt az idő, és már a matutinumra való cseppet ideje közelgett. Jelet adott tehát Jolenta Bold. Margitnak, több ízben zajt ütött, hogy felkeltse őt. Úgy látszik, egyszerű alvásnak gondolta Margit viselkedését. De amikor a költögetésre sem tért magához, megijedt, mert ekkor meg azt hitte, hogy Margit meghalt. Sietve ment tehát Olympiadesért, és vele tért vissza. Mikor a kórusra beléptek, Bold. Margit még mindig élettelenül feküdt. De amint közeledtek hozzá, felkelt. Olympiades nem látta tragikusnak a helyzetet. Nem kényszerítette ágyba neveltjét, nem aggódott a történetek miatt, hanem csak általánosságban korholta meg a miatt, hogy megöli magát, és hogy rosszul cselekedett. És meg is fenyegette. Aztán Olympiades eltávozott. Mikor Bold. Margit Jolentával magára maradt, Jolenta szemrehányóan mondta neki, hogy mennyire megijesztette őt. Margit azonban megfogta Jolenta kezét és mosolyogva csak ennyit mondott neki: Ne ijedj meg, amiért egy kissé így voltam. És hamarosan felhangzott a matutinumra hívó csengő szava. Úgy látszik, Bold. Margit résztvett az éjtszakai imádságban, és másnap sem volt az esetnek semmi folytatása.

Garinus és a nápolyi legenda ezt az esetet az elragadtatás eseteként írják le. Tekintve azt, hogy előadásukban eltérnek a jegyzőkönyv ma ismert előadásától, fel kell tételeznünk, hogy vagy állott még más forrás is a rendelkezésükre, vagy a szájhagyomány alapján sorozták be a történeteket az elragadtatás esetei közé. Az a körülmény, hogy még két másik apácát is szerepeltetnek — és ez az adatszerűen megállapítható fő eltérés a jegyzőkönyvtől — arra enged következtetni, hogy ma már nem ismert forrásuk jogosította fel a legendaírókat az elragadtatás feltevésére. És ezt mi is elfogadhatjuk. De erre enged következtetni az a körülmény is, hogy Olympiades is és Jolenta is azért mondták el a vizsgálóbizottság előtt az esetet, mert ők maguk is annak tartották. Egy eseményt sem találunk ugyanis a jegyzőkönyvben, amit nem azzal a céllal adtak volna elő, hogy azzal ne Margit életszentségét bizonyítsák.¹

Az elragadtatott állapot egyik kísérő tünete az érzékszervekben beálló működés hiánya. Ezt az eddigi esetekben is

¹ Mon. Vesp. I. 177—8., 224—5. — Náp. leg. I. 36. — Gar. V. 34.

láttuk, és az orvosok is felhozzák az ilyen állapot ismertető jeleként az érzéketlenséget. De Bold. Margit nemcsak az imádság állapotában mutatott érzéketlenséget a testi behatásokkal szemben. Majd később látjuk, hogy télen a hidegben milyen munkákra vállalkozik. Itt azt a két esetet említjük meg, amelyik a tűzzel kapcsolatban mutatja érzéketlenné. A tanuk és a legendák a csodák közt emlegetik ezt a két esetet, mi inkább az imádságon kívüli elragadtatásos érzéketlenségre hozzuk fel példának. Mert tudnunk kell, hogy az elragadtatás nem mindig jár eszméletlenséggel, hanem a napi munka végzése közben is elfoghatja a lelket, vagy már korábbi elragadtatás utóhatásaként marad vissza az érzéketlenség. Csak az a kár, hogy ennek a két, egyébként egymáshoz nagyon hasonló esetnek az időpontját sem ismerjük.

Az egyik eset tanuja Felhévízi Szabina nővér volt. Este, a vacsora készítésekor történt, hogy egy rákfőzésre szolgáló edény a tűzhelyen olyan erős lángok között volt, hogy Szabina nem tudta onnan kivenni. Viszont attól meg félnie kellett, hogy az étel a nagy tűzben elég. Ekkor lépett be Bold. Margit a konyhába. Látva a helyzetet, minden gondolkodás nélkül pusztá kézzel nyúlt be a tűzbe az edényért. Nem is gondolt arra, hogy megégetheti magát, tehát gondolatai minden körülmények közt fel voltak függesztve. De nemcsak ez történt. Az edényt kihúzta a nélkül, hogy kezének vagy ruhájának bármilyen baja történt volna. — A másik eset Berki Ágnes jelenlétében történt. Akkor valamilyen sajtostészta készítéséhez volt szükség helyre a tűzhelyen. És Margit csupasz kezével nyúlt hozzá egy vaslábashoz kezének megégetése nélkül, vagy előzetes fontolgatás nélkül. Ágnes megjegyzése arról, hogy saját keze elégett volna, ha ezt megteszi, megvilágítja a helyzetet. Csak azt sajnálhatjuk, hogy a jegyzőkönyv éppen azon a részen csonka, ahol Bold. Margit válasza következett volna Ágnes megjegyzésére.¹

Somogyi Katalin arról tett vallomást, hogy Bold. Margit arca imái végeztével nagyon szép volt. Bizonyára a lelkét betöltő derű, az elragadtatásos állapot boldogsága tükröződött le róla. Elképzelhető egy arckifejezés nyugalma, ha a lélek teljes erejével egy gondolatra figyel, sugárzó boldogsága, ha a lélek még a korábbi boldogság érzéseinek hatása alól nem szabadult fel. Annyira szépnek találta Bold. Margit arcát Kata-

¹ Mon. Vesp. I. 205., 231. — Náp. leg. I. 40—41. — Gar. V. 35.

lin, hogy nem mert ránézni. Csaláni Erzsébetben viszont ugyanez az arckifejezés azt a vágyat keltette, hogy mindig szeretne volna látni. Hasonló vágyról egyébként Ajkai Alinka is tanúságot tett.¹

A *misztikus élet rendkívüli jelenségeként* szólnak a misztikus írók bizonyos *fénytüneményekről*. Bold. Margitról két ilyen esetet mondtak el társnői. Az egyiket Szeszereniai Illés leánya, Ilona így beszéli el:²

Bold. Margit halála előtt négy évvel egy téli éjjelen imakamrájában akart imádkozni. Ilonát kérte fel arra, hogy ne engedjen hozzá senkit. A nővérek aludtak. A Szent imaíába merült és „habebat omnes suos coram se” — mondja róla Ilona. Már sokáig imádkozott, amikor Ilona egyszerre csak azt vette észre, hogy Bold. Margit feje fölött láng van. Ilona megijedt. De nem mert odamenni hozzá, azért kétszer jelet adott neki. Bold. Margit azonban nem vett tudomást semmiről sem. Végre Ilona lassan hozzá lépett és megmondta neki, hogy láng van a fején. Bold. Margit felemelte kezét, feje tetejét megérintette. Akkor a láng eltűnt. Bold. Margit arra kérte ekkor Ilonát, hogy senkinek se mondja el azt, amit látott.

Egy alkalommal, valamelyik évben, Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén, Bold. Margit Felhévvízi Szabinát arra kérte, hogy korbácsolja meg őt. Bementek a zárda egyik helyiségébe, ahol nagyon sötét volt. Szabina szerint ott a sötétségtől semmit sem lehetett látni. Bold. Margit levetette ruháit. És a helyiség egyszerre olyan világos lett, mintha nappal lett volna. Csak akkor sötétedett el megint, amikor Bold. Margit ismét felvette ruháját.³

¹ Mon. Vesp. I. 267., 263—4., 272—4. — Náp. leg. I. 38. — Car. V. 34. — A legendák is az extázis következményeként említik arca szépségét.

² Mon. Vesp. I. 208. — Náp. leg. I. 39. — Car. V. 35. — A jegyzőkönyv szerint az esetnek egyedüli tanuja csak Ilona volt. És ő bizonyodik, hogy a bizottság előtt tett vallomásaig nem is mondta el senkinek a látottakat. Kérdés már most az, honnan veszi a nápolyi legenda azt a pontosabb adatát, hogy az eset advent idején történt, továbbá hogy Katalin főnöknő és Olympiades is ébren vannak a kóruson, és ők is látták a Margit feje fölött lebegő „tűzgolyót?” A legenda határozottan elragadtatás állapotáról beszél. De említi azt is, hogy a tűz eltűnése után nagyon finom illat maradt vissza a helyiségben. Valószínű, hogy a szájhagyomány növelte meg Ilona vallomásának adatait, és az, aki a szájhagyományt közvetítette Itáliába, illetve a dominikánusok közé a külföldre, Katalintól és Olympiadestől hallhatta az esetet, de már a szenttéavató bizottság munkája után.

³ Mon. Vesp. I. 205. — Náp. leg. I. 14. — Car. II. 13. — A legendák ismét említene két apácát Szabinán kívül. Ezek leskelődve mentek volna a kor-

A misztikus lélek képességei közé felvett *jóslási tehetségről* Bold. Margittal kapcsolatban nem sok mondanivalónk akad. Bizonyára nem kell ideszámítanunk a Harcias Frigyesre vonatkozó, már említett szavakat. Éppen így mellőzhetjük azokat a szavakat is, amelyek Bold. Margit halála idejének «jóslására» vonatkoznak. Ezek az utóbbiak semmiesetre sem annyira határozottak, ahogyan a legendákban találjuk őket. Nem is foglalkozunk velük ezen a helyen. De foglalkoznunk kell egy kényes képességgel, a *mások lelkében való olvasás* képességével. Ezt a misztikus írók veszélyes képességnek tartják, mert az lehet a következménye, hogy a misztikus életet élő személy szeretetlenül elfordul embertársaitól, szeretetlenül ítél. Ez pedig nem fér össze az igazi miszticizmussal. Bold. Margitról ilyen képességet jegyeztek fel a tanuvallomások alapján. Nézzük ezeket egyenként.

1267 december 4-én, advent második vasárnapján, együtt ült vacsoránál a konvent. Ajkai Alinka is ott ült közöttük, de rosszul érezte magát. Szíve fájtt testi fájdalommal. Keserűség fogta el a miatt, hogy senki sem törődik az ő bajával. Ezért arra gondolt, hogy mennyien gondoskodnának most róla, ha nem volna apáca, hanem szülei körében lehetne. Vacsora végeztével a többi nővér a templomba ment a szokásos imára, csak Alinka maradt fájdalma miatt a refektóriumban. Mikor aztán a nővérek kijöttek a kórusról, Bold. Margit belépett az ebédlőbe, Alinkához sietett és megkérdezte tőle: Nővér, mi bajod? Hogy vagy? Alinka elkeseredettségében nem akart neki válaszolni, azért csak annyit mondott: Megvagyok. Ekkor mondta neki Margit a gondolataira vonatkozó megjegyzését: Mi dolog az, hogy fájdalmad miatt nem akarsz a szeretetben maradni? És Alinka megszégyenült. Három napig nem mert Bold. Margit arcára nézni azért, mert az kitalálta gondolatait. A történeteket Alinka vallomásából ismerjük.¹

1269-ben, adventben, tehát már Bold. Margit halálához közeli időben történt, hogy Felhévvízi Szabina haragos gon-

bácsolásra induló nővérek után. De mikor látták a szoba megvilágosodását, megijedtek, bementek ők is a korbácsolás helyére, és Margit imáját kérték. Itt is szerepel Margit kérése, hogy senkinek se mondják el a látottakat, sőt a két apácát Margit erre megesketi. És, a legenda szerint, ezek nem is mondták el, sőt a vizsgálóbizottságnak is esküvel kellett őket vallomásra kényszerítenie. Itt is lehet valami háttere ennek az előadásnak; de hogy mennyi belőle az igaz, azt ma már nem tudjuk megállapítani. Csak Szabina vallomását tekinthetjük hitelesnek.

¹ Mon. Vesp. I. 274. — Náp. leg. I. 55. — Gar. VII. 44.

dolaitait is feltárta. Szabina maga tett róla vallomást, de megállapíthatóan szépítette benne a maga szerepét, mert azt állította, hogy ő maga kérte Istentől haragja megszüntetését. De azt már nem részletezi, hogy miért és milyen fokú volt a haragja, pedig ha nem is öntudatosította volna korábban, Bold. Margit beavatkozása után világosan kellett haragját látnia.¹

Később szólunk majd arról, hogy miért tesszük a többi, idő szerint meg nem határozott nemű eseteket is, az 1265—69. évek közé. Ezekben az években történt, hogy a fiatal Petronilla, «Tongay» Péter leánya, még mint novicia, egy este a kompletoriumot megelőző kolláción arról gondolkodott, milyen durva a szerzetesi ruhája, és milyen szép és finom ruhákban járhatna most, ha nem lett volna apáca. Messze ült Margittól, sötét is volt a refektóriumban, és így Bold. Margit őt semmi körülmények közt sem láthatta az étkezés alatt. Mégis, mikor a többi nővér a kompletoriumra eltávozott, Bold. Margit ott maradt és magához hívta a fiatal apácájelöltet. Megfogta annak kezét és édesen mosolyogva ezt kérdezte tőle: Kedves Petronilla, nagyon szépnek látszottál azokban a világi ruhákban és ékszerekben, amelyekre gondoltál? A legendák szerint Petronilla megszegyenülve hallgatta Bold. Margit dorgáló és veszedelmes ábrándozásokra figyelmét felhívó szavait. Aztán arra kérte Margitot, hogy imádkozzék érte. Az egyetlen jegyzőkönyvi vallomás szerint Petronilla csak ezt válaszolta Bold. Margit szavaira: Mit beszélsz, domina? — és megszegyenült.²

Katalin, a kórusi ének vezetője, egyszer ebéd alatt rosszakarattal és haragosan azon törte a fejét, hogy haragosan miképpen állhatna tettel vagy szóval bosszút. Ebéd után azonban Bold. Margit magához hívta őt is, és ezt mondta neki: Katalin, min gondolkodtál ebéd alatt? Én tudom rossz gondolataidat. Vesd ki azokat a szívedből és ne távolítsd el magadtól az Istent! Azután sorban elmondta Katalinnak minden gonoszkodó gondolatát. Katalin megalázkodott, és békét tartott apácátársnőjével. Az eset leírása magának Katalinnak

¹ Mon. Vesp. I. 205. — Náp. leg. I. 57. — Gar. VII. 44.

² Mon. Vesp. I. 191. — Náp. leg. I. 54. — Gar. VII. 44. — Marc. leg. i. h. 28. l. 422—36. sorok. Magy. leg. 115—6. kódexlapok. — Petronilla vallomása elveszett. Marcellus legendájában azonban megtaláljuk az első bizottság előtt tett vallomás eredményét, a nápolyi legendában az elveszett második, illetve a magyar legendában a Marcellus legendája és az elveszett második jegyzőkönyvi vallomás alapján rekonstruálható történetet is. Ezekből megállapítható maga a fenti tényállás. A 2. jegyzőkönyv csak Vilmos macsovai herceg leányának vallomása alapján röviden szól a dologról, de lényeges eltérés nincs.

az előadásában a 2. jegyzőkönyvben is fennmaradt, de az első vallomást is ismerjük tartalma szerint Marcellus legendájából. És a két előadás fedi egymást.¹

Mint említettük, a misztikus írók félnek az ilyen tehetség-től, mert gyakran szeretetlenséget kelt azok lelkében, akiknek a rovására megy a gondolatolvasás, illetve azokéban is, akik ezzel a tehetséggel fel vannak ruházva, mert megvetésre, szeretetlenségre vezethet mások gyarlóságainak ilyenfokú ismerete. A fenti esetekben azonban azt láttuk, hogy a hibásak részéről nem ébredt szeretetlenség Bold. Margit iránt, és ő is alázatos maradt, és továbbra is szeretettel viseltetett gyarlóbb társnőivel szemben.

Arra vonatkozóan, hogy mikor fejlődött ki Bold. Margitban ez a misztikus képesség, a tények alapján való következtetésekre vagyunk utalva. Életének állandóan emelkedő irányzata, imáinak folytonos mélyülése megállapítható. A nagy megpróbáltatások termelik ki lelkének nemesedését. Életének egyik nagy megpróbáltatása az 1261. évi házassági terv volt. De, bár ekkor már győzedelmeskedik, gyarlóságairól is tudomást szerezhetünk. Így nem illenek sehogysem a Bold. Margitról alkotható összképbe fenyegetőzései. A helyett, hogy magában vívna meg nagy harcát, sokat beszél, panaszkodik, sőt fenyegetőzik azzal, hogy inkább levágja orrát és ajkát, inkább elviseli a pápa átkát, mintsem feleségül menjen a cseh királyhoz vagy bárkihez, mintsem megszegje egyelőre még magánfogadalmát. De mikor letette a végleges szerzetesi fogadalmat, új erőt merített belőle, és tanult is a korábbi megpróbáltatásból. Ez azonban még nem volt elég ahhoz, hogy Isten magához emelje a misztikus magasságokba. Újabb próbát kellett hamarosan kiállania. Elkövetkezett apja és bátyja egymás ellen vívott harca. Még hangoskodik eleinte, de aztán magába mélyedten vállalja szeretteinek bűneiért a szenvedéseket, és ostromolni kezdi imáival az Istent. Mire 1265-ben megtörténik a szigeti zárdában az apa és fia kibékülése, Bold. Margit már fenn jár az Isten közelében. És ekkor megkezdődnek azok a jelenségek, amelyek azt mutatták, hogy Isten szívesen fogadta imádságát és szenvedéseit, áldozatát. Ettől kezdve alig hallunk másról, mint ezekről a tökéletes életet jellemző adatokról. Az apácátársnők vallomásai is ezt az időt rögzítik meg számunkra a jegyzőkönyvekben. A Bold. Mar-

¹ Mon. Vesp. I. 256. — Marc. leg. i. h. 28. l. 438—48. sorok. — Náp. leg. I. 56. — Gar. VII. 44. — A többi legendában ezek változatai.

gitról kapott kép ebből az időből szól hozzánk. Ezért találunk ellentétet az 1261. évi házassági tervek idején való viselkedése és a Bold. Margitról alkotott általános benyomásaink között. És mennyire másként folyt le az utolsó próbatétel is, az 1269. évi házassági tervek szövögetése. Bold. Margit már csendes, csak hallgatni és szenvedni tud. És minden erény, melyet a misztikus életet élő lélekben megkövetelhetünk, megvan már benne. Ezekről az erényekről a Bold. Margit lelkét eltöltő felebaráti szeretet és az önmegalázás tényeinél szólnunk.

Itt kell azonban még szólnunk egy olyan eseményről, amelyik szintén a misztikus élet rendkívüli jelenségei közé tartozik. A *víziókról*, látomásokról azt állítják, hogy a misztikus életet élőknél Istentől nyert kegyelem folytán lehetségesek. Pósa leánya, Stefana nővér mondta el a vizsgálóbiztosok előtt, hogy Bold. Margittól magától hallott egy vízióról. Bold. Margit éjszaka, éjfélkor, egyik év farsangja táján, a hálóterem előtt húzódó folyosórészen imádkozott. Imája közben felemelve fejét, az égen a napot és a holdat együtt, egyidőben látta. Sajnos, a jelenséget megfejtteni nem tudjuk, legalább is nem tudjuk, hogy milyen jelentősége volt ennek Bold. Margit lelki életében. El kell hinnünk azt, amiről Stefana hírt ad, de értéktelése hiányos, és talán már akkor sem volt teljes az ő értesülése sem, amikor neki Bold. Margit mesélt erről a látomásról.¹

Egyébként könnyen lehetséges, hogy ő sem tudott volna Stefanának annál többet mondani, mint amennyit mondott. Hiszen ő maga sem értette azt az imaállapotot, amelyet az Úristen kegyelme ajándékozott neki, amint a többi misztikus lélek sem tudja elemezni. Ők csak átélni tudják ezt a szent állapotot, csak boldognak érzik magukat, mert élvezik az Isten teljes és közvetlen birtoklását. Így kell tekintenünk Bold. Margit beszélgetését Judittal, Illyei Ipoly leányával. Judit, mint elmondta a vizsgálóbizottság előtt, gyakran kérdezte Bold. Margittól, hogyan szolgálhatja Istent, és hogyan kell imádkoznia. Bold. Margit ekkor megkérdezte Juditot: Nővérem, milyen imádságokat mondasz? Mutasd meg nekem imádságaidat! Judit teljesítette kívánságát. Aztán újra megkérdezte: Te mit imádkozol? És Judit neheztelve vallotta még a bizottság előtt is: Ő szinte nevetve elment és nem akarta megmondani, pedig láttam, hogy többet imádkozik, mint én. — De hát miért nem kapott Judit feleletet? Könnyű a válasz.

¹ Mon. Vesp. I. 210—11. — Náp. leg. I. 16. — Gar. II. 14.

Nem is kaphatott. Mit mondhatott volna Bold. Margit arról az imádságáról, amelyik órákon át a Szent Kereszt oltára előtt folyt, amelyiknek a végzésénél észre sem vette az időt, amelyik gyakran az elragadtatás állapotába ment át? Olyat semmi esetre sem, amit le lehetett volna másolni. És bizonyára ezért volt számára a kérdés nevetséges. Hiszen nem tudta megmondani, hogy mit imádkozik, főként akkor, amikor mások előtt titokként áll imája. Amit meg mások is láttak és végeztek, arról felesleges lett volna beszélnie.¹

Bold. Margitnál a misztikus élet, mint mondtuk, a felfeszített, szenvedő, az emberiségért vérét ontó Krisztus, illetve az Oltáriszentségben rejtőzködő Krisztus személye körül folyt le. Az Istennel való egyesülés, a benne való élet tehát — az ő gondolatvilágában — a szenvedéseiben való részvételt, sőt az ő példájára való halált, *a vértanuságot* is jelentette. Ennek a gondolatnak a kifejezésére több adatot találunk. Erről a misztikus vágyról beszélt, mikor a vértanu szentek életrajzát előadta neki és társnőinek Dezső fráter, vagy valamelyik másik prédikátor testvér. Ez a misztikus vágy szeretette meg vele Krisztus szenvedéstörténetét. Felgyulladt benne minden nagybőjtben, és ezért kínoztta magát. Fellobogott benne, mikor testvére és apja harcra kelt egymás ellen, mert a Krisztussal való egyesülést kereste a vele való szenvedésben, és szerettei bűneiért való engesztelésben.

A vértanuságot kívánta «pro Deo, pro amore Dei, pro fide Christi, pro amore Christi, pro nomine Jesu Christi, pro fusione sanguinis Jesu Christi».²

Alinka beszéli el részletesebben, hogy egy vértanu életrajzának hallgatása után, hogyan gondolkodott Bold. Margit a vértanuhalálról. Azt kérdezte Alinkától: — Tetszenek-e neked, amiket hallottál? — Alinka őszintén, a realitásokat is mérlegelve válaszolt: — Tetszenek, de mit érdekelnek bennünket, hiszen nem tudjuk azokat elszenvedni. — Bold. Margit azonban másként gondolkozott: Istenem, szerettem volna abban az időben élni, és szerettem volna, ha darabokra szaggattak volna Jézus Krisztus szerelméért úgy, hogy sokáig tartson a szenvedésem, és végül levágják fejemet Jézus Krisztus vérenek omlásáért. — Alinka szerint ekkor Bold. Margit arcán öröm sugárzott. És gyakran beszélt Alinkával ilyen dolgokról.³

¹ Mon. Vesp. I. 231—2.

² Mon. Vesp. I. 220., 184., 209., 231., 233., 235., 254., 264.

³ Mon. Vesp. I. 273.

Azt nem mondhatjuk, hogy ez a vágy talán valamilyen elméleti lelkesedés volt. Nem sokkal korábban hazánkban jártak a tatárok, és még sokan emlékeztek azokra a szenvedésekre, amelyeknek az akkor élő magyarság ki volt téve. És állandóan terjedt a hír arról, hogy a tatárok újabb támadásra indulnak. Közvetlenül a tatárjárás után a tatár birodalom belső harcai miatt nem tudtak ugyan támadni. De amikor 1251-ben Mangu lett a nagykán, újra híre jött a támadás lehetőségének. Ugyanebben az évben meg is történt a támadás, de nem jutott túl az orosz fejedelemségeken. 1254-ben Krakkó tájáig hatoltak előre a tatár csapatok. 1259-ben Dániel halicsi király Magyarországon keres menedéket az országára támadó tatárok elől. Lengyelország nagy része is elpusztul ugyanekkor. Borundáj egyelőre megelégedett azzal, hogy Béla királyhoz levelet írt. Felhívta Bélát a szövetségre és együttes támadásra Nyugat-Európa ellen. Kölcsönös házasságkötéseknek kellett volna a szövetséget biztosítaniok. Béla nem állt szóba Borundájjal. 1264-ben a tatárok újra Halicsra támadtak, és Béla újabb szövetségi ajánlatot kapott. A támadás ekkor Bulgáriát érte.¹

Amint tehát látjuk, Bold. Margit a realitások talaján állott, mikor a vértanuhalállal foglalkozott. Annyira reális volt elgondolása, hogy a valódi támadás bekövetkezése esetén orra és ajka levágásával akar menekülni a megbecstelenítés lehetőségétől. Sőt még arra is gondolt, hogy mi történjék akkor, ha ő maga nem tudná ezt a csonkítást végrehajtani. Olympiadest kérte, hogy végezze el rajta a csonkítást, ha ő maga gyenge volna rá.²

Végül, hogy mennyire nem volt egyoldalú, csupán csak vallási rajongás, ez a vértanuvágya, mennyire tekintettel volt más érdekekre is, legszebben mutatja Csaláni Erzsébet nővérnek tett nyilatkozata. Egy vértanu szűz szenvedéseinek hallásakor a tatárokra való utalással ezt mondta: Kérem az Istent a keresztények érdekében, hogy ne jöjjenek; de ami engem illet, szeretném, ha már itt volnának, mert szívesen viselném el a halált Krisztus hitéért.³

Ezek a tatárhírek később sem szűntek meg. Igaz, hogy a hírek csak hírek maradtak, de nem vonnak le semmit Bold. Margit vértanuvágyának értékéből. Ez a vágy pedig legmagasabbra megint csak akkor csapott, amikor az 1265. évi

¹ Hóman—Szekfű, i. m. I. 570—I., 578.

² Mon. Vesp. I. 220.

³ U. o. 264.

nagy lelki átalakulás már bekövetkezett. A vértanúság mások kezéből nem jutott ki neki osztályrészü, azért magát kínoztá, ostorozta, emberi erőt meghaladó módon. Pedig élete utolsó négy esztendejében már testi ereje is csökkent, éppen túlzott önsanyargatása miatt. Tudjuk, hogy annyira elgyengült néha, hogy nem tudta önmagát ostorozni. Ezenkívül egyik karja ficamodás következtében alkalmatlan is lett az erősebb ütésekre. Bizalmas társnői tesznek tanuságot a vizsgálóbizottság előtt arról, hogy hányszor ostorozták ők maguk Bold. Margitot sírva, teljes erejükből, a kifáradásig, és Bold. Margit még akkor is könyörgött nekik, hogy verjék.

Marcellus legendájának egy később szóba kerülő része azt mondja, hogy Bold. Margit mégis eljutott a vértanúság szenvedéseire. Ez élete utolsó félévében történt. És ez a vértanúság annál nagyobb bizonyosság volt lelkének misztikumá mellett, mert nem a test szenvedett tőle, hanem a lélek.¹

¹ A misztikára vonatkozó részek Tanquerey—Czumbel után. — Kozma Erzsébet idézett cikkében azt állítja, hogy Bold. Margit egymagában áll fentebb vázolt imaéletével. A zárda többi tagjaira hatása nem volt. Ezzel szemben bizonyos, — később szólunk róla —, hogy az apácák közül többen utánózták Bold. Margitot imáiban. Az azonban igaz, hogy a misztika magaslataira nem jutott el egy sem társnői közül. A misztikus életre vonatkozóan is téved Kozma, mikor azt hiszi, hogy az Istennel való misztikus egyesülés elérhető az érzelmi, értelmi és akarati erők gyakorlásával vagy az aszkétikus eszközök felhasználásával, tehát magával az akarattal. Az igaz, hogy az aszkézis és minden erénygyakorlat *előkészíti a lelket az Istennel való lelki egyesülés lehetőségére*, — de ezt az előkészítő erénygyakorlatot sok apáca végezte is. — Nem elég azonban az Istennel való lelki egyesüléshez az akarat, az aszkézis és erénygyakorlat, hanem *Isten különös kegyelme teszi a lehetőséget valósággá*. Ezt a valóságot — isteni kegyelem híján — a többi apáca nem érte el. De éppen ebben a titokzatosan működő kegyelemben áll a misztika egyik és legfőbb lényege; a másik a misztikus állapot lelkisége, annak titokzatossága. Kozma Erzsébet ezen tárgykörre vonatkozó tévedései bővebben «A misztika és B. Margit» c. bölcsészettudományi értekezésében (Pestvidéki nyomda, Vác, 1930) 8., 10., 14., 18—20., 27—33. lapokon találhatók. Akad tanulmányában ellenmondás is, a szerint, hogy milyen forrást, segédkönyvet használ a neki idegen világ megismeréséhez. A misztikus jelenségekről, mint «a misztikus művészi teremtőerő produktumai»-ról ír (10. l.). Egyik helyen (8. l.) szerinte «a kontempláció a misztikus öntudat saját megnyilatkozási formája . . . Nem egyéb ez, mint rendkívüli koncentrált-ság művészete, mely a lélek valamennyi erőit egy cél elérésére összpontosítja»; a 18. lapon még ezt írja: «Margit az Absolutum felé vezető útján csaknem egyedül szívének genialis ösztöneire volt bízva»; ugyanazon lap végén és a következő elején viszont már ez áll: «genialis érzéken és az Isteniség vezető kegyelmén kívül Krisztusnak az evangéliumokban adott példája a szenvedéstörténete . . . s a szentek életének tanulságai voltak az irányítói». A protestáns Mályusz Elemér (Árpádházi Boldog Margit, a Károlyi Árpád-émlékkönyvben), ezektől a tévedésektől ment.

VII.

Az Ószövetségnek és az Újszövetségnek egyformán legfőbb törvénye az Isten szeretetét és a felebarát szeretetét teszi az ember kötelességévé. Ezt az utóbbit önmagunk szeretetének mértékében állapítja meg. Előfordul ez a «legfőbb» törvény rövid fogalmazásban is, de megtaláljuk külön pontokra szedve is. A «tízparancsolat» nem egyéb, mint a legfőbb törvény, de már pontokra szedve. Az első három pont az Isten imádását, és benne foglaltan szeretetét adja elénk részleteiben. A negyedik parancs a szülők szeretetével foglalkozik. A többi az embert, mint társadalmi lényt, embertársaihoz való viszonyában igazítja el az igazságosság és a szeretet útján. Érdekes fogalmazása a törvénynek, hogy nem azt mondja el, mit tegyen az ember a felebaráti szeretet gyakorlása címén, hanem inkább azt, mit ne tegyen. Ezt az utóbbit feltétlenül könnyebb felsorolni, mert a szeretet megnyilatkozása végtelen hosszú folyamatban lehetséges. Mindent felsorolni, amit a szeretet kötelezettségével tennünk kell, szinte lehetetlen. De azt, ami szeretetlenség, azt, ami a szociális igazsággal ellenkező, azt röviden is meg lehet fogalmazni. Mennyire hasonlít ehhez a fogalmazáshoz, sőt tömörségében még felül is múlja a tízparancsolat fogalmazását Krisztusnak ez a parancsa: «Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris». Ne tedd azt másnak, amit a magad számára szeretetlennek találnál.

A tízparancsolatban csak egyetlen kifejezés van, ahol az önmagunk haszna is kifejezésre jut, ha a parancsokat megtartjuk. Ez is a zsidó racionalizmus gondolkörében jut kifejezésre, mikor a szülői szeretetet, mint a hosszú élet biztosítékát tünteti fel. De, bár nincs kifejezve az önszeretet parancsa aprólékos tényekben, benne foglaltatik a parancsokban az is. Nem kell erőszakos magyarázat ahhoz, hogy érthető legyen előttünk a parancsok megtartásával gyakorolt önszeretet. Aki a parancsokat megtartja, helyesen szereti önmagát, és jutalmul a legnagyobb jót remélheti, az örök üdvösséget.

Bold. Margit számára, mint láttuk, Marcellus is tiltó

szövegezésben állapította meg a felebaráti szeretet tetteit: neminem contemnere, neminem iudicare. Azt is láttuk, hogy ez a szövegezés nagyon helyénvaló volt ott, ahol egy királyleánynak kell a felebaráti szeretetet gyakorolnia. Nézzük most azt, hogyan folyt le Bold. Margit élete a felebaráti szeretet gyakorlásában. El tudta-e kerülni, amitől annyira óvta gyónatója, illetve tudott-e pozitív eredményekre, a tiltott helyzeteknél magasabb lehetőségekre is eljutni?

Említettük, hogy Bold. Margitban milyen kellemetlen érzelmeket váltott ki az a tény, hogy királyleánként akartak vele bánni. Ennek további életében való hatásáról később szönlünk, itt csak azt említjük meg, hogy szüleivel szemben bizonyos szeretetlenség tényei is fakadtak ebből a lelkületből. Nem valószínű, hogy akkor már Marcellus irányítása dolgozott volna benne, amikor szülei látogatásakor apját nem akarta látni, vagy nem beszélt hozzá egy szót sem. Forrásaink szerint anyjával is keveset beszél ilyen alkalmakkor. Jól jegyezzük meg, hogy ez gyermekkori lelkületének abból fakadó megnyilvánulása volt, hogy nem akart királyleánként élni a zárdában. Később, megfontoltabb fejjel, Marcellus irányítása ellenére sem tartotta szükségesnek szüleivel szemben az ilyen viselkedést. Arról keveset írnak forrásaink, hogy hogyan szerette szüleit. De ha szabad következtetnünk a szülei részéről iránta megnyilvánuló szeretetből, akkor a szeretet kölcsönösége alapján nagy szeretet töltötte el lelkét szülei iránt.¹ A király a szigeti zárda alapításával kapcsolatban szavakban is kifejezést adott szeretetének. De szeretete tettekben is megnyilvánult. Bold. Margit ugyan nem szívesen viselt új ruhát, de szülei kedvéért néha ezt is megtette. Nem szívesen szakította félbe imádságait, még kevésbbé mulasztotta el azokat, szülei iránt érzett szeretetből mégis megtette. Ilyen alkalmakkor a király leánya vállára tette kezét és úgy beszélgetett vele. Az apa szeretetét mutatta Bold. Margit kéréseinek teljesítése is. Láttuk, hogy Margit többször kéréssel fordult apjához zárdája javára. Marcellus legendájából tudjuk, hogy magától Béla királytól szerzett értesülése szerint Bold. Margit gyakran kéréssel fordult apjához az egyháziak ellen hatalmaskodó főurak megrendszabályozására, a szegények, özvegyek, árvák

¹ Mályusz Elemér id. tanulmányában a családi élet Margit előtt idegen voltában s közvetve a szeretet hiányában látja Margitnak apjával és anyjával szemben kis korában tapasztalható viselkedésére a magyarázatot. Szerintünk a gyerekkori élmény impulzív hatása alatt volt viselkedése tartózkodó.

és más elesettek megsegítésére. Néha bátyját, István ifjabb királyt is kérte. És ők Margit életének nyilvánvaló szentsége, de főként szeretetük hatása alatt kérését mindig teljesítették. Gyakran még a Bold. Margitra való hivatkozás is meghallgatást eredményezett a királyoknál. Pedig akárhányszor olyanok hivatkoztak rá, akik magát Margitot nem is ismerték. És feljegyezte Marcellus, hogy Bold. Margit kedvéért még olyanok is kegyelmet kaptak néha, akik halálbüntetést érdemeltek volna.

Bold. Margit szülei iránt való szeretetének ritkán volt alkalmja ilyen tényekre. Gyönyörű megnyilatkozása volt azonban az a szenvedés és sírás, önkínzás és Isten-ostromlás, amelyet akkor élt végig, mikor apja és bátyja egymás ellen emeltek fegyvert. «Considerans enim huiusmodi guerras omnino fieri non posse nisi in animarum multarum periculum et parentum suorum iam provectorum dampnosam in utroque fatigationem fratrisque sui uterini regis Stephani iuxta intentum crudeliter persequentium metuens extinctionem... huic sancte virgini lacrimae sue fuerunt panes die ac nocte.» És ennek a lelkületnek hatása alatt ő maga is imádkozik, másokat is imára kér fel; kínozza magát, míg el nem éri, hogy a királyok megbékéljenek és az ő jelenlétében történik meg ez a kibékülés.

Szülein keresztül kapcsolódott bele az egész magyar sorsközösségbe, zárdáján és hitén keresztül az Egyházba. Részletesen megtaláljuk Marcellusnál ugyanezen a helyen ennek e két közösségnek a szeretetét is lelkében. Hazájáért kellett imádkoznia: pro liberatione Regni, apja szándéka szerint. Állandóan aggódik érte, mint láttuk, akkor is, amikor a vértanuhalál vágyát kifejezi. De a hazát mégis a «christianitas»-on keresztül nézi, hiszen ő apáca és a középkor szellemétől elszakadni nem tudó lélek. De külön is aggódik az Egyházért, a keresztény hívekért, a lelkek üdvösségéért a fentebb érintett harcok idején. Szeretete átfogja az egész keresztény magyarságot egységes szemléletben. Különösebb szeretetmegnyilvánulásairól valamivel később beszélünk még.

Bold. Margit szeretete azonban elsősorban és közvetlenül abban a környezetben nyilvánult meg előttünk, amelyben élt. Társnői a vizsgálóbizottság előtt sokat emlegetik felebaráti szeretetét. Nagyon szerette a kicsi és a nagy nővéreket — mondja róla Macsovai Margit nővér. A kicsinyek fejét pl. mosta, hajukat nyírta. A nagyobb nővéreknek igyekezett munkájukban segíteni. Néha ruháját adta oda nekik, máskor ő kért számukra ruhát a ruhatáros nővértől. Ő maga mindig

békességre törekedett és, mint Jordánus testvér megjegyezte, soha senkit meg nem sértett szóval vagy tettel. Lelke annyira érzékeny volt a szeretet tényei iránt is, hogy már akkor is bocsánatot kért az egyik nővértől, mikor az három napig nem szólt hozzá. Nem volt tudatos az illető apáca részéről ez a viselkedés, de Bold. Margit azt hitte, hogy talán megbántotta őt valamivel, azért lába elé borulva kért tőle bocsánatot. De ezt megtette akkor is, ha valaki őt sértette meg. Nem akart haragot tartani és inkább magát vallotta bűnösnek, amikor őt érte a sértés, csak a béke és a szeretet ne szenvedjen.¹

Bold. Margit még azt is nehéz szívvel látta, ha társnői közt adódott valamilyen civódás vagy harag. Igyekezett az egymással szemben szeretetlenül viselkedőket kibékíteni. Mint láttuk, erre még gondolataik kiolvasása is képesítette.² Az önmagukban meghasonlott lelkek egyensúlyának helyreállítására is láttunk már példát. Alinka ettől annyira megszügyenült, mint láttuk, hogy három napig nem mert szemébe nézni. Petronilla pedig imáit kérte hivatásában való megerősödéséért. A többieknek tanácsot adott az imaéletre és az aszkézisre vonatkozóan,³ pl. a cilicium hordására biztatta őket, holott ő maga igyekezett eltitkolni azt, hogy ő is hordja. Ezért, mikor egyik nővér, aki tudott Bold. Margit megerőltető aszkéziséről, elárulja ezt másnak, nem haragszik meg ugyan rá Bold. Margit, de többé nem avatja be titkaiba.

A társnők eleinte is, de élete egész folyamán is, kíváncsian lesik, hogy Bold. Margit mit imádkozik, mikor fekszik le, mikor mit és hogyan cselekszik. Csaláni Erzsébet meg is vallja, hogy imáiban mindig látni akarták. Egy másik annyira figyel, hogy még azt is meglátja, amikor Bold. Margit a sáros udvaron áthaladva ruháját kissé felemeli. Előljárói: a főnöknő és Olympiades hivatalból néznek utána még az éjszakai pihenés idején is, hogy nem erőlteti-e meg magát nagy virrasztásaival. Az éjszakai csengetéssel megbízott nővér azonban már kíváncsiságból leste meg, hogy ágyánál mennyit imádkozott, hogy a csengetés előtt néhány perccel lefeküdt, mintha őt is a csengőszó keltette volna fel; máskor meg le sem feküdt, vagy korábban keltette magát a nővérrrel.⁴

¹ Mon. Vesp. I. 181., 189., 237., 240., 242., 257., 260., 261., 265., 268., 273., 287–9.

² U. o. 281–3.

³ U. o. 266.

⁴ U. o. 167, 176., 198., 204., 230., 263–4; 201.

Bár Bold. Margit alapijában zárkózott természetű volt, nem tudott megenni bizalmasok nélkül. Bizalmát élvezte Olympiadesen kívül Szák Alexandria, Betami Margit, Illyei Judit, Stefana, Somogyi Ágnes, Szőrényi Erzsébet, Rátold Kinga, Gaurai Kandida, Csanaki Benedikta, Nyitrai Anna és a másik Kandida, úgy látszik az, aki 1276-ban már nem élt. Mint már említettük, legtöbb bizalommal Olympiadesen kívül Szőrényi Erzsébet és Felhévvi Szabina iránt volt. Szabinát hívta legtöbbször az éjtszakai korbácsolásokra. Alinka számára kissé egyoldalú bizalmas viszony alakult ki közöttük. Attól kezdve, hogy Bold. Margit kiolvasta gondolatait, Margit arcából szinte olvasni tudott. Ő vallja azt, hogy aki Bold. Margit arcát látta, nagyon szerette azt nézni. Alinka le tudta olvasni arcáról az Isten szeretetétől felgyulladt vágyat a vértanuhalál után és az örömet, mikor Bold. Margit erről a vágyról beszélt. Tudjuk, hogy Bold. Margit hogyan szokott társnőivel beszélgetni. Láttuk ezt, mikor a már említett éjtszakai elragadtatás után megnyugtatta megijedt társnőjét. Más alkalommal is így tett, de újabb vonást kapunk róla abban a leírásban, amelyet a sekrestyés nővér ad róla: hozzám jött, kezemet nagyon kedvesen kezébe vette, fejét lehajtotta és jellel arra kért, hogy ne csukjam be nagyon hamar a kórus ajtaját.¹

Igy aztán nem csoda, hogy többen utánozni kezdték Bold. Margitot imádságaiban és önsanyargatásában. Imáiban utánczó: Esztergomi Katalin, Váradai Katalin, Adorján leánya, Erzsébet és Ajkai Alinka; önmegtagadásában példaként követték Váradai Katalin és Gaurai Kandida, a munka szíves elvégzésében pedig Ajkai Alinka. De másokról is szólnak a nélkül, hogy nevüket megemlítenék.² A betegápolásban ható példájáról külön szólnunk.

Sokan szeretnék szeretetüket vele szemben kimutatni azáltal, hogy munkájában segíteni akarják Bold. Margitot. De ő mindig elhárítja igyekezetüket.

Voltak azonban olyanok is a zárdában, akikben visszatekintést keltett Bold. Margitnak sokszor túlzásba vitt önmegtagadása és önmegalázása. Kaboli Benedikta pl. elősdi férgei miatt húzódott el mellőle, Szőrényi Erzsébet meg csak álta-

¹ Mon. Vesp. I. 202., 240., 271., 272—4; 227.

² U. o. 240., 254., 266., 271., 273. — Kozma E. doktori értekezésének 20. lapján ezt írja: «Egy-két próbálkozásról e megközelítés felé mintha mégis tudnánk».

lánosságban említi, hogy piszkos ruhái miatt sokan undorodtak néha még látásakor is.¹

Bold. Margit szeretetének megnyilvánulására azonban legtöbb tér nyílt a betegápolásban. Valósággal kereste az alkalmat, hogy Szent Erzsébet példájára segíthessen a szenvedőkön. Esztergomi Katalin mondta el, hogy mit tapasztalt ezen a téren. Bold. Margit éjjel ágya mellett virrasztott és imádkozott. Néha halkán végigment a hálótermen, figyelve, hogy a nővérek valamelyikének nincs-e baja. Ha aztán sóhajtasokat hallott valamelyik ágytól, odasietett és megkérdezte a sóhajtozót, nem óhajt-e valamit. Aztán kiszolgálta őket. De mindig nagyon vigyázott, hogy a többi nővért fel ne ébressze. De más apácák is tudták, hogy mindig Bold. Margit volt az első, aki a nővérek rosszulletéről a dormitoriumban értesült. Kinga meséli el aztán, hogy szükség esetén még éjjel is, sárban is meztláb sietett át a konyhába, ruhát és bort melegített, borogatta a beteget, vagy bort adott neki inni.²

Nem érdektelen annak vizsgálata, hogy milyen betegségek adódhattak elő a zárdában. Bold. Margit betegségeit leszámítva az ő életéből nem sok betegségről szerzünk tudomást név szerint, de tudjuk, hogy állandóan volt beteg a kórteremben. Csak az 1266—76. évek állapotaiból tudunk visszakövetkeztetni a betegségekre, de minden körülmények közt elég biztossággal.

Bold. Margit betegségei: térddaganat bőrkeményedéssel: ú. n. apácaterd, hüléses arczsába féloldali arcdaganattal és nyakmerevedéssel, hosszú ideig tartó dysenteria és vállficamodás; olyan bajok, amelyek egyrészben másokat is érhettek, másrészt kízó voltak mellett sem számíthatók súlyos betegségeknek. Később ezekről még szólunk. A többi apácánál két ízben erős fejfájásról tudunk. Egyik esetben olyan erős a fejfájás, hogy a szemek is reagálnak rá. Egy apácának erős fejdaganata talán oedema fugax volt; egyik szemét szinte teljesen eltakarta a daganat. Két apácánál múltó torokfájás állapítható meg. Múltó betegség volt egyik apáca ujjában az erős szaggatás; kellemetlensége főként abban nyilvánult, hogy a fájdalom miatt az illető aludni nem tudott. Szívszúrásos roham is ágyba döntötte az egyik nővért. Másik vesekővel szenvedett. Ezzel a nyolc esettel szemben azonban olyan tizenhárom megbetegedést találunk, amelyek a környezet, nevezetesen a mocsaras ki-

¹ Mon. Vesp. I. 195., 201., 247., 258—9.

² U. o. 190., 204., 207., 227., 240., 267., 271.

gőzölgések hatása alatt szakadt a zárda lakóira. Úgy látszik, hogy a később «*morbus Hungaricus*» néven ismert betegség kevésbé súlyos formában, már a XIII. századiakat is kínozta. Nézzük ezeket.

Négy fiatal apácánövendékről csak azt tudjuk, hogy a betegek szobájában fekszenek lázasan. Betegségük hosszabb ideig tarthatott, mert Marcellus tartományfőnök bizonyos szigorúsággal szól Margitnak részvéte hiánya miatt. Két apáca maláriás lázzal feküdt. A «*quartaná*»-nak nevezett láz gyötörte őket. Egy apáca egyszerre szenvedett a maláriás «*quartaná*»-ban és «*tertianá*»-ban. Sokkal súlyosabbak azonban azok a lázak, amelyek «*acuta*» és «*continua*» néven már víziókkal vagy testi bénulással jártak; megtörtént, hogy a bénulás még a nyelvet is elfogta. Ilyen esetről hat apácánál van tudomásunk. A zárdában bizonyára nagyobb volt az egészségügyi ellenőrzés, nem hiányoztak a higiénikus óvintézkedések sem, azért nem fejlődött ki a fentebb említett láznak veszedelmes formája. Majd a függelékben hozzuk az egész ország egészségügyi állapotának rajzánál a súlyosabb eseteket is. Az azonban megállapítható, hogy az ilyentípusú lázak mindig a vízmenti lakosság körében lépnek fel.

Halálesetről három ízben történik említés a zárda életében. Beata nővér halálát csak egy eseménnyel kapcsolatban tesszük szóvá. Az egyik Katalin nővérről azt tudjuk, hogy 1276-ban már nem élt. Az öreg Erzsébet, akinek ápolásában Szent Margit nagyon tevékeny részt vett, később kerül tárgyalás alá. Végül Bold. Margit utolsó betegségéről és haláláról is másutt szólunk.¹

A fentebbi betegségekről csak azért szerezhettünk tudomást, mert Bold. Margit vagy életében, vagy halála után, szerepet kapott a betegségek gyógyításában. De az biztos, hogy nemcsak ennyi betegség történt a zárdában. Ott bizony, mint már említettük, állandóan feküdtek zárdabeliek a betegek szobájában. A fentebbi adatok 1266—76 közötti előfordulása csak nyers számítással is kétszeresnek vehető, ha vissza megyünk 1256-ig, tíz évvel korábbi időre. Ezekről azonban azért nincsenek adataink, mert Bold. Margit csodásnak tartott gyógyításai csak 1266-ban kezdődtek. Eddig az évig csak a szerető ápolásban vett részt.

Bold. Margitnak a betegek körül szeretetből fakadó szol-

¹ Mon. Vesp. I. 193., 202., 216; 261—2; 211; 266—7; 206., 216., 226., 237., 238; 180., 186., 224; 169—70., 239—40., 269; 274; 245; 255., 261; 186; 245—6., 283—4; 173. — Marc. leg. i. h. 30. l.

gálatairól általánosabban is, pontosabb ténykedések formájában is találunk feljegyzéseket. Láttuk már szolgálatra való készségét, amikor valaki váratlanul rosszul lett. A már betegen fekvők körül végzett szolgálataiba a napi munkabeosztás vitt rendet. Bold. Margit pontosan résztvett a betegápolásban, ha a munkabeosztás rá esett a betegek szobájában. Elvégezte ezt a munkát a többi beosztott apáca is. Annak, hogy mégis külön emlegetik az ő ilyentermészetű tetteit, az a magyarázata, hogy az apácák sohasem tudtak szabadulni Margit királyi származásának szemléletétől, azon kívül lelkesebben, több szeretettel és úgy végezte az ápolás nehéz munkáját, ahogyan a többi apáca nem tudta volna végezni.

Általában nagy részvéttel volt a beteg nővérek és cselédek iránt. Ha szüleitől vagy István bátyjától valamiféle ételneműt, pl. első gyümölcsöt, mustot stb. kapott, első gondja az volt, hogy a betegeknek küldte azt. Sokszor, amikor semmit sem evett a közös étkezések alkalmával, a maga ételrészét is átküldte a betegeknek. A betegek gyakran beszéltek Marcellusnak, mikor tartományfőnöki minőségben meglátogatta a kórházat, Bold. Margit nagy szeretetéről. Minél súlyosabb beteg volt valaki, minél ragályosabb volt a betegsége, annál szívesebben szolgált a betegeknek. Gyakran, ha nem volt kirendelve ápolásra, külön kérte a főnöknőt, hogy rendelje őt ki. Árvízveszély idején egyszer egész éjjel a konyhán dolgozott minden félelem nélkül, csak a betegek ne lássanak semmiben se szükségét. Egyetlen segítőtársa Szák Alexandria nővér volt. Nagy gondossága és szeretete miatt a betegek anyjának, dajkájának neveztették. Nem is csoda, hiszen megtörtént az is, hogy egyszer, amikor sokan feküdtek betegen és ő maga is rosszul volt, nem feküdt le, hanem végezte szolgálatait a betegek körül. Közben bizony önmagát is biztatgatnia kellett: egészséges vagyok, egészséges vagyok, jól ki tudlak benneteket szolgálni.

Marcellus a legendában külön megemlíti, hogy kórházi szolgálatában Szent Erzsébet példáját követte. Nem ismert semmiféle nehézséget ebben a szolgálatban. A kaputól a húst saját maga vitte a konyhába. Húst ugyanis csak a betegek kaphattak, és azt minden reggel a kapunál adták be a zárdába. Aztán saját maga hordta a betegek fürdetésére szükséges vizet. Néha olyan nagy edényben hordta a terhet, hogy társnői azon csodálkoztak, hogyan tudja a nagy súlyt elvinni egymaga.

Szolgálati ténykedése a betegek szobájának tisztántartásában, a betegek ételének elkészítésében, a betegek etetésében,

fürösztésében, a sebesfejúek hajának lenyírásában, olajjal való kenésében állott. Úgy látszik, ez már kevésbbé kellemes foglalkozás volt, mert az apácák külön hangoztatják, hogy milyen szeretettel végezte ezt a munkát, sőt egyszer az ebéd utáni elég rövid időben, hét beteg fejét nyírta meg és kente be olajjal. Egy szolgálonak rühesség következtében undort keltő gondozását is emlegették, mint a szeretet tényét. A betegeket Bold. Margit szükségletük elvégzésére eltámogatta. Ha valamilyen undort keltő dolog adódott elő a betegek körül, nagy gonddal, szeretettel végezte el körülöttük a tisztogatást. Megtette, hogy a hányási ingerrel küszködő apácát vette gondjaiba és ilyenkor néha kezével fogta fel a hányadékot. De nem mulasztotta el az illemhely rendbentartását sem. Tudta, hogy a betegek körül fokozottabb gondosságot kell tanusítania a tisztaságra. És a mellett, hogy fáradhatatlan volt, a betegeknek sokszor különös kívánságait is szeretettel és türelemmel teljesítette. Egyik beteg egyszer hurkát kívánt. Bold. Margit rögtön gondoskodott, hogy az elkészítéséhez szükséges dolgokat megkaphassa. Bizony tisztítatlanul küldték be a disznóbelet és a hurkakészítéshez szükséges egyéb anyagot. Bold. Margit gondolkodás nélkül munkához látott. Nem töprengett, nem kényeskedett. Ő maga mosta ki a belet és nem törődött azzal, hogy közben ruhája piszkos lett-e. Más alkalommal a gyógyítás volt kissé undort keltő művelet. Tehéntrágyát kellett a beteg torkára kötnöni az orvos rendeletére. A nővérek mindegyike húzódozott a munkától. Bold. Margit gondolkodás nélkül végezte el a kötözést.

Bold. Margit hősi betegápolásai közül egyik különösen kiemelkedik. Alinka nővér beszélte el a következőket:

«Erzsébet nővér, aki nagyon öreg volt (már meg is halt), hosszú ideig tartó súlyos betegségben szenvedett 18 éven át, és annyira elgyengült dysenteria és hányásai folytán, hogy már ágyából sem tudott felkelni. A nővérek egy napon annyira fáradtak voltak, hogy senki sem akart segítségére menni. Ekkor Bold. Margit engedélyt kért a priorissától, hogy neki kelljen a betegre gondot viselnie. A főnöknő ezt megengedte neki, de azt mondta, hogy vegyen valakit maga mellé társul. Engem vett maga mellé és én vele mentem a beteghez. Bold. Margit ekkor felemelte az ágyból a beteget saját kezeivel és egy székszerű alkalmatosságra helyezte szükséglete elvégzésére. De az ürülék és hányás bűze miatt én félrehúzódtam, mert nem tudtam azt a bűzt elviselni. És ő azt mondta nekem: Nővérem, ha nem tudod ezt elviselni, maradj távol és engedd, hogy én

tegyem a munkát. Aztán ismét karjaiba vette és ágyba tette a beteget. Én csodáltam, hogyan bírta el őt, mert igen nagy volt. Aztán Bold. Margit az ülőcsészét a vízhez vitte, kitisztította. És ezt sokszor megtette».

Tudjuk azt is, hogy még a különben gondosan elvégzett éjtszaka imáit is elmulasztotta, ha valaki gondjaira volt bízva. Kompletorium után is betegeihez sietett és utolsó volt a lefekvésben. Egyet azonban nem tett meg. Ha ő maga beteg volt, inkább eltitkolta betegségét, csak ne kelljen tétlenül a betegek szobájában feküdnie. Arra azonban mindig készen volt, hogy a betegek helyett elmondja azok megszokott magánimádságait, amit különben ő is elmondott mással, ha már nem tudta elkerülni a lefekvést.¹

Amint azonban imádságos gondja kiterjedt a zárda falain túlra, felebaráti szeretetét sem tudta elzárni a kolostort körülvevő fal. Szentségimádásai közben meglátta a templomban összeseregglő sántákat, vakokat és egyéb bajokban szenvedőket. Ilyenkor nem tudta elfojtani könnyeit. Hálát adott az Istennek, hogy őt épnek teremtette. Szánakozott rajtuk és fájt a szíve, hogy nem segíthet rajtuk. De éppen azért, mert ő maga éptestű volt, nagy szeretetre kötelezettnek érezte magát velük szemben. Ezt részben azzal akarta kifejezni, hogy a nővéreket az értük való imára buzdította, részben segített ott és úgy, ahol és ahogyan tudott. Minthogy a templomi betegek és hibásteztűek legnagyobb részben a szegényosztályból kerültek ki, alamizsna osztásával igyekezett rajtuk segíteni.

Tudjuk, hogy Bold. Margit szüleitől és testvéreitől, különösen István ifjabb királytól, gyakran kapott ajándékba ruhaneműeket és arany és ezüst tárgyakat. Ezeket átadta a főnöknőnek, de a velük való rendelkezés jogát gyakorolta Margit. Az ilyen ajándékokat használta fel a szegény betegeken való segítségére. A királyleánynak szánt finom ruhaanyag bizony a szegények testére került. Sőt az is megesett, hogy saját ruháját küldte le a templomi betegeknek, ha már nem volt más vagy a priorisszát kérte meg, hogy küldjön nekik ruhát. Ugyanakkor ő maga rongyokban járt. Minthogy azonban Bold. Margit soha nem lépte át a klauzúrát, az okos beteg- és szegénygondozás pedig bizonyos felügyeletet kívánt, azért arra kérte gyónatóját, Marcellus tartományfőnököt, hogy adjon melléje erre

¹ Mon. Vesp. I. 182., 190., 196; 207., 209., 213., 219., 227., 231., 233., 235., 237., 241., 242., 247., 248., 251., 258., 267., 271., 273., 276., 287—9; 240., 250., 257., 263. — Marc. leg. i. h. 22. l.

a célra egy frátert. Marcellus teljesítette is kérését és az öreg György frátert bízta meg Bold. Margit jótekonyságának lebonyolításával.¹

Tudta Bold. Margit Marcellus tájékoztatása alapján, hogy mennyi szegény van az országban is mindenfelé. Ezek a szegények szegyeltek koldulni, pedig a segítségre éppen úgy rászorultak, mint a szigeti templom szegényei. Bold. Margit szeretete ezekre is kiterjedt. Marcellust bízta meg, hogy országot járó körútja alkalmával osszon szét közöttük alamizsnát. Úgy látszik, hogy itt vették legtöbb hasznát a királyi családtól kapott aranynak és ezüstnek.²

Egyházi jellegű jótekonysága részint lelki, részint anyagi volt. Lelkinek tekintjük azokat a miséket, amelyeket Bold. Margit az általa megadott szándéokra mondatott. Anyagi jótekonysága egyes templomoknak tett alapítványai, azokban végzett építkezései voltak. Ezekhez is a királyi család ajándékai szolgáltatták az eszközöket. Saját zárdáján kívül pl. kapott ajándékot a fehérvári Szent Katalin-zárda; a pesti Szent Antal-monostorban pedig egy oltárt építtetett Szent Miklós tiszteletére.³ A fehérváriak egyházi ruhákat és kelyheket szereztek be az adományból. És mindezek elmondása után Marcellus megjegyzi legendájában, hogy Bold. Margit a zárda közös vagyonából sohasem jótekonyskodott.

Bold. Margit nagy felebaráti szeretetének feltűnő nyomai főként a betegek ápolása körül látszottak meg. Itt volt lehetséges, hogy az Isten megmutassa, mennyire tetszik neki ez a szeretet. Az apácák és Marcellus több csodás gyógyulásról és egyéb eseményről adnak hírt.

Különös esetet beszélt el Esztergomi Katalin nővér a szenttéavatást előkészítő bizottság tagjai előtt. Egy napon Bold. Margittal ment, hogy a betegek számára érkezett húst átvegyék. Nem volt kéznél semmiféle alkalmatosság, amiben vihetné volna. Bold. Margit nem sokáig gondolkodott. Nyugodtan levette a skapuláráját, letette a földre és a hús egy részét, amelyet ő akart vinni, belecsavargatta és úgy vitte a

¹ Mon. Vesp. I. 171., 181., 196., 254., 257—8., 263., 265., 277. — Marc. leg. i. h. 22. l. — Kozma E. doktori értekezésében 35. l. téved, mikor azt állítja, hogy «a klastromon kívüli betegeket meglátogatja egy György nevű fráter kíséretében». Bold. Margit, a Veszprémből való átköltözést leszámítva, sohasem hagyta el a klauzúrát.

² U. o. 277. — Marc. leg. 22. l.

³ U. o. 171., 198. — Magy. leg. 58. kódexlap. — Marc. leg. 22.

konyha felé. Katalin, úgy látszik, kényeskedett, vigyázott, hogy ruhája el ne piszkolódjék a véres hústól. Nagy volt a konyhában a meglepetése, mikor meglátta Bold. Margit skapuláréját. Nem volt azon semmiféle szenny. Az övé azonban minden vigyázása ellenére is bepiszkolódott. Erre szomorúság és harag fogta el Bold. Margit személye iránt. Nem szólt egy szót sem. És ekkor Bold. Margit nevetve mondta neki: Miért vagy haragos? Jól tudom, mit gondolsz! — És Katalin csak akkor vette észre, hogy valamilyen csodálatos dolog történt, mikor Bold. Margit eléje tárta minden gondolatát.¹

Bold. Margit buzgó ápolása nem mindig volt szakszerű. A szigeti zárdában csak úgy hallgattak az egészségügyi «jótanácsokra», amint napjainkban sincs hiány ilyenekben, és a «kitűnő és biztoshatású» háziszerekben. Így egy alkalommal, szokott szerető aggodalmaskodásával, mindenáron segíteni akart az egyik betegeskedő nővéren Bold. Margit is. Valamilyen másoktól ajánlott szert készített el és azt adta a betegnek. De bizony ijesztő lett az eredmény. A nővér először csak beszélőképességét, majd hamarosan eszméletét is elvesztette. Megijedt most Bold. Margit. Attól félt, hogy a halál okozója lesz az a szer, amelytől ő a gyógyulást várta. Hamar elszalasztotta a vele levő nővért azért az ereklýs táblácskáért, amelyik előtt imádkozni szokott, és amelyik éjszaka is mindig vele volt. Összekulcsolt kézzel, sóhajtva és a könyörgés Istenbe vetett teljes bizalmával eltelve, sírva, szinte kiáltotta: Uram, Jézus Krisztus, ha méltatlan szolgálóleányod szolgálata valamiképen kedves előtted, irgalmazz, hogy ez a beteg a Te bőséges szereteted folytán visszanyerje előbbi egészségét. — A legenda szerint a nővér csakugyan visszanyerte eszméletét és egészségét az ima befejeztével.²

¹ Mon. Vesp. I. 241. — Ezt az esetet nem említettük a misztikus rendkívüli jelenségek sorában, mert itt nem volt nehéz észrevenni Katalin haragját. Ő csodálkozhatott azon, hogy Bold. Margit észrevette, pedig nem kellett különösebb emberismeret ahhoz, hogy a Katalin arcára kiülő gondolatokat és érzelmeket leolvassa. Sokkal különösebb eset a skapuláré tisztasága.

² Marc. leg. i. h. 28—9. l. — Jorg Valder legendája XII. 3. szám alatt, és a magyar legenda a 129—31. kódexlapokon Marcellus szövegét fordították át. A szentgalleni legenda is Marcellust fordította át, 39. fejezetében. A magyar legenda csak annyiban tér el Marcellus előadásától, hogy az ereklýs táblát «aranyból csinált»-nak mondja és azt állítja, hogy Margit «leesék előtte» és úgy imádkozott. Minthogy az eseményt csak Marcellus jegyezte fel a főforrások közül, nyilvánvaló, hogy az első jegyzőkönyvből dolgozott. De éppen annak hiánya miatt nincs módunk az esemény fölött más előadás alapján kritikát gyakorolni. Az imádság szövegénél látszik a papos átdolgozás.

Úgy látszik, hogy ez a rosszul sikerült gyógyítási kísérlet, illetve imája erejének tapasztalása lehetett az oka annak, hogy Bold. Margit ettől eltekintve más gyógyítási módot nem igen alkalmazott, mint az orvostól rendeltet és az imádságot. De az imádsággal sem merte minden alkalommal ostromolni az eget. E miatt kissé kellemetlen helyzetbe is került Marcellus provinciális előtt. Marcellus ugyanis egy alkalommal néhány testvér kíséretében a zárdába ment, hogy ott a beteg nővéreket meglátogassa. Bold. Margit, Olympiades és még néhány apáca kísérték el a betegek szobájába. Itt négy előkelő származású fiatal apácánövendék lázasan feküdt. A kis leányok is unszolták a tartományfőnököt, de saját elhatározásából is kissé haragos szóval, bár illő tisztelettel szólt rá Margitra: Mi dolog ez, Margit asszony, hogy gyenge nővéreid ekkora betegségben sínylődnek? Hol a részvéted? Menj, siess és állhatatosan imádkozz értük, hogy az Úr könyörüljön rajtuk és adja vissza egészségüket! Bold. Margit «szokása szerint szemérmesen mosolygott», de semmit sem szólt. Mikor azonban a tartományfőnök és kísérői eltávoztak, imakamrájába ment, hogy a parancsot teljesítse. És másnap a négy kis beteg már meggyógyultan hagyta el az ágyat. Az eset nyilvánvaló bizonyossága annak, hogy az apácák Bold. Margitnak gyógyítóerőt tulajdonítottak. Maga a provinciális is osztozott ebben a hitben, amint hamarosan megemlíti. Az azonban igaz, hogy a tartományfőnök más alapon hitt az ő gyógyító erejében, mint az apácák.¹ Erről is hamarosan szólunk.

Marcellus, Bold. Margit imádságának erejét tapasztalva, hamarosan igénybe vette azt. 1266 februárius hó 3-án vagy 4-én hozzá küldte a spalatói származású János frátert, körútjaiban kísérőjét, mert ez már az előző évi augusztus hó eleje, Szent Domonkos ünnepe óta «quartaná»-ban szenvedett és semmiféle orvosi kezelés sem használt neki. Viszont Marcellusnak szüksége volt a fráterra, mert ismét körútra akart indulni. János testvér tehát a provinciális parancsára a zárdába ment, és a provinciális parancsoló szavával a beszélgetőablakhoz hívatta Bold. Margitot. Itt átadta a tartományfőnök üzenetét, mely azt foglalta magában, hogy gyógyítsa

¹ Leg. Marc. i. h. 30. l. — Jorg Valdernél a XII. 6. fejezetben, a magyar legendában a 137—8. kódexlapokon, a szentgalleni legenda 43. fejezetében ugyanebben az előadásban találjuk. Marcellus forrása saját tapasztalatán kívül az első jegyzőkönyv is lehetett. Más forrás nem áll rendelkezésünkre és így kritika gyakorlására nincs alkalmunk.

meg imáival a frátert. Bold. Margit nem felelt azonnal. Fontolgatta a parancsot. Aztán megkérdezte a frátertől: Mikor van a rohamod napja? És mikor megtudta, hogy éppen azon a napon, amelyiken hozzáküldték a beteget, ezt mondta neki: A mi Urunk Jézus Krisztus az, aki megszűnteti a betegséget és egészséget ad. Menj, segíts magadon imáiddal, és én is segítek tehetőségem szerint az enyéimmal, és megteszem, amit lelkiatyám nekem parancsolt. És légy nyugodt az Úr Jézus Krisztusban. — Aztán azonnal imakamrájába ment. János azon a napon meggyógyult és utána három éven át, míg Marcellus még tartományfőnöke volt, nem is tért vissza betegsége.¹

Az apácák közt egy-két feltűnő gyógyulás arra adott alkalmat, hogy Bold. Margitnál valamilyen gyógyító talizánt sejtessenek. Ilyen hiedelem elterjedésére jó alkalom volt Anna hercegnő leányának, Margit nővérnek a gyógyulása. Az történt ugyanis, valószínűen 1266-ban, hogy egy vesperás előtti időben Bold. Margit vállá kificamodott, mikor fekvő imahelyzetéből fel akart kelni. Úgy látszik, erős fájdalmai lehettek, mert a főnöknő és más apácák is aggódva keresgéltek orvosszert, hogy fájdalmát csillapítsák. Nem tetszett ez az aggodás Anna hercegasszony leányának, azért gúnyosan gondolt arra a nagy gondoskodásra, amellyel egy «apáca» iránt viseltettek. De abban a pillanatban őt is ugyanazon a helyen ugyanolyan fájdalom kezdte hasogatni. Rögtön a szentség hírében álló királyleányhoz ment ekkor kis húga, elmondta neki, hogyan gondolt fájdalmára és kérte, hogy kímélje meg őt. A királyleány kevés szóval válaszolt neki. Mindössze ennyit mondott: Kíméljen meg téged az Úr. És a fájdalom abban a pillanatban megszűnt a gúnyolódó rokon vállában.²

¹ Marc. leg. i. h. 29—30. l. — Mon. Vesp. I. 280. — Náp. leg. I. 51. — Gar. legendájában hiányzik. — Jorg Valdernél XII. 5., a magyar legendában a 134—6. kódexlapokon, a szentgalleni legenda 42. fejezetében Marcellus előadása (a legendában) alapján. A magyar legenda kevés betoldást alkalmaz a 2. jegyzőkönyvből. A szövegekben lectio varians «dies abcessionis» és «dies acressionis», a magyar legendában «hideglelőnap», szóval a roham napja. A magyar legendának ennél a résznél az imakamra helyéről szóló része Marcellus legendájában is megvan és onnan származik: descendens in camerulam in locum oracionum suarum quam extra chorum inter chori tabulas et murum ecclesie ad orandum secrecius . . . habebat. A második jegyzőkönyv szerint a kamra a kóruson van. A források egybehangzása nem enged vitára alkalmat.

² Mon. Vesp. I. 182—3., 187., 192. Az esetet maga a hercegnő mondotta el a bizottság előtt, és még két rokonleány is ugyanúgy vallott róla, minthogy nekik a hercegnő az esetet már annak megtörténtekeor elbeszélte. — A magyar legenda a vallomásokhoz híven vette át az eset leírását, — a 63—4. kódex-

A gúnyolódó hercegnő válfájdulásának és hirtelen meggyógyulásának körülményei csakugyan alkalmasak voltak annak a hitnek a keltésére, hogy Bold. Margitnak valamilyen titokzatos ereje van. Minthogy pedig itt nem a szeretet vitte a fájdalom előidézésében a főszerepet, valamilyen varázsszerre gondoltak az apácák. Nem is váratott magára sokáig ennek a hitnek a kifejezése. Eliána nővérrel történt 1267-ben, hogy az esti ima alatt fájni kezdett jobb kezének egyik uja. Az ima végeztével a nővérek lefeküdtek, el is aludtak. Csak Eliána nem tudott a fájdalom miatt elaludni. Úgy látszik, elég sok idő tellett el a kellemetlen virrasztásban, mert közben Bold. Margit is visszavonult már a hálóterembe. Ekkor Eliána hozzámment. Ágya mellett imába merülve találta. Elpanaszolta neki, hogy uja miatt nem tud aludni, aztán arra kérte, hogy ha van valamilyen «köve», melynek ereje van, adja neki azt kölcsön. Bold. Margit nem adhatott neki semmiféle varázsszerű követ, hiszen nem volt neki semmilyen «abrasax»-féle köve sem. Ehelyett megszorította a fájó ujját, és azt mondta Eliánának: Menj pihenni, mert hamarosan megszűnik. Eliána visszament ágyához és, mint vallotta a bizottság előtt, rögtön meggyógyult. Másnap természetesen mindent elmesélt társnőinek is.¹

* * *

Mindaz, amit ebben a fejezetben elmondtunk, nemcsak a felebaráti szeretet tényeit tárta elénk. Lehetetlen észre nem vennünk, hogy a szeretet megnyilvánulása, éppen abban a fokban, amelyikben Bold. Margit azt gyakorolta, már az alázatosság, önmegalázás megnyilvánulása is. A betegek gyógyításában való részvétele egyúttal az engedelmesség körét is érinti. Végül jótékonykodása a szegénység szelleméből is fakad, nemcsak a szeretetből. Mégis különválasztottuk a fentebb elmondottakat, mert különleges jellegük és a Bold. által maga elé tűzött cél folytán elsősorban a szeretet megnyilvánulásainak kellett lenniök.

lapokon. — A nápolyi legenda annak ellenére, hogy erősen kiszínezi I. 49. fejezetében, nem tér el az igazságtól. Inkább szépirodalmi vonatkozásúak a változások, de a lényegét nem érintik. — Gar. VI. 41. — A szentgalleni legenda csak annyiban mutat egyezést a magyar legenda szövegével, hogy mindketten azonos forrásból, a második jegyzőkönyvből dolgoztak.

¹ Mon. Vesp. I. 173. — A nápolyi legenda I. 50. fejezetében, a magyar pedig 198. kódexlapján minden hozzáadás nélkül adják elő, amit Eliána a bizottság előtt vallott. — L. még Gar. VI. 42.

VIII.

Mikor Béla király és Mária királyné zárdába adták kis-leányukat, fogadalmat teljesítettek. Valószínű azonban, hogy nem gondolták végig elhatározásuk egész folyamát. A veszprémi zárdába ugyan azért vitték már, hogy leányuk apáca legyen, nem úgy, mint a többi ott nevelődő leány. Onnan ugyanis, mint leánynevelő-intézetből, könnyű volt a világba való visszatérés. Bold. Margit nem így került oda. De erről az ország előkelő családjai egyelőre nem tudhattak biztosat. Ők csak azt látták, hogy a királyi család egyik kisleánya a veszprémi zárdába került nevelésre, azért felkapott lett egyszerre a veszprémi Szent Katalin. Az ispánok oda vitték gyermekeiket, hogy a kis királyleány mellett nevelődjenek és majdan, ha az élet úgy fordul, hogy az a kisleány felnő és visszatér a világba, az ő leányaik mint kis pajtások a királyleány későbbi sorsában is könnyebben megtalálhassák boldogulásuk útját. A királyi család más tagjai is odakerültek. Egyelőre ugyan csak macsovai Vilmos herceg leánya került a Veszprémbe, de később, mihelyt elkészült a szigeti zárda, Anna hercegnő, Rasztiszláv felesége is odavitte a leányát. Még később az ifjabb király, István szintén zárdába adta Erzsébetet. Így a királyi család négy leánytagja élt egyszerre a szigeti zárdában. Pedig onnan már nem lehetett a világba olyan könnyen visszatérni, mint a veszprémi zárdából. A szigeti zárda már nem leánynevelő-intézet volt, hanem komoly apácázárda. Aki oda adta be leányát, annak le kellett számolnia azzal, hogy a szeretett leányt elveszíti, amint azt a szerzetesi élet teljessége megkívánja.

De, amint mondtuk, nem gondolták végig sem a király, sem a királyné elhatározásuk egész következményét. Ők a zárdában is a királyleányt megillető elsőséget képzeltek el leányuk számára. Az ő kedvéért építették a szigeti zárdát, kell tehát, hogy leányuk ott úgy éljen, mint akinek elsősége van mindenki más fölött.

Ugyanez a felfogás nyilvánult meg még később is, IV. László birtokadományainál. Ő, aki kevésbé volt egyházias

észjárású uralkodó, szinte minden adománylevelében csak nénjét, Erzsébetet nevezi meg az adomány tulajdonosául. Hiába magyarázzuk mi az adománylevelekbe azt az értelmet, hogy IV. László, amikor nénjét, a szigeti zárdá főnöknőjét, birtokadományban részesíti, tulajdonképpen a zárdát, a szerzetet ajándékozza meg. IV. Béla nem így szokta fogalmazni adományleveleit. Nála nincs szükség semmiféle magyarázatra. IV. László azonban határozottan *csak nénjét* akarta adománnyal gazdagítani, mikor őt mondja megadományozottnak. Valahogyan ennek a felfogásnak a szellemében, még ha szelídebb formák közt is, kell elképzelnünk a királyi család gondolkodását apácává lett leánytagjairól.

Ha így gondolkodott a királyi család, nem szabad csodálkoznunk azon, hogy a nagyúri családok sem gondolkodtak másképpen a királyleányokról, illetve a királyleányok mellett élő saját leányaikról. A királyleányok zárdái életét csak egy érdekes életformának tekintették, amelyben azonban a világi élethez hasonlóan szépen érvényesülhetnek a nagyúri családok leányai is. Valamilyen udvarhölgy szerep volt az, amit leányaik számára a magyar nagyurak elképzelték. Tökéletlen szemlélet volt bizony ez, de a zárdában élők sem tudtak tőle szabadulni.

A királyi család ajándékaival és azzal az igényével, hogy állami érdekből, szükség esetében, még fogadalmat tett leányait is elviheti a zárdából, a zárdá elöljárósága nem tudott kellő erővel szembeszállni. Az apácák Margittal örökké kivételt akartak tenni a zárdában. Majd részletezzük, hogy Bold. Margitnak mennyi erőfeszítést kellett kifejtenie az ilyen bánásmód leküzdésére. Talán egyedül ő volt tisztában azzal a ténnyel, hogy hogyan kell élnie a zárdában, mégha királyleánynak született is. Meg tisztában volt vele Marcellus, a gyóntatója. Ezért adta Bold. Margit elé életszabályul az elvet: *seipsum contemnere*. És Bold. Margit szerzetesi élete csakugyan ennek az elvnek a szellemében folyt le. Keretét minden esetre a fogadalom jelölte ki.

Bold. Margit fogadalmában kifejezetten csak az engedelmességet találjuk a szerzetesi életelvek közül hangsúlyozva. Az engedelmesség a rendi előjáró és a rendi szabályzat iránt volt kötelező. Ebben az engedelmességben azonban az egész szerzetesi élet benne van. Marcellus a bizottság előtt tett vallomásában nyíltan kimondotta, hogy: *ordinem suum et regulam servavit vitae suae in omnibus et per omnia valde bene*; az apácák közül néhányan ugyanebben a szellemben nyilatkoztak.

nak róla, legfeljebb azt teszik még hozzá, hogy jobban és szigorúbban, mint más apácák vagy azt, hogy még többet akart állandóan tenni.¹

Az engedelmesség az önmegvetés legmagasabb foká, mert vele arról mondunk le, ami bennünket az Isten földi teremtményei közül legnagyobb rangra emelt : a szabad akaratról. Nem nehéz addig a szerzetesi élet, ameddig benne saját akaratunk is érvényesülhet. A szerzetes minden szolgálatának azonban abban a szellemben kell történnie, hogy nem azért teljesíti szívesen a parancsot, mert neki is úgy tetszik, mert neki is örömet okoz; hanem azért, mert nem a saját akaratát követi, hanem az előjáróét és abban Isten akaratát látja. És ennek az akaratnak a követése, az annak való engedelmesség okozzon örömet, tekintet nélkül arra, hogy egyezik-e saját akaratával, vagy nagy erőfeszítéssel tudja-e akaratát másénak alárendelni. Sőt, ha nehézséget okoz lelkében más akaratának követése, és mégis szívesen teljesíti kötelességét, nagyobb az érdeme. Itt válik el, ki milyen fokban tette magáévá az igazi szerzetesi élet elveit.

Bold. Margitról biztos adataink vannak arra vonatkozóan, hogy szívesen engedelmeskedett előjáróinak. Legfőbb előjárója a tartományfőnök, Marcellus volt, egyúttal gyóntatója is. Ő bizonyítja, hogy már a veszprémi zárdában mindent — az érengyakorlatokat érti — az ő engedélyének kikérésével tett Margit. Közvetlen előjárója a zárda főnöknője. Azzal szemben is engedelmes, attól is engedélyt kér, ha valamit, a szokottól eltérőt akart cselekedni. Így pl. engedélyt kér, ha alamizsnát akar adni valakinek, ha soron kívül akarja a betegeket ápolni, ha a sekrestyési teendőket szeretné ellátni, mert a megszokottnál többet akar imádkozni. És végül arra is minden évben engedélyt kért már kisleány kora óta, hogy nagycsüttörtökön az apácák és a szolgálok lábát megmoshassa. Engedelmisségét emlegetik társnői Olympiades iránt, sőt engedelmisség tölti el az összes apácákkal szemben. Ezt az utóbbit nem részletezik, így csak azt tudjuk elképzelni, hogy bárki kérte segítségét, mindig készséggel segített, mintha a kérés parancs lett volna. És azt látjuk, hogy mindig elvégzi azt a munkát, amelyiktől a nővérek húzódoztak. Ha pedig a főnöknő valaminek az elvégzésére általános, nem személyt kötelező parancsot adott, **Bold.** Margit nem gondolkodott, hanem elsőnek sietett az

¹ Mon. Vesp. I. 183., 256., 264, 265., 279.

így kiadott parancs teljesítésére. Soha senki sem tudta az ilyen parancsok teljesítésében megelőzni. Meg is említik az apácák, hogy készséges engedelmességével társnőinek példát adott, hogy annyira engedelmes volt, mintha nem is lett volna a király leánya, hanem valamilyen szegény emberé.¹

Engedelmes csak az alázatos, a lélek szerint is alázatos szerzetes tud lenni. Ha az apácák szinte valamennyien beszéltek arról, hogy Bold. Margit mennyire szeretett imádkozni, akkor arról is beszélniük kellett, hogy milyen nagyon alázatos volt. Nem is hagyta említés nélkül egy sem nagy alázatosságát. Alázatosságáról némelyik felsőfokban beszél, másik azt állítja, hogy minden társnőjénél, sőt a szolgálóknál is alázatosabb volt. Az ilyen megállapításokat elsősorban az előkelőbb származású apácák tették, hiszen előttük, a származásukra büszkéek előtt, kellett feltűnnie elsősorban Bold. Margit alázatosságának. De feltűnt a szolgálóknak is éppen azért, mert mindegyik azt várta tőle, hogy királyleánycént éljen a zárdában. Emlegetik alázatosságát az imában, az Úristennel szemben. Láttuk, hogy az előjárók parancsainak való készséges engedelmességben is fáradhatatlan volt alázatos lelke. Szó nélkül tűrte el, ha előjárói korholták túlzásai miatt, sőt azt is, mikor leboruló imái miatt a zsörtölődő Olympiades disznóhoz hasonlította. Mint láttuk, Marcellus feddő szavaira a négy apácánövendék betegágyánál csak «édes mosoly» volt a válasz. Alázatossága megnyilvánult az egész konventtel szemben is, mikor nagycsütörtökön Krisztus példájára megmosta az egész konvent lábát, vélumával törülgette és megcsókolta. Alázatos szolgálatai a betegek iránt közmondásosak voltak. De az egészségesekkel szemben is csak alázatosságát emlegetik. Szolgálatot tesz mindenkinek, a szolgálókkal szeretettel elbeszélget. A társnőitől tanusított sértéseket nemcsak elviselte, hanem még abban az esetben is ő kért bocsánatot — a sértő lábaihoz borulva —, ha nyilvánvaló volt a rajta esett igazságtalanság. Mint Száki Alexandria mondta, még a szolgálók sértéseit is Istenért viselte el alázatosan és megalázta magát előttük.

Ez a lelkület nyilvánvalóan abból a gyerekkori sértettségből fakadt eleinte — amelyről már szóltunk —, mikor királyleánynak nevezték és öntudatosította, hogy vele, mint királyleánnyal akarnak bánni. Ezért nem beszélt gyerekfejjel szívesen

¹ Mon. Vesp. I. 182., 195—8., 203., 207., 209., 210., 218., 226., 235., 248., 257., 259., 263., 265., 266., 270—271., 276.

apjával és anyjával. Később, esze fejlődésével a szüleivel való érintkezésben nem volt nehézség, de amikor csak módja volt rá, kimutatta, hogy nem azért valaki ő, mert apja király, hanem saját érdeméből is tud első lenni a zárdában. Ezt persze ő nem így gondolta, de tetteinek a következménye ez volt. Marcellus a legendában felemlíti, hogy nem szerette az új vagy finomabb ruhát, mert ez nagyon is megkülönböztette őt szegényebbsorsú társnőitől. Ha sok biztatásra vagy szülei iránt való szeretetből fel is vette az új ruhát, nem becsülte azt semmire és kiskorában igyekezett minél előbb elpiszkítani alázatos szolgálai munkák végzése közben, később pedig levetette az új ruhát és átadta társnőinek, vélumát pedig a szolgálóknak és azok durvább, szakadozottabb ruháit vette magára. Abból a tényből, hogy az új ruhát néha tönkretette, inkább alázatossága, mint szegénységre irányuló törekvése tűnik ki. Nem akart semmiben sem különbözni a legszegényebb és így alázatosabbhelyzetű apácáktól. A ruházkodásban megnyilvánuló szegénység tehát inkább alázatosságra törekvő lelkületének bizonyítéka. Alázatosságában nem fogadta el azt a megkülönböztetést sem, hogy a zárda neki finomabb ételt vagy bort adjon, mint a többinek. Nem tűrte, hogy királyleányi mivoltában különbséget tegyenek vele. Ha ilyet megkíséreltek, még haragudni is tudott. Tudta, hogy apja és anyja nagyon szeretik őt, de ő éppen ezért még jobban megalázta magát és néha ki is fejezte, mennyire terhes neki ez a királyi származás. Gaurai Katalin monjda el, hogy egyszer sírva mondta neki, mennyivel szívesebben volna valamilyen szegény ember szolgálója, mint a király leánya, mert akkor jobban tudná szolgálni az Istent. Ilyen lelkülettel aztán nem csodálhatjuk, ha azt mondják róla, hogy nem törődött saját személyével és nem restelte végezni a legsilányabb szolgálatot sem. Mielőtt ezeket a szolgálai munkákat felsorolnánk, csak azt említjük meg, hogy minden alázatossági gyakorlatához, a szolgálai munkák végzéséhez is, kikérte gyóntatója engedélyét. Ezt meg is kellett tennie, mert enélkül alázatos szolgálai munkája inkább különködésnek tűnt volna fel, mint érdemnek.¹

A zárdai munkák végzésében semmiféle munka alól sem vonta ki magát. Így hordta a vizet és a fát a konyhára; főzött, söpört, mosogatott, mint Marcellus megjegyezte, már kisleány-

¹ Mon. Vesp. I. 181., 194., 203., 213., 218., 229., 230., 235., 237., 240–242., 248., 251., 256.; 218., 226.; 250., 259; 287–9; 232., 253., 258., 260., 272; 189., 240., 242., 247; 207., 276 (v. ö. Marc. leg. i. h. 18. l.); 168., 244., 260., 261., 267., 276.

kora óta. Résztvett a zárda takarításában. Annak minden helyiségében végezte azt a munkát, amelyik a többire is ránehezedett, sőt Bold. Margit túltett rajtuk. Felszolgált az ebédlőben, hordta a kézmosóvizet, az ételt, és ebéd végeztével evett, ha evett, a szolgálók között. Résztvett a kerti munkában is. Sőt attól sem irtózott, hogy a latrinát kitisztítsa. Láttuk, hogy már Veszprémben kért erre engedélyt, de mikor a tisztogatást végző nővérek ezt nem engedték meg neki, kieroszakolta a munkában való részvételt. A szigeten még tovább ment. Ott már túlzásnak mondható, amit tett. A túlzások közé tartozott pl. az, hogy mezítláb szolgált a konyhában és az a tette is, hogy a halat télen, nagy hidegben, kinn a szabad ég alatt tisztította, vagy a gyapjúnak a mosását télen szintén a szabadban, egy sajtárban lábbal tiporva végezte, vagy a konyhai szemetet kezében vitte ki. Első akart lenni minden munka végzésében. Ha valaki más akart valamit elvégezni, Bold. Margit nem engedte és sietett munkájával, hogy a többit megelőzze és más munkához nyúlhaszon hozzá.

A szolgai munka végzésében nem kért kíméletet és nem fogadott el könnyítést. Egy alkalommal Csanaki Benedikta el akarta venni tőle a nyársat, mikor a betegek számára húst sütött. Nem adta át neki, mert akkor Benedikta szerzett volna szolgálatával érdemet, márpedig Bold. Margit nem akarta elveszteni ezen a téren szerezhető érdemeit. Benedikta bizonyára kiélezte a helyzetet, mikor megjegyezte, hogy nem illik Margitnak végeznie ezt a munkát. Máskor azonban rászorult ő is a segítségére. Egy alkalommal ebéd végén a nagy kézmosósajtárt kellett volna kivinnie. Egymaga nem tudta ezt megtenni, azért segítségül hívta Rátold Kingát. Kinga nem vette meg-tiszteltetésnek, hogy a királyleánynak segíthet, azért húzódozott a segítségtől. Bold. Margit ekkor «szinte haragosan» szólt neki mégegyszer. Erre már Kinga nem vonta ki magát a munkából, de forrt benne a düh. Alig érték az edénnyel az udvarra, ledobta az edényt és Bold. Margit arcára és mellére locsolta a vizet. De ő mosolyogva tűrte el a sértést és csak annyit kértett szelíden: Nővérem, mit csinálsz?

Úgy látszik, hogy ilyen esetek elkerülése végett, meg aztán azért, hogy «érdemét el ne veszítse», maga végzett mindent, amit csak meg tudott tenni. Néha adódtak olyan esetek, hogy az apácák csodálták, milyen nagy terheket tud elvinni. Csodálkoztak, de bizony nem nagyon törték magukat a segítségben, akár a betegek számára való húst vitte nyakába vetett kötél segítségé-

vel, akár a lisztet vitte a konyhára, akár a pincébe kellett menni a borért. Megbámulták, ha télen a gyapjú mosása közben összefagyott ruhája alsó széle, talán sajnálták is, ha a hidegben való haltisztítástól kezébőre felrepedezett, vérzett és kisebesedett, de nem igyekeztek elvenni előle a munkát. Sőt szívesen vették, hogy más végzi el a kellemetlen munkákat, ha más, Bold. Margit, a soros szolgálaton kívül is kérte konyhai munkára való beosztását. Ők könnyebben élhettek, hiszen a király leánya elvégzett helyettük mindent, amit csak elvégezhetett. Igaz azonban az, hogy Bold. Margitnak éppen ezek a lehetőségek tetszettek, mert több alkalma nyílt az önmegalázásra.

Nem is tudta senki annyi türelemmel és szeretettel végezni a munkát, mint Bold. Margit. Ha kellemetlenség érte, szó nélkül tűrte, és folytatta tovább zokszó nélkül tevékenységét. Egyszer pl. télen a hóban elesett, mikor a betegek számára vitte a tyúkhúslevest; kezét is leforrázta. De sikerült az étel nagyobb részét megmentenie, azért nyugodtan felkelt, és vitte tovább az önként vállalt terhet.

Bold. Margit munkájában is az Isten szeretetétől áthatva fáradozott. Tudta, legalább is hitte, hogy a tiszta szívvel, jó szándékkal végzett munka, főként ha önmegalázással is jár, csak kedves lehet Isten előtt. Ennek a hitének kifejezését találjuk egy csodaként elmondott eset leírásánál. 1268-ban, március 12-én, olyan erős szélvész dühöngött a szigeten, hogy a káptalanház tetejét is leszakította és a gyümölcsöskertbe dobta. Délután három óra tájban Bold. Margit és Nyitrai Anna valamilyen deszkaalkalmazatosságon sajtosztésztát vittek ruhával letakarva a kemencéhez. Anna a tető leszakításától és a vihartól megijedt, azért ellenvetést próbált tenni a munka ellen. Felhozta azt, hogy a tésztát is tönkreteszi a szél, sőt testi épségüket is veszélyezteti. De Bold. Margit nyugodtan válaszolta neki: Ne félj! maradj békén, mert ez a szél nem akadályozhat meg bennünket! — Anna ekkor a káptalanház tetejének a leszakítására hivatkozott. De Bold. Margit ismét csak azt mondta: Maradj nyugodtan! Erre mindketten megálltak, és vártak körülbelül annyi ideig, amennyi szükséges a hét bűnbánati zsoltár elimádkozásához. Ezalatt a szél csakugyan lecsendesedett.

Bold. Margit mindig arra törekedett, hogy társnői szemében eltüntesse saját személyének a kiváltságos születésen alapuló esetleges megítélését. Ezért nem elégedett meg azzal, hogy mindenkinél alázatosabb volt, hogy elvégezte a szolgai munkák minden fajtáját, hanem részt követelt magának a társnőire

kiszabott büntetésben is, bár ő maga ártatlan volt abban a fegyelemsértésben, amelyik a büntetést maga után vonta. Az a fő, hogy senki se gondolhassa őt azért nem büntetettnek, mert ő a király leánya. Azt tudták a hibásak, hogy ő nem volt köztük és társuk a hibában, de nem tudhatták azok, akik nem voltak jelen a fegyelemsértésnél. Bűnhődni akart alázatosan, ártatlannul is. 1265-ben Montpellierben rendi káptalangyűlés volt. Résztvett ezen Marcellus, a magyar tartomány főnöke is. Mikor hazatért, meglepetésszerűen meglátogatta a szigeti zárdát. Mire a dolgozósobába ért, már vele volt szokás szerint a főnöknő, a többi hivatalviselő és néhány idősebb nővér. Ezen a csütörtökön nagy fegyelmetlenséget tapasztalt a tartományfőnök. A dolgozósoba hangos beszédétől zsongott. Nagy volt a megbotránkozás, mert a ház csendjének ilyen nagymértékű megsértése már komoly fegyelmetlenségre vallott. Hiszen a csend, a silentium van hivatva biztosítani a szerzetesházban az összedettséget, a magabamélyedést, a lélek üdvének zavartalan munkálását. A silentiumot a folyosókon, a hálótermekben, az ebédlőben, a káptalanteremben, sőt a munkaszobában is meg kellett tartani. Csak a felüdülésre szánt időben volt szabad beszélgetni, vagy soron kívül külön engedéllyel beszélhetett csak valaki más időben. Ha feltétlenül szükséges mondanivalója volt valakinek, rendszeren jelbeszéddel adták egymás tudtára. Bold. Margit jelbeszédeiről szólnak is az apácák a vizsgálóbizottság előtt. Így például jelbeszéddel kérte a sekrestyés nővért, hogy még ne csukja be éjjel a kórus ajtaját. Jellel adta tudtul egyik társának azt is, hogy mikor viselte szeggel kivert kapcáját stb. Most azonban kedélyes beszélgetésbe volt merülve körülbelül húsz nővér a munkateremben.

A silentium megsértőit első és másodízben a Miserere-zsoltár és a Miatyánk elmondásával büntették. A harmadik, negyedik, ötödik és hatodik fegyelmetlenség büntetése már korbácsütés volt. Ezt a főnöknő ítélte meg. A silentium heted-szeri megsértéséért a bűnösök azt kapták büntetésül, hogy az ebédlőben ebéd ideje alatt a padlón kellett ülniök és csak kenyeret és vizet kaptak ebédre. Most Marcellus egyszerre a hetedik büntetési fokot szabta ki a húsz apácára. Tette ezt egyrészt azért, mert tömeges volt a fegyelemsértés, másrészt jól tudta, hogy nem lehet egyszerre ekkora fegyelmetlenség úrrá egy zárdában. Annak előzményeinek is kellett lennie, hogy idáig fajulhatott a silentium megsértése. Nem volt most fontos, hogy eddig nem volt tudomása róla. Pénteken reggel, a káptalan-

gyűlésen történt az ítélet kihirdetése. Bold. Margit is itt vett róla tudomást, mert ő nem volt jelen a beszélgetésen. De úgy érezte, hogy az a körülmény, hogy őt nem büntették, félreértésre adhat alkalmat. Megkérte tehát Olympiadest és Macsovai Margit nővért, a rokonát, hogy kéressék a tartományfőnököt a beszélgetőablakhoz, és ott kérjék meg arra, hogy terjessze ki rá is a büntetést. Bizonyára volt ebben a kérésében szerepe az akkor már dúló harcnak, amelyik Béla és István királyokat szembeállította egymással, az apácák rokonait pedig pártokra szakította. Bizonyára az apácák is rokonaik pártállása szerint fogták egyik vagy másik király pártját, Könnyen megeshetett, hogy az akkor már dúló harc adott alkalmat és tárgyat a beszélgetésre, és akkor Bold. Margit szülein keresztül saját magát is hibásnak érezte a fegyelemsértésben. Bold. Margit elérte célját. A déli étkezés idején ő is ott ült a földön húsz társa között és kenyéren vízen kívül egyebet nem evett.

Ilyen alázatosság mellett lehet csak világossá előttünk Száki Alexandria nyilatkozatának jelentése. Ő azt mondta a vizsgálóbiztosok előtt Bold. Margit alázatosságáról és egyben szentségéről, hogy alázatossága és szentsége tényeit nem is tudja teljesen elmondani.¹

Láttuk eddig, hogy Bold. Margit milyen harcot kezd saját belső énjében a *superbia vitae* ellen. Megtagadja, vagy hogy forrásunk szavát használjuk, megveti az Istentől kapott legnagyobb szellemi, lelki képességet, a szabadakaratot. Leküzdi a származásával adott, részint saját lelkéből fakadható, részint környezetének ráerőltetéséből fakadó büszkeséget. Elmondhatta volna ő is magáról Krisztus szavait, hogy az ételem az, hogy Atyám akarátát teljesítem, illetve ezeket: mindenkinek mindene lettem.

De az emberi lét örök küzdelem. Az pedig, aki tökéletességre akar jutni, még fokozottabb harcot kell vállaljon magára. Ad rá módot lelkünkön kívül testünk is. Annak különböző célokra törő, az életben fontos, sőt a léthez szükségszerű és hihetetlen erővel feltörő ösztöneit is le kell küzdenie a tökéletesség után vágyakozónak. Testi-lelki ösztönös erő bennünk a vagyonhoz való ragaszkodás, részint mint birtoklási vágy, részint mint az élet fenntartásához szükséges javak megszer-

¹ Mon. Vesp. I. 175—6., 168., 182., 185., 190., 195., 196., 201., 204., 207., 213., 216., 219., 227., 235., 244., 247., 248., 250., 251., 254., 257., 263., 267., 275—6., 270—271., 187—9. — Denifle, i. m. V. 204., 241. — Náp. leg. I. 23. fejezetében.

zésére működő ösztönös erő. A szerzetesnek azonban meg kell vetnie ösztönös vágyódásait, ha már a lelki javokról, Istentől kapott hasonlíthatatlan képességeinek gyakorlásáról lemondott. Ennek oka az, hogy sok bűn forrása a concupiscentia oculorum, mert elfordít Istentől, mikor a földre irányítva a figyelmet, megfoszt a magasabb dolgok látásától, és azért is, mert nagyon sok bűnnek szülőoka a felebaráti szeretet vonatkozásaiban is.

A dominikánusok fogadalmában, a többiekhez hasonlóan, nincs különösebb hangsúly a szegénységi fogadalmon. Bold. Margit fogadalmának szövegénél láttuk, hogy kifejezetten csak az engedelmességről esik ott szó. Ha modern szóval akarunk élni, ez azt fejezi ki, hogy csak kerettörvény az engedelmisség fogadalma, de ebben van a fogadalom által vállalt minden kötelezettség. Az engedelmisség az előjárók iránt és a szerzet szabályai iránt; ez a keret. Megtörténhetnék, hogy az alapító korabeli állapotoktól teljesen eltérő tartalmat nyerhetne egy szerzetesrend élete, ha statutumai és a legfőbb hatóság, a pápa ezt így határoznák. De maga a fogadalom szövege akkor is igaz volna, csak az engedelmisség ebben az esetben más kötelezettségek elé állítaná a rendtagokat, mint amilyenek a régiak voltak. Így azt látjuk, hogy Szent Domonkos rendje koldulószerzetnek számít, a szigeti zárdának mégis hatalmas nagybirtokai vannak az ország különböző vidékein. Az apácák élete kizárta azt, hogy ők maguk járjanak koldulni. Nagyon erős klauzúra kötötte őket zárdájukhoz. A szerzet férfitagjainak más kötelezettségük is volt, mint az, hogy női zárdáik számára alamizsnát gyűjtsenek. De ez a szigeti zárdánál felesleges is volt, mert Béla király akármennyire is fogadta leányának apácává tételét, arra semmi esetre sem gondolt, hogy az Istennek ajánlott gyermeknek megélhetési gondjai legyenek. És a pápák jóváhagyták az alapítást, jóváhagyták, sőt védelmük alá fogadták a zárda birtokait is. Ezzel a szent szerzetalapító elgondolása felsőbb elhatározással változást szenvedett volna, ha már maga Szent Domonkos is nem ilyenformán képzelte volna el női zárdáit. De Prouilleban és később Rómában alapított zárdái sem voltak a Szent Ferencről követett koldulás szellemére beállítva.

Így aztán a mellett, hogy a szegénység kötelező minden szerzetesre, a női kolostorokban az egyes apácák szegénységét követelte meg. Ez a szegénység is lehet lélek szerint is, külső formák szerint is megnyilvánuló szegénység. Nem kell külön kifejeznünk, hogy a lélek szerint való szegénység, a szegénység szelleme fontosabb, mint a bizonyos esetekben megnyilvánuló

külső szegénység. De mégis akkor legtökéletesebb a szerzetesi szegénység, ha a kettő szép harmóniában csendül ki. Ez az így megnyilvánuló szegénység szabadítja fel a lelket a földi kötelekekből, a concupiscentia oculorum igája alól, és röpíti fel a magas egekig, az Isten trónusáig.

Említettük, hogy Bold. Margit csak nagyon ritkán öltözött új ruhába. A szüleitől küldött ruhaanyagot vagy kész ruhát, a velumot is, vagy szegényebb sorsú társnőinek, esetleg a szolgálóknak adta, vagy a szegényeknek osztogatta el, akik a templomban szeme elé kerültek. Ezekben a tényekben mi elsősorban a felebaráti szeretet és az alázatosság, önmegvetés tényeit láttuk. Tagadhatatlan azonban, hogy a szegénység szelleme is vezette, amikor a fenti tetteket elkövette. Általánosságban említik róla társnői, hogy szerette a szegénységet, és szeretett szegénységben élni. Ez a szegénységben való élet ruházatában is, más dolgaiban is megnyilvánult. Ha már most ezzel a tudattal vesszük szemügyre azt az adatot, hogy a szüleitől kapott ruhaneműeket, de a többi ajándékot is mindig elajándékozta, lehetetlen fel nem fedoznünk azt a gondolatot tetteiben, hogy a szerzetesnek anyagi szükségletei tekintetében a szerzetre kell bízni magát. Ezt a szegénység szelleme követeli. Abban is megnyilvánult Bold. Margit szegénysége, hogy nem akart több ruhát, mint amennyire múlhatatlanul szüksége volt. Ez pedig ugyancsak nagyon kevés volt.

A zárda maga készítette el tagjai számára a ruhához szükséges anyagot. Ott mosták és fonták a gyapjút. A szövésről nincs tudomásunk. A ruhavarrás azonban már szintén a zárda kezelműkájával történt. Vászonneműt nem használtak ruházatuknál. A szerzet szabályai tiltották a vászonruha használatát még a betegeknek is. Elképzelhetjük, hogy Bold. Margit nem akart kivételt tenni magával a szerzet rendelkezései ellenére, hiszen még a megengedett dolgokról is lemondott. Azt biztosan tudjuk, hogy már kicsi korában, Veszprémbe, könyörgött Olympiadesnek, hogy vegye le róla a vászon alsóruhát, és így közvetlen testén hordhassa a durva, nyíratlan gyapjúposztóból készült ruhát. Később említik, hogy csakugyan mindig így viselte ruháját. Még betegsége idején ágyában sem tűrt vászonfelét.

A ruházathoz tartozott a velum. Ez is gyapjúból készült. A konsekráció előtt fehérszínű volt az apácák véلuma, a konsekráció után fekete. Ezért nevezték magyarul a konsekrációt «befeketésnek». A homlokot szalag fogta körül. Ez a szolgálólányoknál durvább anyagból készülhetett és ezért

kérte el azt tőlük Bold. Margit. A testen közvetlenül a «chlamys»-t hordták. Néha ezt a ruhadarabot tunicellának is nevezték. Ujjatlan ruhadarab. Bold. Margit a szegénység szellemében nem fogadta el az új tunicellát, hanem arra kérte a ruhatáros nővért, hogy két régit, már használtat adjon neki és abból készíttetett a maga számára egy «újat». A tunicella fölött volt a «köntös, avagy szoknya». Ennek már volt ujja, de alsó szegélye nem érte el a tunika hosszát. Mindkét ruhadarabot szabad volt prémezni a téli hidegekre való tekintettel, de a prémezésnek nem volt szabad látszania. Bold. Margit ruháinál ilyen prémezésről sohasem esik szó. Abból a körülményből, hogy a nápolyi legenda szerint éjtszakára, amikor ruhástól feküdtek le, derekukat átkötötték az apácák, arra kell következtetnünk, hogy nappal nem volt derekuk átkötve. Így az eddig említett ruha fölött a skapuláré szabadon csüngött le. Azt a ruhadarabot, amit az egykorú források «fascia pectoralis»-nak neveznek és az előkelők ruhadarabjának mondanak, Bold. Margit nem hordta. Helyette viselte a ciliciumot. És pontosan meg is felelt ugyanannak a célnak a cilicium, amire a fascia pectoralis szolgált, csak éppen erénygyakorlat lett az előkelőségéből. Az apácák nyáron bizonyára meztelen lábra húzták fel könnyű cipőjüket, télen azonban nemezkapcát viseltek a hideg miatt. Bold. Margit nagyon sokszor levetette cipőjét és hidegben, hóban, sárban mezítláb végezte a konyhakörüli munkákat.

A szigeti zárda nővérei külső megjelenésükben a fekete velumtól eltekintve fehér csapatot mutattak, mikor a kóruson meg a káptalanteremben mind a hetvenen összegyűltek. A vállaikra boruló fekete köpeny már ünnepi, díszes szertartásokon felvett ruhadarab volt. Ilyenkor a köpeny fekete csapatát tette őket, de a feketeséget festőien szakította meg a köpeny nyílásán átvillanó fehér ruha.

Bold. Margit már nem alázatosságból, hanem a földi értékek semmibevételével tűrte meg testén a szakadt ruhát. Társnői sokat emlegették, hogy csaknem mindig rongyos volt a ruhája. A szakadás leginkább könyökén és térdein következett be a sok leborulóhelyzetű imától. Könyökénél gyakran kilátszott kezészára a szakadásokon keresztül. Bold. Margit nem sokat törődött vele, vagy ha már foltozni kellett, a sárból összeszedett rongydarabokkal foltozta meg a szakadásokat. Egyszer kellemetlen helyzetbe is került miatta. Apja váratlanul jelent meg a zárdában. Leányát hívatta, de az nem mert

eléje menni addig, míg hamar foltot nem vetettek a könyökére. Akkor is kilátszott a szakadáson át kezészára. Ez a ruhájával való nemtörődés a szegénység szellemében történt, még ha túlzás volt is. Egyébként ugyanezzel a szándékkal addig hordta tunikáját, míg csak le nem szakadt róla.

Bold. Margit a szegénység szellemében rendezte be ágyát is. Igaz ugyan, hogy nem nagyon vette igénybe, de éppen ezért jobb állapotban lehetett volna, mint társnőié. Ő azonban nem tűrt ágyán sok olyan dolgot sem, ami társnőinek az ágyán megvolt. Derékalja gyékény, ezen egy durva takaró hevert. Feje alá kis tollvánkost tett. Egy bőrvánkost, valószínűen szintén tollal töltve, az imakamrájában is tartott. Olympiades és a priorissza gyakran ki akarták cserélni Bold. Margit ágyneműjét, de ő mindig ellenállt, és addig könyörgött nekik, hogy végül is ők engedtek. Ágyával kapcsolatosan is megállapítható a szegénységen kívül az alázatosságra való törekvés és az önmegtartóztatás.

Bold. Margit ajándékairól már szoltunk. Nem tudjuk, megkísérelte-e szüleit és testvéreit lebeszélni az ajándékok küldéséről. Az bizonyos, hogy az ajándékokat elfogadta, de mindig kikérte hozzá elöljárói engedélyét, és sohasem tartotta azokat magánál, és sohasem használta fel azokat a maga céljaira. Például az ajándékba küldött ételnemű, mint már említettük, legtöbbször a betegekhez került. Ha azonban az elöljáróság a konvent asztalára adatta fel, Bold. Margit nem fogadott el belőlük többet, mint amennyi a többi apácának is jutott, sőt legtöbbször annyit sem, vagy a maga részét átküldte a betegekhez.

Itt azonban Bold. Margit mégis hibázott, mert akkor, amikor elöljárói engedéllyel az ajándékok fölött való rendelkezés jogát, mégha jótékony céllal is, gyakorolta, nem emelkedett a szegénység eszméjének a magaslatára. Bekövetkezett élete utolsó félévében ez az emelkedés is. Erről majd később szoltunk.¹ Később soroljuk fel «kincsesládája» tartalmát is. Szegényessége legjobban akkor tűnt fel, amikor meghalt. Piszkos, foltozott ruháját, legalább is a skapuláréját, kicserélték.

A testből fakadó ösztönös hajlamok, indulatok ellen is fel kellett vennie Bold. Margitnak a küzdelmet. A *concupis-*

¹ Mon. Vesp. I. 168., 171., 177—8., 190., 198—9., 204—5., 207., 209., 213., 227., 231., 233., 240., 241., 244., 253—5., 257., 260—1., 265., 276., 281—3. — Náp. leg. I. 11—12 f. — Denifle, i. m. 540. l. — A ruhafoltozásban Illyei Judit és Esztergomi Katalin szoktak Margitnak segíteni.

centia carnis amilyen nagy erő az emberiség fenntartásában, olyan pusztító bűnöknek lehet előidézője, ha nincs meg valakiben a helyes önmérséklet, ha nem tud akarátával uralkodni a testiség ösztönösségein. A szerzetesnek azonban nemcsak önmérsékletre és önfegyelemre van szüksége ezzel az erős ösztönnel szemben, hanem teljesen fel kell szabadítania magát annak minden megnyilvánulása alól, hiszen engedelmességi fogadalma a szerzetesi életre kötelezte, ennek pedig egyik lényeges jellemző vonása éppen a testiség ellen való küzdelem. Ha aztán felszabadul a test vágyai alól a lélek, mindaz az erő, amit ez az ösztön magában rejt, illetve amit leküzdése igénybe vesz, az Isten felé hajtó erővé válik.

Bold. Margit tervszerű harcot kezdett testisége leküzdésére. Nem a valóságban érzett testi lázongások váltják ki belőle ezt a harcot, hiszen már gyermekkorában, Veszprémben elkezdte, hanem azért kezdi el fiatal korában, mert a korabeli aszkézis tanítása szerint is így tudjuk lelkünket felszabadítani a földhözköttöttségből és a bűn uralma alól; testünk megtagadásával, megvetésével eddigi bűneinkért is eleget tehetünk; végül Krisztust is így követjük leghívebben szenvedései útján.¹

Bold. Margit önsanyargatásának egyik módja a *böjtölés* volt. Ennek idejéről és mértékéről már szóltunk egyházi év szerint való élete ismertetésénél. Ez a böjtölés jóval túlhaladta a többi apáca böjtjét, tehát az előírtas böjtöt. A szabályzat az étkezést úgy rendezte, hogy húsvét ünnepétől Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepéig naponként kétszer volt étkezés: a „nona” elmondása előtt és közvetlenül a komplotorium előtt. De ebben az időközben is csak egyszeri étkezésük volt, a „nona” után, minden pénteken, a keresztjárónapokon, a pünkösdi vigilián, az erre következő kántorböjten, Ker. Szent János, Szent Péter és Pál, Szent Jakab, Szent Lőrinc, Nagyboldogasszony és Szent Bertalan vigiliáján. Ugyanezt az egyszeri étkezést találjuk, a „nona” után, Szent Kereszt felmagasztalása ünnepétől húsvétig, kivéve a vasárnapokat, illetve szigorúbb étkezési megkorlátozásokkal a nagyböjt folyamán. A nagyböjti étkezési rendet tartották meg azonban ebben az időközben is az Úr ünnepeinek, továbbá a Szent Szűz, az apostolok és Mindenszentek ünnepének vigiliáján, az összes pénteki napokon, a kántorböjtkön, illetve adventben. Az

¹ Mon. Vesp. I. 209., 244., 251. l. és az egyházi év szellemében való életéről szóló fejezetnél idézett helyeket.

étel maga halból, tésztafélékből, zöldségfőzelékekből, rákból került ki. Bold. Margit böjtjei ettől éppen abban tértek el, hogy olyan napokon is csak kenyeret evett és vizet ivott, amikor a többi nővér bőségesebb táplálékot vett magához; így a Boldogságos Szűz és az apostolok ünnepeinek előnapján és a húsvétet megelőző két hétben böjtölt. A húsvét előtti három utolsó napon egyáltalán nem evett és nem ivott semmit. Ilyen böjtöt a többi apáca csak nagypénteken tartott. Ehhez az önmeztagadáshoz is kérte mindenkor előjárói engedélyét.¹ Néha az előjárók vissza akarták vonni ezt az engedélyüket, Olympiades is korholta túlzásai miatt, de Bold. Margit ilyenkor sírva kért bocsánatot és engedélyt arra, hogy a jövőben is folytathassa ilyen önmeztagadásait. És az előjárók is, Olympiades is újra megengedték neki.² Érdekes fényt vet Bold. Margitra Olympiades leányának az a megjegyzése, hogy áldozásai után sem evett, és úgy látszott, hogy jobban szeretett sírni, mint enni.³

Bold. Margit böjtölései szoros kapcsolatban voltak *virrasztásaival*. Nemcsak időben estek össze a teljes étlenség és a teljes álmatlanságban eltöltött éjszakák az ünnepek vigiliáin, hanem céljukban is. Újabb cél a virrasztásnál csak az volt, hogy így többet imádkozhatott. Nem akarunk ismétlésekbe

¹ Denifle, i. m. V. 538—9. l. — Mon. Vesp. I. 168., 214., 219., 260., 263., 279; 177., 190. — U. o. 213., 232., 257., 260., 262., 276. A forrásokban van bizonyos érthetlenség. Ellenmondásnak éppen nem nevezhető, de érthetetlen Katalinnak, Bold. Margit tanítómesterének az a megjegyzése, hogy amikor előjárói engedélyével csak kenyéren és vízen böjtöl, ezt titokban teszi, hogy mások ne lássák. Marcellus legendájának szövege, hogy «Omnes dies praecedentes quasilibet festivitates gloriosae Virginis Dei Genitricis etiam satis debilis in pane et aqua ieiunabat», és «extra conventum nisi ratione matris vel sororum suarum ducissarum praesentium in claustrum vix coacta et hoc raro comedebat», szerint a fenti kenyeres és vizes böjt napokon feltétlenül résztvesz a konvent étkezéseiben. Másrészt tudjuk, hogy Bold. Margit nagyon sokszor egyáltalán nem evett semmit, bár ott volt a közös étkezéseken. Azt nem tehette meg titokban, hogy semmit sem evett, hiszen ételait átküldte a betegekhez ilyen alkalmakkor. Miért kellett volna tehát titkolódnia, ha a sokkal súlyosabb böjtölések alkalmával nem titkolódzott. Valószínű, hogy Katalin itt nem gondolt ezekre a tényekre, és Bold. Margit egyéb titokban végzett önsanyargatásának körülményeit az ilyen böjtökre is alkalmazta anélkül, hogy meggondolta volna, mit mond. Katalin adatát kritika nélkül vette át a nápolyi legenda is az I. 17. fejezetben, mikor azt állítja, hogy Bold. Margit titokban böjtöl, de társnői meglesik. A nemcselekvést nagyon nehéz lett volna ellenőrizni, meglesni, hiszen nem lesték a nap minden percében, az asztalnál meg úgy is láthatták, hogy nem evett. Akkor pedig nem történt titokban.

² Mon. Vesp. I. 196., 204.

³ U. o. 213. l.

bocsátkozni a teljesen álmatlanul eltöltött vigiliák felsorolásával. Ezeket láttuk az egyházi évről szóló részben. De felesleges a vigiliákon kívüli álmatlan órák új felsorolása is, mert azokat is láttuk már a napirendről írt sorokban. Csak azt említjük meg itt, hogy az év legnagyobb részében, az összes tanuk vallomása szerint, alvásra a matutinum utáni időt használta fel egészen a «primára» való csengetésig. Ez az idő bőven számítva sem tesz ki többet három óránál. És szükségesnek tartjuk még arra is felhívni a figyelmet, hogy Bold. Margit le is gyengült szervezetében és elég korán, huszonnyolcéves korában meghalt. Arra vonatkozóan, hogy addig is hogyan bírta ki ennyi pihenéssel, az orvosi szempontok figyelembe vételével megírt pszichikai részben szólunk.

De Bold. Margit böjtölései és virrasztásai idején testét még *ciliciummal* is igyekezett fékezni. Láttuk, hogy hogyan találta meg és vette magára az első *ciliciumot* már Veszprémben. Akkor nem tudta még viselni, azért egy ideig Olympiades nem is adott neki sem *ciliciumot*, sem engedélyt. Bold. Margit azonban túljárt Olympiades eszén. Minthogy a nagyok *ciliciumát* nem viselhette, maga csinált egyet. Gyerekes kísérlet volt, de a jószándékot nem csökkentette. Aztán Száki Alexandria is segített Bold. Margitnak *ciliciumot* szerezni. Minthogy Alexandria már huszonhétéves volt akkor, amikor Margit tizenegyéves korában *ciliciumot* kapott tőle, komoly önsanyargatási eszközre kell gondolnunk. Olympiades is ebben az időben engedte meg neki, hogy rendszeresebben hordjon *ciliciumot*. Eleinte azonban csak alsó ruhája fölött hordhatta és éjszakára le kellett vetnie. De a fogadalomtevés idejével elkövetkezett az az idő, amikor Bold. Margit is a nagyok *ciliciumát* hordhatta azokon a napokon, amikor böjtölt, továbbá minden héten csütörtöktől a szombatesti kompletoriumig. Ez a *cilicium*, úgy látszik, lószórból és gyapjúfonálból készült. Nem ismerjük pontosan annak a *ciliciumnak* az anyagát és alakját, amelyet, még szintén a *ciliciumhordás* kezdete táján, Csanaki Benedikta és Veszprémi Szapiencia segítségével készített. Csak azt tudjuk róla, hogy titokban hordta, azért könyöktől lefelé posztóujjban folytatódott. Halála előtt hat-hét évvel gyóntatója, Marcellus készítetett Bold. Margit kérésére egy *ciliciumot*. Ennek az anyaga is lószór és gyapjú volt, hálómódra kötött kivitelben. Úgy látszik, hogy élő fémlap tartotta össze a szálakat és éppen ez volt az a bizonyos *cilicium*, amelyet a fascia pectoralis helyett hordott *ciliciumnak*

mondanak a források. A fémlap ugyanis csakugyan a mell elkötésére szolgált. Ugyancsak erről a ciliciumról tudjuk, hogy Bold. Margiton egyszer milyen félelem vett erőt, amikor apja vállára tett kézzel beszélt vele, amiatt, hogy apja esetleg megérzi ruhája alatt a ciliciumot. Annál nagyobb volt az öröme, hogy apja nem vette észre leányának önkínzását. Lelkendezve mesélte ezt el Marcellusnak. Két-három évvel később azonban Bold. Margit még jobban titkolózott ciliciumaival, mint eddig. Eddig is csak előljárói és bizalmas barátnői tudtak önkínzásáról. Az újabb és nagyon kegyetlen ciliciumról azonban jóformán még azok sem tudtak, akik segítségére voltak elkészítésénél. A jegyzőkönyvből csak Száki Alexandria nevét ismerjük azon két nővér közül, akiket Marcellus említ legendájában, azzal kapcsolatban hogy hét sündisznót neveltetett. Az volt a szándéka, hogy bőrükből teste kínzására szolgáló ciliciumot és korbácsot készít az egyik szolgáló segítségével. Az egyik nővérről is csak annyit mond, hogy az akkori főnöknő volt. A ciliciumról azonban egyik apáca sem tudott, viszont Marcellus említi, hogy ő és Johannes Vercellensis és még néhány idősebb, vezető állásban levő testvér látták, és az apácák mutatták meg nekik. Ez 1273-ban történhetett, mikor a pesti nagykáptalan alkalmával János, már mint generális, másodszor járt Magyarországon. Különös csak az, hogy az apácák nem tettek erről a ciliciumról 1276-ban sem említést, még abban a formában sem, hogy Bold. Margit «kincses ládjában» megtalálták a többivel együtt. Pedig ugyanakkor a sündisznóbőrrel bevont korbácsoló vesszőkről több adatunk is van. Mégis el kell hinnünk Marcellusnak a sündisznóbőrből készült cilicium létezését, mert ő, mint gyónató, tudhatott róla és csak abban tévedett, hogy ezt is látta a «kincses láda» többi kínzóeszköze között.

Bold. Margit ezt a kegyetlen övet apja és bátyja háborúja idején viselte, hogy szigorú önkínzásával tegyen eleget rokonsága bűneiért, kiengesztelje irántuk Istent.

Végül tudott egy apáca, Babaduri Erzsébet, már Bold. Margit életében is a testen viselt vasövről. Ezt azonban halála előtt levetette, és ládjában találták meg. Bold. Margit ugyanis három nappal halála előtt átadta a főnöknőnek ládája kulcsát. Mikor a ládát felnyitották, a következő tárgyakat találták benne: egy régi szakadozott és egy új ciliciumot, egy vasövet, egy sündisznó bőrével bevont vesszőnyalábot; két, belső oldalán apró vasszegekkel teletüzdelte kapcát, egy ónlemezből és hálóból

módra kötött ciliciumfonalból készült ingfélé. Erről Babaduri Erzsébet azt állítja, hogy Bold. Margit már kisleánykorában is hordta, holott Marcellus legendájából úgy értesülünk, hogy tőle kapta, mikor Margit 21—22 éves volt; de Marcellus vallomásaiban már nem tudta megmondani az átadás idejét. Nem csodálkoznánk, ha Marcellus tévedett volna, bár Erzsébet is, mint Margitnál 12 évvel idősebb apáca, a 21—22 éves Bold. Margitot még kisleánynak nézhette.

A fentebb említett kapca szeggel való beszurkálásában Somogyi Ágnes segített Bold. Margitnak. Ágnes kérésére, hogy mondja meg neki Margit, ha ezt hordja, nem kapott ugyan ígéretet, de egy alkalommal Bold. Margit fejével jelet adott neki. Erről más nem is tudott. Hasonlóképen nem tudott más Bold. Margit kezének kínzóeszközéről sem, csak Nyitrai Anna nővér, aki segített neki. Bold. Margit ugyanis az 1265-ben vagy 1266-ban egy napon elhívta magával Annát és arra kérte, hogy egy kenderkötéllel jól kösse körül karjait. Először az egyik kart kötötte körül, aztán a másikat, még hozzá Bold. Margit sürgetésére olyan erősen, hogy a kötél bevágódott karjához. Azt aztán Anna sem tudta meg, hogy meddig maradt a kötél ebben az erős kötésben Bold. Margit karján.¹

Bold. Margit asszony teste megfékezésében még ezeken az önsanyargatásokon is túlment, amikor *korbácsoltatta magát*. A középkor szerzetesi disziplinája ismerte a korbácsolást büntetésből, de alkalmazták maguk az egyes szerzetesek is a test érzéki indulatainak leküzdésére, vagy bűnhődésül az esetleg elkövetett, testiségből fakadó bűnös vágyak vagy gondolatok miatt. A mellett itt is előttük lebegett a megkorbácsolt Krisztus példája. Ezt a példát is követni akarták.

Tudjuk, hogy Bold. Margit már kisleány korában Olympiades elé térdelt egy alkalommal és kérte őt, hogy a nagyok példájára őt is korbácsolja meg. Mikor Olympiades ezt a kérést nem teljesítette, félre vonult és saját magát korbácsolta. Nem sokkal később, már a szigeti zárdában, rendszeressé váltak ezek az önkorbácsolások. Kezdetük összeesik Bold. Margit fogadalmának idejével, az 1254. évvel. Nem volt mindennapos a korbácsolás sem, amint többi önsanyargatása sem. Rendesen összeesett a már említett vigiliákon a többi önmegtagadási gyakorlattal. Ezeken kívül csak akkor korbácsoltatta magát,

¹ Marc. leg. 20. és 25. l. — Mon. Vesp. I. 182., 190., 195., 199., 201., 207—9., 219., 242., 244., 247., 251., 253., 276. — Náp. leg. I. 12.

ha valamilyen súlyos bűnt akart levezekelni. Így pl. a családja tagjai közt támadt véres harcok idején, nem saját bűneiért, hanem atyafiainak bűneiért vezekelt, azok bűneiért ajánlotta fel Istennek saját szenvedéseit. Egyébként «pro amore Christi» történt a korbácsolás, mint azt Bodmeri Erzsébet előtt kijelentette. A korbácsolásra síma vesszőt és tuskés vesszőt használt rendszeren. Csak az említett harcok idején készítette a legrettenetesebb korbácsoló szerszámot, amit elképzeltünk. Ez sündisznó bőréből készült. Vesszőket vonatott be a bőrrel, és úgy verette magát, mert ekkor már megtörtént vállának a kifecamodása, és ennek következtében nem tudta korbácsolni önmagát, vagy nem volt annak erejével megelégedve. Felhívízi Szabina adott neki legtöbbször verést. Az ő korbácsolása idején történt Bold. Margit testének már említett sugárzása is. Szörényi Erzsébetet is többször felkérte. Bodmeri Erzsébet volt mégis az első, akit ilyen korbácsolásra elhívott. Csanaki Benediktával kölcsönösen szokták egymást disciplinálni. Bold. Margit azonban nem elégedett meg az ilyenkor szokásos korbácsolásokkal. Verette magát addig, míg vére ki nem buggyant. És még akkor is folyton azért könyörgött társnőinek, hogy erősebben üssék. Csanaki Benedikta egyszer annyira verte, hogy csak akkor maradt abba a korbácsolás, amikor Benedikta karja már elfáradt. A korbácsolás ideje este a kompletorium után, vagy már éjjel, éjfél után történt. Egyébként Bodmeri Erzsébetet szokta ilyenkor felkelteni, mert az ő ágya állott Margité mellett a hálóteremben. Hol a káptalanteremben, hol az ebédlőben végezték az ilyen korbácsolásokat. De úgy látszik, hogy néha más helyiségeket is felkerestek. Gyakran sírva végezték az apák Bold. Margit sürgető, türelmetlen kérésére a folytonosan erősödő korbácsolásokat. Nem csodálhatjuk, hiszen még akkor is verette magát, amikor vére serkent az ütések és a tövisszúrások nyomán. A vér látása pedig mégsem volt idegnyugtató látvány.¹

A ciliciumhordásban, úgy látszik, Kanterbury-i Szent Tamás példáját követte a kolostorban tapasztalt példán kívül. Erre Marcellus utal legendájában. Elbeszéli ugyanis, de az apák is megerősítik adatait, hogy Bold. Margit nem elégedett meg teste fékezésében az eddig említett önsanyargatásokkal, hanem *élősdieket is nevelt*, és nagybőjt idején külön ezzel a céllal egy prémes bőrdarabot hordott a hátán. Ruhája és feje

¹ Mon. Vesp. I. 172., 182., 204., 205., 201–2., 212., 247.

tele volt ebben a böjti időben elősdiékkal. Ezért nem váltott ruhát egész nagyböjtben, ezért nem nyírta a haját és nem mosta fejét. Társnői érthető módon húzódoztak tőle férgei miatt, vagy igyekeztek rávenni a ruhatisztításra, ruhaváltásra, nyíratkozásra és fejmosásra. Egyiknek sem sikerült jószándékú erőlködése. Babaduri Erzsébet nem mondta meg, hogy Bold. Margit asszony milyen megokolással nem teljesítette ilyenirányú kérését. Kaboli Benediktának ezt válaszolta: Permittas me facere, quia corpus tuum non portat istas vestes. Világos, elég racionális megokolás. Adorján leányának, Erzsébet nővérnek már más megokolást mondott: Volo, quod vermes castigent corpus meum. A többi apáca is úgy tudta, hogy «pro amore Christi, pro paenitentia» kínoztatja magát a férgekkel.

A királyi család előtt ez a különös erénygyakorlat nem maradhatott titokban. Valószínűen botrányoztak rajta, királyleányhoz nem illőnek tartották, és talán arról is tárgyaltak, hogy miként lehetne erről az önmehtagadásról lebeszélni. Marcellus legendájában ad hírt egy ilyen tanácskozásról. A királyon és királynén kívül jelen volt rajta maga Marcellus, néhány más dominikánus, és úgy látszik, a király ferencrendi gyóntatója. A tanácskozás eredménytelenül végződött, vagyis Bold. Margit asszony javára, mert a ferencrendi elmondta, hogy ő álmodt, és abban az álomban Bold. Margit férgeit drágakövekké átváltozni látta. Képzeltető Bold. Margit öröme, mikor értesült arról, hogy tovább folytathatja önsanyargatását. Itt említi Marcellus, hogy az ilyen kínok vidáman való elviselésére nagyon bátorította Kanterbury-i Szent Tamás példája.

Mire vége volt a nagyböjtnek, Bold. Margit ruhája és feje telve volt férgekkel. Mosatlan és nyíratlan haja gubancos volt. Csak nagyszombaton este kezdte magát rendbe szedni. Ezt nemcsak abból a vallomásból következtethetjük ki, hogy a fenti túlzásokat a nagyböjtben végezte, hanem Marcellus legendájának abból a részletéből is, ahol Ágnes szolgáló kútbaesését és szerencsés kimenekülését elmondja.

1268-ban húsvét ünnepének estéjén történt, hogy Bold. Margit kiszólt a konyhába vacsora táján, hogy Ágnes *hozza be a tisztításra átadott ruhát*. Viharos volt az este, szakadt az eső, és ennek következtében sötét is volt a konyha előtt levő udvaron. Ágnes morgolódva indult a ruháért, de Elvit velemment. Futva mentek át az udvaron. A vigyázatlan Ágnes bizony belezuhant a fedetlen kútba. Elvit meghallotta sikoltását, de

látni nem látott semmit a sötétség miatt, azért viaszszaladt a konyhába és jelentette, hogy baj van. Az ebédlőben éppen vacsoránál ülő nővérek is megtudták a szerencsétlenséget. És Olympiades, szokása szerint, rögtön rátámadt Bold. Margitra: Asszonyom, rosszat cselekedtél, mert elvesztetted a testét is, a lelkét is. De Bold. Margit nem jött izgalomba. Nyugodtan válaszolta volt dajkájának: Ne félj, nem hal meg. Aztán mindjárt imádkozni kezdett egyszerű, Istenben bizakodó hittel: Ó Uram Isten, ha egy kissé kedves előtted az én szolgálatom, add, hogy az a szolgáló ne haljon meg. Társnői közben keresték a cselédek udvarába nyíló ajtó kulcsát, majd mikor megtalálták, siettek a leány segítségére. Valaki az apácák közül üzent a közeli férfizárdába is segítségért. Közben Ágnes már harmadszor vetette fel a víz. Az eséskor nem sérült meg, eszméletét sem veszítette el, azért, mikor a víz harmadszor is feldobta, megkapaszkodott a kút falának a résein, míg Ágota szolgáló a vödör segítségével ki nem húzta.¹

Itt még csak azt említjük meg, hogy Bold. Margit csupa szemérmességből tízéves kora óta *nem fürdött*, lábát is csak alsó lábszára közepéig mosta meg. Ezt nem magyarázza a korszellem, mert ha a korszellem megnyilvánulása lenne, az apácák nem tették volna szóvá. Egyébként is tudjuk, hogy fürödtek, betegség alkalmával pedig egyenesen a gyógyítás

¹ Mon. Vesp. I. 172., 182., 190., 199., 195., 231., 254., 266. — U. o. 178—9., 192., 215., 222—3., 229. — Marc. leg. i. h. 20., illetve 29. l. — Jorg Valder XII. 4. — Magy. leg. 132—3. kódexlapokon. — Szentgalleni leg. 40. — Marcellus és a második jegyzőkönyv alapján a dolgokat nem csodásítva mondják el az eseményeket. Azt a benyomást keltik, hogy az volt a csoda, hogy Ágnes az esés következtében sem szenvedett testében semmi kárt, a vízből is minden baj nélkül kimenthető volt. Őt szemtanú mondja el a jegyzőkönyvben az eseményeket, közöttük maga Ágnes is. — A nápolyi legenda (I. 48.), sőt már annak forrása (VI. 40.) is, nagyon naturalisztikus rajtot ad a kútbaesett leány állapotáról. Ki lehet érezni a legendairó szépirodalmi tendenciáit, de azt is, hogy minél nagyobb csodának akarja feltüntetni az eseményt. Ezért azt állítja, hogy Ágnes már a kútbaeséskor halálra zúta magát. Elmondja itt a halál nyilvánvaló jeleit szinte durva színezéssel. Aztán a kihúzás nehézségeit, a dominikánus fráterek segítségét. Ezt valószínűen Jolenta vallomása alapján állítja, de arról nem vesz tudomást a legendairó, hogy Jolenta másnap visszavonta ilyenirányú vallomását. Margit is kétszer imádkozik, a kútnál a holttest mellett már másodszor, és ekkor könyörgi ki Istentől a szolgáló feltámasztását. Ez rögtön fel is ugrik. Semmi sérülés nincs rajta. Margit lábai elé borul, és a Szent Benedek legendájából ismert motívum kerül itt szóba. Garinus és a nápolyi legenda előadása teljesen légből kapott. Egy másik kútbaeséses történet elbeszélésénél is hasonló irodalmi törekvéseket találunk, ugyanannyi szavahihetőséggel.

egyik eljárása volt. Maga Bold. Margit is gyakran fürösztötte a betegeket. Bold. Margit azonban még ilyen alkalmakkor sem fürdött, és nem is engedte magát megfürösztetni. És mind-ezt szeméremérintetből, a tisztaság erényének megőrzése céljából tette.¹

Összegezve mindazt, amit Bold. Margit asszonyról tudunk teste megvetésével kapcsolatban, azt találjuk, hogy az érzékiség mindenféle formája ellen küzd. Itt nemcsak a nemi ösztönökre gondolunk, hanem minden testi gyarlóságra. Tudomásul kell vennünk azokat, mert míg élünk, alá vagyunk vetve a test törvényeinek. De Bold. Margit asszony szabadulni akart minden testi gyarlóságtól, hogy felszabadulva, lelkével annál mélyebben merülhessen el az Isten szemléletébe, szeretetébe, birtoklásába. Hogy volt-e oka arra a hitre, mintha testisége korlátozta volna lelke vágyait, azt nem tudjuk teljes biztonsággal kikutatni. De bizonyára nem minden ok nélkül való volt az a nagy erőfeszítés, amelyet kifejtett.

A böjtölések, virrasztások, korbácsolások, ciliciumok; a megerőltető testi munka, a hideg templomban való téli imák, a konyhával kapcsolatban végzett téli önkínzások, a hóban, vízben való mezítlábbal való járás, a betegség idején való kímélet hiánya, szervezetét feltétlenül lerontotta. Sápadt lett, megsoványodott, fájdalmak is gyötörték térdét és fejét.

De hiába akarták mérsékelni Bold. Margitot. Elsősorban Olympiades érezte magát felelősnek Margit testi egészségéért. Gyakran korholta, feddette túlzásai miatt. Bold. Margit azonban könnyeivel és állhatatos könyörgésével hamar lefegyverezte a jó lelket. Hivatalból vigyázott rá a mindenkori főnöknő is. Egyik a böjtölést akarta neki megtiltani, a másik a betegápolásban való mértéktartásra figyelmeztette, vagy nem akarta neki megengedni, hogy a sekrestyési teendőket elvégezze, mert tudta, hogy ebből megint az imádkozásban való túlzás fakad. Alázatosságát, a szolgálok ruhájában való járást is szóvá tette Olympiades is, a főnöknő is, de Bold. Margit vagy sírt, vagy könyörgött: Jézus nevéért engedjétek ezt megtennem, — és mindkettő felhagyott mérséklő kísérletével. Marcellus, mint gyóntató, sok mindent megengedett Bold. Margit asszonynak, de attól már ő is el akarta tiltani, hogy a járványos betegeket ápolja, mert félt a felelősségtől. Mondanunk sem kell, hogy végül Marcellusnál is kikönyörögte az erre való engedélyt is.

¹ Mon. Vesp. I. 266. — Marc. leg. i. h. 20. I.

Végül, mint Marcellus legendájából értesülünk, a dominikánus szerzetesek és Margit társnői is igyekeztek időnként őt mérsékelni. Ezek arra hivatkoztak, hogy nem illik Margit származásához az a sok önmegtagadás, önmegvetés; másrészt arra, hogy tovább szolgálhatna az Istennek, és több kegyelmet nyerhetne, ha kímélné önmagát. Bold. Margit ekkor mondta nekik a már ismertetett szavakat: Az kímélje magát, aki tudja, hogy meddig él; másrészt szégyenletes dolog a zárdában tisztetletet és hiú örömöket keresni, mert a zárda nem a mulandó dolgot keresők otthona, hanem azoké, akik az örök javakat keresik.¹

És ha Bold. Margit már életében is csodálat tárgya volt társnői előtt, ha sokan utánózták a kötelességteljesítésben is, magánaszkezésében is, halála után szinte mértékként tekintették az apácák Bold. Margit tetteit. Marcellus mondja el, hogy a fegyelmet megsértő nővéreknek ezt szokták mondani: Ez nem a mi asszonyunknak, Bold. Margitnak a regulája szerint való cselekedet.²

¹ Mon. Vesp. I. 182—3., 208., 250., 241., 254., 209., 233., 239., 254., 244., 258., 275.; 197., 196., 207—8., 250., 259., 276., 277., 177—8., 225. — Marc. leg. i. h. 20—21. l.

² Marc. leg. i. h. 22. l. — Mályusz i. tanulmányában (380. lap) u. l. Horváth János: A magy. irod. műveltség kezdetei, Budapest, 1931. 221. lapja alapján ezt a «regulát» a legenda XV. sz-i betoldásának tartja. Mi az eredeti Marcellus szövegben már meglevőnek hisszük, minthogy a Marcellus-legenda családjának szinte minden tagjában megtalálható. Ahol hiányzik, ott nyilvánvaló a kivonatoló rövidítés. — Fehér Máttyás O. P. a «Vigilia» 1938. 359—65. lapjain «Árpádházi Boldog Margit áldozattudata» címmel írt tanulmányát az életrajzi adatok ugyan alátámasztják, de ő nem használja fel az összes bizonyítékokat. Az «áldozattudat» Bold. Margitban főként a Krisztussal való együttszenvetés akarásában, másrészt a nemzet vagy családja bűnei idején gyakorolt önkínzásban fejeződött ki legjobban. Mindkét esetben saját szenvedéseit Krisztuséival egyesítve ajánlja fel az Istennek engesztelésül.

IX.

Bold. Margit élete nem folyt abban a síma, zökkenő nélkül való mederben, amelyikről eddig képet alkothattunk magunknak. Többször állt az előtt a kérdés előtt, hogy választania kellett szerzetesi hivatása, illetve szüleinek az akarata között. A királyi családból való származás idézte elő az ilyen nehéz helyzeteket. Így nem csodálható, hogy Bold. Margit asszony fel-felsőhajtott, és sóhajtásaiban annak a vágyának adott kifejezést, hogy jobb szeretne egyszerű, szegény ember szolgálója lenni, mint a király leánya, mert akkor könnyebben tudna az örök üdvösség útjain járni. Nem vette észre, hogy életének egyik főérdeme, az engedelmesség, a felebaráti szeretet, az alázatosság és általában minden olyan tette, amellyel önmagát megvetette, éppen abból a körülményből kifolyóan volt nagyobb érdeme, hogy a király leányának született.

Béla király aránylag hamar megfeledkezett a tatárjárás alkalmával nagy szükségben tett fogadalmáról. Leányát akkor az Isten szolgálatára ajánlotta fel fogadalommal, mégis, mikor az ország érdeke úgy kívánta, az Isten szolgálata helyett férjhez akarta adni. Béla talán arra gondolt, hogy leánya épen úgy az ország érdekében tesz szolgálatot akkor is, ha szükség esetében házasságra lép, amikor apja ezt kívánja tőle, mint imáival. Az nem okozott neki nehézséget, hogy a fogadalom vallásos terhét feloldja. Biztosra vette, hogy a római Szentszék megérti az ő előterjesztése alapján a tényállást, és megadja a fogadalom teljesítése alól a felmentést. Erre több példa is volt a XIII. században, éppen ezért Béla király is remélte ügyének kedvező elintézését. Aztán meg Béla nem gondolkozhatott más képen, mint ahogyan a XIII. század embere gondolkozott az apai hatalomról. Ő is követte apja akaratát, mikor feleségül vette Máriát. Az ő gyermekei is tiszteletben tartották az apai hatalmat. Leányai nem ismerték jövődő férjüket, az apa jelölte ki azt számukra, és leányainak eszükbe sem jutott, hogy apjuk akaratával szembeszálljanak. Bold. Margitnak sem volt módjában apja akaratával szembeszállni sem akkor, amikor apja

a fogadalmat tette, sem akkor, amikor a fogadalom teljesítésére került a sor. Nemcsak azért nem szállhatott szembe apjával, mert az első esetnél még nem is élt, a másodiknál meg még nagyon kicsiny volt; de elképzelhetjük, hogy akkor sem szállt volna szembe az apai akarattal, ha már az önálló elhatározásra alkalmas korban lett volna. A királyi családtól kezdve lefelé a szegény emberig a szülők akarata nagy tiszteletben állott. Különösen a leányoktól nem nagyon kérdezték meg véleményüket a kijelölt férj személyét illetően. A királyleányokat meg egyenesen országos érdekek tekintetbe vételével szokták férjhez adni. De a szigeti zárda lakóinak nagy többsége is inkább apja akaratából lett apáca, mint saját elhatározásából. Bold. Margitra vonatkozóan azonban úgy alakultak a viszonyok, hogy ő, bár apja akaratából lett apáca, az Istentől megkapta a szerzetesi hivatás olyan erősen ható kegyelmét, hogy akkor, amikor apja újabb, az első akarattal ellentétben álló akaratát szeretne volna keresztül vinni, már nem az egyszerű kisleánnyal, nem az engedelmes és a szülői akaratnak meghajló gyermekkel állt szemben, hanem az Isten kegyelmétől áthatott és magasabbra hívatott apácával. Közben, éppen a szerzetesi élet újabb iránya idején, az egyéniség érvényesülése is megkezdődött. Ilyen leánnyal szemben ekkor már az lett volna különös, ha az apa akarata tudott volna győzedelmeskedni.

Bold. Margitra a házassági tervekkel kapcsolatban szakadt a megpróbáltatások sorozata. Nehéz küzdelembe sodorták az Isten szeretetében élni akaró apácát.

Forrásaink nem választják szét pontosan ezeket a házassági terveket. Az elsőt elég röviden érintik, az utolsóról meg néhány forrás nem is ad hírt. A második és harmadik házassági tervet szinte teljesen összevonva találjuk meg forrásainkban. Csak a gondos elemzés tette lehetővé, hogy ma négy házassági tervről van tudomásunk.

Az első házassági tervről a források összevetése alapján annyi bizonyos, hogy Bold. Margit hétéves kora körül, tehát 1249-ben merült fel, és a kérő egy lengyel herceg volt. Tud róla az apácák közül Eliana nővér és Jolenta nővér. Olympiades is beszél a lengyel házasság tervéről, részletet is mesél róla, de ő már a szigeten történtnek mondja, és így összekeveri a második tervvel. Marcellus is megemlíti ezt a tervet legendájában. Elmondja, hogy Bold. Margitot Béla király először hetnyolcéves korában akarta férjhez adni egy lengyel herceghez. Az apácák többsége itt elmondja Bold. Margitról mindazt,

amit a későbbi házassági tervek ideje korából tudtak viselkedéséről. Ezzel ismét csak zavart keltenek. Az biztos, hogy a király ekkor letett tervéről.

Ha a politikai történetben keressük az ebben az időben történt dolgok közül az idevágókat, azt találjuk, hogy Béla király 1249-ben Halicsban vereséget szenvedett és kénytelen volt leányát, Konstanciát feleségül adni Dániel fejedelem fiához, Leóhoz. Arról azonban nem értesülünk a politikai történetből, hogy Bold. Margit is szóba került volna.

Bold. Margit ellenállt apja szándékának. Marcellus szerint sokat sírt. De mint mondtuk már, ő ebben az időben nem foghatta fel teljes valóságában a házasság lényegét, azért inkább a megszokott környezethez való ragaszkodás, és — mint Marcellus is mondja — «Isten védelme», az öntudatlanul működő isteni kegyelem mentette meg ekkor az apai akarat keresztülvitelétől.¹

A második házassági tervről csak Olympiades és Marcellus vallomásából szerzünk tudomást. Mint említettük, Olympiades a lengyel herceggel való házasság tervének mondja ezt, mint a szigeten történőt, amelyik után Bold. Margit rögtön fogadalmat tett. Elmeséli, hogy Szikárdus, a szigeti monostor perjele, maga elé hívatta Bold. Margitot és ezt mondta neki: Atyád férjhez akar adni téged. Nagyasszony lesz, szép ruháid lesznek. Mit akarsz tenni? Bold. Margit ezt válaszolta Szikárdusnak: Uram, én senkihez sem akarok férjhez menni, hanem az Úr Jézus Krisztusnak akarok szolgálni.

Minhogy Olympiades szerint rögtön utána tett Bold. Margit fogadalmat, csak az 1254. évre gondolhatunk. Ugyanerre az évre vonatkozóan beszél Marcellus is vallomásában Bold. Margitnak a cseh királlyal való összeházasítási tervéről. Marcellus ugyanis az év megadásánál egy másik eseményre hivatkozik, mert magára az évre nem emlékszik. Ezt mondja: «De anni nescio, sed fuit illo tempore, quo dominus Conradus ivit versus Apuliam contra regem Siciliae». Ez az év ismét 1254. Fraknoi inkább Konrád fiára, Konradinóra gondolt, de ez meg 1267-ben indult a nápolyi királyság visszafoglalására. Ebben az évben viszont Bold. Margit körül semmiféle házasság tervét nem szöttek. Szörényi Erzsébet minden kétséget kizáróan szintén Bold. Margit tizenkétéves korára tette a cseh házasság tervét.

¹ Mon. Vesp. I. 172., 176., 220. — Marc. leg. i. h. 23—4. l.

Ennyi adat birtokában már nem tételezhettük fel, hogy a tanuk mindent összezavarnak. Mikor aztán a politikai történetben megtaláltuk az 1254. évben történt események adatait, fel kellett tételeznünk, hogy igenis volt egy házassági terv a cseh király, Otakár és Margit közt már 1254-ben is. Otakár ugyanis 1252-ben nőül vette Babenbergi Margitot, a nála húsz évvel idősebb apácát pápai felmentéssel, csak azért, hogy a gazdátlan osztrák hercegségre rátehesse kezét. Meg is szállta Ausztria északi részét, mire a másik Babenbergi leány, Gertrud, Badeni Hermann özvegye, aki 1248—50 közt Ausztriát kormányozta, Béla királyt hívta Otakár ellen segítségül. Béla előbb férjhez adta Gertrudot Dániel ruthén herceg fiához, Romanushoz, aztán visszavitte Bécsbe, de közben foglalgatta a stájer határ mentén fekvő várakat. Béla visszavonulása után Otakár ismét Ausztriára támadt, mire Béla megint Gertrud segítségére sietett, 1253-ban. A béke Béla és Otakár között 1254-ben, IV. Ince pápa közbenjárására jött létre. Otakár május hó folyamán Budára jött és a királyok felosztották egymás közt a Babenbergiek örökségét. Béla ekkor kapta Stájerországot. Ekkor merülhetett fel a Margit és Otakár között lehetséges házassági terv is. Otakár már nem szorult arra, hogy Babenbergi Margit feleségül bírásával szerezzen jogcímet Ausztria birtoklására, és amint később valóban meg is tette, már ekkor forgathatta fejében az idős feleségtől való elválás gondolatát.¹ Egyéb részletet erről a házassági tervről sem tudunk, hacsak nem utaljuk ide az apácák vallomásának egy részét, talán a nagyobb, azokból a kijelentésekből, melyeket Bold. Margit számára adnak a házassági tervekkel kapcsolatosan. Itt a fenyegetőzéseket értjük, amelyekkel a testi csonkításról is beszél. Ezeket sokkal jobban el tudjuk képzelni egy tizenkétéves leány száján, mint egy tizennyolc-tizenkilencévesén. Bár nagyon valószínű, hogy még ebben a korban is fenyegetőzött, ha másként nem remélte házasságtól való szabadulását.

A harmadik házassági terv volt a legkomolyabb és Bold. Margit hívatására legveszélyesebb. Erről maradt fenn legtöbb adatunk.

Az 1254. évi budai béke nem hozta meg Styria nyugodt birtoklását Béla számára. 1258-tól kezdve a stájerok lázongani kezdtek a magyar uralom ellen. Béla egy-egy ilyen lázongás alkalmával egy darabig rendet tudott teremteni, de azt már

¹ Mon. Vesp. I. 202., 220., 279. — Hóman—Szekfü: i. m. 567—8. l.

nem tudta megakadályozni, hogy a stájer rendek Otakárnak ne hódoljanak. E miatt 1260-ban Béla és Otakár seregei újra szembekerültek egymással. A Morva-folyó mellett vívott csatában Béla lett a vesztes, Otakár viszont hajlott a békére. A béke Bécsben hamarosan létre is jött, még 1260 nyarán. Ekkor merült fel az újabb házasság terve Bold. Margit ellen.

Marcellus legendájában bőven beszél erről a házassági tárgyalásról. Ha nem téveszti össze az 1254. év eseményeit az 1261-ben történetekkel, arra kell gondolnunk, hogy Otakár a béke megkötése után ellátogatott ismét Budára. Erre nemcsak a rokon kapcsolat bátorította fel Otakárt, minthogy Otakár öreganyja, Konstancia, III. Béla leánya volt; nem is egyedül a béke megkötése, hanem az a tény, hogy ekkor taszította el magától Otakár öreg feleségét és új házasság tervével foglalkozott. A királyok jó barátok példájára megajándékozták egymást. Közben Otakár kifejezte óhaját, hogy szeretné meglátogatni Margitot a szigeti zárdában. Könnyen lehet, hogy már 1254-ben, a budai békekötés alkalmával is látta, és az akkor még tizenkétéves Margittal való házasság tervét is előhozta. De akkor nemcsak a királyleány fiatal kora, és ellenállása, hanem az is útját állhatta a házassági tervnek, hogy az éppen Budán tartott dominikánus nagykáptalanon választották meg generálissá Humbertus Romanust, és mikor Bold. Margit őt fogadalma letételére kérte, a királyok nem mertek nyíltan fellépni ellenzésükkal. 1260—61-re azonban Bold. Margit már elérte azt a kort, amikor nem volt akadály a fiatalság, a generális káptalanhoz hasonló zavaró körülmény sem lépett fel. Csak egy nehézség állíthatta volna meg Otakárt házassági terveiben. Ez az a körülmény volt, hogy Bold. Margit ekkor már fogadalmas apáca volt. De Otakár előtt ez sem volt nehézség, hiszen előző felesége is fogadalmas apáca létére lett a felesége pápai engedéllyel. Mindezt megtárgyalta Otakár Bélával. István ifjabb király azonban nyilvánvalóan nem volt ekkor Budán. Ezt Marcellus külön is megemlíti, de el is képzelhetjük abból a viszonyból, amely később is mindig ellenséges színt ad Otakár és István érintkezésének. István Erdélyben tartózkodott, még hozzá látszólag célzatosan. De ebből arra kell következtetnünk, hogy Otakár budai látogatása az 1261. évre esett már.

Otakár látogatása a szigeti zárdában csakugyan megtörtént. Bold. Margit tudott a látogatás tervéről, ennek ellenére nem öltözött új ruhába, hanem mindennapi kopott, szaka-

dozott, talán foltos ruhájában fogadta a vendégeket. De Otakár, még ha eredetileg talán politikai érdekből gondolt is a házasságra, így is beleszeretett a királyleányba. Marcellus szavai szerint ugyanis Bold. Margit nagyon szép volt «condrás» ruhája ellenére is. Azért Otakár egyelőre Béla király előtt fejtette ki határozott házassági szándékát. Béla számára országa ügyeibe való beleszólás jogát ígerte, azonkívül a tatárok betörése esetére is hathatós segítséget helyezett kilátásba. Béla gondolkodóba esett. Fontolgatni kezdte a házasság előnyeit a béke és az akkor is fenyegető tatárvesz szempontjából. De ismerte már leányát is annyira, hogy nem tett határozott ígéretet. Azért csak azt mondta Otakárnak, hogy a maga részéről nem lesz akadálya a házasságnak, ha Margit is beleegyezik a házasságba és a pápa engedélyét is megkapják. Úgy látszik, hogy Otakár ekkor ennyivel is beérte, és hazament országába.

Béla király pedig megkezdte leányánál akarata keresztülvitelére a tárgyalásokat. Feleségével együtt átment a szigeti zárdába és előadta Margitnak, hogy mekkora haszon származnék az országra, ha Otakár felesége lenne. Az első kísérlet azonban nem sikerült. Bold. Margit most sem volt hajlandó a zárdát elhagyni, most sem akart fogadalmához hűtlen lenni. Szándéka kis gyermekkorra óta állhatatosan az volt, hogy az Úrnak szolgál egész életében, amint azt valamikor atyja is elképzelte.

Minthogy pedig a királyné — Marcellus legendája szerint — nem osztotta mindenben Béla terveit, Marcellust magához hívatta és kérte, hogy mint gyóntató, beszéljen Margittal. Arról, hogy Marcellus kapott-e a királynétól valamilyen határozott utasítást a Margittal folytatandó tárgyalásra vonatkozóan, nem kapunk híradást. Csak az látszik biztosnak, hogy a királyné ekkor árulta el Marcellus előtt a maga nemtetszését a tervet illetően. Valószínűnek kell tartanunk, hogy Marcellus ennek a helyzetnek megfelelően nem is gyakorolt gyónóleányára erősebb befolyást, és nem akarta komolyan rábeszélni apja akaratának teljesítésére. Bold. Margittal ugyan tárgyalt, de annak a tárgyalásnak a részleteiről sem mondott el a vizsgálóbizottság előtt semmit. Csak azt mondta meg, hogy Bold. Margit mit mondott végeredményképen. Valószínűen ekkorra már a pápánál is történtek előzetes lépések a felmentés ügyében. A válasz kedvező lehetett. Marcellus ugyanis azt a választ kapta Bold. Margittól, hogy inkább elviseli az exkommunikálást, mintsem beleegyezzék szülei

akaratóba és fogadalma ellen tegyen. Van olyan apáca, aki úgy tudta, hogy Béla király a pápa parancsára akarta Bold. Margitot a cseh királyhoz feleségül adni. És állítólag ezt magától a királynétől hallotta. Így bizonyára nem volt igaz, vagy az 1254. évi pápai közvetítéssel kötött béke valamiféle emlékét rejtí magában ez az állítás, de a helyzetet a pápai felmentés ügyében megvilágítja még ez a téves értesülés is.

Minthogy Otakár türelmetlenkedett, külön követeket is küldött a házasság megsürgetésére. Ilyen körülmények közt elképzelhetjük, hogy a király is, a királyné is, külön még néhányszor kísérletet tettek arra, hogy Bold. Margitot a házasságra rábeszéljék. Bold. Margitra nehéz napok szakadtak. Nem tudta imáit a megszokott lelki nyugalommal elvégezni. Imáin kívül is folyton zavaróan hatott rá a folytonos zaklatás. Ilyen lelki állapotban mondhatta magában: Uram Istenem, mi az, amit apám akar tenni velem? Végy el a világból, mielőtt ez megtörténne. — A nővérek előtt gyakran sírva mondogatta, hogy inkább levágatja ajkát és orrát, minthogy férjhez menjen bárkihez is, mert jobb ajak és orr nélkül a paradicsomba jutnia, mint ajakkal és orral a pokolra. Készebb volt magát darabokra szaggattni, mint fogadalmát megsérteni. Ezekben a napokban szinte állandóan sírt.

Bold. Margit és apja közt az utolsó beszélgetés még 1261 pünkösdje előtt folyt le erről a házasságról. A király és a királyné, István király és Béla herceg is ott lehettek a beszélgetésen, és esetleg Bold. Margit valamelyik nővére. Más senki sem volt jelen. Bold. Margitot abban az időben látogatta meg rokonsága, amikor a többi apáca a kóruson volt imádságon. Abból a körülményből, hogy Marcellus mégis közli legendájában a beszélgetés egy részét, arra kell következtetnünk, hogy ő egyrészt mint gyóntató megtudhatta az ott történeteket, másrészt az ő irányítása alatt állott Bold. Margit, mikor apja terveit végleg elutasította.

A legenda szerint ez a beszélgetés a következőképen folyt le:

— Miért fárasztjátok magatokat ezzel az Isten előtt gyűlöletes dologgal már annyi idő óta — mondotta Bold. Margit apjának, tisztelettel ugyan, de apai tekintélyét semmibe véve. — Akarom, hogy biztosan tudjátok: fogadalmamat, amelyet tettem és szűzi tisztaságomat, melyet, mint magatok is tudjátok, még kisleány koromban lelkemben az Úr Jézus Krisztusnak szenteltem, továbbá Rendem iránt való hűsége-

met, nemcsak a világ hiúságáért, de sem az életért, sem a halálért, a legkisebb dologban sem szegem vagy sértem meg. — Ekkor apja így szólt:

— Nem vagyunk-e szüleid, és nem tartozol-e nekünk Isten parancsa szerint engedelmeskedni? — Bold. Margit erre ezt válaszolta:

— Én téged, a királyt, atyámnak és uramnak, a királynét anyámnak és úrnőmnek csak azokban a dolgokban ismerlek el, amelyek Isten akarata szerint és Istennel vannak. Így van ugyanis megírva: Aki nem hagyja el értem atyját és anyját, nem lehet az én tanítványom.¹

Béla király nem erőlködött tovább. A kérdést megoldotta akként, hogy Otakár feleségül vette 1261 karácsonyán Béla unokáját, Annának és Raszisztzlávnak a leányát, Kuni-gundát. Bold. Margit pedig Marcellust arra kérte, hogy gondoskodjék az ő konszekrálásáról. Ez a szertartás véglegesen lekötötte őt a zárdai élethez. Ettől kezdve a pápa is nehezebben adhatott már felmentést a házasságkötésre. Marcellus teljesítette Bold. Margit kérését. A konszekráció szertartására felkérte Fülöp esztergomi érseket. Ő aztán a váci püspök, a nyitrai püspök segédletével, sok pap és szerzetes jelenlétében

¹ Marc. leg. i. h. 23—4. l. — Mon. Vesp. I. 172., 264., 278; 176., 168., 202., 214., 191., 247., 220. — A párbeszéd erősen papos jellege arra engedne következtetni, hogy Marcellus költötte. De a vizsgálóbizottság előtt tett vallomásokkal annyira összhangban van, ha nem is szószerint, hogy inkább Marcellusnak arra a szerepére kell gondolnunk, amelyet mint gyóntató töltött be Margit mellett. Ebben a minőségben kitaníthatta Bold. Margitot az apjának adandó válaszra. A legenda leírása a tényektől csak abban tér el, hogy Marcellus legendája szerint az apa leánya állhatatosságát akarta kipróbálni, mikor a házasságot tovább erőltette. Ez a szépítés érthető az egykorú irónál. Pedig mégis ellenmondásba keveredik önmagával is a legendaíró, mert bizony az egész házassági ügy előadása előtt arról beszél, hogy az ördög indít Margit szüzessége ellen ostromot. Ebben a beállításban a király az ördög eszköze lett volna. De erről a legenda írása közben már megfeledezett Marcellus. Eszébe sem jutott, hogy nem éppen kedves szerep az apa és a király számára az ördög eszközéként való szereplés. — Nem tudjuk ellenőrizni a Ranzanusnál található Margit-legenda következő sorainak forrását, csak azt tudjuk, hogy ezek is a való helyzetet tájékoztatják: «Tu... a primis meae aetatis me Jesu Christo desponsasti. Nunc autem Deo factae promissionis oblitus ita mutasti sententiam, ut horteris me abdicato coelesti sponso, violataque mentis et corporis puritate, nubam homini peccatori? Religionem, quam professa sum, nunquam deseram etc.» (M. Florianus, Chronica minora, 218—9. ll.) Itt csak azt jegyezzük meg Ranzanus Margit-legendájára vonatkozóan, hogy forrása általában maga Marcellus legendája, de a Bold. Ilonára vonatkozó résznél és esetleg a fenti soroknál más forrást is használ. — Hóman—Szekfű, i. m. I. 567—575.

elvégezte a szertartást. Bold. Margit asszonnyal együtt konzekrálták június 14-én Erzsébetet, István király leányát, Margitot, Anna hercegnő és Rasztiszláv leányát, továbbá a Macsovai hercegnőt, Margitot is. A királyi család, talán Béla parancsára, távol maradt a szertartásról. Forrásaink nem tesznek említést a királyi család egyik tagjának jelenlétéről még véletlenül sem. Pedig tudjuk, hogy ekkor még nem szakadt meg Bold. Margit asszony és családja közt a kapcsolat. De Béla pillanatnyi haragjában valószínűen neheztelt leányára, hiszen megtagadta szüleit, mégha feltételesen is. Fájhatott lelkének ez a megtagadás, de Bold. Margit földtől való elszakadásának egyik állomása volt maga a sikerrel megvívott harc. A földi kapcsolatoktól való teljes elszakadás azonban ekkor nem következett még be. Bold. Margit lelkében még maradt annyi szeretet családja iránt, amennyi éppen elég volt arra, hogy ne merülhessen el zavartalanul az Isten szemléletébe. Ebben akadályozta még egy időre királyi származásának néhány, általa szinte észre sem vett ténye, valamint az apácatársnők szeretetére való vágyakozás. Csak akkor mondhatta magát minden földi kötelektől teljesen felszabadultnak, amikor ezek a kapcsolatok is megszűntek. És nem hiába szerette nagyon az Istent, nem hiába szerette felebarátait, és nem hiába vetette meg önmagát, mert jutalmul ez az állapot is bekövetkezett. Csak feltétel nélkül való felebaráti szeretetre kellett még eljutnia, és még jobban meg kellett tagadnia önmagát, hogy az Istennel teljesen egyesülhessen a szeretetben.

Hamarosan mástermészetű próba követte a házassági harcot. Ez is nagyon megkínozta Bold. Margitot. De míg a szülei iránt érzett szeretet jutott lelkében eleinte szóhoz, később felemelkedett az egész kereszténységért való szeretet fokára is. Erre az emelkedésre a Béla és István között kitört harc adott alkalmat.

István ifjabb királynak nem tetszett IV. Béla csehbarát politikája. A jelek szerint gyengeségnek tartotta a túlságos barátkozást, és nem is tartózkodott Budán, mikor Otakár ott járt, és Margittal kötendő házasságáról tárgyalt. Apjától Erdélyt kapta az elvesztett stájerföld helyett. Így kapott volna teret érvényesülési vágyának. De ugyanakkor Béla kisebbik fiának is adott hercegséget Horvát-Szlavon-Dalmátországban. Ez már bántotta Istvánt. Féltékeny volt az apai szeretetre, és megkoronázott királyvoltát látta megsértve akkor, mikor a meg nem koronázott kisebb testvér is éppen olyan jogkörrel

kapott egy országrészt kormányzásra, mint ő. Mária királyné ifjabb fiával ment a tengerpartra, így István neheztese anyjára is kiterjedt. Anna hercegasszony, Raszisztzláv felesége meg, mint a cseh király anyósa és Béla király cseh politikájának egyik fő támasza, vonta magára István haragját. István tehát, hogy rangbeli felsőbbbsége kifejezést nyerjen, az atyjától neki adott országrészben a régi királyi hercegek független kormányhatalmát követelte a maga számára. Béla király környezetében mindez nagy visszatetszést keltett. A kun királyné, István felesége ellen is megnyilvánult az ellenszenv. Az urak, Béla és István hívei sem pihentek. Az egyik királynál mellőzött úr a másikhoz pártolt, és ott olyan hangon beszélt elhagyott uráról, annak a másik király ellen irányuló áskálódásáról, hogy a békés egyetértés nem is jöhetett létre.

1262 őszén állt első ízben szemben egymással a két király serege Pozsony környékén. Mária királyné férjéért is aggódott, fiát is féltette, azért imádságban keresett menedéket. Később imája meghallgatásának tulajdonította, hogy a királyok közt harc nélkül létrejött a megegyezés. István megkapta Erdély fölött az apjától független kormányzói hatalmat. István nem is kívánt többet. Biztosítva látta trónörökösi tekintélyét, teret kapott érvényesülésre vágyódó tetteire. Béla király szívében azonban nem állt helyre a megértés. Titokban kezdte meg István hatalmának ellensúlyozását. Birtokokat ajándékozott ifjabbik fiának, Béla hercegnek, azzal a furcsa megokolással, hogy azok az ellenség kezére ne kerüljenek. István király Béla híveinek magatartásából vette észre először az ellene irányuló áskálódást. Nem tudott magán uralkodni. A határszéli területen birtokos főuraknak, sőt anyjának, Béla hercegnek, Anna hercegnőnek a birtokait is megtámadta, pusztította vagy elfoglalta. Bélát viszont környezete, Mária királyné és a folyton gyűlölködő Anna hercegasszony ingerelték. Annyira jutott az ellenségeskedés, hogy Béla király már fiának, Istvánnak, a trónörökösi jogát akarta megszüntetni.

A támadást most Anna hercegnő kezdte meg. 1264 nyarán fegyveres erővel Sárospatakra rontott és elfoglalta a várat. Itt Istvánnak oly nagyon gyűlölt feleségét, a kun Erzsébetet négy gyermekével együtt fogságba vetette és Turóc várába záratta. István király veszélybe jutott családja és hatalma védelmére fegyvert fogott. De csak ekkor vette észre, hogy apja az elmúlt két évben milyen alapos munkát végzett. Hívei és a kunok is elhagyták, sőt ellene fordultak. István örülhetett, hogy kevés

hívével pusztá életét megmenthette. Hogy mekkora volt az ellene táplált gyűlölet, megtudta abból, hogy Keményfia Lőrinc országbíró, Béla fővezére, aki Istvánt feketehegyi várában ostromolta, még István követét is megkínóztatta. Pedig István azért akarta követét apjához küldeni, hogy irgalmat könyöröggjön a maga és családja számára.¹

A külső harcok híre bejutott a szigeti zárdába is. Elsősorban az aggodás jutott szóhoz Bold. Margit lelkében. Apját és anyját öregségük miatt is féltette a viszálykodás közepette. István bátyjáról meg megtudta, hogy ellenségei megölésére töreksenek. Éjjel nappal sírt lelki kínlásában. De nem kerülte el figyelmét az a pusztítás sem, a lelkek veszedelme sem, amely a harcok idején sokezer ártatlan emberre szakadt. Láta a bárók és a főpapok pártoskodásának szomorú következményeit. Megtudta a hírekből, hogy a templomok és kolostorok milyen pusztulást szenvedtek, hogy az erőszakoskodó főurak a szegényeket és ártatlanokat nemre és korra való tekintet nélkül hogyan pusztították. Ezek meggondolásakor még jobban elfogta a sírás. Testét kínozni kezdte böjttel, ciliciummal, mintha az összes gonoszok bűnei rá nehezedtek volna, s az ártatlanul szenvedők bajait neki kellene megsíratnia.

¹ Hóman—Szekfű, i. m. I. 575—9. — Pauler: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, II. 321—40. — Fejér, C. D. IV/3. 68—9. 1262-ben Mária királyné a viszálykodásról ezt írja: . . . «*perfidorum subditorum suasionem inter dilectissimum mihi Belam, Regem Hungariae, dominumque meum, ex una parte, et carissimum filium nostrum, regem Stephanum ex alia, magna fuisse coorta discordia*». — 1264-ben IV. Orbán pápa a dominikánus tartományfőnökhöz írt levelében felhívja a tartományfőnököket, hogy intse meg a magyar püspököket, hogy hagyjanak föl a király és fia közt levő viszály szításával és legyenek hívek a királyhoz. Aztán így folytatja: «*Mirantes accepimus et referimus turbati, quod nonnulli episcopi et ecclesiarum praelati de regno Hungariae advertere dedignantes, quod ipsi non solum inter quoslibet Christi fideles de regno ipso unitatis et pacis conservare vinculum, verum etiam discordes ad concordiam toto posse revocare tenentur, dissensiones et iurgia inclinato regno dampnabiliter seminant, et quod gravius est, inter carissimos in Christo filios nostros B. Hungariae, et S. primogenitum eius, reges illustres, procurare odiosa scandala, et dispendiosa dissidia non formidant . . .*» Megfeledeztek Krisztus példájáról és parancsáról. «*Ad haec episcoporum et praelatorum ipsorum minus provida, ne dicamus nimis inconsulta, voluntas ad illum prorupit excessum, quod ipsi praefatum B. regem, sicut ipse nobis exposuit per suum nuncium specialem, contra se provocare non metuunt, dum spreto iuramento fidelitatis, quod ab eis regia serenitas praefata pro regalibus, quae ab ipsa tenere noscuntur, exegit, ei tanquam suo regi, pacem ac honorificentiam debitam exhibere non curant.*» Viselkedésük sok anyagi, személyi és erkölcsi kárt okozott, állapítja meg a pápa. — Fejér, C. D. IV/3. 213—5.

Állandó sírásában nem hagyott nyugtot környezetének sem. A szerzeteseket, a férfiakat és a nővéreket egyaránt, de az összes egyházi embereket is kérte és kéri, hogy állandó imádságukkal könyörögjenek Istennél a fékevesztett hatalmasok ellen az ártatlanok védelméért és azért, hogy a Krisztus drága vérével megváltott és megszentelt Anyaszentegyházat ne engedje a pogány, eretnek, szakadár és csak névleg keresztyén hatalmaskodók nagy tömege által káromoltatni.

A nővéreknek feltűnt ez a nagy önkínzás és aggódás. Azért néhányan, akik részvétellel nézték vergődését, megkérdezték tőle: — Miért bánt ez téged annyira? Miért kínoz magad mindenféle bajért? — Bold. Margit ezeknek adott válaszában már felemelkedett a személyi érdek fölé. Hosszabb idő telt el a harc kitörése óta, és lelkét már jobban kínozza az egyetemes érdekek szemlélt harc minden borzalma, mint a családjáért való aggódás. Mély sóhajtással adta meg a választ a feladott kérdésre: — Az összes hívó lelkek Anyaszentegyházat drága tagjaiban szagatják, őt magát is kegyetlenül sujtják, és ti azt mondjátok, miért bánt ez téged? Nem ő szült-e engem új életre veletek együtt? Nem az ő leányai közül való vagyok-e én is? Bizony az vagyok. — Ettől kezdve nem is kérdezték többé a nővérek szenvedései és önkínzása miatt. Ő pedig látva, hogy a bajok még fokozódnak, és olyan pusztítást visznek végbe a gonoszok, hogy a tatárjárást kivéve száznál több éve ilyen nem történt, Isten haragjának megengesztelésére újabb kínzási módot keresett és talált. Ekkor készítettett a sündisznó bőréből ciliciumot és korbácsot. De erről még azok sem tudtak, akik a sündisznókat nevelték. Egyedül csak az az egy-két nővér tudott a korbácsról, akiket felkért a vele való korbácsolásra.

És Bold. Margitnak ez az Istennél felajánlott szenvedése nem is maradt hatás nélkül. Az István király ellen küldött Miskolc nembeli Panity az ő pártjára állt, és nemcsak felszabadította ostromlott helyzetéből, hanem a végső győzelmet is lehetővé tette számára. 1265 márciusában István már Pest környékén állt győztes hadaival, és Isaszegnél kivívott győzelmével apját békére kényszerítette. Az apa és fia kibékülése a szigeti zárdában, Bold. Margit jelenlétében történt meg. Ennél szebb jutalmat imája és szenvedése nem kaphatott volna. Most már azt hitte, hogy minden megpróbáltatás elmúltott feje fölül. Pedig még hátra volt egy, a legnehezebb, amelyik teljesen megszabadította minden földi kapcsolattól. Először

a mulandó földi vonatkozások szakadtak szét, aztán maga a halál tette meg utolsó intézkedéseit, hogy végleges legyen a földtől és annak hiúságától való teljes szabadulása.¹

Bold. Margit sok mindenről lemondhatott saját akaratából, de nem szüntethette meg egyoldalúan azt a kapcsolatot, amelyik származásánál fogva a világhoz kötötte, és nem tudta egyoldalúan megszüntetni a királyi családhoz való viszonyából adódó körülményeket. És úgy látszik, hogy a zárdai élet néhány kapcsolata is erősen lekötve tartották még. Ezeknek a szálaknak is el kellett szakadniuk, hogy egyedül csak az Isten juthasson érvényre életében, amint azt misztikus vágyódással állandóan óhajtotta is. Az utolsó megpróbáltatás csakugyan megvalósította ezt a vágyát.

1269-ben Anjoui Károly, a nápolyi király követei jártak hazánkban, hogy uruk számára feleséget kérjenek Béla királytól. Forrásaink többsége nem szól arról, hogy meghatározott személyre irányult-e kérésük, még kevésbé arról, hogy ez a kért személy Bold. Margit asszony lett volna. De azt tudjuk, hogy a Béla király fejében felvetődő házassági tervek ismét Bold. Margitot terheltek. Egyedül Olympiades említi ugyanis név szerint ezt a házassági tervet, bár azt tévesen Bold. Margit halála előtt három évvel történtnek mondja. Szerinte a királyné ment Bold. Margithoz, és Olympiades jelenlétében adta tudtul neki, hogy atyja Károly királyhoz akarja őt feleségül adni a pápa engedélyével. Bold. Margit már lehiggadt ekkorra. Most már nem fenyegetőzött. Ridegen és határozott hangon adta tudtára anyjának, hogy abban az esetben sem követ el bolondságot, ha a pápa megparancsolná; ő meg akarja őrizni szüzességét az Úr Jézus Krisztusnak. Valószínűnek kell tartanunk, hogy az öregséggel egyre komorabbá váló Béla nem nyugodott bele ebbe az elutasításba. Nem tudjuk, hogy Bold. Margitot közvetlenül hányszor zaklatták még. Csak az bizonyos, hogy Béla király a szerzet előjáróit és a zárda lakóit tette felelőssé leánya magatartásáért. Marcellus elvesztette tartományfőnöki méltóságát. Az apácák valamilyen más módon érezték meg a király haragját. Marcellus leírja az ebből az alkalmából támadt kellemetlenségeket, de nem merte nyíltan megírni azok okát. A királyi családot kellemetlenül érintette volna a nyers igazság feltárása, mégha nem is élt a legenda írása idején Béla király és Mária királyné. Annál kellemetle-

¹ Marc. leg. i. h. 24—5. l. — Hóman—Szekfű és Pauler i. m. i. h.

nebb lett volna a valóság feltárása, mert akkor már folyt az első szenttéavatási pör. De a zárda viselkedését leírta Marcellus, bár az ok elhallgatásával itt is homályos az előadás. Szerencsére a már kész legendát elküldötte Johannes Vercellensisnek, aki ismerte magát Bold. Margitot is személyesen még 1255-ből, de a szenttéavató eljárással kapcsolatban is ráterelődött a figyelme, és később, 1273-ban, a Pesten tartott generális káptalangyűlés alkalmával, módjában volt sok intim részlet megismerésére ezzel az üggyel kapcsolatban. Így aztán a Marcellustól kapott legendába beírta az attól elhallgatott okokat. Így őrizte meg számunkra a tényeket a Johannes Vercellensis-féle átírás, illetve annak Jorg Valder által végzett fordítása. Ennek értesítése szerint a következő dolgok történtek a nápolyi tervekkel kapcsolatosan.

Bold. Margit az Isten iránt való szeretet buzgalmában rosszalta mindazok viselkedését, akik az ő házasságát erőltetni akarták. Rosszolásának kifejezést is adott. Nem kímélte az előkelőket sem, akár papok, akár világiak voltak azok. Sőt apja és anyja eljárását is helytelenítette. Ekkor következhetett be Béla királynak már fentebb említett megtorló intézkedése. Ennek aztán az lett a következménye, hogy Bold. Margit előjárói ugyan csendben maradtak, és így Margit kénytelen volt nélkülözni harcában még gyóntatója támogatását is; de a zárdabeli nővérek meg akarták mutatni a királynak, hogy nekik nincs, és a multban sem volt részük Bold. Margit makacs ellenállásában. Most a nővérek igyekeztek Bold. Margitot rávenni a házasságra. A nélkül, hogy feltűnő lett volna, arról beszéltek neki, hogy vissza kell térnie a világba és férjhez kell mennie. Bold. Margit asszony nem vette észre a tervszerűen ellene indított harcot. Békésen tűrt és szenvedett. Az apácák most arra gondoltak, hogy Bold. Margit erkölcsi ereje abban rejlik, hogy a zárdában él. Ha ehhez a zárdához való makacs állhatatosságát le lehetne küzdeni, akkor a többi magától jönne, a király legalább is látná, hogy a zárda lakóinak nincs részük Bold. Margit asszony ellenállásában és a szülői akarattal való szembehelyezkedésében. Azért arra kérték sokszoros könyörgésükkel, hogy legalább az ő kedvükért hagyja el a rendet és a zárdát, és néhány, vele érző nővérrel együtt — ilyeneknek ismerjük Száki Alexandriát és Felhévvízi Szabinát —, lépjen más szerzetbe, pl. a ciszterci vagy a begina apácák szerzetébe. Ott megtarthatja a maga számára kincseit, ott élvezheti királyi származásának pompáját; ha pedig házasságra is lépne, akkor

kiérdemelné az ország tiszteletét, a főpapok és a főurak becsülését, sőt a pápa engedélyét is. De bizony hiábavalóknak bizonyultak ezek a kísérletek is. Most változtattak az apácák modorukon. Elvonták mindazokat az ajándékokat Bold. Margit rendelkezése köréből, amelyekkel korábban szülei és testvérei elhalmozták, és annyi jót tehetett, sőt még a szükségeseket sem adták meg neki, amire pedig minden apácának igénye lehetett. Hogy megvetésüket és haragjukat kifejezésre juttassák, szemeláltára ők maguk osztották szét a korábbi királyi kincseket. E mellett sértő, haragos és illetlen szavakkal és tettekkel igyekeztek megkeseríteni életét. Mikor pedig látták, hogy Bold. Margit nem óhajt eltávozni ezek után sem a zárdából, azzal fenyegetőztek, hogy az egész konvent életét megkeserítik, ha Margit nem távozik el a zárdából. Így akarták az előljárást arra kényszeríteni, hogy Bold. Margit asszonyt távolítsák el, illetve Bold. Margitot arra, hogy egyezzzék bele a házasságba. A legendaíró itt felkiált, hogy mennyi és milyen változatos sérelmekkel illették Bold. Margitot a rendhez való állhatatos kitartása és a szüzesség védelme miatt, és kifejezi, hogy a testi halált leszámítva mindenféle kínzásnak kitették társnői. Bold. Margit asszony azonban ekkor már békésen, hallgatagon, sőt örömmel viselt el mindent Isten szeretetéért. Valósággal vértanúságot szenvedett.¹

Bold. Margit tehát magára maradt. Elhagyta apja és anyja. István király Erdélyben és a Balkánon volt elfoglalva, és nem tudott húga segítségére, vagy vigasztalására sietni. Nénjei, úgy látszik, vagy pártolták apjuk házassági terveit, és így saját akaratukból szakították meg Bold. Margittal az összeköttetést; vagy ha részvételt nézték is húguk szenvedéseit, apjuk miatt nem mertek vele érintkezni. A királyi család eltorzulása magával vonta a korábbi ajándékok elmaradását is. Mint láttuk, a még meglevőket az apácák osztogatták el Bold. Margit bosszantására. De ez a körülmény csak egy gyarlóságra való alkalomtól mentette meg a királyleányt. Addig, amíg elfogadta

¹ Marc. leg. i. h. 25—6. l. — Jorg Valder (Horváth C. kiadása), 9. fej. — A magy. leg. 61. kódexlapján is találunk célzást a kir. család és Bold. Margit ellentétére: «aleg hogy valaki az ő atyafiai közül soha az ő akaratja ellen tett volna az időben, *jöllehet azután sokakat szenvedé*, de engednek vala az ő kérésének . . . » Marcellusnál az aláhúzott szavak hiányoznak (Böle, i. m. 226—8. sorok.) — Mályusz i. tanulmányában (379—80) Margit viselkedésének idegenszerűségében találta a zárdabeliek fenti tetteinek magyarázatát. Ebben biztosan téved. — A «megnemértő környezetről», — a misztikus élet szemléletének hiányáról (?) Kozma E. is ír doktori értekezése 21. l.-ján.

szüleitől a szegényeknek szánt kincseket, ameddig örömét találta azok szétosztásában, mégha engedéllyel tette is ezt, gyarlónak mutatta magát. Most tehát ettől a gyarlóságtól is megszabadult. De megszűnt lelkében az esetleges rendetlen felebaráti szeretet is. Társnőinek a viselkedése módot adott a tőlük való függetlenülésre. Azt a néhány nővért, aki kiktartott mellette, már más szemmel nézte a megpróbáltatások hatása alatt.

De nem keserűség fakadt Bold. Margit asszony lelkében ezek miatt. Csak a maga elé tűzött célt sikerült tökéletesen elérnie. A felebaráti szeretet megtisztulása, az önmegvetésnek a mások részéről tapasztalt megvetéssel való tökéletesedése azt jelentette, hogy most már igazán nem látják benne a király leányát. Igaz, hogy királyi származása adott Bold. Margit asszonynak alkalmat mindezeknek az érdemeknek a megszerzésére, de ő ezt nem öntudatosította. Tisztán és sértetlenül, de a mellett hihetetlen magasságokba emelkedve, csak az Isten szeretete élt már lelkében. Viszont a test lassanként, rövid idő alatt megtagadta a szolgálatot, de nem is kötötte már a földhöz.

X.

A zárdában erős önmegtagadásban és önsanyargatásban eltöltött évek nem múlhattak el a nélkül, hogy Bold. Margit egészsége ezek következtében meg ne romlott volna. Szóltunk arról, hogy korábbi betegségei idején sem kímélte magát. Talpon volt, másokat ápolt és végezte kimerítő aszkétikus gyakorlatait, fárasztó imáit, amikor ő maga szorult volna ápolásra. Korábban minden bizonnyal pirosas arca halavány lett, kezén és lábain, főként térdén fájdalmas érzékenység fejlődött ki. Kezefején a bőr a hideg víztől gyakran felrepedt. Könyöke a prostrációs imádságtól időnként kisebesedett. Vállá kificamodott. Nyaka a hűléstől merev lett. Feje a zsábás fájdalomtól feldagadva, elvesztette korábban szép, szabályos vonásait, amelyek Marcellus szerint nem mutatták a lélek elgyengülésének vagy haragos állapotának érzelmeit soha, és amelyeken bizonyos anyás kedvesség tükröződött vissza. Nem maradt más a régi Margitból az 1269. év második felére, mint a hihetetlen nyugalom. Nem panaszkodott senkinek, pedig éppen ekkor érik a legnagyobb lelki megpróbáltatások. Apja, anyja és apja parancsára egész rokonsága távol marad a zárdától. A nővérek is Bold. Margit ellen támadnak. Szinte észre sem veszik, hogy az, akit kínoznak, már nem él a földön; csak ő maga érzi, hogy testi ereje egyre gyengül. Ez az érzése akkor jutott kifejezésre, mikor Beáta nővér 1269-ben meghalt. Egy szerdai napon kompletorium után, még a betegek szobájában volt Beáta holtteste, mikor Bold. Margit a szintén ott tartózkodó Olympiadesnek és Margit nővérnek, Vilmos herceg leányának azt mondta, hogy Beáta után ő lesz a legközelebbi halott. Nem volt ez a kijelentés napra, még kevésbbé órára történt jóslás, amint a későbbi legendák megemlégték. Egyszerűen a legyengült szervezet szava nyilvánult meg benne. Ha nem történt volna semmi az eset után nemsokára, talán meg sem említették volna azok, akik hallották. De történt valami, az amit Bold. Margit asszony megérezett.

1270 januárius 6-án láz kezdte kínozni. A hideglelés

annyira elővette legyengült szervezetét, hogy előjárói a betegek szobájába vitették. Három napon át kínoztá a láz. Ennek a láznak, mint betegségnek okát vagy közelebbi megjelölését nem találjuk meg az egykorú írásokban, holott más lázas megbetegedéseknél mindig ott van a közelebbi minősítés. Csak azt tarthatjuk valószínűnek, hogy nem maláriás lázról van szó, mert azt mindig tudják minősíteni. Január 9-én Bold. Margit láza csökkent. Estefelé apácarokonai voltak vele. Anna hercegnő leánya, Vilmos herceg leánya és István király leánya voltak mellette, amikor újra haláláról kezdett beszélni. — «Hamarosan meghalok — mondta — és titeket kérlek, hogy temessetek el engem a Szent Kereszt oltára elé; de ha az a hely nagyon szűk a nővérek férőhelye miatt, temessetek el azon a helyen, ahol imádkozni szoktam. Ne féljete a hullaszagtól, mert testemből nem árad hullaszag.» — Másnap újult erővel vette elő a láz. Nincs arról tudomásunk, hogy Rudolf testvér, aki az apácákat gyógyítani szokta, a betegség idején megjelent volna betegágyánál. Pedig az előjáróság nem volt gondatlan, hiszen még arra is volt gondja, hogy az összes rendházakba megüzente betegségét. A második láz aztán már nem csökkent. Állandóan volt mellette valaki, és az ő jelentésükből tudjuk meg a betegség további lefolyását. Januárus 13-án Gaurai Kandida imádkozni látta Bold. Margit asszonyt. Január 16-án adta át «kincsesládája» kulcsát a priorissának, Babaduri Erzsébetnek. Úgy látszik, ekkor már egyszer meg is gyóntatták. Valószínűen ugyanekkor történt második meggyóntatása is. Mihály provinciálist hívták át hozzá a közeli férfikolostorból. Ez az infirmáriumban végezte el a gyóntatást is, az áldoztatást is, ugyanott adta fel az utolsó kenetet a haldoklónak, nem a káptalanteremben, ahol a betegeket rendes körülmények között el szokták látni a haldoklók szentségeivel. Az áldozásnál és az utolsó kenet feladásánál már jelen voltak a többi apácák is, és Bold. Margit asszony régi gyóntatója, Marcellus is. A halál 1270-ben, Szent Piroska napján, tehát januárus 18-án, szombaton a korai éjjeli órákban, kompletorium után, mikor már egyéb időben az első álmat aludták az apácák, következett be.¹

¹ Leg. Marc. 18—9., 26. l. — Mon. Vesp. I. 254., 224., 239., 194., 221., 234., 184—5., 262., 169., 238., 246., 279., 199.; 173., 178., 184., 187., 197., 203., 205., 206., 283., 284. — Feleslegesnek tartunk minden bizonyítást arra vonatkozóan, hogy Margit halála csakugyan 1270-ben, januárus 18-án, Szent Piroska napján következett be, még pedig a szombati napot bezáró estén. Ez az időmeghatározás annyira pontos, hogy bármelyik történelmi naptárban

Bold. Margit asszony teljesen felöltözve feküdt halálos ágyán. Ruhája rongyos és a konyhai munkától foltos volt. A nővérek közül Szörényi Erzsébet ott volt ugyan a betegek szobájában, de mozdulni sem tudott, mert a Szent Lőrinc-nap óta tartó negyednapos láz akkor már nagyon elgyengítette. Most, hogy Bold. Margit asszony meghalt, szerette volna ő is kivenni részét a halott körül végzett szolgálatból. Ohaját nem fejezte ki ima formájában, csak a vágy kelt lelkében erre a szeretetből fakadó szolgálatra, olyan erővel, hogy kiszállt ágyából és ő, aki addig nem tudott megmozdulni, most minden segítség nélkül a holttesthez ment. Ő vette észre, hogy milyen foltos Bold. Margit asszony skapuláréja. Lehúzta a skapulárét a holttestről és tiszta, szakadás nélkül való skapulárét adott rá. Bold. Margit, aki életében nem akarta sohasem elfogadni az új skapulárét, most kénytelen volt már eltűrni a szeretetből fakadó szépítést. A holttestet ravatalra való előkészítése után levitték a templomba, a kórusra. Itt maradt mindaddig, amíg csak el nem temették.

Az apácák, akik Bold. Margit asszony életében is több olyan jelenséget figyeltek meg, amelyek szerintük az életszentség jelei voltak, most még jobban visszaemlékeztek a korábban történt eseményekre. Erre az adott alkalmat, hogy a halott arcán valamilyen változás történt. Arcát szebbnek, pirosabbnak látták, mint amilyen életében, legalább is az utolsó évben volt. Valószínűen a zsábás daganat is megszűnt, és így az arc torzulásának megszűnése jelentette a megszépülést a kiszínesedéssel együtt. De voltak, akik úgy látták, hogy arca valamiféle fényességet áraszt a miatt az aranyos színeződés miatt, amelyik szemei alatt feltűnően kifejlődött. Ebben a lelkületben imád-

nézzük is meg, azt találjuk, hogy Szent Piroska napja, januárius 18-a csak 1270-ben esett szombatra. A legendák tették bizonytalanná a halál évszámát. Garinus és a nápolyi legenda 1270-t említ, de a velencei kéziratban már 1260-t találunk, ami nyilvánvalóan elírás. Marcellus legendájában azt találjuk, hogy 1271 január 19-én halt meg, de az egyik csodás látomás elmondásánál említi, hogy a halál a szombatról vasárnapra virradó éjtszakán következett be; ezzel saját magának mond ellen, mert 1271-ben január 19-e már hétfői napra esett. Jorg Valder fordítása, valamint a magyar legenda a XV. Kal. Febr. meg egyenesen februárius 15-ének fordítják át, pedig Marcellus ma ismert legendaszövegében betűkkel kiírt «quintodecimo kalendas februarii» áll. A szentgalleni szöveg megegyezik Marcellus latin adataival. Mindezekben a legendákban tehát nemcsak egymás közt, de önmagukon belül is megtaláljuk az adatok összeegyeztethetlenségét, ezért joggal keltettek gyanút a másolások pontossága felől; viszont a jegyzőkönyv adatai ellenmondás nélkül adják meg a pontos időt.

koztak és virrasztottak a holttest körül vasárnap és hétfőn. Arról egy nővér sem tett vallomást, hogy mennyi része volt a sírásban az elmúlt félév alatt elkövetett szeretetlenségnek. Mindenki mélyen hallgatott a szégyenletes viselkedésről akkor is, meg később a vizsgálóbizottság előtt is. Azt kell hinnünk, hogy a Margithoz hú apácák nem vetették a hibásak szemére a történeteket, később pedig, amikor a szenttéavatás ügyében megkezdődtek a kihallgatások, már szinte a zárda becsületbeli ügyévé lett a róla való hallgatás. Alig akad apáca, aki szavaival sejtet valamit erről a Bold. Margit számára sok szenvedést jelentő, de végső eredményben életszentségét növelő és bizonyító időről.

Hamarosan kívülről is érkeztek hírek arra vonatkozóan, hogy Margit asszony élete szent élet volt. Hírül hozták, hogy a szigeten, a Szent Mihály premonstri prépostsága körül élő egyik harmadrendű apáca néhány nappal Bold. Margit asszony halála előtt csodálatos álmot látott. Szűz Máriát a szentek és szűzek égi csapatának kíséretében a földre szállni látta. A Szent Szűz aranyos koronát vitt a kezében és kíséretével a dominikána apácák zárdájába vonult. Itt Bold. Margitot megkoronázta, aztán a szentek társaságában magával vitte őt a mennyországba. Most, hogy a halál bekövetkezett, elmondta álmát. Természetesen ez csak fokozta a Margit iránt érzett tiszteletet. Azokat a tetteket, amelyek életében visszatetszést keltettek, most érdemül tudták be, és a szentség hitével szeretet gyulladt egyszerre a nővérek szívében.

De jöttek más hírek is. Elterjedt a híre, hogy a Szent Antal pesti monostora körül élő jámbor asszonyok egyike, Erzsébet, a halál órájában Bold. Margit lelkét a zárdából fényes csillag alakjában látta az égbe emelkedni. Az apácák elég sok hasonló, legendában olvasható ilyen látomást ismertek, azért ez előttük ismét csak a szentség nyilvánvaló bizonyosságaként tűnt fel.

Semmi adatunk sincs arra vonatkozóan, hogy értesítették-e a halálról a királyi családot. Biztosan megtörtént, hiszen még a többi zárdába is megüzenték Margit betegségét. Elképzelhetetlen, hogy a királyi család ne kapott volna értesítést a betegségről és a halál bekövetkezéséről. Annál különösebb, hogy a királyi családról semmiféle forrás sem tesz említést. Nem említik, hogy valaki érdeklődött vagy jelen lett volna a betegség mellett, de azt sem, hogy a királyi családnak csak egy tagja is megjelent volna a temetésen, a zárdában élő család-

tagokat, a királyi származású apácákat leszámítva. Igaz, hogy Béla király ekkor már beteges, Mária királyné sem volt kellő erőben, de elképzelhetetlennek tartjuk, hogy ne halasztották volna el a temetést arra az időre, amikorra a család távolabb levő tagjai összejöhettek volna, ha nem volt szándékos a királyi családnak a temetésről való távolmaradása. Azt sem tudjuk elképzelni, hogy a források ne említették volna fel a királyi család jelenlevő tagjait, hiszen sokkal kisebb személyeket megemlítenek. Egyébként a királyi családnak és bizonyára magának Béla királynak rideg magatartását megerősíti az a tény is, hogy a vasárnapra virradó éjjel meghalt Boldogot már kedden eltemették.

A temetésre Fülöp esztergomi érseket kérték fel, amint a konsekrációt is az esztergomi érsek végezte 1261-ben. Fülöp érsek Fülöp váci püspökkel és Ákos óbudai préposttal jelent meg a temetés elvégzésére. Megérkezésekor rögtön a ravatalhoz vezették az érseket. Az apácákon erős sírás tört ki. A jelenlevő fráterek is sírtak. Fülöp érsek a ravatalhoz lépett és felemelte Bold. Margit arcáról a szemfedőt. Őt magát is meglepte az arc változása, és ebből az elváltozásból merítette szavainak vigasztaló erejét, amikor az apácákhoz és a fráterekhez fordult: — Nem kell sírnotok az ő halála miatt, sőt inkább örüljetek, mert már a feltámadás jele van az arcán.

Mialatt az érsek felkészült a temetést megelőző misére, összegyülekezett a gyászolók serege. Azokból a szerzetesházakból, amelyek idejében megkapták a halál hírért, megjelentek a dominikánusok, de képviseltették magukat a keresztesek, a ferencrendiek, premonstreiek is. Ott voltak a közelfekvő falvak plébánosai, a nemesek és a szegényebb népek, férfiak és nők egyaránt nagy számban.

A gyázmise után elmondták a halotti officiumot is az érsek vezetése alatt. Aztán a holttestet abban a koporsóban, melyet erős fából Mihály tartományfőnök erős vasalással el látva készítettett, leeresztették a Nagyboldogasszony oltára előtt ázott sírba. Nem találjuk sehol annak magyarázatát, hogy miért nem teljesítették Bold. Margit egyik kívánságát sem a temetés helyére vonatkozóan. De aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy a sír helyének kijelölésével a rendi előljáróság a halottat akarta megtisztelni. Mégis csak a templom főoltára előtti helyet tarthatták méltónak ahhoz, akinek a zárda létesülését köszönhette. A mellett bizonyára arra is figyelemmel akart lenni az előljáróság, hogy a királyi család egyik tagjának sírjához

többször akarnak majd eljutni olyanok, akik a Bold. által kijelölt helyen a klauzúra miatt nem lettek volna a sírhoz bocsáthatók. Így aztán mégis csak a királyi származása miatt kapott, de oly sokszor visszautasított megkülönböztetés volt a temetési hely eldöntője is. Ez ellen a megkülönböztetés ellen azonban a Bold. már nem tiltakozhatott, amint azt életében tette más alkalmakkor.

A koporsó fölé egyelőre sem földet, sem zárókövet nem tettek. Forrásaink némelyike azt mondja, hogy a koporsó le volt zárva fa födelével, másik része arról szól, hogy csak a szemfedő takarta le. Sokkal valószínűbb az, hogy a koporsót beszegezték, és csak azért nem fedték le az üreget kőlappal, mert annak elkészítéséhez hosszabb időre volt szükségük Albert és Péter lombardiai kőfaragóknak. Csak a temetést követő 12—13. napon tudtak egy ideiglenes, durván elkészített kőlapot a sírra borítani. Addig azonban újabb csodás dolgokról hoztak hírt a zárdába, és újabb csodás jelenség történt a sírnál is.

A zárdá lakói a temetés után is sűrűen lejárta a még nyitott sírhoz imádkozni. Talán már az első napon figyelmesek lettek valamiféle kellemes illatra, amely a rózsa illatához hasonlított. Keresni kezdték az okát. A kutatásnak az lett az eredménye, hogy a sírból kell jönnie az illatnak. Nem mondhatjuk, hogy az apácák különösebb buzgalommal kerestek volna csodás jelenségeket. Valamilyen valóságérzés gátolta ebben az akkori magyarokat is, miként később sem mutatott erősebb hajlamot arra a magyar lélek, hogy mindenütt csodát szimatoljon. De most az ok kutatása a sírra terelte figyelmüket. Közben elmondta már az öreg Katalin nővér, aki Bold. Margitot gyerek korában olvasni és énekelni tanította, hogy ő csak úgy tudott ott lenni a temetésen, hogy Istent nagyon kérte arra, mert erős fejfájása miatt nem tudta elhagyni a hálószobát. A temetés napján délután pedig egy környékbeli nemes ember érkezett a szigetre, és ő is különös dolgokat mesélt. Elmondta, hogy a vasárnap reggelre virradó éjszakán feleségének álmában látomása volt. Látta Bold. Margit asszonyt az égbe vitetni, holott nem tudott annak betegségéről. És ekkor, a látomásban, azt mondta neki a Bold.: — Ha bűnbocsánatra szorultok, siessetek a síromhoz és ott Istentől megkapjátok bűneitek bocsánatát. — A nemes magyar úr nem akarta elhinni felesége álomlátásának még az alapját sem, hogy t. i. Bold. Margit asszony meghalt, azért nem is szólt erről senkinek azon a halál éjszakájára követ-

kező vasárnapon. Valamiféle hírt várt arról, hogy csakugyan történt-e valami a szigeti zárdában. Nem kapott semmiféle hírt. Azért tehát hétfőn lóra ült, hogy személyesen meggyőződjék arról, mi az igazság az álom mögött. De csak kedden, akkor ért a szigetre, amikor Bold. Margit asszonyt már eltemették. Valószínűen mindjárt akkor elmondta a dominikánusoknak felesége látomását. Ez a hír a délután folyamán juthatott a zárdába. Ott a titokzatos rózsaillesztés már amúgy is foglalkoztatta a lelkeket, most a csodában való hit az újabb hírek hatása alatt kezdett gyökeret verni. Bizonyára már ekkor értesültek a férfi-elöljárók is a csodás illatról. Gyanús volt nekik a dolog. Ők sem gondoltak először csodára, hanem arra, hogy talán valamelyik nővér vagy illatos olajjal kente meg Bold. Margit testét, vagy a sírüregebe valamiféle erős illatot árasztó dolgot tett.

Mihály testvér, a tartományfőnök, úgy látszik, Anna hercegnő leányára gyanakodott legjobban. A beszélgetőablakhoz hívatta és eskü alatt kényszerítette annak megmondására, hogy tett-e valamilyen illatszert a sírba, vagy tud-e arról, hogy más valaki követte ezt el. Margit nővér, Anna leánya, nyugodtan megesküdött arra, hogy sem ő nem tett oda semmit, sem arról nem tud, hogy más valaki tette volna. Mihály tanácskozott Marcellusszal, és most már ketten kezdték meg az összes apácák kihallgatását és megeskütését. Mikor vizsgálatuknak nem lett eredménye, meggyöntatták az egész zárdát, azt remélve, hogy így biztosan megtalálják azt, aki az illatszert a sírba csempészte. De bizony ez a vizsgálat sem járt több eredménnyel. Így történt aztán, hogy mikor csütörtökön a temetésre későn érkező Péter testvér, a győri konvent lektora is érezte a sírból kiáradó illatot, erősebben a fej és a lábak irányából, és felhívta Mihály tartományfőnök figyelmét a csalás lehetőségére, az már beszámolható Péternek a vizsgálat sikertelenségéről. A vizsgálat még 1276-ban is elég szigorú volt ebben a kérdésben. A tanúk kihallgatása után a bizottság gyanúja magára Marcellusra terelődött, hiszen ő volt Bold. Margit gyóntatója, és a bizottság jogosnak hitte gyanúját a gyóntató ellen, mert saját lelki vezetésének sikerét bizonyíthatta volna Marcellus a csodás eseménnyel, tehát valamiféle csalásra lehetett oka. De Marcellus is megesküdött a bizottság előtt, hogy ő semmit sem tett, ilyet másról sem tud és a leggondosabb vizsgálat ellenére már az eseményekkel egyidőben sem sikerült a tettest felkutatniok.

Az illatot a kőfaragó mesterek is érezték, amikor az ideiglenes, sírűregfedő követ helyére illesztették. Sőt mikor 2—3

hónap mulva ugyancsak ők kicserélték a régi fedőkövet a végleges, finomabb kidolgozású márványlappal, még akkor is erős illatot éreztek, és akkor is határozottan rózsailathoz volt az hasonló.

Péter lektor ugyanebből az alkalomból elmondta a szigetieknek, hogy azon az éjszakán, amikor Bold. Margit meghalt, már a vasárnapi officium elmondását követő hajnal előtti alvás alatt, álmában, ezt a néhány szót hallotta ő is: — A bárány meghalt. Másnap, helyesebben ugyanazon napon reggel, ezt el is mondta néhány győri rendtársának. Csak később kapták meg a hírt arról, hogy Bold. Margit csakugyan azon az éjszakán halt meg.

Bold. Margit életszentségének a híre tehát nemcsak életében volt valamilyen homályos elképzelésen alapuló híresztelés, hanem halála után, mikor már megszűnt minden földi vonatkozása, amely a zárdában vele együtt élők szemében néha még visszataszító jelleget is öltött, minden korlát nélkül erős hitté lett. Mennyi mindent más szemmel néztek most már a korábban gyarló apácák. Nem tudjuk, mit vártak pl. attól a ládától, amelynek a kulcsát Bold. Margit halála előtt három nappal átadta a főnöknőnek. Azt azonban kiérezzük a vallomásokból, hogy nem számítottak arra, amit találtak a «kincsesládában». Mert abban bizony nem volt más, mint azok a ciliciumok, korbácsok, amelyekkel testét kínozta életében, és amelyeknek a létezéséről a legtöbb apáca legfeljebb csak sugdolózó beszéd alapján sejtett valamit, míg azok, akik biztosan tudtak róluk, kevesen voltak. A meglepetés, amely a láda tartalmának nyilvánosságra jutását kísérte, elárulja, hogy ez is Margit asszony szentségébe vetett hitük forrása lett.

Végül egy jelenés, amely valószínűen Péter lektor közvetítésével lett köztudomású, betetőzte az apácák ilyenirányú meggyőződését. 1270-ben, még Bold. Margit asszony halála előtt, meghalt ugyanis Győrött a rendházban egy Toma nevű rendtag. Ez februárius 7-én, húsz nappal Bold. Margit halála után, éjjel megjelent a győri priornak álom alatt, és elmondotta, hogy ő a tisztítóhelyen szenved, ezért kérte, hogy a rendtársak imádkozzanak és misézzenek lelke megszabadulásáért. A prior megkérdezte ekkor az álmában megjelenő frátertől, hogy mi történt Bold. Margit asszonnyal. A halott fráter azt mondta, hogy felment az égbe sokszínű aranyos ruhában.

Ez a hír is gyorsan terjedhetett, és olyan hatása volt,

hogy ettől kezdve már nem maradt meg Margit asszony élet-szentségének a hite a zárda és a kolostorok lakói között, hanem kiáradt onnan az egész országba. A lakosság minden rétege tudomást szerzett róla, amint ezt a Bold. Margit érdeméből történtnek hitt csodás események igazolták. Imádkoztak hozzá a királyi család tagjaitól kezdve a nagyurakon át a legszegényebb emberig mindazok, akik betegséget szenvedtek, vagy másfajta bajok alatt nyögtek. Zarándoklatok indultak sírjához, kereszt elől vitele mellett, egyházi énekszóval, amint az már akkor is szokásban volt Magyarországon.¹

¹ Mon. Vesp. I. 169., 193., 202., 221., 232., 257., 290—1; 234., 279., 281; 216., 254; 169; 282. — Magyar leg. 93—118. kódexlapok. — Marc. leg. (Böle, i. m. 26—8. — A nápolyi leg. I. 58—9. fejezetében szól arról, hogy Bold. Margit mennyire pontosan megmondta előre halála idejét. Erről a komoly forrásokban semmit sem találunk. — A premontrei apáca és a pesti Szent Antal mellett lakó Erzsébet látomása a legendairódalomban nagyon közkeletű, azért nem az a fontos benne, hogy mit látnak, hanem az a tény, hogy látomásaik elmondásával Bold. Margit asszony életszentségére hívták fel a kortársak figyelmét. Mi is ebben a szellemben szoltunk róluk a szövegben. — A nemes asszony látomása már annyira egyéni jellegű, hogy nem térhetünk ki az elől a feltevés elől, amelyik szavahihetőségét alátámasztja. A férj hitetlensége, annak kutatása és a leírásban közölt időadatok pontossága annak ellenére, hogy Marcellus más helyen téves adatot hoz, a tények egy részének elfogadására kényszerít. A legenda szövegében szereplő kifejezés, hogy az asszony azelőtt sohasem «hallott» Bold. Margitról, a legendamásoló hibájából került a legendába. A magyar legenda és Jorg Valder német szövege szerint az illető nő nem «látta» sohasem Margitot. — A «Bárány halálát» jelentő álombeli szótat már szintén erősen legendákon nevelkedett szerzetesre vall. Péter lektor egyébként is értesült Bold. Margit betegségéről, tehát képzelete tovább vihetette a gondolatot egészen a halálig, és a halál bejelentésének gondolatáig. — Szörényi Erzsébet nővérnek a negyednapos lázból való gyógyulásával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy mások támogatásával tudott korábban is menni. Így pl. Aglent nővér és Erzsébet, Olympiades leánya is szokta segíteni a menésben. A halál éjszakáján saját erejéből ment, senki sem támogatta és erről bizonyoságot is tett a betegnek kívül a már említett Erzsébet nővér és Vilmos herceg leánya, Margit nővér. Biztosra vehető, hogy az események hatása alatt és erős érzelmi befolyás alatt erőt vehetett korábbi gyengeségén anélkül, hogy csodát kellene itty feltételeznünk. Ezt igazolja az is, hogy bár még a temetésen is részt vett, bizony gyengének érezte magát, és csak lassan nyerte vissza teljes egészségét. De visszanyerte. A legendák az eset elmondásában túloznak, Garinus meg V. István leányának mondja Szörényi Erzsébetet. — Katalin magistra fejének «meggyógyulásáról» nem szól a jegyzőkönyv, csak arról, hogy hatnapos fejfájása volt, és kérte az Istent, szüntesse meg a fájdalmat és hadd mehessen el a temetési szertartásra. Bizonyára azért mondta el ezt a vizsgálóbiztosok előtt, mert csakugyan megszűnt a fejfájása. A nápolyi legenda II. 5. fejezetében még az ima szavait is adja, pedig ezt senki sem hallhatta. Költött imádság. — A nápolyi legenda II. 2. fejezetében közölt adatok szerint a Bold. Margit testéből áradó illat már a temetés előtt is érezhető volt. Ezt a tanu-

vallomások nem igazolják. Maga az ilyen illat a misztikus kegyelmek közt nem ismeretlen. Tekintve a szokatlanul szigorú vizsgálatot, csak annak a hiányát érezzük, hogy az előljáróság nem vizsgáltatta át a sűrűreget, annál kevésbbé nyitotta fel újra a koporsót. Egyébként minden megtörtént az igazság kiderítésére. Az illat maga tagadhatatlan. — Toma fráter másvilági megjelenése és hírhozása nagyon legendaízű, más legendákban is ismert motívum. Az a leírás pedig, amit Bold. Margit másvilági bevonulásáról ad, a Szentírás szavaival történt, ami szintén a valóság színezetét rontja. A fráter neve három változatban fordul elő. Marcellus legendájában «Roma», a magyar legendában, továbbá Borselli legendájában Romanus, Jorg Valdernél pedig Thoma. A Tamás és a Romanus használatos nevek volnának, de a Romanus-nak szokatlan rövidítése a mellett szól, hogy rövidebb nevet tétélezzünk fel. A Romanus azonban nem használt név. Viszont szokatlan a Thomas-nak Thoma-formában való kiírása is. Feltételezzük, hogy itt a magyaros Toma-névvel van dolgunk. Minthogy pedig az idegen legendaírók vagy a másolók nem tudtak ezzel a névvel mit kezdeni, egyik részük Roma, másik pedig Romanus alakban írta azt át. Szerencsére Jorg Valder, ki néhány más adatával is felülmulja azokat a legendákat, amelyek vele rokonságban vannak, úgy írta át a szót, ahogyan találta. Éppen más erényei miatt mertük elfogadni az általa közölt magyaros szóalakot.

XI.

1. Ha egy élet mérlegét akarjuk elkészíteni, két szempontból tehetjük azt. Vizsgálhatjuk, hogy mennyiben találhatók meg az egyénben a fajtól meghatározott jellemvonások, illetve mennyiben tér el ezektől az általában jellemző vonásoktól a vizsgált egyén.

A második fejezetben adott faji jellemvonások nagy része Bold. Margitban feltalálható, még hozzá mindig inkább a pozitív alkotóelemek túlsúlyával.

A magyar embert jellemző akarat erőnek Bold. Margitban való működését alig kell bizonyítanunk. Gondoljunk csak az apjával szemben való határozott fellépésre, mikor az leányát házasságra akarja adni. Gondoljunk az utolsó félév történetére, amikor társnői részéről kénytelen a legenda szerint vértanúsággal felérő szenvedéseket elviselni. Erőszakkal, másik, szintén erős akaratúval nem lehet megtörni Boldogunk akaraterejét. Az előjárók akaratával szemben más a fegyvere. Kis korától fogva a könyörgés eszközével éri el akaratának jóváhagyását. Ha a könyörgő szó nem használt, akkor egészen fiatal korában a sírás fegyveréhez folyamodik. Később ezeket a sírásokat a komoly kérés váltotta fel, és előjárói egytől-egyig engedtek kedves, de makacs kérésének. Ilyenformán nem volt akaratú fellángolása könnyen kihúnyó szalmatűz. Nemcsak egyforma lobogással égett az, hanem állandóan fokozódott benne a szent lelkesedés tüze, és nem rajta múlt, hogy a testi vértanúság pálmáját nem sikerült elnyernie. De ismerve egyéniségét, szent meggyőződésünk, hogy ott sem hátrált volna meg, ahol ezt osztogatták.

Vakmerőséget nem tudunk viselkedésében megállapítani. Nem szabad ide soroznunk Istenbe vetett erős hitét és bizodalmit, mikor hiszi, hogy Isten teljesíti kérését, és megóvjá minden bajtól, melyet munkája közben beléje vetett erős hitel vállal. A csupasz kézzel való tűzbenyúlást nem a vakmerőséghez soroljuk. Erről külön szólnunk. És a járványos betegek gyógyításánál megnyilvánuló «vigyázatlansága» sem a hétköznapi emberi vakmerőség megítélése alá esik. Itt a felebaráti

szeretet nagysága és az Istenbe vetett hit, nem a sérthetetlenség hite, hanem az Isten akaratában megnyugvó hit, veszi át a vezetést a tények mérlegelésében.

A hirtelen fellépő akarati elhatározásoknak, meggondolatlannak látszó cselekvéseknek rokona a hirtelen fellobbanó harag. Ez a harag megvolt Boldogunkban, de majd később, más szempontból véve figyelembe ezt a jellemvonást, meglátjuk, hogy hogyan és milyen formában nyilatkozott meg és folyt le benne az ilyen hirtelen harag. Ugyanott tárgyalunk a magyar embert általában is jellemző, Bold. Margitban is feltalálható lelki érzékenységről, közelebbről elérzékenyülésről, illetve részvétről. Ennek ellentétéként a ridegség vagy a hányivetiség nincs meg Bold. Margitban sem akkor, ha magában van, sem társnői jelenlétében. Marcellus, a gyóntató le merete írni róla, hogy szereti a hallgatagságot, a szilenciumot; hogy nem tűri a dicséretet, és egész viselkedése szerény. Soha nem beszélt csacsiságokról. A magyar legenda zamatos kifejezése szerint «a magahányást és hívságos szót mindenestül megutálja vala».

De azért nem zárkózottlelkű. Mint láttuk, keresi a társnőivel való érintkezést, a munkaidő egy részében elbeszélget velük, sőt észreveszi, ha valamelyik társnőjével néhány napig nem volt módjában szót váltania. Vágyódik a bizalomra és bizalmával megajándékoz néhány nővért. Van «főtitkosa», de valamennyi közt legközelebb áll lelkéhez a jó Olympiades, kit nemcsak szóval hívott anyjának, de anyjaként is szeretett. Bold. Margitnak nincs civódása senkivel. Ha azt hiszi, hogy valaki sértést szenvedett tőle és ezért húzódik vissza, bocsánatot kér az el sem követett sértésért. De még akkor is ő kér bocsánatot, ha ő a sértett. Mások egymás közt folyó civódását sem tudja elviselni. Kiengeszteli őket egymással és helyre állítja köztük a szeretetet. Lelkének bizonyos zárkózottsága inkább abban nyilvánul meg, hogy nem hajlandó letérni a maga elé tűzött útról, és ilyenkor nem lehet bevonni kis társnői játékába, vagy a felnőttek tereferéjébe. A nápolyi legenda és Garinus legendája azt mondják (4. f.), hogy erővel kellett játékra kényszeríteni. Más forrásunk nem ismeri ezt az általánosított adatot, de a tanuvallomásokban találunk arra kísérletet, még ha sikertelen volt is Olympiades próbálkozása, hogy imádság helyett játszani vigye neveltjét. De azért játszani akart, csak hogy nem a szokásos zajos gyermekjátékok vonzották őt, hanem a szelíd, vallásosszínezetű játék, amelyet elég sokszor ma is találunk a fiúknál is, mikor misemondást játszanak.

A magyar embert jellemző büszkeség sem idegen Bold. Margit lelkétől. Nem tudjuk a biztos lelki háttérrel megállapítani annál a jelenetnél, mikor annak a nővérnek, aki hétszer hívta őt, és e miatt szemrehányást tett neki, azt válaszolta: «Tu debebas me vocare». Ismerve Bold. Margit egész egyéniségét, ekkor bocsánatot kellett volna kérnie a panaszkodó nővértől. Hogy nem tette meg, azt csak az extázist követő félöntudatos állapotnak tudjuk rovására írni. Mert az mindenképpen bizonyos, hogy királyi származása alapján való büszkeséget sohasem tudunk nála megállapítani. Még abban sem, hogy őt az összes apácák, beszélgetésükben, a nagyúri származású nőket megillető megszólítással illetik.¹ Mikor büszkesége megnyilvánul, nem királyi származásában, rangjában érzi sértettnek magát, hanem öntudatos lelki tisztaságában. Itt arra az esetre gondolunk, amikor Marcellus nem akarta neki elhinni a Duna áradásáról mondott adatait, és ő sértődöttlen az Istent hívta tanuul szavainak igazsága mellett. Hétköznapi ember szemével nézve azokat az eseményeket, vagy természetesnek találjuk felháborodását, mert ez az általános emberi tulajdonság, vagy azt mondjuk, hogy tökéletesebb lett volna, ha Bold. Margit eltűri a sértést, hiszen máskor is hányszor eltűrte. De itt az Isten irányító kezének működését kell látnunk abban, ami történt, hiszen végső eredményben annak lett bizonyossága, arra adott alkalmat, hogy az Isten kimutassa Margit életében való tetszését. Nézzük csak közelebbről ezt a jelenetet.

1267-ben, farsang idején, valószínűen februárius havának végén, Marcellus a szigeti zárda látogatására ment két testvér, a lombardiai János és Tiborc kíséretében. A nővéreket a vesperás előtti időben a beszélgető szoba előtt elterülő kertben munkában találták. Az előljárásság Margittal és még néhány apácával hozzájuk csatlakozott, hogy a zárdában körülvezessék a tartományfőnököt. Bold. Margit közben elbeszélte, hogy tizenegy nappal azelőtt milyen nagy árvízveszélyben voltak, és hogy három napig tartott az áradás. Együttel saját testén mutatta meg a víz magasságát. Úgy látszik, ritkán volt ilyen nagymértékű áradás a szigeten, talán ez volt az első, mióta

¹ Ilyen a szinte állandó «domina»-megszólítás, és a latinban többes-számú második személyben álló igealak, holott Bold. Margit társnőivel való beszédében mindig «soror» megszólítást és egyszámú második személyben álló igét használ.

a zárda megépült, azért Marcellus hitetlenkedve hallgatta gyónóleánya szavait. — «Menj, menj, én ezt nem hiszem el!» — mondotta. Bold. Margit meglepődhetett a tartományfőnök hangján és annak tartalmán. Rögtön imádkozni kezdett. A vallomások szerint Szűz Máriát és Jézust hívta tanuul: «Oh Sancta Maria (Domine Jesu Christe) rogo vos, quod vos ostendatis fratri Marcello, quod ego non dixi mendacium». Itt nem a királyleány érzi magát sértettnek, hanem a gyónóleány. Hite szerint Marcellusnak tudnia kellene, hogy ő nem szokott hazudni, és most mégis kétségbe vonta szavai igazságát. A büszkeség szava volt ez. Csak egy mentség volt rá, és a felmentést megadta maga az Isten. Hét apáca tett vallomást arról, hogy erre a Duna vize erős zúgással olyan hirtelenül áradt meg újra, hogy a tartományfőnök és társai csak futva tudtak az ár elől menekülni. Míg az apácák felfuthattak az emeletre, Marcellus előbb a káptalanterembe, majd a zárdaudvarba futott, de ott is csak úgy tudott szárazon maradni, hogy a kerengő alacsony falára, sőt talán az egyik eresztartó oszlopra kapaszkodott fel. Az áradás alkalmával a víz magasabbra emelkedett, mint amilyen magasságot mondott Bold. Margit, és így igazolódott állítása. De amilyen gyorsan jött az áradás, olyan gyorsan le is szaladt a víz. Éjfél tájra már csak az iszap mutatta, hogy mi történt a szigeten.¹

A fentiek világosan mutatják Bold. Margit sértett «büszkeségének» lelki hátterét. De csak akkor szólhatnánk elítélően

¹ Mon. Vesp. I. 183—4., 186., 191., 196., 223., 242—3., 280—1. Anna hercegnő leánya Margit, István király leánya Erzsébet, Macsovai Margit, Kaboli Benedikta, Olympiades, Szák Alexandria és maga Marcellus tett vallomást az áradás körülményeiről. Az általuk még megnevezett tanuk közül csak Kandida főnöknő és helyettese, Judit vallomása nincs kezeink közt. De a kezünk közt levő vallomások lényeges részükben egymással teljes összhangban vannak. Eltérést találunk mégis abban, hogy Bold. Margit kihez intézi imáját. Három tanu szerint az imában Bold. Margit Szűz Máriát, egy tanu szerint az Uristent, kettő szerint az Uristent és Szűz Máriát, végül Marcellus szerint Jézus Krisztust hívja tanuul igazmondása mellett. Marcellus ezenkívül még azt mondja a többi tanu állításával ellentétben, hogy az áradás áprilisban történt, «amikor a folyók áradni szoktak». — Marcellus legendájában hiányzik a csoda leírása, és azok a legendák sem hozzák, amelyek minden más forrás felhasználása nélkül egyedül Marcellus legendáját vették alapul. — A magyar legenda 127—9. kódexlapjain megtaláljuk azzal a túlzással, hogy az árvíznek a matutinumig minden nyoma eltűnt. — Garinus VI. 39. és a nápolyi legenda I. 46. fejezetében megtaláljuk ugyanezt a túlzást is, sőt a nápolyiban még azt is, hogy a nővérek kérésére Bold. Margit újabb imával kéri Jézust és Szűz Máriát, hogy az árvíz szűnjék meg. — A szentgallenli legenda 41. fejezete Garinus és a 2. jegyzőkönyv alapján készült.

még az ilyen lelkületű büszkeségről is, ha nem történt volna folytatólagosan az, ami történt.

Bold. Margit feltétlenül önálló egyénisége sohasem érzi magát mellőzöttnek, és éppen ezért soha senkire nem irigykedik. Egész lelkülete az önmegvetésre volt beállítva, azért idegen tőle minden gyarlóság, amely az önértet általános emberi vonásaként jelenik meg másoknál. Végül, az általános magyar jellemvonásokat tekintve, megállapítható még róla, hogy nem tud középpúton járni. Nem tud közepesen jó vagy közepesen gyarló lenni. Akarata leküzdi az öröklött gyarlóságokra való hajlamot is, a teljes rosszaságra való ösztönzéseket is. Külön egyéniség, mint amilyen minden «Szent».

Még meg kell emlékeznünk azonban egy lelki jellemvonásáról, mielőtt a szentséggel kapcsolatos problémákra áttérnénk. Marcellus említi legendájában, hogy hangosan sohasem nevetett. Itt azonban a hangsúly a «hangos»-jelzőn van. Mert arra viszont sok adatunk van, hogy mosolyog. Mosolyogva kért bocsánatot az extatikus állapota miatt megijedt nővértől; mosolyogva kérdezte a dühében őt fröcskölő Kingát: «Nővérem, mit csinálsz?» Mosolyog, mikor a skapuláréjába takart hústól nem lesz véres az ő ruhája, társnőjéé azonban a vigyázás ellenére is elpiszkolódik, és az e miatt haragszik. Mosolyog akkor is, mikor Marcellus négy beteg apácánövendék iránt való látszólagos részvétlensége miatt korholja. A források szerint, édesen mosolyog, ahogyan mosolyogni szokott. Mosolygása egy ízben keltett zavart, akkor, amikor Judit nővér kérdésére, hogy mit imádkozik ő, «quasi ridendo pertransibat ibi» és egy szót sem szólt.¹

¹ A legendákban, pl. a magyarban, a «megutál», a latinban az «odit» szó kelthetne zavart abban, aki Bold. Margit pszihikumát kutatja. Az biztos, hogy egyik sem volna dicséretes lelkületet kifejező szó, sőt határozottan az élet-szentségbe vetett hitünket tudná lerombolni, ha szószerint kellene vennünk ezeket a szavakat. Nézzük először a «meggyűlöl» értelmű latin «odit»-szó használatát. A legendaírók ezt zavartalanul használták, mert a Szentírásban Krisztus is használja, sőt a legendákban ugyanazon a helyen találjuk használatát, ahol az a Szentírásban is előfordul. Ez a szöveg Szent Lukács evangéliumának 14. fejezetében így hangzik: «Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus». Így tehát akkor, amikor a legendaírók Bold. Margitra vonatkozóan használják ezt a szót, csak annak adnak kifejezést, hogy Szentünk Krisztus tanácsait tökéletesen követte. De ez a magyarban gyűlölni-igével fordítható szó az exegéták szerint nem mai közönséges értelmében veendő, amit legjobban mutat maga az a tény, hogy az embernek saját «animáját» is gyűlölnie kellene. És éppen innen kell kiindulnunk a szó jelentésének kutatásá-

2. a) Bold. Margit egyéniségének egyszerű, szokásos vizsgálatával azonban nem elégedhetünk meg. Pszihikuma éppen azért, mert szentség hírében álló valakiről van szó, sokkal több problémát vet elénk, mintsem hogy egyszerű jellemzéssel megelégedhetnénk. De elégséges adat áll-e rendelkezésünkre ahhoz, hogy ezt a vizsgálatot közmegnyugvásra, legalább is a jóhíszeműek számára, elvégezhessük? Meg kell vallanunk, van ezen a téren nehézség. Lássuk először ezt.

Mindig titok előtt állunk, ha egy emberi lelket akarunk megismerni. Titok marad ez a titok, még ha saját magunk teljes megismeréséről van is szó. De fokozottabb a titok, ha mások lelki funkcióiba és azokból eredő cselekvéseiknek vagy szavaiknak értelmébe akarunk behatolni. Mégis akkor állunk a legnehezebb feladat előtt, ha olyanok lelkéről akarunk magunknak képet alkotni, akik nem állanak, de nem is állhatnak közvetlen megfigyelésünk alatt, mert már meghaltak. Elhangzott szavak, elkövetett tettek és az egykorúak állásfoglalása alapján kell ítéletünket kimondanunk. Ezek közül az emberi megfigyelőképeség korlátoltsága és gyarlósága okoz legtöbb gondot. Olyan dolgokról kell az egykorúaknak az utókort értesíteniök, amelyek esetleg szavakkal vissza sem adhatók,

ban. Tudjuk, hogy különbség van az értelmes és szabad akaratú felruházott animus és az ösztönös anima közt. Az animus csak bűnre vivő értelme és szabadakarata miatt volna meggyűlölhető. De itt nem gyűlöletről van szó, hanem csak a lélek bűnbe vivő képességeitől való elfordulásról, a róla való lemondásról, vagy hogy Bold. Margit misztikumának értelmi körében maradjunk, megvetéséről. Böven láttuk, hogy mit jelent ez a megvetés. Az „anima” már a lélek ösztönös képességeinek a hordozója, tehát a vérnek, az idegrendszernek még teljesebben hordozója, azért annak megvetése, az attól való elfordulás, az ösztönös vágyakról való lemondás még jobban indokolt. — A magyar legenda a „megutál”-szót használja több helyütt. Minthogy a magyar legenda részben Marcellus legendáját fordította, nem okozott különösebb nehézséget annak megállapítása, hogy milyen latin szó felel meg neki. Ilyen jelentésben szerepel Marcellusnál az „aspernor”, a „respuo” és a „detestor”. Aspernor jelentése: 1. elutasítok, eltávolítok; 2. megvetéssel, utálattal magamtól elvetek, gyűlölök, utálok valamit. — Respuo jelentése: 1. kihányok, kivetek; 2. elvetek, megvetek, visszautasítok. — Detestor jelentése: 1. megátkozok, rosszat kívánok; 2. ünnepélyesen elutasítok, visszautasítok. — Ha már most tudjuk, hogy Bold. Margit megutálja vala a hívságos szót és a magahányást, a világi hangosságokat és gyönyörűségeket, apja házassági terveit, és végül a házassági tervekkel kapcsolatban szereplő, és őt a zárdából eltávolítani akaró nagyuraknak, még atyjának maliciáját is, világos lesz előttünk az értelem. Elfordul tőlük, visszautasítja őket. Ez pedig hivatása alapján is kötelessége volt, tehát semmiféle nehézséget nem okozhat a magyar fordító „megutálja”-szava sem.

mert a megfigyelt lelkiület minden rezdülésére nincs is kifejezésünk; vagy mert a megfigyelt személy elzárkózik; vagy végül, mert a megfigyelő nem is képes a tőle várt megfigyelésre, hanem saját lelkén átszűrve, már magyarázgatva értesít bennünket a látottakról vagy hallottakról. Legfontosabb kérdés mégis, őszintén akar-e bennünket a megfigyelő értesíteni mindenről, amiről tudomást szerzett, vagy befolyásolás alatt áll-e. Még szerencse, ha a megfigyelő jószándékú, és tudatában is van megfigyelése tökéletlenségeinek, és erről minket is értesít. Nézzük most először ebből a szempontból azokat a megfigyelőket, akiktől Bold. Margitra vonatkozó értesüléseink származnak.

A Bold. Margittal együttélő apácák közül 38 tett vallomást Margitról. Somogyi Ágnes nyíltan kijelenti, hogy több dolgot tudott volna megjegyezni Bold. Margitról, ha arra gondolt volna, hogy minden jócselekedet életszentségének bizonyítéka volt. Eliana és Gaurai Kandida úgy érzi, hogy emberi nyelv nem tudja elmondani, milyen jó volt Bold. Margit élete. Ezek közül tehát Ágnes azt öntudatosította, hogy nem tudott mindent megfigyelni vagy megjegyezni, a másik kettő a kifejezések tökéletlenségének tudatáról alkot magában világos képet, és értesít is arról bennünket. Ajkai Alinka és Kinga elhallgatják a saját személyüket kellemetlenül érintő eseményeket. Mások olyan adatokat hallgatnak el, amelyek az egész zárdára vetnének rossz világítást. Így pl. egy sem tesz vallomást arról, hogy milyen bánásmódban részesítették Bold. Margitot élete utolsó felében.¹

Nézzünk közelebbről két vallomást. Csanaki Benedikta ezt mondta: «quod scivi melius, dixi, et plura scirem, sed non possum dicere». Mi az a gátló ok, amely miatt nem tudja elmondani, vagy nem mondhatja el a «plura» szóval kifejezetteket? Hasonló tehetetlenség érzése-e ez, mint Eliánáé és Kandidáé, vagy valamilyen parancs hatása alatt nem beszélhet? Betámi Margit is különösen fejezi ki magát: «quod vidi oculis meis, dixi, et alia bona, quae audivi ab ea, non possum dicere». Itt arra kell-e gondolnunk, hogy a *Margittól* kapott jótanácsokat és intéseket nem tudja elmondani, vagy azokat nem mondhatja-e el, amiket nem látott ugyan, de *róluk* hallott? Ne feledjük el, hogy vallomása magyarul hangzott el. De mennyiben hű az ő szavainak a tolmáctól visszaadott értelme?

¹ Mon. Vesp. I. 268., 173., 176., 264.

Aztán meg mi lehetett az, amit egy nővér, aki Bold. Margittal együttélt, látott, és mi az, amit nem látott, csak hallott tőle vagy róla? A magunk részéről hajlandóbbak vagyunk az »ab ea« kifejezést »róla« értelemmel visszaadni és szintén az utolsó félév történetére vonatkoztatni. Mert ebben a félévben Margitról csakugyan inkább hallhatott, még hozzá olyan dolgokat, amelyeket a zárda és a királyi család sértése nélkül nem mondhatott el. Viszont nem láthatott ugyanakkor semmi olyan tevékenységet Bold. Margit részéről, ami neki különösebben feltűnhetett volna és ne lett volna látható már korábban Bold. Margit viselkedésében. Itt megint csak arról lehet szó, amit nem mondhat el a tanu.

Még egy helyen megállapítható, hogy a zárda előjárósága beleszólt a vallomásokba. Az egyik apáca azt állította, hogy Ágnes szolgálnak a kútból való kimentésénél a közeli férfikolostor tagjai segítettek. Ezt a vallomást másnap visszavonta. Fel kell tételeznünk, hogy csakugyan téves volt első állítása, de erre az utolagos helyesbítésre csak előjárói felszólítására jelentkezhetett, mert vallomása arra a feltevésre adott volna alkalmat, hogy a klauzúrát megsértették.¹

Különleges helyet foglal el a vallomások sorában Marcellus tartományfőnök, és egyúttal gyóntató, vallomása. Míg vallomásában kifejezetten olyan adatokról értesít bennünket, amelyeket csak gyónásból tudhatott, addig másrészt ő is elhallgatja vallomásában az utolsó félév történetét. Pedig éppen ez a félév bizonyította volna legjobban Margit életszentségét. Marcellustól azonban maradt ránk egy legenda is. Ebben elmondja a vallomásában elhallgatott dolgokat, de azért ott sem mond el mindent, mint már láttuk a bevezetésben.

b) Látjuk tehát, hogy a rendelkezésünkre álló forrásokban a vallomást tevők vagy kevésbé tökéletes megfigyelők, vagy nem tudják jól kifejezni magukat, vagy befolyás alatt állanak és elhallgatnak bizonyos dolgokat. Csak egy dologról adnak biztos felvilágosítást, arról, hogy ők milyen álláspontot foglalnak el Bold. Margit irányában és egymás közt való viszonyukban, továbbá a szenttéavatást érintő kérdésekben.

Ebből a szempontból megállapítható, hogy Bold. Margitot a vele együtt élők nem látták idegbetegnek, tehát tragikus személynek, de nem látták komikus különcnek sem. Valamennyien az erények és a szerzetesi élet hőseit látják benne,

¹ Mon. Vesp. I. 247., 258., 179.

bámulják, szentnek tartják, és sokan utánozzák is imáiban és hősi erénygyakorlataiban. Az egykorúaknak ez a feltétlenül hitelt érdemlő értékelése, és a benne rejlő ítélet ad aztán értéket azoknak a szavaknak, amelyek elhangzanak a vallo-másokban. De mi nem elégedhetünk meg ezzel az egykorú értékeléssel. Meg kell vizsgálnunk, hogy az egykorúak nem estek-e valamilyen tömeghisztéria áldozatául, helyesen ítélték-e meg Boldogunkat.

A vizsgálódás szükségességére orvosok is, theologusok is felhívták figyelmünket. Az orvosok némelyike Bold. Margit néhány tetteiben szizofrén jelegeket vélt felfedezni. Egy pszichológiai téren sokat dolgozó theologus pedig arra bátorított, hogy ne ijedjek meg, ha Bold. Margitban a schizoid idegrendszeri jelegeket találnám kutatásaim közben. A schizoid-állapot — mondta — még nem örültség, sőt nem is olyan betegség, amelyik az öntudatos és céltudatos cselekvést gátolná, vagy annak beszámíthatóságát és értékét csökkentené. Nagyon sokan élnek a társadalomban hasonló idegrendszerrel és lelki-séggel, de senkinek sem tűnnek fel az abnormitás tényeivel; legfeljebb a közönséges, hétköznapi emberi viselkedéssel szemben hívják fel magukra a figyelmet. De épen a Szentek is az embereknek abba a korszakú, de értékesebb csoportjába tartoznak, akik nem hétköznapiak.

Nézzük először azt, milyen helyet foglalnak el a Szentek az emberiség nagy tömegében általános pszichikai és idegrend-szeri szempontból.

A pszichológusok állítják, hogy minden ember hisz valami-ben vagy valakinek. A hit tehát a lelki működések sorában az egészséges tevékenység jellegzetességeit mutatja. Lehet a hit földi vonatkozású, mikor önmagunknak, érzékszerveinknek, okoskodásunknak, a célra vezető eszközökben való helyes ki-választási képességünknek hiszünk. De hiszünk embertársaink-nak is, ha őket hitelre méltónak találjuk. Semmit sem változtat magán a hit tényén az a körülmény, hogy földi vonatkozású hitünkben tévedtünk, vagy esetleg már hitünk alapja is téves volt.

Lelki igényünket azonban nem elégíti ki a földi keretek közé szorított hit. Magasabbra vágyódunk, mert magasabbra vagyunk hivatva. Erről gyakran nem is gondolkodunk, hanem öntudatlanul is ennek a magasabbra hivatott igényünknek meg-felelően folyik gondolataink és cselekvésünk sorozata. Nemcsak anyagi, kézzel fogható igazságot keresünk, hanem az elvont igazság után való vágy is uralkodik lelkünkön. Ezért vágyódunk

a nemcsak ekkor vagy akkor, hanem a mindig érvényes igazságra, a világmindenség fölött élő igazságra. Hiszünk, mert hinnünk kell lelkünk követelménye alapján a világmindenség fölött álló igazságban. Ezt a pszichológusok úgy fejezik ki, hogy lelke mélyén mindenki vallásos.

Ha tovább megyünk, azt is megállapíthatjuk, hogy mindenkinek volt olyan órája, amikor az Istent, a legfőbb igazságot szomjazta, és lelkét feléje tárta. De ezt a lelkületet nem sikerül mindenkinek állandóvá tennie, mert nem elég hozzá az akarat. Szükséges hozzá Isten kegyelme is. Az Isten adhatja kegyelmét váratlanul, emberi megítélés szerint arra érdemtelennek is, de ki is lehet ezt a kegyelmet érdemelni megfelelő étellel. Így azok tudtak elsősorban közelférkőzni Istenhez, akiknek minden szennyezéstől ment lelkében, mint tiszta tükörben verődhetik vissza az Isten torzítatlan képe. És ezt legtökéletesebben a szenteknek sikerült elérniök. De a szentek vallásos lelkületét nem tudja sohasem megérteni a közömbös vagy cinikus ember. Korlátot emel eléjük az a körülmény, hogy mindent saját beállítottságuk alapján akarnak megítélni. Már pedig az objektív ítélkezés egyedül lehetséges alapja az, hogy a vizsgálatom alá vett személy alapjára helyezkedjem.

A katolikus vallás lényege azon a hiten épül fel, hogy Krisztus az Isten fia, és megváltói minőségben szállt le a földre, hogy kiengesztelje a bűnökkel megsértett isteni fölséget, és példájával is megtanítsa bennünket arra, hogyan lehetünk Isten gyermekeivé. Az ilyen értelemben vett Isten-család minden egyes tagjának második Krisztussá kell lennie (Eph. 4, 13; I. Kor. 12, 27.) és így részt kell vennie Krisztus hivatásában. Az apostoli hivatás és a hívők nagy tömege közt elfekvő térben találjuk meg a szenteket.¹

Az eddig elmondottak minden egészséges idegrendszerű és lelkületű emberre érvényesek. Tagadhatatlan azonban, hogy a vallásos élet terén találkozunk beteges jelenségekkel is. Az akár átöröklött, akár szerzett terheltség mutathat olyan tüneteket, amelyek a valódi vallásosság jellegzetességeivel jelentkeznek, de vagy következtelenül és hangulatok szerint, vagy a szervezet működésének erős hatása alatt, vagy beteges elfajulása esetén lépnek fel. Abból azonban, hogy a vallásos élet terén is

¹ Dr. Klug, Die Tiefen der Seele, Moralphyschologische Studien, 2. kiadás, F. Schöningh-Verlag, Paderborn, 1927. 34—47. ll. — J. Lindworsky S. J., Psychologie der Ascese, 2. kiadás, Herder-Verlag, Freiburg im Breisgau, 1936. 10—11.

vannak beteges jelenségek, még nem következik az, hogy mindenki, aki vallásos életet él, beteg lelkiület vagy beteg idegrendszer kárhozottja.

Azt azonban megint nem lehet tagadni, hogy a beteg-pszihikumú ember lehet őszintén vallásos, mert abban keres kétségbeejtő helyzetében menedéket. Az olyan ember ugyanis, aki terheltségének tudatában van, két úton haladhat előre. Vagy fatalista lesz, illetve az öntudatát marcangoló problémák leküzdésére a feledést keresi különféle mérgező szerek használatával, vagy a vallásban keres megnyugvást. Az első eset záróköve legtöbbször az öngyilkosság, a másiké az az erős kitartás, mely felvértezi a beteget a keresztnek Krisztushoz hasonlóan való hordozására. Ezek az utóbbiak hősiek próbát állnak ki, és épen a legkínzóbb és legnehezebb kérdésekben szabadítják fel lelküket a nyomasztó és ép ésszel alig elviselhető teher alól.¹

Még az általános kérdések körében kell szólnunk arról is, hogy a szentek vallásossága, életszentsége nem ilyen marcangoló öntudat terhétől való szabadulás vágyából fakadt.

A vallásos élet megnyilvánulása az aszkétika és a misztika körében folyik.

c) Az *askétika* tágabb értelemben minden olyan erőfeszítést jelent, amelyet a keresztény tökéletesség elérésére, más szóval Isten akaratának lehető legtökéletesebb teljesítésére végzünk. Szűkebb értelemben azonban csak a vallásgyakorlatokat és különféle önmegtagadásokat értik askézisen. A szerzetes élete tehát elsősorban askétikus élet.

A pszichiáterek egy része abban látja az askézis lényegét, hogy az ember féken tartja ösztönös vágyódásait. Ebben a felfogásban hajlandók feltételezni, hogy vannak olyan természetű, idegrendszerű és pszihikumú emberek, akiknek nem az ösztönös szükségletek kielégítése okoz gyönyörűséget, hanem az azoktól való megtartóztatás, a nélkül, hogy e közben magasabb célt tűznének cselekvéseik elé. Ha ez igaz, akkor az ösztönök perverzítése nyilvánvaló. Kretschmer szerint ez a perverzítás a szervezeti adottságok következménye. Szerinte a schizotim-temperamentumú ember általában hajlandóbb az ösztönélet elnyomására, mint a ciklotim. Gyönyörérzetet azonban csak azokban okoz az ösztönök elfojtása, akikben megállapítható a schizoid terheltség. Ezek a terheltek még nem örültek, még

¹ Klug, i. m. 75—6. l.

nem schizofreniások. Azt Lindworsky is megengedi, hogy a schizofrenia határán járó szervezeti terheltséggel megverték, az ú. n. schizoidák közt lehetnek olyanok, akik a természetes ösztönélettől elfordultak. Ő két csoportra, öntudatosokra és öntudatlanokra, osztja őket. Az öntudatosak abban az esetben, ha cselekvésük erkölcsi jóra irányul, illetve valamilyen bölcs vezető tanácsai szerint élnek az erkölcsi jóra való törekvés célkitűzésével, a megszentelődésre alkalmasak, bár beteges pszichoizis az alapja viselkedésüknek. Az ilyenek aránylag kisebbségben vannak. Sokkal nagyobb a számuk az öntudatlanoknak, vagy azoknak, akik önmegtagadásukat nem állítják magasabb erkölcsi célok szolgálatába. Azt a helytelenül általánosított tapasztalatot azonban, hogy az ilyen betegben az ösztönös élettől való elfordulás nagyobb gyönyörűséget okoz, mint az ösztönök egészséges kielégítése, Lindworsky nem fogadja el. Kretschmer állítása és általánosítása csak azt bizonyítja, hogy nem tanulmányozta a nagy aszkéták életét. Ha erre fáradságot szentelt volna, észre kellett volna vennie, hogy mennyi természetes és egészséges ösztön érvényesült sok aszkétában, és milyen szenvedéseket álltak ki, mikor az ösztön kielégítésétől elfordultak. Gondoljunk csak Szent Benedekre, ki testiségének feltámadásakor tövissek közé vetette magát és a szúrások okozta fájdalommal nyomta el a kényeztetet.¹

A mindennapi élet is követel aszkézist az embertől, hogy csak az emberi becsületérzésnek a családi hűségben, a gyermekek iránt való szeretetben vagy a céltudatos okosságban az atletikában való önmegtagadásait említsük. De ha a földi célok eléréséhez szükséges ösztönkorlátozás lehetséges terheltség nélkül, miért ne volna lehetséges ugyanez akkor, amikor sokkal magasabb célok eléréséről, és a lélek uralmának a test fölött való biztosításáról van szó? Az ellentétnek egyedül az az alapja, hogy a megfigyelők és vélemények alkotók a maguk anyagiasság gondolkörében nem tudnak felemelkedni az igazi aszkéták lelki magasságába. Nem tudják felérni ésszel, hogy a földi céloknál magasabb célok is vannak, és azokért is érdemes erőfeszítéseket tenni. Ugyanakkor azonban a saját álláspontjukról ítélnék, hisznek álláspontjuk helyességében, sőt csak azt ismerik el egyedül helyesnek. Nem is gondolnak arra, hogy a tárgyilagos véleményalkotás és ítélkezés egyedül elfogadható alapja mindig csak az lehet, ha behatolunk a megfigyelt, értékelt

¹ Lindworsky, i. m. 1—4. ll.

egyeniségek vagy korok lelkiületébe és arról az álláspontról is megkíséreljük nézni a tényeket.

Ha most itt szemügyre vesszük mindazt, amit Bold. Margit aszkétikus életéről az előző fejezetek folyamán elmondunk, nem sok magyarázni valónk akad. Igaz, hogy Bold. Margit állandóan keveset eszik, keveset alszik, de az önmegtagadás fokozódása nála mindig valamelyik ünnep megszenteléséhez kapcsolódik. Tudva ezt, talán mégsem egyszerű perverzitás az érzékek szerint való élet korlátozása. Teljes tudatossággal végzi a szüleitől küldött ételektől való megtartóztatást is, — de a szegényeknek küldi azt, amit ő maga nem fogyaszt el. És felebaráti szeretetéből fakadó sok önmegtagadása mind perverzitás lenne? Vagy perverzitás olyan kötelezettségek teljesítése, amelyekre akkor vállalkozott, amikor még sejtelve sem volt idősebb korában fellépő ösztönös életének megnyilvánulásairól, vagy annak kisebb vagy erősebb fokáról? Vállalta a szerzetesi étellel járó önmegtagadásokat és azokat mindenkor százszázalékig tökéletesen végezte. A kötelességteljesítés még nem lehet perverzitás. Külön vállalt önmegtagadásait pedig mindenkor gyónatója vagy előjárói engedélyével végzi.

Külön kell azonban szólnunk Bold. Margit korbácsolásáról. Ezt hol ő maga végzi, hol másokkal végezteti. Az orvostudomány az ilyen önkorbácsolásoknál vagy verettetéseknel határozottan megállapít bizonyosfokú perverzitást. Hozzátehetjük mindjárt azt is, hogy nem alaptalan az orvosok álláspontja. Gondoljunk csak a középkori flagellánsokra. Ezeknél a testi korbácsolások vagy korbácsoltatások gyakran nemi perverzítással voltak összefüggésben, vagy ha nem is ebből az indítóból kezdődtek, legtöbbször a nemiségre vezettek. Nem tagadható, hogy bizonyos beteges-érzékenységgű idegrendszerrel megvert ember találhat gyönyörűséget az önmaga végezte verésben vagy a verettetésben. A tudomány nevet is adott ennek a perverzitásnak. Ez a mazohizmus. Azt azonban nem lehet állítani, hogy minden korbácsolás ilyen perverzitásból fakad. Az egyes esetek megítélésénél mindig figyelembe veendő a korbácsoló szándéka, a korbácsolás körülményei, és a korbácsolás alatt való viselkedés, illetve a megfigyelés alá vont személy teljes egyénisége. Bold. Margitról tudjuk, hogy korbácsolja és korbácsoltatja magát. Tettét minősíti az a tény, hogy Krisztus szenvedéseiben akar részesülni, és hogy eleget akar tenni nemzete és családjá bűneiért. Ezért látjuk, hogy ezek az önkínzások az ünnepek vigiliáin, különösen azonban a nagyhéten történnek.

Fokozódást is megállapíthatunk bennük, ami szintén gyanút kelthetne. Veri vagy vereti magát síma vesszővel, tövisessel, sőt sündisznóbőrrel bevont vesszőnyalábbal. A fokozódás azonban mindig összefüggésben van a szemre előtt lebegő céllal, hogy mást ne említsünk, akkor a legborzalmasabb, amikor apja és bátyja egymás ellen fognak fegyvert. De mihelyt megszűnt a harc, abbamaradt a kegyetlen kínzás is. A mögötte rejlő lelkületről bőven beszéltünk a megfelelő résznél. Bold. Margit viselkedése a verések alatt szenvedő képet mutat. Már vérzik a háta, már elfáradt az őt verő nővér, de ő még mindig sürgeti a verést, és kéri az ütések erejének fokozását. És róla olyan sok feljegyzés közt, az arcáról mondott annyi adat közt sohasem említik, hogy arcán a verések okozta öröm kifejezésre jutott volna. Annál kevésbbé említik a boldogság vagy a kék érzetének megfelelő arckifejezést. Pedig ugyanazok elmondják róla, hogy imáiból távozza arcán valamilyen boldogság visszfénye ömlött el, vagy a vértanúságról beszélve bizonyos lelkesültség jelent meg szemeiben.

d) A vallásos élet imádságos buzgósága a *miszticizmus*. A teljes imaéletet felölelő felfogással ellentétben áll azoknak a theologusoknak a felfogása, akik szerint a misztikus élet csak a belénk öntött szemlélődő imával kezdődik. Az imádkozás ugyanis többféle módon és fokozatban történhetik. Van szóbeli ima, elmélkedő ima, érzelmi ima és végül a szemlélődő ima. Ennek az utóbbinak szintén több fokozata van.¹ Legmagasabb fokon az elragadtatás, az extázis, jellemzi a misztikus életet.

Loyolai Szent Ignác szerint az értelmi munkát is igénylő szóbeli és elmélkedő imádság fárasztja a lelket is, a testet is. De van olyan elmélkedő ima is, amelyik a lélek minden fáradtsága nélkül, minden lelki vagy testi erőfeszítés nélkül végezhető. Ez nemcsak hogy nem fáraszt, hanem nyugalmat, békét biztosít a léleknek.² Ennek oka az, hogy itt már az érzelem vette át a fontolgatás szerepét, következménye viszont, hogy jobban alá van vetve az idegrendszer és a lelkiség adottságainak. Ilyenkor valamilyen erős idea lesz uralkodóvá a lélek akarati, értelmi és érzelmi működésében és ezáltal fokozottabb érzelmi izgalmat is kelt. Csökkennek a megfontolások, sőt teljesen el is maradhatnak. Az érzelmek közül a szeretet, a dicséret, a hála, a tiszteletből fakadó félelem, a hódoló alázatosság vagy a bánat

¹ Poulain S. J. Handbuch der Mystik, Herder-Verlag, 1925, 11. és köv. l.

² U. o. 55. l.

juthat szóhoz. Ilyenkor a lélek az igazságot már nem keresi, hanem élvezi. Az ilyen imádság, vagy megfelelő helyen már az imádás tárgyai lehetnek: maga az Isten, Krisztus, az egyes hittitkok, vallási igazságok, erények, sőt a bűnök is; vagy pl. Szűz Mária, a Szentek, vagy életük egy-egy eseménye. Az imának erre a fokára nem lehet eljutni akarati elhatározással, illetve annak megfelelő erőfeszítéssel, nem elég hozzá a képzelő erő sem. Elindítója mindig Isten különös kegyelme. A tapasztalat alapján állapítható meg, hogy erre az imára jobban vannak hangolva a kevésbé fontolgató lelkek, azok, akiknek kisebb a képzelő erejük, aztán alkalmasabbak rá az egyszerű, tanulatlan emberek, továbbá az alázatoslelkűek és végül a nők sokkal jobban, mint a férfiak.

De éppen ezen a ponton keltett gyanút a pszichiátereiben az érzelmi elemet túlsúlyba juttató szemlélődő ima. Gyanús előttük már az egyszerűsített elmélkedés imaállapota is, mert abban is az érzelem, főként a szeretet viszi a főszerepet. Még gyanúsabb azonban a szemlélődés a maga különféle fokozataival, mikor végül a lélek elragadtatott állapotával az orvosi látás előtt már beteges tüneteket tár fel.¹

Természetesen a katolikus theologusok sem tekintenek minden imádságba merült vallásos érzelmet valódi miszticizmusnak. Így pl. Klug ismerteti az álmisztikus lelki állapotot, és nem tartja egyébként, mint látszólagos vallásos erotikának. Az ábrándozó és rajongó, az erős képzelőtehetséggel megáldott vagy megvert egyéneknek jelentkezhettek. Különösen fiatal leányoknál tapasztalható a pubertás korában, amikor érzelmi életük tárgyat keres, hogy azt szeretetük körülrajonghassa. De felléphet pártában maradt idősebb nőknél és az apácáknál is az ilyen felfokozott szeretet az Üdvözítő vagy valamelyik kedves szent iránt. Az ilyen természetű imádságoknál csak az állandóság és a későbbi életfolyás árulja el, hogy valódi misztikus élet áll-e előttünk, vagy csak erotikus megnyilvánulás. Az álmisztikusok idegrendszere azonban még nem szükségképpen beteg, lelkiségük még nem szükségképpen rendellenes. Csupán a nemiség erős befolyása alatt kerülnek téves utakra. Ha aztán rendeződik a nemiélet, megszűnik minden korábbi miszticizmus. És azért jelentkezik rendszeren nagyobb fokban ez a tünet a nőknél, mint a férfiaknál, mert a nők sokkal nagyobb mértékben kerülhetnek a nemi ösztönök hatása alá.²

¹ Poulain S. J. *Handbuch der Mystik*, Herder-Verlag, 1925, 11. és köv. l.

² Klug, i. m. 182—3.

A valódi misztikusoknál azonban az imádságos, vallásos lelkiület semmi kapcsolatban sincs a nemiséggel. A pszichiáterek is állást foglalnak ebben a kérdésben a szerint, hogy milyen világnézeti alapon állanak. A jóindulatú ideg orvos, bár nem hisz a misztikus jelenségek valóságában, hanem hallucinációnak vagy autoszugesztciónak tartja a misztikus élményeket, mégis elismeri a misztikus személy tiszteletreméltóságát. Megengedi, hogy a vallásos érzés csodás hatásokat ébreszthet lelkében, pl. a tökéletes élet után való vágyat, az odaadó felebaráti szeretetet vagy feltűnő szociális szeretetet; megengedi, hogy a valóban misztikus lélek a szenvedések után való vágyában is nagyon boldog, és maga körül boldogságot és örömet tud árasztani.

A rosszindulatú ideg orvos viszont az összes misztikus élményeket vagy a nemiélet betegségeivel, vagy más eredetű idegbajokkal hozza kapcsolatba. Tévedésüket maguk a misztikus élményekről szóló beszámolók támasztják alá, amennyiben a misztikus boldogság kifejezésére használt szavak a földi szerelem szótárából kerülnek ki. Ilyenek: eljegyzés, frigy, ölelés, csók, isteni becézés stb. Bleuler részletesen felsorolja azokat az idegbetegségeket is, amelyeknek felöntudatos állapotában elsősorban a nemi képzetek viszik a főszerepet. Ilyenek: a hisztéria, a schizofrénia, az epilepsia, bizonyos mérgezések, a pathologikus mámor, a migrén, az agyrázkódás stb.¹

A fentebb mondottakra vonatkozóan csak a következőket kell figyelembe vennünk. A valódi misztikusok, tehát azok, akik a lelki tökéletesség útján is, a felebaráti szeretet útján is nagy eredményeket értek el, nem eshettek hallucináció áldozatául. A hallucináció ugyanis már beteg, vagy legalább is zavart idegrendszer játéka. A beteg vagy zavart idegrendszer azonban lehetetlenné teszi azt a logikus cselekvéssorozatot, amelyik előfeltétele a sikernek és az eredményességnek. De a nemi érzés beteges túltengéseiről sem beszélhetünk a nagy misztikusoknál. Valamennyiük vagy hősi harcot vívott éppen a tisztaság érdekében, vagy talán nem is érezték a test ösztönös lázongásait. «Ha tehát az emberi szerelem szótárából kértek kölcsön szavakat, ezt csak azért tették, mert nincs más szavunk, amellyel legalább távolról ki tudnánk fejezni az isteni szeretet gyengédségét.»² A víziós, extázisos boldogság és a nemi bol-

¹ D. E. Bleuler, *Lehrbuch der Psychiatrie*, 3. kiadás, Berlin, 1920. 85. l.

² Ad. Tanqueray—Dr. Czumbel Lajos, *A tökéletes élet, Aszkétika és misztika*, Desclée & Cie, Paris, Tournay, Roma, 1932. 201—2. l.

dogság közt érzelmi közösség egyáltalán nincs, és ezt olyanok, akik feleség létükre az elragadtatás állapotát is megismerték, határozottan kijelentették. Komoly, megbízható misztikusok és orvosok tapasztalatai alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy a misztikusok érzései még finomodott erotikus érzéseknek sem nevezhetők.¹

Vannak, akik az elragadtatások alapjait az emberi érdeklődés körének olyan nagyfokú megszükitésében látják, hogy az végre is értelmi rögeszmévé válik és ebben a minőségben gyakorol hatást a rögeszme rabjára. A misztikusok rögeszméje ezek szerint az Istennel való bensőséges egyesülés volna.

Tanquerey kétféle rögeszmét állapít meg. Az egyik rombol, mert helytelen megítélésekbe kergeti áldozatát. A másik alkot, mert a helytelen megítélés helyett a test és a lélek összes erőit összefogja valamilyen nagy eszme megvalósítása érdekében. Ezen a ponton azonban semmiben sem különbözik a nagy célokra törő lángész vezéreszméje a misztikusok «rögeszméitől».²

Nézzük most azt, hogy lehet-e az elragadtatást és a többi misztikus jelenséget a hisztéria rovására írni. Ha a hisztéria jellemző vonásait figyeljük, azt találjuk, hogy az a gyermekkorban mint különtség vagy ingerlékenység mutatkozik és gyakoribb a lányoknál, mint a fiúknál. A későbbi korban hol fokozottabb idegérzékenység, hol váratlan érzéketlenség tapasztalható a biztosan hisztériás betegségek tünetei közt. A rohamot rendszeren valamilyen kedélybeli megrázkódtatás váltja ki; valamilyen görcsös inger jelentkezik a kedély megrázkódtatására, pl. fulladás, majd görcsös mozdulatok, sexualis vonatkozású viselkedés, megdöbbenést keltő sírás és nevetés. Ez utóbbiak rendszeren már a roham befejezését is jelzik. Szinte mindig megállapítható a hisztériás betegben a roham idején való kóros öntetszelgés, illetve feltűnési vágy, továbbá általános jellegzetességgént az erős befolyásolhatóság. Az idegrendszer és a képzelőtehetség együttes működésének eredménye lehet hallucináció, vízió, sőt néha felléphetnek a hisztériás stigmák is. És a hallucinációk és a víziók legtöbbször ki nem élt, vagy valamilyen elfojtott vágyak, főként erotikus vágyak körén belül maradnak. A hisztériás rohamokat rendszeren fáradtság követi. Gyakori ismétlődésük a szellemi képességek egyensúlyának bomlásával: a tettetéssel, hazugsággal, elaljasodással és bujasággal jár.

¹ Klug, i. m. 161—2. l.

² Tanquerey, i. m. 976. l.

A misztikus állapotnak azok a jelenségei, amelyek egyes ideggyógyosok szerint a hisztériára vallanak, nem járnak testi vonaglással, még kevésbé nemi vonatkozásba hozható mozgulatokkal. A misztikus élmény után nem jelentkezik a fáradtság érzése, sőt gyakran a testi és a lelki erő fokozódása állapítható meg. Az akarat is mindig a jóra irányul a misztikus élményeknél, nem befolyásolható az ilyen élményben részesülő akarata, sőt ez az akarat rendszeren a makacsságig erős.¹

Ha a hisztériának fentebb említett külső megnyilvánulásait keressük Bold. Margit viselkedésében, hiábavaló a fáradozásunk. Nem állapítható meg nála a «rohamot» előidéző kedélybeli rázkódtatás. Nincsenek fuldoklási zavarai, nem találunk nála semmiféle görcsös vonaglást, soha nem akar tetszelegni másnak, hiszen legtöbbször félrevonulva imádkozik. Erotikus mozgásokról már csak azért sem beszélhetünk Bold. Margit misztikus életében, mert hiszen az apák előtt elsősorban kellett volna ezeknek feltűnniük, akkor pedig nem tartották volna Margitot szentnek. A sírás gyakori az ő imaéletében, de sohasem jelentkezik a hisztériásnak tartható «roham» keretében. Erről a sírásról egyébként még külön is szólunk. Bold. Margit «rohamai» után nem érzi magát fáradtnak, hanem folytatja rendes, megszokott, bár szinte mindig túlzott tevékenységét. Olympiades szidja ugyan túlzásai miatt, mert félti, de sohasem kezeli betegként, még akkor sem, amikor eszméletlen voltát már halálának nézték. Azonkívül Bold. Margitot nem lehetett befolyásolni, akaratától eltéríteni. Az előjárási akaratnak ugyan legtöbbször alávetette magát, de ha akaratával ellenkezett az előjáró akarata, kikönyörögte az engedélyt arra, hogy saját akaratát követtesse.

Hasonló eredményre jutunk a többi idegbetegségek tüneteinek vizsgálatával is. Az idegbetegek értelmi és akaratú tevékenységének meggyengülése, az öntudat megzavarodása vagy felfüggesztése, a figyelem megcsökkenése, az ítélőképesség hiánya, az emlékezőtehetség olyan fokú megromlása, hogy a betegek két személyként tekintik magukat, vagy két szerepben élnek stb., stb. sohasem található fel az igazi misztikusokban.² Bold. Margit misztikus élete sem tekinthető semmiféle megnyilatkozásában sem betegesnek, vagy nemi zavarok hatása alatt állónak. Csaknem két évtizeden át, mikor már öntudatos

¹ Tanquerey, i. m. 974—6. — Klug, i. m. 279—82. — Kat. Lexikon II. 343. (Nánássy László orvosdoktor.)

² Tanquerey, i. m. 972. és köv. ll. — Klug, i. m. 277. l.

lelki életet él, azt tapasztaljuk, hogy a napirendben megállapított időt is, az egyházi év megünneplésére alkalmat adó időt is, mindig ugyanazokkal az askétikus és imagyakorlatokkal tölti ki. Ez a rendszeresség jele a lélek egészségének, az értelem logikai sértetlenségének, az akarat öntudatos használatának. Ebben a viselkedésben még a hangulatoknak is kevés terük marad. Viselkedése ugyan feltűnik még zárdai környezetben is, de a feltűnést nem az abnormitás idézi elő, hanem a kötelesség és az önként vállalt feladatok teljesítésében megnyilvánuló hősiesség túlzás. Viselkedése társnőiben csodálatot, tiszteletet vált ki és utánzására buzdulnak. Aki őt tetteiben követte, úgy érezte, hogy a szentség útjain jár.

3. a) Az askétikus és misztikus élet általános lelkületének vizsgálata után vizsgáljuk meg közelebbről is Bold. Margit lelkületét.

Bold. Margit lelkületének az őstől örökölt test, illetve idegrendszer vizsgálatával elérhető ismeretét már láttuk a korábbi fejezetekben. Tudjuk, hogy örökölt betegség vagy idegállapotbeli rendellenesség nem érvényesült lelkületében. Önmagában vizsgálva a lelkületet, Bold. Margitot erőslelkűnek, még hozzá az erőslelkűség ösztönhatásoktól nem zavart tulajdonságaival megáldottnak találjuk. Ezt a megállapítást Ewald vizsgálati rendszere alapján tehetjük. Ewald az egyéneket erőslelkűekre (sthenikusok) és gyengelelkűekre (asthenikusok) osztja fel. Mindegyik csoportban megkülönbözteti azután az ösztönök hatása aklatt megnyilvánuló viselkedést, és az ilyen befolyástól ment, higgadt viselkedést.

A gyengelelkűeket higgadt állapotukban jellemzi: a bátortalanság, határozatlanság, befolyásolhatóság, önállótlanosság és az önbizalom hiánya. Azt hisszük, sem itt, sem a későbbi tulajdonságoknál nem kell a részletekbe merülnünk annak bizonyítására, hogy valamelyik tulajdonság megvolt-e és mennyire volt meg Bold. Margitban. Az egész életrajz már erre ad feleletet. Mégis felsoroljuk a különféle lelkületekre jellemző tulajdonságokat, hogy öntudatossá váljék bennünk, amit eddig csak homályosan éreztünk.

A gyengelelkűekben az ösztönök hatására kiváltódó jellemző tulajdonságok: gyávaság, agyafúrt ravaszság, irigység, kétszínűség és alattomoság. Bold. Margit indulatai, amennyiben tapasztalhatók ilyenek, sohasem irányulnak a nálánál gyengébbek ellen. A gyengelelkűekre jellemző a belső önmegtagadás hiánya, vagy csak kényszerből fakadó önmeg-

tagadásuk. Szeretik magukat sértett hősöknek tartani és feltüntetni.

Az ösztönélet tényeitől befolyásolt erőselelkűeket jellemzik: uralomvágy, nagyratörés, zsarnoki hajlam, durvaság, konok-ság, civakodó természet, kíméletlenség, bosszúállás és erőszakosság. Bold. Margit lelkében egyedül a hirtelen harag némi nyomát találhatjuk meg az erőselelkűek idetartozó tulajdonságaiból. Haragos, ha királyleánként bánnak vele. Haragos, mikor a házassági tervekkel mindig jobban gyöttrik. Társnői szerint «szinte haragosan» szólította fel másodszor Kingát a kézmosóedény kivitelénél való segítségre. És végül haragosnak látszik, mikor kis húga a ciliciumhordás féltve őrzött titkát akarja leleplezni. Bold. Margitnál egy esetben, a kézmosóedény kivitelénél értesülünk arról, hogyan folyik le az ilyen haragos lelkület feloldódása. Kinga az udvarba érve lelocsolja őt dühében, és bár a haragos felszólítás után legfeljebb 1—2 perc tellett el a sértésig, tehát egy újabb haragra alkalmat adó tettig, Bold. Margit már mosolyog és csak ezt mondja: Nővérem, mit csinálsz? Goromba szavak soha nem hagyták el ajkát. A düh kitöréseit rajta soha senki sem tapasztalta.¹

A higgadt erőselelkűség jellemző vonásai azonban szinte hiánytalanul feltalálhatók Bold. Margit lelkületében. Állandóan tevékenykedik. Még passzívnak látszó imái is az ég állandó ostromlásai saját lelkének tökéletességeért és nemzete jóvoltáért. Éjjel-nappal talpon van. Résztvesz minden munkában. A maga elé tűzött szent cél eléréséhez szükséges eszköz-höz és eljárásmódhoz makacsul ragaszkodik. Ha ebben a kitartó célratörésben nem ütközik a szerzetesi fogadalom korlátaiba, megy előre a nélkül, hogy bármi is eltérítené útjából. Ha az előljárói akarat emel gátat eléje — mert mérsékelni akarják túlzásait —, akkor kikönyörgi az engedélyt tette folytatásához, terve megvalósításához. Monoideás viselkedését is így kell értenünk. Tud ragaszkodni a sajátmaga szabta imá-órák betartásához; nem engedi magát abban zavartatni, nem hagyja abba ezeket az imádságokat senki kedvéért, sőt, ha betegsége akadályozza imái elvégzésében: vagy máskor pótolja azokat, vagy mást kér fel elvégzésükre. De azért nem beteges a kitartása ilyen célkitűzései mellett. Mert szeretetből mégis csak elmulasztja néha imáit, ha szülei meglátogatják; le tud mondani a maga elé tűzött cél egyik eszközéről, ebben az

¹ Mon. Vesp. I. 168., 210., 195., 185.

esetben az imáról, ha a testvéri szeretet eszközével is meg tudja közelíteni célját: önként vállalkozik a betegápolásra és akkor imáit is elhagyja, vagy más formában és más helyen végzi. Sthenikus lelkületéből fakad a szent élet minden tevékenysége és a szentek példáinak követése iránt megnyilvánuló lelkesedése. Erősebb benyomások hatása alatt lelkesedése a vértanuhalál vágyáig felfokozódott. De itt is kitűnt monoideás korlátoktól való mentessége. Nem mozog vágya szűk, szinte gyanúsán szűk eszmekörben. Mikor vágya felgyullad, a vértanúság vágya mellett megjelenik a fogadalomban tett ígéret megtartásának tudata is és a tatár erőszakosságok elkerülésének módjára is gondol. De kiterjed gondossága a vértanuvágy lobogása idején a keresztény hívő seregre is. Aggódik érte, és ez az aggodás adja meg a vallásos magaslatokon járó lélek teljes képét.

A gyengelelkűek higgadt lelkületének vonásai közül egyedül a részvét, ellágyulás, szelídség, szeretet jut szóhoz, ha erősebb benyomás hatása alá kerül. De nagy különbség van az ő ellágyulása, résztvevő szeretete és a közönségesen gyengelelkűeknek ismertek hasonló érzelmei között. Bold. Margit nem tud érzéketlen maradni, ha valakit szenvedni lát. Ellágyuló szívvel ugyan, de rögtön aktivitásba lép szeretete. Résztvesz társnői bánatában, mikor azok szüleik vagy rokonaik halálát siratják; velük sír, de áldozatul ajánlja fel azok szenvedéseért saját szenvedését: vigasztalásul saját magára kívánja azt a szenvedést, amely társnőjét érte. A betegek iránt szánakozó szeretete is rögtön a segítség módján töri magát. Nála tehát a részvét sohasem passzív.

Bold. Margitban hiányzik a gyengelelkűek ösztönös alapon megnyilvánuló pórias viselkedése, túlzott aggodalmaskodása, ijedőssége, ha erős hatás éri is lelkét.

A lélekben felhalmozódó és mint ilyen, állandóan ható érzelmi és cselekvést befolyásoló képességek szempontjából is az erőslelkűeket jellemző vonásokat találjuk meg Szentünkben. A kötelességtudat soha nem mutat fel hiányokat. A hivatásában való kitartás olyan fokra emelkedik nála, hogy az öncsonkításig, az egyházi kiátkozásig, a szülői és szerzetesi szeretettel való leszámolásig el tud menni, de hivatása mellett kitart rendületlenül. Az amor Dei és Rendjéhez való ragaszkodása szolgálatában készen van még a halál elviselésére is, de nem alkuszik. Ha szemei előtt nem lebegtek volna örök értékek, talán szóba jöhetne nála is olyan lelkesedés egy eszme iránt, amelyik a túl-

értékelésre, tehát a helytelen ítéletre mutatna hajlamosságot. De az örökértékű eszméket nem lehetett túlértékelnie. Ilyen körülmények között nem beszélhetünk lelkének vonásai között az ösztönös önhittségről, a nagyravágyásról, a földi vagyon után való törtetésről, vagy a hírnév kereséséről. Még kevésbé fér össze lelkével a bosszúvágy vagy a gúnyolódó kedv.

A gyengelelkűek állandóan ható érzelmei: az érzelgősség, elfogultság, kicsinyesség, a külsőségekben való megnyugvás nem találhatók fel Bold. Margit lelkének vonásai közt. Neki a rendszabály nem egyszerű külsőségeket megszabó parancs, hanem életének valódi, lelkét is betöltő, annak tartalmát is adó formája. Nem gyanakszik, nem bizalmatlankodik. A káröröm vagy sértettség esetében a megtorlás vágya ismeretlen előtte. De ismeretlen minden más vonás is, amelyik a gyengelelkűség jellegének megállapítására adna alkalmat.

Bold. Margitban egész lelkét jellemző és tetteit irányító erő volt az erőslelkűek tárgyilagossága. Legjobban megfigyelhető ez annak a harcnak a lefolyása idején, amelyik apja és bátyja közt dúlt. Míg csak az apa és a testvér szeretete jutott lelkében szóhoz, még erősen szubjektív alapon áll. De nem tud ennyire szűk érzelmi körben megmaradni. Mihelyt hallja a szegények, ártatlanok pusztulásának és szenvedésének híreit, mihelyt megfontolja a hitéletet és magát az Egyházat fenyegető veszedelmet, már nem tud csak apát és testvért féltő leány maradni. Azért győtri a harc és a *benne romboló bűn, mert ő is az Egyház gyermeke*.¹ A vértanúság után¹ való vágyánál is függetlenné tudta tenni magát egyéni hajlandóságától és a keresztény hívek szenvedéseire gondolva még vértanuvágyát is fel tudta volna áldozni.

Ez a tárgyilagosság adta minden cselekvésének biztos alapját. Kitűzött céljára irányul állandóan a tekintete. Állandóan ellenőrzi önmagát, rendszerető és körültekintő. Amit egyszer helyesnek és célravezetőnek ismert meg, attól nem lehet eltéríteni. És róla csakugyan elmondják társnői is, gyóntatója is: «regulas et ordinem suum strictius servabat, quam omnes aliae sorores».

De minek folytatnánk tovább a részletezést. Bold. Margit minden vonatkozásban erőslelkű jellegeket mutat, még hozzá ezeken belül is a higgadt temperamentum jellegzetességeit. Az erőslelkűek ösztönös megnyilvánulásaként csak a hirtelen

¹ Marc. leg. id. kiadás 24—5. l.

haragot, a gyengelelkűek ösztönösség nélkül való vonásaiból csak a részvétet találtuk meg benne. Láttuk, hogy ezek milyen színezetűek, mikor megnyilvánulnak, és ezzel a többlettel egyáltalán nem zavarják meg azt a képet, amelyet kutatásaink elején kerestünk, vártunk és találtunk. Fájdalmat okozott volna más eredmény, de azt az eredményt is megírtuk volna. Nem akartunk erőszakosan megállapítani nem létező tulajdonságokat, de annál nagyobb örömmel állapítottuk meg az előnyös vonásokat. A valóság és a történeti hűség talaját azonban nem hagytuk el.

Az egyes vonások összegképeként kirajzolódó egyéniség nem lélektelen voluntarista képét mutatja. De nem találunk rá a rideg intellektualista jellegzetességeire sem. Bold. Margit értelmét a Szentlélek ajándékai, az isteni kegyelem nemesítették. Akarata útját a kegyelemtől megvilágosított értelem és a rendszabályok jelölték ki. Ezen az úton szilárd léptekkel halad és főként saját lelkének ellentétes erőivel szemben szerez érvényt akarátának. Érzelmi élete erősen aktív. Soha nem érzi azt, hogy neki mindig csak adnia kell, mert mikor ad, szíve és szeretete bőségéből ad. Szíve tiszta, szeretete önzetlen és lelkiisége ennek megfelelően kiegyensúlyozott és edzett. Nem törik össze a valódi és képzelt csalódások és megpróbáltatások csapásai alatt. Ezeket a csapásokat is be tudja állítani a végső, magasztos cél szolgálatába. Nincs benne semmi, ami a lelki összetörtség benyomását keltené élete szemlélőjében, pedig a lelki élet ismerői szerint az életszentségre éppen a kellő lelki nemességgel elviselt összetörtség vezet el legbiztosabban. De Bold. Margit nem mutogatta azt a sebet, amelyik életszentsége útját biztosította. Legnagyobb életének utolsó félélében volt.¹

Megkíséreltük Bold. Margit lelkének fő jellemvonásait megrajzolni a rendelkezésünkre álló adatok alapján. A tudósok ezeket a jellemvonásokat a genotipikus, szomatikus jelenségek sorába iktatják. Mert az biztos, hogy az ősök jó és rossz tulajdonságai az utódokra átöröklődhetnek; csak ott bukkannunk nehézségre, főként a régi korok egyéneinek vizsgálatánál, ha az ősök szervezeti és lelki tulajdonságait sohasem sikerül annyira felkutatnunk, hogy ezekből magukból következtetést vonhatnánk az utódokra. Nem is szabad vizsgálódásunkban egyedül a fenti forrásokra szorítkoznunk. Mert abból, hogy

¹ Klug, i. m. 26—47.

Bold. Margit szülei gyermekük foganása idején lelkükben a hontalanság gondját és a pusztulás erős benyomásait hordozták, és hihetően nyomot hagyott ez az erős benyomás a születendő gyermek lelkületében, ki tudná megmondani, hogy Bold. Margit lelkének melyik vonása származott ebből a foganáskori lelki feszültségből? Nem szabad figyelmen kívül hagynunk az isteni kegyelemnek a lélekben végzett munkáját, behatását sem. Ezt is titok takarja el előlünk. De az isteni kegyelem indításai nem tagadhatók csak azért, mert nem tudunk a hatása alatt kifejtett vonásokra rámutatni. Pl. a királyleány szüleinek lelkében megállapítható a tatárok okozta pusztulás és a hontalanság következtében fellépő lelki nyomottság. De ugyanakkor az is biztos, hogy már az isteni kegyelem, az Istenbe vetett bizalom is eltöltötte lelküket. És az ezen az alapon kialakult hit és lelki erő talán nem gyakorolt a születendő kisleány lelkére semmiféle benyomást? Ha az egyik gyakorolt, a másik ugyanannyi biztossággal gyakorolható.

b) A lelkiség öröklött vonásain kívül elég jelentős szerepet játszanak az életben azok a jelenségek is, amelyek később alakultak ki a lélekben.

Ezek a phaenotypikus adottságok, mint a lélekre ható erős élmények, esetleg a gyermekkorban találják alapjukat. A gyermekkor erős és később is ható élményeit infantilis élményeknek nevezik. Ilyennek tekinthető Bold. Margitunk életében a születet megértésének élménye. Az életére gyakorolt befolyást láttuk az élettrajzban. Hasonlóan gyermekkori erős élményként kell tekintenünk a királyi származás öntudatosítását és ennek folyományaként minden tettet, amely ez ellen a származás ellen kiváltódik Bold. Margit lelkében. Azok az esetek, amelyek tapasztalhatók életében, mint királyi származásának következményei, vagy sohasem váltak Bold. Margit lelkében öntudatossá (pl. a külön imádkozófülke, a vele szemben szokásos megszólítás, a gyóntató személyének nagy rangja), vagy tudatosan éppen a származásából folyó megtiszteltetés ellen való fellépésre ösztönzik, illetve alkalmat adnak a közönséges apácakénál nagyobb fokú alázatosság gyakorlására, pl. a nagycsüörtöki lábmossaásra és az alázatosság sokféle lehetőségére, illetve a jótekonyságra. Bold. Margit életében, a származásával kapcsolatos viselkedésben megnyilvánuló kettősség: a származás miatt való megkülönböztetés ellen kifejtett tiltakozás az egyik oldalon, a vele kapcsolatos erénygyakorlatok lehetőségeinek kihasználása a másikon, mutatja, hogy gyerekkorra visszamenő

élményről van itt szó. De életszentségének egyik forrása mégis éppen az a körülmény, hogy királyleánynak született.

Klug az infantilis élmények sorában említi a szerzetesi életre való hajlamot is. Bold. Margitra vonatkozóan a szülői ház e nemű indítékait nem tudjuk figyelemmel kísérni. A szülők akarata, amennyiben leányukat apácának szánták, még nem jelenthetett élményt a kis királyleány számára. A veszprémi zárdában szemünk elé kerülő erősebb élmények közt ismét csak a Szent Kereszttel kapcsolatosan találhatnánk elegendő alapot a hajlam kifejlődésére. A Krisztus szenvedésében való részvétel és a nemzet bűneiért való elégtétel, illetve könyörgés szükségességének felfogása lehetett az élmény hatása. Nem szabad megfedelkednünk a titokzatosan működő isteni kegyelemről. Ez alakította a természetes élmények segítségével a kisleány játéktól húzódozó, vagy imádkozva, énekelgetve játszó lelkét.

Az emberi életnek élményekre fogékony második szakasza a pubertás kora. A tanuvalloításokból kevés adat jut tudomásunkra ebből az időből. Amit megtudunk, azok a lelki jelenségek nem feltétlenül az egyéni pubertásos fejlődéssel kapcsolatosak. A test különféle módon való korai sanyargatásai, a nemvallásos-eredetű sírások, a vallásos élmények feltűnő hatása megtalálhatók ugyan a pubertás korában élő Bold. Margit életében, de megtalálhatók már korábban is, és jelentkeznek még élete végén is. Abból a körülményből, hogy érzelmi élete nem tár fel előttünk kifejezetten pubertáskori vonásokat, csak báortalanul mernénk következtetni arra, hogy Bold. Margit nemi szempontból infantilis fokon maradt. Biztosabb alapot ad erre a megállapításra az a tény, hogy tízéves korától kezdve nem fürdött. Nem lehet itt felhozni ennek a magyarázatára azt, hogy kortársai sem fürödtek. Azok igenis fürödtek, mert ha ők sem fürödtek volna, nem tartották volna megemlíthetőnek Bold. Margitnál a fürdés hiányát. Azonkívül tudjuk, hogy maga Bold. Margit is fürdeti az apácákat, különösen a kisebbeket, és főként betegség után. Róla azonban tudjuk, hogy még betegségében sem fürdött. Testét, fejének, nyakának és karjainak a mosásán kívül, csak bokáig mosta meg «szemérmességéből», mint mondják kortársai. Nem lehet a fürdés hiányában tudatos önsanyargatást sem látnunk. Mert önsanyargatásainak ilyen természetű tényei a nagyböjt idejére estek, nagyszombaton azonban megkezdte a tisztálkodást, és a fürdést leszámítva, el is végezte azt. Feltevésem ellen egyetlen adat szól csak. A tatár támadás hírére vágyódik ugyan a vértanuhalálra, de egyben félti szűzességét.

Ez az öntudatos félelem bizonyít-e a fejletlenség ellen? Nem mernék igennel válaszolni. Mert viszont az apától több ízben sürgetett házasság, főként abban az ideális, a haza javára szolgáló beállításban, még csak lelki zavart sem idéz elő nála. Inkább csak megszokott nyugalmaiban, csendes imáiban zavarja meg, de ugyanakkor nagy problémaként vetődik fel előtte az a gondolat, hogy mi az, amit apja vele csinálni akar. A király sürgetéseivel szemben egy pillanatra sem inog meg álláspontja. Ezt, ha az Isten kegyelmét nem vesszük most figyelembe, csak a szervezet hiányos működésével tudjuk megérteni. Teljes bizonyosságot azonban okoskodásunk nem igényelhet. Ha mégis helytálló az okoskodásunk, felesleges aggódnunk Bold. Margit szüzességének érdemeért. A szerzetes számára a szűzesség kötelesség, és nem elégséges ok arra, hogy valakit szűzessége miatt szentéletűnek tartsunk szerzetesi állapotában. Ha azonban a szűzi, tiszta életen belül vannak fokozatok, akkor már nyílik mód az érdemszerzésre is. Bold. Margitnak a házaselettől való vonakodásában is nagyobb érdemként tűnik fel előttünk állhatatossága, mint testi lázongások hiányában vitatható szűzi érdeme. Bold. Margit elsősorban nem a szűzesség szentje.

4. Bold. Margit lelkületének néhány problematikus és félremagyarázásra alkalmat adó vonására kell még részletesebben kitérnünk. Egyik ilyen vonás Bold. Margit gyakori és erős könnyezéssel járó sírása. Tudjuk, hogy sírásainak oka részben természetes, másoknál is sírást előidéző ok. Természetesnek kell tartanunk azt a sírást, amelyik halott társnője holttesténél virasztáskor erőt vesz rajta. Még természetes a síró társnővel való együttsírás is, bár érzékeny lelkéből fakad, vagy annak árulója lesz. Könnyezve nézi a szegényeket és a betegeket. Sír apja és bátyja fegyveres harca idején, az ország pusztulásáról szóló hírek hallatára. A harag könnyeinek tekinthetők, amikor királyleányi nivoltában különleges bánásmóddal sértik alázatosságát, illetve folyton házassági tervekkel zaklatják. Természetes női fegyver nála is a sírás, mikor valamilyen kedves tervének megengedését akarja Olympiadestől kicsikarni. Ott vannak azonban Bold. Margit vallásos érzését kísérő sírásai. Itt is könnyebb megértenünk, hogy Krisztus szenvedéseinek hallatára vagy a feszület láttára sír; de miért sír akkor, mikor Krisztus születésének örömhírét karácsonykor kihirdetik, és miért sír áldozásai után és más számtalan esetben, amikor természetes lelkialkatú ember számára a sírás legalább is feltűnő, de gyakran gyanút is kelt?

A misztikus irodalomban nem ismeretlen a vallásos érzé-

sekkel kapcsolatban a sírás. Az Istenben elmerülő imaélet egyik kegyelmi fokának, a könnyek kegyelmének nevezik. Isten kegyelme adja meg ezt a képességet. Saját akaratunktól teljesen független. De azért nem szabad hiszékenynek lennünk ennek tudatában sem minden vallásosjellegű könnyezés esetében. Maguk a misztikus írók is figyelmeztetnek bennünket arra, hogy nőknél érzékeny idegrendszer, ráhangolt idegállapot, vagy esetleg idegbetegség az oka a sírásnak. A kegyelmi állapot megállapítása nem könnyű, de nem is lehetetlen. Ennek felismerésére ismernünk kell a sírást kiváltó közvetlen okot. Ha a jámbor, imádságra hangoló gondolat, vagy az Isten iránt való nagyfokú szeretet, esetleg a múltban elkövetett bűnök fölött érzett bánat, vagy végül a Krisztussal való együttszenvetés, illetve a megváltásért érzett hála a sírás oka, akkor más, betegségekre valló nyomok hiányában az Isten különös kegyelméről bizonyosak lehetünk. Megjegyezhetjük egyúttal, hogy nem szokott sűrűen előfordulni a sírásnak egyelmi jelentkezése.

Ha azonban a vallásos érzelmek hatása alatt sírva fakadókban megállapítható bárminemű idegbaj, nem szabad a sírásban a könnyek kegyelmét feltételeznünk. Ilyen esetekben keserű csalódással későn vennénk észre tévedésünket, és a mellett más esetekben való megbízhatóságunkat, sőt az egész vallásos életet is rossz színben tüntethetnénk fel. Az idegrendszeri és pszichikai betegségek közül leggyakrabban a hisztériánál lép fel a sírás. Már más viszonylatban beszéltünk a hisztériáról. Itt azt kell megemlítenünk, hogy nem is nagyon ritka idegbetegség a hisztéria, és a mellett 70—80%-ban örökölhető is. Az ember hisztériás befolyás alá kerülhet erős érzelmi hatások esetén, ha tömegben éri az erős behatás (tömeghisztéria). Beteges tünetté azonban csak akkor válik, ha az idegreakció, vagy lelki reakció abnormisan erős. Rendesen ránehezedik a lélekre, ösztönös-eredetű. Nemi élményként vagy sokkhatást kiváltó élményként szokott kifejlődni. Bár éberöntudatú, erősakarátú és érett ember számára lehetséges az ilyen hisztériát kiváltó hatások és hisztériaként fellépő reakciók fölött való erővétel, a pubertás korban élő gyermekek és a nők gyakran esnek áldozatul az erős hatásoknak.¹

Bold. Margitnál a nemi vonatkozásokat a sírások okaiként nyugodtan elejthetjük. A Szent Kereszt első öntudatos megpillantása nála már sírást vált ki, pedig akkor még a legrosszabb esetben sem volt tízesztendő, a mi számításunk szerint pedig a

¹ Poulain, i. m. 370—1.

valóságban csak az ötödik évében járhatott. De a mellett Bold. Margit sírásait soha nem kísérik fej nélkül való kapkodás, görcsök, értelmetlen sikoltozások. Ilyen sírásai alkalmával sohasem jut lelki depresszióba. Nem vesztí el eszméletét egy roham-folyamat következményeként, amelyikben a sírás csak egyik tünet volna. A mellett Bold. Margit sírásai legtöbbször titokban folynak le, nem akar velük másokra hatni, nem akar vallásos sírásaival másoknál valamilyen célt, más módon el nem érhető célt elérni. Ilyen szempontból tehát nem tekinthetjük sírásait idegbetegség következményeinek, de még csak tömeghisztéria eredményének sem. A többi apáca bizony sem magányosan, sem együttesben nem szokott sírni vallásos érzelmek hatása alatt.

Nem is marad más hátra okoskodásunk eredményeként, mint annak feltevése, hogy Bold. Margit egy gyermekkori erős élmény hatása alatt fogékonná válik Krisztus szenvedései és rajta keresztül a vallásos élet minden megnyilvánulása iránt. Élete ennek szellemében folyik le. Az Isten szívesen látja életét, szívesen fogadja áldozatát és megajándékozza a könnyek kegyelmével.

Egyébként a kegyelmi sírás ismertető jelének tartják a misztikus írók azt is, hogy a sírások nem ártalmasak az egészségre. Az az egy bizonyos, hogy Bold. Margitot ezek a sírások sohasem fárasztották ki annyira — pedig jobban szeretett sírni mint enni —, hogy rendes napi életét ne tudta volna folytatni. Semmiféle idegrendszeri romlást nem vontak maguk után, mint ahogy nem volt az idegrendszerben esetleg fellépő betegség az előidéző okuk.

A Bold. Margit életében feltűnő kevés alvás magyarázatát is meg tudja adni a pszichológia. A természetes alvás pihenteti a testet, de elsősorban az idegrendszer pihen az alváskor. Ha bekövetkezik az az eset, hogy álmoképek töltik ki alvásunk idejét, a lélek nem pihenni ki magát, és ennek következtében a test is fáradt az ébredésnél, sőt egész napra is kihat a testi fáradtság. Viszont a misztikus imaéletben fellépő extatikus állapot, a lélek nyugalmi imájának állapota, éppen a lelket hagyja pihenni, még akkor is, ha ez az állapot külső mozgások és tevékenység keretében tapasztalható. Ismeretes ez a féléber állapot a természetes életben is, pl. a gyermeküket gondozó anyák alvásában, a katonák álomban végzett menetelésében stb. Hasonló lelki folyamatot állapíthatunk meg a nyugalmi imában. Itt a lelket csak egy gondolat tölti el : Isten jelenléte és szeretete. De ez az egy gondolat az idegrendszert nem fárasztja. Gyakran

pihentebb az idegrendszer és a test a nyugalmi ima után, mint a természetes alvás után. Alkantarai Szent Péterről jegyezték fel megbízható források, hogy negyven éven át napi egy és fél óránál nem aludt többet. Nem aludt természetes álm formájában, de pihent a lelke a nyugalmi ima koncentrációjában. Bold. Margitról adataink többsége szerint napi háromórás természetes alvást tudunk megállapítani. A többi pihenés az Istenben elmerült lélek nyugodt lelkiségében történt.¹

Bold. Margit testi érzéketlensége is megállapítható némely esetben. Gondoljunk hideg templomban végzett hosszú imádságaira, a hálnak és a gyapjúnak télen, a hideg udvarban való tisztítására, tűzbe való ismételt belenyúlására, amikor azt a benyomást kelti bennünk, hogy nem ismeri a tűzokozta fájdalmat, vagy nincs is teljes öntudatnál, mert természetes viselkedés mellett el sem tudjuk képzelni a meggondolás nélkül való tűzbenyúlást. Úgy látszik, hogy érzéketlensége is a nyugalmi ima, illetve az extatikus állapot következménye volt. A természetes élet is ismeri az érzéketlenséget, pl. a harc közben kapott sebesüléseknél stb. Az egyirányú, hihetetlenül erős izgalom, és a figyelemnek egy irányban való erős koncentrációja eredményezi ezt az érzéketlenséget. Nem beteges állapot, bár bizonyos idegbetegségeknél szintén megtalálható. Az extatikus imában először a tapintás érzéke nem reagál az ingerekre, aztán fokozatosan szünteti meg működését a látás, az ízlés és a szaglás. Legtovább a hallás érzéke marad éber. Az extázis teljes kifejelések a test nemcsak érzéketlen, hanem mozdulatlan is, és megállapítható az önkívület. De ez az önkívület nagyon különbözik a hisztériás önkívulettől. Legfőbb különbség már szemre is abban nyilvánul meg, hogy az extatikus test rendesen megtartja azt a helyzetet, amelyben az elragadtatás érte. A hisztériások görcsös, illetlen mozdulatai sohasem fordulnak elő az elragadtatásnál. Gondoljunk csak Bold. Margit néhány ide sorolható. esetére.² Egyik esetben hétszeri hívást nem vett tudomásul, de az őt hívó apáca nem tapasztalt semmiféle különlegességet Bold. Margit helyzetében. Másik alkalommal, mikor Anna hercegnő felkeresi, a megszokott imahelyzetben van. Egyszer térdelő helyzetében marad, mikor láng jelenik meg a feje fölött. Végül, mikor egy alkalommal ima közben összeesett, a vele levő apáca eleinte azt hitte, hogy kifáradt és

¹ Poulain, i. m. 221—2.

² Bleuler, i. m. 85. — Bumke, i. m. 135. — Tanquerey, i. m. 930. — Poulain, i. m. 235—80.

alszik; aztán halottnak hiszi; de illetlenséget, vonaglást nem tapasztal viselkedésében. Olympiades mégcsak betegnek sem tartja, nem parancsolja ágyba pedig egyébként eléggé félti a gondjaira bízott királyleányt. Olympiades csak zsörtölődik imabeli túlzásai miatt. Maga Bold. Margit pedig mosolyog és bocsánatot kér társnőjétől az okozott ijedelemért. Így nem szoktak idegbetegek vagy hisztériások viselkedni. És az extatikusok rendszeren élénken visszaemlékeznek az elragadtatásban kapott lelki élményekre. Ennek boldog emléke a boldogság mosolyát csalta ajkukra. Ezt látták Bold. Margit társnői is, mikor a Bold. imáit abbahagyta. Az az apáca, aki ilyenkor nem mert ránézni, nem azért félt, mert beteg arc mosolygott rá, aminthogy a másik meg éppen azért szerette volna mindig látni ezt a mosolyt, mert nem beteg arc mosolya volt.

Bold. Margit imában való hallucinációiról nem kell szólnunk. A hallucinációk és a víziók lehetnek beteges állapotot következményei, viszont nem szükségszerű kísérői az extatikus állapotnak. Bold. Margitnál azért nem okoznak problémát, mert imaközben említett hangosabb szavai, „mintha beszélne valakivel”, lehetnek hangosabban kiejtett szavak; víziói közül pedig az az egy, amelyikről feljegyzést találunk, valahogyan nem illeszthető be szerves részként, célszerű tényként életébe.

Végül még egy problematikus jelenségről kell szólnom. Mikor orvosbarátom figyelmeztetésére áttanulmányoztam a schizofrénia összes jellegzetes tüneteit, csak egyetlen tünettel kapcsolatban merült fel bennem kétség. A schizofréniának egyik betegségi állapotában, a katatonias betegnél, az azonos körülmények közt való azonos viselkedés, mint betegségi tünet, aggodást keltett. Bold. Margit sok időt igénybe vevő imádkozása eléggé azonos helyzetet igényel. Vizsgálat tárgyává tettem tehát, hogy Bold. Margit milyen helyzetben szokta imádságait elvégezni. Egyik legsűrűbben és legfeltűnőbb tapasztalható imahelyzete a már ismert prostrációs imahelyzet. De nem kevésbé gyakori helyzet nála az álló vagy a térdelő helyzet, amikor a veniákat is végezni szokta. Ezek pedig elég sűrűen fordulnak elő. Mászor térdelő helyzetben átöleli a Szent Keresztet, azt csókolgatja és úgy imádkozik. Van végül arra is eset, hogy az éjtszaka csendjében, a kerengőn sétálgatva végezte el imádságát. Ha pedig ennyiféle helyzetet vesz fel imái közben, akkor nem kell és nem is lehet felfedezni a katatonias szimptomák közül a stereotípiás viselkedés jellegzetességeit Bold. Margitban.

Azt hisszük, nem kell ezek után szót vesztegetnünk arra,

hogy beteg volt-e Bold. Margit, vagy egészséges, szent volt-e vagy külcnc. A Szentek nem a hétköznapi emberek. A közönségtől való eltérésük azonban nem elég ok arra, hogy betegnek vagy kibíráhatatlan külcncöknek tartsuk őket. Lehet, hogy tiszteletre méltóbbak, mintsem követendő, de ha gyalogságunkban és isteni kegyelem híján nem tudjuk követni őket, legalább adjuk meg nekik a hősöket megillető tiszteletet.¹

¹ Érzem, hogy merész dologra vállalkoztam a XI. fejezet megírásával. Felbátorított erre a munkára annak a szükségérzete, hogy a legmodernebb eszközökkel kell hozzájárulnunk a tudományos kérdésekhez. Az emberi élet megismerésénél nem nélkülözhetők a legutolsó orvosi és pszichológiai eredmények. Szent meggyőződésünk, hogy a modern tudomány eszközei sem hozzátárgalják a kutatást vagy életrajzírókat még a Szentek életének vizsgálatánál sem. Erre a szükségletre egy beszélgetésem folyamán döbbsentem rá. Orvosbarátomnak beszéltem Bold. Margit életéből részleteket, és ő volt annyira őszinte hozzám, hogy felhívja figyelmemet a problémákra. Orvosi és pszichológiai problémákat látott felbukkanni szavaimban. Rögtön arra kértem, hogy kölcsönözzön nekem néhány orvosi könyvet, ahol a pszichiátria kulisszái mögé bepillanthatok. Nem féltem a kölcsönzött könyvek szellemétől, mert úgy éreztem, hogy vagy valóban szent az, akinek az életét kutatom, és akkor minden tudományos követelménynek meg kell felelnie a róla fennmaradt adatoknak; vagy nem szent, hanem betegidegű, akkor pedig hiábavaló az én erőlködésem, mert nincs olyan jóindulatú tudomány, amelyikkel egészségesnek mutathatnám be a beteget, vagy szentnek a nem szentet. Problémának, illetve merészségnek csak azt tartottam, hogy kellő orvosi ismeretek nélkül merek hozzászólni majd nagyon is komoly kérdésekhez. Megfontolva azonban azt a tényt, hogy az orvosok vagy nem nyúlnak ilyen kényes témákhoz, vagy ha hozzájárulnak, csak másod, harmad vagy ki tudja hányadik kézről veszik az ítéletük alapját tevő adatokat, és éppen úgy tévednek, vagy haszontalan munkát végezhetnek, mintha valaki a szentek életének írói közül sehol nem merne hozzászólni a problematikus kérdésekhez, vagy fölényeskedve utasítana el minden nehézséget; arra határoztam el magamat, hogy megkísérlem az orvosi ismeretekbe való behatolást, és az életrajz összes adatainak birtokában így vizsgálom Bold. Margit életét. Könnyebb volt a dologom, mint azoknak, akik már a szenttéavatás után nyúlnak egy szent életrajzához, mert én az ítélet kimondása előtt tárgyalhatom még a problémákat. Azt is tudom, hogy az «advocatus diaboli» a szenttéavatásnál talán még ridegebb mértékkel mérí Boldogunk tetteit, azért az én szeretetből fakadó kutatásom és igazságkeresésem ha nem is fedi majd annak ítéletét, de talán elősegíti azt, mert nem lesz kénytelen vizsgálni azokat az adatokat, amelyeket én sem tartottam a szent élet jeleinek. Ha ennyit elértem vizsgálódásommal, már nem végeztem felesleges munkát. Ha pedig sikerült megvédenem a mi szép Margitunk szentségének hitét, akkor mindent elértem, amit gyenge erőmmel elérhettem. Mondanom sem kell, hogy írásomat megmutattam egy korunk színvonalán álló és gyakorlatilag is működő pszichiáternek. Arra határoztam el magamat, hogy ezt a fejezetet elhagyom az életrajzból, ha valamiféle sületlenség volna írásom tartalma. Ő egyrészt nem találta sületlenségnek, másrészt megnyugtatót, hogy az esetleges ellenvélemény az itt tárgyalt kérdésekben nem lehet olyan fontosságú, hogy amiatt el kellene hagynom ennek a résznek a közlését. A pszichiátria körében rengeteg a tudomá-

nyos probléma, és így nem kell megijednem attól, hogy az egyik elmélet mellett hitet tevő orvos talán kifogásokat emel írásommal szemben, mert a másik nem látja majd írásomban ugyanazokat a hiányokat, vagy talán téves állásfoglalást. Ha valaki írásom elolvasása után úgy gondolja, hogy orvosi szempontból tökéletlen ismereteim miatt több kérdést tévesen ítélt meg, arra csak azt válaszolom: tökéletlenek orvosi ismereteim, de éppen azért tökéletlen előadásom is. Amikor tehát egy betegség valamilyen ismertető jelét árulom el szavaimmal anélkül, hogy ezt magam is tudnám, nem a tények mutatnak beteges vonásokat, hanem orvosi szempontból tökéletlen szavaim. Az ilyen esetekben a szavaimmal tökéletlenül visszaadott tények az eredeti forrásokban tévedéstől mentesen találhatók meg. Mert arról meggyőződtem, hogy minden kétely, amely előadásom alapján Margit szentségével szemben megnyilvánult, az én szavaim tökéletlenségében találták alapjukat, nem a tényekben. A forrásokhoz való folyamódás minden esetben eloszlatta a félreértéseket.

FÜGGELÉK.

A Bold. Margit közbenjárásának tulajdonított gyógyulások és egyéb csodás események.

Bold. Margit élete nem zárult le még földi vonatkozásokban sem halálával és eltemetésével. Már életében a szentség híre vette körül, és az halála után egyrészt fokozódott, másrészt kiterjedt az egész országra. A hír már életében is kijutott a zárdai falai közül, amint azt Marcellus legendája elárulja, mikor elmondja, hogy az ország minden részéből elmentek a szigeti zárdába az előkelőbb asszonyok és látni akarták a király szegénységben — és zárdai rokonságuk híradásai szerint — szent életet élő leányát. Épültek Bold. Margit életén és viselkedésén, és imáit kérve tértek vissza otthonukba. De halála után a szegényebb népelem is tudomást szerzett életszentségéről. Tudta az ország minden lakosa, hogy «jó és szentéletű asszony» volt. Kadaralászi Sándor még a fogságban is hírt hall az ország új «szentjéről». Hogy hogyan kezdődött el Bold. Margit halála után a csodatevéseiben való hit, arról biztos adataink nincsenek. Az első csodás gyógyulások bizonyára meglepetést keltettek elsősorban, de a beléje vetett hitnek és bizalomnak is forrásaivá lettek. Van aztán arra adatunk, hogy látomások hívják fel azok figyelmét is Bold. Margit közbenjárásának értékére, akik addig nem gondoltak rá.

Mindezek alapján nem volna teljes Bold. Margitról szóló beszámolónk, ha nem mondanánk el a Bold. Margit közbenjárásának tulajdonított «csodákat». Ezek bizonyítják, hogy a nemzet hitéletének és hittartalmának jelentős tényezője lett az életszentségbe vetett hit. Vallásos felbuzdulás lett ennek a következménye, és ezt legjobban kifejezték azok a magányos vagy csoportos zárandoklatok, amelyekben sírjához mentek. De bizonyítják ezek a «csodák» azt is, hogy Bold. Margit csakugyan Istennek tetsző életet élt, azt, hogy szent volt. Ez pedig nem lehet közömbös ránk nézve, akik szeretnénk megbecsülni minden értéket és szépséget, amely első és nekünk leg-

kedvesebb királyi házunk korára, sőt magára a királyi családra, annak bármelyik tagjára is vonatkozik. Árpád utódai közül egyiknek az életét sem ismerjük ilyen részletességgel. És ismereteink annál értékesebbek, mert nem a testi külsőre, nem a cselekvésekre, hanem a lélekre irányulnak. Bold. Margit lelkének minden rezdülése, Istenbe vetett bizalma és hozzá való szeretete; a felebaráti szeretet sok apró ténye, mosolya és könnye, bánata és öröme ismeretes előttünk. És mindez csodálatra és szeretetre ragadta már az egykorúakat is. Ezt a csodálatot és szeretetet fejezik ki a most tárgyalásra kerülő események.

Idézőjelben írtuk eddig két ízben a csoda szót. Mert tudatában vagyunk annak, hogy nem minden csoda, amit az egykorúak csodaként mondtak el a pápai biztosok előtt. Feltétlenül vannak köztük olyan gyógyulások, amelyeket az orvostudomány még mai állása mellett sem tud megmagyarázni. Gondoljunk majd ezekre a szavakra akkor, amikor a Heine-Medin-féle betegség gyógyulását, vagy a születése óta «lólábú» zsugorodásban szenvedő gyermek gyógyulásának történetét stb. olvassuk. Vannak viszont olyan esetek is, amelyeket csak az egykorúak tartottak csodáknak. Pl. csak egy agyvérzéses gutaütésben szenvedő ember egészen természetes módon való gyógyulását nézzük meg. Vannak természetesen olyan gyógyulások, amelyekről nem mernénk ennyire biztosan nyilatkozni. Tartózkodásunknak egyik oka annak a tudata, hogy nem vagyunk annyira járatosak az orvosi dolgokban, hogy biztosan csodának vagy természetes gyógyulásnak tartsunk valamit, ami akár a megfigyelés, akár a források tökéletlensége vagy tudatos nagyításai miatt nem eléggé megbízható adatokkal áll előttünk. A megfigyelés tökéletlensége, vagy a vallomásnál elhangzott szavak tökéletlensége volna még a kisebbik baj, főként a ránk maradt jegyzőkönyv birtokában. Itt a tanúk jóhiszeműségéhez nem fér kétség. Nincs tehát más hátra, mint a több tanutól elmondott eseményeket megfelelően megtisztítani az esetleges naivitásoktól, és akkor megkapjuk az eseményeket úgy, ahogyan azok történhettek. Így pl. érdekes munkát kellett végeznünk, mikor ugyanarra a gyógyulásra férfi és női tanunk volt. A női tanut sokkal jobban elragadta képzelete, mint a sokkal realisabb észjárású férfit. A férfiak vallomásába csak akkor csúszott be nagyítás, a képzelet munkája, ha nem mint szemtanúk és fültanúk ismerték az eseményeket, hanem csak hallomásból tudtak a történetekről. A legendákban azonban már tudatos csodásítás munkájával találkozunk

Marcellusnál csakúgy, mint a többi legendában. Itt csak a nápolyi legenda néhány leírása és Garinus legendájában a csodák nagyobb része, ez utóbbi rövidsége miatt, megbízható. Pedig használnunk kellett különösen a nápolyi legendának ilyen erények miatt nem dicsérhető fejezeteit is. A jegyzőkönyv ugyanis csonkán maradt ránk, míg a nápolyi legenda írója még teljes egészében ismerte annak szövegét. Így történt, hogy aránylag elég sok olyan esemény leírását találjuk meg a nápolyi legendában, amelyek más forrásból ismeretlenek. Bizony nagy vigyázatra volt ilyenkor szükség. El kellett hagyunkunk a leírásnak a Szentírásból vett részeit, kifejezéseit, és felfedezni a kifejezésekkel eltakart tényeket. Vigyáznunk kellett a költött imákra. És végül a szépirodalmi fogások héját is le kellett fejtenünk az elmondottakról, ha meg akartuk ismerni a valószínű tényeket. Hogy ez sikerült-e, azt mások tudják jobban megmondani.

Végül a Bold. Margit érdemének tulajdonított csodás események még egy szempontból értékesek. Képet adnak Magyarország egészségi állapotáról 1271 és 1276 között. Tudjuk, hogy nem teljes az így nyert kép, de akkor, amikor más források erről a kérdésről teljesen hallgatnak, nem hanyagolható el az a közel nyolcvan eset, melyek hazánk történetének egy fejezetét vannak hivatva alkotni.

A betegségek közt legnagyobb számmal vannak képviselve az idegbetegségek. Körülbelül 25 esetben állapíthatók meg több kevesebb biztossággal. Nagyobb számmal azonban egyik idegbaj sincs képviselve. A maláriás és egyéb lázas betegségek száma 13. Ezekkel kapcsolatban lép fel elég gyakran a kéz- és a lábzsugorodás, sőt a némaság. Két, születésétől kezdve zsugorodott és egy, alszárfekélyből származó zsugorodott esetét leszámítva nyolc zsugorodásról tudunk, amikor láz előzte meg az inak összerándulását, sőt a kezek és a lábak elszáradását. Elegendő gyakori a gyermekparalízisből származó zsugorodás. (Heine-Medin-betegség.) A megvakulás is elég sűrűen előforduló betegség. Nyolc eset közül hat, úgy látszik, idegbajra vihető vissza. Nagyobb számmal fordul aztán még elő az epilepszia. Négy esetben tisztán epileptikus képet mutat a diagnózis, egy esetben idegbajjal, dühöngéssel is párosul. Más betegség, pl. a vízbetegség, vesebaj, két-két esetben, a többi betegség egy-egy esetben állapítható meg pl. sérv, krónikus gyulladással vérfolyás, szemhályog, a retina belső gyulladása és pyoderma.

1. *Somogyi Katalin szigeti apáca fejfájása megszűnik 1270*

szeptember 8-án. Katalin nővér 1270-ben. Kisasszony napján hajnal óta erős fejfájásban szenvedett. Tudott erről a nagy fájdalomról a többi nővér is, bizonyára azért, mert Katalin nem tudott megjelenni sem a közös imádságon, sem az étkezésen. Délután három óra tájban elment tehát Bold. Margit asszony magánimáinak kis kamrájába és ott arra a helyre hajtotta le fejét, ahova ő szokta hajtani imái közben. Remélte, hogy itt visszanyeri egészségét. Állítása szerint csakugyan rögtön megszűnt fejfájása.¹

2. *Erzsébet, Tamás menyasszonya, mániás depressziós elmezavarából meggyógyul 1271 januárius 18-án.* Erzsébet a budai «Coan» váralján lakó Tamás menyasszonya volt. Vőlegénye hosszabb időre távol volt valamiféle okból, mire Erzsébeten a búskomorság jelei kezdtek mutatkozni. Családját elkerülte, magányosan kóborolt vagy félrehúzódott. 1270 szeptemberében kiment a szőlőbe, ahol apja dolgoztatott, és ott is maradt egészen estig. Ekkor hazament és megkötötten tartott kutájuknak enni adott. De ugyanekkor úgy tűnt fel neki, mintha egy nagy, fekete, ijesztő külsejű kutya ment volna el mellette. Félelem fogta el és bement az egyik épületbe. Itt meg az ablakon kinézve három nagyon szép és nagyon fényesen öltözött férfit vélt látni, olyanokat, hogy nem is tudott rájuk nézni. Ekkor újabb félelem fogta el. Végre október 16-án dühroham tört ki rajta, és nekitámadt apjának, anyjának és testvérének, hol ököllel, hol fogaival, vagy bottal, kövekkel, sőt karddal is, szinte ész nélkül. Attól kezdve nem ismerte meg hozzátartozóit, nem tudta hol van, csak arról vett tudomást, hogy kezeit vasláncsal hátrakötötték szülei, hogy kárt ne tehesen bennük. Lábára a lovak lábain szokásos béklyók kerültek úgy, hogy azért mérsékelt mozgással tudott menni. Ugyanezen idő alatt, bár csak magyarul tudott, német és szláv szavakat is kezdett mondani. Januáriusban, Szent Antal napján, tehát januárius 17-én, megkötözve csónakba tették és a szigetre vitték apja, Achilleus, anyja, Fera és testvére, Lukács. Másnap, Szent Piroska ünnepén volt Bold. Margit halálának évfordulója. Az évforduló alkalmával tartott misén jelen volt István

¹ Mon. Vesp. I. 269. Maga Katalin mondta el az esetet 1276-ban a vizsgálóbiztosok előtt. — Gar. leg. VII. 50. név említése nélkül röviden, a nápolyi leg. II. 6. a jegyzőkönyvi vallomással egybehangzóan adja elő a gyógyulást. — A szentgallen-i leg. — téves számozással második — XLVI. sz. fejezetét Garinustól vette át, a név megjelölése nélkül, de azzal a tévedéssel, mintha az eset még Bold. Margit asszony életében történt volna.

király az ország báróival és csaknem az egész udvarral. Bold. Margit asszony sírjánál ott volt akkor már a beteg Erzsébet is, még mindig láncokkal megkötözve és összeviszsa beszélve mindenféle nyelven. Az eset feltűnő volt, főként a nyelvek keverése miatt, de egyúttal részvétet is keltett a jelenlevőkben a beteg iránt. A leány szülei tehetetlenségükben Szűz Máriához és Bold. Margithoz imádkoztak. Velük imádkozott az éppen ott összegyülekezett tömeg is. És ekkor bekövetkezett a gyógyulás. A leány hirtelen nyugodt lett. Abbahagyta korábbi összeviszsa való beszédjét és nem is tudott többé másnyelvű szót kimondani.¹

¹ Az esetet kétszer mondták el a vizsgálóbizottság előtt maguk a szereplők. Az első jegyzőkönyvbe bejegyzett vallomások alapján találjuk meg a betegség és a gyógyulás leírását Marcellus legendájában (Böle, i. m. 36—7. l.), továbbá a vele rokonságban levő magyar legendában (165—8. kódexlapokon), és Jorg Valder német fordításában (XIII. 15), és ezekben Erzsébet részben határozottan «sponsa = jegyes» minőségben szerepel, Jorg Valdernál annyira biztos megjelöléssel, hogy az olasz «feleség» = sponsa-nak megfelelő szó teljesen ki van zárva. Annál meglepőbb, hogy a szentgallen-i legendában (73. fej.) már feleségként találjuk Erzsébetet, holott forrása elsősorban szintén Marcellus legendája volt. A magyar legenda Tamást egyszer Erzsébet «urának», aztán «jegyesének» mondja. A nápolyi legenda a második jegyzőkönyv előadása szerint mondja el a történeteket, és feleségnek minősíti Erzsébetet (II. 22.) Magában a jegyzőkönyvben csak Erzsébet vallomása és (331—3) anyjának vallomásából töredék maradt ránk. Itt is van nehézség, mert ebben meg Erzsébet Tamás testvéreként szerepel, de magának Erzsébetnek a vallomásában is megállapítható a szövegromlás. Az anya Lukácsot saját testvérének mondja, nem pedig Erzsébet testvérének. Megkíséreltük a történetet a valóság-nak megfelelően előadni. Ez a fenti zavarok miatt is nehézségekbe ütközött, de Marcellus legendája is nagyon jámbor színezetet ad neki. Szerencsére a második jegyzőkönyv töredékei és a nápolyi legenda realizistikus előadása útbaigatást adtak az események rekonstrukciójára, viszont Marcellus legendája adott módot arra, hogy Erzsébetet első kihallgatásakor, még inkább az események megtörténteke, menyasszonynak tételezzük fel, és csak a gyógyulás után, és így a második jegyzőkönyvezés idején tekintsük Tamás feleségének. — A történet időpontjául 1271 januáriusát kellett vennünk. Ezt azért mertük tenni, mert a gyógyulás után két évnél több idő telt el, mikor a gyógyulásról vallomást tettek az első bizottság előtt Erzsébet és családjának tagjai. Már pedig az első bizottság már 1271-ben, a nyár folyamán, megkezdte kihallgatásait, és így csak azt csodálhatjuk, hogy korábban nem történt vallomástétel arról a gyógyulásról. Azonkívül a gyógyulásnál jelen volt István király és udvara, viszont nem említik forrásaink, hogy ki mondotta a gyászmisét; a következő évben már tudjuk, hogy a Margit halála alkalmával mondott évforduló gyászmisén a váci és a váradi püspökök voltak jelen, minden bizonnyal a már akkor folyó vizsgálat miatt, melynek tagja volt a váci püspök, a váradi pedig, Ladomér, az esztergomi érsek halála után, 1272 végén, vagy 1273 elején szintén tagja lett annak. István királyról azonban ekkor már nem esik szó abban a formában, hogy ő is jelen van a gyógyulásnál, pedig azt nem hallgatták volna

3. *Méza begina krónikus gyulladásból eredő vérfolyása meggyógyul 1271 július 13-án.* Méza Esztergomban mint harmadrendű premontrei apáca, aranyfonással kereste kenyerét, de 1271 előtt három éven át vérfolyásban szenvedett és annyira legyöngült, hogy ágyban kellett már tartózkodnia. Betegségében Istenhez és a köztudat szerint szentség hírében elhalt Bold. Margit asszonyhoz folyamodott gyógyulásért. Fogadalomszerűen ígérte, hogy elzarándokol Bold. Margit sírjához. Betegsége köztudomású volt a beginák között, így pl. tudott róla Ozanna, Margit és Algent, továbbá Erzsébet, aki Ozannával együtt elkísérte kocsin az útra a beteget. Méza már a koci elindulása után jobban érezte magát, de teljes egészségét csak a sírnál kapta vissza. Szent Margit vértanu napján, a mise után a sírnál tartózkodott és imádkozott a mi Bold. Margitunkhoz: Szent Margit, könyörülj rajtam! Együttal lehetőség nyílt arra is, hogy Bold. Margit asszony vélumát megérinthette. Ekkor következett be a teljes gyógyulás. Attól kezdve nem is tért többé vissza a betegsége.¹

el, ha ő is ott lett volna, tehát, ha Erzsébet gyógyulása is 1272-ben történt volna. István csak egy év januárius 18-án volt a sírnál csodálatos gyógyulás tanuja, 1271-ben, és éppen ez indította arra, hogy a Szentszéknél húga szenttéavatása ügyében bizottság kiküldését kérelmezze; ez a bizottság 1271-ben már megkezdte kihallgatásait. Csak az a Marcellus legendájabeli megjegyzés szól okoskodásunk ellen, hogy a beteg leány hozzátartozói a Bold. Margit asszony sírjánál történt csodás gyógyulásokról értesülve, «tertio obsessionis die auditis miraculis et beneficiis sanitatum» vezették leányukat a sírhoz. Ez a megjegyzés egyrészt más hasonló esetek elmondásánál is megtalálható, mint annak megokolása, miért viszik a betegeket a sírhoz; másrészt előbb már öt hónapon át tartó «megszállottságról» szól a legenda, tehát valamiféle általánosabb kifejezést kell keresnünk csakugyan a megokolásban. Különbözik is pontatlan a legenda az időrendi adatokban, minthogy szerinte Margit 1271-ben halt meg, és ha halála után egy évvel és öt hónappal történt az első csoda, amint írja a legenda, 1272 májusa előtt sem történhetett ez (sok szempontból téves adatok tömege itt is!), s így Erzsébet gyógyulása nem történhetett volna István király jelenlétében sem, mert István csak az 1272 januárius 18-át érte még életben Bold. Margit halálának évfordulója közül. Így tehát a legenda időadatai nagyon gyarlók lévén, bátran mertük magunkat adatai alól függetleníteni.

¹ Marcellus legendája, a magyar legenda és Jorg Valder az első vizsgálóbizottság előtt tett vallomás alapján adják elő az eseményeket. A Marcellusnál talált kifejezést: «laminarum auri incisor»-t a magyar legenda fordításából adtuk vissza «aranyfonó»-val. 1276-ban Mézán kívül Ozanna és Erzsébet beginák újra vallomást tettek a második bizottság előtt a csodás gyógyulásról, némi eltéréssel, de inkább kiegészítő, mint ellenmondó eltérésekkel. Ezt a vallomást hozza a nápolyi legenda. A különféle vallomások miatt lectio variansok fordulnak elő a két csoportba osztható forrásoknál. Marcellusnál Méza, a jegyzőkönyvben Misa a begina neve; a jegyzőkönyv szerint «filia Cefe de Strigonio»,

4. *Gaurai Kandida nővér heves lázból gyógyul ki 1271 július 25-én és vizionálásában Margit szentségéről értesül.* Kandida nővér a szigeti zárdában 1271 július 13-án heves lázba esett. Nyolc nap alatt sem csökkent a láz, Rudolf dominikánus orvosfráter minden gyógyítási kísérlete ellenére sem. Már nem is tudott mihez kezdeni és lemondott a beteg életéről. A lázas beteg a kilencedik napon vizionálni kezdett. Úgy látszik, annyit megfigyelt, hogy a nap felkelt és besüttött a betegek szobájának ablakán és ez indította el lázas látomását. Három kaput látott és azokon át három csapatban indultak el az égből a szentek és a zárdába mentek. Megálltak a beteg ágya mellett, mire ez, mint utóbb elbeszélte, megkérdezte őket, hogy miért jöttek. Azt a választ kapta, hogy tanuskodni akarnak Margit asszony életének szentségéről az ebben az ügyben vizsgálatot tartó Fülöp esztergomi érsek előtt. A beteg állítólag három szentet fel is ismert az ágya mellett állók közül: Szent Bertalant, Szent Dömötört és Szent Lőrincet. Arról azonban nem tudott semmit, hogy lázas betegsége idején Fülöp érsek csakugyan megkezdte a kihallgatásokat Margit asszony életszentségére vonatkozóan. Úgy látszik, hogy ez az eszméletlen állapot négy napig tartott és csak akkor tért önmagához, mikor Szent Jakab apostol napján felismerte, hogy ágya mellett Katalin, a kórusi ének vezetője és Margit, Anna hercegnő leánya áll. Ezeknek elmondta látomását és azt, hogy mit mondtak neki a szentek. Tőlük tudta meg, hogy Fülöp az ő lázas betegsége alatt csakugyan megkezdte a kihallgatásokat. Magáról a gyógyulásról nem szól a beteg, de a tények s az a körülmény, hogy 1276-ban vallomást tett a betegségről és látomásáról, bizonyítják, hogy meggyógyult.¹

a nápolyi legendában «filia Zefede de Strigonio» (ugyanitt begina helyett tévesen Regina). Ebben az elbeszélésben is említi Marcellus, hogy Méza azoknak a híreknek a hatása alatt fordult Bold. Margit közbenjárásához, amelyek az ő közbenjárására történt csodákról elterjedtek. A gyógyulás időpontja nem lehet kétséges, mert Szent Margit vértanu napján, hétfőn történt a gyógyulás, már pedig július 13-a 1271-ben esett hétfőre. — Marc. leg. (Böle, i. m.) 29. l. — Magy. leg. 172—3. kódexlapok. — Jorg Valder XIII. 20. (kivonatos). — Mon. Vesp. I. 361—2., 371., 373—4. — Náp. leg. II. 60.

¹ Mon. Vesp. I. 261—2. — Náp. leg. II. 13. — Gar. leg. VIII. 55. — Magy. leg. 125—6. — A magyar legenda teljesen a jegyzőkönyv szerint adja elő az esetet, legfeljebb az időadatokat nem említi. Gar. legendája és a nápolyi legenda is a 2. jegyzőkönyvből meríti adatait, de mindegyik felemlíti a vízió megszűnését követő hirtelen gyógyulást, pedig erről a jegyzőkönyvben nincs

5. *Keszei Bede leánya, Petronella, hályogos szemével gyógyulást talál Bold. Margit asszony sírjánál 1271 július 25-én.* Petronella ép szemekkel jött a világra. Két évig nem is volt szemének semmi baja. Ekkor azonban fájdalom kezdte győztörni a kisleányt. Szemei három éven át fájtak, majd a következő negyedik évben lassanként mindkét szemén két-két fehér folt támadt, és ezek következtében a leányka elvesztette látását. Az apa már két ízben szekéren vitte el leányát a sírhoz a szintén keszei Vitális feleségének és saját feleségének társaságában. De ebben a két esetben hiába jártak a sírnál. A gyermek azonban nem hagyott nyugtot szüleinek. Láruk elé borult, és úgy kérte őket, hogy vigyék el ismét a sírhoz. Az apa teljesítette a kisleány kérését, de most gyalogszerrel, kereszt előlvitelle mellett vonultak körmenetszerűen ugyanazok, akik már két ízben szekéren is megjárták az utat. A sírnál az apa imádkozott és fogadalmat is tett leánya helyett: Bold. Margit, gyógyítsd meg a leányomat, és ő minden szombaton élete végéig böjtöl. A szombati nap azért szerepelt a fogadalom napjaként, mert az apa Szent Jakab napján, szombaton volt a sírnál. A leány szemeiből ekkor erős könnyezéssel nedvesség tört elő, mire a szemein levő két-két folt pikkelyhez hasonlóan levált a szemgolyóról. A kisleány látott, de a gyógyulás nem volt teljes, mert bizonyosfokú szemfájást még később is érzett. 1276-ban azonban már teljesen meggyógyultnak mondhatták, mikor a második bizottság előtt vallomást tettek a történetekről. A gyermek saját maga is megismételte fogadalmát.¹

szó. Az időadatokban van nehézség. A jegyzőkönyv szerint Szent Margit vértanu napján lett beteg Kandida, lázas állapota nyolc napig tartott, míg vizionálása csüttörtökön kezdődött; ámde ez a csüttörtök 1271-ben július 23-ra esett. Két lehetőség van előtünk: a láz vagy 10 napig tartott és akkor kezdett a beteg eszméletlenségében vizionálni; ebben az esetben elfogadhatjuk a csüttörtökre szóló adatot, míg az eszméletre való visszatérést július 25-re kell tennünk, a beteg saját vallomása szerint; vagy a beteg nyolcnapos adatát fogadjuk el, akkor el kell ejtenünk a csüttörtöki napot, mint a vizionálás kezdetét. Minthogy valószínűbb az, hogy a beteg öt évvel később tett vallomása idején jobban vissza tudott emlékezni a betegség tartamára, mint az eszméletlen állapot kezdőnapjára, mi a második helyen említett időadatokat tartottuk a valósággal egyezőeknek. A tanúk Margitot mindig «Szent»-nek mondják.

¹ Leg. Marc. (Böle, i. m.) 43. l. — Jorg Valder, XIII. 30. — Mon. Vesp. I. 355—8. — Gar. leg. VIII. 60. — Náp. leg. II. 25. — A sírnál történt események idejét Marcellus legendája azáltal határozza meg, hogy szombatra teszi a gyógyulást; a második jegyzőkönyvből pedig tudjuk, hogy ez a szombat Szent Jakab napja volt. Ha aztán hozzávesszük, hogy Marcellus szerint Margit

6. *Margit nővérnek, Anna hercegasszony leányának hitetlenkedő kijelentésére csoda történik a sírnál, 1271 augusztus 5-én.* 1271 augusztus 5-én a kórus ablakánál álltak: Margit nővér, Anna hercegnő leánya; Erzsébet nővér, István király leánya — Macsovai Margit nővér — Stefana, Pósa leánya és Margit, Csák Máté erdélyi «herceg» anyja. Itt állva látták, hogy egy annyira zsugorodott testű nő vonszolja magát a templomban a sír felé, hogy csak kezét tudta mozdítani, és ebben apró számolyszerű fadarabot tartott, hogy azt a földön megtámasztva tovább kúszhasson. Ekkor Margit nővér, Anna leánya, így szólt: Margit nővér, ha ezt a szerencsétlen beteget meggyógyítod, mialatt itt állok az ablaknál és nézem őt, attól kezdve mind az Istennek dicséretét hálaadással kifejezem, mind pedig hiszek teljes hittel a te szent voltodban és tiszteletet tanúsítok irántad. És a zsugorodott nő egy félóra lefolyása alatt szemük láttára csakugyan meggyógyult.¹

7. *Megyeri Mária Heine-Medin-féle zsugorodásából meggyógyul, 1271 augusztus 5-én.* Mária a váci egyházmegyében fekvő Megyer falu egyik lakójának, Jánosnak volt a felesége. 1271-ben húsvét táján heves lázas betegségbe esett, és a következő héten már úgy összezsugorodott térdben, hogy felső

asszony halálának második évében történt mindez, nyilvánvaló, hogy csak 1271-ben történhetett a hályog lehullása a szemekről. Marcellus itt is emlegeti a Margit sírjánál történt gyógyulások hírének elterjedését, bár, amint látjuk, vallomást ilyen gyógyulásokról még keveset ismerünk. — A nápolyi legendában is, Garinusnál is a gyermek tizenöt évesként szerepel, de egyéb tévedés is csúszott a leírásba.

¹ Mon. Vesp. I. 187—8., 193., 211—2., 249., 255. — Gar. leg. IX. 65. — Náp. leg. II. 38. — Marc. leg. (Böle, i. m.) 32. l. — Jorg Valder, XIII. 4. — Magy. leg. 145—8. Marcellus legendájában az eset leírása az első jegyzőkönyv alapján található, és különös értéke abban van, hogy magának a hitetlen nővérnek a vallomása szolgált forrásul. Ez a vallomás viszont a második jegyzőkönyvből kimaradt. Az a csekély eltérés, ami a Marcellusnál található szöveg és a második jegyzőkönyv tanuinak előadása közt található, ebben találja magyarázatát. Ilyen eltérés pl., hogy Marcellus szerint a nővér magában gondolja a csodát provokáló szavakat, míg a második jegyzőkönyv négy tanuja szerint ezeket hangosan mondotta és ők azokat hallották. A szavak visszaadásában azonban a második jegyzőkönyv tanui is eltérnek egymástól, bár értelmi szempontból azonos mindegyik szöveg. És meg kell vallanunk, hogy az általunk adott szöveg kevésbé nehézkes, mint a Marcellusnál található, melyet mi adtunk a leírásban. Ennek magyarázata az, hogy Marcellus már áttisztítja a kis imádságot. Stefana szerint ez volt Margit nővér szövege: Si vis, quod ego credam, quod tu sis sancta, fac as, quod ego videam oculis meis, quod ista femina sanetur. De lássuk most, hogyan adták elő ugyanazt az esetet maga a beteg és családjának tagjai.

lábszárai a mellére szorultak. Segítség nélkül nem tudott menni, vagy csak úgy, hogy a földön vonszolta magát. Férje a szintén megyeri «Zegise» segítségével és a szintén odavalósi Péter kíséretében a Duna partjára vitték a beteget Szent Jakab ünnepén. Itt csónakba tették és a szigetre csónakáztak vele. A csónakból a sírhoz már férje egyedül vitte az asszonyt. A sírnál nem következett be rögtön a gyógyulás. A beteg azonban a szigeten maradt, és minden nap egy kétkerekű kordén húzták el a sírhoz. Itt a szegény asszony állandóan imádkozott ilyen szavakkal: Istenem, aki Megváltónk vagy, és Szűz Mária, adjatok hatalmat ennek a Szent Margitnak, hogy gyógyítson meg engem, ha igaz, hogy ő szent. Vince dominikánus testvér egy foltocskát adott neki, mely Bold. Margit skapuláréjából való volt, továbbá Bold. Margit hajának mosadék vizét, hogy az utóbbival mosogassa, az előbbivel dörzsölgesse térdeit. Csaknem két hét telt el így, és ezalatt az idő alatt a zsugorodott asszony egy özvegynek, Illyés özvegyének házában töltötte az éjszakákat. A Szent Domonkos ünnepére következő szerdán, tehát augusztus ötödikén, Illyés özvegye és egy Margit nevű apáca betegjüket újra a templomhoz vitték a kordén. Sok ember volt a templomban, azért a szegény asszony, szégyenelve állapotát, eleinte nem igen mert a sírhoz közeledni. De aztán leküzdötte szégyenérzetét, és magát nyomorúságosan vonszolva a földön, közeledni kezdett a sírhoz. Az a két asszony, aki a templomhoz húzta a kordén, segíteni akart neki, és karját megfogva így szóltak: — Miért nem kelsz fel? — Nem tudok felkelni — mondta nekik a beteg. De azok nem hagyták magára, hanem tovább biztatták: Segítünk neked, kelj fel. És a beteg akkor kinyújtotta lábszárait, felállott és a sírhoz ment. Mikor ezt meglátta Jedomerikus, a hívek adományainak összegyűjtője, és a templomban összegyűlt nép, mely már ismerte a beteget és annak korábbi állapotát, Vince testvérnek és Feliciánus testvérnek szóltak a történetekről, ezek pedig üzentek az apácáknak, hogy harangoztassanak és énekeljék a Te Deumot. A gyógyulás ideje délután három óra volt. Mária a gyógyulás után még három napig a szigeten maradt és csak azután ment vissza gyógyultan Megyerre.¹

¹ Marc. leg. i. m. 32. — Magy. leg. 194—6. — Mon. Vesp. I. 249—50, 336—41. — Náp. leg. II. 43, 52. — Az első bizottság előtt is jegyzőkönyvbe mondták az eseményeket, a második bizottság előtt is. Marcellus az első jegyzőkönyv alapján közli a történeteket. Ennek fontos része, hogy azt írja a betegről:

8. *Stefana nővér lázból való gyógyulása 1271 augusztusában.* Stefana nővér a szigeti zárdában heves lázzal feküdt két napig 1271 augusztusában. Láza a harmadik napon olyan erős lett, hogy látomásai voltak. Úgy látta, hogy ő a kóruson van és Bold. Margit asszony hozzá megy és keresztet vet rá. Ekkor magához tért. Erős izzadás vette kezdetét, aztán felgyógyult. A gyógyulást Bold. Margit érdemének tulajdonította.¹

9. *Tarnóci Miklós fia Sebestyén halálból feltámad 1271 november végén.* Tarnóci Miklós első feleségének két gyermeke született, Anguilla és Sándor. Anguilla már férjhez is ment egy Marcellus nevű emberhez, mikor apja másodszor nősült. Második feleségének «Gunig» (Kuniga, Kinga?) volt a neve. Ez 1271 február 17-én ikergyerekeknek adott életet. Egyik leány volt, a másik fiú. A kisleányt azonban november 11-én anyja holtan találta maga mellett. Minden jel arra vallott, hogy az anya álmában agyonnyomta gyermekét. Ezt a közvélemény nagy bűnnek tartotta, és a püspök által feloldozható esetnek tekintette. November vége felé, egy csütörtökre virradó éjjelen mégis megtörtént, hogy az anya első álmából felébredve arra döbbsent, hogy mellette fekvő kis fia, Sebestyén is meghalt. Az anya hiába tapogatta végig gyermekét. Teste teljesen hideg volt, nem mozdult, mire kétségbeesetten kiáltozni és sírni kezdett. Ezen az éjszakán otthon volt mostohaleánya, Anguilla is és az anyával egy szobában aludt. Anyja kiáltozására felébredt, világosságot gyújtott és az anyától a földre helyezett gyermeket ő is hidegnek találta, mint a jeget. A férj, Miklós, künn aludt

vix gressu novo recepto ad sepulcrum usque potuit ambulare. Ez az előadás-mód nem különbözik a második jegyzőkönyv adataitól, mikor a beteggel levő két nő segítségéről értesülünk, és elképzeljük az első gyenge lépéseket. Különbözik azonban a nápolyi legenda beállításától, ahol azt olvassuk, hogy a beteg azonnal meggyógyult és a templomban gyorsan futkosott. A gyógyulásról ránk maradt négy tanu előadásában azért szintén vannak adatbeli eltérések, de azokat a fent közölt módon egymással összhangba lehet hozni. Az esemény napja pontosan megállapítható. Az órára vonatkozóan csak Csákné Margit nővér adata tér el a többi tanu adatától, mikor «post missam ante tertiam» történnék mondja az eseményeket. Apácátársai is post nonam ante vespas jelölik meg az időpontot, míg a falusi tanuk egyike három órát mond, kettő pedig ebéd utánról beszél, «amikor a barmokat kihajtják» bizonyára az éjszakai legelőre. Marcellus még elmondja aztán, hogy a beteg néhány hét múlva a plébános vezetése alatt több férfi és nő kíséretében körmenetszerűen visszatért a szigetre háladársra, ajándékot is hozott, és tanuságot is tett a gyógyulásról az első bizottság előtt.

¹ Röviden egymással egyezően találjuk előadását Mon. Vesp. I. 211. — Car. leg. VIII. 51. — Náp. leg. II. 8. — Magy. leg. 211. kódexlapon.

a jószág közelében. A kiabálásra felébredt ő is és az ajtóhoz sietett, de egy darabig hiába kiabált és dörömbölt, a két, fejét vesztett asszony nem nyitott ajtót. Végre Anguilla ajtót nyitott neki. Most az apa is kezébe vette kis fiát, de bizony ő is csak azt állapíthatta meg, hogy a gyermek nem lélezkik. A szomszédok egy nyíllövésnyire voltak az ő házuktól, és így az éjszakai pihenés alatt nem tudtak meg semmit a történetekről. A birtok, amelyen Miklós élt, Pesthez közel, «Velic» nevű földbirtokos Nenig nevű majorsága szomszédságában terült el és mindössze öt cselédház volt Velic birtokán, míg Tarnóciék csak maguk laktak. Így tehát a házbéliek magukra maradv a szoba közepén levő tűzhely mellé tették a gyerek testét, az anya meg imádkozni kezdett: «Szent Margit, te sok csodát tettél, tedd meg, hogy ez a fiam éljen». Aztán ígérette, hogy gyermekét a szigeti zárda szolgálatára adja át, ha feltámad, csak azt kerülhesse el, hogy ez a gyermeke is a kezei közt meghaltként tűnjék fel. Aztán haljon meg a gyermek, amikor Szent Margitnak tetszik. Közben telt az idő. A kakas már másodszor is megszólalt és hajnalodni kezdett. Ekkor az anya gyermekét karjában tartva ezt mondta férjének: «Úgy tűnik fel, hogy fiunk teste meleg, és azt hiszem, hogy visszatért bele a lélek». De férje erre azt mondta: «Az Isten sok csodát tett, de ez a gyerek halott». A gyermek azonban hamarosan sírni kezdett, kinyitotta szemét, mire anyja elképzelhető örömmel szoptatta meg. Aztán a gyermeket elvitték a szigetre Bold. Margit sírjához és egyben vallomást tettek a vizsgálóbiztosok előtt a történetekről. Később, 1276-ban az új bizottság előtt is bemutatták a gyermeket és újra elmondták mindazt, amit a gyermek «halálá»-ról és feltámadásáról tudtak.¹

¹ Marc. leg. i. m. 35—6., valamint az ebből merítő Jorg Valder, XIII. 14., a magyar legenda, 162—4. kl. és a szentgalleni legenda 71. f. az első jegyzőkönyv alapján mondják el az esetet. A második jegyzőkönyvben az anya, az apa és Anguilla tanuvallomásából tudjuk meg, mi történt a gyermekkel, és ebből meríti mondanivalóját a nápolyi legenda II. 66. fejezete, míg Gar. legendája nem is említ róla semmit. A kétféle előadás közt különösebb eltérés az, hogy Marcellusnál és származékainál nincs említve a falu neve, Marcellus szerint az éjszakai sírást a szomszédok is meghallották, holott a második jegyzőkönyvből világosan megtudjuk, hogy Velic úr szolgálai csak reggel, az apától hallották az éjszaka történetét. A magyar legenda annak ellenére, hogy az anya által történt agyonnyomást és gondatlanságot is említi, úgy ír, mintha a halál oka esetleg a hideg idő miatt beállott fagyás lenne. Egyebekben a két forrás adatai nem mondanak ellen egymásnak, hanem csak kiegészítik egymást. Az esemény idejét mindkét forrás pontosan megadja. A 2. jegyzőkönyvben l. 325—31. l.

10. *Csák nembeli Györke vese körül kifejlődött tályogjából gyógyul ki 1272 januárus 18-án.* Györke, a Csák-nemzettség tagja, Fehér vármegye északkeleti részén fekvő verebi birtokán gazdálkodott. Még 1270-ben kezdődött betegsége eleinte nem volt minősíthető, csak szervezetét pusztította annyira, hogy életéről már lemondott. Végül csak akkor lehetett megállapítani baját, mikor vese körül támadt tályogja csipőit és térdeit is ínzsugorodássá fejlesztette annyira, hogy sem csipőforgóban, sem térdben nem tudta lábait kinyújtani. De a betegség határozott fellépése, illetve annak felismerése nem sokat segített rajta, mert, bár három orvos is kezelte, azok nem tudtak segíteni, sőt Györke úgy érezte, hogy baját csak súlyosabbá tették beavatkozásukkal. Állandó szenvedései közepette és a Bold. Margit sírjánál történt és özv. Csákné Margit nővértől hallott csodás gyógyulások hírének hatása alatt elhatározta, hogy ő is elmegy a sírhoz és Bold. Margit pártfogását kéri. Már ennek az elhatározásnak a hatása alatt úgy érezte, hogy jobban érzi magát. Azért tehát szekérre ült és a Dunáig vitette magát. A Duna be volt fagyva, így tehát gyalogszerrel indult neki a jégnek. Nehezen tudta vonszolni magát, de mégis sikerült saját lábain a sírhoz jutnia. Három napot töltött a sír közelében úgy, hogy nappal a sírnál volt, éjjelre pedig a Duna jegén átment és a parton egy vendégfogadóban töltötte az időt. Már első napon is javulást érzett, és ez a második napon még csak fokozódott. A harmadik napon pedig, mindőn a sírhoz ment, úgy érezte, hogy teljesen meggyógyult. Egészsége fokát azzal fejezte ki, hogy ha akart volna, erős futással tudott volna szállásáig futni. Örömmel ment vissza birtokára. Ekkor volt Bold. Margit halálának évfordulati miséje, és azon jelen volt a váci és a váradai püspök és nagy néptömeg.

Csaknem öt év telt el ezután. Mikor a második szenttéavatási bizottság megérkezett Magyarországra, Györke Pécssett hallotta a hírt és azt a felhívást, hogy mindenki, aki tud valamit a Bold. Margit asszony érdemei által történt csodákról, tegyen azokról jelentést a bizottság előtt. Györke gazdag ember volt, sokfelé fekvő birtoka nagyon lefoglalta, azért elmulasztotta a jelentkezést. Ekkor azonban újra felléptek testében a régi fájdalmak. Bizony eszébe jutott, hogy milyen hálátlan volt Isten és Bold. Margit irányában, és arra gondolt, hogy méltán bűnhődik azért, amiért elmulasztotta a vallomástételt, holott ő maga is tapasztalt csodát. Sajnálta már, hogy nem jelent meg a bizottság előtt tanuskodásra, mert azt hitte, hogy a vizsgálatot

már be is fejezték. Mégis elhatározta, hogy elmegy a sírhoz. Erre azonnal jobban lett megint, de most már teljesítette a sírlátogatást, amint azt megígérte. Minthogy pedig a bizottság még mindig működött, vallomást is tett előtte a vele történt csodálatos eseményről.¹

11. *Benedek dáni bognár Heine-Medin-féle zsugorodása meggyógyul 1272 május 20-án.* Benedek bognármester volt Dánban, de negyvenéves korára olyan erős csipő- és térdzsugorodás rántotta össze mindkét lábát, hogy mozdulni egyáltalán nem tudott, mert térdé valósággal a mellére, alsó lábszára pedig combjára feszült az összezsugorodás következtében. Három éven át tehetetlen volt. 1272-ben, nagybőjt idején, a beteg kérésére anyja, testvére és rokonságából Szabolcsfia Pál elvitték őt Bold. Margit sírjához, de onnan bizony minden gyógyulás nélkül tért vissza Dánba. A beteg azonban nem vesztette el a gyógyulásába vetett reményt ennek ellenére sem. Anyját ismét kérte, hogy vigyék el a sírhoz. Anyja azonban egyáltalán nem bízott abban, hogy fia meggyógyulhat. Így aztán egyik rokona, a Cinkotára való Arod, és Pál felesége, Kinga vitte el másodszor a sírhoz, úgy látszik, május 13-a táján. Egy egész hetet töltött el a beteg a sírnál. Az itt töltött idő alatt bizalommal fordult Bold. Margithoz. Egyszerű, hívó lelkének felelt meg imádsága is: «Szent Margit, jól tudom, hogy szent vagy és el tudod érni Istennél és a szenteknél, hogy én egészséges legyek». Május 20-án a mise alatt, mikor a nép evangélium után az oltárhoz ment ajándéka felajánlására, a beteg egy dénárt adott Pál feleségének, Kingának, hogy őhelyette vigye azt oda az oltárra. Kinga szinte nevetve mondta neki: «Kelj fel! Miért nem kelsz fel, hogy dénárodad az oltárra vidd?» Ő azt felelte: «Bárcsak akarná az Isten, hogy felkelhessek és az oltárhoz mehessek!» És ekkor mászva vonszolni kezdte magát a sír mellett, amennyire tudta, és megkísérelte, hogy nem tudna-e felkelni. Kézével a sírt körülfogó korlátba kapaszkodott, felállt, majd az oltárhoz ment és a pap kezét megcsókolva hangoosan kiabálni kezdett: «Nézzétek, nézzétek, meggyógyultam!» A misénél közreműködő fráterek, nem tudva mi történt, rászóltak, hogy hallgasson és kiabálásával ne zavarja a misét.

¹ Mon. Vesp. I. 353. csak néhány sornyi töredéket őrzött meg számunkra. A nép. legendában II. 57. fejezetben azonban megtaláljuk Györke teljes vallomását, és néhány sornyi szövegtől eltekintve a legenda feltétlenül megbízhatóan adja elő a történeteket, miként az a jegyzőkönyv fennmaradt töredékeinek a segítségével megállapítható.

Mise után aztán Feliciánus testvér megkérdezte tőle, hogy miért kiabált. Ekkor elmondta neki gyógyulása történetét és szavai megerősítésére háromszor körüljárta a sirt minden segítség nélkül.¹

12. *Péter, Pósa fia, alszárfehélyből gyógyul 1272 június 15-e táján.* A Felhévvízen lakó Pósa fiának, Péternek a lábain viszártól előidézett fekély támadt 1272 húsvétja táján. Eleinte még bottal tudott menni, de később teljesen tehetetlenné vált, és úgy kellett egyik helyről a másikra hordozni. Ez az állapot azonban a családi házban csak 7—8 napig tartott, mert Pósa a Bold. Margit sírjánál történt csodák hallatára elhatározta, hogy fiát elviszi a sírhoz. Az apa és két rokona, Miklós és Tiba, egy kompfélén vitték át a beteget a szigetre a sírhoz. Három napot és két éjjelt töltött el a sírnál, de a harmadik nap estéjén már jobban érezte magát, és bár menni még mindig nem tudott,

¹ A 2. jegyzőkönyvben hiányzik erről az esetről minden adat, pedig nyilvánvalóan meg kellett benne lennie Benedek és Pál vallomásának, mint-hogy a nápolyi legenda ennek a két vallomásnak alapján mondja el az eseményeket a II. rész 51. fejezetében is, mint Benedek gyógyulását, majd a 39. fejezetben mint Szabolcsfia Pál: (sanatio) Pauli filii quondam «zobois» de insula Beatae Virginis gyógyulását, holott mindkét leírás ugyanazt a gyógyulást ismerteti, de más-más tanuk előadása alapján. Lehet, hogy még más vallomás is történt erről az esetről, de erről ma már biztosat nem merünk mondani. A nápolyi legenda tesz említést az első út idejéről. Szent György ünnepét és húsvét napját említi. Ez a két ünnep 1272-ben ugyanarra a napra esett. Arra az állításra vonatkozóan, hogy Bold. Margit a szigeti zárdában «capitanea» lett volna, mint azt a nápolyi legenda 51. f. hozza, felesleges szót vesztegetnünk. — De vallomást tett a szereplők közül valaki, esetleg nem is egy ember, az első vizsgálóbizottság előtt is. Ennek a vallomásnak az alapján találjuk meg Benedek gyógyulásának előadását Marcellus legendájában, illetve ennek közvetítésével a magyar legendában, 139—42. kl., Jorg Valdernél, XIII. l. és a szentgallen-i legendában, 60. f. Ezek egyöntetűen azt állítják, hogy ez volt az első csoda, amelyik Bold. Margit halála után az ő közbenjárására történt, 17 hónappal Bold. Margit halálának Marcellusnál közölt időpontja után, még hozzá «tertio decimo Kal. Junii», a pünkösöd oktaváját követő kedden. Bizony itt szinte minden adat hibás. Ha Margit csakugyan 1271-ben halt meg, akkor a gyógyulásnak 1272-ben kellett történnie; de ha 1270-ben, amikor a valóságban csakugyan meghalt, vesszük fel a számítási idő kezdetét, már nem 17 hónap telt el a halál után az «első» csodáig. Mint az eddigiekből látjuk, nem is ez az első csoda Bold. Margit halála után, akármelyik időpontot vesszük is fel a halál idejének. Végül 1271—4 közt a pünkösöd nyolcadára következő keddi semmiképpen sem eshetett május 20-ra. A magyar legenda és Jorg Valder tetőzi a rossz számítást, mikor a fenti kalendás számítást eltévesztve a gyógyulás idejéül június 13-át tekintik. Egyébként Marcellus i. m. 30—31. lapjain Benedek imája már nagyon átszerkesztett és az Egyház imáinak szellemében fogalmazott imádság, szemben az általunk közölt egyszerű imádsággal, és ezért ezt tekinthetjük a valóságban elhangzottnak.

hazavitette magát. Otthon aztán napról napra javult a térdé táján levő fekély, míg végre a teljes gyógyulás bekövetkezett. A beteg a sírnál pümkösd táján volt.¹

13. *Mária, a szigeti zárda apácája, maláriás betegségéből meggyógyul az 1272. évben.* Mária, Mihály úr leánya, a malária harmadnapos és negyednapos lázt előidéző plazmódiumával fertőzött három hónapon át súlyos betegen feküdt a szigeti zárdában. Ápolásával Adorján ispán leánya, Erzsébet volt megbízva. Lehet, hogy az ápoló türelmetlensége, lehet, hogy szánsalma a beteg iránt, nem elégedett meg az egyszerű ápolással, hanem gyakran kérte imáiban az Istent és Bold. Margitot, hogy gyógyítsák meg a beteg nővért. Ebben a felső segítséget váró lelkületben tette meg Erzsébet, hogy öt napon át vízben mosta Bold. Margit haját, és a mosadékvízzel napjában egyszer megittatta a beteget. A beteg a következő hét folyamán csakugyan fel is épült és azután sem jelentkezett többé betegsége a tanunak, Erzsébetnek, 1276-ban tett vallomásaig.²

14. *Károly budai bíró unokahúga, Ágnes, agyhártyagyulladásából (?) gyógyult meg 1272-ben.* Ágnes Herrliebnek és Bertának, Károly budai bíró, a szigeti zárda királytól kinevezett gondnoka, húgának volt a leánya. Erős láza talán agyhártyagyulladás következménye volt, és két erősebb lázrohammal tíz hétig kínoztta a beteget olyan erős fájdalmak közepette, hogy szívészűrésai szinte elviselhetetlenek voltak, és betegségében nem tudta ágyát elhagyni. Négy orvos is megkísérelte gyógyítását, de bizony mind a négy azzal hagyta abba, hogy a beteg menthetetlen. Az anya, Berta, erre elhívatta leányához Keresztélyt, a budai Szűz Mária templom plébánosát, hogy gyóntassa meg és áldoztassa meg leányát, és adja fel neki az utolsó kene-

¹ Mon. Vesp. I. 296. — Gar. leg. IX. 67. — Náp. leg. II. 45. — A betegség gyógyulásának lefolyása nem teszi szükségessé, hogy különösebb isteni segítséget feltételezzünk. Ennek a bajnak a gyógyulása magával a fekvéssel bekövetkezik. A nápolyi legenda emlegeti, hogy az orvosi kezelés nem használt, és ezt orvos barátaim értesítése alapján igazoltnak látom. É miatt fogadom el a nápolyi legendának azt az adatát, hogy a betegség pümkösdig tartott, illetve a sírnál eltöltött időt is beszámítva kaptam meg a június 15-i dátumot. A jegyzőkönyvben ez az adat szövegromlás miatt nem állapítható meg. A nápolyi legenda azonban túloz abban, hogy Péter a sírnál teljesen meggyógyult az ott töltött harmadik nap estéjén. Ezzel szemben áll magának Péternek ellenkező vallomása.

² Az eset csak a második jegyzőkönyvből és annak alapján a nápolyi legendából II. 16. f.; Gar. legendájából, VIII. f. 56. p.; és a magyar legendából ismeretes, 225. kl. — Mon. Vesp. I. 266—7. — Idő szempontjából csak annyit tudunk, hogy 1272-ben történt a gyógyulás.

tet. A leány ekkor már három napja nem tudott beszélni sem, mozdulni sem, sőt, úgy látszik, gyakran teljesen eszméletlen állapotban feküdt. A negyedik napon az anya Bold. Margit segítségéhez folyamodott, és fogadalmat tett, hogy gyógyulása esetén Bold. Margit halálának vigiliáján kenyéren és vízen böjtöl. Úgy látszik, ekkor a leány eszméleténél volt, mert ő is úgy nyilatkozott, hogy meggyógyulna, ha valaki Bold. Margit sírjához vinné. Az anya három apáca, Joraut (Tarant?), Melt és Adelheid segítségével csakugyan elvitte a beteget a sírhoz. A három apáca vitte karjaikkal átölelve a beteget a várból a Dunához. Itt csónakra szálltak, aztán a szigeten szintén az apácák gondoskodtak a betegnek a sírhoz való viteléről. Nappal a sírnál tartózkodott a beteg, éjjelre a közeli királyi lakba vitték szállásra. A sírnál a leányt az ápoló apácák álló helyzetben tartották, mert saját erejéből állni sem tudott. Így imádkozgatott ott három napig, és úgy érezte, hogy egyre jobban lesz. Egy alkalommal anyja kérte a szigeti zárda apácáit, hogy Bold. Margit övét küldjék oda a beteghez. Ezt a beteg testére kötötték. De bizonyára még eltelt három-négy nap, mialatt a leány Bold. Margitot kérte, és ígéretet tett, hogy Bold. Margit halálának vigiliáján böjtöl, halála napját megünnepli, és azonkívül mindennap három Miatyánkot és három Üdvözlégyet imádkozik tiszteletére. A hetedik napon történetet, hogy a beteg így imádkozgatva a Bold. sírjára borult, és hirtelen azt érezte, hogy betegsége megszűnt. Felállt tehát, és a körülötte állóknak azt mondta, hogy dicsérjék az Istent, mert meggyógyult. Az anya ekkor nem volt ott a sírnál. Valaki azonban hozzásietett, és elmondta neki leánya gyógyulását. De ő nem akarta ezt elhinni. Csak akkor hitte el végre a gyógyulást, mikor saját szemével látta, hogy leánya minden segítség nélkül, az őt kísérő apácákat is megelőzve hozzá futott hazatérte alkalmával. Hamarosan férjhez is ment egy budai polgárhoz, olyan tökéletes lett az egészsége.¹

15. *Csák-nemzetségbeli Máté leányának, Erzsébetnek zsugo-*

¹ A gyógyulásról mindkét bizottság előtt vallomást tettek a szereplők. Minthogy pedig az első tanuvallomás az eseményekhez közelebbi időben történt, azért némely részben ennek adatait előnyben részesítettük a második vallomás eltérő adatai fölött. Nagyobb ellenmondás nincs az események előadásában, inkább kiegészítik egymást a különböző források. — Marc. leg. i. m. 41. l. — Jorg Valder leg. XIII. 25. — Magy. leg. 182—4. kl. egymással egyezően az első jegyzőkönyv alapján állanak. — Mon. Vesp. I. 302—3., 315—7. és a nápolyi leg. II. 64. f. viszont egymással egyeznek.

rodott keze és lába gyógyul meg a sírnál 1272 nyarán. A Csáknemzetség egyik tagjának, kinek Máté volt a neve, Erzsébet nevű leánya bölcsős korától kezdve kéz- és lábzsugorodásban (gyermekparalízis) szenvedett. Körülbelül nyolcéves lehetett a kisleány, amikor apja elvitte a szigetre, hogy Bold. Margit sírjánál gyógyulást keressen. Mielőtt a sírhoz mentek volna, felkereste a zárdában élő rokonát, az apácává lett özvegy Csáknét, az erdélyi vajda anyját; kis leányát is megmutatta neki, és kérte, hogy imádkozzék a beteg gyógyulásáért. Az özvegy Margit nővér, a kórus ablakán keresztül nézte, hogy mi történik a sírnál. Egy serviens vitte a kisleányt a sírhoz. A kisleány aztán, a sír mellé téve, csókolgatni kezdte a sírt. Hozzá tartozói pedig a gyermek kezét a sírra tették. És ugyanakkor a kisleány csakugyan meggyógyult. Gyógyulása után Csákné Margit nővér és Olympiades kérésére megengedte Felicianus prior, hogy a gyermek a zárdába bemehessen, és az apácák csakugyan egészségesnek találták őt. Máté, Erzsébet atyja, nyíltan megvallotta, hogy attól kezdve, amióta hallott a Bold. Margit sírjánál történt csodákról, mindig hozzá folyamodott, és most az ő közbenjárásának tulajdonította leánya gyógyulását.¹

16. *Egy zsugorodottkezű ember gyógyulása az 1272. év első felében.* Az 1272. első felének valamelyik napján ünnepi szentmise volt a szigeti zárdában. A misén jelen volt István király, Fülöp esztergomi érsek és népes nemesi és közrendi hívősereg. A mise alatt egy sorvadt-jobbkezű ember lépett a templomba, a Bold. sírjához ment és a jelenlevők szemeláttára a sírra helyezte kezét. Ugyanabban a pillanatban keze újra életre kelt. Izommal telt meg a kar, tenyerét és karját ki tudta nyújtani.²

¹ Mon. Vesp. I. 225—6., 248—9., 285—6. — Gar. leg. IX. 65. — Náp. leg. II. 40. — Olympiades, Csákné Margit nővér és Felicianus tettek vallo-mást. Az éven belül az egyik tanu szerint a mise idején, a másik, kevésbbé megbízható tanu szerint, este történt a gyógyulás.

² Gar. leg. IX. 68. — Náp. leg. II. 47. — Teljesen hasonló eset található a náp. leg. II. 42. fejezetében, Gar. IX. 67. száma, illetve a Mon. Vesp. I. 188. és 245. lapjain, mégis azzal a fő különbséggel, hogy ennek az időpontja 1274-re esik. Bár lehetséges, hogy ugyanazt az esetet két különböző tanucsoport elő-adása után két csodaként csak a nápolyi, illetve előtte már Garinus legendája tünteti fel, minthogy azonban hiányzik az egyik tanuvallomás, amelyik az 1272. évi esemény forrása volt és csak a második csoportba tartozó vallomások maradtak ránk, azok meg 1274-ben történtnek mondják a gyógyulást, nem mertük a két esetet azonosítani. Lásd a 29. számú gyógyulás jegyzetében.

17. *Bánk esztergomi nemes polgár felesége nehéz szülésben tapasztal segítséget, 1272-ben.* Bánk nemes ember letére Esztergomban lakott. Felesége szülés előtt állott, de annyira gyengeszervezetű volt, hogy a gyermeket négy-öt heti vajúdás közben sem tudta világra hozni. Az orvosok nem tudtak segíteni rajta. Ekkor Jordánus dominikánus testvér, aki akkor Esztergomban perjel volt, Bold. Margit ciliciumának egyik darabját vitte el hozzá, és a vajúdó asszony feje mellé tette az ágyra. A továbbiakra vonatkozóan csak azt tudjuk, hogy a szülés szerencsésen megtörtént, az asszony is életben maradt, és hálából a Bold. támogatásáért elzarándokolt sírjához.¹

18. *András ispán erős lázból gyógyul meg Esztergomban, valószínűen az 1272. év folyamán.* András ispán 1272-ben, az évnek ma már meghatározhatatlan részében Esztergomban megbetegedett. Betegségében arra kérte Jordánus dominikánus priort, hogy engedje meg neki a zárda betegei közé való befekvését. Itt négy vagy öt napig erős láz gyötörte, a febris continua vagy perniciososa, és nem volt csökkenthető. Ekkor a perjel rávette András ispánt, hogy igyék abból a vízből, amelyben Bold. Margit náluk levő haját megmosta. Az ispán ezt meg is tette. És vagy azon az éjszakán, vagy a következő napon láza már megszűnt teljesen.²

19. *Mihályfia Jakab, nyitrai ispán, jobboldali ideggörcsös fájdalmaiból és ebből származó látási zavaraiából meggyógyul, 1273 április havának végén.* Jakab nyitrai ispán jobbhalántéka 1273 februáriusának elején erős fájdalmak közepette feldagadt, és attól kezdve a fájdalom egyrészt egész fejére kiterjedt, másrészt jobb szemére teljesen megvakult. Az orvosok nem tudtak rajta segíteni. Minthogy pedig fájdalma nem akart szűnni, sőt inkább növekedett, Bold. Margithoz fordult betegségében. A sírhoz ment és ott négy napot töltött el imádságban. Végre a sírnál visszanyerte látását is, fejfájásai is megszűntek.³

¹ Mon. Vesp. I. 289. — Náp. leg. II. 62. — A nápolyi legenda a leírás végén közhelyek írásával pótolja az adatok hiányait.

² Mon. Vesp. I. 288—9. — Gar. leg. VIII. 52. — Náp. leg. II. 10. — A legendákban Jordánus 1276. évi vallomása híven van feldolgozva.

³ Marc. leg. i. m. 42—3. l. — Jorg. Valder leg. XIII. 28. — Magy. leg. 187—8. kl. Azoknak a csodás eseményeknek a vitatásába nagyon nehéz beleszólni, amelyek csak az első jegyzőkönyvből dolgozó Marcellusnál, illetve a Marcellus után dolgozó legendákban ismereteseek. Marcellusról már eddig is láttuk, hogy néha elragadja a legendaírás stílusa, és a szent olvasmány célkitűzéseit előbbrevalónak tartja a pozitív adatok közlésénél.

20. *A német származású Elza arcdaganata és vaksgága gyógyult meg 1273-ban augusztus 16-án.* Elza német-származású volt és valamelyik szerzet női harmadrendjének tagjaként élt, de lakóhelyét az egyetlen ismeretes adat alapján csak sejtethetjük; valószínűen váci volt, minthogy a szigettől húsznál több német mérföld távolságra esett a Marcellusnál «Wancii castrum» néven említett lakóhely. Elza szeme nyolc éven át fájt, és arca is állandóan dagadt, annyira, hogy végül szemeit is teljesen elnyomta a daganat. 1273-ban végre a szigeti zárdába, Bold. Margit sirjához vitték. Itt néhány napot töltött, míg végre Nagyboldogasszony ünnepének másnapján arcdaganata is megszűnt, szemevilágát is visszanyerte.¹

21. *IV. László király lázából gyógyul meg 1273 szeptember végén.* László király 1273-ban, nyár folyamán, kétszer esett heves lázas betegségbe. Szeptember folyamán a láz már «febris perniciosus» jelleget öltött, annyira, hogy a 12 éves gyermekkirály elvesztette eszméletét. Négy orvos: a minorita Theodoricus testvér, Mojs mester orvosa: Garcianus mester, Pektári Joachim tárnokmester orvosa: János mester és végül Bertalan mester, hiába fáradoztak a király körül. Teljesen tehetetlenek voltak a király betegségével szemben és megijedtek, mikor a király semmi életjelet sem adott, bár állapotának kiismerésére ujjait kezdték szorongatni. Ekkor hívták Gellért mestert, aki már korábban is kezelte a királyt. Mikor ez odaérkezett, a király betegágyánál összegyülekezett asszonyok már imával és csodás gyógyulás erőszakolásával kísérleteztek. Ott volt az ágynál néhány nemes úr: Mátyus bán, a király nevelője és őrzője, Pektári Joachim, továbbá Anna hercegasszony, aztán Mojs nádor felesége Erzsébet, kit a király nagynénjének nevez egyik forrásunk, a «pedikai Medus» (Mátyus?) úr leánya Margit asszony, és a király dajkája. Anna hercegasszonynak juthatott eszébe, hogy a szigeti zárdából elkérjék Erzsébet nővértől, László király apácatestvérétől, Bold. Margit vélumát, amit annál könnyebben megtehettek, mert a király a szigeti kastélyban feküdt betegen. De maga László király is hitt Margit szentségében, és ezt a hitét betegsége előtt, sőt betegsége alatt, még mielőtt elvesztette volna eszméletét, és betegsége után is kifejezésre juttatta. Ezért juthatott Anna hercegnő eszébe a Bold. Margithoz való fordulás. A velumot hamarosan meg

¹ Marc. leg. i. m. 33. l. — Jorg. Valder leg. XIII. 8. — Magy. leg. 152. kl. Ez utóbbi tartotta fenn számunkra a gyógyulás évszámát. — Szentgalleni leg. 67. f.

is kapták, a király fejére tették, és Gellért mester is ott találta, amikor megérkezett. Gellért mester azonban elsősorban orvos volt, orvosi tudása alapján akarta kezelni a beteget. Ezért megvizsgálta a beteget Theodoricus fráter jelenlétében. Mindketten megállapították, hogy a király erősen izzad. Gellért aztán a Joachimtól kapott urinából azt is megállapította, hogy a király betegségében a krízis már beállott. Az bizonyos, hogy Gellért semmiféle orvosságot nem adott a királynak. Tőle tudjuk meg aztán, hogy mikor a király rövid idő alatt felgyógyult, a király is, környezete is, Bold. Margit érdeme folytán bekövetkezettnek tartotta a gyógyulást. Néhány nap múlva a király annyira megerősödött, hogy alázatosan, gyalogszerrel, a sírhoz zarándokolt és ott hálát adott gyógyulásáért. A betegágynál egy alkalommal maga Marcellus is jelen volt, sőt úgy látszik, hogy magának a velum alkalmazásának időpontjában. Az ő legendája és Gellért orvos hideg, tárgyilagos vallomása adja meg a király gyógyulására vonatkozó ismereteink teljes értékét. Gellért értesít bennünket arról, hogy László király egy hét múlva már újra beteg volt, de ez nem volt csodálható az ő rendetlen életmódja mellett, mondja Gellért, és ez az újabb betegség nem volt azonos azzal, amelyikből a király néhány napja kigyógyult.¹

¹ Marc. leg. i. m. 40. l. — Jorg. Valder XIII. 23. alatt Marcellus leírását követi, mindketten pedig Marcellus személyes tapasztalatain kívül az első jegyzőkönyvből is merítettek adatokat. — A második jegyzőkönyvben egyedül Gellért orvos vallomása maradt ránk, de az sem teljes. — Gar. leg. VIII. 53. sz. alatt nagyon röviden szól a király gyógyulásáról; a magyar legenda becsületesen használja fel a 177—81. kódexlapokon a második jegyzőkönyvet; annál több ijesztő bővítéssel találkozunk a nápolyi legendában, a II. 11. fejezetben. Itt a legendaíró nem áttalotta, hogy imádságokat költsön, magát László királyt is imádkoztatja; azt mondatja vele, hogy meg kell halnia, ha az Isten nem segít, pedig korábban ő is előadja a király eszméletlenségét. Végül azt állítja a nápolyi legenda írója, hogy a király betegsége csak azért volt ilyen súlyos, hogy Bold. Margit asszony dicsősége és életszentsége még jobban kitűnjék. Gellért állítólag még azt is megmondta volna, hogy melyik órában hal meg a király. De ezek legendás túlzások. Nem tudjuk azonban, mit gondoljunk a nápolyi legenda azon adatáról, hogy a király Buda várában, Walter házában feküdt betegen. A többi forrással itt ellentétben van, viszont a legenda túlzásai nem biztatnak bennünket arra, hogy ezt az adatát elfogadjuk. — A betegség történeti hátterét kutatva azt találjuk, hogy a király, noha az Isten segítségét is emlegeti okleveleiben, mégis értékelte Gellért orvos szolgálatait is, bár nem említi meg, hogy az ezen évi betegségek közül melyikre érti az orvos szolgálatainak megjutalmazását. 1274. évi augusztus 15-én kelt oklevélben ezt írja: *consideratis eximiis fidelitatis Magistri Gerardi, fidelis et intimi phisici nostri, quas idem circa recuperacionem sanitatis nostri regii corporis, medente altissimo, fideliter exercuit . . .* Ez az oklevél ugyan IV. Béla és V. István adománylevelé-

22. *Fehér Pál özvegye, Anglent, paralizisból gyógyul meg 1273-ban.* Anglent hosszú és súlyos betegség következtében olyan erősen remegőkezű, remegőlábú és remegőfejű lett, hogy sem kezét, sem lábát használni nem tudta; a mellett, hogy feje is erősen reszketett, beszélni sem tudott. Egy cselédje etette, az vitte karjaiban, ha helyet kellett változtatnia. Hallott a Bold. Margit sírjánál történt csodákról, és tíz hónapi tehetlenség után egy zárandokmenettel, a nélkül hogy öntudatára ébredt volna, mi történt vele, ő is saját lábain a sírhoz zárandokolt. Csak a sírnál döbbsent rá az örömdetes eseményre. Isten és a «Szent» dicséretét kezdte az összegyülekezett tömeg előtt hirdetni, és egyben vallomást tett a vizsgálóbizottság előtt.¹

23. *Kadar-Kalász nembeli Sándor fogságból szabadul 1274 januárius 6-án.* Sándor a Kadar-Kalász-nemzettség tanult, latinul is, és bizonyára más, modern nyelveken is beszélő tagja volt. V. István nyugati határszélén vívott harcai idejében Falkenburgi Rápoltnak fogságába esett. Rápoltnak Falkenburgban, saját várában, egy toronyban, annak is a pincehelyiségében, vasra verve tartotta fogságban három éven át. Váltásdíjúl Sándor 300 márka ezüstöt már fizetett Rápoltnak, de az még 400 márkát követelt tőle. Úgy látszik azonban, hogy Sándor ezt az összeget legalább is rövid idő alatt nem tudta össze-

nek átírásában fordul elő, de IV. László személyére vonatkoznak a fenti szavak. Ugyanezt az oklevelet átírta a király 1275-ben március 24-én. Ekkor a következő szavakkal emlékezik meg Gellért szerepéről: *Attendentes, revocantesque in animum, qualiter idem Magister Gerardus per exercitate sollicitudinis sue fidam operacionem, nos auxiliante Domino de gravi egritudinis articulo, ubi de vita nostra poterat merito dubitari, pristina restituit sanitati . . .* (Wenzel, i. m. XXII. 113. és 115. ll.) Mint látjuk tehát, a király nagyra tartotta orvosa segítségét az életét veszélyeztető betegségben is, és bár elismeri Isten segítségét, Bold. Margitról nem szól; pedig erről Gellért is említést tett tanuallomásában. De még egy szempontból fontos különösen az elsőnek idézett oklevél. Ebből nyilvánvaló, hogy a király gyógyulásának 1274 augusztusa előtt kellett történnie. Minthogy pedig tudjuk a király betegségének hónapját, szeptember végére tett időpontját, a király betegségének csak 1273-ban marad ideje. Ezt megerősíti Gellért tanuallomásának az az adata is, hogy a vallomás időpontjától visszafelé számítva, a negyedik nyáron volt a király kétszer lázas beteg. Így tehát a történetírók által felvett idő, László betegségének ideje, nem az 1274. év, még kevésbé az 1275. (Lovas, B. Margit történetének részletes forráskritikája, Budapest, Stephaneum, 1916, különnyomat a pannonhalmi Évkönyvből, 56–6. ll.)

¹ Marc. leg. i. m. 39–40. l. — Jorg Valder leg. XIII. 22. — Az első jegyzőkönyv alapján, de a legendás cél érdekében annyira kiforgatva adja már Marcellus, hogy így komolyan nem is lehet tárgyalásába bocsátkozni.

szedetni megbízottja által, és a megbízott valószínűen ezt jelentette neki, az 1273. év utolsó, vagy az 1274. év első napjának valamelyikén. Megbízottja ottléte alkalmával biztatni kezdte urát, hogy ne féljen, mert Magyarországon új «szent» van, Szent Margit, Béla király leánya, aki sok csodát tesz; az egész ország sírjához zarándokol, és ő is volt a sírnál. Sándor ettől fogva nagy bizalommal volt Bold. Margit segítségére. Tiszteletére Miatyánkot imádkozott és kérte segítségét. Egy éjjelen, nem is álomban, de nem is ébren, mikor Sándor mellett volt az osztrák Lipót és Gottfried, egy leányalak jelent meg előtte. Bő, hosszú, ujjatlan ruhába volt öltözve, és ezt mondta Sándornak: Légy olyan nagy reménységgel Szent Margit iránt, amilyennel Szent Erzsébet iránt vagy. Őt vagy hat nappal később Rápolyt meghalt, és akkor özvegye, Celika, minden további váltságdíj nélkül szabadon bocsátotta őt.¹

24. *Váradai Katalin nővér torka meggyógyul 1274 március hónap 29-én.* Katalin nővérnek a szigeti zárdában március 25-én olyan erős torokfájása kezdődött, hogy beszélni is alig tudott, még kevésbé énekelni, pedig ő volt a karének vezetője, és a nagyhét, mely ezzel a nappal vette kezdetét, még jobban szükségessé tette az éneklést. Nagycsütörtök matutinuma előtt Bold. Margitot kérte, hogy saját érdemeivel és Jézus szenvedéseivel, melyeket ő mindig könnyezve hallgatott végig, eszközölje ki számára a gyógyulást. És a matutinumon csakugyan már tudott énekelni. Gaurai Kandida még ott a kóruson megkérdezte tőle, hogyan gyógyult meg, és hogyan tud énekelni. Katalin fülébe súgva mondta meg Kandidának, hogy Bold. Margithoz imádkozott, és az ő érdemei folytán gyógyult meg. Attól kezdve nem is volt többé torokfájása.²

25. *Lucia, a Korczán (vagy Kartal) nembeli «Veszprémi» Uza leánya, a szigeti zárda nővére, 1274-ben kétszer gyógyult meg heves, vészes lázából.* Lucia nővér első alkalommal nagybőjt idején lett lázas beteg. Három napig tartott betegsége, és

¹ Mon. Vesp. I. 378—80. — Náp. leg. II. 68. — Magy. leg. 185—7. kl. — Szentgallen leg. 74. f. — A vallomást csak a második jegyzőkönyv tartotta fenn. Itt magának Sándornak latin nyelven tett vallomásából ismerjük meg az eseményeket. Az események összeesése lehetett a véletlen műve, de Sándor feltétlenül hitt szabadulásának csodás voltában. Ebben a hitében mindenesetre a félálombeli látomás erősítette meg.

² Mon. Vesp. I. 255., 261. — Gar. leg. IX. 64. — Náp. leg. II. 37. Ez az utóbbi éppen a másik apáca tanuságát nem hozza ennyire határozottan, hanem csak általában mondja, hogy a többiek csodálkoztak gyógyulásán.

a láz annyira elővette, hogy mozdulni sem tudott, sőt az utolsó éjszakán, egy keddre virradó éjjelen, már beszélőképessége is elveszett. A nővérek levitték a káptalanterembe, egyik dominikánus szerzetest áthivatták, hogy gyóntassa meg, de bizony ez a beszédhiány miatt nem sikerült. Megáldoztatták és az utolsókenetet is feladták neki. Aztán visszavitték a betegek szobájába. Itt félig eszméletlenül, mozdulatlanul feküdt, de azt tudta, amikor valami folyadékfélét tettek a szájába; aztán úgy tűnt fel neki, hogy nem alszik. Pedig ekkor már vizionált. Látomása szerint Bold. Margit megjelent előtte, és azt mondta neki, hogy keljen fel és egyék egy keveset. Erre mintegy felébredve ülő helyzetben találta magát, és ebben a helyzetben izzadni kezdett. Az izzadás megszűnése után rögtön jobban érezte magát, de még gyenge volt. Mégis annyira javult állapota, hogy még ugyanazon a napon felkelt az ágyból.

Láza másodszor május 6-án tört ki. Láza következtében most öt napig nem tudott mozdulni és beszélni. Május 10-én, áldozócsüdtörtökön, a mise után megáldoztatták, feladták neki az utolsókenetet, és erről valami homályos tudata volt a betegnek is. Később, a délután második felében Olympiades megmosta borban Bold. Margit haját, és ezzel a borral megittatta Luciát. Közben így imádkozott: Uram Jézus Krisztus, engedd, hogy ez a nővér Szent Margit érdemei folytán beszélni tudjon. A beteg erre csakugyan megszólalt. Ekkor sem kelt fel azonnal, de mégis még ugyanazon a napon elhagyta az ágyat. Többé éveken át nem lépett fel a láz.¹

26. *Györkefia Lőrinc ú. n. «lőlab»-zsugorodásból gyógyul meg 1274 pünkösdje, május 22-e körül.* Damjánfia Györke Endréden, a pécsi egyházmegye területén lakott. Egyik fia, Lőrinc, kifordult lábfejjel született. A jobb lábfej annyira

¹ Mon. Vesp. I. 206., 216—7., 225—6., 236., 237—8. Maga Lucia világosan két betegségről tesz említést, így nem lehet feltételeznünk, hogy a tanuk vallo-másában felmerülő esetleges eltérések miatt van csak szó két betegségről és gyógyulásról. Azt azonban fel kell tételeznünk, hogy a többi tanu: Szabina, Olympiades leánya Erzsébet, Olympiades, és Mojs leánya Cecília, kik csak a második gyógyulás időpontját említik, a két betegség egyes adatait összekever-ték. Garinus leg. VIII. 54., a nápolyi leg. II. 12. és a magyar leg. 216—7. kl. nem különböztetik meg a két betegséget. Szabina vallomása azt az adatot tartalmazza, hogy az eset Bold. Margit halála évében történt, és a nápolyi legenda ezt az időadatot fogadta el. A többi tanu vallomása ezzel szemben az 1274. évről szól (modo est tertius annus). A magyar legenda nem egészen világosan határozza meg az időpontot, de a két gyógyulás adatait tudatos szer-kesztéssel olvasztja egyggyé. A zavart biztosan a 2. jegyzőkönyvbe beolvasztott 1. jegyzőkönyv nem egyeztetett adatai idézték elő.

ferdén nőtt ínzugorodás következtében, hogy a fiú nem tudott soha talpára lépni, hanem a boka alatti lábrész külső oldalán járt. A fiú nagybátyja, a szintén Endréden lakó Buda tanácsára vitte el az apa gyermekét a szigetre Bold. Margit sírjához első ízben május 10-én, áldozcsütörtökön. De a gyermek a sírnál semmiféle javulást nem tapasztalt, és sántán tért vissza Endrédre. Buda azonban nem hagyta nyugton az apát, aki maga is sokat kérte, Údvözlégyeket imádkozva Bold. Margitot arra, hogy gyógyítsa meg fiát. Úgy látszik, hogy az apa valamiképpen akadályozva volt abban, hogy ő maga vigye el ismét a fiút a szigetre, mert másodszor az apának másik testvére, György ment a fiúval a sírhoz. Ez az út pünkösdi táján volt. De bizony a sírnál most sem történt semmi. Csak akkor volt nagy a meglepetésük, amikor a gyermek otthon a kocsiról leszállva talpával lépett a földre, és attól kezdve lába rendes formájában és teljes erejében volt használható.¹

27. *Gellei Benedek vakságából gyógyul meg 1274 pünkösdjé körül.* Benedek a Csallóközben Gellén lakott. Valamiféle betegség támadta meg, melynek központja a fej volt. A betegség után vakság maradt vissza. Három éven át volt vak olyan nagy fokban, hogy semmit sem látott. Hallott a Bold. Margit sírjánál történő csodás gyógyulásokról, azért 1274-ben februárius elején a szigetre, Bold. Margit sírjához vezettette magát. Ott is maradt a sírnál és állandó imádságban kérte Bold. Margittól a gyógyulás kegyelméért való közbenjárását. Pünkösdi ünnepén vette észre, hogy látja a kezét. A sírnál töltött hosszú idő alatt a dominikánus fráterek megismerték Benedeket, és így tudomást szereztek gyógyulásáról is, és a gyógyult emberrel együtt adtak hálát az Istennek. Benedek ekkor hazatért falujába, de attól kezdve feleségével és gyerekeivel gyakran zarándokolt el Bold. Margit sírjához.²

¹ Mon. Vesp. I. 317—9. Györke és Buda vallomásai, de Buda vallomása a végén csonka. — Gar. leg. IX. 70. — Náp. leg. II. 50. A legenda a vallomásokkal egyezően mondja el az esetet, csupán csak a gyermek korára vonatkozóan vannak közöttük eltérések. A legenda szerint Lőrinc a gyógyuláskor 16 éves volt; ezzel szemben a jegyzőkönyv vallomásai szerint akkor hullottak ki tejfogai, tehát nem volt idősebb 10 évesnél.

² Mon. Vesp. I. 285—6., 359. — Gar. leg. VIII. 60. — Náp. leg. II. 27. — Az év meghatározásánál főként az volt támaszpontunk, hogy Feliciánus a gyógyuláskor a szigeti zárda perjele, Mihály pedig a rendtartomány főnöke volt. Feliciánus perjelségéről van adatunk 1272-ből és 1274-ből, Mihály tartományfőnökségéről pedig fel kell tételeznünk, hogy 1273-ban újra megválasztották őt erre az állásra. Így tehát a legutolsó biztos évadat a gyógyulás idejében

28. *Gyánfia Gáspár epilepsziából gyógyul 1274-ben pünkösdtől táján.* Barnabás fia volt Gyán, és a veszprémmegyei Barnagon lakott. Tizennégyéves fia, Gáspár, epilepsziában szenvedett és ez 1274-ben öt héten át olyan erős fokban kínoztta meg a gyermeket, hogy a gyermek gyakran eszméletlenségben hentergett. Ezt az időt nagyrészen ágyban volt kénytelen eltölteni. Az apa elvitte Bold. Margit sírjához, és ott karjaiban tartva a gyermeket kérte Bold. Margitot, hogy fiát gyógyítsa meg. És a gyermek a sírnál pünkösdtől táján, mise alatt meg is gyógyult. Gyógyulásának tanúi voltak Bethe és még mások Barnagról.¹

29. *Káta nembeli Petruccsó köszvényből gyógyul 1274-ben pünkösdtől táján.* Káta nembeli Petruccsó sokféle betegségben szenvedett tíz éven át. Ebből a tíz évből három év erős köszvényes bántalmakban telt el. Úgy látszik, hogy először csak jobboldalát kínoztta, később azonban, tíz hónapon át teljes mozdulatlanságra volt kárhoztatva. Nem tudott magától másik oldalára átfordulni, és nem tudott beszélni. Kezei is teljesen használhatatlannak váltak. Egy szolga valamilyen tollfével csepegtette be szájába az ételt, és ugyanaz a szolga forgatta is egy lepedő segítségével. Ha ágyából ki kellett emelni, már két emberre volt szüksége. A pestmegyei Kátán lakott, de Budán is volt háza. Azt nem sikerült eldöntünk, hogy betegségében hol feküdt, Kátán-e vagy Budán. Annyi azonban bizonyos, hogy nagy bajában erősen bízott Bold. Margit közbenjárásában, és nagyon szeretett volna a szigetre eljutni sírjához. Gyakran könnyezve kérte erre a kegyre az Istent és Bold. Margitot. Betegsége azonban olyan súlyos volt, hogy rokonsága nem merte kocsira tenni. Egy éjjel álmában megjelent neki a Bold., és megérintette őt, és azt kérdezte tőle: — Mit csinálsz, te szegény? — Másnap éjjel újra megjelent neki álmában Bold. Margit, és felszólította, hogy keljen fel,

az 1274. év lehet csak. A nápolyi legenda olyan vallomást is látott még, amely ma már nincs kezünk között, és ennek alapján írhatta, hogy a beteget otthon, hazatértekor, a falubeliek megbámulták; de azt is megtudjuk, hogy látása ekkor még nem volt tökéletes, hanem napról-napra élesebb lett. Lehet, hogy magának Benedeknek a vallomása maradt ránk csonkán, lehet, hogy más valakinek a vallomása említi ezt az adatot. Az azonban megfelel a valóságnak, hogy a látóképesség lassan tökéletesedett, hiszen Benedek is beszél arról, hogy első megfigyelése szerint csak a kezét látta, tehát elég közeli tárgyat.

¹ Mon. Vesp. I. 348. Az apa vallomása. — Gar. leg. VIII. 59. szerint a gyermek tízéves. — Náp. leg. II. 24. a fiút kb. tizenháromevesnek mondja, de a magyar nevek kiírásában sok íráshibát ad.

menjen el sírjához és ott meggyógyul. Felébredve elbeszélte látomását családjának, és minthogy jobban érezte magát, gyermekei és rokonsága elvitték vótársához, Miklóshoz, Szentersébetre kocsin, innen pedig hajón a szigetre. A szigeten rokonának, a begina Margit asszonynak a szállásán helyezték el. Minthogy pedig saját erejéből még mindig nem tudott felkelni, naponként két szolgálja vitte ágyastul a sírhoz. Hosszabb időt töltött így a sír közelében. Egyik napon, pünkösöd táján, a templom előtt tartott reggeli prédikáció után, hirtelen történt javulás állapotában. Gyógyulása, úgy látszik, ekkor lábaira terjedt ki. Felesége és Uramos nevű fia is vele volt a sírnál a gyógyuláskor, de azonkívül is nagyon sokan voltak ott, talán háromezren is lehetnek, mikor Petruccsó kiabálva adta tudtul gyógyulását. Feliciánus is látta ekkor. Margit begina szállására már saját lábán tért vissza, de keze még mindig zsugorodott, használhatatlan volt. Lassanként azonban ez is meggyógyult még a begina lakásán. Ennek tanuja volt Orsolya, a begina anyja, kívül a rokonságból a már említett Miklós, továbbá János, aki pesti lakos volt.¹

¹ Mon. Vesp. I. 286., 304—5., 334—5. Feliciánus, Miklós és Margit begina vallomásai. Egymást kiegészítik, csak Miklós vallomásán belül vannak érthetetlen adatok. Egyszer arra hivatkozik szavai hiteül, hogy jól értesült, mert hiszen rokona a meggyógyult betegnek, máskor meg ennek ellenére sem tudja megnevezni Petruccsó feleségét és két leányát; két fia közül is csak egyiknek a nevét ismeri. Mentségére szolgálhat az a körülmény, hogy hite szerint már van százéves is. — Leg. Marc. i. m. 38. l. Erősen legendásízü, többször vét a valóság ellen; pl. a betegről azt állítja, hogy látomása után rögtön, még saját házában meggyógyult, és csak hálaadásra ment a szigetre. — A magyar legenda 173—5. kódexlapjain Marcellus legendáját, 192—4. lapjain Miklós vallomását mondja el. — Jorg. Valder legendája XIII. 17. bekezdésében és a szentgalleni legenda 72. fejezetében Marcellus előadása szerint találjuk a történetet. — Gar. leg. IX. 66. szerint látomásában ő a sírnál volt első ízben is, és ott jelent meg neki Bold. Margit, és már ekkor megérintette, és jobban is érezte magát. Második látomása után vitték a sírhoz és amint a sírt megérintette, azonnal teljesen meggyógyult. — A nápolyi legendában feltétlenül van olyan vallomás beleszerkesztve, amelyet ma már nem ismerünk. Annak ellenére, hogy ebben is vannak túlzások, s a többi forrástól is eltér pl. a gyógyulás idejének meghatározásában, mikor azt szeptember 14-re teszi, továbbá tíz évig fekvő betegnek mondja Petruccsót, mégis a legnagyobb valószínűséget ebben a legendában találjuk meg. Valószínűen ugyanezt az esetet mondják el az apácák: István király leánya: Erzsébet, Somogyi Ágnes nővér is, vallomásukban a Mon. Vesp. I. 188. és 245. lapjain. Ők azt mondják el, amit láttak a kórus ablakán át, és éppen ezért nem csodálható, ha több dologban nem fedj vallomásuk a valóságot. Így pl. csak a kéz gyógyulásáról beszélnek. Ezt az előadást találjuk meg a nápolyi legenda II. 42. fejezetében, míg Garinus a IX. 66. részben és a szentgalleni legenda 72. fejezetében már az események egybevonásának nyo-

30. *Gede klerikus Heine-Medin betegségből gyógyul meg 1274 pünkösdje táján.* A veszprémi egyházmegye Tés (Teez) nevű községében, Szűz Mária templomának szolgálatában állott Gede klerikus, diák. Még 1271-ben történhetett, hogy Gede súlyos, heves lázas betegségen ment át. A betegség utóhatása az volt, hogy a diák végtagjai összezsugorodtak, majd elsovadtak annyira, hogy menni nem tudott, hanem csak kis kézizsámoly segítségével vonszolta magát a földön. A harmadik évben, 1274-ben hallott a Bold. Margit sírjánál történő csodás gyógyulásokról. Ettől kezdve Gede naponként tíz Üdvözlégyet imádkozott Szűz Mária, és tíz Miatyánkot Bold. Margit tiszteletére. Ekkor plébánosa: Gergely, két leánya: Katalin és Margit kíséretében egy szekéren, amelyet Gede fia, Un (Gyula?) hajtott, a szigetre ment. Mások, úgy látszik, másik szekéren szintén oda tartottak. A beteg a kocsin is állandóan Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkozott. A szigetre érve Gedét a sírhoz vitték, majd estére kelve a plébános visszatért falujába, a beteg pedig két leányával és fiával a szigeti templom előtti téren vert tanyát a többi beteggel együtt, és ott töltötte az éjszakát. Első éjjelen elnyomta az álom és álmában két nő jelent meg neki. Ezek közül az egyik ezt mondta: — Ez még fekszik. — Ő azt válaszolta erre: — Asszonyom, még fekszem. Mire a látomásbeli nő így szólt hozzá: — Kelj fel és járj! — A klerikus ezt válaszolta: — Hogyan kelhetnék fel, hiszen zsámollyal megyek? — Végre a látomás ezt mondta neki: — Margit parancsolja neked. — Ő ekkor mellette levő két leányát és fiát felkeltve egy bot segítségével, de már saját lábain bement az azon éjjelen nyitva levő templomba, a sírhoz ment és ott hálát adott Bold. Margitnak gyógyulásáért. A templomban mások is voltak és azokkal együtt várta meg a reggeli misét. Mise után visszatért a templom előtti szállásra botra támaszkodva. Még öt napon át maradt a sír közelében, és mindennap mise és vesperás alatt a sírnál tartózkodott. Az öt nap elmúltával hazaindult. Az utat hazafelé részben szekéren,

maival találkozunk. Ebben az előadásban eltérés az eddigiektől, hogy Petruccsó fiatalemberként szerepel. Ez lehetséges is, és ez teszi érthetővé, hogy Miklós, a sógor, miért nem tudja a gyermekek nevét. Azonkívül, ugyanis, hogy öreg volt, bizonyára kevésbé tudta a kicsi gyerekek nevét, mintha már azok felnőttek lettek volna. Garinus IX. 67. sz. alatt szintén szól azért az apácaiktól látott gyógyulásról is. — Lásd még a Nyelvelméltár VIII. k. 100. l. (Példák könyve, 29. kódexlap!) A zavart itt is a 2. jegyzőkönyvbe beiktatott 1. jegyzőkönyv adatai kelthetik első sorban.

részben saját lábain járva, de bottal a kezében tette meg hazáig. Ennek az útnak tanúi voltak: Péter berényi pap, Balázs veröbi pap és saját gyerekei. Egy vasárnap reggelén látták meg a tésiek a meggyógyult diákot, amint a piacon át a templom felé ment bottal a kezében. Érthető csodálkozással és kíváncsisággal vették körül. A szigetre vivő út, az ott töltött idő, és a visszatérésre szükséges idő tizenkét napot vett igénybe. Egészsége továbbra is megmaradt, és éppen úgy dolgozott gyógyulása után, mint más egészséges ember.¹

31. *Egy néma meggyógyul a sírnál 1274-ben Szentháromság-vasárnapjának oktávján, június 3-án.* Ozanna, esztergomi begina mondta el a vizsgalóbiztosok előtt, hogy a dominikánus testvérek udvarában, az ebédlő előtt, hallott beszélni egy embert, akiről azt mondták neki kísérei, hogy néma volt és a sírnál nyerte vissza beszélőképességét.²

32. *Magyar Péter bénulásának gyógyulása 1274-ben november 11-én.* Magyar Péter hét évig szenvedett paralízises bénulásban. Már Tapolcsányban két évig kínlódott, de aztán kocsin Budára költözött. Itt öt évig a minoriták mellett lakott. Öt éven át tovább folytatódott betegsége, és bénulása olyanfokú volt, hogy bottal is csak nehezen tudott átmenni a minoriták szomszédos templomába istentiszteletre. Szent Márton napján arra kérte szolgáját, Malafia Pétert, hogy segítse őt abban, hogy elmeheessen a szigetre Bold. Margit sírjához. A mise órájában indultak útnak. Magyar Péter botra támaszkodva, de szolgája

¹ Mon. Vesp. I. 363—7. Gede, Gergely plébános és egy tési ember, Őzényfia János vallomása. Ez az utóbbi csak abban szemtanú, hogy Gede bottal a kezében saját lábain ment át a tési piacon. A többi adatot hallomásból tudja; téves tehát Gede és Gergely azon állítása, hogy János is velük ment a szigetre. — A nápolyi legenda II. 56. fejezetében megbízhatóan mondja el a tényeket.

² Mon. Vesp. I. 373. Egyedül csak a jegyzőkönyvben maradt fenn ez az eset, de ez is csak ilyen gyér adatok világa mellett. — Ozanna tett vallomást néhány szóval egy zsugorodott lábú, kézizsámmal földön csúszó fiú gyógyulásáról is. Nem tudjuk azonosítani az általa elmondott adatokat egy eddigi esettel sem, bár biztosan az eddig tárgyaltak valamelyikével azonos esetről van szó. Az azonosítás nehézsége abból az okból származik, hogy a begina Sallóra valónak mondja a beteget. De ez az adata téves lehet, minthogy ő már gyógyultan látta a zárda előtt a gyereket, és mások mondták neki, hogy mi történt, mi baja volt a gyerekeknek és hogy hovavalósi. Még legjobban Győrkefia Lőrincre gondolhatnánk, ha csak magát a gyógyulás tényét és idejét vesszük figyelembe. Más hasonló eset nem történt 1274 pünkösdje táján. Beszél aztán a begina arról is, hogy ő látott a sírnál vakokat meggyógyulni, sántákat lábra állni. Ezek csak néhány szóval, minden egyéb adat nélkül említett gyógyulások, közelebbi róluk meg nem állapítható.

segítsége nélkül jutott el a város kapujáig. De olyan nagy fáradtságot okozott neki a menés, hogy kérni kezdte az Istent és Bold. Margitot, hogy adjanak neki erőt arra, hogy a sírhoz mehessen. És ebben a pillanatban meggyógyult béna lába. Bold. Margithoz szóló könyörgése ez volt: Szent Margit, segíts meg engem! Meggyógyulva olyan erősnek érezte magát, hogy, amint mondta, Esztergomig el tudott volna menni. Annál szívesebben és könnyebben ment el a szigetre. Mikor a hajón átkelt a Dunán, a vele együtt utazóknak már örömmel mondta el, hogy mi történt vele. De még ekkor nem volt egészséges.¹

33. *Magyar Péter sérve meggyógyul 1274 november 12-én.* Péter a bénuláson kívül még sérven is szenvedett. Ez a baja hat éven át tartott. Nagyon erős volt a sérv, annyira, hogy belei leszálltak testikulusaihoz. Valamilyen formában mégis megszűnt ennek a veszélyessége, amikor Aginetusz minoritától egy vasövet kapott, és azzal övezte magát. Úgy látszik, hogy a veszély kisebb volt, míg bénulása korlátozta mozgásában. Most azonban, hogy bénulása megszűnt, megfedkezve sérvéről, olyan gyorsan ment át november 12-én budai udvarán, hogy sérve veszedelmesen kiújult, és ő összeesett az udvaron. Kiáltására kiszaladt hozzá első házasságából született leánya, Arentha, ki Péter servitialis felesége volt, és második felesége: Klemencia. Magyar Pétert a két asszony bevitte a lakoszobába és ágyba fektette. Péter először Béla király orvosáért, valószínűen Gellértért küldött, de az nem tudott rajta segíteni. Azután Aginétuszért küldött, aki már korábban is segített rajta, és többször meglátogatta Pétert hol Antal, hol Henrik testvérek társaságában. Aginétusz is kénytelen volt bevallani tehetetlenségét, azért azt tanácsolta neki, hogy gyónják meg és vegye magához az Úr testét. Péter csakugyan elküldött a Szent Magdolnába egy papért és László pap el is

¹ Mon. Vesp. I. 291—2., 294—5. Péter és szolgája tettek vallomást a gyógyulásról. Péter «servitialis» vallomása azonban nem teljesen megbízható. Ő ugyanis tagadja azt, hogy Magyar Péter «serviense» volna, mert Magyar Péter leánya, Arentha volt a felesége, azonkívül vallomásában egyszer nemet mond, amit rögtön kénytelen igenre változtatni; bizonyára abban is téved, hogy Magyar Pétert már 16 éve betegnek mondja, legalább is akkor téved, ha ezt az időt a bénaságra érti. Végül összekeveri a gyógyulás egy részét Magyar Péter másik gyógyulásával. — Gar. leg. IX. 67. Rövid és jó előadás. — A nápolyi legenda II. 44. fejezete tévesen mondja, hogy betegségének hetedik évében költözött Budára. Téved abban is, hogy Péter Buda kapujában történt gyógyulása után Esztergomba ment először, és onnan ment a szigeti sírhoz.

ment hozzá. László páter meggyóntatta a beteget és megáldoztatta. Ez kompletorium táján történt. Péter most is buzgón kérte Bold. Margit segítségét és fogadalmat tett, hogy gyógyulása esetén minden vasárnap elzarándokol sírjához. Aztán elaludt. Olyan mély álomba merült, hogy családja már azt gondolta, hogy meghalt. Éjfél után azonban felébredt és újra imádkozni kezdett: — Ó Szent Margit, mindig bíztam benned, és most is megmutatod irgalmasságodat. — Erre olyan erősen kezdett háyni, hogy családja már veszedelemtől tartott. Péter fájdalmai azonban a hányás után csökkentek és megkönnyebülve mondta övéinek: Klemenciának, Arenthának, és fiainak: Mártonnak és Bokának: — Ne féljetek, meggyógyultam. — És csakugyan a nélkül, hogy bármiféle orvosságot kapott volna, belei visszahúzódtak a hasüregbe. Másnap már fel is kelt és elment Bold. Margit sírjához, akit, mint mondta, sohasem szűnt meg kérni. Attól kezdve betegsége sohasem jelentkezett többé.¹

34. *Bonczfia Benedek házomlásnál épen marad 1274-ben.* Benedek apja, Boncz, Felhévizen lakott Buda mellett. Egy este a hétéves gyermek az iskolából elég későn tért vissza. Anyja vacsorát adott neki, aztán aludni küldte. A gyermek lefeküdt, és ekkor kérte anyját, hogy vessen rá keresztet és mondjon érte egy Üvdözlégyet. Mikor az anya így lefektette gyermekét, a vacsorát a már asztalnál ülő többi családtagnak, az apának és leányainak: Erzsébetnek és Ágnesnek is tálalni akarta. De még mielőtt ehettek volna, a szoba mennyezete beszakadt és magával rántotta a fal egy részét is. A mennyezet deszkái a gyermek ágyára estek, a faltörmelék pedig erre. Természetesen a deszkák közei át az ágyra is hullott törmelék, de a nagyobb ütést a deszkák felfoghatták. Úgy látszik, a deszkákról gurultak le a falnak a «kövei» úgy, hogy az ágytól elég messze feküdtek. A család kiabálására az összes szomszédok összeszaladtak és azonnal nekiálltak a romok eltakarításának, hogy a gyermeket kiszabadítsák. Kapákkal távolították el a törmeléket, és a gyerekekhez jutva azt térdig törmelékkel befödve találták. A mentési munkában különösen sokat fáradoztak András, Mihály, Cedre, Fulko és Lőrinc szomszédok. A gyermek testen semmiféle sérülési nyomot

¹ Mon. Vesp. I. 292—3., 300—301. Magyar Péter és Arentha vallomása. Péter tévesen teszi az eseményeket Szent Márton vigiliájára. A következő nappól van szó. Arentha vallomásában Aginétusz neve tévesen Charent-alakban fordul elő. Ugyanez a nép. leg. II. 59. f.-ben Ahruinus.

sem találtak, de azért a gyermek halottnak látszott. Az anya még felhúzta fia szemehéját is, és úgy látta, hogy gyermeke meghalt. De ugyanez volt a véleményük mindazoknak, akik a gyermeket közelebről is megnézték. Mondták is egymás közt, hogy csak akkor ébred fel, ha a már hét éve halottak feltámadnak. Egyedül András figyelte meg, mikor a gyermek fölé hajolt, hogy a gyermek kétszer lélekzetet vett. A gyermek az udvarban volt a földre téve. Éjjel után már mások is észrevették, hogy a gyermek szívgödre körül az élet jele mutatkozik. Imádkoztak eddig is a szomszédok az anyával együtt Bold. Margithoz a gyermek életrekeléséért, az apa pedig éjjel után a szigeti zárdába ment, hogy Bold. Margit sírjánál imádkozzék. A gyermek nénei: Erzsébet és Ágnes, továbbá két nagynénje: Ilona és Margit, fogadalommal ígérték, hogy életük végéig minden szerdán böjtölnek, ha a gyermek megéled. Reggel felé, mikor az anya a kapkodás után kissé lehiggadva a fiú szemeiből a port kimosta, a gyermek magához tért és azt mondta, hogy ne bántsák őt. Az apa hazafelé tartva a szigetről, már útközben értesült arról, hogy gyermeke él. De a gyermek estig nem tudott teljesen magához térni. Csak estefelé kért enni. Aztán elvitték a fiút a szigetre, és vallomást tettek az első vizsgálobizottság előtt a gyermek «feltámadásáról».¹

¹ A fentebbi eset a két jegyzőkönyv alapján ismeretes. Az első jegyzőkönyv adatai azonban csak Marcellus legendájában maradtak ránk a már többször idézett Böle-féle kiadás 34—5. lapján, illetve Marcellus szövegének magyar (157—61. kl.) és német (Jorg. Valder XIII. 13.) fordításaiban; a szentgalleni legenda 70. fejezetében az előbbieknél színesebb előadásban és néhány bővebb adattal ugyanezt a forrást találjuk. Általában Marcellus legendája itt a nápolyi legendát hírhedt tévő előadásmódjával hívta fel magára a figyelmet. A halál bekövetkezésének bizonyítékait túlozza, holott jól tudjuk, hogy halálról szó sem volt, vagy csak az első ijedtségben gondolták halottnak a gyermeket. A magyar legenda meg azért érdemel különösebb figyelmet, mert belőle tudjuk meg, hogy a gyermek «feltámadásának» történetét kifaragták fehér márványból Bold. Margit sírjának oldalán. — A másik forráscsoport a második jegyzőkönyvre támaszkodik, a Mon. Vesp. I. 354., 375—8., 380—1. lapjain között négy tanu vallomására. Ezek a vallomások csonkán maradtak ránk. Garinus nem vette fel a fiú történetét legendájába, a nápolyi igen. Ennek II. 67. fejezetében szintén legendás túlzások nyomai találhatók. De ez nem is csodálható, mikor a második jegyzőkönyv 3 női tanujának előadása is már túlzottan színezi az eseményeket, annyira, hogy egymással is ellentétbe kerülnek néha. A negyedik tanu, aki férfi volt, a valóság hideg szemével szemlélte az eseményeket és részt is vett bennük, a mentési munkálatokban. Éppen ez a férfitanu állítja, hogy a gyermek lélekzetvételét már akkor megállapította, amikor a női tanúk legjobban bizonygkodtak a mellett, hogy a gyermek meghalt. Ezért nem is abban áll az esemény csodássága, hogy a gyermek feltámadt, hanem abban, hogy

35. *Szakolyi, a váci egyház dékánja, betegségéből és némaságából gyógyul meg 1274-ben.* Szakolyi idős pap, a váci templom dékánja volt. Négy hónapon át valamiféle betegség vett rajta erőt és állapota annyira rosszabbodott, hogy sem gyónni, sem végrendeletet csinálni nem tudott, mert elvesztette beszélőképességét is. Betegségében Bold. Margithoz fordult, minthogy az ő élete érdemében rendületlenül hitt. Imádságát jótékony álom követte. Álmából felébredve már tudott beszélni, azért meggyónt és végrendeletet is csinált. Aztán elvitette magát hajón Bold. Margit sírjához. Itt is ájtatosan imádkozott, és ennek eredménye teljes gyógyulása lett.¹

36. *Szenttrinitási Miklós maláriából gyógyul meg 1274-ben.* Egy Miklós nevű ember Szenttrinitáson lakott. Egy éven át maláriás quartana-láz gyötörte, teste is feldagadt, és orvosai vízbetegség bekövetkezésétől tartottak. Minden emberi segítségtől elhagyatva Bold. Margithoz folyamodott, és fogadalommal ígérte, hogy abban az esetben, ha meggyógyul, egy éven át ingyen szolgál a szigeti zárdának. Fogadalma letévése után megszabadult betegségétől és teljesítette fogadalmát, és akkor, amikor Marcellus írta a legendát, még szolgálatban volt, mert nem telt el az egy év.²

37. *Albert kúcsói bán vízbetegségéből gyógyul meg 1274-ben.* Anna hercegnő, mint a macsovai bánság úrnője, 1274-ben két csodás gyógyulásról tett vallomást eskü alatt a vizsgálóbiztosok előtt. Vele vallottak Miklós szerémi nagyprépost és Ampod bosnyák bán. Albert, ki a vallomás idején hadjáraton

a falomlás ellenére sem halt meg, csupán csak valamilyen tompa ütés következtében elájult. Egyébként nem szakadt be az egész mennyezet, hanem csak egy része. Másrészt nem szabad komolyan vennünk a forrásokban emlegetett „petra” szót, mint a leomlott fal alkotórészét; sokkal valószínűbb, hogy földbe süllyesztett ház vesszőfonatos és agyaggal tapasztott faláról és deszkamennyezetéről van itt szó. Az akkori építés technikájának ez a szerkezet sokkal jobban megfelelt, mint a kőfalas épület, még Óbudán is, szegény emberek házánál. Hasonló építést találtunk Győrött a XIII. század második feléből, a Budai-út melletti Árpád-kori faluban. — Az esemény idejéről csak az állapítható meg biztosan, hogy 1274-ben történt. Az éven belül csak valószínű, hogy a nyári hónapok valamelyikéről van szó. Minthogy azonban ezt pontosan nem tudjuk, azért a többé-kevésbé biztos időponthoz kötött események elmondása utánra tettük ennek az esetnek az előadását.

¹ Marc. leg. i. m. 41—2. l. — Jorg. Valder leg. XIII. 26. — Szakolyi neve Sochol, Bathel és Kathel alakban fordul elő a szövegekben. — A gyógyulás évét Marcellus tartotta fenn közelebbi meghatározás nélkül.

² Marc. leg. i. m. 39. l. — Jorg. Valder leg. XIII. 21. — Magyar leg. 176. l.

volt, és így nem vallhatott, hihetően a cseh udvarból Anna hercegnő környezetébe került udvari ember, 1274-ben a kucsói bánság kormányzatát látta el. Elég hosszú időn át tartó fájdalmát testének feldagadása követte, és általában vízbetegségnek gondolták baját. Az orvosok tehetetlenek voltak a betegséggel szemben. Albert, minden reményét elvesztve, Anna hercegnő, valamint barátai és házanépe tanácsára, Bold. Margit pártfogásába ajánlotta magát. És Isten kegyelméből még azon az éjjelen megszűntek fájdalmai, leapadt teste és teljesen felgyógyult.¹

38. *Ampodfia János súlyos betegségből gyógyul 1274-ben.* Ampod, a Gutkeled-nemzetség tagja, 1274-ben bosnyák bán volt. Fekete Amadé fia, kinek birtoka, főként a törzsbirtok, a biharmegyei Bagamér volt. A család, illetve a nemzetség erős szerzéségi érdekeltisége és hivatalnoki szereplése folytán egy időben a déli bánságokban lakott. Először 1258-ban említik Ampodot az oklevelek, majd később fia Bertalan ismeretes csak a családtörténetben, mikor 1292-ben Bagamér

¹ Marcellus leg. i. m. 43. l. «báro»-nak, tehát főtisztviselőnek mondja «albricus»-t, néhány sorral alább azt is megtudjuk, hogy «wanus de chuchet». Jorg Valdernél, XIII. 29. «graff Albrecht banus . . . von kuchet». A magyar legendában, 188—90. kl. «albert. es ev vala chycheti ban». Kun László tisztviselői karában megtaláljuk nevét 1275-ben, délvidéki báni minőségben. A német szöveg helyesírása alapján biztosan Kucsó, Kucevó neve rejtőzik a «chychet» szóban, mely a magyar legendának Pray által véghezvitt ügyes kiegészítésében «Zychnek tartománya» néven is élénk kerül. A különféle adatok alapján bizonyos, hogy Anna hercegasszony kormányzói székhelye «Sirmium» = «Szerém» volt, a mai Mitrovica, a régi Száva-Szentdemeter mellett. Itt volt már Margit császárnő udvara is, és itt találkozhatott Mária királynő is Olympiadesszel, mikor leánya nevelését rábízta. A különféle tartományi bánságok közös székhelye idézhette elő, hogy ezt a helyet «Zychnek tartományában» fekvő helyként tekintették később. Már nehezebb a magyar legenda Pray-féle kiegészítését: «holott Apát Urak lakoznak vala» világosan értelmezni. Mitrovicán is volt Szent Istvánról nevezett monostor, Kőn is. Ez utóbbi helyet Bánmonostorának is hívják. Mindkét helyen van Szent Irén tiszteletére épült templom is, vár, illetve királyi palota is. A két hely azonosságát a földrajzi távolságok ellenére a következő adatok támogatják: 1309-ben: civitas de Ku (1229-ben Cuhet) que alio modo Monasterium Bani nominator; és 1334-ben: Parochialis ecclesia S. Jacobi apostoli civitatis Sirmiensis alias de Monasterio Bani vocata. A kói káptalant és püspököt viszont 1247-ben már említik oklevelek. Könnyen lehet, hogy a «chychety», de «chychet», illetve «von kuchet» szavakban Kő (Keu, Cuhet, Cuher, Ku, Kw) neve lappang, illetve a kucsói bánság is a székhelyről kapta nevét. De ezek ma csak találgatások. (L. Rupp, Magyarország helyrajzi története, III. 36—7.; Csánki, i. m. II. 234, 238—9. l.) Apáturak mindenesetre Száva-Szentdemeterben, Mitrovicán voltak. (L. a kérdés vitáját még a Századokban, 1900.. 949—1902. 679—81; 1909.. 479—81. ll.)

határát járatta. Marcellus legendájából tudjuk azonban, hogy 1274-ben a Szerémségben ispáni, közelebbről bosnyák báni minőségben működik, és Anna hercegasszony az „úrnője”. Ekkor egy János nevű kis szopós gyermeke is van. A gyermek két héten át betegeskedett, és annyira legyöngült, hogy már alig lehetett megállapítani, lélezkzik-e, vagy sem. Az apa nem tudta a gyenge beteg gyermeket a Szerémségtől nagyon is messze eső szigeti zárdába, Bold. Margit sírjához elvinni, de bizonyára az Anna hercegnőtől hallott hírek hatása alatt rendületlen bizalommal viseltetett Bold. Margit gyógyító közbenjárásának ereje iránt. Azért tehát a Bold. védelmébe ajánlotta gyermekét, majd elkérte Anna hercegnőtől Bold. Margit velumát, melyet a jelek szerint Anna hercegnő László király gyógyulása után magánál tartott. A velumot megkapták, a gyermeket beletakargatták, mire a gyermek felnyitotta szemét, és ámbár négy napja már szopni sem tudott, most szinte mosolygó arccal fogadta dajkája emléjét. A gyógyulás a mitrovicai Szent Iréneus-monostornál történt Anna hercegnő és kísérete jelenlétében. Aztán később Ampod vallomást tett a gyógyulásról az első vizsgálóbizottság előtt a szigeten.¹

39. *Albert ispotályos testvér gyógyulása, 1271—4 közt.* Albert valamelyik ispotályos ház fráttere volt, valószínűen közel a szigethez. Jámbor embernek ismerte mindenki. Egy alkalommal maláriás quartana-láz kezdte gyötörni. Betegsége annyira megviselte, hogy térdeiben is fájdalmas görcsök léptek fel. Ekkor minden bizalmával az Istenhez fordult és Bold. Margit pártfogásába ajánlotta magát. Még ugyanazon a napon meg is gyógyult annyira, hogy fel tudott kelni, aztán elment Bold. Margit sírjához, alázatosan földre borult, és úgy adott hálát gyógyulásáért. A vele történeteket pedig elbeszélte a szigeti dominikánusoknak és más jelenlevőknek is.²

40. *Pinka lánya meggyógyul idegsorvadásos kézzsugorodásából 1271—4 között.* Pinka tizenkétéves leányának balkéz-

¹ Marcellus az első jegyzőkönyv alapján írta le a gyógyulást. Nincs is meg másutt a leírása, csak a Marcellusból dolgozó legendákban. Böle, i. m. 42. — Jorg Valder leg. XIII. 27. — Magy. leg. 190—2. kl. — Ampodra vonatkozóan lásd Karácsonyi i. m. II. 33. és 40. l.

² Csak Marcellusnál, i. m. 31. l. — Jorg Valdernél, XIII. 2. — A magyar legendában, 142—3. kl. és a szentgallen-i legendában 61. fej. — Évszám nem állapítható meg, csak abból lehet a történet első és utolsó lehetséges évére következtetni, hogy Marcellus 1274-ben befejezett legendájában található az eset leírása, a második jegyzőkönyvben és annak származéklegendáiban azonban hiányzik.

feje és balkezeszára születése óta idegsorvadásban összezsugorodott annyira, hogy könyökben meggömbülve vállához hajolt vissza. Valamelyik évben, október hó eleje táján, szüleivel Bold. Margit sírjához ment, és tőle várta kezének gyógyulását. Néhány napot töltött ott, míg végre október 5-én vagy 6-án, a kilencórai mise evangéliuma alatt, egyszerre csak megszűnt keze fejének és karjának zsugorodása, majd néhány nap alatt addig csupacsont és bőr karja izmokkal is megtelt. Míg ez meg nem történt, ott maradt a sírnál, és így nagyon sokan tanui voltak csodás gyógyulásának.¹

41. *Bánkfia Péter meggyógyul 1271—4 között.* Bánkfia Péter Budán, a Szent Gellért-hegy lábánál levő Szent Erzsébet ispotályban már sok ideje betegen feküdt. Hallott a Bold. Margit sírjánál történő gyógyulásokról, azért ő is teljes bizalommal odavitette magát. Minthogy állni nem tudott, a sírra ráborult, és ott meggyógyult.²

42. *Egy vak besenyő gyógyulása 1271—4 között.* Egy vak besenyő hosszú ideig tartó fájdalmak közepette elvesztette szemévelágát. A fehérvári vár körzetében Besenyőn lakott, és egy alkalommal fia által vezetve a szigeti sírhoz tartó zarándokokhoz csatlakozott, hogy ő is gyógyulást keressen a sírnál. De bizony szemének az egészségét nem kapta vissza. Szomorúan indult haza a szigettől 3—4 napnyi távolságra eső falujába. Otthon szokása szerint a tűzhely közelében üldögélt, mikor felesége és gyerekei hívták egy alkalommal. Eppen akkor szomorúan mondta magában: — Ó asszonyom, Szent Margit, mások nagyon sokan irgalmat leltek a te érdemeid folytán, egyedül én tértem vissza vakon, ahogyan elindultam, bűneim miatt. — Aztán az ablakot, mely széke közelében volt, feleségével kinyitatta, hogy friss levegőt kapjon. Ekkor nyerte vissza látását felesége és családja jelenlétében. Örömeiben felugrott, a szomszédokat is, papját is elhívatta, és hálát adva Bold. Margitnak a gyógyulás kegyelméért, örömlakomát csapott. Egy hét mulva mindazokkal együtt, akik ismerték vakságában, és tudták csodás gyógyulásának történetét, a

¹ Marc. leg., i. m. 31—2. l. — Jorg Valder leg. XIII. 3. — Magy. leg. 144—5. kl. — Szentgalleni leg. 62. f. — Az év kiírása itt is hiányzik, csak a nap említése történik Marcellusnál. Pinka leányának életkora Bölénél téves, mert a többi származék legenda XII száma helyett VII. található.

² Marc. leg. i. m. 32. l. — Jorg Valder leg. XIII. 5. — Magy. leg. 148—9. kl. — Szentgalleni leg. 64. fej. — Színtelen, különösebb adat nélkül való gyógyulás, a legendában is csak ennyi található.

szigetre zárandokolt Bold. Margit sírjához és ott hálából gyertyát ajándékozott a templomnak.¹

43. *A besenyőszármazású Neszte vakságából gyógyul meg 1271—4 között.* Egy besenyő özvegyasszony leánya volt Neszte, és a fehérvári vár körzetében lakott. Öt évig tartó szembájának az lett a következménye, hogy egyik szemére megvakult. Bold. Margit sírjához zárandokolt és ott zárandoktársainak és a dominikánus testvéreknek a szemeláttára nyerte vissza szeme épségét.²

44. *Benedek váci szabó vízbetegségből gyógyul meg 1271—4 közt szeptember 27-én.* Benedek, váci szabómester, elég fiatalon vízbetegségbe (hydropisis) esett, és egy évnél tovább szenvedett benne. Betegsége annyira elhatalmasodott rajta, hogy ő maga is, rokonsága is, sőt az orvosok is lemondtak már életbenmaradásáról. Ekkor teljes szívvel Bold. Margit közbenjárását kérte, és elvitette magát a szigetre a Bold. sírjához. Itt Szent Kozma és Damján napján nagy tömeg jelenlétében nyerte vissza egészségét.³

45. *Somogyvári Márton epilepsziából és hisztériából gyógyul meg 1271—4 között.* Márton Somogyvárótt, a szigettől kb. 170 mérföldnyi távolságra lakott. Hosszú időn át nyavalyatörés kínozta, és ez gyakori összeesései alkalmával testében elég sok kárt tett. Ugyanakkor elmezavar is kitört rajta. Környezetére támadt, miért is rokonsága láncokkal megkötözte. Tehetetlenségükben Bold. Margithoz fordultak segítségért. Minthogy messze laktak a szigettől, fogadalmat tettek rokonai, hogy abban az esetben, ha Márton meggyógyul, elzarándokolnak Bold. Margit sírjához. Alig mult el a fogadalom elhangzása után félóra, Márton kiabálni kezdett, hogy meggyógyult, engedjék őt szabadon. De rokonai nem hittek neki. Egy óra

¹ Marc. leg. i. m. 32—3. l. — Jorg Valder leg. XIII. 6. — Magy. leg. 149—51. l. — Szentgalleni leg. 65. f. — Valamennyien az első jegyzőkönyv, illetve Marcellus alapján.

² Marc. leg. i. m. 33. l. — Jorg Valder leg. XIII. 7. — Magy. leg. 151. kl. — Szentgalleni leg. 66. f. — Marcellus az első jegyzőkönyv, a legendák Marcellus legendája alapján állnak. Jorg Valder a latin legenda következő szavait: «in eiusdem castrī districtu» tévesen fordította így: «in einem Closter derselben gegent». A legendák legtöbbjében «Nesta» neve áll, Marcellus legendájában a most ismert szöveg másolójának hibájából «Nota».

³ Marc. leg. i. m. 33—4. l. Marcellusnál «cum iam tercio peregrinationem complisset» szöveget találunk, a magyar legendában (153. kl.) ezt így találjuk: «zarándokságának harmad napja volna», valószínűen ez a helyes értelem. — Jorg Valder leg. XIII. 9. — Szentgalleni leg. 68. f.

mulva mégis levették róla a láncokat, és csakugyan egészségesnek bizonyult a beteg. Örömmel teljesítették fogadalmukat, és Mártonnal együtt vallomást is tettek a gyógyulásról.¹

46. *János cselei bíró felesége elmebajából gyógyul meg 1271—4 között.* János a pécsi egyházmegye területén fekvő Csele községben bíró volt. Feleségén egyszercsak elmebaj tört ki. Hogy önmagában és másban kárt ne tehessen, láncokkal kellett megkötözni. Úgy látszik, hogy sok barátja volt János bírónak. Valamennyien részvétellel viseltettek a beteg feleség iránt, azért egyrészt könyörögtek Bold. Margithoz a beteg gyógyulásáért, másrészt fogadalmat is tettek. És a beteg csakugyan meggyógyult. A fogadalmat teljesítették, mikor a meggyógyult bírónét is magukkal vitték a szigetre Bold. Margit sírjához.²

47. *Apos elmebajos felesége meggyógyul 1271—4 közt.* Apos köztiszteltben álló ember volt, azért barátai részvétellel voltak iránta elmebajos felesége miatt. A szegény asszonyt megkötözve vagy lezárva kellett őrizni. A férj és jóbarátai fogadalmat tettek, hogy az asszony gyógyulása esetén elzarándokolnak a szigeti zárdába. Az asszony meggyógyult, és ők teljesítették a fogadalmat.³

48. *Pósa jobbkezének gyógyulása 1271—4 között.* Egy Pósa-nevű úr nem messze lakott a szigettől. Ájtatosságában gyakran elzarándokolt Bold. Margit sírjához. Történt egyszer, hogy barátait is arra biztatta, hogy zarándokoljanak el a szigeti sírhoz és üdvözlőljék Bold. Margitot. Ezt meghallotta néhány egyházi ember, és lebeszélte Pósa is, társait is erről a zarándoklatról. Két nappal később Pósa újra hívta barátait a szigetre, de már nem ájtatos zarándoklásra, hanem szórakozó sétára. Csónakra ültek és evezni kezdtek. De alig indultak el, Pósa jobb karjába heves fájdalom nyilallott, és mire átértek a szigetre, keze fájdalmak közepette megmerevedett, többé-

¹ Marc. leg. i. m. 34. l. — Jorg Valder XIII. 10. — Magyar leg. 153—5. kl. — Szentgalleni leg. 69. f. — Csekély eltérés a legendákban, lényegét egyik sem érint.

² Marc. leg. i. m. 34. l. — Jorg Valder leg. XIII. 11. — Magyar leg. 155. kl. — Egymással egyező leírások.

³ Marc. leg. i. m. 34. l. — Jorg Valder leg. XIII. 12. — Magy. leg. 156. kl. — A férj neve Marcellusnál Opor, a magyar legendában Úpor, a német legendában Oposz vagy Épasz. Az Épasz nyilvánvalóan téves írás következménye. Az Opor-név Apor alakban elég közismert napjainkban, de személynévként a középkorban alig fordul elő. Apos-alakban azonban a középkorban is közismert a név, azért egy forrás alapján is inkább ebben az alakban fogadtuk el.

kevésbé előretartott helyzetben úgy, hogy sem leereszteni, sem magasabbra felemelni nem tudta. Ekkor kezének ezt a szerencsétlenségét Bold. Margit iránt való hűtlensége büntetésének tartotta, és rögtön a Bold. sírjához ment. De ott bizony hiába várta keze a gyógyulást. Megtört szívvel, alázatosan és könnyek között kért Bold. Margittól bocsánatot. Imádkozni kezdett: «Ő Istent tisztelő Szent Margit, az ország különböző részeiből különféle betegségben sýnlódók meggyógyulva térnek vissza otthonukba; én pedig egészségesen indultam el hazulról, s a magam és enyém örök gyalázatára félig elsorvadva térek oda vissza». Közben fájdalma állandóan növekedett, ő maga azonban bűnbánatában keservesen sírva még állhatatosabban kérte a gyógyulás kegyelmét. És végül vesperás idején, még annak befejezése előtt, hirtelen meggyógyult. Boldogan hirdette Bold. Margit dícséretét és az Isten csodatévő erejét. Attól kezdve buzgóságában gyakran látogatott el a sírhoz.¹

49. *Felhévvízi Vókafia János epilepsiából meggyógyul 1271—4 között.* Vóka ácsmester volt és Felhévvízen lakott. Kis fia, János, egy éven át tartó nyavalyatörésben szenvedett, és ebből kifolyóan arcában és szeme táján torzulás állott be. Szülei fogadalomszerűen vitték a gyermeket a sírhoz. Útközben, a velük együtt levő zarándokok szeme láttára gyógyult meg a beteg. A nálunk akkor is szokásos búcsújáró énekek az út további folyamán még lelkesebben hangoztak hálából a vett jótéteményért.²

50. *Simonfia András epilepsiából gyógyul ki 1271—4*

¹ Marcellus legendája i. m. 37—8. lapján bőbeszédűen és a fent közölt imával mondja el Pósa esetét. Bizonyára van benne néhány olyan vonás, ami a Marcellus korabeli legendairás stílusának következtében került a leírásba. De maga a tény valamilyen egyszerűsített formában megtörténhetett. Marcellusnál Pósa neve helyett «ponsa», Jorg Valdernél, XIII. 16. «Sponsa» áll. Kétséget nem szenved, hogy itt csak Pousa = Pósa névről eshetik szó, mely a XIII. században nagyon sűrűn használt személynév, míg a legendákban levő változatokat hiába keressük férfinévként az egykorú forrásokban. — A magyar legenda 168—71. kódexlapjain a név hiányzik.

² Marcellusnál, i. m. 38. l. az apa neve «feka», Jorg Valdernél XIII. 18. Horváth Círil nem közli a nevet, de nem jelzi, hogy olvashatatlan-e, vagy csak ő nem tudta olvasni; a magyar legendában a név teljesen hiányzik, de többlet, hogy Marcellus «suburbium castri Budensis»-ét Felhévvíznek mondja; Jorg Valder gráci kéziratában a név határozottan Voka. Ez a név esetleg még Baka vagy talán Bóka alakban volna kiejtendő, bár a «B» betűnek inkább «W» felel meg, és nem «V». A Baka név ellen meg az szól, hogy gyakoribb a «Vook» és «Vouk» név amannál. Ha a «feka» alakhoz kellene ragaszkodnunk, legfeljebb a Weche = Vecse vagy Becse alak volna feltételezhető.

között. Simon valahol az esztergomi egyházmegye területén, hihetően nem messze a szigettől, lakott. Fia, András négy éven át szenvedett nyavalyatörésben. Rohamai olyan nagyfokúak voltak, hogy halottnak hitték, akik látták és ijedten menekültek közeléből. Néha napjában háromszor, sőt négyszer is rájött a roham. Szülei és azok barátai a gyermeket Bold. Margit imáiba és segítségébe ajánlották, majd elvitték sírjához. Ott, mihelyt a sírt és a Szent velumát megérintette a beteg, azonnal meggyógyult, és betegsége vissza sem tért.¹

51. *Pozsegai tót Márton némaságból és zsugorodottságból gyógyul meg 1271—4 között.* Márton Pozsega vármegyében lakó tót (szlovén, a német legenda szerint ausz wynden) ember volt. Hosszú betegsége valamelyik fentebbi év húshagyókeddjére némaságot és kezeinek, lábainak összezsugorodását eredményezte. Hallott a Bold. Margit sírjánál történő csodás gyógyulásokról, azért bízva Istennek Bold. Margit érdemei folytán megnyilvánuló irgalmában, szülei és barátai által hatnapos úton a szigetre vitette magát. Itt a sírnál Isten kegyelméből és Bold. Margit közbenjárására visszanyerte beszélőképességét is, keze és lába is meggyógyult Szent György napján. A vele történt dolgokról aztán vallomást tett a pápai bizottság előtt.²

52. *Ladomérfia Miklós zsugorodottságból gyógyul, 1275 március 2-án.* Ladomér a Boldogasszony szigetén lakott, de gyermeke, Miklós, anyjával, Femiával együtt, úgy látszik, éppen a

¹ Marc. leg. i. m. 39. l. — Jorg Valder XIII. 19. — Magyar. leg. 176. kl.

² Marc. leg. i. m. 41. l. — Jorg Valder leg. XIII. 24. — Magyar leg. 171—2. kl. — Azok a csodás esetek, amelyek csak Marcellusnál és az ő közvetítésével a belőle készült, vagy őt is felhasználó legendákban fordulnak elő, mint láttuk, sokszor nagyon színtelenek, a pozitív bizonyosság megállapítására gyakran alkalmatlanok, mert az azonkori legendairás stílusának nem volt fontos az adatokra építő tudományos előadás, hanem vallásos olvasmány céljaira szolgáltak az ilyen leírások; ugyanakkor pedig a középkor naivabb hite elég táplálékot talált az ilyen előadásmódban a Bold. tiszteletére és annak ébrentartására. Éppen a gyakran nagyon is általánosságban történő leírások miatt nehéz az egyes esetek kritikus feldolgozását megkísérelni. Egészen más a helyzet ott, ahol jegyzőkönyvi vallomások állanak rendelkezésünkre. Ahol mégis mód nyílt a legendákból ismert gyógyulások szavai mögé belátnunk, ott előadásunkban már eltértünk a legenda stílusától, és a valószínű tényeket igyekeztünk megállapítani. Ez nem sikerülhetett minden egyes esetben. Így aztán megeshetik, hogy az ősoktól csodáknak tartott gyógyulások természetes gyógyulási lehetőségeit nem tudjuk szemügyre venni. Ahol mégis maga a középkori csodahit nem áll szilárd talajon, az előadásunkban megtalálható a nélkül, hogy külön rámutatnánk.

hontmegyei Báton, Batori úr házánál tartózkodott, mikor az alábbi események történtek. Miklós hétéves volt, de az utolsó évben lábain zsugorodás és idegsorvadás (gyermekparalízis) kezdett fellépni. 1275-ben, februárius 24-én pedig egész testét görcs rántotta össze annyira, hogy törzse meggörbült, mintha púpos lenne. Semmiféle módon nem tudott mozdulni. Februárius 26-án anyja fogadalmat tett, hogy gyermekét elviszi a szigetre Bold. Margit sírjához. Mikor aztán hamarosan, március 2-án, a gyermek teljesen meggyógyult, gyógyulását Bold. Margit közbenjárásának tulajdonította.¹

53. *Fajszí Leopárdfia Leó rühességből fakadó pyodermából és ízületi gyulladásból gyógyul meg 1275-ben június elején.* A Fajszon, Veszprém-egyházmegyében lakó Leopárdfia Leó 15—16 éves volt. Az utolsó hét évben különféle betegségek kínozták a gyermeket. Anyja szerint maláriából származott bőrkiütése és a rühesség; a gondatlan vakaródzás következtében ebből genyesedés állott be, majd 1274-ben karácsony táján jobb térdében ízületi gyulladás-okozta görcsös zsugorodás. A gyermek 5—6 lépésnyire még csak el tudott valahogyan mászni, de messzebb nem. Rendesen anyja vitte karjain, ha mozdulni akart. Leó anyja, Venis, ekkor már özvegy volt. Mikor meghallotta a Bold. Margit sírjánál történő csodákat, így imádkozott a Szenthez: — Szent Margit, te mindenkihez könyörületes vagy. Légy könyörülettel hozzám és ezen gyermekhez is, aki a fiam. — Pünkösöd táján ilyen hangulatban és ilyen lelkiülettel vitette magát és fiát a szigetre. A falujabeli Rultófia Péter és Gáborfia Gál vitték el őket kocsin. Két napig tartó kocsizással jutottak a Duna partjára. Itt kompa szálltak szekerestül, és a szigeti templomhoz hajtottak. A kocsi-ról a férfiak egyike leemelte a gyermeket, és a sírhoz vitte. A fiú maga is kérte az Istent, hogy Bold. Margit érdeméért

¹ Mon. Vesp. I. 305—6. Ladamér feleségének, Fémianak vallomása. A szövegben vagy elírással, vagy későbbi másolási hibával állunk szemben, mikor ezt látjuk: «post nativitatem domini in die sancti Matthei». Ha a tanu a karácsonnyal akart meghatározni közelebből egy napot, akkor nem Mátét, hanem Mátyást mondott bizonyára. Olyan év, amelyben Mátyás napját követte a húshagyókedd, 1273—76 között csak az 1275. év. 1272-ben ugyanilyen a helyzet, mégsem tettük ezt az esetményt arra az évre, mert akkor Marcellus is megemlítette volna, hiszen az ő számítása szerint ez a csoda megelőzte volna az általa elsőnek felvett csodát. A falu nevét: Voch, Báttal vettük azonosnak, Bót nevű falut csak Szabolcsmegyében ismerünk, bár Both névvel meghatározott falu Bihar megyében is van. Voch vagy Bocs nevű falut nem ismerünk.

gyógyítsa meg őt, miként másokat is sokakat meggyógyított. És a fiú a sírnál csakugyan meggyógyult. Saját lábán, egyenes testtartással hagyta el azt. Betegsége attól kezdve sem újult ki.¹

54. *Sura, Szentgyörgyi András felesége, vitustáncból gyógyul meg 1275-ben június 7-én.* Sura, az esztergomi egyházmegye területén fekvő Sallón lakott szüleivel, Hegarttal és Stellával. Epilepsziához hasonló betegség kínoztta, szülei annak is nézték baját, bár az inkább vitustánc (chorea minor) volt. Míg leány volt Sura, nem volt nagyon feltűnő a betegség, és úgy látszik, szülei el is tudták azt titkolni. De mikor a Szentgyörgyön lakó András feleségül vette Surát, két hónap alatt feltűnően fokozódott betegsége. Nem is tartotta magánál a férje, hanem visszavitte szüleihez a fiatal asszonyt. Otthon, Sallón, három évig kínlódott bajában. Napról-napra összeesett, görcsök rángatták testét és ilyenkor szinte ijesztő módon összetörte magát. Végre 1275-ben június 6-án szekérre tették és elvitték Bold. Margit sírjához. Vele ment apja, anyja, továbbá anyai nagynénje, Martinca is, két fiával: Fialával és Kelemennel. Útközben Esztergomban találkoztak Sura férjével is, de az nem ment el velük a szigetre. A szigetre érve a férfiak vitték be Surát a templomba a sírhoz. Itt imádkozott Bold. Margithoz a fiatalasszony. Állapota még aznap, június 7-én, lényegesen javult is. Teljesen egészséges ugyan nem lett, mert attól kezdve is többször összeesett, de rohamai már nem okoztak veszedelmet, sőt férje, aki visszavette őt magához, ettől kezdve észre sem vette, hogy felesége beteg. Maga Sura tett csak vallomást betegségének utólagos létéről a vizsgálóbizottság előtt.²

55. *Somogyi Ágnes nővér arcdaganata gyógyul meg 1275-*

¹ Mon. Vesp. I. 342—3., 351—3. Venis, Leó anyja, Leó, és Gál anyja, Viola, tettek vallomást a gyógyulásról. A vallomások egy része azonban hiányzik, a meglevők is csonkák egy részükben. Ellenmondás van Venis vallomásában, mikor egyszer azt mondja, hogy a szigeten a gyermek már egészségesen szállt le a kocsiból és saját lábán meggyógyulva ment a sírhoz, majd arról beszél, hogy a sírnál gyógyult meg. Leó vallomása az utóbbi tényt bizonyítja. Így adja elő a gyógyulás történetét a nápolyi legenda is II. 53. fejezetében, már pedig annak írója még a teljes, csorbítatlan jegyzőkönyvet látta és talán Péter és Gál vallomásait is megtalálhatta benne.

² Mon. Vesp. I. 311—5. Sura, Hegart és András vallomásai. — Náp. leg. II. 23. — Gar. leg. VIII. 59. — A nevek írásában sok a másolási hiba, vagy talán már eredetileg is téves fejegyzésen alapul a bizonytalanság. A valószínűen helyes neveket igyekeztünk megtalálni.

ben június 29-én. Ágnes nővér, a szigeti zárda apácája, 1275-ben Ker. Szent János napján arcát kezdte fájdtítani. Hamarosan feldagadt az arca jobbfelől annyira, hogy szemét is elborította a daganat. Attól félve, hogy szemevilágát elveszti, Bold. Margithoz folyamodott betegségében. Június 29-én ágya mellett állva Bold. Margit hajával kezdte dörzsölni dagadt arcát reggel kilenc óra tájban, és így imádkozott: — Szent Margit, sok emberrel tettél jót, segíts engem is, hogy el ne vesszen a szemem. — Ebédidőre aztán lelohadt arca, és szemének sem történt semmi baja.¹

56. *Erzsébetnek, V. István apácaleányának torka gyógyul meg 1275-ben augusztus 15-én.* Erzsébet királyleány, a szigeti zárda apácája, 1275-ben augusztus közepe táján, két-három napon át olyan erős torokfájásban szenvedett, hogy sem enni, sem énekelni nem tudott. Nagyboldogasszony ünnepének vigiliáján, mikor a többi apáca a kompletorium végén a Salve Reginát énekelte, ő Bold. Margit asszony sírjához ment, és gyógyulásért könyörögve a sírkőre tette torkát. Aztán aludni tért. Mikor az éjszakai matutinumra fel kellett kelni, már nem volt semmi baja, úgyhogy ő is a többivel együtt mondhatta a breviáriumot. Hitte, hogy Bold. Margit közbenjárása gyógyította meg.²

57. *Budafia István mániás-depressziós elmezavarból gyógyul 1275-ben augusztus 31-én.* Gellén a Csallóközben lakott Buda ispán. Fia, István, pubertásos alapon kifejlődött mániás-depressziós elmezavarban szenvedett egy évnél hosszabb ideig. Környezete ördögtől megszállottnak tartotta, mert hol önmagát akarta elpusztítani, belerohanva vízbe és tűzbe, hol mások életét vagy testi épségét veszélyeztette, kövekkel dobálva apját is, vagy a templomban viselkedett eljesztő módon. Itt pl. a kürti Szent István templomban, a nők fejről letépte a kendőt, a várkonyi Szent Jakab templomban a korporálét dobta a földre az Oltáriszentséggel együtt, és örülteként táncolni kezdett. De lehetetlenül viselkedett a gellei plébános házában is. Mindezeknek a tetteknek sok előkelő úr és sok pap volt tanuja. Végül is Buda kénytelen volt fiát erővel lefogatni. Aztán szekérre

¹ Mon. Vesp. I. 245, 270. Magának Ágnesnak és Somogyi Katalin nővérnek a vallomása. — Gar. leg. IX. 63. — Náp. leg. II. 34. Ez az utóbbi a két tanuvallomást egyesíti. Katalin szerint Bold. Margit ruhájának darabja haj helyett.

² Mon. Vesp. I. 186. — Erzsébet vallomása. — Gar. leg. IX. 64. — Náp. leg. II. 36.

rakatta beteg fiát, és kísérőül adta melléje gellei Tamást és Pétert, karcsai Mihókot és Istvánt, saját szervienseit. Ezek a fiút elvitték a szigetre Bold. Margit sírjához. A fiú három hónapot töltött a szigeten, illetve a sírnál, és bár sokan imádkoztak érte Bold. Margithoz, csak csekély javulás volt állapotában tapasztalható. Még nem volt egészséges, amikor apja hazavitte. A fiú otthon többször kifejezésre juttatta, hogy vissza akar menni a szigetre, de apja nem engedte el. Ekkor, augusztus utolsó napjainak valamelyikén, a beteg megszökött hazulról és visszatért a Bold. sírjához. Itt újabb két napot töltött el. A harmadik napon, augusztus 31-én, mise után történt meg teljes gyógyulása. A gyógyulás maradandó is volt annyira, hogy 1276-ban, mikor az esetről Péter várkonyi plébános és János kürti plébános vallomást tettek a vizsgálóbizottság előtt, a fiú már László király környezetében, a királyi udvarnál tartózkodott.¹

58. *Néhai regensburgi Eberhard leánya, Erzsébet vaksgából gyógyult meg 1275-ben.* Eberhard regensburgi származású ember volt, de aztán Budára költözött. Úgy látszik, hogy itt is halt meg. Özvegye, Erzsébet, Budán élt két leányával, Erzsébettel és Herochhal. Az anya már ekkor valamelyik szerzet harmadrendjének tagja volt. Az anya előadása szerint leánya két éven át megvakultan élt. Nem látta meg az asztalon előtte álló tárgyért sem, hanem kezével tapogatta ki. Járásában is akadályozta vaksgája, és nem tudta megtalálni az ajtót, ha ki akart menni. Az anya különféle orvosságokkal kísérletezett. Egyik ilyen orvosság valamiféle por volt, melyet a nemrégiben meghalt budai plébános anyjától kapott. De bizony semmiféle javulás nem járt a kezeléssel. Hallva Bold. Margit csodatételeiről, a szegény megvakult leány kijelentette, hogy nem akarja tovább használni a különféle orvosságokat. Anyja ekkor arra biztatta, hogy fogadjon szüzességet, és ígérje meg Bold. Margitnak, hogy örökké neki szolgál. A leány beleegyezett és

¹ Mon. Vesp. I. 368—71. Péter plébános a fiút és betegségét ismerte, de ő maga nem volt ott a szigeten egyik alkalommal sem, csak azt tapasztalta, hogy első alkalommal nem gyógyult meg teljesen, illetve azt tudta a gyógyulásról, amit az apa elmondott neki, vagy előtte, pl. a gellei templomban egy ünnepi mise prédikációja után az egybegyűlt hívek fülehallatára. A gyógyulás napjánál követ el hibát Péter, mert augusztus utolsó napját hétfőnek mondja, holott ez a dátum 1276-ban esett hétfőre. Így inkább a hónap és a nap adatát fogadtuk el, augusztus 31-ét 1275-ben, mert egy éve történnék mondja a gyógyulást. — János, kürti plébános, a szigeten tanuja volt a fiú gyógyulásának. — Gar. leg. VIII. 58. — Náp. leg. II. 21.

anyjával együtt, sőt úgy látszik, hogy nővérével együtt felvette a szerzet ruháját, és magánfogadalmat tett. Nem sokkal ezután anyja és testvére elvezették Erzsébetet Bold. Margit sírjához. Egy hetet töltött ott a beteg. Az anya vele volt és a sírnál így imádkozott: — Szent Margit, ha akarod, hogy leányom apáca legyen, amint neked megígérte, add vissza látását; de ha a világban kell maradnia, ne add vissza neki. — Az anya lelkületére vet világot az a kifejezése, hogy imája elmondásánál csak ő, két leánya és Szent Margit volt jelen. És a leány ekkor lassanként visszanyerte szemevilágát. Az anya szerint ez nem is történhetett más módon, csak Szent Margit közbenjárására.¹

59. *Körösi Márkus agyvérzéses gutaiütségből gyógyul meg 1276-ban, április hó első felében.* Körösi Márkus 1275-ben július végén udvarában cselédeivel gazdasági teendőket beszélt meg. Hirtelen összeesett, és mozdulni sem tudott. A források leírása és a gyógyulás lefolyása szerint agyvérzésnek kellett beállania, és az tette tehetetlenné. Felesége és fiai nem sokkal azután elvitték a szigetre Bold. Margit asszony sírjához. Nyolc napot töltött a szigeten. Nappal a sírnál volt, éjszakára Tiba házában lakott. Ezalatt a nyolc nap alatt állapota annyiban javult, hogy ujjait mozgatni kezdte. Ekkor hazavitték. Másodszor Mindenszentek ünnepe táján vitték el a sírhoz. Lassanként tagjait is mozgatni kezdte. Karácsony tájára lett ez különösen feltűnővé. Végül 1276-ban húsvét ünnepe körül már teljesen helyreállott egészsége — amint ő maga hitte — «Szent» Margit közbenjárására.²

¹ Mon. Vesp. I. 297—9. Az anya és Heroch vallomása. — Gar. leg. VIII. 60. — Náp. leg. II. 28. — A nápolyi legenda egy-két szava azt árulja el, hogy annak írásakor még más vallomás is állott rendelkezésre az íróknak. Ez valószínűen magának Erzsébetnek a vallomása volt. Az így nyert adatok nem állnak ellentétben a ma ismert vallomások adataival, csak kiegészítik azokat. A «Szent» szó a forrásokban fordul elő.

² Mon. Vesp. I. 356. Márkus vallomásának ma már csak néhány sora maradt ránk. A nápolyi legenda frója azonban még az egész vallomást ismerte és szokatlan jóssággal használta fel forrását. Nem nagyított semmit. Ennek legbiztosabb jele az, hogy a beteg gyógyulásának lefolyását úgy mondja el, hogy nem kell semmiféle csodára gondolnunk. Az agy egy részét elborító vérömlés idézte elő a bénulást, a vér felszívódása a rendelkezésre álló idő alatt ismét lehetővé tette a testrészek használatát. II. 54. f. — A beteg lakóhelyét nem sikerült megállapítanunk. Az biztos, hogy Körös volt az a hely, amelyikkel a beteget közelebből meghatározzák, bár elég gondot okozott ennek a megállapítása is. A jegyzőkönyvben ugyanis «Caris dioecesis Varadiensis», a nápolyi legendában «Caris Vindiensis dioecesis» található. Az a körülmény, hogy kétszer is elviszik a sírhoz, mégis valamilyen közelebbi lakóhelyet tételez fel. Erről azonban nem találunk semmi adatot.

60. *Bárándi Miklós fogságból szabadul 1276-ban április 16-án.* Bárándon lakott, a Duna Mohácstól délre eső partjai közelében, Miklós két fia, Miklós és Johanta. Ellenségük, a titeli Dombó, bosszúállásra készült ellenük valamilyen okból, és ezért egy alkalommal embereivel elfogatta a két testvért Hardon. Johantát valahol a mezőkön akarta megöletni, Miklóst pedig a Dunába fojtani. Miklós kezeit hátrakötözték, lábaira béklyót vertek, és két szolga őt csónakba téve evezett be vele a Dunába. Nyakán kötel volt, és a másik csónakban ülő szolgák egyike ezt a kötelet tartotta, hogy megakadályozza Miklós menekülését. Két malomkő is volt Miklós csónakjában, hogy azok segítségével könnyebben menjen a vízbefojtás. Mialatt a szolgák a másik csónakban eveztek, Miklós imádkozott «Szent» Margithoz, hogy mentse ki őt azok kezéből. És ígérte, hogy szabadulása esetén elmegy «Szent» Margit sírjához zarándokúton. Befejezve imádságát, a kezét összefogó kötelek megoldódtak. Ő ekkor megragadta a kezeügyében levő evezőt, és leütötte azt a szolgát, amelyik a nyakára kötött kötelet tartotta. Úgy látszik, Miklós csónakja csak ezzel a kötélléssel volt gyilkosainak a csónakjához kötve, mert a szolga leütése után csónakja elszabadult. Minthogy pedig éjtszaka volt, a sötétség leple alatt sikerült neki egy dunai szigetre eveznie, bár a szolgák üldözésére indultak. A szigeten azonban nem sok reménye lehetett a menekülésre mindaddig, míg a lábbilincsek akadályozták a menésben. Újra «Szent» Margithoz foházkodott, mire egyik lábát ki tudta húzni a béklyóból. Másik lábát azonban hiába igyekezett kiszabadítani. Így tehát, egyik lábán bilincsel, újra csónakba szállt és evezni kezdett, hogy még virradat előtt elkerüljön ellenségei közeléből. Éjfél tájon ért Gyzisnódra, Mihály házához. Mihályban megbízhatott, mert Erzsébet-nevű testvérenek a férje volt. Itt vette le másik lábáról is a bilincset Mihály fia, Máté. Eközben mesélte el Mihálynak, Erzsébetnek és Máténak, hogy mi történt vele. Másnap aztán másoknak: gyzisnódi Pókafia Tamásnak, Bátorai Kozmának, Geréni Chuth vagy Csudafia Eleknek is elmesélte elfogatásának és szabadulásának történetét.¹

¹ Mon. Vesp. I. 320—25. A pápai biztosok előtt tett vallomásokból ma őt ismeretes, a fent felsorolt személyek vallomásai. Nem ismerjük azonban magának Miklósnak a vallomását, és úgy látszik, nem tett vallomást Mihály. Így csak olyanok vallomása áll rendelkezésünkre, akik maguk is úgy hallották az eseményeket; ennek megfelelően képzelőtehetségük mértéke

61. *Barnagi Bethesia István vesebajból származó daganatokból gyógyul meg 1276-ban május 20-a táján.* Bethe a veszprémmegyei Barnagon lakott és a királyné szakácsainak egyike volt. Fia, István 13—15 éves lehetett, mikor 1276 májusában teste dagadni kezdett. A daganat csakhamar egész testére kiterjedt. Kéthetes súlyos betegség után Bethe és felesége, Kinga Bold. Margit közbenjárását kérték gyermekük gyógyulása érdekében és ígérték, hogy felgyógyulása esetén a gyermeket elviszik a szigetre Bold. Margit sírjához. A gyermek az utolsó napokban már nem tudott enni. Most azonban, az imádság és fogadalom után hamarosan, már azon a napon evett és általában jobban érezte magát. A javulás olyan gyorsan következett be, hogy másnap már felkelt és kiment a mezőre. Három héttel később aztán Bethe megparancsolta feleségének és fiának, hogy gyalog menjenek el Bold. Margit sírjához.¹

62. *Erzsébet, István király leánya, erős lázból gyógyul meg 1276 május 25-én.* István király leánya, Erzsébet, a szigeti apáca, pünkösöd előtt két héttel újabb heves lázba esett. Ez annyira fokozódott, hogy pünkösöd másnapján, május 25-én már attól félt a zárda, hogy meghal. Ebéd után néhány apáca volt Erzsébet ágya mellett és ők is, meg Erzsébet is imádkozni kezdtek Bold. Margithoz, hogy gyógyítsa ki betegségéből. Ekkor Erzsébet arra kérte a körülötte állókat, hogy vigyék oda neki Bold. Margit ruháit. Olympiades ment el értük és a betegnek átadta a Bold. ciliciumát, skapuláréját, velumát és még valamilyen más fehérneműjét. Ugyanakkor Margit haját is megmosták és annak mosadékvizével megittatták a beteget. Erzsébet sírva csókolgatta a fejére tett ruhadarabokat, mert szólni nem tudott. És ekkor erős izzadás

szerint nagyították is azokat. A nápolyi legenda szintén nagyít, vagy a Szentírásból vett kifejezésekkel adja vissza a tényállást, II. 69. f. — Nem leszünk okosabbak a szentgalleni legenda rövidre fogott, csodásító előadásából sem, 75. f. — Arra mégis alkalmat ad a tanuk vallomása, hogy a valóságot megközelítően felkutatassuk. Legtöbb nehézség a helynevek megfejtésénél akadt.

¹ Mon. Vesp. I. 345—7., 349—50. Bethe és barnagi Benedek tettek vallomást a betegségről és a gyógyulásról. Egy Gyán nevű tanura történik hivatkozás. Ez a Gyán azonban semmiről sem akar tudni, holott nyilvánvaló, hogy Barnagon más Gyán nevű ember nincs, ezt ő maga is állítja, és Bethe ezt a Gyánt szomszédjának mondja. Benedek vallomása is hasznavehetetlen. Szerinte a fiút székéren vitték a sírhoz, ő és Gyán. De vallomása annyira zavart, hogy helyette csak az apa vallomását tarthatjuk megbízhatónak, amint azt már a nápolyi legenda írója is megtette, II. 35. f. — Gar. leg. IX. 63.

kezdődött. Jolenta nővér takargatta be. Az izzadás befejezése után a nővér meggyógyult.¹

63. *Pál, egy Erzsébet nevű özvegy fia, maláriás tertiana-ból gyógyul meg 1276-ban pünkösd után.* Erzsébet, szegény özvegyasszony, aki fajszi Leopárd özvegyénél, Venisnél lakott, pünkösd táján fekete, száraz kenyeret talált olyan helyen, ahol «Szent» Margit tiszteletére keresztet állítottak, és ahol állítólag csoda történt az ő közbenjárására. Az özvegy Bold. Margitra gondolva vette fel és vitte el a kenyeret. Pünkösd után hamarosan beteg lett a fia, Pál. Tertiana-láz kezdte gyötörni, és már három ízben nagyon erős rohamai voltak. Ekkor, a harmadik roham után, Venis letört egy darabkát a kenyérből és a gyerek anyjának jelenlétében azt megetette a beteggel. Közben így imádkozott: — Szent Margit, ezt a kenyeret olyan helyen találták, ahol már irgalmat gyakoroltál; tedd meg ezt ezzel a fiúval is. — És a gyermek meggyógyult.²

64. *Pécka, gellei Frige leánya, ideggyulladással sántaságból gyógyul ki 1276-ban június 5-én.* Pécka állandóan sánta volt mindkét lábára. Gyógyulást a szigeti sírnál keresett. Június 5-én a sírnál meggyógyult.³

65. *Szentgyörgyhegyi Kolonus (Kalán?) leánya a kútból kimenekül 1276-ban június 13-án.* Kolonus Szentgyörgyhegyen lakott a pécsi püspökség területén. Mikor felesége Mária nevű kis leányának életet adott, a szülésbe belehalt. A kis leány Mária nevet kapott és anya nélkül nőtt fel. Úgy látszik, Laurencia, a szomszédasszony viselt rá gondot. Ennek az udvarában történt ugyanis, hogy az akkor, 1276 június 13-án két éves kisleány a kútba esett. Az apa és egy Math nevű gyerektelen asszony a kúthoz szaladtak, de eleinte nem látták meg a kis-

¹ Mon. Vesp. I. 180, 186, 224. Maga Erzsébet nővér, aztán Jolenta és Olympiades nővérek tettek vallomást az eseményekről a második bizottság előtt. — Garinus is, VIII. 51, 57. és a nápolyi legenda írója is II. 7. és 17. fejezetében a különböző vallomásokot más-más gyógyulás leírásának tartva kétszer mondják el az eseményeket.

² Mon. Vesp. I. 343—4. Venis mondta el a pápai biztosok előtt a fentieket. — Gar. leg. VIII. 57. — Náp. leg. II. 18—9. — A nápolyi legenda szerint az özvegy Erzsébet a kenyeret Bold. Margit sírja mellett találta, de más forrás erről egy szót sem szól ilyen határozottan, sőt Venis nyíltan megmondja, hogy nem tudja, hol van ez a hely, csak annyit tud róla, hogy kereszt áll azon a helyen.

³ Mon. Vesp. I. 360—61. Barátnője, Kinga, aki vele volt, tett vallomást gyógyulásáról. A nápolyi legenda szerint, II. 55. f. két kezét is bénává tette a betegség. Lábat pedig alig tudta használni. Nem ismerjük ennek a pontosabb leírásnak a forrásait.

leányt a kútban. Az apa végre Math figyeimeztetésére észrevette, egy bottal ruhájánál fogva kiemelte a vízből, de teljesen csak Márton és a német Hero segítségével tudta felhúzni. Először a gyermek fejét lefelé tartva a vizet folyatták ki belőle, aztán bevitték Kolonus lakására és az asztalon, a tűzhely közelében vánkosra helyezték. Laurencia és Math imádkoztak a halottnak látszó kisleányért: — Szent Margit, aki nemes, Isten és Szűz Mária Szentje vagy, add vissza nekünk ezt a leánykát. — És várták, hogy visszatér-e belé a lélek. Este felé látták, hogy a gyermek csakugyan léleklzik, éjjél tájon pedig a gyermek már magához tért és beszélni kezdett.¹

66. *Somogyi Katalin szigeti apáca maláriás quartánából gyógyul meg 1276-ban július 12-én.* Somogyi Márkusnak a szigeti zárdában élő apácaleánya, Katalin, 1275 Kisasszony napjától kezdve maláriás quartánában szenvedett. Hosszantartó betegség volt ez, mert eltartott 1276 július 12-ig. Ezen a vasárnapon éppen lázroham napja volt megint, és ő ágyában fekvé várta a roham kezdetét. Eszébe jutott, hogy az első szenttéavatási bizottság előtt semmit sem vallott azokról a csodás eseményekről, amelyekről hitték, hogy Bold. Margit közbenjárására történtek. Most megfogadta magában, hogy a második bizottság előtt tanúságot tesz Margit életszentségéről, ha meggyógyul. És meggyógyult, sőt még aznap fel is

¹ Mon. Vesp. I. 306—9. Math és Laurencia tettek vallomást a történetekről. Feltétlenül kellett lenniök más vallomásoknak is a jegyzőkönyvben, mert csak ez teszi megérthetővé a nápolyi legenda biztosan erre az esetre vonatkozó, mégis nagyon eltérő leírását a II. 65. fejezetben. A tulajdonnevekre vonatkozóan ezeket mondhatjuk. A jegyzőkönyvben «villa Egidii de Sancto Georgio» áll, a nápolyi legendában «villa, que dicitur Heug Sancti Georgii». Itt biztosan a nápolyi legenda szövege a jobb. «Maria filia Coloni» a jegyzőkönyvben jobb, mint a legenda «Mariota filia Colini»-je. Ennek a Colinusnak lakóhelyét a legenda így határozza meg: «de leodio», ami nyilván megint az «Egidii», illetve «Heug» elírása. Tartalmi eltérések: a legenda szerint Mariota tizenötéves, és egy ötéves fiúval játszik az udvaron, még hozzá szülei udvarán. Játék közben a leány a mély kútba néz és annak víztükrében kíváncsian nézegeti arcát. Ekkor esett a vízbe. Megmondja a kút mélységét is: 9 lépés mély, benne a víz két lépés mély. Colinus felesége él, Hedvig a neve, és férje kiküldi, hogy nézze meg, mi történt az udvarban stb. A további részben megismétlődik a vízből feltan kihúzott leánynak az a naturális leírása, amelyet már ismerünk a zárdában kútba esett Ágnes szolgáló leírásánál. Az mindenesetre feltételezhető, hogy volt még egy tanuvallomás, és ebben már nagyítások foglaltattak. Legkevésbé tudjuk elképzelni azt, hogy egy másik esetről volna szó. Nemcsak a tulajdonnevek többé-kevésbé biztos egyezése alapján állítjuk ezt, hanem azért is, mert a legenda szerint ez a kútbaesés is 1276-ban Szent Antal napján, június 13-án történt volna.

kelt az ágyból, pedig már vesperás után volt az idő. Gyógyulását nemcsak elmondta társnőinek, hanem azok maguk is tapasztalták.¹

67. *Ajkai Alinka szigeti apáca erős lázból gyógyul meg 1276-ban július 23-án.* Ajkai Alinka, a szigeti zárdá apácája, az első pápai bizottság előtt szégyenből nem vallotta meg azt, hogy az ő bűnös gondolatait Bold. Margit egy alkalommal tudta és szemére vetette. Mikor meghallotta, hogy a pápa újabb bizottságot küldött a szigeti zárdába, az előtt sem akart vallomást tenni. Ekkor még nem érkeztek meg a vizsgálóbiztosok. Hat nappal megérkezésük előtt erős láz vette elő a nővért. Nagyon megkínozta, annyira, hogy már a haláltól félt. De aznap, mikor a pápai biztosok megérkeztek, ígéretet tett gondolatban a következő szavakkal: — Igérem az Istennek, hogy ha ebből a betegségből meggyógyít, hű vallomást teszek a Szűzről. — És csakugyan még azon a napon meggyógyult.²

68. *Cecilia szigeti apáca szívszorulásából gyógyult meg 1276-ban július 25-én vagy 26-án.* Cecilia, a szigeti zárdá apácája, a kórusról szívrozara miatt kénytelen volt eltávozni. Hálókamrájába ment, és úgy látszik, ágyára ledült. Kilenc óra tájban itt kereste fel Aglent nővér. Ekkor fájdalomra már olyan nagyfokú volt, hogy a haláltól való félelem is elfogta. Ezért a hálóteremből levezette a káptalanterembe Aglent és Szabina, míg Ágnes nővér az ágyat vitte utánuk. Gyóntatópapért küldtek el, majd Aglent maga is kisietett, hogy megsürgesse. Ezalatt telt az idő, és Cecilia a földre borulva arra a helyre hajtotta fejét, ahol Bold. Margit szokott imádkozni. Délután három óra lehetett, mikor Aglent visszatért és hallotta, amint Cecilia így imádkozott: — Bold. Margit, kérlek téged, hogy ne haljak meg hirtelen halállal. — Erre olyan gyorsan javult állapota, hogy már nem érezte a gyóntatópap szükségét sem. De úgy látszik, akkor már András testvér ott is volt, mire Cecilia, bár megszűntek már fájdalmai, mégis meggyónt.³

¹ Mon. Vesp. I. 169—70., 239—40., 269. Maga a meggyógyult apáca és Veszprémi Lucia és Katalin magistra nővérek tettek vallomást a gyógyulásról. Magy. leg. 225. kl. — A nápolyi legenda II. 15. fejezetében téves az az állítás, hogy Katalin nővér ígéretét a vallomást illetően a prioritssa és más apácák fülehallatára tette; Katalin saját bevallása szerint ez az ígéret «szívében» hangzott el.

² Mon. Vesp. I. 274. Alinka vallomása. — Magy. leg. 123—4. kl. — Náp. leg. II. 9.

³ Mon. Vesp. I. 206., 245—6., 283—4. — Szabina, Ágnes és Aglent tettek

69. *Fajsi Bogdán maláriás tertianából gyógyul meg 1276 júliusában.* Bogdán Fajson lakott feleségével, Petrával. Három héten át szenvedett már tertianában, mikor egyik napon, aratás idején, az az özvegy Erzsébet, aki a már említett kenyeret találta egy kereszt mellett, és akinek a fia attól meggyógyult, adott neki is egy darabkát a kenyérből. Bogdán a tűzhely mellett feküdt saját házában, de alig hogy megette a kenyérdarabkát, azonnal megszűnt a láza.¹

70. *Gellei Frige leánya, Pécka, másodszori gyógyulása idegyulladásból 1276-ban szeptember 7-én.* Pécka első gyógyulása nem tartott sokáig. Mikor hazatérőben a Dunán át akart kelni, és vigyázatlanul beleugrott a csónakba, visszatért betegsége, és újra sánta lett. Szeptemberben 7-én azonban már megint ott volt a sírnál. Mellette üldögélt barátnője, Kinga, és hallottá, amint Pécka imádkozott Istenhez és «Szent» Margit-hoz. És a beteg leány egyszer csak kinyújtotta lábait, kezait is mozgatni kezdte és remegve bár, de lábra állt és saját erejéből ment ki a templomból.²

71. *Frózia szigeti apáca gyógyulása 1271—6 között.* Frózia, nyitrai Jakab leánya, a szigeti zárda tagja, egyszer súlyos beteg volt. Ekkor így imádkozott: — Margit szűz, tudom, hogy szent vagy; kérlek, kérd értem az Istent, hogy szabadítson meg engem. — Együttal fogadalmat tett, hogy minden nap 15 Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkozik Bold. Margit tiszteletére. Akkor azonnal meggyógyult és egészséges maradt később is, de ha elmulasztja az imádságot, gyengébbnek érzi magát.³

72. *Péter dömés provinciális fogfájása megszűnt 1271—6 között egy télen.* Péter még győri rendtag korában nagy fogfájástól szenvedett, és arca is erősen feldagadt. Egyik este, mikor már négy napja rosszul érezte magát, kérte Bold. Mar-

vallomást az esetről. Szabina vallomásában (206. l.) a szöveg zavaros, mert Cecilia neve helyett Lucia található. Ez az elírás megvolt már akkor a jegyzőkönyvben, amikor a nápolyi legenda készült, és így ennek II. 58. és 61. fejezetében tulajdonképpen ugyanaz az eset van elbeszélve, de az 58. fejezetben Lucia nevével Szabina vallomása alapján, a 61-ben pedig Aglent vallomásának szövegéből. Az 58. fejezetben vesekő-bántalmakat említ a legenda is, a jegyzőkönyv is a fájdalmak okaként.

¹ Mon. Vesp. I. 350—51. Maga Bogdán tett vallomást gyógyulásáról. Venis csak általánosságban annyit mond erről a gyógyulásról, hogy mindazok, akik ettek ebből a kenyérből — a lázbetegek — meggyógyultak. — Gar. leg. VIII. 57. — Náp. leg. II. 20.

² Mon. Vesp. I. 360. Kinga vallomása. — Náp. leg. II. 55.

³ Mon. Vesp. I. 228. — Magy. leg. 213. kl. — Más legendákból hiányzik.

gitot a gyógyulás kegyelmének kieszközlésére, és megígérte, hogy attól kezdve mindennap térdet hajt Bold. Margit tiszteletére. Másnapra fogfájása is, arcdaganata is megszűnt.¹

73. *Aszalói Ipos felesége, Gyöngyödi, sérüléses vakáságból gyógyult meg 1271—6 között.* Gyöngyödi, Ipos felesége a vas-megyei Tokoracson, a szigettől ötnapi járóföldre eső faluban lakott. Fején szenvedett valamiféle sérülés következtében megvakult, és már tíz éve vak volt, mikor leányával, Ozannával Bold. Margit sírjához vezettette magát. Itt imádkozott és visszanyerte szemvilágát.²

74. *Zagorjai Pál vakáságból és más bajokból gyógyult meg 1271—6 között.* Pál a varasdmegyei Zagorjában lakott, a Héder-nemzetség birtokán. Harcos ember volt, talán tagja maga is a nagy szerepet vivő családnak. Kétszer vett részt a tengerparti hadjáratokban. Az itt szenvedett sebesülések, virrasztások és fáradalmak, betegségek következtében teljesen megvakult. Azonkívül idegbaj is gyötörte. Néha úgy érezte, hogy gyomra kövekkel, feje kígyókkal van tele. Kérte az Istent és Szűz Máriát, hogy mutassák meg neki azt a helyet, ahol meggyógyulhat. Ígérte, hogy gyógyulása esetén annak a helynek a szolgálatára lesz egész életében. Az Isten tudtára adta, hogy menjen el Bold. Margit sírjához. Gyorsan felkerekedett és a szigetre sietett. Itt kérte Bold. Margitot, és csakugyan minden bajából kigyógyult és a monostor szolgálatába állt.³

75. *Káta nembeli Petruccsó szemgyulladásá meggyógyul 1274—6 között.* Káta nembeli Petruccsó már tapasztalta Bold. Margit közbenjárásának segítő erejét. Történt, hogy valamiféle okból szemében a retina belső gyulladása három hónapon át súlyos betegséget és tökéletlen látást idézett elő. Ígéretet tett, hogy gyógyulása esetén Bold. Margit tiszteletére egy éven át minden szerdán böjtöl. Fogadalma elhangzásakor meggyógyult.⁴

76. *A pogány Szécs, kun ember, megtérése 1271—6 között.*

¹ Mon. Vesp. I. 282. — Gar. leg. VII. 49. — Náp. leg. II. 4. — A betegség idegi alapon fellépő vizenyőtől származott, ú. n. Quincke-féle oedema fugax volt. Nem okvetlenül szükséges csodát látni a gyógyulásban. Az természetes úton szokott gyógyulni, rövid idő alatt.

² Gar. leg. VIII. 60. — Náp. leg. II. 26. — A jegyzőkönyvben ma már ismeretlen.

³ Gar. leg. VIII. 61. — Náp. leg. II. 29.

⁴ Gar. leg. VIII. 61. — Náp. leg. II. 30. — Példák könyve, 29. kódex-lap (Nyelvemléktár, VIII. k. 100. l.)

Szécs (Zeicze) kunszármazású, híres pogány ember volt. Egy alkalommal Szécs keresztény magyarok társaságában volt. Ezek arról beszélgettek, hogy Bold. Margit segítségülhívására mennyi csodát tett már az Isten. A pogány kun nem hitt nekik és gúnyolódva mondta, hogy csak akkor hisz nekik, ha három év óta vak lova visszanyeri látását. De ekkor ígéri, hogy ő is hisz a keresztények Istenében, elfogadja hitüket és házanépével együtt megkeresztelkedik. Alig fejezte be szavait, megtörtént a csoda. A lónak sérülés folytán vak szeme meggyógyult. A kun örömmel teljesítette ígéretét.¹

77. *Algent, Káta nembeli András felesége zsugorodásból és süketsegből gyógyult ki, 1271—6 között.* Algent, a Káta nembeli András felesége volt. Három éven át idegsorvadásos kéz- és lábszugorodásban szenvedett. Ezért férje, bizonyára a család egyéb tagjainál tapasztalt csodás gyógyulásokon felbátorodva, feleségét elvitte két rokonának, Kozmának és Kelemennek a segítségével Bold. Margit sírjához. A beteg asszony a szigeti premontrei apácáknál kapott szállást, mert ott volt két rokona, Orsolya és annak leánya, Margit, mindketten apácák. Alig volt egy hétig a szigeten, hallását is elvesztette. Ezután újabb két hét telt el. Naponként a sírhoz vitték. Itt egyszerűen arra lett figyelmes, hogy egy harang szavát hallja, mikor Bold. Margit segítségéért imádkozott. Rögtön szólt is a körülállóknak arról, hogy mi történt vele. Aztán elhagyta a szigetet és anyjához ment. Itt is állandóan kérte Bold. Margit közbenjárását. Egy hétig volt anyja házában, amikor egy éjjel álmában megjelent neki Bold. Margit. A Bold. viaszból készült kezeket és lábakat adott neki. Mire felébredt, keze és lába ép, egészséges volt.²

78. *Rozsd nembeli Jánosfia László baloldali agysérülés következményeiből gyógyult ki 1271—6 között.* A Rozsd-nemzetiség a mai Szentendrei-szigeten lakott és ezt a szigetet a XIII. században a nemzetség nevével is jelölték. Két évig agysérülés következtében jobboldali bénulást kapott, és beszélni sem tudott, legfeljebb az anyja szót tudta kimondani. Bottal tudott csak

¹ Gar. leg. VIII. 61. Cumanus helyett tévesen Tunianus. — Náp. leg. II. 31.

² Mon. Vesp. I. 309—11. Algent vallomása. A történet részben nem csodák, részben hihetetlenek úgy, ahogyan Algent hézagos előadásában fennmaradtak. — (V. ö. Marcellus legendájának i. m. 39—40. lapján Fehér Pál feleségének 1273-ban történt gyógyulásával. A sok egyezés mellett elég sok eltérés is van köztük. Jorg Valdernél XIII. 22.) — Gar. leg. VIII. 62. — Náp. leg. II. 32.

menni. Elment nagynehezen a szigetre Bold. Margit sírjához, Itt magában Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkozgatott az Isten és a Szent Szűz tiszteletére. De kérte Bold. Margitot is, hogy gyógyítsa meg őt. És állítólag beszélőképességét ekkor hirtelen visszanyerte, sőt jobblábának és jobboldalának bénultsága is megszűnt, kivéve kezét. A sírtól már nagyobb nehézség nélkül tudott eltávozni. Később elment Váradra Szent László sírjához is, és ott gyógyult meg jobbkeze teljesen.¹

79. *Türjei Konrádfia Valter zsugorodásból gyógyult meg 1271—6 között Szent Mihály ünnepe táján.* Valószínűen «Türjei» származású (de Gyeria) volt Konrád, de a most tárgyalt időben már Budán tartózkodott. Felesége Anna, gyermekük: a tárgyalt időben nyolcéves Valter. Ez a gyermek jobb térdében paralitikus zsugorodást szenvedett. A betegség már 17 hét óta annyira megkínozta a gyermeket, hogy szinte holt-nak látszott és szülei már azért könyörögtek, hogy haljon meg, ha nincs számára gyógyulás. A fájdalomtól lesújtott anya arra kérte nővérét, Bertát, hogy menjen el a szigetre Bold. Margit sírjához és kérje a Boldogot, hogy vagy gyógyítsa meg a beteg fiút, vagy legalább halállal mentse meg a további szenvedéstől. Bertával együtt elment a sírhoz még másik három nővére és azok anyja, a gyermek anyai öreganyja, Rakica is. Szent Mihály napján a mise alatt együtt imádkoztak a sírnál a fiúért, kérve az Isten és Bold. Margit segítségét. Ugyanakkor akkora gyertyát is tettek a sírra, amekkora a gyermek. Berta így imádkozott: — Szent Margit, arra a kegyelemre, amelyet az Úr Jézus Krisztusnál kiérdemeltél, kérlek, hogy szabadítsd meg nővérem fiát, Valtert, mielőtt hazaérek, hogy vagy gyógyuljon meg, vagy haljon meg. — Egyúttal fogadalmat tett, hogy a gyermek gyógyulása esetén naponként imádkozik érte háromszor Miatyánkot és Üdvözlégyet, míg a gyermek akkora nem lesz, hogy ő maga tudja elvégezni ezeket az imádságokat; továbbá ígérte, hogy Margit szenttéavatása esetében egész életében böjtöl «Szent» Margit ünnepének vigiliáján, és megünnepli napját. És mikor a sírtól hazamentek, a gyermeket anyjánál egészségesben, minden betegségtől meggyógyultan találták.²

80. *Felhévvízi Márton leánya, Margit, Heine-Medinetegségéből gyógyul ki 1271—6 között.* Márton a Buda mellett

¹ Car. leg. VIII. 62. — Náp. leg. II. 33. — Karácsonyi i. m. III. 20. és 23. l.

² Car. leg. IX. 68. — Náp. leg. II. 46.

fekvő Felhévúzen lakott. Leánya, Margit, mindkét lábára zsugorodott volt és idegsorvadás következtében lábai elszáradtak. Menni egyáltalán nem tudott. András, egy diákműveltségű ember (clericus) volt a keresztapja. Ezt kérte meg Margit, hogy vigye el őt Bold. Margit sírjához. András teljesítette is kérését. A csónakhoz, úgylátszik, nem sok fáradsággal sikerült levinnie keresztleányát. Mikor azonban a szigetre érkeztek, nem tudta a nehéz leányt a sírhoz vinni, hanem letette ismerőse, Pál házábanál. Míse táján érkeztek ide. A leány egyelőre ott is maradt. Margit, folyton a Szent Szűz irgalmát kérve, estére kelve kissé jobban érezte magát, sőt lábait is ki tudta nyújtani, fel tudott rájuk állni, de bizony nagyon bizonytalan volt még az állása. Ennek láttára Kinga, Pál felesége segítségére sietett, és Erzsébet begina segítségével elvezette a beteg leányt Bold. Margit sírjához. Itt Margit a sírra borult és azt átölelve kérte Bold. Margittól, hogy szabadítsa meg őt, és egyúttal az éppen jelenlevő minorita gárdiánt arra kérte, hogy majd mondjon egy misét Bold. Margit tiszteletére. Fogadalmat is tett, hogy gyógyulása esetén élete végéig minden szerdán a «szent szűz» tiszteletére böjtöl. Még azon a napon meggyógyult teljesen, és saját lábain, minden segítség nélkül tudott hazamenni.¹

81. *Esztergomi Anyos ispán fia zsugorodottságból gyógyult meg 1271—6 között.* Anyos ispán tízéves fia zsugorodottlábú volt annyira, hogy nem tudott menni. Az apa, úgy látszik, már nem élt ekkor, azért barátai könyörögtek Bold. Margithoz a gyerek gyógyulásáért. Állítólag rögtön meggyógyult.²

82. *Káta nembeli Andornak felesége, Anasztázia epilepsziából gyógyul ki 1271—6 között.* A Káta-nemzetségnek már több tagja tapasztalta Bold. Margit közbenjárásának áldásait. Andornak is rászorult a Bold. pártfogására. Felesége, Anasztázia, már 16 éve élt vele együtt, de beteges, gyengeszervezetű asszony volt, és a mellett nyavalyatörésben szenvedett. Többször is fogant, de sohasem tudta gyermekeit élve világra hozni. Anasztázia ekkor Bold. Margithoz fordult minden reményével. Elment sírjához és ott így imádkozott: — Szent Margit, én, a gyerektelen asszony, kérlek, engedd, hogy fiam is, leányom is legyen és szabadíts meg engem betegségeből. Gyógyíts meg engem. — Férje vele volt, és feleségével együtt ő is könyörgött lélekben, fogadalmához is hozzájárult. A beteg asszony ugyanis

¹ Gar. leg. IX. 69. — Náp. leg. II. 48.

² Gar. leg. IX. 69. — Náp. leg. II. 49.

azt fogadta, hogy, ha leánya születnék, azt a «szent szűz» tiszteletére Margit névre kereszteltetné. A születendő fiúkért és leányokért pedig, amikor megszületnek, mindegyikért, két láb hosszú gyertyát ajánl fel Bold. Margit sírjánál. Azonkívül, ameddig csak él, minden évben elzarándokol a Bold. sírjához. És Anasztázia még abban az évben egy kisleánynak adott életet. Margitnak kereszteltette. Tizenhárom hónap múlva fia is született. Ez Joanka nevet kapott. A két gyermek erős, egészséges volt, és a pápai bizottság előtt is megmutatták őket, mikor Anasztázia vallomást tett az eseményekről. Ugyanakkor jelentette, hogy nyavalyatöréséből is teljesen meggyógyult.¹

83. *Károly budai bíró Bold. Margit állandó segítségét bizonyítja 1276-ban.* Károly budai bíró, unokahúga, Ágnes gyógyulásáról tett vallomásában mondotta el, hogy olyan nagy reménnyel volt mindig Bold. Margit életszentsége és imái iránt, hogy bármerre járt, erdőben vagy más veszélyes helyeken, sem a rablók, sem ellenségei soha nem tudtak neki ártani. Szentül hitte, hogy Szent Margit védelmezte meg őt minden veszélyben.²

84. *Csák Máté erdélyi «herceg» anyja Bold. Margit segítéséről tanuszkodik 1276-ban.* Margit, a Csák nembeli Máté özvegye, és a szintén Máté nevű erdélyi vajda anyja, arról tanuszkodott 1276-ban, hogy bármilyen gyengeséget érez, vagy ha gyermekei közt valamilyen viszály támad, ő mindig Bold. Margithoz fohászkodik. És bármit kér ilyenkor imáiban, az mindig teljesül.³

¹ Náp. leg. II. 63. — Egyetlen forrás, amelyik fenntartotta a történetek leírását. Úgy látszik, hogy a legendaíró hülen közölte a jegyzőkönyv ma már meg nem levő vallomását, semmit nem tett hozzá. — Karácsonyi János i. m.-ban említi Andornakot, de feleségének tévesen Orsolyát mondja; ott tévedett, hogy egy másik Káta nembeli ember, András feleségének gyógyulásánál szereplő Orsolyát, akinél a premontrei apácák zárdájában lakott András felesége, Argent, tette meg Andornak feleségévé. Egyébként Andrást és Andornakot nem veszi egy személynek; viszont András feleségét nem feleségként, hanem András leányaként tünteti fel. (II. 310, 311.) Ez utóbbi adat azonban csak a 310. oldalon található, és úgy látszik, csak elírás.

² Mon. Vesp. I. 302—3. — Gar. leg. IX. 71. — Náp. leg. II. 70. — Magy. leg. 182. kl.

³ Mon. Vesp. I. 249. — Náp. leg. II. 70. — Magy. leg. 221. kl.

IRODALOM.

Forráskiadások: Monumenta Episcopatus Vesprimiensis, Budapest, 1896, I. kötet.

Acta Sanctorum etc. Ianuarii tomus II. 897—909.

M. Florianus, Historiae Hung. Fontes Domestici, vol. IV. Chronica minora, 211—21.

A nápolyi legenda, Magyar Sion egyháztörténelmi havi folyóirat, Esztergom, 1867. és 1868. évfolyamában.

A magyar legenda a Nyelvemléktár: Régi magyar codexek c. kötetében, Volf György kiadása, Budapest, 1878, VIII. kötet.

Marcellus legendája, A Szent István Akadémia hittudományi-bölcseleti osztályának felolvasásai, III. kötet, I. sz.: Árpád-házi Boldog Margit szenttéavatási ügye és a legősibb latin Margit-legenda. Irta P. Böle Kornél M. O. P., Budapest, 1937.

Breviáriumi szövegkiadások Timár Kálmántól. A breviáriumi Margit-legendák. Kalocsa (Pannonia, 7. sz. Árpád-ny. 1934.)

Jörg Valder legendája, A Budapest-Székesfővárosi IV. ker. (Belvárosi) Főreáliskola ötvennegyedik Értesítője az 1907—8. iskolai évről, Horváth Cyrill közleménye. V. ö. Horváth C.: J. Verc. és a magyar Margit-leg. Ak. Értekezés, 1908.

Legújabb szövegkiadások: A. Fr. Gombos, Catalogus Fontium Historiae Hungaricae . . . ab anno Chr. DCCC usque ad annum MCCCCI. — A Szent István Akadémia kiadása, Bpest. 1937—8. Stephaneum ny. r.-t. I.—III. k. Margit és Vita és Quaedem legenda címszók alatt.

Oklevéltárak: Denifle, Archiv d. Mittelalters, V. kötet.

G. Fejér, Codex Diplomaticus etc., Budae . . .

Wenzel Gusztáv, Monumenta Hungariae Historica etc.

Hazai Okmánytár.

Életrajzok: Lovas Elemér, Árpád-házi B. Margit és kora, Kolozsvár, Szent Bonaventura könyvnyomda, 1913.

Böle Kornél M. Szent Domonkos-rendi atya, Árpád-házi Boldog Margit, Budapest, 1923.

Kritikai dolgozatok: a forráskiadások kíséretében írtakon kívül: Thienemann Tivadar, A szent-galleni Margit-legenda, a budapesti VIII. kerületi községi Főreáliskola negyvenharmadik évi Értesítője, 1913—1914.

Lovas Elemér, B. Margit történetének részletes forráskritikája. A Pannonthalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve az 1915—1916-i tanévre, 203—346. l. és különnyomat.

Horváth Cyrill, Johannes Vercellensis és a magyar Margit-legenda. — Ért. a Nyelv. és széptud. köréből. M. Tud. Akad. 1908.

Egyéb segédkönyvek: Hóman—Szekfű, Magyar történet, Budapest, 1935, 3. kiadás, I. kötet.

Szalay László, Magyarország története, Lipcse, Geibel Károly tulajdona, 1852, II. kötet.

Pauler Gyula, A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, Budapest, 1893, II. kötet.

Csánky Dezső, Magyarország történelmi földrajza, I—III. kötet, Magy. Tud. Akad. Budapest, 1890.

Karácsonyi János, A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, I—III. kötet, Budapest, Magy. Tud. Akad. 1901.

Wertner Mór, Az Árpádok családi története, 1892.

Szentpétery Imre, Oklevéltani naptár, Budapest, Magy. Tud. Akad. 1912.

Kozma Erzsébet, A misztika és B. Margit. Bölcs. doktori értekezés, Pestvidéki nyomda, Vác, 1930.

Mályusz Elemér, Árpád-házi Boldog Margit (A magyar egyházi műveltség problémája), Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére, 1933. okt. 7. Budapest, Sárkány-nyomda Rt. 1933. 341—84. ll.

Fehér Mátyás O. P., Árpád-házi Boldog Margit áldozattudata, Vigilia, 1938. 359—65. l.

Kastner Jenő, Együgyű lelkek tüköre, Minerva könyvtár, XXVI. Budapest, 1929.

Horváth Sándor, A Szent Domonkos-rend multjából és jelenéből, Budapest, Stephaneum, 1916.

Szent Ágoston, De civitate Dei.

A. von Martin, Kultursociologie des Mittelalters, A Vierkant, Handwörterbuch der Soziologie c. kötetében, Stuttgart, 1931. F. Enke-Verlag.

G. Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter, Paderborn, 1926, Verlag F. Schöningh.

O. Spann, Der wahre Staat, Leipzig, 1921, Verlag von Quelle u. Mayer.

Poulain, Handbuch der Mystik, Herder, 1925.

Ad. Tanquerey—Czumbel, A tökéletes élet. — Aszketika és misztika, Desclée, 1932.

Paul Janet—Lőrincz, A politikai tudomány története az erkölcszathoz való viszonyában, Budapest, Magy. Tud. Akad. 1891.

Joh. Lindworsky, Psychologie der Ascese, 2. kiadás, Herder, 1936.

J. Klug, Die Tiefen der Seele, 2. kiadás, Paderborn, 1927, Verlag Schöningh.

Oswald Bumke, Lehrbuch der Geisteskrankheiten, 3. kiadás, München, 1929.

E. Bleuler, Lehrbuch der Psychiatrie, 3. kiadás, Berlin, 1920.

Egyéb apróbb cikkek a szöveg jegyzeteiben találunk említést.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
<i>Előszó</i>	3
<i>Bevezetés.</i> I. Az első szenttéavatási vizsgálatnál felvett jegyzőkönyv és Marcellus legendája. — A Jorg Valder-féle német legendafordítás. — A gráci német kézirat. — Ranzánus krónikájának latin legendája. — II. A második jegyzőkönyv. — Carinus legendája. — A «nápolyi legenda» családja. — A szentgalleni német, és a budapesti magyar legenda szerkesztése. — Az überlingi német, és a bolognai Borselli- és Taëgius-féle latin legendszerkesztések....	6
I. <i>A civitas Dei és a Respublica Christiana.</i> 1. Az emberi egyenlőség eszméje és az első keresztény századok társadalmá; Szent Ágoston állameszméje. Európa keresztény államai; az Egyház egyetemessége, a császárság és az első századok eszméinek képe. A cluny-i reformmozgalom eszméi, eszközei és célja. Az Egyház és az állam egymáshoz való viszonya; Szent István állameszméje: a keresztény társadalmi universalismus. — 2. Az egyéniség érvényesülésének kezdetei. Harc az Egyház és a császár közt. A születési nemesség és a lovagi rend. Az Egyház és az erények nemessége. Az új szerzetesrendek. A városi polgárság és a parasztság ébredése. — 3. Krisztus szegényei. Waldes Péter, az albiak. Assisi Szent Ferenc vallási és társadalmi jelentősége. Szent Domonkos rendje, hivatása. A misztikus és aszkétikus szellem polgári jellege, a középkor eszméinek háttérbeszorulása. — 4. Szent Domonkos rendje hazánkban; munkatere és kolostorai	26
II. <i>A Kárpátok medencéjének történelmi szerepe.</i> 1. A Kárpátok medencéjében végbemenő vérkeveredés. A magyarság faji jellege. Az Árpád-házi királyok vére. A magyar ember jellemvonásai. Bold. Margit családfája. — 2. Árpád-házi királyaink testi ereje és lelki egészsége. — 3. IV. Béla és Mária királyné egyénisége. — 4. A magyarság mint a keresztény Nyugat védője.....	50
III. 1. IV. Béla és Mária hontalansága és fogadalmá. Bold. Margit születése. A szülői házban eltöltött első három és fél év. — 2. A veszprémi Szent Katalin-zárda alapítása. — 3. Bold. Margit a zárdába kerül. A zárda lakói. — 4. Bold. Margit veszprémi élete.....	66
IV. 1. IV. Béla védelmi intézkedései. Zárdaalapítás a Nyulak szigetén. A szigeti zárda épülete. — 2. A szigeti zárda lakói. — 3. A szigeti zárda kiváltságos helyzete. — 4. A szigeti zárda vagyona. — 5. A szigeti zárda napirendje.....	90
V. <i>A szerzetesélet irányító eszméi.</i> Bold. Margit fogadalmá. A Bold. Margit életét irányító elvek. A magyar szentek példájának követése. Az elvek és a valóságos élet összhangja.....	133

VI. 1. Bold. Margit és az egyházi év. A misztikus élet középpontja, Krisztus követése és az Oltáriszentség imádása. — 2. Bold. Margit misztikus élete az amor Dei szellemében. Imádságai és elragadtatásai. Egyéb misztikus képességek. A vértanúság vágya.....	Oldal 144
VII. Amor proximi. Szeretet a szülők, a társnők és főként a betegek iránt. A szeretet csodái	180
VIII. Contemptus sui. Bold. Margit, mint királyleány, a zárdában. Az akarat megvetése: az engedelmesség. Az alázatosság. Szolgai munkák. A szegénység. Királyi ajándékok. Harc a test ellen: a böjtölés, virrasztások, ciliciumok, korbácsolások, élősdiek, a fűrés. Kísérletek Bold. Margit mérséklésére.....	195
IX. A házassági tervek 1249-ben, 1254-ben, 1261-ben és 1269-ben. IV. Béla és István harcai és azok hatása Bold. Margitra. Az utolsó felév szenvedése a szüzesség és az állhatatosság védelmében.....	218
X. Bold. Margit egészségi állapota. A halálos betegség. A halál 1270 januárius 18-án. A ravatalon. Csodás jelenségek. A temetés. A sírból kiáradó illat.....	234
XI. Bold. Margit pszichikuma. A magyar jellemvonások és Bold. Margit. — 2. a) A lelki állapot megvizsgálásának lehetőségei. — b) A vallásos élet és az idegrendszer. — c) Az askézis és az ösztönélet. — d) A miszticizmus idegrendszeri és lelki, továbbá kegyelmi vonásai. — 3. a) Bold. Margit az Ewald-féle séma világánál. — b) Bold. Margit fenotipikus vonásai. — 4. A könnyek kegyelme. — a) Alvás pszichikai szerepe. Bold. Margit testi érzéketlensége. A schizofrénia problémája	244
Függelék. A Bold. Margit közbenjárásának tulajdonított gyógyulások és egyéb csodás események	276
1. Somogyi Katalin nővér gyógyulása, 1270 szept. 8.....	278
2. Elmezavarodott Erzsébet gyógyulása, 1271 jan. 18.....	279
3. Méza begina gyógyulása 1271 júl. 13.....	281
4. Gaurai Kándida gyógyulása, 1271 júl. 25.....	282
5. Keszei Petronella gyógyulása 1271 júl. 25.....	283
6. Margitnak, Anna leányának, hitetlensége 1271 aug. 5.....	284
7. Megyeri Mária gyógyulása ugyanakkor.....	284
8. Stefana nővér gyógyulása 1271 aug.....	286
9. Tarnóci Sebestyén feltámadása 1271 nov.....	286
10. Csák Györke gyógyulása 1272 jan. 18.....	288
11. Dáni Benedek gyógyulása 1272 május 20.....	289
12. Pósfia Péter gyógyulása 1272 jún. 15. táján.....	290
13. Mária nővér gyógyulása 1272-ben.....	291
14. Budai Ágnes gyógyulása 1272-ben.....	291
15. Csák Erzsébet gyógyulása 1272 nyarán.....	292
16. Zsugorodottkezü ember gyógyulása 1272 első felében.....	293
17. Esztergomi Bánk felesége 1272-ben.....	294
18. András ispán gyógyulása 1272-ben.....	294
19. Mihályfia Jakab gyógyulása 1273 áprilisában.....	294
20. Elza gyógyulása 1273 aug. 16.....	295

	Oldal
21. IV. László gyógyulása 1273 szeptemberében.....	295
22. Fehér Pálné gyógyulása 1273-ban.....	297
23. Kadar-Kalászi Sándor szabadulása 1274 jan. 6.....	297
24. Váradai Katalin nővér gyógyulása 1274 márc. 29.....	298
25. Veszprémi Lucia nővér gyógyulása 1274 május 10.	298
26. Györkefia Lőrinc gyógyulása 1274 május 22. körül.....	299
27. Gellei Benedek gyógyulása 1274 május 22. körül.....	300
28. Gyánfia Gáspár gyógyulása 1274 május 22. körül.....	301
29. Káta Petruccsó gyógyulása 1274 május 22. körül.....	301
30. Gede klerikus gyógyulása 1274 május 22. körül.....	303
31. Egy néma gyógyulása 1274 jún. 3.....	304
32. Magyar Péter gyógyulása 1274 nov. 11. (bénulás).....	304
33. Magyar Péter gyógyulása 1274 nov. 12. (sérv).....	305
34. Bonczfia Benedek testi épsége 1274-ben.....	306
35. Szakolyi dékán gyógyulása 1274-ben.....	308
36. Szenttrinitási Miklós gyógyulása 1274-ben.....	308
37. Albert bán gyógyulása 1274-ben.....	308
38. Ampodfia János gyógyulása 1274-ben.....	309
39. Albert testvér gyógyulása 1271—4.....	310
40. Pinka leányának gyógyulása 1271—4.....	310
41. Bánkfia Péter gyógyulása 1271—4.....	311
42. Vak besenyő gyógyulása 1271—4.....	311
43. Besenyő Neszte gyógyulása 1271—4.....	312
44. Benedek szabó gyógyulása 1271—4.....	312
45. Somogyvári Márton gyógyulása 1271—4.....	313
46. A cselei bíróné gyógyulása 1271—4.....	313
47. Apos feleségének gyógyulása 1271—4.....	313
48. Pósa gyógyulása 1271—4.....	313
49. Vókafia János gyógyulása 1271—4.....	314
50. Simonfia András gyógyulása 1271—4.....	314
51. Pozsegai Márton gyógyulása 1271—4.....	315
52. Ladomérfia Miklós gyógyulása 1275 márc. 2.....	315
53. Leopárdfia Leó gyógyulása 1275 júniusában.....	316
54. Sura gyógyulása 1275 jún. 7.....	317
55. Somogyi Ágnes nővér gyógyulása 1275 jún. 29.....	317
56. Erzsébet királyleány gyógyulása 1275 aug. 15.....	318
57. Budafia István gyógyulása 1275 aug. 31.....	318
58. Regensburgi Erzsébet gyógyulása 1275-ben.....	319
59. Körösi Márkus gyógyulása 1276 áprilisában.....	320
60. Bárándi Miklós szabadulása 1276 ápr. 16.....	321
61. Bethefia István gyógyulása 1276 május 20. táján.....	322
62. Erzsébet királyleány gyógyulása 1276 május 25.....	322
63. Fajszi Pál gyógyulása 1276 pünkösdje után.....	323
64. Gellei Pécka első gyógyulása 1276 jún. 5.....	323
65. Szentgyörgyhegyi Kolonus leánya a kútból menekül 1276 jún. 13.....	323
66. Somogyi Katalin nővér gyógyulása 1276 júl. 12.....	324
67. Ajkai Alinka nővér gyógyulása 1276 júl. 23.....	325
68. Cecília nővér gyógyulása 1276 júl. 25. vagy 26.....	325
69. Fajszi Bogdán gyógyulása 1276 júliusában.....	326
70. Gellei Pécka második gyógyulása 1276 szept. 7.....	326

	Oldal
71. Frózia nővér gyógyulása 1271—6.	326
72. Péter tartományfőnök gyógyulása 1271—6.	326
73. Gyöngyödi gyógyulása 1271—6.	327
74. Zagorjai Pál gyógyulása 1271—6.	327
75. Káta Petrucsó gyógyulása 1271—6.	327
76. A kun Szécs megtérése 1271—6.	327
77. Káta András felesége meggyógyul 1271—6.	328
78. Jánosfia László meggyógyul 1271—6.	328
79. Konrádfia Valter gyógyulása 1271—6.	329
80. Márton leánya Margit gyógyulása 1271—6.	329
81. Anyos ispán fia meggyógyul 1271—6.	330
82. Káta Andor felesége meggyógyul 1271—6.	330
83. Károly bírót segíti Bold. Margit	331
84. Csákné Margit nővért segíti Bold. Margit	331
Irodalom	332

